T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TÜRK ROMANINDA DİN VE İNANÇ ALGISI (1939-1942)

Serap TANYILDIZ
17915302

Danışman
Prof. Dr. Kemal TİMUR

Diyarbakır 2022

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

TÜRK ROMANINDA DİN VE İNANÇ ALGISI (1939-1942)

Serap TANYILDIZ
17915302

Danışman
Prof. Dr. Kemal TİMUR

Diyarbakır 2022

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1939-1942)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

27/05/2022
Serap TANYILDIZ

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinin her evresinde hayatın merkezinde yer alan din ve inanç olgusu, bu yapısından dolayı vazgeçilmez bir unsur olarak insan yaşamını her yönüyle etkilemeye devam etmektedir. İstisnaî durumlar dışında hemen her toplumun yapısına nüfuz eden din olgusu adeta tabiî bir ihtiyaç hâlinde bireylerin yaşam biçiminin temel unsurlarındandır. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve tarih gibi beşerî bilimlerin yakın temas hâlinde olduğu bu alanın edebiyatla da münasebeti kaçınılmazdır. Zira edebî metinler bireylerin ve toplumun sahip olduğu değerleri ele alırken din ve inanç konusunu da muhteva unsuru olarak değerlendirmiştir.

Edebî türlerin en önemlilerinden olan roman, uzun soluklu anlatımlara elverişli yapısıyla birlikte din ve inanç unsurlarının yoğun bir şekilde değerlendirildiği eser türü olarak dikkat çekmektedir. Bu sebepledir ki romanlardaki din ve inanç unsurları araştırmacıların dikkatini çekmiş ve konuya ilişkin önemli eserlere imza atılmıştır. Romanlardaki din ve inanç unsurlarına bütüncül bir bakışla ilk olarak Prof. Dr. Kemal Timur dikkat çekmiş, ardından yine onun yönetiminde seri çalışmalar meydana getirilmiştir. Timur, *Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1872-1896),* isimli önemli kitabıyla bu sahadaki çalışmaların önünü açmıştır. Bu eserin yayımlanmasından sonra aynı konu başlığı altında sırasıyla; Mehmet Emin Gönen (1897-1908 yılları arası), Yaşar Şimşek (1908-1923 yılları arası), Serdar Demircan (1924-1928 yılları arası), Mahir Karacar (1929-1933 yılları arası), M. Halil Sağlam (1934-1938 yılları arası) romanlardaki din ve inanç unsurlarını değerlendiren tez çalışmaları yapmışlardır. Bu tez çalışmasında ise 1939-1942 yılları arasındaki Türk romanında din ve inanç unsurları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Söz konusu yıllar bilindiği üzere büyük sarsıntıların yaşanmasına sebep olan İkinci Dünya Savaşı zamanına tekabül etmektedir. Diplomasi ve politika açısından can yakıcı deneyimlere sahne olan bu zor dönemin yansıması, çalıştığımız zaman dilimindeki romanlarda başlamamıştır. Bununla birlikte savaşın kaçınılmaz

sonuçlarından olan ekonomik ve sosyal problemler zaman içerisinde sanat eserlerinin malzemesi olacaktır. Aynı dönemde ülkemizde ise henüz yeni sayılan cumhuriyet ideali ve modern yaşam fikri, devlet yönetiminden başlayarak toplumun diğer katmanlarına yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu yıllarda kaleme alınan romanların büyük kısmında yeni yaşam düzenini halka benimsetme misyonunun sahiplenildiği göze çarpmaktadır. "Eski" eleştirisiyle başlayıp "yeni"yi idealize etme hedefi, birçok romanın temel amacı gibi görünmektedir.

Bilhassa Milli Şef Dönemi denilen zaman aralığına denk gelen çalışmamızın çerçevesi, edebiyat sosyolojisi açısından ayrıca değerlendirilmeye tabi tutulabilir. 1923'ten sonra başlayan inkılâplar ve bu inkılâpların halka benimsetilmesi için sanat ve edebiyatın araçsallaştırılması anlayışı, İsmet İnönü yönetimi tarafından da aynen kabul edilir. Hatta zaman zaman önceki döneme göre daha sert tedbirler alınarak din eğitimine ve dinî neşriyata sınırlamalar getirilir. Böyle bir ortam içerisinde kaleme alınan romanların din algısı açısından nasıl bir görüntü sergilediğinin ortaya konulması hem edebiyat tarihi açısından hem de Türk toplumunun yakın tarihini anlama yönünden dikkate değerdir. Bu bağlamda tezimizin, incelenen dönem ile ilgili sosyolojik çalışmalar yapacak araştırmacılara da yol gösterici olacağı kanaatindeyiz.

Tez çalışmamız, Giriş kısmının ardından dört bölüm ve Sonuç olarak düzenlenmiştir. Yukarıda ismi zikredilen araştırmacılar, Türk romanındaki din ve inanç unsurlarının "kavramsal çerçevesi"ni ve "tarihsel çerçevesi"ni değerlendirdikleri için bu konulara ayrıca temas edilmemiştir. Yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde yaşanan global hadiselerin ve ülkemizdeki zihniyet değişiminin Türk romanına yansıma biçimi ile söz konusu dönemde basılmış Türk romanlarında din ve inanç unsurlarına hangi niteliklerle yaklaşıldığı Giriş kısmında değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonraki yirmi yılda inkılapların gerçekleştirilmesi ve geleneksel olandan vazgeçilip yeni bir yaşam biçimine geçilmesi gibi radikal dönüşümlerin romanlara bariz bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bunun neticesinde roman yazarlarının doğrudan veya karakterler aracılığıyla dolaylı olarak "eski-yeni çatışması"nı inanç unsurları etrafında sürdürdükleri gözlenmiştir.

Birinci Bölüm'de 1939-1942 yılları arasında basılmış olan 85 romanın muhteva değerlendirmesi yapılarak din ve inanç unsurlarından hangisine/hangilerine

yoğunlaştıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Romanların muhteva incelemesi, din ve inanç unsurları ekseninde yapıldığı için teamül hâline gelmiş olan eser incelemesi yönteminden kısmen ayrışmaktadır.

Din ve inanç unsurlarını ilgili romanlardaki biçimiyle değerlendirmeye başladığımız İkinci Bölüm'de İslâmiyet ile ilgili dinî ögeler tasnif edilerek ele alınmıştır. İman esasları, İslâm'ın şartları, dinî ögeler etrafında şekillenmiş olan sosyal hayat, dinî-ahlâkî ve fıkhî konular, mezhepler, dinî-tasavvufî oluşumlar, din büyükleri, dinî mekânlar, İslâm tarihi vb. hususlar bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Üçüncü Bölüm'de İslâmiyet dışındaki diğer semavî dinlere ilişkin unsurlar ele alınmıştır. Söz konusu romanlarda yer alan Hıristiyanlık ve Yahudilik inançlarına ilişkin ögeler (din büyükleri, kutsal kitaplar, dinî gelenek ve ayinler, anlatı ve kıssalar vb.) tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasının Dördüncü Bölüm'ünde ise Hinduizm, Budizm, Putperestlik gibi semavî olmayan dinler ile diğer inanç yapıları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sonuç kısmında, söz konusu dönemdeki din olgusunun ve inanç yapısının romanlara yansıma biçimi tahlil edilmeye çalışılmıştır. Modern Türkiye'nin inşası ideasının gerçekleştirilmeye çalışıldığı değişim/dönüşüm sürecinin romanlardaki izdüşümü ve bu bağlamda inanç ögelerine bakışın olumsuz hâle evrildiği fark edilmiştir. Bunun dışında İkinci Dünya Savaşı ve öncesindeki gergin ortamın gölgesinde kaleme alınan romanlarda bu global problemin söz konusu dönem romanlarında herhangi bir etki alanı oluşturmadığı görülmüştür.

Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1939-1942) başlıklı tezimizin muhtevası ana hatlarıyla yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekildedir. Yorucu ama keyifli bir tez yazım süreci içerisinde söz konusu tarihler arasında kaleme alınmış romanların tamamına ulaşılmaya çalışılmış, mümkünse ilk baskıları temin edilmiştir. İlk baskısı söz konusu dönemden önce (bir kısmı eski yazıyla) yapılmış olan romanlar veya bu dönemde kaleme alınıp baskısı sonraki yıllarda gerçekleşmiş olan romanlar inceleme kapsamı dışında tutulmuştur. Benzer şekilde, akademik kaynaklarda baskısı ilgili yıllar arasında gösterilmiş ama farklı bir tarihte basılmış olan romanlar da değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Ancak kaynaklarda baskısı farklı tarihlerde gösterilmiş olup söz

konusu dönemde basılmış olan romanlar incelemeye dâhil edilmiştir. Bu çerçevede Ankara Millî Kütüphane, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi ve Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesi'nin arşivinden yararlanılmış, ilgili eserler dijital nüsha olarak veya fotokopi marifetiyle temin edilmiştir. Bu kütüphanelerde bulunamayan kimi romanlar ise sahaflardan veya internet mecralarından satın alınmıştır.

Tez çalışmasının yazım sürecinde ve tamamlanmasında birçok hocamın ve arkadaşımın emeği oldu. Doktora döneminde yol göstericilikleri vesilesiyle hocalarıma minnettarlığımı ifade ederken özellikle lisans döneminden bu yana desteğini hep yanımda hissettiğim ve tezimin bütün süreçlerinde engin bilgisini benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kemal Timur'a şükranlarımı sunuyorum. Doktora döneminde maddi ve manevi destekleriyle hep yanımda olan eşim Prof. Dr. Ahmet Tanyıldız'a teşekkür ediyorum. Fikir ve destekleriyle tezin yazım sürecini kolaylaştıran arkadaşlarım Doç. Dr. Ulaş Bingöl, Doç. Dr. Abdulhakim Tuğluk ve Dr. Şeyma Nur Zararsız'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca eserlerin tespit ve temin sürecinde desteğini gördüğüm arkadaşım Uğur Yiğiz'e ve Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi yetkilileri Bahadır Kurt, Emine Gedik ve Kürşat Nusret Erden'e teşekkür borçluyum.

Serap TANYILDIZ

Diyarbakır-2022

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran irade, Batılılaşmayı (çağdaşlaşmayı) ve laikliği hayatın her alanına uygulanacak bir idea hâline getirmiştir. Bu zihniyet değişiminin temeli Osmanlı'nın son iki yüzyılında atılmış, cumhuriyet döneminde uygulamaya geçirilmiştir. Önemli edebî türlerden olan roman da sosyal dönüşümün en etkili zeminlerinden biri olarak kullanılmıştır. Sosyal yaşamdaki inanç unsurları Tanzimat'tan beri romanlarda işlenegelmiş, Cumhuriyet döneminden itibaren ise şartların politik yapısına uygun şekilde daha seküler bir bakışa evrilmiştir. Din ve inanç unsurları belirgin bir şekilde tenkit malzemesi hâline gelmiştir. Bununla birlikte tarih ve macera romanlarında cihat, gazilik-şehitlik, ezan ve namaz gibi unsurlar motivasyon kaynağı olarak değerlendirilmiştir. 1939-1942 yılları arasındaki Türk romanında din ve inanç unsurlarının tespit edilmeye çalışıldığı bu tezde 85 roman değerlendirilmiştir. Kimi romanlarda -kalıp ifadelerin dışında- din ve inanç unsurlarına ilişkin herhangi bir veri olmadığı görülmüştür. Fikir, tarih ve politika içerikli romanlarda ise söz konusu unsurların daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Unsurların kullanılışı genel anlamda muhtevanın akışına göre tabiî bir seyir izlerken kimi romanlarda dinî ögelere olumlu veya olumsuz bakışın bir inanç algısı oluşturacak denli belirginleştiği görülmektedir. Bu dönem romanlarında başta İslâmiyet olmak üzere Musevîlik ve Hıristiyanlık ile Budizm, Hinduizm, kadim Mısır inanışları ve putperestlik gibi diğer inanışlara ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Romanlarda İslâmiyet'e dair unsurların belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. İman esasları, İslâm'ın şartları, dinî gün ve geceler, dinî semboller, din adamları, mezhepler, tasavvufî yapılar, dinî unsurlarla birleşmiş gelenekler vb. konular bu çerçevede karşımıza çıkan unsurlardır. Bireylerin inanç eksikliğinden dolayı içine düştüğü buhranlar, inanma ihtiyacı, din değiştirme veya ihtida hikâyeleri de dikkat çekmektedir.

Anahtar Sözcükler
Türk Edebiyatı, Roman, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1938-1942), Din, İnanç.

ABSTRACT

The willpower that built the Republic of Turkey after the Ottoman Empire went out of existence made westernization (modernization) and secularism an idea to be applied to all areas of life. The basis of this mindset shift was launched in the last two centuries of the Ottoman Empire and put into practice during the republican period. The novel, one of the major literary genres, also has been used as one of the most efficient bases of social transformation. The belief elements in social life have been covered in novels since the Tanzimat. And, since the Republican period, it has evolved into a more secular view by the political structure of the conditions. Religion and belief elements have prominently become the material of criticism. In addition, elements such as jihad, veteran-martyrdom, azan, and salaat are considered sources of motivation in history and adventure novels. In this thesis, in which the elements of religion and belief in the Turkish novel between 1939-1942 are tried to be determined 85 novels have been evaluated. It is observed that there is no data on religion and belief elements in some novels except for the common phrases. It is ascertained that these elements are more prominent in novels with the content of ideas, history, and politics. While the use of the elements generally follows a natural course according to the flow of the content, it is seen that the positive or negative view of religious elements in some novels becomes clear enough to create a perception of belief. Data on beliefs in especially Islam, Judaism, Christianity, Buddhism, Hinduism, ancient Egyptian beliefs, and other beliefs such as paganism was evaluated in the novels of this period. It is seen that elements regarding Islam stand out prominently in the novels. The issues such as principles of faith, 5 pillars of Islam, religious days and nights, religious symbols, reverends, sects, mystical structures, traditions combined with religious elements, etc are the elements that appear in this framework. The depressions that individuals fall into due to lack of belief, the need to believe, and the stories of tergiversation or conversion draw attention.

Keywords

Turkish Literature, Novel, Turkish Novel in the Republican Period, Religion (1938-1942), Belief.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **VI**

İÇİNDEKİLER ..... **VII**

KISALTMALAR ..... **XVI**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **25**

1939-1942 YILLARI ARASINDAKİ ROMANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ **25**

1.1. 1939 TARİHLİ ROMANLAR **25**

1.1.1. Aka Gündüz – Mezar Kazıcılar 25

1.1.2. Aka Gündüz - Giderayak 27

1.1.3. Baha Vefa Karatay – Son Tango 29

1.1.4. Burhan Cahid Morkaya – Yaprak Aşısı 31

1.1.5. Efzayiş Suat - Aşktan Sonra 32

1.1.6. Ercüment Ekrem Talu – Beyaz Şemsiyeli 33

1.1.7. Esad Mahmud Karakurt – Kadın Severse 38

1.1.8. Halide Edip Adıvar – Tatarcık 40

1.1.9. Halit Fahri Ozansoy – Âşıklar Yolunun Yolcuları 41

1.1.10. Halit Fahri Ozansoy – Sulara Giden Köprü 42

1.1.11. Huriye Öniz – Bir Öğretmenin Romanı 44

1.1.12. Kerime Nadir – Günah Bende mi? 45

1.1.13. Kerime Nadir - Seven Ne Yapmaz! 48

1.1.14. Mahmut Yesari – Dağ Rüzgârları 49

1.1.15. M. Turhan Tan-Devrilen Kazan 50

1.1.16. M. Turhan Tan – Hint Denizlerinde Türkler 52

1.1.17. M. Turhan Tan-Safiye Sultan 53
1.1.18. Mükerrem Kâmil Su – Istıranca Eteklerinde 55
1.1.19. Mükerrem Kâmil Su – Sus Uyanmasın 58
1.1.20. Nezihe Muhittin – Bir Aşk Böyle Söndü 60
1.1.21. Oğuz Özdeş – Aşk Iztıraptır 61
1.1.22. Orhan Rahmi Gökçe – Dağların Çocuğu 62
1.1.23. Orhan Rahmi Gökçe – Sevdiğim Adam 63
1.1.24. Osman Cemal Kaygılı - Çingeneler 65
1.1.25. Sâmiha Ayverdi – Batmayan Gün 66
1.1.26. Suad Derviş - Hiç 68
1.1.27. Turgut Sim'er - Sukut 69
1.2. 1940 TARİHLİ ROMANLAR 71
1.2.1. Aka Gündüz – Yayla Kızı 71
1.2.2. Burhan Burçak – Bir Genç Kızın Sergüzeşti 71
1.2.3. Burhan Burçak – Seni Seviyorum 72
1.2.4. Burhan Cahid Morkaya – Köydeki Dost 74
1.2.5. Esat Mahmut Karakurt – İlk ve Son 76
1.2.6 Esad Mahmud Karakurt – Kocamı Aldatacağım 77
1.2.7. Hamdi Rıza Çaydam – Subay Kalbi 78
1.2.8. Kerime Nadir – Seven Ne Yapmaz! 81
1.2.9. Muazzez Tahsin Berkand - O.. ve Kızı 83
1.2.10. Peride Celâl – Yaz Yağmuru 85
1.2.11. Sabahattin Ali – İçimizdeki Şeytan 86
1.2.12. Sâmiha Ayverdi – Ateş Ağacı 88
1.2.13. Server Bedi – Uçurumda Bir Genç Kız 90
1.3. 1941 TARİHLİ ROMANLAR 94
1.3.1. Abdülhak Şinasi Hisar – Fahim Bey ve Biz 94
1.3.2. Aka Gündüz - Bebek 95
1.3.3. Ayas İshaki – Üyge Taba (Eve Doğru) 96
1.3.4. Ercüment Ekrem Talu – Bu Gönül Böyle Sevdi 98
1.3.5. Güzide Sabri - Neclâ 100
1.3.6. Hilmi Ziya Ülken – Posta Yolu 102
1.3.7. Hilmi Ziya Ülken – Yarım Adam 103

1.3.8. Kerime Nadir - Funda 104
1.3.9. Kerime Nadir – Gönül Hırsızı 107
1.3.10. Kerime Nadir – Kalp Yarası 108
1.3.11. Kerime Nadir - Samanyolu 109
1.3.12. Mebrure Sami (Koray) – Yalan 111
1.3.13. M. Fahrettin Pakkan - Vahşet 112
1.3.14. M. Fahrettin Pakkan – Baskın 115
1.3.15. Muazzez Tahsin Berkand – Kezban 116
1.3.16. Muazzez Tahsin Berkand - Muallâ 118
1.3.17. Mükerrem Kâmil Su – Çırpınan Sular 119
1.3.18. Niyazi Ağırnaslı – Elem Kaynağı 120
1.3.19. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Ölmez Reis 122
1.3.20. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Şahin Reis 124
1.3.21. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Zindancı Kaptan 127
1.3.22. Oğuz Özdeş – Gizlenen Istıraplar 129
1.3.23. Oğuz Özdeş- Hasret 130
1.3.24. Orhan Seyfi Orhon – Çocuk Adam 132
1.3.25. Peride Celal – Ana Kız 135
1.3.26. Peride Celâl – Kızıl Vazo 136
1.3.27. Refik Halid (Karay) – Sürgün 138
1.3.28. Server Bedi – Deli Gönlüm 141
1.3.29. Server Bedi – Rüya Gibi 143
1.3.30. Server Bedi – Selma ve Gölgesi 145
1.4. 1942 TARİHLİ ROMANLAR 148
1.4.1. Afif Obay - Panik 148
1.4.2. Etem İzzet Benice – Sen de Seveceksin 149
1.4.3. Hüseyin Rahmi Gürpınar - Kesik Baş 151
1.4.4. Mahmut Atilla Aykut – Silâh Arkadaşları 155
1.4.5. M. Fahrettin Pakkan - Kırbaç Yarası 156
1.4.6. Mükerrem Kâmil Su – Ateşten Damla 157
1.4.7. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Kafes Arkası 159
1.4.8. Oğuz Özdeş – Coşkun Gönüller 161
1.4.9. Oğuz Özdeş - İtiraf 162

1.4.10. Peride Celal – Ben Vurmadım 163
1.4.11. Refi Cevat Ulunay - Köle 165
1.4.12. Reşat Nuri Güntekin – Ateş Gecesi 167
1.4.13. Sâmiha Ayverdi – İnsan ve Şeytan 168
1.4.14. Sâmiha Ayverdi – Yaşayan Ölü 170
1.4.15. Turan Aziz Beler – Sevda 172
İKİNCİ BÖLÜM 175
İSLÂMİYETLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI 175
2.1. İNANÇ MESELESİ 176
2.1.1. İnanma İhtiyacı 176
2.1.2. İnanç Krizi 179
2.1.3. Bireyi ve Nesneleri Tanrılaştırmak 188
2.2. İMANIN ŞARTLARINA İLİŞKİN BULGULAR 192
2.2.1. Allah'a İman 192
2.2.1.1. Allah'ın İsim ve Sıfatları 196
2.2.1.2. Allah Cemâl Sahibidir 198
2.2.1.3 Allah Rızık Verendir 199
2.2.1.4. Allah Her şeye Kâdirdir 200
2.2.1.5. Mülk Allah'ındır 202
2.2.1.6. Allah'tan Korkmak ve O'na Sığınmak 202
2.2.1.7. Allah'a Karşı Olumsuz İfadeler 203
2.2.1.8. Allah'a İsyan Etmek 204
2.2.2. Melekler 207
2.2.2.1. Cebrail 208
2.2.2.2. İsrafil 209
2.2.2.3. İslâm'da Şeytan Kavramı 210
2.2.3. Kutsal Kitaplar 212
2.2.3.1. Kur'ân-ı Kerim 212
2.2.3.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Muhtevası ve Mesajları 213
2.2.3.3. Ayetler ve Hadisler 213
2.2.3.4. Kur'ân-ı Kerîm Hattı 215
2.2.3.5. Hatim Merasimi ve Hatim Duası 216
2.2.3.6. Kur'ân-ı Kerîm (Aşir) Okumak 217

2.2.4. Peygamberler 217
2.2.4.1. Hz. Âdem 218
2.2.4.2. Hz. Nuh 222
2.2.4.3. Hz. İbrahim 222
2.2.4.4. Hz. Yakub 224
2.2.4.5. Hz. Yusuf 224
2.2.4.6. Hz. Yunus 224
2.2.4.7. Hz. Davud 225
2.2.4.8. Hz. Süleyman 226
2.2.4.9. Hızır 227
2.2.4.10. Hz. Muhammed 228
2.2.4.11. Yalancı Peygamberler 230
2.2.5. Ölüm ve Ahiret İnancı 231
2.2.5.1. Ölüm ve Sonrası 231
2.2.5.2. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmek 234
2.2.5.3. Kıyamet ve Mahşer 236
2.2.5.4. Cennet ve Cehennem 237
2.2.5.5. Ölüyü Yâd Etmek 239
2.2.5.6. Şehitlik 240
2.2.6. Kaza ve Kader İnancı 242
2.2.6.1. Kader ve İrade İlişkisi 245
2.2.6.2. Kadere Razı Olmak 246
2.2.6.3. Kadere İsyan veya Kaderi İnkâr Etmek 249
2.2.6.4. Eden Bulur 251
2.2.6.5. Kader Belirleyicidir 252
2.3. İSLÂMIN ŞARTLARINA İLİŞKİN BULGULAR 254
2.3.1. Namaz 254
2.3.1.2. Teravih Namazı 261
2.3.1.3. Ezan 262
2.3.1.4. Türkçe Ezan 264
2.3.1.5. Cenaze Namazı ve Cenaze İşlemleri 265
2.3.2. Oruç ve Ramazan Ayı 266
2.3.2.1. Kefaret Orucu 268

2.3.3. Hac İbadeti 268
2.4. DİN VE TOPLUMSAL YAPI 270
2.4.1. Fıkhî Meseleler 271
2.4.1.2. Diş Dolgusu 271
2.4.2. Dinî Gelenek ve Âdetler 271
2.4.2.1. Bayramlar 271
2.4.2.2. Mevlit Geleneği 272
2.4.2.3. Elif-Bâ Cüzü Okumak 273
2.4.2.4. "Fe'rgab-Fesini Kap" Âdeti 274
2.4.2.5. Ölüm Döşeğindeki veya Ölmüş Birine Kur'ân Okumak 275
2.4.2.6. Türbe - Yatır - Mezar Ziyareti 276
2.4.2.7. Yemliha Okumak 278
2.4.2.8. Nazardan Korunmak 278
2.4.2.9. Adak Adama 279
2.4.2.10. Giyim Kuşam 281
2.4.2.11. Sünnet Olmak 282
2.4.2.12. Yemek Âdâbı 283
2.4.2.13. Gerdek Gecesi Duası ve Namazı 283
2.5. BATIL İNANIŞLAR 284
2.5.1. Büyü-Üfürükçülük-Falcılık 284
2.5.2. Cin, Peri ve Ruh Kavramları 288
2.5.3. Ceviz Ağacı Altında Yatılmaz 289
2.5.4. Bayram Öncesi Eğlencesi Günahtır 289
2.5.5. Uğur-Uğursuzluk 290
2.5.6. Uydurma Dinî Sözler 291
2.5.7. Rüya ve Rüya Tabiri 291
2.6. DİNÎ DEĞERLER VE KAVRAMLAR 296
2.6.1. Dua 296
2.6.1.1. Yemek Duası 305
2.6.1.2. Beddua 306
2.6.2. Cihat ve Gaza 307
2.6.3. Yemin Etmek 307
2.6.4. Ulü'l-emre İtaat 310

2.6.5. Olağanüstü Hâller, Mucize ve Keramet 310
2.7. AHLÂKÎ KAVRAMLAR 312
2.7.1. Ahlâk 312
2.7.2. Günah 317
2.7.3. Haram-Helal 323
2.7.4. Kul Hakkına Riayet 324
2.7.5. İnsanın Mahiyeti 324
2.8. AİLENİN DİNÎ VE AHLÂKÎ YAPISI 326
2.8.1. Evlilik 328
2.8.2. Kutsal Bir Varlık Olarak Anne 328
2.9. DİNDARLIK VE MÜTEDEYYİN İNSAN PROFİLİ 329
2.9.1. Dinî Konularda Mürailik 331
2.9.2. Dinî Konularda Eksik Bilgi Sahibi Olmak veya Cehalet 333
2.9.3. Softa/Yobaz Tipi 334
2.9.4. Din Adamı Profili 335
2.10. DİN BÜYÜKLERİ 341
2.10.1. Hz. Ebubekir 341
2.10.2. Hz. Ali 341
2.10.3. Hz. Hüseyin 342
2.10.4. Zeyd ve Zeynep 343
2.11. DİNÎ MEKÂNLAR 344
2.11.1. Medine 344
2.11.2. İbadethâneler 344
2.12. İSLÂM DÜNYASI VE İTTİHÂD-I İSLÂM 347
2.12.1. Hilafet 348
2.12.2. Mezhepler ve İnanışlar 349
2.13. MİSTİSİZM, TASAVVUF VE TARİKATLAR 351
2.13.1. İlâhî Aşka Ermek 351
2.13.2. Yaratılış (Bezm-i Elest, Kalu Bela, Reenkarnasyon) 352
2.13.3. Tasavvuf ve İlim 353
2.13.4. İnsanın Yaratılış Amacı 354
2.13.5. Derviş 354
2.13.6. Tasavvufa Olumsuz Bakışlar 355

2.13.7. Mevlânâ ve Mevlevîlik 358
2.13.8. Bektaşilik 364
2.13.9. Kalenderîlik 365
2.13.10. Rufâîlik 366
2.13.11. Mutasavvıflar 366
2.13.11.1. Şazelî 366
2.13.11.2. Bâyezid-i Bistamî 366
2.13.11.3. Râbia El-Adeviyye 367
2.13.11.4. Ahmed Er-Rufâî 367
2.13.11.5. Muhyiddîn El-Arabî 368
2.13.11.6. Molla Câmî 369
2.13.11.7. Yûnus Emre 369
2.13.11.8. Hacı Bayram-ı Velî 370
2.13.11.9. Niyâzî-i Mısrî 371
2.13.11.10. Erzurumlu İbrahim Hakkı 371
2.14. DÜŞÜNCE AKIMLARI 372
2.15. DİN DEĞİŞTİRMEK 372
2.16. DİNÎ İÇERİKLİ TEKERLEME-MÂNİ VE KALIP İFADELER 375
2.16.1. Din ve İnanç Eksenindeki Kalıp İfadeler 378
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 380
DİĞER SEMAVÎ DİNLERLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI 380
3.1. HIRİSTİYANLIKLA İLGİLİ İNANÇ UNSRULARI 380
3.1.1. Hıristiyanlık 380
3.1.2. İncil 381
3.1.3. Hz. İsa 382
3.1.3.1. İsa'nın Çarmıha Gerilmesi 382
3.1.3.2. Hz. İsa'nın Şifalı Nefesi 383
3.1.4. Hz. Meryem 383
3.1.5. Kilise 387
3.1.6. Ayin ve İlahiler 389
3.1.7. Katolik Eğitim Sistemi 390
3.1.8. Papaz ve Rahibe Kavramları 390
3.1.9. Dinî Bayramları 392

3.1.10. Misyonerlik Faaliyetleri 392
3.1.11. Ayasofya'nın Tekrar Kiliseye Döndürülme Hedefi 392
3.1.12. Romanlardaki Hıristiyan Tipler 393
3.1.13. Kutsal Figürler 394
3.2. YAHUDİLİKLE İLGİLİ İNANÇ UNSURLARI 395
3.2.1. Ahd-i Atîk - Tevrat 395
3.2.2. İsrailoğulları (Benî İsrâîl) 397
3.2.3. Hz. Musa'nın Mukaddes Vadi'de Ateşi Görmesi 397
3.2.4. Arz-ı Mev'ûd (Vaat edilmiş topraklar) 398
3.2.5. Yahudi Algısı 399
3.2.6. Yahudi Tipi 399
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 401
SEMAVÎ OLMAYAN İNANÇLARLA İLGİLİ İNANÇ ALGISI 401
4.1. PUTPERESTLİK 401
4.2. HİNDUİZM 403
4.3. BUDİZM 403
4.4. ESKİ MISIR İNANÇLARI 405
4.5. PAGAN İNANIŞLAR 406
4.6. TABİAT GÜÇLERİNİN TANRILAŞTIRILMASI 407
4.7. KİŞİLERİN TANRILAŞTIRILMASI 407
4.8. DİĞER UNSURLAR 408
4.8.1. Japonlarda Kelebeğin Uğurlu Sayılması 408
4.8.2. Ölünün Atını Almak Uğursuzluktur 409
SONUÇ 410
KAYNAKÇA 422

KISALTMALAR

a.s.	aleyissselâm
a.s.m.	aleyissalâtü vesselâm
bk.	bakınız
C	cilt
Çev.	çeviren
ed.	editör
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	Hicrî
Haz.	hazırlayan
Hz.	Hazreti
İA	İslâm Ansiklopedisi
İSAM	İslâm Araştırmaları Merkezi
krş.	karşılaştırınız
S	Sayı
s.	sayfa
s.a.v.	sallalâhu aleyhi ve sellem
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
V	Volume/Sayı
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
Yay.	Yayınevi veya yayınları
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Din ve inanç olgusunun insanlık tarihi ile yaşıt olduğu varsayımının dile getirildiği ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar devam eden fikir tartışmalarında ve dinin kaynağına ilişkin teorilerde dikkatlerden kaçmayan yegâne unsur, din denilen mefhumun hemen her toplumun yapısına nüfuz ettiği gerçeğidir. Nitekim ilkel yaşam evrelerinden tutun modern döneme kadar 'bir şeye veya kişiye inanma, bağlanma' ihtiyacı neredeyse insanoğlunun tabiî yapısı hâline gelmiştir. Din kavramının tanımına bakıldığında da benzer bir durumun olduğu görülmektedir. Gerek Aramice-İbranice, Sanskritçe ve Soğdca gibi kadim dillerde olsun gerekse hâlen hükmünü sürdüren Arapça, Farsçada olsun 'din' kavramının *'daino, daena, darm, dın, dîn* vb.' şeklinde telaffuz edildiği görülmektedir. Etimolojik açıdan yakın olan bu ifade biçimlerinin anlam çerçeveleri de birbirine yakındır. Kur'ân-ı Kerîm'de ise din kavramının *"yönetme-yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, İslâm, şeriat, hudud, âdet, ceza, hesap ve millet"* anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.[1]

Din kavramını evrensel bir çerçeve içerisinde değerlendirmek gerekir. Her toplumun kendi yapısına uygun bir değerler silsilesi ve inanç biçimi vardır. İlkel kabile inançlarından tutun dünya genelinde mensubu bulunan semavî dinlere kadar her din veya inanç, kendisine mensup olan bireylerin iç huzurunu sağlamak, bireysel ve toplumsal yaşamına yön vermek ve onları ölümden sonraki hayata hazırlamak gibi amaçlar güder. Zira "*evrensel nitelikteki din olgusu, binlerce yıldan bu yana, insan düşüncesini hep beslemiş ve dünyayı paylaşan büyük sosyokültürel toplulukların en temel konularda kendi kendilerini sürekli sorgulamalarına yol açmıştır*."[2]

Türk edebiyatında dinler ve inançlar konulu eseriyle önemli bir boşluğu dolduran Kemal Timur, din ve inançların, insanların huzurlu birer birey olarak

[1] Günay Tümer, "Din (Etimoloji ve Tarifler)", **İslâm Ansiklopedisi,** C 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 312,
[2] Paul Poupard, **Dinler,** (çev. Muna Cedden), Dost Kitabevi, İstanbul 2005, s. 7.

yaşamına devam etmelerini sağladığını ancak bedensel ve ruhsal olgunlaşma süreçlerinin temelde ahlâk olgusuna bağlı olduğunu ifade eder. Timur'a göre dinlerin getirdiği kuralların çoğu aynı zamanda ahlâkî emirlerdir. Merkezinde ahlâkın olmadığı bir din düşünülemeyeceğine göre aslında her din kişinin ahlâklı olmasını sağlamakta, birtakım ödül ve ceza yöntemleriyle adeta bireyleri ahlâkîliğe zorlamaktadır.[3]

İnsan hayatında dinin yaşamı çevreleyici niteliği ve ilk insandan başlayarak tüm zamanları kapsayıcı özelliği ortak kabul gören bir gerçektir. Bireylerin din kavramına mesafeli duruşları bir yanda tutulursa aslında inançsız bir toplumun olmadığı düşünülmektedir. İlkel, ilahî, çok tanrılı, tek tanrılı vb. nitelemelerle çeşitlilik gösteren bu kavram, bir şekilde her toplumun sosyolojik bir hakikati olarak meydanda bulunmaktadır. Nitekim her toplumun kendi yapısına uygun bir şekilde düzenlediği kurallar ve değerler silsilesinde dinî hükümler çoğu kez işin merkezinde yer almıştır. Dinler tarihi konusunda önemli çalışmaları olan Şinasi Gündüz'ün şu ifadeleri konuyu daha da belirgin hâle getirmektedir: *"Dinin tarihsel süreç içerisinde insanoğluyla birlikte varlığını sürdürdüğü, bir başka ifadeyle insanın olduğu her zaman diliminde ve her yerde dinin de var olduğu bir gerçektir. Öyle ki inanılan varlık ve değerlere yönelik zaman zaman birbirinden çok farklı yapılar gösterse de insanlar mutlaka bir inanç istemi içerisinde olmuşlardır."*[4]

Bu noktada dinin ve sanatın (edebiyatın) buluştukları ortak paydaya da değinmek gerekir. Aslında din olgusunun insan yaşamındaki diğer unsurlarla doğrudan veya dolaylı olarak bir teması vardır. İnsanı ve toplumu ilgilendiren bilim ve sanat dallarının yolları bir şekilde din olgusu ile kesişmektedir. Başta tarih, felsefe, psikoloji, edebiyat gibi alanlar olmak üzere -pozitif ilimler de dâhil- neredeyse tüm ilim dalları din ve inanç olgusu ile temas hâlinde olmuşlardır. Başka bir ifadeyle din, kendisiyle temas hâlinde olan tüm bilim ve sanat dallarını besleyen bir kaynak olarak düşünülebilir.

Sanat eserlerinin ortaya çıkışına ilişkin teori ve değerlendirmeleri ele alırken din olgusunun başat rolde olduğu görülmektedir. Kültür ve medeniyet dediğimiz geniş

[3] Kemal Timur, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1872-1896)**, Elips Yayınları, İstanbul 2006, s. 18.
[4] Şinasi Gündüz, **Yaşayan Dünya Dinleri,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 17.

çerçeve içerisinde üretilmiş olan sanat eserlerinin menşei din ve inanç unsurlarına dayanır. T. S. Eliot'a göre din, kültürü kapsayan ve onu besleyen bir kaynaktır. Kültür de aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş bir şeklidir.[5] İşte din olgusu ile edebiyatın insan yaşamındaki ortak gayesi bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

Din ile edebiyat aslında "insanın huzurunu sağlamak" hedefinde birleşir. Edebiyat bilimi konusunda değerli fikirleri olan Wellek ve Waren bu ortak noktayı edebiyat penceresinden değerlendirerek sanatın hem okuyucuyu hem de yazarı, içindeki duyguların geriliminden kurtararak ferahlığa çıkardığını ve huzura kavuşturduğunu belirtirler. Çünkü derli toplu bir sanat eseri, yansıttığı dünya görüşüyle aslında bir hakikati aramaktadır.[6]

Sanatkâr bir zihin hakikati ararken aslında mutlak güzelin peşindedir. Mutlak güzel ise sadece somut gözle görülebilen bir varlık olmadığına göre devreye zihin, gönül ve ruh kavramları girer. M. Orhan Okay, insan hayatını *"bilgi hayatı, irade hayatı, duygu hayatı ve ruhî hayat"* olarak tasnif eder. Ona göre insan aklı, kaçınılmaz bir şekilde mutlak yaratıcı olan bir varlığı aradığı için Allah'a ulaşır. Bundan dolayı da gerçek, iyilik ve güzellik duyguları, idealde din duygusu denilen his ile zirve noktasına erişir.[7]

Türk edebiyatında başını Namık Kemal ile Ahmed Midhat Efendi'nin çektiği bir kısım yazarlar, edebiyatı (romanı) toplum yararına kullanmak ve ortaya konulan metinler aracılığıyla halkı eğitmek amacı gütmüşlerdir. Kaleme aldıkları eserlerle ahlâklı, erdemli, dürüst ve duyarlı bireylerden oluşan bir toplum hedefledikleri aşikârdır. Söz konusu hedef gözetilerek yazılan eserlerde din ve ahlâk unsurlarına sıkça müracaat edilmiştir. Romanın halkı eğitmek için bir araç olarak kullanılması yöntemi sadece Türk yazarlara mahsus değildir. Söz gelimi on sekizinci yüzyıl İngiliz edebiyatında da benzer kaygılar güdülmüştür. İngiliz yazar Johnson, romansların gerçek yaşam üzerine kurgulanan ve ahlâkı önceleyen eserler olmasını belirterek yazarlara hassas davranmaları konusunda uyarılarda bulunur. Johnson'un çağrıları karşılık bulmuş, "ahlâk açısından eğitici romanların" sayısı artmaya başlamıştır. *"On*

[5] Aktaran Mehmet Kaplan, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 17.
[6] Rene Wellek-Austin Waren, **Edebiyat Teorisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 39-42.
[7] M. Orhan Okay, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s. 13.

dokuzuncu yüzyılın sonlarına yaklaşıldığı hâlde İngiltere'de çoğunluğun gözünde roman, kendi içinde estetik değer taşıyan bir sanat dalı değil, bir eğitim öğretim amacıydı." [8]

Sanat ve edebiyat eserlerinin din olgusu ile münasebeti sanılanın aksine oldukça ileri düzeydedir. Sanatın tarih, sosyoloji ve felsefe gibi çalışma disiplinleriyle teması kadar din ve inanç olgusu ile de iç içe geçmiş bir ilişkisi vardır. Nitekim antik uygarlıklarda, Doğu ve Batı medeniyetlerinde sanatın diğer kolları dinî ögelerden bir şekilde etkilenmiştir. Bu noktada Herbert Read'in şu cümleleri dikkat çekicidir: "*Geçmişe baktığımızda tarih öncesinin belirsiz kaynaklarından sanat ve dinin el ele çıktıklarını görüyoruz. Eserlerini yaratırken dini inanıştan hareket etmemiş gibi görünen sanatçıların bile hayatları daha yakından incelenince dini duyarlık diyebileceğimiz bir tarafla karşılaşırız."*[9] Bilindiği üzere antik uygarlıklardaki efsanelerin, heykellerin ve tarihî anlatıların çoğu dinî motiflerin merkezde olduğu alanlar arasındadır. Bu görüntü Batı kültüründe orta çağdan itibaren ters istikamete doğru seyrederken Doğu sanatında edebî eserlerle din olgusunun teması devam etmiştir.

Gerek Türk tarihinde gerekse diğer kültürlerde ilk edebî metinlerin büyük çoğunlukla dinî metinler olması basit tesadüflerle izah edilecek bir durum değildir. İnanma ve güvenme duygusu insan açısından vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğu için dinler her dönemde toplum yaşamının vazgeçilmez bir ögesi olma gücünü korumuştur. Bu sebeple toplumların estetik haz ihtiyacına cevap veren sanat ve edebiyat ürünleri de dinsel ögelerden beslenmiştir. Türk edebiyatı penceresinden bakıldığında Türk edebiyatının en uzun evresi olan Selçuklu ve Osmanlı döneminin eserleri büyük oranda dinî unsurları ihtiva etmektedir.[10]

Mehmed Fuad Köprülü'nün tesiriyle Türk edebiyatının tarihî evrelerini tasnif eden araştırmacıların "İslâmiyetten Evvel Türk Edebiyatı", "İslâm Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı", "Avrupa Medeniyeti Tesiri Altında Türk Edebiyatı"[11] gibi

[8] E. M. Forster, **Roman Sanatı,** Milenyum Yayınları, İstanbul 2016, s. 14. (Yukarıdaki alıntı cümleler Forster'in fikirlerini özetleyen mütercim Ünal Aytür'e aittir.)
[9] Herbert Read, **Sanatın Anlamı**, (çev. Güner İnal-Nuşin Asgari), İş Bankası Yayınları, Ankara 1960, s. 84.
[10] Kemal Timur, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar**, s. 18.
[11] M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi,** Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. 5.

adlandırmalarında sanat-inanç, din-edebiyat arasındaki münasebetin derin köklerine ilişkin zihinsel bir arka plana işaret söz konusudur. Nitekim İslâm etkisindeki Türk edebiyatı ürünlerinde dinî unsurların ağırlığı belirgin bir şekilde hissedilir. İslâm kültür ve medeniyeti havzasının değerleri çevresinde oluşan Türk-İslâm edebiyatı eserleri, genel manada yazarın yaşadığı dönemin duygu, düşünce ve hayallerini yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda bu devrin sosyal, siyasî ve kültürel özelliklerini, zevklerini, algılarını, inançlarını ve sanat telakkisini de bünyesine dâhil etmiştir.[12] Divan edebiyatındaki belli başlı nazım türlerinde ve mensur eserlerin birçoğunda İslâm esasları, Hz. Peygamber ve ailesi, İslâm büyükleri, İslâm tarihinin çeşitli evreleri hem ana muhteva olarak hem de çeşni olarak değerlendirilmiştir. Din ve inanç unsurları klasik dönem edebî ürünlerimizin neredeyse tamamına -az veya çok- sirayet etmiş gibidir. Batı tesirindeki Türk edebiyatında ise hem edebî eser türleri hem de eserlerin muhtevası değişmeye başladığından dinî unsurların ağırlığı da aşamalı olarak azalmıştır.

Osmanlı modernleşme süreci, özellikle Batı'daki Rönesans ve Reform girişimlerinden etkilenerek bir yüzyıl sonra yeni bir kapı aralamaya çalışmıştır. Son döneme gelindiğinde ise kültür ve sanatta Batılılaşma artık ideal hâline gelmiş, edebî eserlerde dinî unsurların oranı azalmaya başlamıştır. "*Modern romanın doğuşunu Avrupa'nın Rönesans'la yaşadığı büyük dönüşümle*"[13] izah eden görüş doğrultusunda Batı romanının din ve inanç unsurlarına mesafeli yaklaşımının bize de yansıdığı düşünülebilir. Bu çerçevede Türk modernleşme tarihi ile romanımızın gelişimi birbirine paralel düzlemde ilerlemiştir denebilir. Nitekim Mehmet Tekin de bu doğrultuda "*Roman, modern zamanların anlatım türüdür.*"[14] demiştir. Romanın tarihi esasen modernleşme tarihimizin izleği olarak okunabilir. Mesneviler veya halk hikâyeleri gibi klasik anlatı metinlerinin ardından ortaya çıkan roman, fikir ve edebiyat dünyasının neredeyse başlıca aktörü hâline gelmiş, yıllar içinde modern dönemin sosyal konularına uygun bir rota belirlemiştir. Osmanlı'nın son dönemlerindeki modernleşme sancıları, sosyal problemler ve fikir krizleri; istiklal savaşı yıllarındaki

[12] Reyhan Keleş, "Türk İslâm Edebiyatının Muhteva Kaynakları: Şeyh Gâlip Örneği", **Bilimname**, S XLI, 2020/1, s. 445.
[13] Nihayet Arslan, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme**, Phoenix Yayınları, Ankara 2007, s. 11.
[14] Mehmet Tekin, **Roman Sanatı (Romanın Unsurları)**, Ötüken Neşriyat, Ankara 2004, s. 7.

kahramanlık öyküleri ve zaferler; cumhuriyetin kuruluş ideolojisine uygun içerikteki sosyal değişim ve dönüşümü sağlama aracı olarak belirlenen muhtevalar romanın seyrini belirleyen konular olmuştur.

Edebî eserlerdeki din ve inanç unsurlarının vaziyetini daha iyi kavrayabilmek adına Türk modernleşmesi ile din algısında yaşanan değişime dikkatlice eğilmekte fayda vardır. Bilindiği üzere altı asırdan uzun bir süre hüküm süren Osmanlı Devleti'ni ayakta tutan temel unsurlardan biri İslâm dini idi. Osmanlı padişahları meşruiyetlerini dinden aldıkları gibi İslâm dinine göndermede bulunarak bir siyaset geliştirmişlerdir. Bazı istisnalara rağmen hukuk İslâm dinine dayanmakta ve din, devletin varlığının temel dayanağı olarak görülmekteydi. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin temel bileşenlerinden olan din, toplumda her açıdan büyük bir değer olarak sosyal kurumları biçimlendirmiştir. "*İslâmiyet, toplumun kimliği olmuştu; cemiyetin ekonomik ve sosyal yapısı, eğitim düzeni İslâm inanç ve düşüncesiyle bütünleşmişti. Devletin ve siyasî iktidarın bu kimliğe ilgisiz kalması düşünülemezdi*."[15] Zaten Osmanlı münevverleri de XIX. yüzyılın ortalarına kadar devlet ve din işlerinin ayrılığını, toplumda dinin konumunu tartışmaya açmamıştır. Fakat XIX. yüzyılda Batı'nın askerî ve teknik açıdan Osmanlı'dan daha ileri olduğunun kabul edilmesi ve sonrasında Osmanlı'nın ayakta kalabilmek için Batılılaşmayı bir politika olarak benimsemesi din ve devlet işlerinin de tartışmaya açılmasına neden olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde bu yönde yapılan inkılâplar, söz konusu tartışmaların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı aydınları, Batı modernleşmesi karşısında uzun süre İslâm ile modernleşme arasında bir denge oluşturmaya çalışarak İslâmî değerlerin ilim ve teknikte ilerlemenin önünde herhangi bir engel teşkil etmediğini ileri sürmüşlerdir. Böyle bir tabloyla karşılaşılmasında iki sebebin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, Batı toplumlarında yüzyıllar boyunca din kurumu, her şey üzerinde tahakküm kurarak akıl ve mantığı geriye itmişti. Oysa İslâm dini, ilim ve tekniğe önem verdiği gibi bir birey olarak insanı kıymetli bir varlık olarak değerlendirir. İkincisi Osmanlı toplumunda İslâm dini, günlük yaşamın her yerine nüfûz ettiğinden modernleşmeyi bir din karşıtlığı üzerinden yürütmenin olanağı yoktu.

[15] Şükrü Karatepe, "Osmanlılarda Devlet Yönetimi", **Osmanlı Ansiklopedisi** C 1, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 161.

Bu durum esasında genel olarak Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar sürmüştür. Hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine ciddi anlamda tesiri olan Ziya Gökalp bile modernleşme ile İslâm dini arasında bir denge kurma yoluna gitmiştir. Türk milliyetçiliğiyle adı adeta özdeşleşmiş olan Ziya Gökalp İslâm'ı Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü gibi dinin bireyin kişiliğini geliştirmesi açısından da oldukça önemli görür. Ona göre "*Bütün hayatlarında kuvvetli bir seciye gösteren insanlar, umumiyetle çocuklukta din eğitimi alanlardır. Din terbiyesi almayanlar ölünceye kadar şahsiyetsiz, iradesiz ve seciyesiz yaşamaya mahkûmdurlar.*"[16]

Dinin Osmanlı toplumu ve devlet yapısı üzerindeki büyük etkisinin yanında diğer taraftan devletin yıkılışa doğru sürüklenmesi ve toplumsal değerlerde yaşanan yozlaşmalar Osmanlı aydının toplum ve devletin temel direklerinden olan dini farklı açılardan ele alıp birtakım eleştiriler de geliştirmelerine yol açmıştır. Abdullah Cevdet gibi devletin bütün kurumlarıyla Batılılaşmasını savunanların yanında İslâmi kimliğiyle öne çıkmasına rağmen Müslüman toplumunun birtakım sorunlarının düzeltilmesi gerektiğini düşünen kişiler de vardır. Söz gelimi Sait Halim Paşa gibi İslâmcılık fikrinin savuncularından biri bile Osmanlı toplumunun *buhranlarından* söz ederken İslâmi kaide ve kurallardan sapıldığından bahsetmeyi ihmal etmez. Mehmed Akif gibi Sait Halim Paşa da ilim ve teknikte Batı medeniyetinden öğrenilecek birçok şeyin olduğunu dile getirdiği gibi din anlayışımızın ıslah edilmesi gerektiğini ifade eder.[17] Özetlersek ister bütünüyle Batıcılığı savunsun ister millî bir devlet nizamından bahsetsin ya da İslâmî değerlerden kopulmaması gerektiğini ileri sürsün Osmanlı münevverleri bir şekilde din mevzusu üzerinde durmuştur.

Cumhuriyet Dönemi'nde hızlanan modernleşme hareketini Tanzimat Dönemi'ndeki modernleşme çabalarından ayıran en önemli şey, laikliğin temel prensip olarak belirlenmesidir. Yukarıda kısaca değinildiği üzere Osmanlı toplumsal kurumları ile devlet idaresi din çerçevesinde örgütlenmişti ve bu kurumsallaşma çoğu zaman modernleşme adımlarına tepki ile karşılık vermekteydi. Cumhuriyeti kuran irade, söz konusu direnci kırmak ve modern bir ulus inşa etmek amacıyla laikliği ve

[16] Ziya Gökalp, "Din, İlmin Bir Netice-i Zaruriyyesidir", **Makaleler I,** haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 102.
[17] Bk. Sait Halim Paşa**, Buhranlarımız**, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1998, s. 169-201.

diğer devrimleri kanun gücüne dayanarak topluma benimsetme yolunu takip eder. Burada üzerinde durulması gereken şey bir ulus-devletin inşa edilmesi mevzusudur.

Batı'dan gelen milliyetçililik akımı Osmanlı aydınlarını derinden etkilemesine rağmen Osmanlı aydınları milliyetçiliği, Fransa'da olduğu gibi dine karşı bir sığınak olarak görmemişlerdir; bilhassa din ile milliyetçilik arasında bir denge tutturmaya çalışmışlardır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasında İslâmiyet ile Hıristiyanlık arasındaki ayırımın etkili olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa'da Hıristiyanlığın Orta çağ boyunca ruhban sınıfı üzerinden toplumu ve düşünce sistemlerini zapt u rapt altına alması, akıl ve mantığın önüne set çekmesi modern Avrupa aydınlarının dini birinci dercede düşman olarak görmelerine neden olmuştur. Fransız Devrimi'nden sonra devlet yapısının laikleşmesi ve toplumun sekülerleşmesi, beraberinde manevî bir boşluk meydana getirdiği gibi insanların hangi değerler etrafında bir araya geleceği hususunda da kafa karışıklığına neden olmuştur. Tam da böyle bir ortamda Avrupalı kimi aydınlar milleti insanları bir arada tutan temel harç; devleti ise iktidar kaynağı olarak değerlendirmişler. Buna mukabil Osmanlıcılığı savunan birçok Osmanlı aydını din ile millet kavramını birbirinden ayrı düşünmek yerine bu iki kavramı bütünleştirmeye çalışmıştır. Hatta İstiklal Savaşı sırasında din ile millet kavramları sürekli yanyana kullanılarak halkın bağımsızlık azmi kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır. Şerif Mardin'in de ifade ettiği üzere Mustafa Kemal, toplumu bir arada tutan temel unsurun İslâmiyet olduğunu bildiğinden bağımsızlık mücadelesi sırasında bu unsurdan mümkün olduğunca faydalanır. Nitekim bağımsızlık mücadelesinin örgütlenmesinde ve manevî açıdan desteklenmesinde din adamlarının büyük katkıları olmuştur.[18] Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Birinci Meclis'in kuruluş şekli ve izlenen ilk politikalarda bile millet ile din kavramları neredeyse aynı bağlamda kullanılmıştır.[19]

Osmanlı'daki devlet kurumlarının ve aydınlar zümresinin Batılılaşma ideali önce askeriye alanında başlayıp diğer sahalara nüfuz etmiştir. Aydın kesimindeki zihniyet dönüşümü kısa sürede topluma yansımış, İstanbul'un belli başlı semtlerinde giyim kuşam, yeme içme ve yapıların iç ve dış mimarisi hızla değişmeye başlamıştır.

[18] Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 30.

[19] İlk Maarif Vekili Rıza Nur'un şu sözleri, İstiklal Mücadelesi zamanında din ile millet kavramına bakış açısını açıklaması açısından dikkat çekicidir: "Eğitimin amacı dinî ve millî eğitim almış nesiller yetiştirmektir." Bk. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem 1, C 1, 10. Toplantı, 3.5.1336, s. 202-217.

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre Batı hayatının unsurları daha ziyade taklit ve moda sayesinde gündelik hayatımıza girmiştir. Devlet kendisini Batıya açınca toplum da bundan etkilenmiştir: *"...Tanzimat ricalinin muhitlerinde başlayan yenilikler yavaş yavaş halkın arasına sokulur. Yazın Tarabya'da, Büyükdere'de görülen ecnebi kıyafet ve adetlerini Müslüman halk, artık sık sık gidip gelmeye başladığı Beyoğlu'nda kışın daha yakından görür."*[20]

Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da yeni bir aydın zümresi ortaya çıkmış ve devletin yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu aydın zümresi en az bir yabancı dil biliyor, dünyadaki, bilhassa Batı'daki gelişmeleri takip ediyordu. "*İçlerinden birçoğu bu bilgileri Babıâli'nin Tercüme Odası ve Tahrirat-ı Hariciye Kalemleri'nde ve diplomatik hizmetlerde edinmişlerdi. Bilgileri de tarzları da yeniydi. Redingot ve fes giyiniyor, artık sık sık görüştükleri Avrupalıların arkadaşlığından hoşlanıyorlardı."*[21] Bu zümrenin etkisiyle Batılılaşma kavramı Osmanlı'nın toplumsal yapısına da sirayet etmiş, edebî eserlerde "yanlış Batılılaşma" diye tarif edilecek olan yeni bir konunun gündeme gelmesine yol açmıştır. Tanzimat döneminden Cumhuriyet dönemine uzanan çizgide bu konu edebî eserlerde işlenmeye devam edecektir.

İlk örneklerinin on dokuzuncu yüzyılda tercüme ve adapte yoluyla edebiyatımıza girdiği roman türü,[22] Tanzimat döneminde şekillenmeye başlamış ve kısa bir sürede edebiyatın nabzının attığı türler arasındaki yerini almıştır. Klasik edebiyatımızdaki efsane, hikâye ve mesnevîlerin muhtevası aşamalı olarak romana kaymaya başlamıştır. Bununla birlikte Batı edebiyatının öne çıkan romanları da tercüme yoluyla edebiyatımıza kazandırılmıştır. Ancak roman türünde kaleme alınan eserlerde, klasik eserlerdeki dinî unsur yoğunluğu pek kalmamıştır. Batı düşüncesinde "tanrı" kavramına ihtiyacın azaltılması hatta mümkünse tanrıya olan ihtiyacın ortadan kaldırılması ve insan zekâsının öne çıkarılması hedefine uygun olarak[23] Batı romanında din ve inanç unsurlarına vurgunun azaldığı görülmektedir.

---

[20] Ahmet Hamdi Tanpınar, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 139.

[21] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 101.

[22] Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2009, s. 11.

[23] Bu düşüncenin karakteristik bir örneği şu ifadede saklıdır: *"Tanrı ölmüştür, yerini artık insan almalıdır."* Rene Girard, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki,** (Çev: Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 62.

Türk edebiyatında Batılılaşma hedefi/tazyiki Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan süre zarfında romandaki din ve inanç unsurlarının tedricî bir şekilde azalmasına zemin hazırlamıştır. Tanpınar, İslâm düşüncesinin psikolojik derinliğe ulaşılmasına engel olduğunu, dolayısıyla bizde roman türünün Batıdaki değişim ve gelişim evrelerine ulaşmasının mümkün olmadığını düşünür: *"Eski nesrin alıştığı ve hoşlandığı mevzulardan çıkar çıkmaz dikkatleri tükenir ve küçük tahkiyenin ve gündelik ihtiyaçların ötesine yükselemezdi. Bu, bir sanat modası görünür. Fakat hakikatte daha esaslı bir sebebe dayanır. Eski âlemimizin ufku dardı, insanı pek az tanır ve ancak şöyle böyle kıymetlendirirdi. Dış hayata gelince, onunla pek az meşgul olurdu. Müslüman Şark, psikolojik tecessüsü pek az tanımıştır. Bazı umumî fikirlerin dışında insan ve insan ruhu onu pek az meşgul etmiştir. Kendisini metodik şekilde derinleştirmeğe çalışanlar bulunsa bile, bu bir kültür için umumi bir terbiye mahiyetini alacak şekle girmemiştir. Eski sanatlarımızın bazılarının yarım kalmasına ve bazı sanatların -resim ve heykel gibi- hiç inkişaf etmemesine İslâmî akidenin sebep olduğu söylenir. Bugün yeni baştan ve haklı bir surette münakaşa sahasına giren bu hükmün üzerinde duracak değilim. Bizce İslâmî akidenin hakikaten akim bıraktığı bir saha varsa, o da psikolojik tefahhustur."*[24]

Tanpınar'ın serzenişte bulunduğu Müslüman Şark'taki yetersizliğin karşıt benzeri Batı insanında sosyolojik meraksızlık olarak karşımıza çıkar. Gerek eski zamanlarda gerekse modern dönemde Batı zihni, Doğu medeniyetini ve sanatını birtakım kalıplarla görme hastalığından kurtulamamıştır. Bu durumun farkına varabilmiş simalardan biri olan Annemarie Schimmel'e göre İslâm dinine mensup insanların kimi yanlış uygulamalarının sahih biçimlerini ve o uygulamaların gerçek mahiyetini ortaya çıkarmak için veya diğer bir bakış açısıyla Batılı modern laik bireylerin İslâm'ı yanlış yorumlamalarının önüne geçmek için elimizdeki yegâne malzeme Doğu sanatı ve edebiyatıdır. *"Her gün İslâm dünyasının herhangi bir köşesinden gelen yeni haberlerle karşılaşırız; fakat bunlar günümüzün hızlı koşullarında yeni gelişmeler tarafından tekrar arka plana itilirler. Böylece İslâmoloji formasyonuna sahip olmayan okur veya dinleyici için, geriye sadece belli olayların iz bıraktığı bir bilgi kaosu kalır: Muhaliflere yönelik ölüm tehditleri, terörist saldırı ve*

[24] Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s. 58.

tacizler veya modern laik insanlar tarafından anlaşılmayan ve çoğunlukla "gerçek İslâm"a ve Kur'ân'a dayandığı iddia edilen, ama aslında yüzyılların ürünü olan adetler. Belki de sanat modern Avrupalının İslâm'a daha az zahmetle yaklaşabileceği bir yoldur."[25] Batı kültürünün, sanat ve edebiyat penceresinden Doğu'yu tanıma imkânı bulabildiği zayıf bir ihtimal olsa da roman türünün edebiyatımıza girmesinden itibaren Batılılaşma serüvenimizin ivme kazandığı söylenebilir.

Tanzimat döneminin Türk romancıları, Batı'daki gelişim çizgisinin dışında romanı bir "terakki" aracı olarak görmüşlerdir. Namık Kemal ve Ahmed Midhat Efendi başta olmak üzere dönemin önde gelen yazarları, roman vasıtasıyla toplumun eğitilebileceğini ve maddi-manevi terakkiye ulaşılabileceğini savunuyorlardı. Berna Moran, romanın Osmanlı topraklarındaki gelişiminin iki yoldan ilerlediğini ifade eder. Bunlardan biri uygar insanlara yakışır bir anlatı türünü ülkemize getirmek ve tanıtmak, diğeri de gazete gibi romanı da halkın eğitiminde araç olarak kullanmaktır. *"Romanı bu amaçla yazan Tanzimat romancıları, ister istemez Batı'dan yararlanmanın yolu ve ölçüsü sorununu romanda gündeme getirmiş oldular. Kendilerini geleneklerine bağlı uygar birer Müslüman olarak gören bu Osmanlı aydınlarına göre hem Batı örneğine bakarak çağdaşlaşmak hem de dinine bağlı bir Osmanlı olarak kalmak mümkündü."*[26] Romanın toplumu eğitme ve çağdaşlaştırma işlevi bu dönemden sonra da kullanılmış, Cumhuriyet döneminde devlet himâyesi altında toplumu dönüştürme gayesiyle romanlar kaleme alınmıştır.

3 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda okunan *Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu*, Türk modernleşmesi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilir. Daha önce yapılan ıslahatlardan farklı olarak bu ferman geleneksel Osmanlı devlet yapısında büyük değişimleri başlatmış, öbür taraftan Osmanlı toplumunda Batılılaşmaya yönelik birtakım ciddi düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu ferman temelde Müslüman toplumu ile gayrımüslimler arasındaki eşitsizlikleri gidermek adına bazı düzenlemeler yaparak İslâmî kural ve kaidelerden uzaklaşmanın ilk tohumlarını atmıştır. Yine hukuk alanında yapılan düzenlemeler İslâmî olandan uzaklaşmaya başlandığına işaret eder. İsmi telaffuz edilmese bile Tanzimat Dönemi'nde atılan

[25] Annemarie Schimmel, **Doğu Batı Yakınlaşmaları (Avrupa'nın İslâm Dünyasıyla Karşılaşması),** Avesta Yayınları, İstanbul 2012, s. 8-9.
[26] Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1,** İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 20.

birçok adım, esasında laikliğe doğru giden yolun taşlarını döşemiştir. Ancak buna rağmen Ali Suavi gibi laikliği doğrudan telaffuz eden kişilerin dışında katı bir laiklik savunuculuğuna Osmanlı aydınları arasında pek rastlanmaz. Hatta meşrutî yönetimi savunan ve anayasal bir düzen için mücadele eden Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri bile İslâm dininin toplumsal alandan çekilmesini doğrudan savunmadıkları gibi modernleşme sürecinde İslâm'dan faydalanılabileceğini iddia etmişlerdir. Şerif Mardin, Yeni Osmanlıların Tanzimat'ın bir felsefesinin olmadığını fark ettiklerini ve bu eksikliği İslâm dini ile doldurmaya çalıştıklarını ifade ederken aynı konuya temas eder.[27] Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne üye olan Namık Kemal'in *Renan Müdafaanamesi*'nde, oryantalist bir bakış ile İslâm dinine saldıran Ernest Renan'a cevap vermesini hatırlamak gerekir.[28] Tanzimat Dönemi Türk edebiyatında modernleşme ve yenileşmeyi savunanların başında gelenlerden Şair-i Azam Abdülhak Hamid'in bile Türk toplumunu İslâmiyet'ten uzak telakki etmediğini görmekteyiz.[29]

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte artık tamamen gün yüzüne çıkan fiilde ve fikirde özgürlük iddiası dinî otoritelerin ve inanç unsurlarının sorgulanmasını hızlandırmış, özellikte Batı'ya eğitim amacıyla gönderilmiş zeki gençlerin soru işaretleriyle dolu zihinlerle geri dönmesi sonucunda pozitivizm, materyalizm ve sosyalizm düşüncelerinin sosyal yapıya sirayet etmesine yol açmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra toplumun münevver kesimindeki zihinsel dönüşüm, devletin politik kararlarını ve toplumun gündelik yaşamını da etkileyecek biçimde görünür hâle gelmiştir. Toplumsal değişme, zaman kaybetmeden edebî eserlere yansımış ve kaleme alınan romanlarda çoğunlukla idealizm, çağdaşlaşma ve özgürlük, doğu-batı, toplumsal değerler, alaturka-alafranga çatışması gibi temalar öne çıkmıştır.[30] Osmanlı'nın son döneminde kaleme alınan romanların birçoğunda muhtevanın modernleşme-geleneği muhafaza etme karşıtlığı çerçevesinde belirlendiği görülür. Kültür yozlaşması, yanlış

[27] Şerif Mardin**, Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 89.
[28] Bk. Namık Kemal, **Renan Müdafaanamesi,** haz. Nurullah Çetin, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
[29] Şair-i Azam'ın bir mektubunda kullandığı şu ifadeler İslamiyyeti ne denli içselleştidiğini göstermesi bakımından önemlidir: "*Aktar-ı İslâmiyyeden nâil olageldiğimiz teveccühle, maddî, manevî ianeler, imdadlar hep İslamiyetimizden dolayıdır."* Bk. Abdülhak Hâmid Tarhan, **Mektupları II,** haz. İnci Enginün, Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 698.
[30] Osman Gündüz, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Romanı (1908-1918 Yapısal ve Tematik İnceleme),** Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 18

Batılılaşma, modern, muhafazakâr, lümpen veya yobaz tiplerin çatışması üzerine kurgulanan romanların sayısı az değildir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yaşanan siyasî ve toplumsal değişimler roman türü üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin çok zor duruma düştüğü Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı sırasında yahut İstiklâl Harbi devam ederken kaleme alınan romanlarda kahramanlık öyküleri öne çıkar. Bu eserlerde gaza, gazilik, şehitlik, ezan, bayrak gibi çoğu dinî unsur olan kutsal değerlerin vurgulandığı görülür. İngiliz yazar Nicholas Wade'nin dediği gibi "*Dinî ritüeller inananlara, öngörülmeyen zorluklar üzerinde denetim kurma güvencesi vermiştir. Korkular, kıtlık, hastalık, felaket ya da ölüm karşısında din her zaman bir umut kaynağı olmuştur*."[31]

Cumhuriyet kurulduktan sonra yeni devletin ideası, oluşturmak istediği vatandaş tipolojisi ve modernleşme çabaları, romanlar üzerinden topluma ulaştırılmaya çalışılmıştır. Durum böyle olunca romanlarda din ve inanç olgusu artık farklı bir düzlemde değerlendirilmeye başlamıştır. Kimi dinî ögeler veya inanç unsuru hâline getirilmiş birtakım gelenekler çoğunlukla "eski" ile özdeşleştirilip terk edilmesi gereken köhne fikirler olarak algılanmıştır. Bu algılayışın arka planında din ve inancın birileri tarafından yanlış yorumlanması ve suiistimal aracı olarak kullanılmasının da büyük payı vardır. Sanat eserlerinde karşımıza çıkan çoğu olumsuz din adamı tipolojisi, dini yanlış yorumlayan veya şahsi çıkarlarına alet eden dindarların/din adamlarının içine düştükleri durumun mübalağalı ve mizahî yorumundan ibarettir.

Osmanlı aydınında var olan Batılılaşma arzusu Cumhuriyetin kurulmasından sonra kısa süre içerisinde ivme kazanmış, devletin resmî ideolojisi hâline gelmiştir. Devlet kurumlarının işleyişinde Batı ile hızlı bir entegrasyon süreci başlamış, harf devrimi ve şapka kanunu gibi inkılaplar toplumun tüm kesimlerini doğrudan etkileyen keskin değişimlere yol açmıştır. *"Bu girişimler, saltanat ve hilafetin kaldırılması ve cumhuriyetin ilanıyla birlikte, Kemalist reformların ilk dalgasını oluşturmaktaydı.*

[31] Nicholas Wade, **İnanç İçgüdüsü** (Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor?), Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 9.

Açıktır ki bunlar, hukuk ve eğitim sistemini epeyce laikleştirmiş olan Tanzimat ve İttihatçı reformların bir uzantısı idiler."[32]

Cumhuriyet Dönemi'nde modernleşme adına atılan adımların büyük bir çoğunluğu doğrudan veya dolaylı yoldan dinin devlet kurumları üzerindeki etkisini azaltmak amacını taşır. Din, kimi zaman inkılâpları gerçekleştirenler açısından bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. İnkılâpların amacına ulaşabilmesi ve din temelli toplumdan ulus toplumuna geçişin kolaylaşması için dinin tazyikinden sıyrılmak bir nevi zaruret olarak kabul edilir. İnkılâpların savunucularından biri olan Recep Peker, Türk inkılâbının karşılaşabileceği en büyük tehditlerden biri olarak din kurumuna işaret eder. Ona göre din hiçbir şekilde köşesine çekilip siyaset ile arasına mesafe koyamaz, hatta her devirde büyük siyasal faaliyetlere ilişir. Eski devirlerde din, saraylılar ile hükümdarların müteffikiydi ve her türlü haksızlığa ortak olmuştu.[33]

Cumhuriyet'in kurucu partisi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın parti programlarına dikkat edildiğinde en önemli hususlardan biri olarak laikliğin öne çıktığını görmek mümkündür. Örneğin 1935'teki parti programında şu ifadelere yer verilmiştir: "*Parti, bütün kanunların, tüzüklerin ve usullerin yapılışında ve toplanışında en son ilim ve teknik esasları ile asrın ihtiyaçlarına uygulamasını prensip olarak kabul etmiştir. Din bir vicdan işi olduğundan, Parti, dini, dünya ve devlet işleri ile siyasadan ayrı tutmayı, ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar*."[34] Bu sözler esasen laikliğin ruhuna uygundur. Fakat zaman içerisinde laiklik ile bağdaşmayan hatta kurucu partinin diktatörlükle suçlanmasına neden olan birtakım uygulamalara rastlanır. Bu konu, aradan geçen bunca zamana rağmen siyasal ve sosyolojik açıdan güncelliğini korumaya devam etmektedir.

Cumhuriyet'in kurucu iradesi, devlet erki ile din işlerini birbirinden ayırmak hedefiyle -Batılı toplumlarda olduğu gibi- toplumun dinin tesirinden kurtularak sekülerleşmesini arzular. Bu bağlamda din ve geleneği hatırlatan birçok toplumsal kurum kanunlar yoluyla ortadan kaldırılır. Toplum, devlet eliyle dinî sembollerden ve dini merkeze alan yaşam biçiminden kurtarılmaya çalışılır. Afet İnan'ın şu sözleri tam

[32] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** s. 252-253.
[33] Recep Peker, **İnkılap Dersleri Notları**, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 74-75.
[34] Bk. **CHP Parti Programı (CHP'nin Dördüncü Büyük Kurultayı)**. Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 10-11.

da Cumhuriyet'in kurucu iradesinin yapmak istediklerini ortaya koyar: *"Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bilumum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla kapatılmıştır. Tarikatlar lağvolunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, türbedarlık vs. memnûdur. Çünkü bunlar irtica membaları ve cehalet damgalarıdır. Türk milleti böyle müesseseleri müsaade edemezdi ve etmedi."*[35]

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra toplumun ve devletin laikleşmesi yolunda birçok adım atılmıştır. Yukarıda değinildiği gibi saltanatın kaldırılması, halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tekke ve zaviyelerin kaldırılması, ezanın Türkçe okunması bu adımlardan sadece bazılarıdır. Devlet idaresinin laiklik konusunda oldukça sert davranması ve laikleşmeden taviz vermemesi birtakım tepkilere neden olmasına rağmen tezimizde çalıştığımız dönemi de kapsayan 1940'lı yılların sonuna kadar durum değişmemiştir. Devlet idaresinin laiklik konusunda tavizsiz davranması ve hatta Batı'da olmayan bir laiklik anlayışı ile özel yaşamda bile birtakım uygulamalara ve kısıtlamalara gitmesi Türkiye'ye has bir laiklik anlayışının doğmasına neden olmuştur.

Devletin din karşısında benimsediği politika yukarıda kısaca üzerinde durduğumuz üzere sanat ve edebiyatta dine yönelik yeni bir algının ve bunun neticesinde yeni imgelerin, tiplerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnkılâp edebiyatı da denilen bu yönelimin yansımalarını özellikle roman türünde izlemek mümkündür. Cumhuriyet ideolojisi, sadece yeni bir devlet kurmayı öngörmez aynı zamanda yeni kimlikler inşa etmeyi hedefler. Bu bağlamda inkılâpları destekleyen birçok romancının eserinde söz konusu kimliğin işlendiği görülür. Bu konuda Abdullah Özbolat'ın tespiti yerindedir: "*Din adamına karşı öğretmen figürüyle ulus inşası amaçlanmıştır. Bu romanlar, modernleşme anlatılarına paralel olarak dini ve dini kişilikleri olumsuz biçimde resmetmiş, halkın körü körüne bağlı olduğu din anlayışı Anadolu insanının geri kalma sebebi olarak sunulmuştur*."[36] Gerçekten öğretmen, mühendis ve memur gibi aydın kesim ile din adamı arasındaki çekişmenin Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kaleme alınan birçok eserde öne çıktığını görmek mümkündür.

---

[35] Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları.** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 56.

[36] Abdullah Özbolat, "Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili**", Turkish Studies**, Volume 7/4, s. 2474.

Din konusu ve laiklik ilkesi Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren büyük tartışmalara neden olmuş, günümüze gelene kadar Türk siyasetinin önemli konuları arasında yer almıştır. Laiklik ilkesine bütünüyle karşı çıkanlarla birlikte Türkiye'de laikliğin Batı'da olduğu gibi din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına almadığını ileri sürenler olmuştur. Bir yandan laikliğin savunulması öbür yandan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması büyük bir çelişki olarak görülmüştür. Ayrıca laiklik ilkesinin sınırlarının net olarak çizilmemesi birçok kişinin laiklik karşıtı olmakla suçlanmasına ve bunun sonucunda ceza yemesine neden olmuştur. Cumhuriyet değerlerinin önemli savunucularından Hasan Âli Yücel, Türkiye'deki laiklik uygulamalarının Batı'dan farklı olduğunu kabul etmiş; din ve geleneğin etkilerini bütünüyle ortadan kaldırabilme adına ve inkılâpçılığın sürdürülebilmesi için birtakım tedbirlerin alındığını söylemiştir.[37] Devlet idaresi de zaten yapılan inkılâpların halk nezdinde hemen kabul görmeyeceğinin farkındadır. Nitekim İsmet İnönü henüz 1925 yılında yapılan inkılâpların toplumsal bir dönüşümü hedeflediğini bunun için de kanun gücünden faydalandığını açıkça ifade eder: "*Yaptığımız işi dine münafi görmek, yapılan işi görmemektir. Biz şu kanaatteyiz ki yapılan işin dinsizlikle hiçbir münasebeti yoktur. Bu sistemde muvaffak olalım, on sene azimle, muvaffakiyetle tuttuğumuz bu yolda yürüyelim. On sene sonra bütün dünya ve şimdi bize muarız olanlar yahut tuttuğumuz yoldan din namına endişe edenler göreceklerdir ki Müslümanlığın asıl en temiz, en saf, en hakiki şekli bizde tecelli etmiştir. O fiili tecelliye kadar hakikati, kanunen, cebren, inkılapla telkin ve tatbik edeceğiz*." [38]

Cumhuriyet Dönemi inkılâplarının iki temel düşünce üzerinde inşa edildiği söylenebilir. Bunlar Batıcılık ve milliyetçiliktir. Bu iki düşünce de temelde modernleşme gayesi ile aynı bağlamda düşünülebilir. Yukarıda değindiğimiz üzere Tanzimat aydınları devletin yıkılışını engeleyebilmek için Batılılaşmayı bir çıkış yolu olarak değerlendiriyorlardı. Buna mukabil Cumhuriyet'in temel felsefesi, Batılı anlamda bir ulus devlet inşa etmekti. Ulus devletin inşasının gerçekleştirmek için ise her şeyden önce dinin toplum ve devlet üzerindeki etkisini kırmak ve dini Batı'da olduğu gibi sadece bir vicdan meselesi haline getirmektir. Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya*

[37] Hasan Ali Yücel, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 121.
[38] **Muallimler Birliği Mecmuası**, Yıl: 1, Sayı: 4, Ankara 1925, s. 150.

adlı eserinde dile getirdiği şu düşünce bir anlamda yapılmak isteneni özetler: "*Garplılaşmak, aynı zamanda Araplaşmaktan kurtulmak, Türkleşmek demekti. Din bir vicdan işidir. Müslümanlık, Türklük şuurunda, millîyet mayasıdır*."[39]

Laikliği bir vicdan özgürlüğü olarak değerlendiren Cumuhuriyet aydınlarının yanında bazı kanunlarda da din hürriyeti güvence altına alınmıştır. Mesela Milli Şef Dönem'inde inanç özgürlüğü kanunda açıkça yer almıştır. 1924 Anayasası'nın 75. maddesine eklenen şu ifadeler oldukça önemlidir "*Hiçbir kimse mensub olduğu felsefi içtihad, din ve mezhebden dolayı muaheze edilemez. Asayiş ve umumi muaşeret adabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dinî ayinler yapılması serbesttir*."[40]

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben benimsenen yeni yaşam tarzını toplumun tüm katmanlarına yayabilmek için birtakım resmî veya gayrı resmî tedbirler de alınmıştır. Genç Cumhuriyet'in siyasal ve kültürel anlamda muktedir olabilmesi için 1925 yılından itibaren hızlı ve kimi zaman sert tedbirler alınmış, bir dizi inkılâp gerçekleştirilmiştir. Modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine erişme gayesi güden bu inkılâpların topluma kabul ettirilmesi iki yönlüdür. Biri devlet erkinin resmî gücü kullanılarak inkılâpların yerleşik hâle gelmesi, diğeri ise kültürel dönüşümü sağlamak için sanat ve edebiyatın gücünden yararlanılmasıdır. Bu çerçevede yaşanan köklü değişimin onuncu yılından itibaren başını Yakup Kadri, Behçet Kemal Çağlar ve Eflatun Cem Güney gibi isimlerin çektiği bir grup yazar tarafından "İnkılap Edebiyatı" kavramının ortaya atıldığı görülmektedir. Dönemin matbuatında tartışılmış olan bu edebî cereyanın gayesi inkılapların toplum nezdinde meşruiyet kazanmasına vesile olmaktır.[41]

Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte Türk romancısının din olgusuna olumsuz bakışı artarak devam etmiştir. Romanlar dönemin politik rüzgârlarından etkilenerek kaleme alındığı için dine ve dinden beslenmiş geleneklere karşı mesafeli bir tavır takınılmıştır. İbrahim Demirci, bu dönem romancılarının, yeni inkılâpları topluma benimsetmek için "güdümlü" bir şekilde hareket ettiklerini belirtir. Ona göre

[39] Falih Rıfkı, **Çankaya,** Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s. 515-516.
[40] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3533.pdf
[41] Bu konuda daha detaylı bilgi için bk. Selçuk Çıkla, "İnkılâp Edebiyatı", **Hece Dergisi,** S 8, Ankara 2004, s. 435-441.

bu zihniyetteki insanların İslâm dinine bakışı neredeyse "düşmanca"dır ve bunlar çağdaş bir ulus oluşturma hedefi için "ümmet"in bir engel teşkil ettiğini düşünürler.[42]

Batılılaşma idealinin topluma yayılması konusunda başka gayretlerin de olduğu görülmektedir. Hedeflenen kültür ve medeniyet devriminin halk kitlelerine kolaylıkla ulaşabilmesi için "edebiyat" sahasının kullanılması bir nevi devletin resmî gayesi haline gelmiştir. Dönemin Matbuat Umum Müdürlüğü devletin yeni değişim politikalarını yine "halkın edebiyatı" ile anlatmak için kolları sıvar ve kısa süre içerisinde inkılap hedeflerine uygun eserler basılmaya başlar. Buradaki amaç "*…halkın gayet iyi tanıdığı tipleri yepyeni mevzular içinde kullanmak ve böylelikle halkın alışık olduğu kahramanları yeni Türk inkılap ve medeniyet gayelerine uygun telkinler yapan mecralar içinde yaşatmak*"tır. Bu sebeple bazı yazarlara yazdırılıp bastırılan yeni eserler *"hurafeleri çıkarmak, dinî unsurları azaltmak, kahramanın olumlu özelliklerine yoğunlaşmak şeklinde değişiklikler*"[43] gibi hedefleri gütmekteydi.

Otuzlu yılların içişleri bakanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın genel sekreteri olan Şükrü Kaya'nın dönemin yazarlarına gönderdiği genelgede, geleneksel eserlerin ve halk anlatılarının *"Mevzu bakımından bunların hemen hepsi eski ve bayat bir zihniyetin tekrarı ve yaratılmak istenen yeni insan idealine aykırı bir ideolojinin ve ananenin mahsulü"* olduğu ve bu kitaplar arasında *"hurafelerle dolu ve irticaı telkin edici"* örnekler de bulunduğu belirtilmiştir. Bu sebeple hedeflenen devrimlerin ruhuna uygun birtakım yeni eserlerin üretilmesi için adım atılması gerekecektir. Genelgede bunun da yolu gösterilmiş ve halka *"telkin yapıldığı hissi vermeden, okuyanı sevindire acındıra tesir altına almak maksadıyla yeni halk hikâyeleri ve romanları yazdırmak"* gerektiği söylenmiştir. Zira yapılmak istenen şey "*Yeni Türk inkılâp ve medeniyeti gayelerine uygun telkinler yapan maceralar içinde (…) ilerleme devrinin fikrî ve ahlakî terakkiyâtına göre*" yeni eserler yazdırmaktır.[44]

Cumhuriyet dönemindeki bir kısım yazarların gönüllü veya resmî görev bilinciyle toplumu dönüştürme gayretleri karşılıksız kalmamış, bu sanatçıların çoğu

[42] İbrahim Demirci, "Romanımızın 27 Yılına Bakış (1923-1950)", **Hece-Türk Romanı Özel Sayısı 1**, 2017, S 65-67, s. 77.

[43] Pertev Naili Boratav'dan aktaran Muharrem Kaya, "Cumhuriyet Döneminde Bir Battal Gazi Romanı", **Folklor Edebiyat Dergisi,** C 7, S 27, 2001/3, s. 172-173.

[44] Söz konusu genelge hakkında bk. Dâhiliye Vekâleti, Matbuat Umum Müdürlüğü, Tarih: 11.5.1937, Sayı: 2819.

devlet himayesine ve desteğine kavuşmuşlardır. Berna Moran'a göre Türk inkılâbı aydın tabakaya dayanılarak yapılmıştır: *"...devrimler de halk yığınlarına değil aydın tabakaya dayanılarak yapılmıştı. Romancılarımız ve şairlerimiz de devletin himayesinde sanatlarını sürdürdüler. Bir kısmı yüksek düzeyde devlet memuru ya da milletvekili oldu. Başka bir deyişle 1950 öncesi yazarları toplumsal ilişkilere resmî ideolojinin içinden bakıyorlardı."*[45]

Batılılaşma hedeflerinin kimi zaman amacın dışına taşan birtakım uygulamalara kapı araladığı da olmuştur. Öyle ki Türklerin yüzyıllardan beri tabi olduğu, dünya sahnesinde bayraktarlığını yaptığı İslâmiyet'in ilga edilip yeni bir din yerleştirme gayretlerinin sergilendiği de olmuştur. A. İbrahim isimli yazar tarafından kaleme alındığı söylenen bir eserde İslâmiyet yerine millî bir Türk dini ikame edilmesi ve mihrabın Mekke yerine Sakarya'ya çevrilmesi önerilmiştir. A. İbrahim'e göre Türklerin kurulacak olan millî dininin bazı temel esasları şöyle olmalıdır: *"1. Türklerin dini Türk edebiyatından ve Türk musikisinden doğacaktır. Edebiyat ve musikimizi imkânlar ölçüsünde geliştirmenin yollarını aramalıyız. 2- Camiler modernize edilmelidir... Bir din devamlı olarak yeni esaslara ve fikirlere göre kendini geliştirmelidir. 3- Yazarlarımızla Ankara ve İstanbul'daki önderler, bir birlik oluşturmalı ve millî, dinî bir dergi çıkarmalı ve bu dergi bütün yurda dağıtılmalıdır. Böylece, millî bir dine kavuşabiliriz.*"[46] A. İbrahim'in öngördüğü Türk millî dininin edebiyat ve musiki temelleri üzerinde inşa edilme düşüncesi, sanat ve edebiyatın hem dinle hem de toplumsal yapıyla yakından ilişkisinin vurgulanması açısından dikkate değerdir. Benzer şekilde, 1926-1927 yılları arasında beş sayı halinde yayın yapan *Asrî Türkiye Mecmuası'*nda başyazar Veziroğlu Aziz Ömer imzalı yazıda da Ankara için millî kâbe, Mustafa Kemal için Türk'ün peygamberi ifadeleri kullanılmış ve Türk dininin Çankaya'nın taşlarını öpmeyi ve Mustafa Kemal'in ayak bastığı topraklara yüz sürmeyi emrettiğini dile getiren ibarelere yer verilmiştir.[47] Bu örnekler Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde aydınların dîni anlama ve aktarma biçimlerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

---

[45] Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2,** İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 13-14.

[46] Turgut Akpınar, "İslâmiyet Yerine Millî Bir Türk Dini Öneren Bir Yazar: A. İbrahim", **Türklerin Din ve Hukuk Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 32.

[47] Abdulhakim Tuğluk, "Abdülhak Hâmid'in Himayesinde Çıkan Bir Dergi: Asrî Türkiye Mecmûası", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2020 (VII:I), s. 111.

Edebî eserlere toplumu dönüştürme misyonunun yüklenmesi Batı edebiyatındaki biçime benzer şekilde Türk edebiyatında da bir "edebî kanon" kavramının olup olmadığı tartışmalarına yol açmıştır. Edebiyat kanonu *"herhangi bir otoritenin ya da otoritelerin kutsadığı iyi yazarlar ve buna eklenecek isimlere verilen izin ya da onay"*[48] şeklinde yorumlanmaktadır. Selçuk Çıkla, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadarki süreçte İttihat ve Terakki Fırkası'nın etkisiyle bir "millî edebiyat kanonu", Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ise hem devletin resmî ideolojisi olarak hem de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın öncülüğünde bir "inkılâp kanonu"ndan ve "inkılâp edebiyatı"ndan söz edilebileceği kanaatindedir. Çıkla, Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan edebiyat kanonunu ayrıntılı olarak değerlendirir. Onun yaptığı tasnifleri özetlersek dönemin edebiyatının şu şekillerde kanonik bir yapıya büründürüldüğü görülür: -Rejime bağlı yazar ve şairler, dönemin bazı siyasileri, çeşitli yayın organlarının yöneticileri ile parti, hükümet, halkevleri, basın genel müdürlüğü gibi kurumlar marifetiyle bir inkılâp edebiyatının kurulmaya çalışılması. -Cumhuriyetin onuncu yılı münasebetiyle inkılâpların halka benimsetilmesi için yazılacak edebî eserlere her türlü desteğin verilmesi. -1939-1947 yılları arasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın inkılâpları ve yeni cumhuriyet idealini merkeze alan sanatkârlara çeşitli ödüller vermesi. Bu bağlamda sanat mükâfatı verilecek edebî metinlerin mutlak surette "devrim ilkelerine bağlı kalmaları" şartı aranmıştır. -Matbuat âleminde ve edebiyat otoritelerinde söz konusu içerikteki eserlerin tanıtılması ve reklamlarının yapılması.[49] Reşat Nuri, Yakup Kadri, Ahmet Kutsi Tecer, Behçet Kemal Çağlar, Celal Sahir, Halit Fahri, Yaşar Nabi gibi yazar ve şairlerin bu kapsamda değerlendirilebileceği ifade edilmektedir.

İnkılâp edebiyatı çerçevesinde kalem oynatan roman yazarları, eserlerinde dinî unsurlarla kahramanlar arasına mesafe koymuş, ele aldıkları din meselesinde ve dindar tipolojisinde bilinçli bir sapmaya gitmişlerdir. Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece*'de, Yakup Kadri'nin de *Yaban*'da çizdikleri bilinçli olumsuz tabloyu telafi etmek istercesine

[48] Jale Parla, "Edebiyat Kanonları", **Kitap-lık,** 2004, S 63, s. 51-53.
[49] Selçuk Çıkla, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi,** 2007, S 13-14, s. 53-55.

yıllar sonra itiraf niteliğindeki röportajlarında veya yazılarında yumuşatmaya çalışmaları genel kanaati değiştirmekten artık uzaktır.[50]

Yirminci yüzyılın ikinci çeyreği, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini henüz atlatamayan ülkelerin yeni bir hesaplaşmaya giriştikleri bir evreye denk gelir. Dünya devletlerinin siyaset ve diplomasi alanındaki itişmesi yeni bir dünya krizine gebedir. Bernard Lewis, otuzlu yıllarda gelişmiş dünya ülkelerinin içinde bulundukları karamsar manzarayı şöyle tasvir eder: *"1930'lara gelindiğinde bu demokratik kurumlar hazin bir durumdaydı. Ve bunların başarısızlığının sorumluluğunun çoğu sömürgeci veya başka harici müdahalelere yüklenebilirse de bazı ülkelerde, sorunun bir bölümünün içeriden kaynaklandığını ileri süren sesler vardı. Bununla beraber birçok yerde bu lüzumsuz bir sav olarak görünmekteydi. O dönemde liberal demokrasi Avrupa'da artık sunuma hazır tek model değildi. En çekici olanı da değildi, çünkü birçoklarının gözünde hem sahip olduklarını ileri sürdükleri emperyal güç, hem de kurdukları veya teşvik ettikleri kurumların ve üzerine oturttukları liberal ekonomilerin hazin başarısızlıkları nedeniyle inanılırlığını ciddi biçimde kaybetmişti."*[51]

Dünya diplomasisindeki dengeler yeniden oluşturulmaya çalışılırken Türkiye'de cumhuriyet tecrübesi artık devlet kurumlarına yerleşmiştir. Öte yandan hedeflenen yeni yaşam biçiminin, yani laik çerçeveli ve Batı tarzına uygun hayatın topluma yansıtılma süreci ise henüz tamamlanmamıştır. Bu yüzden devlet kurumlarının resmî nüfuzu da kullanılarak geleneksel toplum yaşamının dönüşümü için inkılâplara devam edilmiştir. Şerif Mardin, Türk modernleşme sürecini devrelere ayırırken Osmanlı'nın yaklaşık yüz elli yıllık modernleşme deneyimini "Batıcılığın İlk Devresi", Tanzimat'tan sonraki süreci ise "Aşırı Batılılaşma" olarak tanımlar.[52] Cumhuriyet dönemi ise bu hedeflerin artık yerleşik düzene geçtiği yıllardır. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonraki süreç (1938-1950), inkılâpların uygulanması ve toplumda yaygınlaştırılmasındaki en keskin dönemdir.

Cevdet Kudret, Cumhuriyet döneminde yetişen yazarların inkılâplara sadık olduğunu ve devrimlerin halka ulaştırılması konusunda çaba harcadıklarını belirtir.

[50] M. Orhan Okay, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı,** Dergâh Yayınları, İstanbul 2017, s. 203.
[51] Bernard Lewis, **Demokrasinin Türkiye Serüveni,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 56
[52] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi-Makaleler 4,** İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 11 ve 23.

Ona göre bu dönem yazarlarının çoğu *"devrimlere karşı eski kurumları ve eski değerleri açık ya da gizli korumaya ve sürdürmeye çalışan tutucu, gerici ya da çıkarcı kurum ve kişiler (softalar, şeyhler, zorba ağalar, sömürücü tüccar ve esnaf vb.) ile savaşıma girişmiş"*tir. Cevdet Kudret'in zımnen desteklediği bu uygulama Cumhuriyet dönemi yazarlarına hangi misyonun biçildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Sonraki dönemde okullarda din dersinin önce seçmeli/sonra zorunlu hâle gelmesi, dinsel kurumların yeniden canlandırılması (cami ve imam hatip okulu sayısının artması), Türk büyüklerine ait türbelerin ziyarete açılması ve ezanın Arapça okunması yasağının kalkması gibi uygulamalar Kudret'e göre devrimlerden ödün vermek ve devrimlerin adım adım baltalanması ya da yozlaştırılmasıdır. [53]

Cumhuriyetin ilk döneminde inkılâplar marifetiyle zihniyet dönüşümün sağlanıp "eski"nin bertaraf edilmesi, Osmanlı'yı (dolayısıyla İslâm'ı) hatırlatacak kültürel kodların silinip "uygar ve Batılı" bir yaşam biçiminin yerleştirilmesi, devlet mekanizması içindeki hâkim güçlerin temel hedefi olmuştur. *"Bu vesileyle profan (dinle ilgisi olmayan, din dışı) bir sanat ve edebiyat anlayışının yaygınlaştırılması gibi tavsiye, zorlama ve yaptırımların varlığı anlaşılmaktadır. Bu tutumun bir yönü devrin roman, hikâye ve tiyatrolarında hemen tamamen olumsuz, yobaz, her türlü yeniliğe karşı hatta vatana ihanet eden din adamı tiplerinin ortaya çıkışı şeklinde de tezahür etmesidir."* [54]

Yirminci yüzyılın ilk yarısı biterken dünya yeni bir savaşla alt üst olur. Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçları henüz halledilememişken 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgâl etmesiyle yeni bir dünya savaşının kapısı aralanır. Öncesi ve sonrasıyla birlikte yaklaşık altı yıl süren bu kargaşa ve savaş ortamı, milyonlarca insanın olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Türkiye fiilî olarak savaşa katılmamış olsa da gergin ortamın etkisini iliklerine kadar hissetmiştir. Dünya genelinde baş gösteren ekonomik buhranlar ülkemize de yansımış, kaynakların/gelirlerin büyük kısmı savunma ve harp sanayiine sarf edilmek zorunda kalınmıştır. Savaş ortamının gerginliği ve bireylerin çaresizlik hisleri dönemin edebî eserlerine de çeşitli şekillerde muhteva olarak yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın Türk romanına yansımaları

[53] Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman,** Kapı Yayınları, İstanbul 2016, s. 670-672.
[54] M. Orhan Okay, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı,** s. 203.

konusunda önemli çalışmalara imza atan Alev Sınar Uğurlu, savaşın insan hayatını etkileyen ekonomik boyutu, kitlelerin savaşa bakışı, savaş ve mekân münasebetine ilişkin tespitlerini örnek romanlar üzerinden detaylandırmıştır.[55]

İkinci Dünya Savaşı'nın sosyal ve ekonomik açıdan doğurduğu buhran ortamı daha çok savaştan sonraki yıllarda etkisini gösterdiği için edebî eserlerdeki muhteva da özellikle 1945'ten sonraki örneklerde daha bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Savaşın sebep olduğu ekonomik problemlerin, bireysel dramların ve sosyal hayattaki olumsuz etkilerinin Türk romanına yansıması özellikle yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan eserlerde gün yüzüne çıkar. Bu sebeple ve (şaşırtıcı şekilde) tez çalışması kapsamında ele aldığımız 1939-1942 yılları arasındaki romanların çoğunda savaşla ilgili herhangi bir ayrıntıyla karşılaşılmamıştır. Edebiyat açısından İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri ve sonuçlarına ilişkin çalışmalarda ele alınan eserler daha çok yüzyılın ikinci yarısında basılmışlardır.[56]

Yirminci yüzyılın ilk yarısında genel olarak Türk romanında Batılılaşma meselesi, inkılâplar, sosyal ve ekonomik problemler, istiklal savaşı sırasında gösterilen kahramanlık hikâyeleri ile geleneksel aşk konuları işlenir. Bununla birlikte Anadolu merkezli yerli mevzular da romanların konusu olmaya devam eder. Söz konusu yıllarda kaleme alınan romanların büyük kısmında din ve inanç unsurlarının geri planda kaldığı görülmektedir. Romandaki anlatıcı bakış açısı din kavramını yıkılmış bir imparatorluğu temsil eden unsurlardan biri olarak görür. Bu bakış açısıyla yazılan romanlarda din ve inanç unsurları büyük oranda olumsuz mahiyettedir.

Romanlarda din ve inanç unsurlarının azlığına sebep sadece bu durum değildir. Zaten romanın Batı'daki çıkış sebebi ve kaynağı bu edebî türün din olgusuna mesafeli duruşunu izah etmektedir. Türk romanının tarihî gelişim çizgisi düşünüldüğünde ise Batılılaşma hedefinin ve dine mesafeli bir yönetim anlayışının zaman içerisinde romanlara yansımasıyla birlikte bu eserlerdeki din ve inanç unsurları tedricen azalmıştır. Buna paralel olarak din ve inanç unsurlarını işleyen romanların büyük

[55] Alev Sınar Çılgın, **Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı,** Dergâh Yayınları, İstanbul 2003; Alev Sınar Uğurlu, "Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı", **Turkish Studies,** S 4/I-II, 2009, s. 1739-1764.

[56] Bk. Zuhal Eroğlu, **Tarihe Alternatif Romanlar: İkinci Dünya Savaşı'nın Türkçe Çağ Romanlarında Temsili,** Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2013; Alev Sınar Uğurlu, Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı, s. 1743.

kısmında anlatıcının veya roman kahramanlarının olumsuz bakış açıları öne çıkmaktadır. Dönemin sosyolojik vaziyeti de göz önüne alınacak olursa romanlarda inanç krizine duçar olan veya dine mesafeli kahramanların sayısındaki artışın sebebi izah edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1939-1942 YILLARI ARASINDAKİ ROMANLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde 1939-1942 yılları arasında basılmış olan romanların kısa özetleri ile romanlardaki din ve inanç unsurlarına yer verilecektir. Söz konusu yıllar içerisinde basılmış olan romanlar herhangi bir ayrım gözetmeksizin özetlenmiştir. Bunun sebebi bu romanlardan birçoğunun artık yeni baskılarının olmayışı ve günümüz okuru tarafından temin edilememe durumudur. Bu güçlükler göz önüne alınarak tez kapsamına giren tüm romanlar değerlendirilmiştir. Romanların olay örgüsü kısaca özetlendikten sonra içeriklerindeki din ve inanç unsurlarının hangi yönden ele alındığı değerlendirilecektir. Romanlarda yer alan din ve inanç unsurlarının olumlu yahut olumsuz bir düşünceye yol açıp açmadığı durumu, roman yazarının/anlatıcının bu konudaki tutumu, eserin genel görünümü içerisinde din ve inanç algısının konumu gibi hususlara dikkat çekilmiştir. Romanlar basım yıllarına ve yazar isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.1. 1939 TARİHLİ ROMANLAR

1.1.1. Aka Gündüz – Mezar Kazıcılar[57]

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki İstanbul'un farklı bir sosyal boyutunu, mezar kazıcıların dünyasını anlatan bu eser, yazarın kıvrak dili ve canlı tasvirleriyle zengin bir folklor malzemesi de barındırır. Eserin konusu biri usta, diğeri kalfa olan iki mezar kazıcısının macerasıdır. Sarı Dede lakabıyla bilinen usta mezarcı, bu işe yarı ömrünü vermiş, tecrübeli ve hâli vakti yerinde biridir. Onun yamağı Hasan ise yirmili yaşlarda, gözü açık bir Anadolu delikanlısıdır. Sarı Dede'nin iki evi ve iki eşi vardır. Romanda Küçük Yenge ve Büyük Yenge lakaplarıyla anılan bu iki eş, farklı evlerde yaşamasına

[57] Aka Gündüz, **Mezar Kazıcılar,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 152 s.

rağmen birbirlerini kıskanırlar. Sarı Dede, Hasan'a ve diğer mezarcı çıraklarına zaman zaman ev işlerini de gördürür.

Hasan bir gün Küçük Yenge'nin evine su götürür. Küçük Yenge, Hasan'ı sarhoş edip onunla birlikte olur. Hasan, daha önceleri biraz para kopardığı Küçük Yenge ile bu birliktelikten vicdan azabı duyar ve uzaklaşır. Kazandığı paralarla, bir senedir hayalini kurduğu bara gidip içmeye başlar. Hasan, barda çalışan Esnaf Yıldızı Minnoş'un sevdasıyla yüklü miktarda para harcar ve zilzurna sarhoş olarak bardan ayrılır. Hasan o günden sonra Minnoş'a takıntılı bir aşk duymaya başlar. Bir müddet sonra bu durumu fark eden ve Minnoş'u kapatma yapmış olan kabadayı Zımba Tahsin, Hasan'ın peşine düşer ama yakalayamaz. Onu elinden kaçırır ama Minnoş'u da öldürür. Bu olaya çok üzülen Hasan kimseye sezdirmeden Minnoş'un cansız bedenini mezarlığa getirerek kazdığı bir mezara defneder.

Hasan bir yandan Sarı Dede'nin her iki hanımını ayrı ayrı idare edip onlarla beraber olur; diğer yandan onlardan para koparmaya devam eder. Sarı Dede, bazı durumlardan işkillenince ani bir karar alıp bir plan yapar. Büyük Yenge'nin evinde iki arkadaşıyla planlı bir kavga çıkararak oradan ayrılır. Niyeti artık daimi olarak Küçük Yenge'nin yanında kalmaktır. Büyük Yenge oradan ayrılır ve başka bir yerde kaymakamın evinde çalışmaya başlar.

Romanın son bölümünde Büyük Yenge yeni hayatına alışmaya çalışırken Hasan'ın hasretine dayanamaz. Kaldığı yerde, tifolu bir askerin bakımıyla uğraşırken aklına şeytanî bir plan gelir. Bu hastalığı yayabilirse birçok insan ölecek ve sevdiği mezarcı yamağı Hasan'ına da çok iş çıkacaktır. Bu sebeple oturduğu beldenin dışına çıkarak su hatlarına bir şeyler katmak ve bu tifoyu yaygınlaştırmak ister. Planını gerçekleştirmek üzereyken jandarmalar tarafından basılır. Yakalanmamak için kuyuya atlar ve ölür.

Sarı Dede, Büyük Yenge'den ayrılıp diğer eşine giderken onun Hasan'la ilişkisine şahit olur. Bu saatten sonra o da Hasan'ı öldürmeyi kafasına koyar. Sarı Dede, yeni bir vefat olduğunu söyleyerek yamağı Hasan'a derince bir mezar kazdırır. Akşam vakti olunca da ona birkaç kadeh içirir ve onu bayıltır. Daha sonra boğazına

bir ip geçirerek Hasan'ı boğar ve onu kazdırdığı mezara gömer ve keyifli bir şekilde şehrin karanlıklarına dalar.

Mezar Kazıcılar adlı roman, İstanbul'un fakir mahallelerini ve normalde pek dikkat çekmeyen mezar kazıcılarının hayatını başarılı bir şekilde yansıttığı için ciddi anlamda folklorik malzeme barındırmaktadır. Romandaki din ve inanç unsurları ise genellikle ölüm, mezar, yas geleneği çevresinde şekillenmiştir. Ayrıca ölüm sonrası hayat, kıyamet, kader, din adamları, ölüm meleği, sorgu melekleri, günah-sevap, cennet-cehennem, inanç problemleri ve batıl inançlar gibi unsurlar yoğun olarak işlenmiştir. Eserdeki karakter ve tiplerin diyaloglarında dinî unsur barındıran kalıp söz ve ifadelerin çokluğu da dikkat çekmektedir.

1.1.2. Aka Gündüz - Giderayak[58]

Cumhuriyet dönemi İstanbul'unun yazın ortamını ve sosyal hayatını işleyen bu romanın başkarakteri Vurgun Haydamak isminde bir yazardır. Orta yaşını geçmiş olan Haydamak, İstanbul'un cemiyet hayatında saygı gören, sosyal yardımlaşma kampanyalarında boy gösteren oldukça meşhur bir yazardır. Fakirler için düzenlenen bir baloda karşılaştığı Meli isimli kadına âşık olur. Güzelliğiyle Haydamak'ın başını döndüren Meli, aslında İstanbul'un yeni bölgelerindeki imarları ele geçirmek için zenginleri avlamaya çalışan biridir. Haydamak'la da bu yüzden ilişki kurmak ister. Onun güçlü kaleminden ve nüfuzundan yararlanmak için dostluğunu kabul edeceğini söyleyince Haydamak bunu doğru bulmaz. Ama diğer yandan Meli'ye olan ilgisinde de herhangi bir azalma olmaz.

Haydamak meşhur bir yazar olduğu için zaman zaman okuyucularından mektuplar alır. Perihan Soydangel ismindeki hayranından aldığı mektupta bir aşk ve evlilik teklifi alır. Haydamak, kendisini on sekiz yaşında diye tanıtan Perihan'la görüşmeyi kabul eder. Perihan, Haydamak'ın evine gelip birkaç gün kalır. Haydamak ise bu görgüsüz kızdan uzaklaşmak için çareler arar. Nihayet onu evinden kovar. Bir süre sonra Perihan hamile olduğunu yalanını söyleyerek Haydamak'ın evine yeniden

[58] Aka Gündüz, **Giderayak,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 304 s.

gelir ve birkaç ay daha kalır. Bu kıza tahammül edemeyen Haydamak onu kesin bir dille yanından uzaklaştırır.

Haydamak'a gelen hayran mektuplarından biri de Nazlı ismindeki genç kıza aittir. Haydamak, Nazlı'nın tavrını beğendiği için onunla görüşmeyi kabul eder. Henüz on sekizindeki Nazlı, Haydamak'ın tüm eserlerini okumuştur ve ona hocam diye hitap eder. Nazlı, Haydamak'ı arkadaşının ablasıyla tanıştırmak istediğini söyleyerek onu zorla evlerine gelmeye ikna eder. Haydamak, Nazlı'nın ısrarına dayanamayıp evlerine gider. Nazlı'nın, arkadaşım diye bahsettiği kız, kendi kardeşi Özlü'dür. Birbirleriyle arkadaş gibi oldukları için Haydamak'ı bu şekilde ikna etmiştir. Aslında kendisi Haydamak'a ilgi duymaktadır. Haydamak durumu fark edince sinirlenerek Nazlı'nın evinden ayrılır.

Âşık olduğu Meli'nin bir dolandırıcı olduğunu anlayan ve onun Lehli sevgilisiyle Avrupa'ya gideceğini duyan Haydamak, gizlice onu uğurlamaya gider. Meli'nin gidişinden sonra yalnız kalan Haydamak, Nazlı'nın mektuplarını da cevapsız bırakır. Eldeki sermayesi tükenmeye, etrafındaki dostları yavaş yavaş azalmaya başlar. Hele evindeki hizmetçi madamın ölümünden sonra iyice hırpalanır ve hastaneye düşer. Hastanede, kitaplarını okumuş ve ona hayran olmuş bir hemşirenin yardımıyla kısa zamanda toparlanır. Hastaneden ayrıldıktan sonra etrafına büyük bir ikramiye kazandığını duyurur. Çevresi bir anda hareketlenir ve o da gönül eğlendirir.

Bu sırada Meli Avrupa'dan beş parasız dönmüş ve yardım istemek için Haydamak'ın kapısını çalar. Haydamak ise kırgınlığının vermiş olduğu sinirle Meli'yi kovar. Uzun bir süre sonra Meli'yi perişan bir hâlde bulunca ona yardım etmek ister. Bunu gururuna yediremeyen Meli, Haydamak'ın yardımını kabul etmez ve ondan daimî olarak ayrılır. Haydamak, bir zamanlar başına bela olan Perihan'ı da yanında kocasıyla görür. Perihan, Haydamak'ı kocasına dayım diye tanıtır. Bu duruma canı sıkılan Haydamak yanlarından uzaklaşır.

Meli'yi tamamen kaybettikten sonra hayatını sorgulamaya başlayan Haydamak, artık yaşlandığını ve etrafındaki dostlarını yitirdiğini üzüntüyle itiraf eder. Bir ara aklına sadık arkadaşı Nazlı gelir ve ona ulaşmaya çalışır. Nazlı, Van'a yabancı dil öğretmeni olarak gitmiştir. Ama her mektubunda mutlaka hocasını sorar ve onun

haberlerini alır. Haydamak, Nazlı'nın ailesiyle görüştükten sonra Nazlı'nın ne kadar vefalı olduğunu anlar. Ani bir kararla Van'a telgraf çeker ve onunla evlenmek istediğini yazar. Nazlı hemen cevap vererek geleceğini yazar ve roman bu şekilde sona erer.

Giderayak romanı, Muharrir Vurgun Haydamak'ın şahsında o dönemin sosyal hayatını, yazın dünyasını ve cemiyet ortamlarını işleyen bir eserdir. Romanda din ve inanç unsurlarına dair ayrıntılı değerlendirmelere rastlanmaz. Haydamak, kendisiyle baş başa kaldığında hayata, kadere ve inanca dair bazı çıkarımlarda bulunur. Eserde ayrıca din ve mitoloji unsurlarına da yer yer temas edilir. Bunun dışında dinî ibarelerin kullanıldığı birtakım kalıp ifadelere de rastlanır.

1.1.3. Baha Vefa Karatay – Son Tango[59]

Baha Vefa Karatay'ın bu romanı Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir Türk subayının hazin hikâyesini işlemektedir. Romanın baş karakteri Nazım'dır. Nazım, mahalleden arkadaşları Emin ve Naci ile birlikte asker okuluna kaydolur. Üçü de İstanbul'daki harbiye mektebinden subay rütbesiyle mezun olup yeni görev yerlerine tayinlerini beklemek üzere memleketi Konya'ya dönerler. Evine gelen Nazım, annesi ve kardeşiyle hasret giderdikten sonra çocukluk aşkı Muazzez'i düşünür. Ona olan aşkını satırlara döktüğü günlüğünü bulup okumaya başlar. Bu kısımda romandaki olaylar günlükteki hatıralarla gelişir. Nazım lise yıllarında Muazzez'e ilan-ı aşk ettikten sonra beraber kır gezilerine çıkar, sinemaya gider ve aşk dolu birkaç yıl geçirirler. Nazım, evde onunla buluştuğu zaman kemanda yeni öğrendiği Schwarze Augen (Siyah Gözler) isimli tangoyu söylemeye çalışır ve bu tango, onların aşk şarkısı olur. Lise bittikten sonra Nazım ve arkadaşları askeri okula gitmek için Konya'dan ayrılırlar.

Nazım'ın günlüğü tamamlandıktan sonra, romandaki olay akışı üç arkadaşın süvari subayı olarak Konya'ya döndükleri zamana tekrar gelir. Artık subay olan Nazım, Muazzez'le nişanlanır. Bir süre sonra tayin yerleri belli olur ve Nazım, Söke'ye gider. Oradan da sınır hattında bulunan E.. şehrine gönderilir. Hudut boyunca

[59] Baha Vefa Karatay, **Son Tango (Siyah Gözler),** Başarı Basımevi, İstanbul 1939, 173 s.

riskli görevler üstlenir. Son görevinde, nehirden karşıya geçmek için bir geçit bulmaya çalışırken yaralanır ve bir köylü ile torunu tarafından kurtarılır. Daha sonra düşman hattındaki muharebede yaralı olarak esir düşer.

İki ay düşman bölgesindeki bir hastanede kalan Nazım'ın bir bacağı kesilmiş ve sağ gözü de kör olmuştur. İki ayın sonunda arkadaşı Muzaffer ile birlikte firar edip Müslüman köylerine sığınır. Daha sonra İstanbul'a gelen Nazım, burada lisan ve musiki dersleri vererek hayatını sürdürmeye çalışır. Eldeki parasıyla sakat tarafı için tahta bir bacak yaptırır.

Sekiz sene İstanbul'da kalan Nazım, bu süre zarfında memleketindeki sevdiklerinin kendisini ölü olarak bilmelerini sağlar. Sekiz sene sonra farklı ve yarım bir insan olarak memleketi Konya'ya döner. Annesinin öldüğünü, kardeşinin ise Eskişehir'e gittiğini öğrenen Nazım, nişanlısı Muazzez'in yaşadığı sokakta, onun evini görebilecek bir ev kiralayarak orada yaşamaya başlar. Muazzez, bu sekiz sene zarfında hep Nazım'ı beklemiş, onun öldüğü haberini almasına rağmen kimseyle evlenmemiştir. Nazım, Muazzez'i görebilmek için bir akşam bahçelerine gizlice girer ama bekçilere yakalanır. Karakolda gerçek kimliği de ortaya çıkar. Çünkü emniyet amiri, çocukluk arkadaşı Şinasi'dir. Şinasi ve eşi Şükran, Nazım'ı tanırlar. Nazım, onları tembihleyerek Muazzez'i evlenmeye razı etmelerini ısrarla ister.

Romanın son kısmında Muazzez emekli bir yarbay ile evlenir. Düğün gecesi orada olan Nazım, Muazzez'i son bir defa gördükten sonra evine döner. Muazzez'le kendisinin aşk şarkısı olan tangoyu kemanıyla çaldıktan sonra elinde Muazzez'in resmiyle can verir.

Nazım ile Muazzez'in aşkını anlatan bu romanda; aşk, ümitsizlik, harp, vatan sevgisi gibi temalar öne çıkar. Eserdeki din ve inanç unsurları ise genellikle askerlik mesleğinin ve vatan sevgisinin kutsallığı, şehitlik, kader, talihsizlik gibi konularda yoğunlaşır. Bunun dışında geleneksel inanış biçimlerine dair kimi kalıp unsurlara ve günlük yaşamdaki dinî tabirlere de rastlanmaktadır.

1.1.4. Burhan Cahid Morkaya – Yaprak Aşısı[60]

Önce Akşam Gazetesi'nde tefrika olarak yayımlanan bu roman, Ayşe Hayal isminde bir kadının günlük ve gezi notlarının bir özeti gibidir. Yirmi üç yıldır evli olduğu Murat Bey'le boşanma kararı alan Ayşe, İzmit Körfezi taraflarında Değirmendere ismindeki köyde babasından kalma arazi üzerindeki küçük köy evini yıktırıp bir villa yaptırır ve orada inzivaya çekilme kararı alır. Çünkü yıllardır içinde bulunduğu sosyete cemiyetinden iğrenmeye ve yaşadığı hayatın monotonluğu onu sıkmaya başlamıştır. Eski kocası Murat, kendi hâlinde bir iş adamı olup Ayşe'nin hayatında herhangi bir boşluğu doldurmamıştır.

Mimar Hikmet, villanın bittiğini haber verince Ayşe, Nuriye ismindeki genç bir kadını hizmetli olarak yanına alıp Değirmendere'ye gider. Köy muhtarının kardeşi Yusuf Ağa da villanın bağ bahçe işleriyle meşgul olmaya başlar. Sonbahar mevsimi olduğu için bahçıvan Yusuf Ağa bazı yabani eriklere yaprak aşısı yaparken Ayşe bu aşının özelliklerini sorar. Yusuf Ağa, artık kartlaşmış olan ağaçların aşı tutmama ihtimali olduğunu da söyler. Mimar Hikmet'le beraber villaya gelen bahçe mimarı Necmi Bey villanın peyzaj düzenlemesini yapar. Ayşe'nin henüz genç sayılabilecek yaşta inzivaya çekilmesini doğru bulmaz. Hareketli ve güler yüzlü olan Necmi'nin tavırları ve sözleri Ayşe'yi etkiler. Ayşe bir süre sonra Necmi'den evlilik teklifi içeren kısa bir mektup alır ama uzun süre bu teklife cevap vermez ve kış biter.

Romanın ikinci kısmı Ayşe ile Necmi'nin beraber Avrupa seyahatlerine çıkmasıyla başlar. Yunanistan, İtalya, Fransa ve İsviçre'yi kapsayacak olan bu seyahatte meşhur liman kentlerini gezip eğlenirler. Adeta ikinci baharını yaşayan Ayşe, kendisinden yaklaşık on yaş küçük olan Necmi'nin bitmek bilmeyen eğlenme arzularına ve gençlik enerjisine takat getiremez. Necmi ne kadar içki ve eğlence istiyorsa Ayşe de o kadar sükûnet ister. Seyahatin sonlarına doğru Ayşe'nin buhranları başlar. Doktorlar birkaç ay istirahat etmesini ister. İsviçre'deki sakin bir kasabada tedaviye başlayan Ayşe, Necmi'nin eğlence kaçamaklarını, hovardalıklarını net olarak öğrenir ve bir süre onunla görüşmez.

[60] Burhan Cahid Morkaya, **Yaprak Aşısı,** Köroğlu Matbaası, İstanbul 1939, 156 s.

Romanın son kısmında Ayşe'nin yine Değirmendere'ye döndüğünü görürüz. Necmi'den ayrılmış ve tekrar arzu ettiği inzivaya çekilmeye niyetlidir. Yaz bitmek üzeredir. Bahçede Yusuf Ağa'yı görünce geçen sene aşıladığı ağaçları sorar. O da, romana adını verecek olan yaprak aşısının akıbetini şöyle yorumlar: *"Tutmadı hanımefendi. Erikler karttı. Emeklerimiz boşa çıktı."* Roman bu ifadelerle sona erer.

Burhan Cahid'in bu eseri, orta yaştaki bir kadının hatıra ve gezi notları şeklinde düzenlenmiş bir aşk romanıdır. Eserde din ve inanç unsurlarına ilişkin herhangi bir vurgu yoktur. Dinî kelimeler içeren bazı kalıp ifadeler, Avrupa'daki geleneklerde yer alan birkaç dinî motif dışında inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.1.5. Efzayiş Suat - Aşktan Sonra[61]

İstiklal Harbi sonrası İstanbul'da kurdukları Kadın Cemiyeti etrafında bir araya gelen genç kadınların aşka ilişkin duygularını yansıtan bu eser, iki ana karakter etrafında şekillenir. İlki hatıraları aktaran "Ef…", diğeri de not defterini onunla paylaşan "Serap"tır. Romanın muhtevası kısaca şöyledir:

Harp sonrası kurulan yeni düzende daha fazla özgürlükle sosyal hayata atılan genç ve zengin kadınlar, kadın sorunlarına dikkat çekmek için bir kadınlar cemiyeti kurmak ister. Bunun için de belirli zamanlarda toplanarak ön hazırlık yaparlar. Bu kadınlar arasında mizaç bakımından oldukça farklı karakterler vardır. Kimi neşeli, kimi düşünceli, kimi moda takipçisi kimi de bahçe işlerine meraklıdır. Bu grup içerisinde nişanlısından ayrılan Nesrin ile sessiz sakin duran Serap diğerlerinden ayrılır. Roman da bu iki karakter üzerinden gider.

Nesrin, nişanlısı tarafından terk edildiği için "aşktan sonraki" duygu yoğunluğu sebebiyle intihar ederek canına kıyar. Serap'ın hikâyesi ise daha farklıdır. Sessiz sedasız yaşayan ama kalbindeki acısı yüzüne yansıyan Serap, arkadaşı Ef…'e açılır ve aşk macerasını kaydettiği not defterini ona teslim eder. Kadınlar Cemiyeti'nin açılış gününde kimseye görünmeden mekânı terk eder. Ef… ise onu merak ettiği için peşine düşer ve alıp evine götürür. Serap'ın not defterindeki aşk hikâyesi şöyledir: Genç bir

[61] Efzayiş Suat, **Aşktan Sonra,** İstanbul Halk Basımevi, İstanbul, 1939, 296 s.

kız olan Serap babasının okuduğu gazetede Nezih isimli meşhur bir yazarın resmini görür görmez ona vurulur. Onun konferanslarını takip eder. Gazete aracılığıyla düzenledikleri yazı yarışmasına katılır ve onunla görüşmeye muvaffak olur.

Tanıştıkları günden beri ona derin bir aşk duyan Serap, Nezih'in vazife icabı Anadolu'ya gidişini ve birkaç yıl sonra dönüşünü sabırla bekler. Bu süre zarfında aşkını en masum haliyle muhafaza eder. Nezih'in İstanbul'a döneceği gün onu iskelede bekler ama Nezih onu tanımazdan gelir. Bir süre sonra buluştuklarında Nezih'in ona bu sevdadan vazgeçmesini söyleyip yolunu ayırır. Serap ise kutsal duygularla yüreğinde taşıdığı ve çevresindeki hiçkimse ile paylaşmadığı aşkının karşılıksız ve değersiz kaldığını görünce intihar etmeye niyetlenir. Evdeki ilaç şişesini günlerce yanında taşır. Ama hayat sevinci ve aklın hâkimiyeti galip gelir, şişeyi kırarak yeni bir hayata adım atar.

O buhranlı günlerinde not aldığı defterini arkadaşı Ef… ile paylaşır. Romanın önemli bir kısmı bu notlardan oluşmaktadır. Yıllar sonra o kadınlar gurubundan İstanbul'da kalanlar Serap'a misafir olur ve o meşhur aşk hikâyesinin sonunu kendisinden dinlerler. Serap, aşkın kendini zamanla olgunlaştırdığını ve hayata bakışını değiştirdiğini anlatır. Romanın son kısmında Ef…, Serap'ın anlattıklarını ve notlarını bir eser haline getirmek için ondan müsaade alır ve eser bu şekilde sona erer.

Aşktan Sonra romanı, aşk üzerine yazılmış dramatik bir eser olduğu için eserde din ve inanç unsurlarına pek rastlanmaz. Kurulan yeni devlet düzeni övülürken eskiye dair her şey olumsuz kanaatlerle tasvir edilir. Özellikle kadınların sosyal yaşamdaki konumları konusunda sert eleştirel ifadeler dikkat çeker. Birtakım kalıp ifadeler, kurulan yeni cumhuriyetle birlikte sosyal yaşamda değişen kimi unsurlar, Âdem ile Havva hikâyesi gibi hususlar ele alınır.

1.1.6. Ercüment Ekrem Talu – Beyaz Şemsiyeli[62]

Romanın konusu Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, yani II. Abdülhamid devrinde geçmektedir. Eski İstanbul'un çeşitli semtlerindeki mahalle yaşamının

[62] Ercüment Ekrem Talu, **Beyaz Şemsiyeli,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 424 s.

ayrıntılı şekilde tasvir edildiği; siyasî ve sosyal hadiselere de kısmen değinildiği bu eserde, temel karakterler Rana ve Hürmüz'ün başından geçenler anlatılmaktadır.

Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir: Aksaray'daki Çukur Hamamı'nı işleten Osman Efendi'nin eşi Hamdune doğumdan sonra vefat eder. Osman Efendi, Hürmüz adını verdiği kız çocuğu ve evindeki küçük hizmetçisi Şazimend ile bir başına kalır.

Öte yandan Şeyhülİslâmlık makamında vazifeli olan Sami Molla Bey, konağına hizmetçi olarak alınan Elif'in adını Rana olarak değiştirmiş ve ilerleyen süreçlerde onu iğfal ederek hamile kalmasına sebep olmuştur. Molla Bey'in ilk hanımı Çeşmigül başta olmak üzere konaktaki hanımlar Rana'ya eziyet ederek karnındaki bebeğin düşmesine sebep olmuş, ardından onu eşi vefat eden Osman Efendi ile evlendirmişlerdir.

Rana, sevmediği ama nefret de etmediği Osman Efendi ile evli olduğu süreçte sükûnete kavuşur. Ama Molla Bey rahat durmaz, aracılar koyarak Rana ile görüşmek için fırsat kollar. Nihayet Rana'yı umumhanesiyle meşhur olmuş Benli Seniye'nin evine getirtmeyi başarır ve aralarında tekrar muaşaka başlar. Molla Bey'e saf bir niyetle âşık olan Rana, onun maymun iştahlılığını ve kötü niyetini çok sonra fark eder. Ama bu arada kocası Osman Efendi de durumdan şüphelenip olayın iç yüzünü öğrenince Rana'dan boşanır. Ortalıkta kalan Rana, Seniye'nin meşhur evine kapaklanır ve Molla Bey başta olmak üzere onun gibi zahirde namuslu gibi görünen ama aslında ikiyüzlü olanların hayatını karartmaya karar verir.

Artık Benli Seniye'nin belli başlı sermayesi olan Rana, eve gelen kibar takımının canını yakmaya karar vermiş ve ilk denemesini zamanın zaptiye nazırı olan Cafer Paşa üzerinde uygular. İşve ve naz ile Paşa'yı mest eden Rana, ilk iş olarak kendisini bu çamura yuvarlayan Molla Bey'i Havran'a sürdürüp onu perişan eder. Rana bu arada, Molla Bey'e pis işlerinde yardımcı olan kambur Beberuhi ile anlaşır ve Hamamcı Osman Bey'in ortada kalan kızı küçük Hürmüz'ü buldurup yanına alır.

Rana'nın Paşa ile muhabbeti devam edip giderken Seniye'nin evine gelen genç zabit Talat Bey Rana'ya tutulur. Talat, aynı zamanda Rana'ya tutkunluğu artık dillere düşen Cafer Paşa'nın yaveridir. Rana da Talat'ın aşkına mukabele edince evlenmeye

karar verirler. Onu Seniye'nin mekânından çıkarıp kendi evine götürür ve annesiyle tanıştırır. Evlilik hazırlıkları sürerken Talat ani bir kararla Trablusgarp'a tayin edilir. Bu tayinin ardında Cafer Paşa'nın olduğunu tahmin eden Talat, annesini, Rana'yı ve çevreye kızları olarak tanıtacakları küçük Hürmüz'ü de alarak gemiyle Trablusgarp'a gider.

Trablusgarp'ta vasat bir yaşam sürdürüp bir yandan evlilik için resmi evrakı tamamlamaya çalışırken İstanbul'dan gelen şifreli bir mektupla hayatı alt üst olur. Bu mektubu çözümlerken donup kalır. Zira bu şifreli mektupta bir fahişe ile düşüp kalkan zabit Talat Bey'in suç işlediği belirtilmekte ve gereğinin yapılması istenmektedir.

Trablusgarb'daki askeri birliklerin komutanı Abdülahat Paşa, babacan bir tedbirle işlemi bir müddet durdurup Talat'ı bu müşkül durumdan kurtarır ve Rana'nın acilen İstanbul'a gönderilmesini teklif eder. Evlenme hülyaları kuran çift bu ani kararla yıkılır. Küçük Hürmüz'le birlikte İstanbul'a gidecek olan gemiye binen Rana bir müddet sonra iskeleden gelen bir silah patlamasıyla perişan olur. Talat Bey, bu durumu izzetinefsine yedirememiş ve intihar etmiştir.

İstanbul'a dönen Rana tekrar Benli Seniye'nin evine yerleşir. Sevdiğinin ölümüne sebep olan Cafer Paşa'yı mahvetmek için Beberuhi (İzzet Efendi) ile plan yapmaya başlar. Bu arada Rana'nın yokluğunda Benli Seniye, Paşa'nın adamları tarafından işkence gördüğü için yatağa düşer ve bir müddet sonra vefat eder. Rana, Seniye'nin evini devralır ve tekrar işletmeye başlar. Rana'nın umumhanesi tekrar eski şatafatlı günlerine kavuşur ve İstanbul'un kibarı tekrar uğramaya başlar. Rana, Cafer Paşa'ya uzun özür mektupları yazarak kendisini affettirmeyi başarır ve planını uygulamaya geçirir. Önce Paşa'nın eşi Rafia'yı tuzağına düşürüp bir şekilde umumhaneye getirir. Ardından Paşa'yı kandırarak aynı yere getirir ve karısını ona sunar. Rana böylece hem Paşa'yı ve karısını rezil etmiş hem de intikamını almış olur. Bu olaylar üzerine Cafer Paşa görevinden azledilir; Rana'nın şöhreti ise katlanarak büyür.

Romanın ikinci kısmında ise olaylar on küsur yıllık bir fasıla ile devam eder. Rana'nın yaşı artık kemâle ermiş, küçük Hürmüz ise on dört on beş yaşlarına erişmiştir. Rana, Hürmüz'ü de kendisi gibi fettan olacak şekilde yetişmiş, ikisi bir olup

şehrin itibarlı zamparalarını soymakla meşguldürler. Bu kısımda romana iki yeni karakter girer. Bunlardan biri oldukça zengin bir beyzade olan Memduh, diğeri ise romantik bir âşık olan Macid'dir. Memduh, kadınlara zerre kadar güvenmeyen hevayi bir genç, Macid ise bir paşa ailesinin torunu Cavidan'ı seven şair ruhlu bir delikanlıdır.

Bu iki kalem efendisi Rana'nın evinde eğlenirken Hürmüz'ü de görürler. O zamana kadar aşka inanmayan Memduh, Hürmüz'ü gördükten sonra sevdaya düşüp perişan olur. Zengin avcısı olan Rana ve Hürmüz ise bu iki gence tuzak kurmaya başlar. Önce Hürmüz'ün dilinden Memduh'a mektup yazar ve Memduh'u bütün bütün Hürmüz'e âşık ederler. Ardından Macid'i sevgilisi Cavidan'ı bir yol bulup tuzağa çekerek umumhaneye getirirler. Âşığı Macid'in sevgilisini orada görmesini sağlayarak ondan soğumasına sebep olurlar. Ardından yine Hürmüz'ün dilinden Macid'e de mektup yazıp kuzenlerin ikisini de aşk tuzağına çekerler.

Kuzenler birbirinden habersizce aynı kişiyi sever ve sonunda birbirlerine girerler. Macid, ona olan aşkından dolayı içinde "beyaz şemsiyeli" sıfatının da bulunduğu bir şiir yazar. Bu şiir bestelendikten sonra meşhur olup şehrin bütün sazendeleri arasında yayılır. İstanbul'un bahar eğlencelerinden geri kalmayan Rana ve evlatlığı Hürmüz ise halk arasında şöhret bulur. Romana ismini verecek olan Beyaz Şemsiyeli tabiri de Hürmüz'ün bu eğlencelere beyaz şemsiyesi ile gelip gitmesinden sonra ortaya çıkar.

Bu arada paşazade olan Cavidan'ın dayısı, kabadayı İrfan Rana'dan intikam almak için başka bir kabadayı olan Aksaraylı Sadık'ı kiralar. Sadık, Rana'nın mekânına uzun süre gidip gelir. Kaba saba tavırları olsa da Rana ondan hoşlanır. Uzun süre sevgili olarak yaşadıktan sonra Rana'nın kıskançlığı üzerine Sadık onu bıçaklayarak öldürür. Rana'nın ölümünden sonra evi ıssız kalır. Kambur Beberuhi karakola çekilip işkence gördükten sonra tek başına yaşar ve bir müddet sonra vefat eder. Hürmüz ise köle ticareti yapan Fitnat Hanım'ın aracılığıyla sarayın damadı Hüsamettin Paşa'nın metresi olur. Paşa ona özel bir ev dayayıp döşer, Hürmüz tekrar parlak günlerine geri döner. Bu sırada Paşa'nın hanımı Afife Sultan durumdan haberdar olup sultana niyazda bulunur. Uyarılar üzerine Paşa, Hürmüz'ü terk etmek

zorunda kalır. Bunun üzerine Hürmüz Fitnat'ı da yanına alarak annesinden kalan kötü mirasa tekrar dönerek umumhaneyi açar.

Hürmüz, elindeki sermayelerle eli paralı beylere hizmet ederken ona herhangi bir şekilde iltifat etmiyormuş gibi görünen Şekib Füruzan'a abayı yakar. Divanı Hümayun'da görevli, asilzade ve hatta saraya damat adayı olarak görülen Füruzan Bey de Hürmüz'e âşık olur. Bu ani aşkla birlikte Füruzan ve Hürmüz beraber yaşamaya başlarlar. Herkesi kıskandıracak bir hayata sahip olan Hürmüz bu sıralarda annesi Rana'nın küçük yardımcısı, bebekken kendi hizmetini de gören Şazimend ile karşılaşır ve onu yanına alır.

Birkaç ay bu mesut tablo ile yaşayan çift evlenmeye niyetlenir. Ancak kısa bir süre sonra ise Füruzan hastalanıp ölür. Hürmüz ise iki aylık hamile bir dul olarak yine ortada kalır. Füruzan'ın ailesi Hürmüz'ü de müstakbel torunlarını da kabul etmez.

Karnında bebeği ve yanındaki Şazimend ile mütevazı bir evde hayatını sürdürmeye çalışan Hürmüz, bir gece vakti mahallede çıkan yangından dolayı tüm malını kaybeder. Toplayabildiği eşyasını ve zinetlerini de hamala kaptırır. Yangın sırasındaki telaşta çocuğunu da düşüren Hürmüz hayata dair tek hayalini de yitirir ve artık bir başına kalır.

Romanın son kısmında anlatıcı, olay akışını kendisine ve Büyükada'da karşılaştığı Beyaz Şemsiyeli'ye çevirip eseri tamamlar. Hürmüz Hanım'la ahbaplığı arttıran yazar onun hikâyesini yazıya dökmeye karar verir. Bir gün Hürmüz Hanım yazarın yan köşkteki eğlence meclisine katılmasını ve sazendelere "beyaz şemsiyeli" şarkısını çaldırmasını rica eder. Yazar bu ricayı kırmaz. Şarkı bittikten sonra dönen yazar, Hürmüz Hanım'ın sayıkladığını ve nefesinin tükendiğini aktararak eseri bitirir.

Beyaz Şemsiyeli adlı roman, Osmanlı'nın son dönemindeki İstanbul hayatını ayrıntılı tasvirlerle ortaya koyar. Roman boyunca anlatıcının dinî değerleri suiistimal edenlere karşı açık bir olumsuz tavrı göze çarpar. Görünürde din adamı olup gizliden gizliye dinin hoş görmediği fiilleri gerçekleştiren tipleri ağır ifadelerle eleştirir. Romanın olay akışı bir din adamı olan Sami Molla'nın şehvetine düşkünlüğü ile başlar. Anlatıcının bu yaklaşımı roman boyunca devam eder.

Hayatın getirdiği zorluklara karşı direnme gücünü yitiren roman karakterleri ve tipleri zaman zaman inanç krizi ile boğuşur, inanç bakımından problemli sayılabilecek birtakım isyan ifadeleri de bazı sorgulamalarla eserde görünürler.

Ancak tüm bunlarla birlikte geleneksel inanç algısının sosyal tabakadaki karşılığı olan birtakım dinî ritüeller roman boyunca yer yer işlenir. Ramazan ayı etkinlikleri, oruç, cami, ezan, namaz, kurban, adak, sadaka, dua, beddua, dinî-tasavvufî kalıp ifadeler gibi inanca dair ögelerle ilgili çeşitli yorumlar eser içerisinde kendine yer bulur.

1.1.7. Esad Mahmud Karakurt – Kadın Severse[63]

İçinde birçok psikolojik tahlil barındıran bu roman, bir anne ile kızın farklı zamanlarda birbirlerinden habersiz olarak aynı kişiye âşık olmasını anlatmaktadır. Olay karlı bir kış günü Bursa Uludağ'daki bir kulübede başlar. Kar ve fırtınanın etkili olduğu bir akşam Ferid, donmaktan kurtulmak için kulübeye sığınır. Bir müddet sonra dışarıdan bir imdat sesi duyar ve zor durumda olan kişinin yardımına koşar. Kucaklayıp kulübeye getirdiği kişi henüz on altı yaşlarında, sarı saçlı, yeşil gözlü bir kızdır. Ferid, ismi Nevin olan bu genç kızın hastalanmaması için elbiselerini çıkarıp battaniye ile örtünmesi gerektiğini söyler. Bir müddet sonra kendine gelen Nevin ile Ferid tanışırlar ve Ferid'in elindeki kitap üzerine konuşmaya başlarlar.

Asabiye mütehassısı olan Ferid, "Froydizm"in genel çerçevesini çizip toplumdaki ahlâk kavramını değerlendirir. Nevin Ferid'den çok etkilenir ve gecenin sonuna doğru birlikte olurlar. Sabah olduğunda Nevin, Ferid'in cebinde, nişanlısından ona gelen mektubu görüp hayal kırıklığıyla oradan uzaklaşır.

Romanın diğer kısmı beş yıl sonra başlar. Beyoğlu'ndaki muayenehanesinde ruhî problemleri olan hastalarını tedavi eden Dr. Ferid, hastası olarak gelen otuz beş yaşlarındaki sarışın kadına şaşkınlıkla bakar. Ona, kendisiyle daha önce karşılaşıp karşılaşmadıklarını sorar. Çünkü Ferid, bir iki yıl önce bir trafik kazası geçirmiş, karısı ve çocuğu ölmüş, kendisi de hafızasını kısmen yitirmiştir. Kadın daha önce hiç

[63] Esad Mahmud Karakurt, **Kadın Severse**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 216 s.

karşılaşmadıklarını söylemesine rağmen Ferid ikna olmaz. Otuz beş yaşlarındaki kadın ünlü Profesör Kemal Engin'in eşi, Nevin'in annesi Leyla'dır. Birtakım ruhî problemlerinden dolayı geldiği Ferid ile konuşurlar. Ferid, onun ilgisizlikten ve eşini sevmemesinden dolayı sıkıntılar yaşadığını tahmin ettikten sonra bazı ilaç ve tedavi yöntemleri önerir. Bir süre sonra Ferid ile Leyla arasında yasak bir ilişki başlar. Yaz mevsimi geldiğinde hemen her gece kayıklarla Sedefadası'nda gizlice buluşurlar.

Daha sonraki bölümde Kemal ve Leyla'nın kızı Nevin, İngiltere'den döner. Beş yıl önce yaşadığı o geceden sonra ciddi bir rahatsızlık geçirmiş ve tedavi için gittiği İngiltere'de üniversite tahsiline de başlamıştır. Nevin eve geldikten bir süre sonra annesi ile babasının anlaşmazlıkları iyice artar. Leyla'nın Ferid'le ilişkisini öğrenen Kemal çılgına döner ve evde kavga ederler. Leyla ise bu ahlaksızlığı başlatanın Kemal olduğunu, kucağında bebeğiyle evde olduğu sıralarda onun bir hizmetçiyle ilişki yaşadığını söyler. Yirmi yıl boyunca katlandığını, artık daha fazla dayanamayacağını söyleyip evi terk eder ve Ferid'in tuttuğu dairede yaşamaya başlar. Bu sırada Nevin de annesiyle aşk yaşayan Ferid'in kim olduğunu anlar ve buhranlar yaşamaya başlar. Leyla, Kemal'le resmen boşandıktan sonra Ferid'le evlilik hazırlıklarına başlarlar.

Ferid ise Nevin'in gerçek kimliğini öğrenince ıstırap çeker. Muayenehanesinde Nevin'le konuşurken hafızası yerinde olmadığı için Leyla'yı onun yerine koyup sevdiğini ileri sürer. Yan odada bu konuşmaları dinleyen Leyla, kayıkla Sedefadası'na gidip kayalıklardan atlayarak yaşamına son verir. Nevin ise annesinin ölümünden sonra perişan bir hâlde tekrar Avrupa'ya gitmek ister. Vapurda babası ile vedalaştıktan sonra nereden çıktığı anlaşılmayan Ferid ile karşılaşır. Ferid, artık onu bırakmayacağını söyler ve roman biter.

Eserde din ve inanç algısına ilişkin unsurlar çoğunlukla karakterlerin psikolojileri üzerinden işlenmiştir. Roman kahramanlarından Ferid, tahsilini İsviçre'de psikiyatri üzerine yapan biri olduğu için eserde ruh, ahlâk, toplum, günah gibi kavramların sıklıkla irdelendiği görülmektedir. Ayrıca romanın diğer kahramanları ruhî bunalımlar geçiren kişilerdir. Bu yüzden söz konusu kavramlar anlatıcı tarafından detaylı bir şekilde tahlil edilir. Romanın her üç karakteri olan Ferid, Nevin ve Leyla,

yer yer kendilerini suçlu ve günahkâr olarak görüp ve bu konular üzerine monolog ve diyaloglar yaşarlar. Yer yer Freud'un ileri sürdüğü cinsî ihtiyaçların kaynağı, arzu ve ahlâk gibi konular da değerlendirilir.

1.1.8. Halide Edip Adıvar – Tatarcık[64]

İstiklal mücadelesinden sonra kurulan yeni devletin modern yaşama geçme konusundaki ideallerini roman aracılığıyla kendisine hedef edinen yazar, bu eserinde de Türk toplumunun zihnen dönüşümünü sağlamak arzusundadır. Toplumun değer yargıları, eski-yeni çatışması, gençliğin durumu, politika ve din ilişkisi vb. konularda oldukça iddialı tespitlerle zenginleşmiş olan romanın muhtevası kısaca şöyledir:

İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e en yakın noktasındaki Poyraz Köyü'nde yaşayan Kaptan Osman'ın kızı Lale (Tatarcık), babasının sıkı terbiyesiyle ve eğitimiyle büyümüş, iyi okullarda eğitim almış ve kendini yetiştirmiş bir genç kızdır. Babasının yapısı gereği toplumdan uzak büyüyen Tatarcık, çevresindeki öğrencilere yabancı dil öğreterek geçimini sağlar. Diğer yandan içinde bulunduğu toplumu dönüştürmeyi kendisine hedef olarak belirler.

Romanın diğer karakter ve tipleri de yazarın muhayyilesindeki kişiliklere uygun bir şekilde oluşturulmuştur. Poyraz Köyü'nün sakinleri değişime direnen hantallığı, köyün zengini Sungur Balta her dönemde çıkarını kovalayan zengin tipini, "yedi genç" olarak betimlenen gençler değişen toplum yapısının en önemli unsurlarından gençliği temsil eder. Paşa Baba ve Miralay Nihat gibi tipler ise eski bürokrasi ve askeriye sınıfının temsilcisi gibidirler.

Halide Edip Adıvar, hem Tatarcık'ın hem de yedi gencin kişiliklerinde genç cumhuriyeti büyütecek nesli tasvir etme çabasındadır. Düşünce dünyası olarak birbirinden ayrışan ama ortak ideal etrafında birleşen gençler, ülkenin zengin fikir dünyasına katkı sağlayacaklardır.

[64] Halide Edip Adıvar, **Tatarcık**, Can Yayınları, İstanbul 2017, 247 s. Bu eserin ilk baskısı 1939 yılında Ahmed Halid Kitabevi tarafından yapılmıştır. Çalışmamızda ise 5. basımı kullanılmıştır.

Eserin sonuna doğru, her gencin kendi "Mehlika"sını bulmaya çalıştığı görülür. Toplumu dönüştürmeyi misyon olarak belirleyen Tatarcık ise Recep ile nişanlanır.

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişteki toplumsal değişimleri başarılı tasvirlerle okura yansıtan Halide Edip Adıvar, Tatarcık'ta millî ananelerinden kopmadan çağdaşlaşmayı hedefleyen bir bakış açısı çizer. Eserde din ve inanç unsurları yoğun bir şekilde kullanılır. Özellikle modernitenin toplum hayatını her yönüyle kuşattığı bir dönemde toplumsal değişmeleri, değişime direnme sırasındaki sosyal ve psikolojik krizleri, o dönemde neredeyse moda hâline gelen dinsizlik veya inançsızlık yapısı başarılı bir şekilde tasvir edilir. Toplumun her katmanına sirayet etmiş olan batıl inançlar, din hâline getirilmiş gelenekler ve yanlış uygulamalar keskin bir üslupla eleştirilir.

1.1.9. Halit Fahri Ozansoy – Âşıklar Yolunun Yolcuları[65]

Dönemin düşünce ve aşk romanlarından olan bu eser, Halit Fahri Ozansoy'un akıcı üslubuyla Otuzlu yılların İstanbul ve Büyükada hayatını yansıtmaktadır. Eserin baş kısmında yazarın önsözü yer almaktadır. Buradaki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla gözlemlerini roman kurgusuyla okura sunduğu anlaşılmaktadır. Roman, baş karakter Tuğrul ile Süheyla etrafında şekillenmektedir. Anlatıcı Tuğrul'dur. Yaşadıklarını not defterine kaydeder. Roman da bu not defteri üzerinden devam eder. Ailelerindeki bireylerin karıştığı aşk maceraları, aldatmalar, aile problemleri, içki sofraları vb. durumlar romanın seyrine yön vermektedir. Tuğrul iyi bir eğitim almış, resme meraklı bir gençtir. Eğitimini tamamladığı İtalya'dan dönmüş ve yazı geçirmek üzere ailesiyle birlikte Ada'daki köşke gitmiştir.

İçine kapanık, köşk içerisinde kendi dünyasını kurmuş olan Tuğrul'un hayatı, komşu köşkün güzel kızı Süheyla ile tanıştıktan sonra değişmeye başlar. Tuğrul ile Süheyla'nın ilişkisinden sonra diğer aile bireylerinin bilinmeyen yüzlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte romanın akışı değişir. Genç aşıklar ve aileleri etrafında bir Ada mevsimi macerası tasvir edilir. Özellikle Süheyla'nın annesi Naciye Hanım'ın

[65] Halit Fahri Ozansoy, **Âşıklar Yolunun Yolcuları,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 262 s.

kişiliğinde hevayi bir kadın tiplemesi ve Tuğrul'un eniştesi Fuat Bey'in şahsında da ahlaksız erkek tiplemesi yapılır.

Yazın sonuna gelindiğinde Ada'nın boşalmasına paralel olarak romanda anlatılan aşk maceraları da son bulmaya başlar. Tuğrul ile Süheyla'nın tutkulu aşkları, etrafındakilerin etkisiyle biter. Eserin sonunda Süheyla, Tuğrul'u evine davet edip resmini çizmesini ister. Tuğrul, son gece Süheyla'nın resmini çizer ve mahzun bir şekilde vedalaşırlar.

Bir düşünce romanı sayılabilecek *Âşıklar Yolunun Yolcuları*'nda din ve inanç unsurlarının belirgin bir şekilde öne çıkmadığı söylenebilir. Buna rağmen dinî unsurların sosyal hayata ve ev içi gündelik alışkanlıklara nasıl sirayet ettiğine ilişkin güzel örnekler bulunmaktadır. Aile terbiyesi, kültür farklılıkları, batıl inanışlar, dindar insan modeli, Büyükada'da gayr-ı müslim vatandaşların inanış ve geleneklerine ilişkin hususlar romanda işlenen din ve inanç unsurlarıdır. Ayrıca kalıp ifadeler, kader inancı, Âdem ile Havva, erdem ve fazilet gibi kavramlara da yer verildiği görülmektedir.

1.1.10. Halit Fahri Ozansoy – Sulara Giden Köprü[66]

İmkânsız bir aşkın birey üzerindeki psikolojik etkisini tahlil eden bu romanın olay akışı şöyledir: Filibeli yün ve pirinç tüccarı Mansur Bey'in oğlu Avukat Adnan kırk dört yaşında, oldukça zengin ve meşhur bir kişidir. İstanbul'da hukuk bürosu ve apartmanı olan Adnan'ın Maçka semtinde de aile yadigârı bir köşkü vardır. Annesinin vefatından sonra uğramadığı bu köşkün bakımına da annesinin ahretliği Gülsüm ile ailesi bakmaktadır. Romanın ilk bölümleri Adnan'ın günlük defterindeki notlardan oluşmaktadır. Bu notlarda Adnan, İstanbul'un eğlence mekânlarını, sosyete meclislerini ve lüks hayatları anlatır. Kırk yaşını geçtikten sonra hayatın anlamının farklılaştığını hissetmeye başlar. Köşke uğradığında Gülsüm'ü ve ailesini görür. Köşkün bakımını üstlenen Gülsüm, aslında çocukluğundan beri Adnan'ın ailesiyle birlikte yaşamış, onların hizmetini görmüştür. Henüz ergenlik dönemindeyken Filibe'deki evlerinde Gülsüm'le Adnan birbirine ilgi duymuş, ama kaderin cilvesi olarak bir daha yakınlaşmamışlardır. Gülsüm, bir zaman sonra taliplilerinden biriyle

[66] Halit Fahri Ozansoy, **Sulara Giden Köprü,** Kenan Basımevi, İstanbul 1939, 203 s.

evlendirilmiştir. Şimdi kırkını aşmış olan Adnan'ın zihnine kazınmış belli başlı çocukluk hatıralarından biri, Filibe'de şiddetli yağmur ve fırtınalı bir gece yaşadıkları korku dolu anlardır. At arabasıyla Filibe'ye dönerken aniden yağmur ve fırtına bastırmış, küçük Adnan ve ondan iki yaş büyük olan Gülsüm, ağlaşarak birbirlerine sarılmışladır. Meriç Nehri üzerinde "sulara giden köprü"yü geçer geçmez büyük bir gürültüyle köprü yıkılmış ve bütün bir aile nehrin azgın sularına düşmekten son anda kurtulmuştur.

Adnan, uzun süredir uğramadığı köşke geldiğinde gençlik aşkı Gülsüm'le ve onun genç kızı Mahmure'yle karşılaşınca hayatı birden değişmeye başlar. Henüz on beşinde olan Mahmure, güzelliğiyle Adnan'ı mest eder ve onu çocukluğunun tatlı hatıralarına götürür. Çünkü Mahmure'de Gülsüm'ün gençliğini görür. Mahmure'yi gördükten sonra hayatı altüst olan Adnan, bir süredir beraber olduğu metresi Neriman'dan uzaklaşır. Refik Şeyda isimli biriyle evli ama Adnan'a tutkun olan Neriman, onun hâlindeki değişikliği fark ederek izini sürer ve Mahmure'nin varlığından haberdar olur. Neriman, Adnan'ın Mahmure'den uzaklaştırmak için türlü oyunlara başvurur. Adnan'ın bürosundaki çalışanlarından birini ayarlayarak ona tuzaklar kurar. Öbür yandan Adnan'ın çocukluk aşkı olan Gülsüm, kızı Mahmure'yi kullanarak Adnan'dan bütün bir mazinin intikamını alma derdindedir. Kendisine yâr olmayan Adnan'ı Mahmure'yle, yani adeta kendi gençliğiyle vurmak ister. Bunun için Mahmure'yi sık sık Adnan'la görüştürüp onun zihnini bulandırır. Adnan, Neriman ile Mahmure arasında sıkışıp kalır; ruhî bunalımlar geçirir. Kendini yasaklı maddelere ve içkiye verir. Adnan, genç ve güzel Mahmure'de kendi çocukluğunun Gülsüm'ünü görür. Mahmure'ye nasıl bakması gerektiğine bir türlü karar veremez, çünkü aralarında yirmiden fazla yaş farkı vardır. Gülsüm'ün yönlendirmeleri sonucunda Mahmure, önceleri amca olarak gördüğü Adnan'a yakınlaşmaya başlar. Adnan da onun şahsında kendi gençliğini hissettiği Mahmure'ye pahalı elbiseler, çeşitli hediyeler alır ve onu zengin ortamlarına götürmeye başlar.

Adnan, İstanbul'dan uzaklaşarak Maçka'daki köşküne yerleşir. Bir arkadaşının ısrarlı daveti üzerine, Mahmure'yi de yanına alarak at arabasıyla şehre gider. Eski çalışanının ve Neriman'ın kurduğu tuzak yüzünden mahalle içinde bindikleri arabada çocukların taşlı saldırısına uğrarlar. Davet edildikleri düğünden erken ayrılan Adnan

ve Mahmure arabayla tekrar dönme çalışırlar. Şiddetli yağmur ve fırtına sebebiyle at arabası bir türlü yol alamaz. Bindikleri arabada yağmur sularıyla sırılsıklam olurlar. Adnan o hengâmede Mahmure'yi sevdiğini itiraf eder ve arabanın içinde fenalaşır. Dudaklarından "Eyvah, köprü çöktü!" cümlesi dökülür. Korkudan ne yapacağını bilemeyen Mahmure Adnan'ı sarsarak "Ne köprüsü?" deyince o da "Sulara giden köprü…" der ve son nefesini verir.

Halid Fahri'nin akıcı üslubuyla anlatılan bu hazin aşk hikâyesinde din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiştir. Romanda daha çok Balkan göçmenlerinin durumları, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul'daki sosyal hayat manzaralarına yer verilmiştir. Din ve inanç unsuru olarak ise günlük konuşma dilindeki birtakım yerleşik ifadelerin dışında dinî yapılar, namaz, kader, ahlâk, günah gibi kavramların işlendiği görülmektedir.

1.1.11. Huriye Öniz – Bir Öğretmenin Romanı[67]

Cumhuriyet döneminin idealist bir bayan öğretmenin Anadolu'nun ücra bir köyündeki gayretli çalışmasını anlatan bu roman, Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* adlı romanından etkilenilerek kaleme alınmış gibidir. Romanın kahramanı genç öğretmen Fatma'dır. Öğretmen okulunda okuduğu yıllarda tek hedefi bir köyde öğretmenlik yapıp öğrenci yetiştirmektir. Ailesi İstanbul'da olan Fatma; önce babasını, ardından babaannesini ve halasını kaybeder. Mezun olduktan sonra hedefini gerçekleştirerek Anadolu'nun ücra bir köyünde öğretmenliğe başlar. Köyde sadece çocukları okutmakla yetinmez, köylünün her derdiyle ilgilenir. Kısa sürede bütün köylünün takdirini ve sevgisini kazanır. Öyle ki doğum sırasında ölen Emine isimli bir kadının oğlunu evlatlık olarak yanına alır. Babası da askere gideceği için bebeğin ortada kalmasına gönlü elvermez. Adını Kaya koyduğu bebeğe annelik yapmaya başlar.

Yaz tatili olduğunda İstanbul'a, annesinin yanına dönen Fatma'yı kötü günler beklemektedir. Önce annesi rahatsızlanır ve bir süre sonra vefat eder. Onun üzüntüsü bitmeden bu sefer Fatma rahatsızlanır ve uzun bir tedavinin ardından sağlığına kavuşur. Bu sırada görev yaptığı köye başka bir öğretmen atandığı için Fatma,

[67] Huriye Öniz, **Bir Öğretmenin Romanı**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1939, 120 s.

İstanbul'un uzak bir semtindeki okula geçici olarak tayin olur. Bu görevini de lâyıkıyla yapan Fatma, annesinin arkadaşı olan komşu teyzeyle birlikte yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra köydeki evlatlığı Kaya'yı da yanına aldıran Fatma eski mesut günlerine döner. Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gelen bir yazıyla eski görev yeri olan köye tekrar atandığı haberini alınca çok sevinir ve teyzeyle birlikte oraya gider. Köylü, öğretmenin dönüşüne çok memnun kalır. Fatma, köyde sadece öğrencilere değil genç kızlara, kadınlara da okuma yazma öğretmeye başlar.

Romanın son kısmında ilginç bir tesadüfle Fatma'nın hayatı değişir. Köyün biraz ötesindeki araba yolundan geçen resmî araçlar, Fatma'nın okuluna uğrarlar. Bu sırada kadınlara okuma yazma öğreten Fatma'nın dersini de dinlerler. Fatma, dersten sonra misafirlere okulu ve çevreyi gezdirir. Misafirlerden biri Maarif Vekili'dir. Fatma'nın öğretmenliğini beğendiği için onu Ankara'daki yüksekokula aldırır. Fatma orayı da birincilikle bitirerek bir vilayetin ortaokuluna öğretmen olarak atanır. Roman bu şekilde sona erer.

Edebî açıdan vasat olan bu roman, kendini eğitime adayan başarılı bir kadın öğretmenin hikâyesidir. Eserin üslubu, cumhuriyetin ilk yıllarında kızların ve kadınların eğitimine rağbeti arttırmak amacıyla yazıldığını hissettirmektedir. Çağdaş eğitim konusunda oldukça idealist ve mübalağalı bir üslubun ağır bastığı bu romanda din ve inanç unsurlarına dair herhangi bir vurgu yoktur. Eserde dinî kavramların geçtiği birkaç kalıp ifade ve geleneksel toplum inanışlarına ilişkin birkaç cümle dışında din ve inanç unsuru yer almamaktadır.

1.1.12. Kerime Nadir – Günah Bende mi?[68]

Kerime Nadir'in bu romanı, kurgu bakımından bir Türk zabiti olan Haluk Giray'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında kaleme aldığı hatıraları ihtiva eder. Dramatik bir aşk öyküsünü konu edinen eserin kısa bir özeti şöyledir:

Roman kahramanlarından Ümran, âşık olduğu Haluk Giray adındaki elli yaşlarındaki emekli bir askerin kendisine bir yığın hatıra defteri verdikten sonra aniden

[68] Kerime Nadir, **Günah Bende mi?,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1939, 283 s.

sırra kadem basması üzerine onun bu hatıralarını baştan sona okur. Daha sonra bir arkadaşıyla birlikte bu hatıraları roman hâline getirip yayınlatmayı düşünürler. Haluk Giray'ın hikâyesi şu şekilde özetlenebilir:

Türk bir babanın ve Rus bir annenin çocuğu olan Haluk Giray, annesinin Rus bir askerle kaçıp tekrar Rusya'ya döndüğünü öğrendikten sonra ondan nefret etmeye başlar. Annesini kendisinden koparan kişiyi bulup öldüreceğine dair kendine söz verir. Babasının ölümünden sonra akrabalarının desteğiyle Harbiye mektebine kaydolur. Bu arada halasının kızı Nüvid ile nişanlanır.

Birbirlerini seven gençler düğün yaptıktan sonra Nüvid'in hasta olan kuzeni Muhtar yüzünden Haluk Giray evini ve eşini terk ederek doğu cephesindeki savaşa katılır. Doğu cephelerinde Ruslara karşı çarpışır. Savaş sırasında esir aldıkları Piyer Voronikof adlı Rus subayı ile bir süre sohbet ettikten sonra onun kaçmasına göz yumar. Bir süre sonra ise kendisi Ruslara esir olur ve trenle Sibirya'daki Kansk şehrine götürülür. Orada esaret hayatı devam ederken Voronikof ile tekrar karşılaşır ve onun aracı olmasıyla Kansk'ta rahat bir hayat sürmeye başlar. Bu sırada Nüvid'in, bir arkadaşı aracılığıyla gönderdiği mektubu okumaya çalışır ama mürekkep dağıldığı için muvaffak olamaz. Hâlbuki Nüvid mektupta bir kızlarının olduğunu yazmaktadır. Haluk Giray'ın Kansk'ta Lida ismindeki bir genç kızla gönül ilişkisi olur. Daha sonra aynı şehirde esir olarak bulunan Türk subayı Ali Rıza'yı görmeye gittiğinde Nüvid'in de orada olduğunu görür ve çok şaşırır. Nüvid, Ali Rıza ile evlenmiştir.

Haluk Giray, bir yandan yanlış anlama yüzünden kalbini kırdığı Nüvid'le görüşme fırsatı ararken diğer yandan Lida'ya zaman ayırmak zorunda kalır. Nüvid'e tekrar kavuşabilmek için kocası Ali Rıza'yı öldürmeye teşebbüs eder ama başarılı olamaz. Çeşitli bahanelerle Nüvid'i görmeye gider.

Haluk Giray, Kansk'taki esaretinin başka bir yere nakledileceği haberini alınca artık dostu olan Rus subayı Piyer'i ve kont olan babasını ziyaret eder. Kontun evindeki duvarda annesinin resmini gören Haluk Giray, Piyer'in öz kardeşi olduğunu anlar ve daha önce söz verdiği gibi kontu öldürür. Kardeşi Piyer'e bir mektup yazıp orayı terk eder ve yeni esaret yeri olan Dauriya'ya gider.

Bir yandan Dauriya'ya alışmaya çalışırken diğer yandan Nüvid'e ulaşmaya çalışır. Bu sırada Lida da kendisini ziyaret eder. Nüvid ise gönderdiği mektupta Samara'da olduğunu, oradan da Moskova'ya geçeceğini yazar. Bu sırada Haluk Giray'ın yeri tekrar değişir ve Açınsk şehrine götürülür. Lida burada da karşısına çıkar. Haluk, ona bir veda mektubu yazarak esaretten firar eder. Eski arkadaşı Şerif'i de bularak beraberce hareket ederler. Rus topraklarındaki Müslümanlardan, özellikle Tatar Türklerinden yardım alarak neredeyse tüm Rus coğrafyasını dolaşırlar ve Çin hududundaki Çiveçek'e gelirler. Burada Emin Bay ismindeki bir Müslüman aracılığıyla Nüvid'in izini tekrar bulur ve ona mektup yazar. Orada kaldığı üç ay boyunca Nüvid'den iki mektup alır.

Haluk Giray, Çiveçek'ten sonra çeşitli şehirleri kaçak olarak gezdikten sonra Almata üzerinden Taşkent'e gider. Bir süre burada öğretmenlik yaptıktan sonra Aşkabat, Batum, Trabzon üzerinden İstanbul'a ulaşır. Altı yıllık esaretten kurtulup ilk gençliğini geçirdiği yalıya tekrar döner. Çiveçek'te bir süre gönül ilişkisi yaşayıp hamile bıraktığı Lizet ismindeki kızın, arkadaşı Şerif'le evlendiğini ve Müslüman olup İstanbul'a yerleştiğini öğrenir. Bu sırada Nüvid'in, kocası Ali Rıza ile birlikte Avrupa'da bir tren kazasında öldüğü haberini alır. Bu haberi kendisine veren kişi, bir mektupla birlikte kutu içinde Nüvid'in kafatasını da getirmiştir. Haluk Giray, bu hadiseden sonra her şeyden elini eteğini çeker ve yalısına kapanır.

Romanın son kısmında yalısında tek başına yaşayan Haluk Giray, Ümran ismindeki genç kızın kendisine ilgi duyduğunu hisseder. Görüşmeye başladıklarında Ümran'ın annesinin resmini görünce onun kendi kızı olduğunu öğrenmiş olur. Ona hayatının bütün sergüzeştini anlatan hatıra defterini bırakır ve son bir mektup yazarak babasını olduğunu itiraf eder.

Günah Bende mi? romanı, iç içe geçmiş onlarca olayın anlatıldığı eklektik bir eser olduğu için tekdüze bir görünüm arz etmez. Eserde din ve inanç unsurları oldukça fazladır. Diyalog kısımlarında kullanılan kalıp ifadelerin dışında kader, inanç, iman ve ibadet esasları, namaz, dua, dinî gelenekler, çeşitli İslâm coğrafyalarındaki kültürel unsurlar gibi farklı konular romanda din ve inanç unsuru olarak işlenmiştir.

1.1.13. Kerime Nadir - Seven Ne Yapmaz![69]

Fransız romanından bir tercüme olan bu eser 1937 yılında kaleme alınmış bir aşk romanıdır. Olaylar 1770 yılında gerçekleşmektedir. Bir Macar kontunun kızı Pola ile ressam ve tiyatro yazarı olan Hüber Gran'ın aşkını konu alan eserin özeti kısaca şöyledir:

Pola ile nişanlısı tiyatro oyununu izlemek için salona gittiklerinde karşı locada bulunan genç yazarla göz göze gelirler. Pola, nişanlısına bu gencin kim olduğunu sorar. O da oynanmakta olan oyunun yazarı meşhur Hüber Gran olduğunu söyler. Aralarındaki kıskançlık sebebiyle Pola'nın nişanlısı ile Hüber Gran düelloya tutuşurlar ve Hüber yenilir. Kulübesinde yaralarını tedavi etmekte olan Hüber, karşısında Pola'yı görünce heyecanlanır. İki aşık birbirlerini sevdiklerini itiraf ederler.

Durumu babası ile paylaşan Pola, ummadığı bir tepkiyle karşılaşır ve ondan red cevabı alır. Bu sırada Hüber Gran da asıl kimliğini sevgilisine açıklar. Asilzade bir ailenin çocuğu olduğunu, anne babası öldükten sonra halasının yanına yerleştiğini ve eniştesinin telkinleriyle kızlarıyla nişanlandığını anlatır. Onlar mutlu olsun diye askerlik mesleğine başladığını ama yapamadığını belirterek hem mesleğini hem de nişanlısını terk ederek Paris'e geldiğini söyler.

Pola ile Hüber evlenme hazırlıkları yaparken Pola'nın eski nişanlısı Marki dö Laski hile yaparak aralarını bozar ve Pola ile tekrar birleşir. Hüber ise üzüntüsünden mahvolur. Bir süre sonra Pola, eşi Laski'nin kendilerine oyun oynadığını fark ederek Hüber'e gider ama onun Laski tarafından hançerlendiğini görür. Hüber'in ölmesi üzerine o da Laski'yi öldürür. Romanın son kısmında Pola'nın aklını yitirerek hastaneye düştüğü anlatılır.

On sekizinci yüzyıl Batı anlatılarından Türkçeye adapte edilmiş olan bu roman dramatik bir aşk hikâyesidir. Eserde bazı kalıp ifadeler dışında din ve inanç unsurlarına yer verilmemiştir.

[69] Kerime Nadir, **Seven Ne Yapmaz!,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1939, 80 s.

1.1.14. Mahmut Yesari – Dağ Rüzgârları[70]

1939 yılında İnkılâp Kitabevi tarafından basılan bu roman, kapağındaki "millî roman" vurgusuyla dikkat çekmektedir. Eser, birkaç yıllık evli olan bir çift arasındaki münasebeti psikolojik açıdan irdeleyen bir romandır. Olayın kahramanları Şekip ile Melike'dir. Ekonomik durumları vasatın üstünde olan bir ailenin oğlu Şekip, ticarî bir merkezde muhasebe uzmanı olarak çalışmaktadır. Karısı Melike ise verem hastalığına tutulmuş genç ve zayıf bir ev hanımıdır. Hem yaratılışı gereği hem de hastalığı sebebiyle oldukça nazlı ve kırılgan olan Melike, kocası Şekip'i çok sever. Küçük şeylerle çok mutlu olabildiği gibi kimi normal cümlelere dahi aşırı tepki vererek alıngan bir hâle de girmektedir. Akşam sefası için arkadaşları Ziya'nın otomobiliyle gezintiye çıkan çift, bir eğlence mekânındayken Melike, çok hareketli olduğu için halsizleşir ve gecenin sabahında apar topar doktora götürülür.

Melike'nin doktoru babacan ve merhametli bir insandır. Hastalığın ciddi bir evreye gelmeden tedaviye başlanması ve sanatoryumda kalması konusunda Melike'yi ikna eder. Melike, kaynanası başta olmak üzere mahallelinin kendisine vebalı muamelesi yaptığını hissettiği için Kavacık'ta bulunan sanatoryumda kalmayı kabul eder. Oradaki ilk günlerinde hem çok sıkılır hem de kocasını çok özler. Romanın büyük kısmı Melike'nin, kocası Şekip'e olan aşkının buhranlı tasvirleriyle devam eder. Sanatoryumda kaldığı süre içinde iyileşme emaresi gösteren yahut hayattan tamamen ümidini kesmiş hastalarla tanışır. Hemşire ve hizmetlilerin yakın ilgisi sebebiyle bulunduğu yere alışır ve tedavisi olumlu yönde seyreder. Melike, artık programlı yaşamaya, günden güne iyileşmeye ve kilo almaya başlar. Bu sırada Şekip, Melike'nin sağlığını düşündüğünü söyleyerek yaşadıkları apartman dairesinden müstakil bir eve taşınma kararı aldıklarını söyler. Bu haberi üzülerek alan Melike, yine birçok psikolojik tahlille kocasının kendisine karşı olan sevgisini sorgulamaya başlar. Bu sırada yeni evlerini görmek için bir haftalık izin alır. Evi beğenir ama yeni hizmetçi Deli Huriye'ye bir türlü ısınamaz. Ayrıca kaynanasının, o sanatoryuma gittikten sonra kalan eşyalarını "cenaze eşyası" gibi dağıttığını öğrenince çok üzülür. Daha önemlisi

[70] Mahmut Yesari, **Dağ Rüzgârları**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 264 s.

kocasının, kendisine karşı eski ilgisinin kalmadığını düşünerek sanatoryuma geri gider.

Kış mevsiminin bastırmasıyla birlikte kocasının ziyaretleri seyrekleşir ve bir süre sonra kocasının bir mektubunu alır. Şiddetli bir gribe yakalandığını söyleyen Şekip, bir aya yakın hastaneye gelemez. Bu süreçte Melike'ye onlarca mektup yazar. Melike bu mektupların pek az kısmına cevap verir. Kocasının ziyarete gelmediği zamanlarda bir iki defa telefonla işyerini arayarak gizlice onu yoklar ve bir şeylerden şüphelendiği için ruhî bunalımlara girer. Bahara doğru Melike sağlığına iyice kavuşur. Bir gün doktorundan müsaade isteyip kocasına haber vermeden şehre iner. İstanbul'da elbise diktirmek bahanesiyle terzisine gider ve orada kalfalardan birini ikna ederek Şekip'in ofisini aratır. Telefondaki konuşmalardan yola çıkarak Şekip'in başka bir kadınla ilişkisi olduğunu anlar ve derhal sanatoryuma dönerek çıkış işlemlerini başlatır. Bu sırada yine Ziya'yı arar ve otomobille kendisini almasını rica eder. Ziya'nın otomobiliyle İstanbul'a inen ve yeni bir hayata başlayacak olan Melike artık bambaşka bir insandır.

Romanda, Melike'nin psikolojik tahlilleri, iç isyanları, şüpheleri, yaşam ve ölümle ilgili mukayeseleri işlenmesine rağmen din ve inanç ile ilgili herhangi bir ayrıntıya girilmemiştir. Sadece iki yerde kader ile ilgili birkaç cümleye yer verilir. Ayrıca Melike'nin iyileşme evresinde yeni evini görmeye geldiği dönemde, kaynanasının sahte bir sevgiyle ona tütsü yaktırması anlatılırken nazardan korunmaya dair geleneksel inanç ritüellerine ilişkin bir kısım daha vardır. Bunun dışında diyalog kısımlarında yer alan kalıp ifadelerin ve birkaç kalıplaşmış dua ifadesi hâriç din ve inanç ile ilgili herhangi bir ifade yer almamaktadır.

1.1.15. M. Turhan Tan-Devrilen Kazan[71]

Tarihî romanlar serisinin ikinci kitabı olan bu eserde II. Mahmud döneminin siyasî ve toplumsal olayları anlatılmaktadır. Romanın merkezinde Seher, Gülhaneli Hüseyin, Nakilci Mustafa Ağa, II. Mahmud ve Topçu Mustafa karakterleri yer almakla birlikte onlarca şahsın olay akışına dâhil edildiği görülür. *Devrilen Kazan*,

[71] M. Turhan Tan, **Devrilen Kazan,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 288 s.

alışılagelmiş roman kurgusundan ziyade anlatımlı tarihî olayların tahkiye edilmiş biçimidir. Eserde yer yer tarihî kaynaklara dipnotlarla atıfta bulunulmuş, yazar tarafından kurgulanmış olayın gerçek yönü de okura sunulmuştur.

Roman, Seher ile Gülhaneli Hüseyin'in karşılaşmaları ve Seher'in kocası Kara Süleyman'ın evinde buldukları hazinenin başlarına bela olmaları ile başlar. Kara Süleyman öldürülür, Seher ise Nakilci tarafından kaçırılır. Gülhaneli Hüseyin, Seher'in aşkından dolayı saray duvarı etrafında türkü çığırırken II. Mahmud tarafından fark edilir ve saraya davet edilir. Daha sonra Hüseyin de Nakilci'nin adamları tarafından alıkonulur. Eserde bundan sonraki olay örgüsü, Saray ile yeniçeriler arasındaki çekişmeler etrafında şekillenir. Eserin ilerleyen kısımlarında Gülhaneli Hüseyin, Nakilci tarafından öldürülür.

Birbiriyle dolaylı yönden bağlı olan birçok şahıs ve olayın ele alındığı eserin son kısımlarına doğru Topçu Mustafa karakteri ortaya çıkar. Devlet büyükleri Nakilci ve adamlarından kurtulmak için türlü tedbirlere başvurur. Yeniçerilerin saray ve toplum üzerindeki tahakkümünü kırmak için Anadolu'dan asker getirilir. Topçu Mustafa'nın da içinde bulunduğu devlete bağlı asker gurubu Nakilci ve adamlarının isyanını bastırmak için mücadele verir. Seher ise sevdiği Gülhaneli Hüseyin'in ölümünden sonra Nakilci'nin esiri olarak yaşamaya devam ederken Topçu Mustafa'yı tanır. Romanın sonunda Nakilci Mustafa Ağa ve adamları idam edilir. Nakilci, kapatması Nilüfer'in evinde tabuta benzeyen bir sandık içinde saklanmış hâlde yakalanır ve diğer isyancılarla birlikte asılır.

Yeniçeri teşkilatının lağvedilmesi konusunu merkezine alan *Devrilen Kazan* romanı, din ve inanç unsurlarını içermesi yönünden oldukçazengindir. Yazarın üslubu da dönemin dinî ve toplumsal diline uygun olarak birçok veri sunmaktadır. İnanç esasları, peygamberler, dinî kıssalar, şer'î hükümler, devlet ve toplum hayatında din unsurları, on yedinci yüzyıl Osmanlı toplumundaki tarikatlar (özellikle Bektaşilik), dinî ve örfî hukuk kuralları vb. hususlar, romanda işlenen din ve inanç unsurları arasındadır.

1.1.16. M. Turhan Tan – Hint Denizlerinde Türkler[72]

M. Turhan Tan'ın "Tarihî Romanlar Serisi" içerisinde kurguladığı bu eser, yaygın anlamda tam bir roman çerçevesine girmemektedir. Eser, tarihî kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlarda verilen açıklayıcı ifadelerle bir romandan ziyade tarihî olayların anlatıldığı didaktik bir kitap hüviyetindedir. Anlatıcı, bir yandan kurguladığı karakterler ve olaylar üzerinden tahkiyeyi yönlendirirken diğer yandan araya girerek gerçek tarihî bilgiler konusunda okuyucuyu uyarır.

Eserdeki olaylar genel olarak Hindistan topraklarındaki Türk yöneticiler, oraya deniz yoluyla gitmiş meşhur reisler, başta Portekizliler olmak üzere Hint topraklarını sömürge olarak ele geçirmeye çalışan Batı ülkeleri, Hint diyarındaki yerel yöneticilerin birbiriyle olan mücadeleleri etrafında şekillenmektedir. Özellikle Gücerat bölgesinin hükümdarı Bahadır Şah, Osmanlı topraklarından Hint'e gelip Rumi lakabıyla tanınmış olan Sefer Reis ve Portekizli Emanuel De Souza ile kardeşi Matmazel Jan (Protugal Çiçeği), Osmanlı Devleti'nden Sultan Mahmut ve Süleyman Paşa gibi karakterler üzerinden olayların akışı kurgulanmaktadır. Batılı devletlerin Akdeniz ve okyanus üzerinden bazı Afrika ülkelerini de etkileyerek Hint topraklarına yapılan sömürge faaliyetleri ve Müslüman-Türk kökenli devletlerin ve yöneticilerin buna karşı savunma tedbirleri eserde ele alınan temel konulardandır.

Eserin ikinci ana kısmından itibaren Piri Reis, Recep Reis, Seydi Ali Reis'in merkezde olduğu eşzamanlı bir anlatım kurgusu bulunmaktadır. Hint denizlerindeki büyük savaşlar, güç mücadeleleri, kara bölgesindeki hâkimiyet kavgaları özet olarak ele alınmıştır. Eserdeki din ve inanç unsurları ise olay örgüsü içerisinde karakter ve tiplerin diyaloglarında geçen ifadeler, o bölgelerdeki gündelik yaşamı içerisindeki inanç unsurları çerçevesinde değerlendirilebilir. İslâm inanç unsurlarının yanı sıra yerel inançlara ilişkin kimi hususlar da dikkat çeken öğelerdir.

[72] M. Turhan Tan, **Hint Denizlerinde Türkler,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 204 s.

1.1.17. M. Turhan Tan-Safiye Sultan[73]

Tarihî bir roman olan bu eser, Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine girdiği on altıncı yüzyılın son çeyreğinden sonra sarayda haseki sultan ve valide sultan unvanlarıyla hüküm sürmüş olan Safiye Sultan'ın (ö. 1619) hayat hikâyesini anlatmaktadır. Tarihî kaynaklara göre Safiye Sultan, III. Murad'ın eşi ve III. Mehmed'in annesidir. Romanda anlatılan Safiye Sultan karakteri ile tarihî kaynaklardaki bilgiler büyük oranda örtüşür. Roman yazarı M. Turhan Tan, Safiye Sultan'ın kim olduğuna dair iki rivayetten zayıf olanı roman kurgusuna ekleyerek onun Venedikli bir vali kızı olduğunu, Türk korsanlar tarafından Manisa'daki Şehzade Murad'a hediye edildiğini söyler. Tarihçiler bunun yaygınlaşmış yanlış bilgiden ibaret bir rivayet olduğunu belirtir.[74]

Roman, kudretli padişah Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra II. Selim'in tahta oturması üzerine Kubad Çavuş'un Venediklilere elçi olarak gönderilmesi ile başlar. Elçinin şehre ayak basması üzerine meşhur Türk korsanları Deli Cafer ve Kara Kadı da buraya gelerek limanda ticaretle meşgul olurlar. Şehrin yöneticileri, meşhur Türk denizci Turgut Reis'in adamları olan bu denizcileri elçi onuruna düzenlenen resmî karşılama törenine davet etmek için romanın başkarakteri olacak Korfu valisi Leonardo Bafa'nın kızı Agrippine Bafa'yı gönderirler. Ömrünün baharında olan Bafa, Türk denizcilerin heybetinden etkilenirken onlar da Bafa'nın güzelliği karşısında şaşkınlığa düşerler. Akşam törenine iştirak eden denizciler elçi Kubad ile gizlice anlaşarak bir müddet sonra gemi ile memleketine dönen Bafa'yı esir ederek Osmanlı tahtının varisi, Manisa sancak beyi Şehzade Murad'a hediye ederler.

Şehzade Murad, Bafa'yı gördüğü andan itibaren ona tutulur ve saray teamüllerini bir kenara bırakarak onunla zaman geçirmeye başlar. Kaidelere ve tepkilere aldırmayarak Bafa'yı saraydaki baş kadın, yani haseki yapar. Bir süre sonra din değiştirip Safiye ismini alacak olan Bafa, artık eser boyunca Safo şeklinde

[73] M. Turhan Tan, **Safiye Sultan,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 297 s.
[74] Ali Akyıldız, "Safiye Sultan", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, C 35, s. 472.

zikredilir. Roman yazarı, Safo'nun din değiştirmediğini eser boyunca hissettirip son nefesini Bafo olarak verdiğini söyleyecektir.

Safo ve Murad'ın merkeze alındığı ilk bölümlerde Murad karakteri, haz, şehvet ve şarap düşkünü bir biçare şeklinde tasvir edilirken Safo karakteri ise güzelliğiyle Murad'ı ve zekâsıyla da etrafındakileri büyülemiş bir konumdadır. II. Selim'in vefatı üzerine tahta geçmek üzere İstanbul'a giden III. Murad, bir süre sonra Safo'yu da İstanbul'a getirtir. Bu süreçte Safo haseki sultan olur ve kayınvalidesi valide sultan Nurbânû ile çekişmeye başlar. Safo, yeni padişah Murad'ın annesi ve kız kardeşi başta olmak üzere haremdeki bütün kadınların hakkından gelip sarayın tek hâkimi konumuna gelir. Şarap ve şehvetine yenik düşen Murad'ın vefatından sonra Safo artık valide sultan karakteri ile öne çıkmaya başlar.

Sultan Murad'ın vefatından sonra büyük oğlu III. Mehmed tahta geçer. Saraydaki iç işlerin yanında devlet işlerine de müdahale etmeye başlayan Safo; sadrazam, şeyhülislâm, vezir ve komutanların atama ve azil süreçlerine açıktan müdahale etmeye başlar. Roman anlatıcısı, Sultan Mehmed'i korkak ve otoritesiz bir portreyle anlatır. Basiretten yoksun olan padişah, her başı sıkıştığında valide sultan Safo'ya danışır ve onun telkinleri doğrultusunda emirler verir. Öyle ki tahtın varisi ve istikbal vadeden bir şehzade olan genç Mahmud'un katledilmesinde Safo'nun parmağı vardır. Anlatıcıya göre o dönemde Osmanlı'nın kaderine olumsuz etkisi olan bütün şer işlerin arka planında bir şekilde Safo'nun parmağı vardır.

Sultan III. Mehmed'in henüz kırkına gelmeden vefat etmesi üzerine yeni sultan, Safo'yu eski saraya gönderir. İhtida etmiş gibi göründüğü otuz yıl boyunca sarayı parmağında oynatan, eşi Murad'ı ve oğlu Mehmed'i gizli veya çık şekilde idare eden Safo, yarı tutsak şekilde tutulduğu eski sarayda son nefesini Bafo olarak verir.

Roman yazarı M. Turhan Tan, olayları anlatırken farklı bir yazım tekniği dener. Eser boyunca kurgusal şekilde tasvir edilen birçok hadisenin arka planına dair tarihî bilgileri dipnot kısımlarında ayrıca değerlendirir. O devri anlatan Hammer, Hoca Sadettin, Naima, Hayreddin Efendi, Âlî, Selanikî gibi ünlü tarih kitaplarına sık sık atıfta bulunan yazar, romanı adeta dipnotlu, kaynaklı bir tarih kitabı hâline getirmiştir. Birçok yerde kimi kavramların etimolojik tahlilini de yapar.

Roman boyunca yazarın Türk büyüklerini ve Türklüğü kutsadığı görülür. Özellikle Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi padişahları, Barbaros ve Turgut Reis gibi meşhur denizcileri, ordu teşkilatında daha ziyade Müslüman Türklerden oluşturulan sipahi bölüklerini ve devletin tarihinde iz bırakmış zaferlerini anlatırken övgünün derecesi artar. Buna karşın romanın ana karakterleri olan Safo, Murad ve Mehmed'in tahlilleri oldukça farklıdır. Safo, kurnazlığı ve hilekârlığıyla, Murad zevke düşkünlüğü ve sarhoşluğuyla, Mehmed ise korkaklığı ve basiretsizliğiyle yansıtılır. Saray hareminin ve devlet erkânının çoğunlukla menfaatçi, düzenbaz ve dalkavuk olarak tasvir edildiği eserde olumlu yönleriyle anlatılan devlet adamlarının sayısı birkaç kişiyi geçmez.

Tarihî bir roman olan eserde din ve inançlara dair ayrıntılı tahlillere rastlanmaz. Ancak devrin sosyolojik manzarası içinde dinî gelenekler, törenler, mabetler, batıl inançlar ve dinî şahsiyetlere zaman zaman yer verilmiştir. Saray erkânı ve devlet adamları arasında dinî kimlik taşıyan imam, müftü, şeyh, kazasker, şeyhülİslâm gibi tiplerin genellikle olumsuz yönleriyle değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle Murad'ın şeyhi Şücâ, görevini ve nüfuzunu kötüye kullanan şeyh tipinin romandaki somut hâlidir. Bunun dışında saray kadınlarının ve zaman zaman padişahların başvurduğu batıl inançlar da dikkat çeker. Romanda Safo'nun önce Hıristiyan iken İslâm'ı seçmesi ve Yahudilere karşı menfi tutumları nedeniyle o devirde üç ilahî din arasındaki münasebetlere de yer yer değinilmiştir.

1.1.18. Mükerrem Kâmil Su – Istıranca Eteklerinde[75]

Istıranca Eteklerinde adlı eser Semih Lûtfinin Ucuz Romanlar Serisi'nde yer almakta ve iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, Berrin ile Cevad'ın aşkı ve Cevad'ın eşini aldatıp ayrılmaları ile Berrin'in ablası Nesrin'i kaybetmesi yer alırken ikinci kısımda yine de ayakları üzerinde durmayı başarabilen Berrin'in hikâyesi anlatılmaktadır.

Henüz on beş yaşında iken, Yüzbaşı Cevad ile evlendirilen Berrin'in Birsen adında dokuz yaşında bir kızı vardır. Birsen'in doğumunda ölümle yüz yüze gelen

[75] Mükerrem Kâmil Su, **Istıranca Eteklerinde**, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul 1939, 223 s.

Berrin ikinci çocuğunun doğumu için hastanesi, doktoru olan bir yerde yaşayan ablası Nesrin'in yanına Istıranca eteklerindeki evini bırakarak ailesiyle gelmiştir. Eser bu doğum hikâyesi ile başlamaktadır.

Berrin ve Nesrin'i, küçüklüğünde babaları İstanbul'da öldükten sonra dedeleri, yanına aldırmıştır. Berrin'in altı yaşlarında, ablası Nesrin'in de sekiz dokuz yaşlarında olduğu o dönemde anneleri de on ay kadar sonra başkasıyla evlenir. İki kız kardeş annelerinin üvey kardeşlerinden de kötü muamele görür. Annelerinin bir müddet sonra hasretlerine dayanamaması sonucu Berrin, annesinin yani üvey babasının yanına, Nesrin'de babaannesinin yanına götürülerek iki kardeşi ayırmışlardır. Annesi, kendi saadeti ve hayatının aksamaması için Berrin'i on beş yaşında evlendirmiştir.

Cevad, Berrin'e çok iyi davranmakta onunla aşırı ilgilenmekte hatta Berrin'in ablası Nesrin ve onun dört yıllık eşi Nahid tarafından da çok takdir edilmektedir. On yılın sonunda Tunga bebeğin de sıkıntılı doğumundan sonra, zorlu yolları aşarak Istıranca eteklerindeki köylerine dönerler. Cevad ve Berrin yüzbaşı arkadaşları ve eşleri ile sık sık görüşmektedir.

Nesibe bayağı halleriyle, üç çocuklu bir kadın olmasına rağmen çoğu kişiyle adı çıkmış ancak eşi Yüzbaşı Abdi yine de ondan vazgeçmemekte, olanları inkâr etmektedir. Cevad da yakın komşuları olmalarına rağmen Nesibe'den hoşlanmadığını ondan uzak durmalarını söylese de, Berrin'i görme bahanesiyle onların evine sıkça gelmektedir. Yine bir gün bu bahaneyle geldiğinde Berrin de evde yokken kendisini Cevad'ın kucağına atar. Cevad on yıllık evliliğine, iki çocuğuna ve parmakla gösterilen sevgilerine rağmen yılbaşı gecesi Asteğmen Ragıp ile Neriman'ın nişanında Nesibe ile yakınlaşmaya başlar. Bu yakınlaşmayı hisseden, aralarına giren soğukluğu fark eden Berrin, onun Nesibe'ye tutulduğundan emin olur ve evi terk etmek ister. Cevad buna engel olarak Berrin'e, Nesibe'den uzaklaşacağına dair söz verir. Buna rağmen Cevad, gitgide Nesibe'ye yakınlaşır ve gözü ondan başkasını görmemeye başlar. Nihayetinde artık bütün halkın da bilmesi ve köyün yerlisi bir kadının bile evine kadar gelip haber vermesiyle her şey tamamen ortaya çıkınca, Berrin, ablası Nesrin'e haber verir.

Nesrin ve Nahid, Berrin'in başına gelenleri öğrenir öğrenmez yanına giderler. Boşanma davasını İstanbul'da açacakları için oraya dönmeye karar verirler. Cevad, Nesrin ile son kez konuşmak ister, görüşmelerinde her ne kadar Cevad kendini savunsa da Nesrin, o esnada Cevad'a Nesibe tarafından gelen kâğıt parçasından Cevad'ın suçunu anlar. İstanbul'a geldikten sonra uzun zamandır hastalıkla pençeleşen henüz yirmi sekiz yaşındaki Nesrin de hayatını kaybedince, eşinin kardeşine ait duygularını çok iyi bilen Nahid, onun isteklerine bağlı olarak Berrin'e yardımcı olur. Berrin iyi bir dikiş eğitimi almak için Paris'e gider, kızı Birsen yatılı mektebe verilir, oğlu Tunga'ya ise Nahid'in yanında bakılır. Eserin birinci kısmı bu şekilde biter.

Romanın ikinci kısmı Taksim'de şık bir işyerine sahip, tanınmış, beğenilmiş bir terzi; işi ve çocukları dışında hiçbir şey ile ilgilenmeyen genç bir kadın olan Berrin'le, "kızım" dediği kız kardeşi Özden'i bir ay sonra evlendirecek olan Fuad Deniz'in Özden ile bu işyerine gelmesiyle başlar. Özden'in kıyafetleri için üçü beraber kumaş ve renk seçmek amacıyla birlikte alışveriş yaparlar. Alışveriş ve Özden'in elbise provası günlerinde Fuat'ın da bulunmasıyla Fuat, Berrin'den hoşlanmaya bir zamanlar sevdiği Fahire ile karşılaştırmaya başlar.

Viyana ve Londra sefarethanelerinde çalışmış olan Fuad Deniz, yine aynı yerlerde yüksek bir işyar olarak görev yapan yaşlıca bir adamın eşi olan Fahire'ye tutulmuştur. Çeşitli vesilelerle karşılaşmışlar ve birbirlerini sevmiş olmalarına rağmen Fuad Deniz, Fahire'nin bir de çocuğu olduğunu öğrenince evli ve çocuklu bir kadını sevmenin verdiği utançla görevinden istifa etmiş ve kendisine baba diyen hayattaki biricik varlığı Özden'in yanına dönmüştür.

Hiçbir davete katılamayan Berrin, Özden'in aşırı ısrarları sonucu onun düğününe katılır. O gece Fuat; kendisi on üç, Özden de yeni doğmuş bir bebekken kendilerini ve annesini bir bar kızı için terk eden babasından bahseder. Bu olaydan sonra ağır hastalanan annesine uzak bir akrabasından miras kalınca durumları düzelir ve annesine ölümünden hemen önce bir yuvanın yıkılmasına izin vermeyeceğine ve Özden'e baba olacağına dair Fuat'a söz verdirir. Bu yüzden çok zorluk çekmiş olan iki kardeş birbirlerine çok bağlıdır.

Özden evlendikten sonra eşi ile Avrupa seyahatine gideceği zaman Berrin'den, abisi Fuat'ı yalnız bırakmamasını ister. Beraber vakit geçirirlerken Fahire'den de bahseden Fuat, Berrin ile evlenmek istemektedir ancak zıt düşünceler arasında kalan Berrin'in eline ayrılıklarının beşinci yılında Cevad'dan bir mektup gelir. Cevad verem olmuş ve perişan halde, İstanbul'un bir kenar mahallesindedir. Son kez çocuklarını görmek istemektedir. Bunun üzerine ne yapacağını şaşıran Berrin, ıstırap içinde Cevad'ı görmeye gider. İçinde ona karşı hiçbir his yoktur. Sanatoryuma kaldırdığı Cevad'ın son isteğini yerine getirmek için yüz yüze gelmelerini engellemek için pencereden çocuklarını görmesini sağlar ve ölmeden önce Cevad, Nesibe'nin de iğrenç ve bulaşıcı bir hastalığa yakalandığını, layıklarını bulduklarını söylemiştir.

Berrin'in hayat hikâyesini öğrenen Fuat, ondan vazgeçmemekte ancak İzmir'e gitmeye karar vermiş bulunmaktadır. Yeni bir âleme girmekten korkan Berrin rıhtımda Fuat'la vedalaştıktan sonra dilediği zaman en temiz saadetin kendisinin olacağı düşüncesi ile yaşama umutla bakmaya başlar.

Mükerrem Kâmil'in *Istıranca Eteklerinde* adlı eserinde din ve inanç unsuruna kalıp ifadeler dışında pek rastlanmaz. Sadece Nesrin'in küçüklüğündeki hayalinde olan Tanrı'dan ve Cevad'ın hasta yatağında iken Berrin'in sözleriyle alın yazısından bahsedilir.

1.1.19. Mükerrem Kâmil Su – Sus Uyanmasın[76]

Semih Lutfi'nin bastırdığı ucuz romanlar serisinde yer alan bu eser bir dram ve aşk romanıdır. Küçük yaşında annesi tarafından terk edilen Çiğdem'in hüzün dolu hayatını ele almaktadır. Romanın muhtevası kısaca şöyledir: Profesör bir babanın kızı olan Çiğdem henüz beş yaşındayken annesi tarafından terk edilir. Annesi Meliha genç yaşında kendisinden yirmi yaş büyük olan Cezmi ile evlendirildiği için arzuladığı neşeli havayı bulamaz. Çünkü kocası, kendini kitaplarına ve çalışmalarına adamış bir akademisyendir. Meliha, geride kızını bırakarak sevdiği adamla birlikte İstanbul'dan uzaklaşır.

[76] Mükerrem Kâmil Su, **Sus Uyanmasın**, Semih Lutfi Kitabevi, İstanbul 1939, 128 s.

Çiğdem, ilgisiz bir babanın yanında annesinin hasretiyle büyür, üniversitenin filoloji bölümüne kaydolur. Bu sırada üniversitede genç bir doçent olan Bülend'i tanır ve ona gizliden gizliye âşık olur. Çiğdem, bünyesi zayıf olduğu için tahsiline bir yıl ara vermek zorunda kalınca, Bülend onu evinde ziyaret etmeye başlar ve babasıyla çok iyi anlaşırlar. Çiğdem ile Bülend aşkı artarak devam ederken Bülend bir mektupla geçmişini ona yazar. İzmir'in bir köyünde büyümüş olan Bülend, bir yandan tahsilini devam ettirirken diğer yandan anne babası tarafından Zehra ismindeki köy kızı ile evlendirilir. Dünyaları ve ruhları birbirinden farklı olan Bülend ile Zehra'nın Ayşe ismini verdikleri bir kızları olur.

Bülend'in mektubundan sonra Çiğdem, ona uzun bir mektup yazarak kendisinden vazgeçip ailesine dönmesini tavsiye eder. Bülend de akademisyenliği bırakıp köyüne döner. Bu sırada Cezmi Bey, eski karısı Meliha'dan uzun bir mektup alır. Meliha bu mektupta, son nefesini vermek üzere olduğunu, ölmeden önce masumiyetini ispat edip kızını son bir defa görmek istediğini yazar. Bunun üzerine Çiğdem ve babası hemen onu aramaya koyulur. Son anlarında annesini görebilen Çiğdem, onun ölümünden sonra kendini kaybeder ve uzun bir hastalık dönemi geçirir. Toparlanmak için babasıyla birlikte Anadolu'nun her yerini gezerler. Bu sırada Bülend'den bir mektup alırlar. Bülend, köye döndükten sonra başından geçenleri yazar. Önce babasını, ardından evlerinde çıkan bir yangında annesi ile karısı Zehra'yı kaybettiğini ve kızı Ayşe ile yalnız kaldıklarını anlatır. Çiğdem, Bülend'den bu haberi alır almaz babasıyla birlikte onun İzmir'deki köyüne gider. Bülend'le yeniden birleşip kızı Ayşe'yi de kendi öz kızı gibi sahiplenir. Roman bu şekilde sona erer.

Sus Uyanmasın romanı, dramatik bir aşk hikâyesini ele aldığı için din ve inanç unsurlarını ihtiva etme bakımından oldukça zayıftır. Eserin sadece bir iki yerinde toplum gelenekleri içerisinde bulunan gerdek gecesi namazı ve duası ile ölmek üzere olan birinin başucunda Kur'ân-ı Ker'im okuma gibi unsurlar yer almaktadır. Bunun dışında herhangi bir din ve inanç unsuruna rastlanmamaktadır.

1.1.20. Nezihe Muhittin – Bir Aşk Böyle Söndü[77]

Cumhuriyet dönemi popüler romanlarından olan bu eserin olay örgüsü Suat, Bedia ve Meral karakterleri etrafında şekillenir. Almanya'da tahsil görmüş yakışıklı bir genç olan Dr. Suat, komşu köşkün genç ve güzel kızı Meral ve Faslı bir zenginle evli olup Suat ile Almanya'dan tanışan Bedia romanın başlıca karakterleridir. Eserde anlatılan zaman ve mekân otuzlu yılların İstanbul'udur. Muhteva kısaca şöyledir: Dr. Suat, komşu köşkün genç kızı Meral ile vakit geçirirken diğer yandan sevdiği kadın Bedia ile arada bir görüşür. Bedia, Şerif Bey isminde zengin bir Faslı ile evlidir. Almanya'da ikamet etmelerine rağmen tebdili hava için kızı Leyla ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Suat ile daha öncesinden tanışan Bedia, ona tutkulu bir aşk ile bağlıdır. Öbür taraftan Meral de Suat'ı sevmekte ve onunla zaman geçirmek istemektedir. Suat ise bir yandan evli bir kadınla aşk yaşarken diğer yandan genç ve güzel Meral'i de üzmek istemez. Bedia bir süre sonra kocası ve kızıyla Almanya'ya döner. Üstelik Bedia'dan bir çocuğunun olacağı haberini alır ve ne yapacağını bilemez. Bedia ise Suat'a olan hasretini mektuplarla dindirmek ister.

Roman boyunca hadiseler bu üç karakter etrafında cereyan eder. Eserin sonunda Merla ile nişanlanan Suat, evlilik hazırlıkları yaparken Bedia sürpriz bir şekilde İstanbul'a döner. Suat'ın Bedia ile buluştuğunu öğrenen Meral onların bulunduğu yere gider ve silahla Bedia'yı vurur. Bedia ise son nefesinde o ana kadar söyleyemediklerini itiraf eder ve çocuk bekleme meselesinin yalan olduğunu söyler. Ölümünü de bir intihar gibi göstermelerini ister. Bu şekilde Suat ile Meral'in mutlu bir evlilik yapabileceklerini düşünür. Roman bu şekilde sona erer.

Dönemin popüler romanlarından olan *Bir Aşk Böyle Söndü* adlı eserde din ve inanç unsurlarına rastlanmaz. Sadece kader konusuna ilişkin bir cümle, Âdem ile Havva kıssasına kısaca temas ve içinde dinî ögeler geçen kalıplaşmış birkaç ifade yer almaktadır.

[77] Nezihe Muhittin, **Bir Aşk Böyle Söndü,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 120 s.

1.1.21. Oğuz Özdeş – Aşk Iztıraptır[78]

Oğuz Özdeş, bu romanın gerçek bir aşk hikâyesine dayandığını eserin başındaki ve sonundaki notlarla vurgular. *Aşk Iztıraptır* romanı Nermin adındaki genç bir kadının başından geçen dramatik bir aşk öyküsünü konu edinmektedir. Eserin olay örgüsü kısaca şöyledir:

17 yaşlarında bir genç kız olan Nermin, beraber kaldığı babasının kucağında can vermesinden sonra Bursa'daki amcası Cemil Tahir'in konağına gider. Burada amcasının oğlu Kemal Süha ile nişanlanırlar. Tıp öğrencisi olan Kemal Süha, işlerinin yoğunluğu sebebiyle Nermin ile pek ilgilenmez. Nermin ise orada tanıştığı Haluk'a zaman içerisinde âşık olur. Kemal Süha ile nişanı bozup Haluk'la birlikte başka bir şehre gider. Orada evlenip bir çocuk sahibi olurlar. Bir süre sonra mutlulukları yerini hüzne bırakır. Nermin bebeğini kaybeder. Haluk ise yıllar önce kazayla ölümüne sebep olduğu kardeşinin katil zanlısı olarak tutuklanır. Bundan sonraki yıllar Nermin için tam bir işkence gibi geçer.

Haluk'un hapiste olduğu yıllar boyunca geçinebilmek için evlerde hizmetçilik yapar, dayak yer, kimi yerlerden kovulur. Bir gün mutlaka Haluk'a kavuşacağını hayal ederek hayatta kalmaya çalışır. Bir gazete haberinde Haluk'un kaldığı hapishanede intihar ettiğini okur. Nermin için bu haber sonun başlangıcı olur. Verem hastalığına yakalanır. Haluk'tan geriye kalan eşyaları ve mektupları almak için İstanbul'a gider.

İstanbul'da bitkin bir hâlde iken eski nişanlısı Kemal Süha ile karşılaşır. Kemal Süha perişan olan Nermin'e sahip çıkar, hastalığı ile ilgilenir. Fakat ömrünün son demlerini yaşayan Nermin veremden dolayı vefat eder. Nermin'den ayrıldıktan sonra hiç evlenmeyen Kemal Süha onu bulduktan sonra ebedi olarak kaybetmenin hüznünü yaşar. Her hafta onun mezarına gider. Anlatıcı eserin sonunda romana konu olan hadiselerin evrakını Kemal Süha'dan aldığını belirterek hikâyeyi tamamlar.

Aşk Iztıraptır romanı dramatik bir aşk öyküsünü konu edindiği için din ve inanç unsurlarını pek barındırmaz. Eserde en sık başvurulan inanç unsuru, karakterlerin

[78] Oğuz Özdeş, **Aşk Iztıraptır, İkbal Kitabevi**, İstanbul 1942, 213 s.

Allah'a yakarışta bulunmalarıdır. Nermin ve Haluk karakterleri, çaresizce yakarışlarla ve buhranlı anlarında isyana varan bir tonda sorgulayıcı ifadelerle Allah'a niyazda bulunurlar.

1.1.22. Orhan Rahmi Gökçe – Dağların Çocuğu[79]

Konusu Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile kurtuluş savaşı yılları arasında geçen bu roman, Rizan adlı İstanbullu bir öğretmen ile İzmir Urla'nın köyünden Yanık Bekir'in hüzünlü aşk hikâyesini anlatmaktadır. Romanın muhtevası kısaca şöyledir: Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Rizan, kız muallim mektebini tamamladıktan sonra henüz erken denebilecek çağında, on yedi yaşında İzmir Urla'nın … Köyü'ne öğretmen olarak tayin edilir. Köyün girişinde üstü başı perişan ama güzel yüzlü bir çocuğa muhtarın evini sorar. Bu çocuk, köyün yetimi Yanık Bekir'dir. Kimsesi olmadığı için köylüler tarafından büyütülmüş gariban bir çocuktur.

Rizan, vazifeye başladıktan sonra köylü tarafından çok sevilir. Köydeki jandarma onbaşı zulümleri üzerine yazdığı şikâyet dilekçesi üzerine İzmir'den bir yüzbaşı gelir ve onbaşıya gerekli cezalar verilir. Bu yüzbaşı, Rizan'ın okuldan arkadaşı olan Lamia'nın babasıdır. Yüzbaşı köyden ayrılırken Rizan'ı İzmir'e davet eder.

Rizan içten içe sevdiği Yanık Bekir'i okuması için teşvik eder. Bekir ise ani bir kararla okumak için İzmir yoluna düşer. Bekir'in İzmir'e gidişinden sonra ikilinin yolları ayrılır. Rizan, yaz tatillerinde İzmir'e gidip arkadaşı Lamia'ya misafir olur. Bekir ise İzmir'e geldikten sonra çocuklarını tehlikeli bir kazadan kurtardığı ailenin evlatlığı olur ve eğitimine başlar.

Bekir eğitimine devam ederken yeni ailesinin İstanbul'dan İzmir'e gelen akrabalarıyla tanışır. O akrabalarının genç kızı Sumru ile tanışır. Aileler iki genci birbirine yakıştırmasına rağmen Bekir'in gönlünde Rizan olduğu için herhangi bir girişimde bulunmaz. Bunun üzerine Sumru üniversiteden bir müderris ile evlendirilir. Bekir'i çok seven Sumru buna dayanamayarak hastalanır ve bir süre sonra vefat eder.

[79] Orhan Rahmi Gökçe, **Dağların Çocuğu,** Etiman Kitabevi, İstanbul 1939, 239 s.

Bu sırada milli mücadele başlamıştır. Bekir İzmir'de orduya katılırken Rizan, Urla'da istihbarat konusunda önemli vazifeler üstlenir. Birbirlerini tanımadan yıllarca aynı cephede mücadele ederler. Bekir, başında olduğu bölükle birlikte Rizan'ın göndermiş olduğu şifreli pusulalarla Yunan askerlerini dağıtır. Bu sırada genç bir Türk kadını, Yunan komutanlarını eğlendirdiği suçuyla yakalanır. Kadının askerler tarafından tartaklandığını gören Bekir, yanlarına gidince onun Rizan olduğunu fark eder. Rizan'ın istihbarat toplamak amacıyla canını ortaya koyduğunu anlayınca onu yanına alır. Milli mücadeleden hemen sonra evlenirler. Doğan çocuklarına da Sumru adını koyarlar. Roman bu şekilde sona erer.

Dağların Çocuğu adlı roman, bir aşk ve kahramanlık öyküsünü ele aldığı için din ve inanç unsurlarını pek barındırmaz. Romanın birkaç yerinde millî ve manevî değerlere atıfta bulunulurken, İzmir'deki gayrimüslim milletlerin geleneklerine de değinilir. Ayrıca Rizan'ın görev yaptığı köydeki bir üfürükçü kadının din adına yaptığı bazı yanlış uygulamalar da eleştirilir. Bunun dışında herhangi bir din ve inanç unsuruna rastlanmamaktadır.

1.1.23. Orhan Rahmi Gökçe – Sevdiğim Adam[80]

Orhan Rahmi Gökçe'nin "Yeğeni Saime'nin kaleminden" aktardığı bu roman, Feride (Aferide, Afrodit) isimli bir genç kızın Saime'ye yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Psikoloji, aşk, evlilik, insan ilişkileri gibi konulara değinilen eserin muhtevası kısaca şöyledir: Feride, kişiliği ve duruşuyla etrafındakilerini etkileyen güzel ve başarılı bir kızdır. En yakın arkadaşı Saime'ye yazdığı mektuplarda hayatının bütün sergüzeştini özetler. Aferide, evde ablası ve anne babası ile yaşamaktadır. Aferide ne kadar sakin ise ablası bir o kadar hareketlidir. Ablası, kendileriyle aynı sokakta oturan bir doktorla nişanlanır. Bu doktor yıllar boyu pencereden Aferide'yi gözetleyen gençtir. Nişan gecesinde doktorun kardeşi mühendis Namık'ı görür. Bedensel olarak "yarı bir hayvanı andıran" Namık'tan çok korkar. Aileler ise ikisini baş göz etmek için uğraşır. Ablası Güzide evlendikten sonra damat doktor herkesi Edirne'ye davet eder.

[80] Orhan Rahmi Gökçe, **Sevdiğim Adam,** Etiman Kitabevi, İstanbul 1939, 318 s.

Ailesiyle birlikte Edirne'ye giden Aferide orada kaldığı birkaç ay boyunca komşu kaymakamın engelli kızı Hüsniye ile tanışır ve onunla güzel zamanlar geçirir. Doktorun geçici görevi nedeniyle Edirne'den ayrılmasından sonra ablası Güzide'nin kocasını, kardeşi Namık'la aldattığını görür ve onu yakalar. Doktorun da sarhoş bir anında Aferide'yi istemesi üzerine durum iyice karışır. Bir süre sonra İstanbul'a dönerler.

Aferide'nin babası güzel bir sürpriz yaparak İzmir Tire'ye yerleşme kararı alır ve aile oraya gider. Tire'ye hemen ısınan Aferide, burada güzel arkadaşlıklar edinir. Özellikle küçük kız Güler'in yetişmesinde çok emeği olur. Bir süre sonra ablası Güzide'nin rezaleti patlak verir ve kocası onu boşar. O da Tire'ye gelir.

İstanbul'dan İzmir'e gelirken trende Hüsnü Ağabey ismindeki eski bir zabitle tanışan Aferide ona âşık olur. Milli mücadelede etkin görev alan Hüsnü Ağabey, donanımlı ve yakışıklı biridir. Duygularını birbirine açamadan ayrılırlar. Daha sonra Hüsnü Ağabey, Güzide ile nişanlanır. Bu duruma şaşıran ve üzülen Aferide, duygularını gizler. Güzide ile Aferide'nin kardeş olduğunu sonradan öğrenen Hüsnü ise çok şaşırır. Bir süre sonra Güzide yine rahat durmaz ve evlerine misafir gelen Hüsnü'nün arkadaşı doktorla birlikte olur.

Bu sırada İstanbul'da olan Aferide ve ailesi, Güzide'nin hamile olduğu haberini alır. Ancak önce babası, sonra annesi vefat eder. Aferide ise Güzide'nin yanına gider. Bebeğini görür görmez onun Hüsnü'ye değil de doktora benzediğini fark eder. Aynı şüphe Hüsnü'de de vardır. Hüsnü bir plan kurarak doktorla Güzide'yi evde basar. Onları öldürmek üzereyken Aferide'nin talebi üzerine vazgeçer. Onları evlenmek ve bebeğe sahip çıkmak şartıyla salıverir. Bir süre sonra Güzide'nin bir hastalığa yakalanıp öldüğü haber gelir. Bu sırada Aferide Hüsnü ile evlenir. Güzide'nin çocuğunu evlat edinirler. Roman bu şekilde sona erer.

Sevdiğim Adam, psikolojik yönü ağır basan bir aşk romanı olduğu için din ve inanç unsurlarını ihtiva etmesi bakımından zengindir. Bireylerin buhranları, inanç krizleri, ahlak, namus, aile içi ilişkiler vb. konularda başarılı tasvirler yapılmıştır. İstanbul, Edirne, İzmir gibi şehirlerdeki dinî yapılar, ezan sesleri, dua ve temenni ifadeleri eserde görülen inanç unsurlarındandır.

1.1.24. Osman Cemal Kaygılı - Çingeneler[81]

Roman, Cumhuriyet dönemi öncesinde İstanbul'daki çingene muhitlerine girip çıkan İrfan ismindeki beyzade delikanlının hatıra defterine kaydettiği hüzünlü bir hikâyeyi işlemektedir. Eserin büyük kısmı hatıra notları olmasına karşılık ismi verilmeyen bir anlatıcı, hikâyenin başlangıç ve son kısımlarını aktarmaktadır. Romanın muhtevası kısaca şöyledir: Bir yaz gecesi iki arkadaş, çingene çadırlarının bulunduğu bir alanda gezerken çadırların birinden usulca çıkan genç kadının, boğaz kıyısındaki müzik eğlencelerinde çalınan parçalarını dinlediğini ve dertli bir şekilde çadıra döndüğünü görürler. Bir müddet sonra iki arkadaş kadının bulunduğu çadıra yanaşınca içeriden hiç duymadıkları güzellikte çingenece bir ninni duyarlar. Bu ninniyi söyleyen kadın, Nazlı isminde dul bir çingenedir.

Ninniyi dinleyen gençlerden biri anlatıcı, diğeri de roman kahramanı İrfan'dır. İrfan müzisyen olduğu için bu ninniyi notaya döker. Böylelikle İrfan'ın çingene muhitiyle ilişkisi başlamış olur. İrfan, o yaz boyunca bütün çingene çadırlarını gezer, onlarla dost olur. Hedefi çingene kültürünü tanıyarak bir opera ortaya çıkarmaktır. Fakat olaylar onun tahmin ettiği gibi gelişmez. Henüz yirmi beş yaşında olmasına rağmen bütün servetini içki âlemlerinde ve eğlencelerde tüketir. Çingene muhitinin bilinen siması Etem ile yarenlik eder. Sesine ve tavrına tutulduğu Nazlı, genç çingene kızı Gülizar, şehirli çingenelerden sesi güzel Çakır Emine gibi o muhitin kadınlarıyla zaman geçirir. Kendisini en çok etkileyen Nazlı olmuştur. Kucağında küçük çocuğuyla dul kalmış olan bu kadın, dertli edasıyla İrfan'ın aklını başından alır. Ama zaman içerisinde İrfan, Nazlı'dan çok daha genç olan Çakır Emine ile evlenmeye karar verir.

İrfan, Emine ile evlilik kararı aldıktan sonra onun belalısı olan Feridun'u ikna etme niyetindeyken bir meyhanede onunla kavga eder. Kavga sırasında Feridun başına aldığı darbe yüzünden ölür. İrfan da hapishaneye düşer. On iki yıl hapishanede kaldıktan sonra çıkar. Bu süreç içerisinde kendisi perişan olmuş, annesi ölmüş ve tek sermayesi olan evi de elden gitmiştir. Hapisten çıktıktan sonra mahallesinde ve çingene muhitinde onu kimse tanımaz ve bazıları ona dilenci muamelesinde bulunur.

[81] Osman Cemal Kaygılı, **Çingeneler,** Bilgi Yayınevi, İstanbul 1972 (Birinci baskı 1939), 326 s. Bu eserin ilk baskısı temin edilemediği için 1972 baskısı değerlendirilmiştir.

Etem'in ve Nazlı'nın öldüğünü, Çakır Emine'nin ise evlendiğini öğrenir. Hayata tutunabilmek için kemanıyla sokakları arşınlar.

Romanın son kısmında İrfan'ın hatıraları biter ve tekrar anlatıcı devreye girer. Bir çay bahçesinde otururken üstü başı kir pas içinde olan bir kemancının Nazlı'ya ait ninniyi çaldığını duyar. Dikkatle bakınca bu kemancının İrfan olduğunu fark eder. İrfan anlatıcıya hatıra defterini teslim eder. Anlatıcı, bir süre sonra İrfan'ın da perişan bir hâlde öldüğünü aktarır ve roman sona erer.

Çingeneler romanı, İstanbul'un farklı mahallelerindeki göçebe veya yerleşik çingenelerin günlük yaşamlarını canlı tasvirlerle okura sunmaktadır. Çingenelerin kimi batıl inanışları, saygı gösterdikleri türbe ve yatırlar, toplulukları içinde anlatılan kimi kıssalar din ve inanç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında din olarak İslâmiyet'i benimsemiş olan çingene gruplarının inanç ve ritüelleri; dua, adak, yemin, tövbe vb. inanç unsurları da romanda yer bulan konulardır.

1.1.25. Sâmiha Ayverdi – Batmayan Gün[82]

İlk baskısı 1939 yılında yapılan bu roman, genişletilerek 1977 yılında tekrar yayımlanmıştır. Ayverdi'nin diğer eserleri gibi *Batmayan Gün* de bir fikir romanıdır. Münevver, mütefekkir ve sanatçı bir kişilik olan İrfan Paşa'nın hatıralarından ve not defterlerinden yararlanarak hakikate ulaşmaya çalışan torunu Aliye'nin iç yolculuğunu ele alan romanın muhtevası kısaca şöyledir: Döneminin ünlü valilerinden olan İrfan Paşa hem devlet yöneticisi hem de mütefekkir ve sanatçı bir şahsiyettir. Ölümünden sonra dahi boğaza nazır konağının duvarlarını kendi tabloları süslemekte, çok değerli olan kütüphanesi olduğu gibi korunmaktadır. Oğlu Sezai Nur Bey, kibar bir beyefendi olmasına rağmen babasının mütefekkir yönünden hiç etkilenmemiş, hayatın anlamına ilişkin meseleleri umursamayan bir kişiliktir. Gelini Fikriye Hanım ise tam bir moda ve gösteriş düşkünüdür.

Romanın kahramanı Aliye böyle bir ortamda büyür. Anne ve babasının tersine o dedesinden kalan değerli tablolara ve kitaplara meraklıdır. Yaratılış olarak da

[82] Sâmiha Ayverdi, **Batmayan Gün**, Damla Yayınevi, İstanbul 1939, 254 s.

dedesine çok benzer. Annesi onun bu yapısından hazzetmez ve sürekli kızından şikâyet eder. Aliye, dedesinin not defterlerini okuyarak hem onu tanımaya çalışır hem de hayattaki istikametini belirlemeye çalışır. Avrupa'daki tahsilini tamamlamak için Almanya'ya gittiğinde, kaldığı pansiyonda Feyzi isimli bir Türk genci ile tanışır. Bu genç, dedesinin arkadaşı Profesör Kerim Bey'in oğludur. Kerim Bey, dedesinin "Aşk ve Bakış" adlı tablosunda ölümsüzleştirdiği kişidir. Aliye, Feyzi ile aynı pansiyonda kalmaya devam ederken Profesör Kerim Bey, bir kongre için geldiği Berlin'de onların karşısına çıkar. Bu duruma hem Feyzi hem de Aliye çok sevinirler. Kerim Bey orada kaldığı süre içerisinde âlim ve mütefekkir kişiliğiyle onları kendine hayran bırakır. Dedesi İrfan Paşa ile sıkı dostluk kurmuş olan Kerim Bey, Aliye'yi çok etkiler. Dedesinde olduğu gibi o da Kerim Bey'in manevi varlığına aşk derecesinde hayran olur. Kerim Bey'in Berlin'den ayrılacağı gün Aliye şiddetli bir hastalığa tutulur.

Kerim Bey, Aliye'nin rahatsızlanması üzerine dönmekten vazgeçip onunla ilgilenir. Bu süre zarfında Aliye'yi manen de tedavi etmeye devam eder. Aliye İstanbul'a döndükten sonra Kerim Bey'le münasebetini devam ettirir. Arkadaşı Selma'nın kocası olan ve Aliye'ye gizli bir aşk duyan Doktor Hüsnü, bu durumdan rahatsız olur. Bir akşam eğlencesine sarhoş bir şekilde gelerek konağın bahçesinde Aliye'ye ilan-ı aşk eder. Karşılık bulamayınca zehirli şırıngayla onu öldürmeye çalışır. Bu sırada yanlarına gelen Selma'yı da öldürmeye çalışır. En son silahı başına dayayarak intihar eder. Aliye ve Selma bu saldırıdan yaralı kurtulurlar. Dedesinin dostu ve kendisinin de hayranı olduğu Kerim Bey'in yanında Aliye yeni bir hayata başlayacaktır.

Batmayan Gün romanı; Aliye'nin, dedesi İrfan Paşa'dan ve Profesör Kerim Bey'den etkilenerek hayatına yön çizme serüvenini anlatan bir fikir romanı olduğu için din ve inanç unsurları açısından oldukça zengin ögeler içerir. Allah'ın varlığı, kudreti; bireyin kulluk bilinci, hakiki aşkın mahiyeti, dünyaya gönderiliş amacı, iman ve İslâm esasları; ahiret, cennet, ibadet, tefekkür gibi dinî kavramlar; peygamberler, sahabeler İslâm düşünürleri, diğer dinlerin temsilcileri gibi din ve inanç unsurlarına sıklıkla vurgu yapılır.

1.1.26. Suad Derviş - Hiç[83]

Kapağında "Edebî Roman" nitelemesi bulunan bu eser, hayatı zorluklarla geçen Seza isimli bir kadının dramatik hikâyesini anlatmaktadır. Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Seza, akrabalarının köşkünde kalır. Gençlik yıllarında güzel bir şekilde eğitilir. Piyano derslerine gittiği bir gün yolda yakışıklı bir zabitle karşılaşır ve aralarında platonik bir aşk başlar. Bir gün teyzesi tedavi için Almanya'ya gitmek ve Seza'yı da beraberinde götürmek istediğini söyler. Trende tesadüf eseri, sevdiği zabitle, yani Yusuf'la karşılaşır. Tayyare yüzbaşısı olan Yusuf'la trende bir buçuk gün geçirdikten sonra gözyaşlarıyla ondan ayrılır. Bu kısa süreli aşk genç Seza'yı derinden etkiler. Daha sonra bir başkasıyla evlenen Seza, kocasını sevmez ama ondan nefret de etmez. Kocası bir hastalık sebebiyle ölünce Seza küçük oğlu Mehmet'le bir başına kalır.

Seza, daha sonra bir tütün direktörü olan Atıf ile gönül ilişkisi yaşar. Evli ve iki çocuk babası olan Atıf, Seza ile şehrin dışındaki mekânlarda gizlice buluşur. Seza, karısını boşayıp kendisiyle evleneceğini söyleyen Atıf'ın bu işe artık bir çare bulmasını ister. Atıf ise karısından ve çocuklarından ayrılamaz; meseleyi başka türlü halletmeyi düşünür. Seza'yı, aile mirasından kalan parayı alması için Berlin'e gitmeye ikna eder. Seza, Atıf'ın yönlendirmesiyle küçük oğlunu da yanına alarak Almanya'ya gider.

Berlin'de küçük oğlu Mehmet de babasının hastalığına yakalanır. Seza, Mehmet'in tedavisi için uğraşırken Atıf'ın mektupları seyrekleşir. Seza, onun kendisinden kurtulmak ve ailesine dönmek için bu seyahati tertiplediğini anlar ve Atıf'la münasebetini keser. Sadece Atıf'ın Berlin'deki arkadaşı ve oldukça yardımsever olan Hüsnü ile temas kurar. Acil ihtiyaçtan dolayı karşı tarafla anlaşarak hakkı olan paranın üçte birini alır ve davası neticelenir. Günden güne halsizleşen küçük Mehmet sanatoryuma yatırılır. Uzun süren tedavi sonuç vermediği için ölür ve Berlin'deki Müslüman mezarlığına defnedilir. Seza, perişan bir hâlde üç yıl boyunca

[83] Suad Derviş, **Hiç,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 206 s.

Mehmet'in mezarını ziyaret eder ve başında gözyaşı döker. Üç yılın sonunda elde avuçta bir şey kalmaz ve mecburen İstanbul'a döner.

Seza, hayatın bütün yükünü omuzunda taşıyarak İstanbul'da altı yıl geçirir. Küçük oğlu Mehmet'i bir an olsun unutmaz. Günlerini genellikle onun ardından gözyaşı dökerek geçirir. Bir gün hava almak dışarıya çıktığında gençlik aşkı olan Yusuf'u görür. Bu karşılaşmadan dolayı çok mutlu olur ve geceyi Yusuf'la geçirir. Gecenin sabahında evden ayrıldıktan bir süre sonra çantasında Yusuf'un koyduğu paraları görür ve kendini çok kötü hisseder. Çünkü gençlik aşkı Yusuf, ona acımış veya hayat kadını muamelesi yapmıştır. O sinirle tekrar Yusuf'un evine dönüp paraları yüzüne fırlatır. Kendini kaybetmiş bir şekilde caddeye çıkan Seza, bir arabanın çarpması sonucu ölür. Yazar, hayatta olanların bu dramatik ölümü "hiçbir şey olmamış gibi" karşıladıklarını anlatarak romanı bitirir.

Duygu yoğunluğu fazla olan bu romanda Seza, hayatın tüm çilelerini çektiği için zaman zaman birtakım sorgulamalara girer. Bu sorgulamalarda kader, talih, inanç, yakarış, ölüm gibi unsurların işlendiği görülür. Seza'nın okuduğu Fransız Lisesi'ndeki ve bir süre yaşadığı Berlin'deki ortam münasebetiyle romanda yer yer Hıristiyanlığa ait inanç unsurlarına da temas edilir. Eserde geleneksel inanç unsurlarına ait birtakım kalıp ifadelerin dışında dua, tevekkül, çaresizlik hâlinde Allah'a yakarış, kadere isyan, Allah'ın sıfatları gibi din ve inanç unsurlarının öne çıktığı söylenebilir.

1.1.27. Turgut Sim'er - Sukut[84]

Dramatik bir aşk öyküsünü konu edinen bu eser, otuzlu yıllarda kaleme alınan çoğu romanın aksine İstanbul dışında basılmıştır. Romanın konusu da Bursa, İstanbul, Ankara ve Çankırı'da geçmektedir. Din ve inanç unsurlarını ihtiva etme açısından zayıf olan eserin özeti kısaca şöyledir: Bursa'da ikamet eden Haydar Nihad ailesine İzmir'den yeğeni Nüzhet misafir olarak gelir. Haydar Nihad, kızı Nermin ve ikinci karısı Vedia ile birlikte yaşamaktadır. Nüzhet Bursa'da kaldığı süre içerisinde Nermin'le zaman geçirir ve iki genç birbirlerine âşık olurlar. Nermin'in üvey annesi olan Vedia da Nüzhet'i sevmektedir. Nüzhet her ikisiyle de zaman geçirmesine rağmen

[84] Turgut Sim'er, **Sukut,** Emek Basımevi, Bursa 1939, 322 s.

Nermin'i sever. Askerlik görevi için Ankara'ya gitmek zorunda kalan Nüzhet, oradan hem Nermin'e hem de Vedia'ya mektup yazar fakat Vedia, Nermin'e gelen mektuplara el koyar. Bir süre sonra Nermin'in dilinden Nüzhet'e oldukça soğuk bir üslupla mektup yazar ve ona kardeşim diye hitap eder. Bunun üzerine Nüzhet yıkılır ve Nermin'in kendisinden uzaklaştığını düşünür. Benzer şekilde Nermin de Nüzhet'ten uzun süre mektup almayınca onun artık kendisini sevmediğine hükmeder.

Nermin, Nüzhet'e benzettiği Vedat'a yakınlaştıktan sonra hayatında olumsuzluklar başlar ve kötü yola düşer. İmzasız bir mektupla kızının randevu evlerine düştüğünü öğrenen Haydar Nihad, onu öldürmeye çalıştıktan sonra kendisini de vurur ve ölür. Kısa bir zaman sonra Nermin'in halası da vefat eder. Bu sırada Nüzhet Ankara'dadır. Vedia onu ziyaret edip Nermin'in içine düştüğü durumu anlatarak onu kötüler. Nüzhet ise uzun bir bocalama dönemi yaşar.

Nüzhet'in Ankara'daki görevi tamamlandıktan sonra tayini İstanbul'a çıkar ve gider. Orada uzun üzere Nermin'in izini bulmaya çalışır. Tesadüfen karşılaşırlar ve Nermin onu tanımazdan gelip acı sözlerle karşılık verir. Bu devreden sonra Nüzhet'in vicdan azabı başlar. İstanbul'a sığamaz hâle gelir. Tayinini isteyip Çankırı'ya gider. Orada güzel zamanlar geçirir. Eşraftan birinin kızı Cavidan'la nişanlanır. Düğün hazırlıkları yapılırken Çankırı emniyetine vesikalı bir kadının gözaltına alındığı haberi duyulur. O sırada karakolda olan Nüzhet, o kadının Nermin olduğunu anlar. Kefil olup onu kurtarır ve ani bir kararla evlenmeye karar verirler.

Eserin sonunda Nüzhet ile Nermin evlenir. Onların bedbaht olmasına sebep olan üvey anne Vedia intihar eder. Bir süre sonra da Ayser adını verecekleri bir çocukları dünyaya gelir ve roman bu şekilde sona erer.

Turgut Sim'er'in bu romanı, dramatik bir aşk öyküsünü ele aldığı için eserde din ve inanç unsurlarına pek yer verilmez. İçerisinde *"Kayıran Allah bizi de kayırsın, Allah encamımızı hayr eylesin."* gibi dinî kavramlar geçen bazı kalıp ifadelerin dışında sadece iki yerde ezan sesinin etkileyiciliği üzerine tasvirin yer aldığı görülmektedir.

1.2. 1940 TARİHLİ ROMANLAR

1.2.1. Aka Gündüz – Yayla Kızı[85]

Aka Gündüz'ün *Yayla Kızı* romanı, babası milli mücadelede şehit düşmüş bir küçük kızın hasta annesine bakmak için Ankara'ya gitmesi ve bundan sonra gelişen olayları konu olan bir dram romanıdır. Aka Gündüz'ün yer yer mahalli üsluba başvurduğu anlatımı canlı olan bu eser, kuruluş yıllarındaki cumhuriyet Anadolu'sunun hangi şartlar içerisinde olduğunu yansıtır. Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir:

Romanın baş kişisi Petek'tir. Babası Yaylalı Mehmed Çavuş, Sakarya Cephesi'nde bir düşman bombardımanında şehit olduktan sonra Petek hasta olan annesine bakabilmek için dokuz on yaşlarındayken Yozgat üzerinden Ankara'ya gider. Tartıştığı bir ayakkabı boyacısı yüzünden karakolluk olur. Ardından çevredeki iyi insanlar sayesinde Ankara'da tutunur ve annesini getirerek tedavi ettirir. Bu sırada sesi ve yeteneği fark edilir ve Petek meşhur olmaya başlar. Bensusan isimli bir Yahudi tarafından İstanbul'a götürülür. Müzik ve sinemadaki kabiliyeti sayesinde Almanya ve Fransa'ya gider, film çekimi için Amerika'dan teklif alır. Ama Petek vatanperver olduğu için bu cazip teklifi reddeder ve cumhuriyetin onuncu kuruluş yıldönümü için konser vermek üzere Ankara'ya gider. Bazı yüce duyguları uğruna ayağına gelen şöhret ve parayı reddeden Petek, çevresindekiler tarafından da takdirle karşılanır.

Yayla Kızı romanında din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiştir. Roman kişileri arasındaki bazı diyaloglarda ve anlatıcının kimi tasvirlerinde yer yer kalıplaşmış ifadelere yer verilse de bu unsurlar eserin genel akışı içerisinde pek dikkat çekmez.

1.2.2. Burhan Burçak – Bir Genç Kızın Sergüzeşti[86]

Burhan Burçak'ın *Bir Genç Kızın Sergüzeşti* adlı eseri kapak kısmında "Aşk ve Alâka Romanı" olarak nitelendirilmiştir. Muhteva itibariyle oldukça basit olan bu

[85] Aka Gündüz, **Yayla Kızı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1940, 168 s.
[86] Burhan Burçak, **Bir Genç Kızın Sergüzeşti**, Vakit Gazete-Matbaa Kütüphane, İstanbul 1940, 100 s.

eser, muharrir Cemil Ravi ile üst komşunun genç kızı Mualla arasındaki hikâyeyi ele almaktadır. Eserin özeti kısaca şöyledir: Bir akşamüzeri apartmana üç mektup gelir. Bunlardan biri noterlik yapan Vasıf'ın, diğeri meşhur yazar Cemil Ravi'nin, üçüncüsü ise Mualla'nındır. Vasıf'a gelen mektupta babasının ölüm yıldönümü hatırlatılıyor ve anma gecesine davet ediliyor. Cemil Ravi'ye gelen mektup ise beraber oldukları Selma Perrin'dendir. Selma Perrin, rahatsız olduğu için akşamki yemeğe gelemeyeceğini bildirmiştir. Üçüncü mektupta ise Mualla'nın arkadaşı Jale onu doğum günü eğlencesine davet etmiştir.

Vasıf, Selma Perrin'e âşık olduğu için çocukluk arkadaşı Cemil'i şiddetle kıskanmaktadır. Cemil ise Selma'dan usanmış haldedir. Arkadaşının doğum günü eğlencesinden dönen Mualla, karanlıkta dördüncü kat yerine üçüncü kattaki Cemil'in dairesine yanlışlıkla girer ve anahtarı kapıda unutur. Tam çıkmak üzereyken kapının dışarıdan kilitlenir. Gece Cemil Ravi'nin evinde kalmak zorunda kalır. Sabah erken saatte hizmetçinin getirdiği anahtar sayesinde evden çıkar. Bu hadise Cemil ile Mualla'yı birbirine yakınlaştırır. Bir süre sonra Cemil'in bir kavgaya karıştığını ve ağır yaralandığını duyan Mualla, çılgına döner ve onun evine koşar. Kapıda kendisini Vasıf karşılar. Vasıf, arkadaşı Cemil'e kıskançlıktan dolayı vurduğunu ama artık gerçekleri öğrendiğini ve pişman olduğunu söyler. Mualla da Cemil'in sıhhatli olduğunu görünce rahatlar. Eserin son kısmında Cemil Ravi ile Mualla evlenirler. Eve yanlışlıkla girdiği gece gibi masada yine beraber yemek yerler.

Popüler bir aşk romanı mahiyetinde olan bu eserde din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiştir. İki yerde Mualla'nın teyzesi Sıdıka Hanım'ın batıl inançlara ilişkin düşüncelerinden başka herhangi bir inanç unsuru yoktur.

1.2.3. Burhan Burçak – Seni Seviyorum[87]

Kapak bilgisinde "his ve aşk romanı" tabirinin bulunduğu bu eserde, uçak mühendisi ve pilot olan Kerim ile Feride'nin aşkı anlatılmaktadır. Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir: Anne ve babasını küçükken kaybeden Feride, onu evlat edinen Dürdane Daver'in yanında yaşamaktadır. Dürdane Hanım, kocasını ve oğlunu evdeki

[87] Burhan Burçak, **Seni Seviyorum**, Vakit Matbaası, İstanbul 1940, 171 s.

kazanın patlaması sonucu kaybedince Feride'yi öz kızı gibi sevmiştir. Antalya'da annesiyle yaşayan Kerim ise yine Dürdane Hanım'ın desteğiyle İstanbul'da gelmiş ve onun yanında kalmıştır. Daha sonra Avrupa'da eğitim alıp makine mühendisi olan Kerim, bir motor fabrikasında hem mühendis hem de pilot olarak çalışmaktadır. Küçüklükten beri tanışan Feride ile Kerim zaman zaman görüşür ve sohbet ederler. Genç ve alımlı bir kız olan Feride'ye çevresindeki erkeklerin ilgisi yüksektir. Feride ise zamanın meşhur şairlerinden Necip Nadir'i sevmektedir.

Dürdane Hanım, eşi ve oğlunun vefatından sonra toparlanamamış, kendisini kumara vermiştir. Son zamanlarında sahip olduğu mal varlığını Feride'ye miras olarak bırakma niyetinde iken aniden vefat eder ve başka kimsesi olmadığı için mal varlığı yeğeni Zehra'ya kalır. Dürdane'nin ölümü üzerine Zehra'dan kötü muamele görmeye başlayan Feride, Kerim'den başka kimseden yardım göremez. Âşık olduğu şair Necip Nadir, artık beş parasız kalan Feride'den uzaklaşır. Bir süre Zonguldak'ta bir evde bakıcılık yapan Feride, ev sahibinin tacizinden dolayı İstanbul'a döner ve Zehra'nın tavsiyesiyle iki şımarık kızın bulunduğu bir köşkte yine bakıcı olarak çalışmaya başlar. Burada da benzer sebeplerden dolayı duramayan Feride, son çare olarak Kerim'e sığınır.

Feride'yi evine alan Kerim, çıkacak dedikodulardan sakınır. Söylentilerin önüne geçmek için Feride'nin ısrarıyla kâğıt üzerinde evlenip beraber yaşamaya başlarlar. Birbirlerini dost gibi masumane seven Kerim ile Feride'nin içindeki sevgi hissettirmeden yerini aşka bırakır ama ikisi de bunu itiraf etmek istemez. Kerim, her ne kadar azade bir bekâr olarak yaşamak istediğini söylese de evinde Feride'nin varlığına alışır. Feride ise varlıktan darlığa düştükten sonra başını sokacak bir evi, güvenebileceği bir büyüğü olduğu için mesuttur. Bir süre sonra Dürdane'nin mal varlığına sahip olan Zehra'nın öldüğünü duyarlar. Zehra, ölmeden önce bütün sermayeyi Feride'ye bırakmış ve bunu uzunca bir mektupla Feride'ye yazmıştır. Aniden gelen bu sermaye üzerine Kerim tedirgin olur ve zengin bir kız ile kendi yağıyla kavrulan bir erkeğin artık evli olmalarına gerek kalmadığını söyleyip boşanmayı teklif eder. Duruma çok üzülen Feride, evden ayrılıp Kerim'in arkadaşı Nuriye'nin yanına gider. Nuriye de Kerim'le uzun zaman önce tanışmış ve gizliden gizliye onu sevmiştir. Feride'yi bir kardeş olarak kabul eder.

Kerim, çok sevdiği ama bir türlü itiraf edemediği Feride'den ayrılacak olmanın sıkıntısıyla işine devam eder. Arkadaşı Nuriye'ye bir mektup yazarak uçuşa çıkacağını söyler ve herhangi bir kaza geçirme ihtimaline karşı zarftaki ikinci mektubu Feride'ye vermesini ister. Kerim'in Feride'yi sevdiğini anlayan Nuriye, onların saadeti için bu mektubu uçuştan önce ona verir. Feride mektubu okuduktan sonra Kerim'in de kendisini sevdiğine iyice emin olur ve gece vakti evden çıkarak uçağın kalkacağı piste gider. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte deneme uçuşuna niyetlenen Kerim, karşısında Feride'yi görünce çok şaşırır. Feride, uçuşa kendisini de alması için Kerim'e ısrar eder. Başarıyla gerçekleşen bu uçuş her ikisi için de yeni bir hayatın başlamasına vesile olur. Roman böylece sona erer.

Bir "his ve aşk romanı" olan *Seni Seviyorum*'da din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiştir. Eserde kahramanların diyaloglarında içinde dinî kavramların geçtiği birtakım kalıplaşmış ifadeler bulunur. Bunun dışında Feride'nin talih ve kader üzerine sarf ettiği birkaç cümle öne çıkarken hem Kerim'in hem de Feride'nin dua ve tevekkül üzerine söyledikleri de dikkat çeker.

1.2.4. Burhan Cahid Morkaya – Köydeki Dost[88]

Şehrin gürültüsünden sıyrılıp köy ve çiftlik hayatına geçişi ele alan bu eser, roman kahramanı Cevad'ın felsefe, hayat, ruh ve nefis gibi kavramlar üzerine tahlillerini irdeleyen bir düşünce romanıdır. Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir: İstanbul'un önemli gazetelerinden birinde köşe yazarı ve ayrıca romancı olan Cevad Yalnız, İstanbul'un dışındaki bir gölü görmek üzere arabasıyla yola çıkar. Anayoldan ayrılıp bir patikaya girdikten sonra dinlenmek üzere arabasını bir ağaç gölgesine çekmek isterken araba çamura saplanır. Civardaki çiftlik çalışanları arabanın çamurdan çıkarılmasına yardımcı olur ve Cevad o sırada çiftliğin sahibi Osman Kıral ile tanışır. Osman Bey'in yemek davetine hayır diyemeyen Cevad, çiftliğe gider. Osman Bey, Hariciye'de çalışmış, Paris'te beş yıl devlet görevinde bulunmuş ve orada Fransız bir kadınla evlenmiştir. İki çocuğu olduktan sonra karısının vefat etmesi üzerine şehir hayatını tamamen bırakarak çiftliğe yerleşmiştir. Kızı Vildan ile oğlu Vedad ise İstanbul'da yaşamakta ve çiftliğe yılda birkaç günlüğüne gelmektedirler.

[88] Burhan Cahid Morkaya, **Köydeki Dost,** Köroğlu Matbaası, İstanbul 1940, 186 s.

Vildan, Süleyman isminde başarılı, işkolik bir inşaat mühendisi ile evlidir. Vedad ise evlenmeyi düşünmeyen bir bekârdır.

Çiftlikte keyifli bir sohbet eşliğinde yemek yendikten sonra Cevad müsaade ister. İkisi de tesadüf eseri gelişen bu dostluktan çok memnun olurlar. Osman Bey, İstanbul'daki kızı Vildan'a ve oğlu Vedad'a ulaştırılmak üzere toplattığı taze meyve sepetlerini Cevad'a teslim eder. Günün sonunda İstanbul'a dönen Cevad, emaneti teslim etmek üzere Vildan'ın bulunduğu apartmana gider. Nazik bir tanışmadan sonra ikisi de birbirinden etkilenirler. Bir hafta sonra çiftliğe gitmek üzere anlaşırlar.

Cevad, anlaştıkları gibi Vildan'ı arabasına alıp çiftliğe gider ve orada güzel bir hafta sonu geçirir. Çiftlikte geçirdiği günler boyunca hem doğayı hem de Osman Bey ile kızı Vildan'ı yakından tanıyan Cevad, bu hayatı iyice sevmeye başlar. İstanbul'u bırakıp çiftliğe gelmeyi hiç düşünmeyen Vildan bile bu sayede çiftlik hayatına alışır. Cevad, bir süre sonra çiftlikte Vildan'ın kocası Süleyman ile karşılaşır. Süleyman'ın hâl ve hareketlerinden yola çıkarak Vildan'la anlaşamadıklarını anlar. Nitekim Süleyman ile Vildan ayrı dünyaların insanı oldukları için araları uzun süredir zaten açıktır ve bir süre sonra boşanırlar.

Çiftlikte geçirdikleri süre boyunca Cevad, Vildan'a araba kullanmayı öğretir. Bunun üzerine Osman Bey kızına bir araba almak ister. Arabanın alım satım işlemleri için Vildan'a yardımcı olan Cevad, içine girdiği yeni hayatı çok sever. Osman Bey'in tavsiyesi üzerine onun çiftliğinin yakınındaki Filyoz Çiftliği'ni satın alır. Osman Bey ve Vildan'ın da yardımıyla çiftlik içindeki konağı tanzim ettikten sonra oraya daimi olarak yerleşir. Muntazam şekilde onlarla buluşup hoş zamanlar geçirirler. İnzivaya benzeyen yeni hayatında zihninde tasarladığı yeni romanına başlar. Bu roman, kahramanı ve olayı olmayan, daha ziyade fikirlerini kaleme aldığı bir eserdir. Romanın müsveddeleri arttıkça aslında zihninin Vildan'la meşgul olduğunu fark eder. Romanına devam etmek için masa başına geçip müsveddeleri açınca Vildan'ın yazdığı kısımları görür. Çünkü Vildan da kitaplığı incelerken karşılaştığı müsveddeleri günbegün okumuş ve Cevad'ın kendisiyle ilgili hislerinin farkına varmıştır. Cevad şaşkınlık içerisinde Vildan'ın yazdıklarını okur ve onun da kendisine ilgi duyduğunu anlar. Müsveddenin son kısmına Tevrat'tan Âdem ile Havva'ya dair *"Rab, Âdem'e eş*

olsun diye Havva'yı yarattı. Ve onları Aden bahçelerine salıverdi. Beşer bu bir çift mahlûkun zürriyetinden türedi." mezmurunu yazarak Vildan'ın bunu okumasını diler. Roman da bu şekilde sona erer.

Köydeki Dost adlı bu eser, yazar ve romancı olan roman kahramanı Cevad'ın doğaya, şehir ve köy yaşamına, insan ilişkilerine, felsefe akımlarına, madde-mana, ruh-beden ikilemlerine dair fikirlerini işleyen bir düşünce romanıdır. Bu sebeple din ve inanç unsurlarına ilişkin zengin bir malzeme barındırmaktadır. Özellikle nefis, ruh, kalp, aile yapısı, toplum düzeni, inanç krizi gibi konularda çeşitli dinlere, mitolojik kahramanlara ve filozofların eserlerine dair birçok alıntı ve değerlendirmelerin olduğu görülür. Eserde Âdem ile Havva, Hz. Musa, Hz. İsa, mitolojik şahsiyetlerle ilgili anekdotlar, kutsal kitaplardan özellikle Ahd-i Atik'ten ayet metinleri, mistisizm ve temsilcilerine ilişkin değerlendirmeler dikkat çeker. Kendisini inançsız olarak tanımlayan roman kahramanının İslâm dininin unsurlarına olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu satır aralarındaki yorumlarından anlaşılmaktadır.

1.2.5. Esat Mahmut Karakurt – İlk ve Son[89]

Bir aşk romanı olan bu eserde Mecdi isimli bir ziraat mühendisi ile ülkenin sayılı zenginlerinden olan Neclâ'nın hüzünlü aşkları anlatılmaktadır. Romanın olay örgüsü kısaca şöyledir: Necla ve arkadaşı Orhan bir gece vakti Alemdağı civarında arabayla gezintiye çıkar. Orhan, Necla'ya zorla sahip olmak ister. Buna razı olmayan Necla bağırıp imdat ister. Bu sırada o bölgedeki bir çiftliğin mühendisi olan Mecdi, Orhan'ı alt ederek Necla'yı kurtarır ve çiftliğe götürür. Gittikleri çiftlik Necla'ya aittir. Tabiatı haşin olan Mecdi'nin sözleri ve davranışları Necla'yı rencide eder. Necla, kendisini kurtardığı Mecdi'ye minnet duyar ama davranışlarından dolayı ona bir ders vermek için konağına çağırtır. Mecdi, işlettiği çiftliğin sahibinin Necla olduğunu öğrenince şaşırır.

Zaman içerisinde birbirini anlayan Necla ve Mecdi, bir arazi meselesi için İzmir'e giderler. İzmir'deyken aşklarını itiraf edip birlikte olurlar. Necla, Mecdi'nin hayatına giren ilk ve son kişi olduğunu söyler. İstanbul'a döndüklerinden sonra

[89] Esat Mahmut Karakurt, **İlk ve Son,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 223 s.

Mecdi'nin meçhul bir kadın tarafından vurulduğu duyulur. Önce Necla'dan şüphelenen polis, cinayet teşebbüsünde bulunan kadının başka biri olduğunu anlar. Ağır yaralanan Mecdi, hastanede kaldığı zaman içerisinde Necla'nın yardımıyla tedavi edilir. Ama uzun süredir rahatsızlık yaşadığı gözlerini kaybeder. Mecdi'nin gözlerinin açılması için bütün meşhur göz hekimleri seferber olur ama herhangi bir netice alınamaz. Bu sırada Necla, hamile olduğunu söyleyerek Mecdi'yle evlenmeleri gerektiğini söyler ve bir ay içinde nikah kıyılır. Evlendikleri gecenin sabahında Mecdi, gözlerinin kör olmasına tahammül edemeyerek intihar eder. Roman bu şekilde sona erer.

İlk ve Son romanı, sonu ölümle biten hüzünlü bir aşk hikâyesi olduğu için eserde din ve inanç unsurlarına pek rastlanmaz. Kimi kalıp ifadelerin ve birkaç yerde kader konusuna değinilmesinin dışında herhangi bir ayrıntı yer almamaktadır.

1.2.6 Esad Mahmud Karakurt – Kocamı Aldatacağım[90]

Meşhur bir yazar ile evli bir kadın arasındaki aşkı anlatan bu roman, kırklı yılların şehir hayatından, apartman yaşamından izler taşımaktadır. Romanın olay örgüsü kısaca şu şekildedir: Muharrir Macid Pınar, döneminin meşhur yazarlarındandır. Bir akşamüzeri çalışma masasında okumaya dalmışken telefonu çalar. Karşıdaki ses neşeli bir bayana aittir. Eşinin kendisini aldattığını söyleyen bayan, ondan öç almak için kendisinin de kocasını aldatacağını söyler. Bunu da yazılarına ve romanlarına hayran olduğu Macid ile yapmak istediğini belirtince Macid şaşırır. Ertesi akşam, telefonla kendisini ikna eden kadının verdiği adrese gider. Macid, adının Mualla olduğunu öğrendiği yirmi üç yaşındaki kadınla birlikte olur. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte Mualla, Macid'in evi hemen terk etmesini ister ama artık geç kalmıştır. O sırada kocası iki polisle birlikte cürmümeşhut yaparak onları yakalar. Giyinmek için müsaade isteyen Mualla, içeride Macid'e bu işten kurtulabilmesi için kocası ile anlaşması gerektiğini söyler. Bir süre sonra Mualla'nın kocası Macid'le pazarlığa girişir. Bir kumpasa geldiğini anlayan Macid, kocanın şikâyetçi olmadığına dair imzalı bir kâğıt almak şartıyla cebindeki tüm parayı, yüz elli lirayı ona verir. Daha

[90] Esad Mahmud Karakurt, **Kocamı Aldatacağım**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 109 s.

sonra Mualla'ya, bedenini bu işlere alet etmek yerine daha namusluca bir iş yapmasını tavsiye edip gider.

Yakalanma hadisesinden ucuz kurtulan Macid, evindeyken zili çalar. Gelen Mualla'dır. Yanında getirdiği yüz elli lirayı Macid'e verir ve gözyaşları içerisinde kendisini yanlış tanımamasını ister. Bir müddet sonra gazetelerde Şişli'de genç bir kadının kocasını tabanca ile öldürdüğü haberi yayınlanır. Mualla, yıllardır kendisini kötü işlere zorlayan kocasını öldürmüştür. Kadın tutuklanır ve yargılama süreci başlar. Bu hadisenin kendisine de bulaşmasından korkan Macid, diğer yandan Mualla'yı düşünür. Mualla, mahkemede kocası ile anlaşamadıklarını, en son dolandırdıkları yazardan aldıkları parayı kocasının cebinden gizlice alıp yazara geri götürdüğünü ve kocasıyla da bu yüzden kavga ettiklerini söyler. Kavga sırasında kendisini boğmak isteyen kocasını yine onun yere düşen tabancasıyla öldürdüğünü anlatan Mualla, yazarın kim olduğunu söylemek istemez. Mahkeme heyeti Mualla'yı sıkıştırırken dinleyici sıralarından öne doğru gelen Macid, o yazarın kendisi olduğunu söyler. Mahkeme Mualla'yı nefsi müdafaa ile adam öldürmekten beş yıl hapse mahkûm eder. Hapishanede kaldığı beş yılın ardından tahliye edildiği gün, Macid karşısına çıkar ve ona evlenme teklif eder. Mualla'nın bu teklifi kabul etmesiyle roman sona erer.

Kocamı Aldatacağım adlı eser, vasat bir aşk romanı olduğu için din ve inanç ile ilgili herhangi bir unsur barındırmaz. Roman kahramanlarının diyalogları sırasında kalıplaşmış ifadelerdeki birkaç dinî kelime, bir iki yerde kutsallar üzerine edilen yemin ifadeleri ve ahlâk meselesine yapılan birkaç vurgunun dışında din ve inanç unsurlarına ilişkin herhangi bir ayrıntı yoktur.

1.2.7. Hamdi Rıza Çaydam – Subay Kalbi[91]

Subay Kalbi adlı eser iki kısımdan oluşarak, vazife sevgisinin yanında, girdiği yanlış yollardan çıkabilen yapıya sahip bir subayın, Yüzbaşı Rubil'in, hikâyesini anlatmaktadır.

[91] Hamdi Rıza Çaydam, **Subay Kalbi**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1940, 224 s.

Yüzbaşı Rubil, Kafkas ve Çöllerde vazife yapmış, harbin bitmesinden sonra, Antalya'ya geleli üç ay kadar olmuş, otuz yaşına daha girmemiş ve çapkınlığıyla tanınan biridir. İstanbul'daki annesi ve annesiyle birlikte yaşayan yirmi yaşlarındaki teyzekızı Nedret dışında yakın kimsesi yoktur. Antalya'da da akrabası olan Binbaşı Nejat, eşi Meliha ve baldızı Gülçin ile çok seyrek de olsa görüşmektedir.

Rubil'in daha önce uzaktan gördüğü Lamia ile tanışması Nejat'ın ailesiyle birlikte Lamia'nın düzenlediği bir davete Rubil'i de götürmesiyle gerçekleşir. Lamia, iki sene evvel ölen zengin bir Suriyelinin karısıdır. Meliha ile Nejat, bir sene evvel İstanbul'dan dönerken Lamia ile vapurda tanışmış ve arkadaş olmuşlardır. Nejat, Rubil'i Lamia'dan uzak durması için uyarır. Onun hükümet nazarında şüpheli ve ecnebi bir dostu olduğunu söyler. İnzibat subayı olarak görevine devam eden Rubil'e alayın istihbarat işleri de verilir. İncelediği dosyalarda Suriyeli Lamia'nın adı, zararlı propagandalar yapan afyon kaçakçılığı ile de anılan, her şeyi meydana çıkmamış bir çetenin faal parçası olarak geçmektedir.

Rubil, beş altı erin vapura binmesini temin ettiği bir gün vapurdan ayrılırken hamala, taşıdığı sandıktan dolayı emirler veren, tüccarı andıran bir adam görür. Bu adamı daha önce Lamia'nın yanında görmesinden ve o anki şüpheli hareketlerinden dolayı kaçakçılık olayını ortaya çıkarır. Bu durumu Rubil'i ziyarete gelen Lamia öğrenince çok şaşırmış ve Rubil'i iyice şüphelendirmiştir.

Rubil, memleketine izinli giderken, gece kaldığı köyde ölen bir erin tahkikatına gider. Beş altı saat uzaklıkta olan köyde Rubil, erin ölüm sebebinin kalpten olduğunu öğrendikten sonra dönüş yolunda şiddetli yağmura yakalanır. Yol üzerinde bir eve sığınır ancak bu evin sahibi Lamia'dır. Günlerdir uzak kalmaya çalıştığı Lamia'ya o gece karşı koyamayan Rubil, bunun verdiği ıstırapla sabaha karşı atıyla oradan uzaklaşır. Yirmi beş gün kadar kendine gelemeyen Rubil, zatürreye yakalanmış, Nejat ve ailesinin özellikle Güzin'in bakımıyla iyileşmiştir. Bu süreçte Lamia'nın da onu ziyarete geldiğini öğrenir. Gelgitler içinde olan Rubil, Lamia'yı aklından çıkaramaz

Akdeniz'in hemen bütün sahillerine birçok beyannameler dağıtılmış, bunlar hükümetin şeklini, idaresini tenkit eden, İtalya'yı savunan kâğıtlardır. Dağıtılan beyannameler, kaçakçılık işleri bir çetenin işi olduğundan dolayı polis siyasi kısım

müdürünü ziyarete giden Rubil, bu çeteye o gece baskın yapılacağını öğrenir. Lamia'nın bahçesine kadar gizlice giden Rubil, bahçede Lamia ile kaçakçılıktan yakalatmış olduğu adamın konuşmalarını duyar. Lamia, Rubil'e zarar gelmesini istememektedir. Kendisini sevdiğini anlayan Lamia'nın o gece toplantıya gideceği aracın tekerlerine silah sıkan Rubil, böylelikle Lamia'yı baskından kurtarır.

Nejat Bey ile Lamia'dan uzak durabileceğini söyleyerek iddiaya giren Rubil, bir gece parkta Lamia ile karşılaşmış ve birbirlerine sevgilerini itiraf etmişlerdir. Lamia, kirli işlere mecbur edildiğini söyler. Artık evinden dışarı çıkmayan Lamia ile sıkça görüşen Rubil'e, Nedret'ten annesinin hasta olduğuna dair telgraf gelir.

Bir ay izinli olarak İstanbul'a annesinin yanına giden Rubil, yirmi beş gün sonra annesini kaybeder. Annesi, ölmeden evvel küçüklüklerinde pek de anlaşamadığı Nedret ile evlenmesini Rubil'den ister. Ancak bunu reddeden Rubil, yirmi gün içinde Nedret'in anne babasından kalan ve üzerine düşülmemiş emlak, para işlerini de hallederek Nedret'i de yanına alarak İstanbul'dan ayrılır.

Eserin ikinci kısmı Nedret ile Rubil'i Nejat Beyler ve Lamia'nın onları Antalya'da karşılamalarıyla başlar. Önce bir süre kadar Nejat Beylerde kalan Nedret'in bundan rahatsız olduğunu, kendi verdiği sözü tutmadığını düşünen Rubil, bir ev tutarak Nedret ile oraya yerleşir. Lamia, zaten ilk günden beri kıskandığı Nedret'in Rubil ile aynı eve yerleşmesinden ve verdiği davetlere katılmamasından dolayı kıskançlık krizlerine girer, hastalanır. Onun ziyaretine giden Rubil ile aralarına soğukluk girer. Bu ayrılıktan sonra Rubil'den intikam almak isteyen Lamia, başka kollarda dolaşır, eski hayatına döner.

At koşusu yapılacağı bir gün Lamia'nın dayızadesi Teğmen Fikri de izinli olarak gelmiş ve burada Rubil ve diğerleri ile tanışmıştır. Teğmen Fikri, Nedret'ten hoşlanır ve onunla evlenmek ister. Rubil, bu olayı söylemek istemez ancak Nejat Bey'in ısrarıyla söylemek zorunda kalır. Nedret'ten olumsuz cevap alınca mutlu olan Rubil, Lamia'nın da parmağının olduğu bu olay olumsuz sonuçlanınca başka çarelere başvuracağını artık az çok sezmektedir. Lamia'nın düzenlediği bir davete artık kaçamayacağını düşünerek katılan Rubil, burada Nedret'e bir karışımla zarar vermeye kalkışan Lamia'yı fark eder ve genç kızı hemen oradan uzaklaştırır.

Bir gece Lamia, Rubil'in karşısına çıkar ve artık Antalya'dan gideceğini söyler. Bir süredir Nedret'e yakın olan Rubil, Nedret'in yanına vardığında artık sevgisini itiraf etmesi gerektiğini düşünür. Ona sarıldığı esnada yanlarına gelen Nejat Bey'e lades demesiyle eser sona erer.

Subay Kalbi adlı eserde din ve inanç unsuru olarak kalıp ifadelere sıkça yer verilmiştir. Bunun dışında Lamia'nın güzelliğinin bir ilâhe, bir azize gibi anlatılması göze çarpar. Binbaşı Nejat'ın bedduası ve (kimi benzetmelerde Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın) anılması da diğer din ve inanç unsurları olarak eserde yer alır.

1.2.8. Kerime Nadir – Seven Ne Yapmaz![92]

Kerime Nadir'in kendi tabiri ile ilk kalem denemelerinden biri olan bu küçük romanda "on yedinci asır Fransa'sında yaşattığı kahramanlarının hüviyetleri ve o devire ait romantik mevzu ile bu esercikte bir garp yabancılığı sezilir", notuyla başlar.

Eser 1770 senesinde Paris'te bir Opera tiyatrosunda Macar Kontunun kızı Pola ile müstakbel nişanlısı Marki dö Lesko'nun tiyatroda oturdukları locanın karşısındaki locaya yirmi beş yaşlarındaki muharrir ve bestekâr Hüber Gran gelir. Kontes ve Marki'nin locada Hüber Gran hakkında konuşmaya başlamalarıyla ve kıskançlık sebebiyle sesleri yükselince locaya Hüber gelerek onları sessiz olmaları konusunda uyarır. Buna karşılık Marki, Hüber'e düello teklif eder.

Şehirden epey uzakta tek odalı kötü bir evde oturan Hüber maddi açıdan da zor durumdadır. Arkadaşı Filip'ten düello için bir kılıç bulmasını ister. Sabahki düelloda omuzundan yaralanan Hüber'i düellonun müsebbibi kendisi olarak gören Pola, o gece af dilemeye gelir. Kontes, evi Hüber için satın almış ve borçlarını ödemiştir. İki ay boyunca her pazar Hüber'i ziyarete gelen Pola, babasına yakalanma korkusuyla geç kaldığı bir gün Hüber'in mazisini de öğrenir.

Marsilya Ağır Ceza Müddeiumumisi Feri Gran'ın oğlu olan Hüber, on iki yaşında iken annesi ölünce kumar düşkün olan babasının bu düşkünlüğü daha da artar ve babası tüm varlığını kaybederek kalp sektesinden ölür. Altı yaşından beri piyano ve

[92] Kerime Nadir, **Seven Ne Yapmaz!**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1949 (Altıncı Basılış), 80 s.

okuma yazmaya düşkün olan Hüber, babasının da ölümüyle sokakta kalır. Arkadaşı Filip'in evinde kalırken bir hafta sonra Hüber'in babasının on üç yıldır dargın olduğu halasının kocası Mareşal dö Gustav Frenoz gelip onu kendi evlerine götürür. Hüber, bestekâr olmayı istemesine rağmen eniştesinin ısrarı ile yanına hususi kâtip olmak için mektebi bitirip yirmi yaşında onbaşı rütbesini alır. Hüber, eve geldiği bir gün halasının kızı Gabriyel, onu sevdiğini, babasından kendisini istemesini söyler ve nişanlanırlar. Hüber, eniştesinin sert ikazlarına rağmen beste yapmaktan vaz geçmez, bunu aylarca gizlice sürdürür. Ancak onu, kapı kilidini açık unuttuğu bir gün yakalayan enişte Hüber'in bütün yazdıklarını ateşe atar. Bunun sonucunda aileyle bütün bağlarını koparan Hüber, yirmi iki yaşındayken Marsilya'dan Paris'e çalışmaya gelen arkadaşı Filip'in yanına gelir.

Hüber ile Pola'nın sevgisi açığa çıkınca, Pola, onun babasından kendisini istemesini söyler. Ümitsiz olan Hüber, Filip aracılığıyla onu ister ve reddedilir. Pola, evini bırakarak Hüber'in yanına yerleşir. Annesinden kalan miras senetleri için noter oyaladığından dolayı işleri uzar ve Paris'ten uzaklaşamazlar. Pola'nın yine notere gittiği bir gün Hüber'in evine enişte gelir. Gabriyel çok hastadır ve ölmeden evvel Hüber'i görmek istemiştir. Kaybedecek vakit olmadığı için enişte tarafından zorlanan Hüber, durumu anlatan bir mektup yazar ancak onları hep takipte olan Marki, eve girerek Hüber'in eski nişanlısına döndüğünü Pola'yı terk ettiğini yazdığı bir mektupla değiştirir. Pola'nın eve gelmesiyle yine ortaya çıkan Marki, oyunlarıyla Pola'yı kandırır ve onunla evlenir.

Bir haftadan fazla Marsilya'da kalan Hüber, Gabriyel'in ölümünden hemen sonra Paris'e döner ancak Pola'nın mektubuyla terk edildiğini anlar. Evliliğinin üzerinden dört ay geçen Pola ve Marki, opera tiyatrosuna giderler. Burada Paris'te olduğunu bilmediği Hüber'i görünce Pola çok şaşırır. O günden sonra aşkı daha da artan Pola, bir gün Marki'nin odasında roman ararken Hüber'in gerçek mektubunu bulur. Marki tarafından kandırıldığını öğrenen Pola, bunun hesabını ondan sorarak gece Hüber'e gider ve aralarındaki yanlış anlaşılmayı düzeltmek ister.

Pola, Marki'ye boşanmak istediğini söylediğinde bir plan dâhilinde bunu kabul eden Marki, o gece Hüber'e müjde verebileceğini söyler. Pola'dan önce Hüber'in

yanına giden Marki, hançeri ona saplar. Pola geldiğinde Hüber'in cesedini görüp çılgına döner ve orada bulunan Marki'yi gafil avlayarak Hüber'den çıkardığı hançeri onun sırtına saplar. Şuurunu tamamen yitiren Pola artık tımarhanede kalmakta haftada iki gün ziyaretine gelen babasını tanımamakta ve Hüber diye sayıklamaktadır.

Kerime Nadir'in kısa bir aşk romanı olan bu eserinde (Ya Rabbi, Allah aşkına, yemin ediyorum) gibi birkaç kalıp ifade dışında herhangi bir din ve inanç unsuruna rastlanmaz.

1.2.9. Muazzez Tahsin Berkand - O.. ve Kızı[93]

İki kısımdan oluşan bu roman, Ayşe isimli genç bir avukat ile Mehmet isimli bir mühendisinin sıra dışı aşk hikâyesini anlatmaktadır. Romanın baş karakteri Ayşe, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmek üzere olan başarılı bir öğrencidir. Bir gün fakülte çıkışında dalgınlığından dolayı kırmızı bir arabanın altında kalmaktan son anda kurtulur. Arabanın sahibi olan beyefendi Mehmet Bey, Ayşe'yi görür görmez hâtıralarındaki hüzünlü ânlara giderek onunla yakından ilgilenir. Yaralanan genç kızı hastaneye götürüp ilgilenir, ona haber vermeden masraflarını karşılar. Hasta yatağında baygın yatarken kulağına *Münire* ismi çalınır. O da bitkin bir hâlde *"Ben Ayşe'yim, Münire benim annemin adı."* demeye çalışırken kendini kaybeder.

Anne ve babası genç yaşlarında tifodan dolayı vefat etmiş olan Ayşe, dayısı Arif Bey ile yengesi Semiha Hanım'ın yanında büyümüş, bir müddet Avrupa'da tedavi gördükten sonra İstanbul'a dönmüş ve üniversite tahsiline başlamıştır. Yaz aylarını dayısının Bostancı'daki köşkünde geçiren Ayşe, yıl içinde de liseden beri arkadaşı olan tıp öğrencisi Belkıs ile Beyazıt'ta aynı evde kalır. Başından geçen kazadan sonraki yaz yine Bostancı'ya gider. Bir ara dayısının bir bey ile sohbet ettiğini görür ve o kişinin Mehmet Bey olduğunu şaşkınlıkla fark eder. Uzun yaz günlerini beraber geçirdikten sonra Mehmet Bey'e karşı kendisine dahi itiraf edemediği bir hayranlık duyduğunu hisseden Ayşe, yakın arkadaşı Belkıs'a başından geçenleri uzun uzun anlatır. Romanın akışı bu kısımdan sonra uzun bir süre bu itiraflarla devam eder.

[93] Muazzez Tahsin Berkand, **O.. ve Kızı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 208 s.

Dayısının evinde Mehmet Bey ile oldukça hareketli ve güzel günler geçiren Ayşe, bir sohbet sırasında dayısının, yengesinin, rahmetli annesinin ve Mehmet Bey'in gençken bir arada yaşadıklarını ve ailelerinin de komşu olduğunu öğrenir. Bununla birlikte karşılıksız kalmış ve kendisiyle de bir şekilde ilgisi olan acılı bir aşk hikâyesini yengesinden dinler. Bu acılı hikâye şöyledir: Mehmet Bey, henüz yirmili yaşlarda iken annesi Münire'ye tutulur, ona aşkını itiraf ettikten sonra Münire'nin onu sadece bir kardeş ve arkadaş olarak gördüğünü söylemesi üzerine intihara kalkışır. Bu hâdise üzerine çok üzülen Münire, eskiden beri sevdiği Mümtaz ile alelacele evlenir. Mehmet ise tedavi için Avrupa'ya gider. Uzun yıllar derbeder yaşadıktan sonra İngiltere'de üniversite eğitimi alıp mühendis olur ve bir gemi alarak onun kaptanlığını yapmaya başlar. Nihayet o ilginç kazanın yaşanacağı İstanbul'a döner. O andan itibaren Ayşe'ye gönülden bağlanan Mehmet, uzun süre aşkını itiraf edemez. Artık bu aşk hikâyesini bilen Ayşe de onu sevmesine rağmen Mehmet'in kendisi annesinin yerine koyduğunu düşünerek uzun süre ona yaklaşmaz.

Okulunu başarıyla bitiren Ayşe, ünlü avukat Sedat Bey'in hukuk bürosunda staja başlar ve kısa zamanda kendisini sevdirmeyi başarır. Bu süreç içerisinde Mehmet ile hiç karşılaşmadığı için aşkının küllendiğini düşünür ama karlı bir kış günü onu birdenbire karşısında görür ve Şişli'de bir süre oturduktan sonra ayrılırlar. Her ikisinin de içindeki aşk yeniden alevlenmeye başlar. Dayısının Bostancı'daki köşkünde zaman zaman bir araya gelen âşıklar, içlerindeki ruhî durumdan dolayı uzun süre sevgilerini birbirlerine itiraf edemezler. Sonunda denizde mehtaplı bir akşamda Mehmet ona olan aşkını itiraf eder. Ayşe de bu aşkta yarım kalmış olan bir hususu hallettiği, yani merhum annesinin Mehmet'e sadece kardeş nazarıyla bakmış olduğuna ikna olduğu için şüphelerinden sıyrılır ve aşk teklifine olumlu cevap verir. Mehmet, yeni yaptırmış olduğu boğaza nazır köşkünde, Ayşe'ye evlenme teklif eder. Dayısı ile yengesinin de hazır olduğu bu ortamda Ayşe evlilik teklifini kabul eder. Yüzükler takıldıktan sonra roman sona erer.

Roman, Mehmet'in ilk gençlik heyecanıyla Münire'ye beslediği karşılıksız aşk ile Ayşe'ye duyduğu olgun sevginin harmanlanarak anlatıldığı bir aşk hikâyesidir. Eserde din ve inanç ile ilgili unsurlara pek rastlanmamaktadır. Söz arasında geçen birkaç kalıp ifade dışında herhangi bir dinî unsura rastlanmayan romanda, sadece uğur

sayılan iki batıl inanışa yer verilir. İlki akşam vakti ayı gördükten sonra yüzüne bakılan ilk kişiye göre gelecek günlerin uğurlu veya uğursuz geçmesidir. İkincisi ise Mehmet'in Ayşe'ye mektupla gönderdiği, içinde uğurlu sayılan bir kelebeğin bulunduğu gerdanlıkla ilgili bir Japon geleneğidir. Roman anlatıcısı olarak yazarın her iki batıl inanışa bakışı farklıdır. İlk inanışı oldukça eleştirip bu tür gelenekleri boş şeyler olarak tanımlayan yazar, ikinci inanışı (Japon inanışını) romantik ifadelerle okuyucuya hoş gösterir (s. 41 ve 77).

1.2.10. Peride Celâl – Yaz Yağmuru[94]

Bir aşk hikâyesi olan *Yaz Yağmuru* romanı, kırklı yılların İstanbul'unu tasvir eden anlatılardan biridir. Eser, Boğaziçi'ndeki bir yalıya, evin genç kızı Nur'un sabaha karşı denizden çıkarak bitkin hâlde odasına gizlice girmesiyle başlar. Kimsenin kendisini görmediğinden emin olan Nur odasına girer ve bir sinir buhranına kapılıp günlerce oradan çıkmaz. Annesi Naciye Hanım, ablası Fatma ve dadısı Gülis Kalfa, Nur'un bu hâline üzülür ama gördükleri şiddetli tepkiler üzerine ellerinden bir şey gelmez. Çare olarak yalı komşuları Doktor Şahin'den yardım isterler. Doktor Şahin, Nur'u muayene ettikten sonra teşhis için birkaç arkadaşını da davet eder ama netice alınamaz. Doktor Şahin'in oğlu Galip, genç bir doktor olarak Nur'u muayene için izin ister ve onunla ilgilenmeye başlar. Tedavinin ilerlemesi için ailenin denizden uzak, sakin bir muhite taşınmalarını ister. Aile, Mecidiye Köyü'ndeki bahçeli bir eve kiralık olarak yerleşir. Galip bir yandan anne Naciye Hanım'ın güvenini kazanır, diğer yandan Nur'un buhranına sebep olan şeyi bulmaya çalışır. Naciye Hanım'a Nur'la ilgili sorular sorar. Naciye Hanım, onun bir zamanlar Mehmet Münif ismindeki yakışıklı bir çapkına âşık olduğunu ama kendisinin kesin tavır koyması üzerine vazgeçtiğini söyleyince Galip meselenin iç yüzünü anlamaya başlar. Bir akşam vakti sokağa çıktıklarında Nur, annesinden gizli bir şekilde Mehmet Münif ile yıllarca buluştuklarını itiraf eder. En son sandal buluşmalarında Münif'in başka bir kadınla ilişkisi olduğu için kavga ettiklerini ve sandalın batması üzerine onu öldürdüğünü düşünüp kahrolduğunu söyler.

[94] Peride Celâl, **Yaz Yağmuru**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1940, 152 s.

Galip, Mehmet Münif'in ölmediğini öğrendikten sonra günlük programını öğrenir ve Nur'u onun geleceği mekâna götürür. Nur, gittiği mekânda Münif'i görünce hayretler içinde kalır ve gizlice onu izlemeye başlar. Münif ise çoktan başka bir aşka yelken açmış, Mısırlı zengin bir tüccarın kızıyla gönül eğlendirmektedir. Münif'in ölmediğini öğrenen Nur, eski sağlıklı günlerine döner. Galip ise, Beyoğlu'nda açtığı yeni muayenehanesinin üst katında oturan Şahende Hanım'la mutlu olmadığı bir gönül ilişkisi yaşar. Ayrılmak istediğini belirttiği zaman Şahende Hanım ondan hamile kaldığını ve kendisiyle evlenmezse onu rezil edeceğini söyler. Şahende bu sırada hem Münif'le görüşür hem de Nur'a bir mektup yazar. Münif'e, Nur'un onu çok sevdiğini ve evlenmek istediğini söyleyerek onu Nur'a yaklaştırır. Nur'a ise Galip'ten uzak durmasını, çünkü kendisinin hamile olduğunu ve yakında onunla evleneceğini söyler. Bu oyun neticesinde Münif, Nur'la nişanlanır ve Galip de Şahende ile nikâh günü ayarlar. Birbirlerini sevdiğini bir türlü itiraf edemeyen Nur ve Galip bir bilinmeze doğru giderken olaylar birden değişir. Şahende'nin eski âşıklarından Samsunlu tüccar Rahmi, Galip'e gelerek Şahende'nin asıl yüzünü anlatır ve bu hamileliğin bir yalan olduğunu söyler. Rahmi, Şahende'yi hâlâ sevdiğini söyleyerek onu zorla Samsun'a götüreceğini de ekleyerek Galip'i rahatlatır. Bu sırada Nur'un nişanlısı Mehmet Münif ise daha önce ilişkisi olduğu Mısırlı kızın hamile olduğunu öğrenir. Kızın babası Münif'i tehdit ederek kızıyla evlenmesine razı eder ve böylece Nur'la olan nişanı bozulmuş olur. Romanın sonunda Galip, Nur'a giderek başına gelenleri ve olayların içyüzünü anlatır. İki âşık birbirlerine sevgilerini itiraf ederler ve roman sona erer.

Yaz Yağmuru romanı bir aşk hikâyesi olduğu için eserde herhangi bir din ve inanç unsuruna rastlanmaz. İçinde bazı dinî kelimelerin geçtiği selamlaşma, vedalaşma, şaşkınlık ve üzüntü belirten kalıp ifadeler haricinde romanda sadece başa gelen eziyetlere katlanmak gerektiğine dair birkaç cümle yer almaktadır. Eserde, kader ve talihe dair bu ifadelerin dışında din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.2.11. Sabahattin Ali – İçimizdeki Şeytan[95]

Sabahattin Ali'nin bu meşhur eseri karakterlerin iç dünyalarını ve psikolojik buhranlarını başarılı bir şekilde tahlil eden bir romandır. Roman kahramanları olan

[95] Sabahattin Ali, **İçimizdeki Şeytan,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1940, 302 s.

Ömer ve Macide başta olmak üzere diğer kişilerin diyalog ve monologlarında birtakım ruhî çözümlemeler, bireye ve hayata dair felsefî tahliller, inanç ve ideoloji kalıplarına keskin eleştiriler bulunmaktadır. Romanın özeti şöyledir:

Ömer, arkadaşı Nihat ile vapurda sohbet ederken bir anda karşısına çıkan kıza bakıp kalır. Eski zamanlardan beri, hatta önceki hayatında bu kızı tanıdığını düşünen Ömer tam onunla konuşmaya başlayacakken uzak akrabaları ve kızın da teyzesi olan Emine Hanım araya girer. Ruh yakınlığı duyduğu kızın tanıdık çıkmasına şaşıran Ömer aynı gün Emine Teyze'nin evine gider ve isminin Macide olduğunu öğrendiği kızla tanışır.

Macide Balıkesir'de büyümüş, okulda müzik öğretmenleri tarafından yeteneği keşfedilerek konservatuara yönlendirilmiştir. Lise döneminde, özellikle genç öğretmeni Bedri sayesinde müziğe olan ilgisi artmış, hatta Bedri Öğretmen ile kalbî yakınlığı yüzünden adı çıkmıştır. Emine Hanım'ın ısrarıyla İstanbul'a gelip konservatuara başlamıştır. Bir süre sonra babası vefat edip maddi durumları sıkıntıya girince Emine Teyze'nin evindeki durumu da zorlaşmıştır.

Ömer, karşısına bir anda çıkan Macide'ye tutkulu bir şekilde âşık olur. Macide de Ömer'in bu aşkına karşılık verince beraber zaman geçirmeye başlarlar. Bu aşk, bir süre sonra evde huzursuzluğa sebep olur. Emine Teyze ve eşi Galip Amca'nın dokundurmalarından bunalan Macide, bir gece yarısı evi terk eder. Ömer, Macide'yi alıp kaldığı pansiyona götürür. Beraber yaşamaya başlayan Ömer ve Macide evlendiklerini ilan ederler.

Tutkulu bir aşkla başlayan bu "evlilik" durumu, parasızlıktan ve Ömer'in arkadaşlarının kişiliklerinden dolayı zaman içerisinde aşınmaya başlar. Postanede memur olan Ömer ve konservatuar öğrencisi olan Macide parasızlıktan dolayı çoğu kez sıkıntıya düşer, Ömer'in bazı arkadaşlarından aldığı borç paralarla hayatlarını sürdürmeye çalışırlar. Bu sırada bir gazinoda Balıkesir'deki müzik öğretmeni Bedri ile karşılaşırlar. Bedri'nin Ömer ile de dostlukları vardır. Bedri birçok konuda Ömer ve Macide'ye yardım eder. Diğer yandan, Ömer'in yarı aydın ve birçoğu dalavereci olan dostları Macide'nin huzurunu kaçırır. Alıştığı dost çevresinde yavaş yavaş eski hâline dönmeye başlayan Ömer, Macide'nin rahatsız olacağı şeyler yapar.

Ömer, dostlarının etkisiyle gittikçe tuhaflaşır. Arkadaşı Nihat'ın şantajıyla çalıştığı kurumdaki veznedardan zorla para alır, bir müsamere gecesinde başka bir kadınla yakınlaşır. Macide, Ömer'in kalbindeki tüm samimiyetine rağmen değişmeyeceğini anladığı için onu bırakmaya karar verir ve uzun bir mektup yazar. Ömer ise Nihat ve ekibinin yanlış işlerinden dolayı gözaltına alınıp bir süre tutuklu kalır. Bu süre içerisinde hem Ömer hem de Macide sakin kafayla düşünüp yeni bir yol çizmeye karar verirler. Ömer, Bedri ile görüşerek ondan Macide'yi korumasını ve onunla evlenmesini ister. Ömer, tahliye edildiği gün Macide'den ayrılır ve uzaklaşır. Macide ise Bedri ile yeni bir hayata başlar.

Psikolojik ve siyasi tahlillerin yoğun olduğu bu romanda din ve inanç unsurlarına geniş bir şekilde yer verilir. Genel itibariyle inancın düşünsel boyutuna ilişkin değerlendirmeler bulunduğu için romanda inanç krizleri, şeytan, reenkarnasyon, kader, irade-iradesizlik, tanrının varlığı, nesnelerin tanrılaştırılması, haram-helal, ahlâk-ahlâksızlık, dua, beddua ve diğer inanç biçimleri gibi konular işlenmiştir. İçinde dinî kavramların geçtiği kalıp ifadeler de sıkça kullanılmıştır.

1.2.12. Sâmiha Ayverdi – Ateş Ağacı[96]

İlk baskısı 1940'ta, ikinci baskısı 1993'te yapılmış olan bu romanın adı, Hz. Musa'nın Tûr-i Sînâ Dağı'nda Allah'ın cemalinin ateş şeklinde bir ağaca tecelli etmesinden ilham alınarak konmuştur. Roman, maddi sevgiyi aşarak bizatihi aşkın kendisine ulaşan iki kahramanın öyküsünü anlatmaktadır. Romanın özeti şu şekildedir:

Romanın başkarakteri olan (Canoğlu) Cemil, küçük yaşta anne ve babasını kaybettikten sonra İstanbul'da epey varlıklı olan amcasının gözetiminde büyümüştür. Avrupa'da iktisat ve hukuk tahsili gören Cemil, İstanbul'a dönüp amcasının hayâl ettiği güzel bir işte çalışmaya başlamasına rağmen sosyete meclislerinden, siyasetin dolambaçlı yollarından kaçarak Bursa'da ilkokul öğretmenliği yapmaya başlar. Amcasının itirazlarına rağmen geldiği Bursa'da mütevazı ve sakin bir hayat sürmeye başlayan Cemil, ani bir kararla İzmir'deki teyzesinin kızı Kadriye ile evlenir. Kadriye,

[96] Sâmiha Ayverdi, **Ateş Ağacı,** Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1993 (İlk baskısı 1940), 148 s. Bu eserin ilk baskısı temin edilemediği için 1993 tarihli ikinci baskısı değerlendirilmiştir.

tahsili az ama sakin, hisli ve vefalı bir eştir. Kadriye bir süre sonra hamile kalır ve teneffüs için babasının evine, İzmir'e döner. Cemil, Bursa'daki mütevazı yaşamında ev işlerini gören Sabri, kitapçı İzzet Efendi, çalıştığı okulun müdürü ve aile dostu olan Bursa valisi Rasim Bey dışında pek kimseyle iletişim kurmaz. Bu sırada İzmir'e gönderdiği eşinin hamile olduğunu öğrenir. Donanımlı ve hoşsohbet bir insan olan vali Rasim Bey, zaman zaman Cemil'i kendi konağına davet eder ve onun sohbetinden lezzet alır. Valinin yeğeni Şermin, Cemil'e karşı güzel hisler besler ama o, evli olduğunu söyleyip Şermin'e yanaşmaz. Bir gün yine vali konağına davet edildiği zaman, Şermin onu bir köşeye çekip uyarma ihtiyacı hisseder. Çünkü valinin hanımı kendi yeğeni Nerîme'yi Cemil ile nişanlamak istemektedir. Cemil o akşamki sohbet meclisinde karısının epeydir hamile olduğunu ve bir kızının doğduğunu söyleyince kurulan plan suya düşer ve Şermin de sevdiği ama ulaşamadığı Cemil adına mutlu olur.

Vali Rasim Bey, Cemil'i acil bir görev için makama davet eder. Fransa'dan İstanbul'a gelen Maurain isminde bir jeolog ve gazetecinin Bursa'yı gezmek istediğini duyduğunu, Cemil'in ona rehberlik etmesinin münasip olacağını söyler. Cemil gazeteciyi karşılamak üzere trenle Mudanya'ya gider. Gemideki yabancı erkeklere bakıp Maurain'i tanımaya çalışan Cemil, kamarotun uyarısıyla tek başına oturan sarışın hanımefendinin beklediği gazeteci olduğunu öğrenir. Hayretler içerisinde kalan Cemil, onu on beş gün boyunca kalacağı otele götürür. Ertesi günden başlamak üzere vali tarafından temin edilen atlarla Bursa ve civarını beraber gezerler. Sohbetleri sırasında Cemil, onunla fikren ve kalben tam uyuştuklarını hisseder. Yanlış bir şey yapmamak için birkaç gün ona iştirak etmez.

Cemil, Madame Maurain'in Bursa'daki son gününde artık ona veda etmek için yanına gider. Atlara binip yola çıkarlar. Maurain, havanın yağmurlu olmasına aldırış etmeden atını dörtnala sürer. Çünkü o da Cemil'i candan sevmiş ve onun birkaç gün ortadan kaybolmasına üzülmüştür. Derken çamurlu yolda atın ayağı sürçer ve Maurain attan düşerek bayılır. Telaşlanan Cemil, onu kucağına alır, ayıltmaya çalışır ve iradesinin haricinde onu öper. Kendine geldiğinde de evine götürerek tedavisine yardımcı olur. Ertesi sabah gidecek olan Maurain, o gece hiç uyumaz ve Cemil ile konuşmaya gayret eder.

Maurain, Cemil'e ve Bursa'ya veda ettikten sonra Kadriye küçük bebeğiyle İzmir'den çıkagelir. Cemil kızına Cihan adını verir. Kadriye ile sakin ve huzurlu hayatına devam eden Cemil, bir süre sonra amcasıyla barışır. İstanbul'a dönerek önemli bir işte çalışmaya başlar. Kadriye de tüm nezaketiyle İstanbul meclislerinin takdir gören hanımefendisi olur. Bu sırada Max isminde bir Fransız Cemil ile görüşmek ister. Max Frapie, Maurain'in amcası olduğunu söyleyerek onun yazdığı notları Cemil ile paylaşır. Adının Juliette olduğunu öğrendiğimiz Madame Maurain, Cemil'in aşkını bir kara sevda gibi yüreğinde taşımış, hakiki aşkı onda bulmuştur. Notlarında aşkın aslında her şeyin özü olduğuna değinen Juliette, Musa'nın sevdiği tanrısını bir ateş ve ateş ağacı olarak görmesi gibi kendisinin de aşkı Cemil suretinde gördüğünü belirtir. Notların son kısmında amcasının yazısı vardır. Max, Juliette'nin ıstırabından dolayı hastalandığını ve son zamanlarında sadece Cemil'i yâd ettiğini söyler. Roman, Juliette'nin adeta hakiki aşka erişmesini simgeleyen ölümüyle sona erer.

Sâmiha Ayverdi'nin bu eseri, gerçek hayatın peşinde olan Cemil ile hakiki aşkı bulan Juliette'nin platonik aşkını anlatan bir fikir romanıdır. Eser içerisinde hakiki aşk, iman, irade, uzlet, madde-mana, ruh-beden gibi dinî tasavvufî imgelerin sıkça işlendiği görülür. Bu yönüyle roman, adeta bir arayışın kitabıdır. Yazar, Cemil'in monologlarıyla uzun düşünsel seyahatlere çıkar, toplum hayatını irdeleyip kişinin şahsî dünyasının ufuklarını çizmeye çalışır. Romanda din ve inanç unsurlarının soyut şekilde yorumlandığı görülmekle birlikte iman, madde mana ilişkisi, hakiki aşkı bulma çabası ve Hz. Musa'nın Allah'ın tecellisiyle buluşma hadisesi bu çerçevede öne çıkan hususlardır.

1.2.13. Server Bedi – Uçurumda Bir Genç Kız[97]

Server Bedi'nin, *Uçurumda Bir Genç Kız* adlı eseri; hüznü uzun sürmesine rağmen sonu mutlu biten, Türkân isimli bir genç kızın aşk ile maddi kaygılarla, psikolojik mücadeleyle geçen serüvenini anlatmaktadır.

[97] Server Bedi, **Uçurumda Bir Genç Kız**, İnkılâb Kitabevi, İstanbul 1940, 175 s.

Türkân, İclâl ve Feriha mektebin son sınıfında olan genç kızlardır. Eser bu üç arkadaşın Beyoğlu'ndaki bir Rum terziye fal baktırmaya gitmeleriyle başlar. Terzi Kalyopi, Türkân'ın çok sıkıntılar çekip sonra mutlu olacağını, bir sevdalısı olduğunu söyler. Başka zaman tek başına gelirse ona ayrıca bakacağını da söyleyerek onunla özel ilgilenir.

Üç genç kızın aile seviyesi, maddi durumları birbirlerine çok az benzemektedir. İclâl; pek güzel olmayan, anne ve babası ayrılmış, babası zengin, kıskanç ve şımarık bir kızdır. Feriha; çok fakir, çalışkan, güzel olmayan ve babası polis olan bir genç kızdır. Türkân'ın ise babası yoktur, bir sene öncesine kadar da kaymakam dayısı Türkân'a ve annesine yardım etmekteyken evlenmesi sebebiyle yardımı neredeyse kesmiştir. Evlerindeki çoğu şeyi satarak mektebi bitirme sınavlarına üç ay kalıncaya kadar gelmişlerdir. Türkân başarılı ve güzelliği ile dikkat çeken bir kızdır.

Türkân ile gönül bağı olan hukuk öğrencisi Afif, İclâl'in teyzesinin üvey oğludur. Afif ile Türkân'ın birbirine ilgisinin arttığını gören İclâl, ileriye giderek Afif'i tehdit edercesine konuşup onlardan uzaklaşır. Artık eski yakınlığının olmadığı Türkân'a da elinden gelen kötülüğü yapmaya başlayacaktır. Afif ile Türkân bir iş bulup çalışarak zor durumdan kurtulma düşüncesine girerler. Türkân elinden dikiş işi geldiği için Kalyopi'nin evine gitmeye karar verir. Aynı zamanda annesi Seza Hanım'la her şeyini paylaşan Türkân onun sözünden çıkmayan biridir. İçlerine pek sinmese de denemek için terzihaneye giden Türkân'ı Kalyopi'nin ortağı da sayılan Kâmile ile karşılar. Kamile, ne düşündüğü ne amaçladığı pek de belli olmayan biridir. Kalyopi ile sürekli Rumca konuşup tartışmaktadırlar. Kamile daha modern bir yerde atölye açma taraftarıdır, Kalyopi ise buna karşı çıkmaktadır. Bunun dışında Kalyopi birkaç farklı iş daha çevirmekte, yurt dışından kıyafet getirip memlekette daha pahalıya satma işi için Kamile'yi kullanmaktadır.

Üç dört defa gittiği bu evde son gidişinde Kâmile'nin sevgili Şükrü ve onun arkadaşı Muvaffak ile tam oradan çıkmak üzereyken karşılaşan Türkân, Kâmile'nin ısrarları sonucu onlarla kısa bir süre oturmaya ikna olur. Bu esnada polis baskınına uğrayan evdeki herkes karakola götürülür. Kalyopi bazı günler kadınlı erkekli geceler düzenlediği için o gün İclâl'in şikâyetiyle Türkân'ın da bulunduğu bir zamanda baskın

olmuştur. Türkân sürekli baygınlıklar geçirir ancak onun masum olduğuna Kâmile ve Şükrü Beyler de tanıklık edince, hâline de bakılarak evine teslim edilir. Bu olay üzerine hastalanan Türkân ertesi gün Adalar'a gitmek için sözleştiği Afif'i bekler ancak onun da gelmemesiyle Türkân'ın rahatsızlığı iyice artar.

Türkân'ın başından geçenler gazetelere konu olur ve bunun için okulda toplantı yapılır. Feriha'nın haber vermesiyle okula giden Seza Hanım, toplantının yapıldığı zamana denk gelir. Sadece edebiyat öğretmeni Namık Bey'in savunduğu Türkân, arka planda İclâl'in de baskıları sonucu mektepten uzaklaştırılır. Ancak Maarif Vekâlet'inin kararı sonucu devam edebileceği bildirilir. Bu konuyla ilgilenmek için Namık Bey, Seza Hanım'a söz verir.

Feriha'nın Türkân'ı ziyaretinde Afif'e vermesi için bir mektup yazan Türkân'a cevap İclâl'den gelir. Nişanlısı sıfatıyla Afif'in onunla görüşmek istemediğini belirten İclâl'in bu mektubuyla Türkân iyice yıkılır.

Aradan bir ay geçer, bu süre içinde Türkân'ın annesi rahatsızlanıp hastaneye kaldırılır. Türkân da komşuları Melahât'te kalmaya ve çok kötü şartlar altında bir ciltçide çalışmaya başlar. Bir gün Türkân'ın annesini ziyaretten dönüşte Kâmile, Türkân'ı bulur. Annesinden izin aldığını söyleyen Kâmile, Türkân'ı alarak ona temiz bir pansiyon tutar, yeni açtığı atölyesine götürür, orada onunla çalışmasını teklif eder. Hâlâ Kâmile ile ilgili şüpheleri devam eden Türkân çok çaresiz kalmıştır. Seza Hanım hastaneden çıkınca bu pansiyonda kalmalarının doğru olmadığını kendisinin erkek kardeşinin yanına gideceğini Türkân'ın da hayırlı bir kısmet çıkana kadar ciltçide çalışıp Melahât'te kalmasının daha uygun olduğunu söyler. Böyle de yapmalarına rağmen Kâmile yine Türkân'ı bulur. Onu gerçekten çok sevdiğini yardım etmek istediğini söyler o gece birlikte bara gidip sarhoş olan Türkân orada edebiyat hocası ile de karşılaşınca koşarak oradan uzaklaşır ve kendini denize atar.

Bu hadiseden birkaç gün önce Afif, İclâl'den gizli Feriha ile buluşup başından geçenleri anlatır. Türkân ile buluştukları son günden sonra ileri derecede bir sarılık geçirmiş uzun zamandır hasta yatmaktadır. Türkân'ın başına gelenlerden, İclâl'in yaptıklarından yeni haberi olmuştur. İclâl'in babasıyla konuşan Afif, her şeyi ona anlatmıştır. Dayısının da desteğini alan Afif, Feriha ile Türkân'ı arar. Nihayetinde

Kâmile'nin evine gittiklerinde denize atlayan Türkân kurtulmuş olduğunu öğrenirler. Mutluluklarına bir de Namık Bey'in Türkân'a bitirme sınavlarına girebileceği müjdesini vermesi eklenir.

Uçurumda Bir Genç Kız romanı din ve inanç unsurlarının işlenmesi açısından oldukça sınırlıdır. Eserde bazı kalıp ifadeler ve fal bakmayla ilgili düşünceler dışında din ve inanç unsuruna rastlanmaz.

1.3. 1941 TARİHLİ ROMANLAR

1.3.1. Abdülhak Şinasi Hisar – Fahim Bey ve Biz[98]

Cumhuriyet döneminin önemli yazar ve şairlerinden olan Abdülhak Şinasi Hisar'ın bu romanı 1941 yılında tefrika edilmeye başlamış, tamamlandıktan sonra bir yarışmada ikincilik ödülüne layık görülmüştür. II. Meşrutiyet döneminin öncesi ve sonrasındaki sosyal manzarayı başarıyla tasvir eden yazar, Fahim Bey'in karakterinde bireylerin psikolojik durumlarını ve sosyal hayat içerisindeki konumlarını tahlil etmektedir. Geriye dönüş tekniği kullanılarak yazılan romanın muhtevası kısaca şöyledir:

Eser, *Bir Ölüm Haberi* başlığıyla Fahim Bey'in ölümünün anlatıldığı bölümle başlar. Roman anlatıcısı, babasının arkadaşı olan Fahim Bey'in hazin ve oldukça enteresan olan hayat hikâyesini başarılı tasvirlerle okura sunar. Bursa eşrafından birinin oğlu olan Fahim Bey, iyi eğitim almış başarılı bir gençtir. İyi bir gelecek kurmasını dileyen babasının kurduğu hayallere rağmen Fahim Bey, İstanbul'da perişan bir hayat yaşar. Babası İstanbul'a kendisini ziyarete geldiğinde sağdan soldan topladığı eşyalar ve kiraladığı konakla onun gözünü boyamayı başarır. Bir ara hariciye göreviyle yurt dışına çıkar. Bir müddet Londra sefareti üçüncü kâtipliği yaptıktan sonra II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte tekrar İstanbul'a döner.

İstanbul'a döndükten sonra Saffet Hanım'la evlenmiştir. Eşi, kendi dünyasında yaşayan ve ev işlerine düşkün bir hanımdır. Eşinin aksine Fahim Bey, kendisine sürekli meşgale arayan hayalperest bir yapıya sahiptir. Kurduğu imkânsız hayaller, bir süre sonra etrafındakilerin kendisinden uzaklaşmasına sebep olur. Fahim Bey'in düalist kişiliği bu noktada ortaya çıkar. Bursa'ya dönerek pamuk işiyle uğraşmak ister, yazılarını rahat yazabilmek için Beyoğlu'nda bir daire kiralar. Davranışlarından ötürü çevresindekiler tarafından delilikle itham edilir. Yaşamı gelgitlerle dolu olan ve "hâlden ziyade istikbâlde" yaşayan Fahim Bey, gerçekleştirmeye muvaffak olamadığı hayalleriyle birlikte münzevi bir şekilde dünyaya veda eder.

[98] Abdülhak Şinasi Hisar, **Fahim Bey ve Biz,** Bağlam Yayınları, İstanbul 1996 (İlk baskısı 1941), 129 s. Bu eserin ilk baskısı temin edilemediği için 1996 tarihli baskısı değerlendirilmiştir.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın en başarılı romanı olarak görülen *Fahim Bey ve Biz*'de topluma ve şahıslara ilişkin başarılı tahliller yer alır. Osmanlı'nın son dönemindeki sosyal ve politik hadiselerin, yaşam sevinci, gerçek zaman ile hayalî zaman, hakikat ile mecaz gibi kavramların ilginç bağlantılarla yorumlandığı görülür.

Din ve inanç unsurlarının pek yer almadığı bu romanda yer yer inanma ihtiyacı, kutsal topraklar, softa dindar tiplemeleri, ahlâk kavramı, rüya tabiri, ölüm gerçeği ve kader gibi kavramlar işlenmiştir. Bunların yanında dua ve temenni içeren birtakım kalıp ifadeler de yer almaktadır.

1.3.2. Aka Gündüz - Bebek[99]

Bir hatırat ve seyahatname üslubuyla kaleme alınan *Bebek* romanı, II. Abdülhamid zamanında İran'da görev yapmış olan Doktor Ferhat'ın başından geçen olayları ihtiva etmektedir. Romanın muhtevası kısaca şöyledir: İstanbul'un iyi okullarında eğitim aldıktan sonra tıp tahsili için Avrupa'ya giden Doktor Ferhat, memlekete dönüşte, coğrafyasına ve şairlerine hayran olduğu İran'daki büyükelçiliğe tayin edilir. Anadolu ve Irak üzerinden görev yerine giderken memleketin fakr u zaruretini yakından görme imkânı bulur. Tahran'daki büyükelçilikte üst düzey protokolle karşılandıktan sonra yerleşmesi için Kasr-ı Şirin isimli bir köşke götürülür. Daha evvel büyük bir devlet görevlisinin oturduğu bu köşkte kalmaya başlayan Ferhat, köşkün sahibi Hayatüddevle'nin torunu Şirin'in çaldığı rebabı coşkunlukla dinler. Şirin'i görür görmez ona âşık olur. Kısa süre içinde evlenirler. Doğacak çocuklarına isim bulma telaşına girerler. Abdülhamid'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılında Doktor Ferhat, ani bir görevle Bağdat'a gönderilir. Orada çıkan veba illeti hakkında rapor tanzim edip İstanbul'a sunacaktır. Karısı Şirin'i ve henüz doğmuş olan bebeğini geride bırakıp Bağdat'a gider.

Bağdat'a gittikten sonra bu vazifenin bir tezgâhtan ibaret olduğunu anlar. Ajanlık suçlamasıyla tutuklanır ve oradan oraya sürgün edilir. Halep üzerinden Şam'a oradan da Beyrut'a götürülür. Bu sırada Osmanlı yıkılmış, milli mücadele başlamıştır. Doktor Ferhat milli mücadele saflarında Anadolu'nun tamamını dolaşır. Bir süre

[99] Aka Gündüz, **Bebek**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1941, 144 s.

Akdeniz kıyısındaki kasabalarda görev yapar. Eşinden ve kızından ayrılalı tam yirmi yıl olmuştur. Milli mücadele devam ederken İstanbul'daki bir eskici pazarında satışa çıkarılan bir papağana rast gelir. Bu papağan Şirin'in ağzıyla Ferhat'ını aramakta ve arada bir hıçkırmaktadır. Doktor Ferhat, hemen sahibini bulup papağanı almak ister. Kuşun sahibi Kör Behzat telaşlı olduğu için anlaşamazlar ama o gittikten sonra kuşu satın alır.

Doktor Ferhat, kuşu aldıktan sonra Behzat'ın izini sürer. Onun, eşini ve kızını görmüş olabileceğini düşünür. Bu sırada gazete haberlerinde yeni doğmuş kızını boğup gömdüğü iddiasıyla muhakeme edilen bir suçludan bahsedilir. Bu kişi, Behzat'tır. Doktor Ferhat, olayın aslını araştırır ve Behzat'ın masum olduğunu ortaya çıkarır. Behzat, yıllarca orduda savaşmış bir gazidir. İran'da iken Kasr-ı Şirin'e misafir olmuş ve evin genç kızına âşık olmuştur. Evlendikten sonra Behzat orduya dönmüş, kız ise annesi öldükten sonra zor durumda kaldığı için İstanbul'a gelmiştir. Behzat'ın hasta karısı aslında Doktor Ferhat'ın yıllar boyu aradığı kızı, yani Bebek'tir. Ferhat, kızını bulduktan sonra onu sağlığına kavuşturmak için tüm gayretiyle çalışır. Behzat ise yaşadığı travmalara dayanamayarak vefat eder. Ferhat, kızına tüm hadiseleri anlatır ve roman sona erer.

Bir aşk ve macera romanı hüviyetindeki bu eserde, roman kahramanlarının isimleri ve başlarından geçen hadiseler, klasik doğu hikâyelerine atıfta bulunan sembolik bir niteliktedir. Romanda kimi dua ifadeleri ve kalıplaşmış bazı dini kavramların dışında sadece bir yerde Kerbela hadisesinden söz edilir. Bunun dışında din ve inanç unsurlarına yer verilmemiştir.

1.3.3. Ayas İshaki – Üyge Taba (Eve Doğru)[100]

Ayas İshaki, bu romanı önce 1922'de Berlin'de Şimal Türk Lehçesiyle kaleme aldığını,1927'de ise Anadolu Lehçesine aktardığını belirtmiş ve bastırma imkânı bulamadığı için bu tercümenin kaybolduğunu söylemiştir. İshaki, Türkiyeli dostlarının ısrarı üzerine eseri tekrar tercüme ederek 1941 yılında bastırmıştır.

[100] Ayas İshaki, **Üyge Taba (Eve Doğru)**, Sertel Matbaası, İstanbul 1941, 125 s.

Eser, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar ve Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine başlayan millî mücadelenin doğu hattındaki bazı hadiseleri aktarmaktadır. Doğu Anadolu'nun Ruslar ve Ermeniler tarafından işgal edildiği dönemlerde Tatar, Azeri, Kırgız gibi Türk boylarından oluşan Orta ve Kuzey Asya Müslümanlarının işgalci Rus ordusunda görevli olup yaşadıkları ikilem, bu eserde yoğun olarak işlenmiştir.

Romanın başkarakteri Rus ordusunda görevli Miralay Demir Ali'dir. Demir Ali, Tatar Türklerinden olmasına rağmen hayatı boyunca Rus ordusuna hizmet etmiş ve başarılarından dolayı birçok madalya almış başarılı bir askerdir. Doğuda Ruslar, Irak hattında ise İngilizler, Türkleri kuşatıp boğmak istemektedirler. Bunun için de Doğu Anadolu'da Rusların bulunduğu kuzey hattı ile İngilizlerin işgal ettiği güney hattını birleştirme görevi Miralay Demir Ali'ye ve emrindeki Müslüman Türk süvari alayına verilmiştir.

Miralay Demir Ali, harekâta başlamadan önce karargâhtaki son işlemleri halletmek üzere Tiflis'e gider. Orada dindaşı Ölmezoğlu Arslan Bey ile tanışır. Yapacağı harekâtın tüm Müslümanlara ve özellikle Türkiye'deki dindaşlarına büyük zararlar vereceğini bildiği için vicdanen çok rahatsız olan Demir Ali, Ölmezoğlu'nun evindeki manzaradan çok etkilenir ve başka bir plan yapmaya karar verir. Özellikle Ölmezoğlu'nun kızı Feride'nin milliyetçi düşüncelerinden etkilenir. Bir yandan Rus ordusunun planladığı askerî harekâtın hazırlıklarını yaparken diğer yandan emrindeki Müslüman Türk askerlerini başka bir amaçla organize eder. Rus ve Türk toprakları arasında çaresiz bir şekilde bekleyen Müslüman köylüleri daha emniyetli bölgelere çeker. Bu sırada Demir Ali'nin kızı Sevim ve Feride, Tiflis'ten gelerek orduya dâhil olurlar.

Miralay Demir Ali, Türkiye'ye karşıymış gibi görünüp süvarilerini bir şekilde Türk ordusuna iltihak etmek için planlar hazırlamaya başlar. Güvendiği Müslüman zabitleri bir araya getirir. Alayın imamından ve yöre eşrafından destek alır. Bu hazırlıkları Ruslardan ve Ermenilerden gizli bir şekilde yürütür. Türk tarafına gönderdiği habercilerden ses çıkmayınca gece vakti hızlı bir şekilde harekete geçer. Süvarileriyle birlikte Anadolu'ya ilerlerken Ruslar durumu fark eder. Hem karşıdan

hem de arkadan ateş yağmuruna tutulan süvariler seri bir şekilde hareket ederek Türk tarafına geçmeyi başarır. Miralay da bu hengâmede yaralanır. Rus üniformalı Müslüman askerlerin kendilerine iltihak etmesiyle Türk tarafı sevince boğulur ve şehirde törenler yapılır. Kardeş kanının dökülmesine rıza göstermeyip Türk ordusuna geçen Miralay Demir Ali şehit düşer. Görkemli ve duygulu bir merasimle toprağa verilir. Miralay'ın kızı Sevim, tahsil için İstanbul'a gönderilir. Feride ise yıllar boyunca Türk ordusu için cephede mücadelesini sürdürür. Roman bu şekilde sona erer.

Kuzey ve Doğu bölgelerinde yaşayan Müslüman Türklerin Rus ordusunun emrinde Türkiye'ye karşı savaştırılmalarını ele alan bu roman, milliyetçilik duygularının yoğun olarak işlendiği bir eserdir. Eserde yüzyıllardır hilafet merkezi olan İstanbul'un ve dinî/siyasî değeri yüksek olan Ayasofya'nın sembolleştirildiği görülür. Hıristiyan dünyası, zayıf düşen Osmanlı'nın elinden İstanbul'u almak ve Ayasofya'yı tekrar kiliseye çevirmek için var gücüyle çalışırken İslâm dünyası küçük sebeplerle ayrılığa düşmektedir. Türk dünyası ise Rus ve Ermeni engeli yüzünden birbirinden habersiz bir şekilde uğraş vermektedir. *Eve Doğru* romanı da Kuzey Müslümanlarının kendi evleri olan Anadolu'ya dönüşlerini ve buradaki dindaşları, ırkdaşlarıyla kucaklaşmalarını ele almaktadır. Romanda savaş ve milliyetçilik eksenindeki din ve inanç unsurlarına sıkça yer verilmiştir. Cihat, şehitlik, İslâm birliği, Müslüman dünyası, Ayasofya, haç ile hilal mücadelesi, hilafet, din kardeşliği gibi konular eserde yoğun bir şekilde işlenmiştir.

1.3.4. Ercüment Ekrem Talu – Bu Gönül Böyle Sevdi[101]

Ercüment Ekrem'in bu romanı platonik bir aşk hikâyesini konu edinmektedir. Aksaray'dan İstanbul'a memur olarak atanıp vilayette müdürlüğe kadar yükselen Abdüssamet Kadri ile Ayşe'nin dramatik aşklarını işleyen romanın olay akışı kısaca şöyledir: İstanbul'a yeni gelen Bay Kadri, bütçesine uygun bir pansiyon odası kiralayıp yeni görevine başlar. Dairedeki işinde son derece titiz ve resmî olan Bay Kadri, kısa süre içerisinde terfi eder ve müdür olur. Hayatı pansiyon ile daire arasında sabit olarak devam eder. Bir gün ziyaretine gelen çocukluk arkadaşı Mehmet Ferdi, zor durumda olduğunu söyleyerek kovulduğu işine geri alınması için Bay Kadri'den yardım ister.

[101] Ercüment Ekrem Talu, **Bu Gönül Böyle Sevdi,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941, 176 s.

Bay Kadri, elektrik sosyetesi direktörü ile görüşüp Ferdi'nin işine geri dönmesini sağlar. Bu sırada Ferdi'nin karısı Ayşe ile karşılaşırlar. Ayşe'yi gördükten sonra Bay Kadri'nin hayatı değişmeye başlar.

Bay Kadri, Ferdi ve Ayşe'nin evine gidip gelmeye devam ettikçe ikisini de tanır. Ferdi, kumar illetine yakalanmış ve karısını Bay Kadri'nin pansiyonunda kalan Bayan Leman ile aldatmaktadır. Ayşe ise kocasını seven masum bir genç kadındır. Bay Kadri, Ayşe'nin bu masumiyetinde, yıllar önce kaybettiği annesinin özlemini hisseder ve gün geçtikçe Ayşe'ye daha çok bağlanır. Ferdi'nin sevgilisi Bayan Leman ise, özel dersler vererek kazandığı tüm parasını âşığı Ferdi'ye verir. Bir gün Ferdi yine para isteyince Bayan Leman, Bay Kadri'ye müracaat edip ondan borç para alır ve âşığına verir. Bir süre sonra Ferdi ile Leman gözden kaybolurlar. İkisinin de aynı gün kaybolup on gün sonra ortaya çıkması hem Bay Kadri'yi hem de Ayşe'yi şüpheye düşürür ve durumu anlarlar. Bu sırada Bay Kadri, Ayşe'ye uzun bir mektup yazarak tüm duygularını samimi bir şekilde yazıp ona ilan-ı aşk eder. Pansiyona döndükten sonra ise bu heyecandan dolayı hastalanır ve uzun süre bu rahatsızlığı devam eder. Ayşe'den herhangi bir cevap alamadığı için aşkını kalbine gömüp işine daha sıkı sarılır.

Bay Kadri, Ayşe'nin tekrar yardım istemesi sebebiyle Ferdi'nin durumunu araştırır. Ayşe'ye, kocasının kumarbazlığını ve onu aldattığını anlatır. Buna rağmen Ayşe, kocasını sevdiğini ve Bay Kadri'yi bir arkadaş olarak gördüğünü söyler. Bay Kadri ise buna saygı göstererek hayatlarından tamamen çekilmeye karar verir. Bir gün Ferdi'nin ısrarla çağırması üzerine evlerine gider. Ayşe'nin ölüm döşeğinde olduğunu görür. Ayşe, son bir gayretle Bay Kadri'ye yazdığı mektubu teslim eder ve ölümünden sonra açıp okumasını ister. Ayşe'nin ölümünden sonra mektubu açan Bay Kadri, hem daha önce yazdığı kendi mektubunu hem de Ayşe'nin mektubunu gözyaşlarıyla okur. Artık bu dünyadan ayrılmış olan Ayşe'nin hatırasına ve aşkına saygı duyarak ona manevî bir aşkla bağlanır.

Ferdi, karısının ölümünden sonra Bayan Leman ile de anlaşamaz. Kumar illetinden dolayı elindeki her şeyi yitirir ve evini eşyalarıyla birlikte satıp yurt dışına gitmeye karar verir. Bay Kadri, durumu öğrenince evi ve eşyaları satın alır. Ayşe'nin

hatırasını gönlünde ve evinde yaşatmaya devam eder. Evi temizletip eşyaları olduğu gibi muhafaza eder ve her hafta sonu oraya gidip Ayşe'nin manevi varlığıyla teselli bulur. Roman da bu şekilde tamamlanır.

Karşılıksız bir aşk hikâyesini konu alan *Bu Gönül Böyle Sevdi* romanından din ve inanç unsurlarına pek yerilmez. Aşk ve ıstırabın eleminden kaynaklanan bazı isyan cümleleri, kaderle ilgili kimi tespitler ve diyaloglardaki kalıp ifadeler dışında eserde herhangi bir din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.3.5. Güzide Sabri - Neclâ[102]

Semih Lütfi Yayınevi'nin Ucuz Romanlar Serisi'nden çıkan bu eser, Neclâ isimli genç bir kadının hüzünlü aşk hikâyesidir. Eserin olay akışı kısaca şöyledir: Subay bir baba ile Şadiye isimli bir ev hanımının kızı olan Neclâ babası öldükten sonra, annesi Kadri isimli bir mübaşirle evlenince ortada kalır. Yaşı daha küçük olan Neclâ, eski tanıdıklarından Nazlı Hanım'ın bakımı altında büyür. Zaman içerisinde Nazlı Hanım'ın yeğeni muharrir Kami'ye gönlünü kaptırır ve aşk yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra Neclâ hamile olduğunu öğrenince Kami onu apar topar Bursa'daki sütninesi Sıdıka Hanım'a götürür. Bu sırada Neclâ'nın annesi, üvey babası ve kardeşi İrfan da fakirlik içinde yaşarlar. Bir anda kaybolup Bursa'da yaşamaya mecbur kalan Neclâ, Kami'nin mektubuyla yıkılır. Kami, Avrupa'ya gideceği için onu terk etmektedir. Doğum sırasında rahatsızlanıp bir ay boyunca komada kalır ve bu sırada bebeğini kaybeder. İyileştikten sonra sütninenin tavassutuyla Bursalı Fabrikatör Kemal Bey'le evlenir ve maddi olarak rahata kavuşur. İstanbul'daki ailesini bulup küçük kız kardeşi İrfan'ın rahat etmesi için masraftan kaçınmaz.

Fabrikatör ölünce ilk eşinden olan çocuğu Neclâ'yı kapı dışarı eder. Bu sırada Neclâ'nın annesi Şadiye ve kız kardeşi İrfan, karısı yeni ölmüş olan varlıklı komşuları Üvezzade Tevfik Efendi'yi kandırırlar. İrfan onu baştan çıkararak kendisiyle evlenmeye mecbur eder. Neclâ'ya da yalandan bir mektup yazarlar ve ondan yüklü bir para koparıp aniden taşınırlar. Babası Kadri'yi de rüşvetle yanlarından uzaklaştırırlar. Hem fabrikatörün varlığından uzaklaştırılan hem de annesiyle kardeşi tarafından

[102] Güzide Sabri, **Neclâ**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 135 s.

dolandırılan Neclâ, yeni bir hayata başlar. Mahalledeki Kamer Hanım'ın yanına yerleşerek dikiş nakışla rızkını kazanmaya başlar. Kardeşi İrfan ise ablasından, kocasından ve sevgililerinden arakladığı paralarla lüks ve israfa dalar.

Neclâ'nın ilk ve tek aşkı Kami, Avrupa'da arzuladığı yaşamı bulamayınca pişmanlıkla İstanbul'a döner ve her yerde Neclâ'yı aramaya başlar. Bursa'daki sütninesine gidip onun izini bulmaya çalışır. Kami, bu sırada arkadaşı Kâmil aracılığıyla İrfan ile de tanışır. Yeni hayatında pervasızca gönül eğlendiren İrfan, Kami'den hoşlanmaya başlar. Onu göremediği zamanlar evde fırtınalar koparır. Babası yaşındaki kocası Tevfik, annesi Şadiye ve sevgilisi Kâmil, İrfan'ın derdini bir türlü anlayamazlar. Kami bu durumu fark edince o aileden uzaklaşır ve Bursa'ya gider. Bursa'da yeni kitabına başlar. Düzenli olarak sütninesinin evine gidip zamanında Neclâ'nın kaldığı odada eserini yazmakla meşgul olur.

Neclâ, yeni hayatında işlerini yoluna koymuştur. Yaz mevsimi geldiğinde Kamer Hanım ve yardımcısı Hafize'yi de yanına alıp gezmek amacıyla Bursa'ya gider. Orada sütnine Sıdıka Hanım'a uğrarlar. Sütnine kalmaları için ısrarcı olur. O sırada Kami gelir ve Neclâ ile karşılaşınca pişmanlığını gözyaşıyla anlatmaya çalışır. Kami'nin yalvarmalarına ve gözyaşlarına dayanamayan Neclâ onu affeder ve ani bir kararla evlenip İstanbul'a gelirler. Kami'ye çılgınca tutulmuş olan İrfan ise onu bulmak amacıyla evine gider. Karşısında artık Kami'nin karısı olmuş olan ablası Neclâ'yı görünce çok şaşırır ve apar topar evine döner. Evde onu kötü bir sürpriz beklemektedir. Rüşvet vererek yanından uzaklaştırdıkları babası Kadri evine gelmiştir. Kadri, İrfan'ı ve annesi Şadiye'yi vurarak öldürür. Roman bu şekilde sona erer.

Güzide Sabri'nin bu eseri vasat bir aşk hikâyesi olduğu için din ve inanç unsurları pek yer almaz. Romanda, ölüm gerçeğine dair söylenen birkaç cümle ve kısmet bulmak için büyücülük ve üfürükçülük yapma meselesi dışında herhangi bir inanç unsuruna rastlanmamaktadır.

1.3.6. Hilmi Ziya Ülken – Posta Yolu[103]

Hilmi Ziya Ülken'in "İnsan Meddücezri" üst başlığıyla seri roman dizisi olarak tasarladığı eserlerden üçüncüsü olan bu roman, II. Meşrutiyet ve İstiklal Savaşı yıllarındaki sosyal manzarayı işlemektedir. Eserin adı da Anadolu'daki istiklal mücadelesinde cepheler arasındaki muhabereyi sağlayan posta arabalarından gelmektedir. İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubu olan ve Turancılık hedefiyle çeşitli komita işlerine girişen Murad'ın sergüzeşti romanın ana konusudur. Eserin özeti şöyledir:

Komitacı Murad ve arkadaşları, İngiliz işgali altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve mühimmat sevk etmektedir. Liderlik hedefi olan Murad, evindeki çeşitli gizli toplantılar yapar, sosyal etkinliklerin hepsinde boy gösterir. Murad, boğazı yüzerek geçme yarışında birinci olduktan sonra boğaz sırtlarında aniden karşılaştığı Seniha ismindeki genç kızı aklından çıkaramaz. Seniha ise dönemin meşhur gazetecisi Halil Pertev'in kızıdır. Babasıyla anlaşamadığı için halasına taşınır. Akşam kayıkla boğaza açıldığı sırada bir teknenin çarpmasıyla suya düşer. Gözlerini açtığında Murad ve arkadaşlarının silah kaçırdığı teknede olduğunu fark eder. Kafileyle birlikte Bursa ve Kütahya üzerinden Eskişehir'e ulaşırlar. Murad ile Seniha arasında bir gönül ilişkisi de başlar.

Yunan ordusu batıdan Anadolu'ya girmiş, Eskişehir çevresine dayanmıştır. Murad ve arkadaşları bir süre burada mücadele ettikten sonra Ankara'ya çekilirler. Milli mücadele döneminde mahşer yeri gibi olan Ankara'da umduğu ilgiyi bulamayan Murad hayal kırıklığı içinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerini ziyaret etmeye karar verir. Maraş'ta bir müddet konaklayan Murad, burada ciddi bir buhran geçirir. Savaş sırasında cephe gerisindeki hastanelerde yaralılarla ilgilenen Seniha ise İstanbul'a dönme kararı alır.

Anadolu, bağımsızlık mücadelesini verirken İstanbul büyük bir çıkmazın içindedir. Milli mücadeleye destek verenlerin yanında savaş zenginlerinin de türediği görülür. Murad ve Seniha bu sırada yine İstanbul'a döner. Murad, dönemin şartlarına

[103] Hilmi Ziya Ülken, **Posta Yolu,** Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1941, 269 s.

göre manevra aldığı için Gazeteci Halil Pertev'i hedefine koyar ve onu öldürmeye çalışır. Ama onun Seniha'nın babası olduğunu öğrenince ne yapacağını şaşırır. Hem Ankara'da hem de İstanbul'da istediğini bulamayan Murad'ın buhranı artar. Çevresindeki dostları kendisini terk eder. Zamanında büyük hedeflerle peşinden koştuğu ülkülerin bir fayda getirmediğini görür ve boğazda intihar ederek hayatına son verir. Roman da bu şekilde sona erer.

Romanda din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemekle birlikte yazarın bu konuda olumsuz bir yaklaşım içinde olduğu görülür. Milli mücadele döneminde halifelik, sancak-ı şerif, cihat, ittihad-ı İslâm gibi kavramlara ağır cümlelerle yüklendiği görülür. Anlatıcının çizdiği portrede istiklal savaşının merkezinde dinî hassasiyeti olanlar yer almamaktadır. Mücadele ve dinî unsurları işlediği kısımlarda genellikle olumsuz bir yaklaşım sergilediği görülür. Roman kahramanlarının Allah inancı, cihat, İslâm, Müslüman dünyası, Anadolu şehirlerindeki dinî-sosyal yaşama ilişkin görüşleri çoğunlukla olumsuzdur. Romanda din ve inanç unsuru olarak Allah inancı, kader, ahiret, cennet ve cehennem gibi kavramların ağırlıklı işlendiği görülür.

1.3.7. Hilmi Ziya Ülken – Yarım Adam[104]

Hilmi Ziya Ülken'in "İnsan Meddücezri" üst başlığıyla kaleme aldığı roman serisinin bir halkası olan bu eser, Osmanlı'nın yıkılışı ile İstiklal Harbi yıllarında Mehmet Demir isimli bir yazarın başından geçen hadiseleri ihtiva etmektedir. Romanın özeti şöyledir:

Almanya'da tahsilini tamamlayıp İstanbul'a dönen Mehmet Demir, miras arazileri meselesi için Bursa'ya giderken vapurda Nur isminde bir genç kız ile tanışır. Bursa'da miras problemini halletmeye çalışırken muhite ve dostlara alışıp Bursa'ya yerleşme kararı alır. Bu sırada Nur'un babası Bekir Bey ile birlikte bir gazete çıkarmaya karar verirler. Mehmet Demir'in ideali, memleketin bazı iktisadî tedbirlerle kurtulacağı ve kalkınacağıdır. Bu sırada Bursa Yunan işgaline uğrar. Başta Hacı Toran olmak üzere birtakım hasetçiler yüzünden gazete binası yakılarak işlerine son verilir.

[104] Hilmi Ziya Ülken, **Yarım Adam,** Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1941, 380 s.

Bu sırada Mehmet Demir bazı ruhî ve fikrî bunalımlar geçirir. Çok sevdiği Nur'u Hacı Toran'ın oğlu Şevki'nin insafına bırakıp İstanbul'a döner.

İstanbul'da fikir ve mizaç olarak uyuştuğu dostlarıyla birlikte bir gazete çıkarıp memleket meseleleri üzerine yazılar neşretmeye başlarlar. Ülke İngiliz ve diğer yabancı devletlerin işgali altındayken memleketi seven her birey ve grup gibi Mehmet Demir ve dostları da kurtuluş çareleri ararlar. Bu sırada Hacı Toran, parasının gücünü kullanarak Mehmet Demir'in arkadaşlarını ele geçirir ve gazetenin hâkimi olur. Bu hainliğe dayanamayan Mehmet Demir gazetede yazmayı bırakır ve ani bir kararla İstanbul'u terkeder. Bursa'ya gidip Nur'a ulaşmaya çalışır.

Yunan işgali altındaki Bursa'da her şey çok değişmiştir. Bazı tanıdıkları vefat etmiş, bazıları ise hayattan ümidini kesmiştir. Nur'un Şevki ile evli olduğunu, babası Bekir Bey'in ise iyice yalnız kaldığını görür. Eski yoldaşlarından Katip Niyazi Efendi'nin tesiriyle bir an Şevki'yi öldürmeyi kafasına koyduysa da bu fikrinden vazgeçer. Nur'a bir mektup yazarak beraber kaçmayı teklif eder. Başarırlarsa Anadolu'ya geçip milli mücadele saflarına katılmayı hedefler. Mehmet Demir, Nur'dan herhangi bir cevap alamayınca gizlice Anadolu'nun yolunu tutar. Roman bu şekilde sona erer.

Yarım Adam romanı, işgal yıllarının acımasız yüzünü başarılı bir şekilde yansıtan bir fikir eseridir. Romanda inanç, inanç krizi, inanma ihtiyacı, kader, Allah, geleneksel inanış biçimleri gibi din ve inanç unsurlarını barındırır. Yazar, romandaki karakter ve tipler aracılığıyla dine ve inanç unsurlarına ilişkin fikirlerini geniş bir şekilde değerlendirme fırsatı bulur.

1.3.8. Kerime Nadir - Funda[105]

Kerime Nadir'in karakteristik üslubuyla kaleme aldığı Funda adlı eser bir aşk romanıdır. Yirmi sekiz yaşındaki Vedat ile henüz on üçündeki Fehiman'ın etkili aşk hikâyesini ele alan romanın olay akışı kısaca şöyledir: Genç ve yakışıklı bir delikanlı olan Vedat, üniversiteyi bitirmiş ve hariciyede çalışmaya başlamıştır. Avrupa'da

[105] Kerime Nadir, **Funda**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 138 s.

görevli olduğu için birkaç senede bir Türkiye'ye dönen Vedat, geniş bir aile olarak İstanbul'daki bir köşkte kalır. Tekrar Avrupa'ya gitmeden önce kuzeni Malike'nin küçük kızı Fehiman ile uzun uzun sohbet eder. Fehiman, Vedat'ı içten içe sevmekte ve gideceği için üzülmektedir. Avrupa'daki vazifesine giden Vedat, bir süre sonra Paris civarında trafik kazası geçirerek iki bacağını birden kaybeder ve kötürüm olarak konağa geri döner. Fehiman, Vedat'ın sakat oluşuna aldırmadan onu sevmeye devam eder ve bakımını üstlenir. Bu sırada Fehiman'ın ablası Türkân, kocası Ruşen ve onun kardeşi Süha ile birlikte konağa gelir. Süha, Fehiman'ı görür görmez tutkuyla ona âşık olur. Ama bu aşk, Vedat'ı seven Fehiman'ın umrunda olmaz. Ruşen Bey ve Süha, İstanbul'a epey uzak olan bir beldedeki madende çalışmaktadırlar. Türkân ve ailesi geri dönmeden önce Fehiman'ı da götürmeye çalışırlar. Vedat'ı bırakıp gitmek istemeyen Fehiman, bizzat Vedat'ın ısrarıyla gitmek zorunda kalır.

Fehiman, gittiği beldede Süha'nın teklifiyle madenleri gezmeye gider. Yerin iki yüz metre altındaki madenleri gezerken Süha Fehiman'ı öpmeye ve ona sahip olmaya çalışır. Buna şiddetle direnen Fehiman, ani bir kararla İstanbul'a döner. Bir süre sonra Ruşen Bey, Fehiman'ı Süha'ya istemek için aileye bir mektup yazar. Fehiman'ın annesi Malike de Fehiman'ı Süha'yla evlenme konusunda ikna etmek üzere Vedat'la konuşur.

Vedat, arkadaşı Nizamettin'in yardımıyla Avrupa'dan getirttiği takma bacaklarıyla çok zor da olsa yürümeye gayret edip Fehiman ile kırlara doğru çıkar. Burada birbirlerini sevdiklerini açıkça itiraf edemeseler de Vedat bu haliyle onu mutlu edemeyeceğini, onun Süha ile evlenmesi gerektiğini söylemeye çalışır. Dinlendikleri sırada yakınlaşırlar. Bu sırada Vedat, Fehiman'ın saçlarının funda gibi tertemiz koktuğunu söyler. Günün sonunda ise birbirlerini sevdiklerini iyice anlamış olurlar. Ani bir kararla evlenen Vedat ve Fehiman mesut bir şekilde yaşarlar. Bir süre sonra doğan erkek çocuğuna, daha önceki hatıralarına dayanarak Funda ismini verirler.

Funda iki yaşına girdiği günlerde Vedat, Fehiman'da bir durgunluk olduğunu düşünür ve ablası Türkân ve eniştesi ile birlikte Avrupa seyahatine gitmesi için onu bir nevi zorla ikna eder. Tren Viyana'ya girdiğinde sürpriz bir şekilde Süha onları karşılar. İsviçre'ye geçtiklerinde ise Süha plan yaparak Fehiman'ı ücra bir İsviçre tatil

köyüne götürür. Akşam yemeğinde içirdiği şaraptan dolayı yarı baygın olan Fehiman'a sahip olur. Uyandığında durumu fark eden Fehiman çok sinirlenir ve seyahatini keserek İstanbul'a döner. Yaşadığı facianın etkisinden dolayı sinirleri zayıflar ve buhranlar geçirmeye başlar. Fehiman'daki bu farklılığı gören Vedat, meseleyi tamamen farklı yorumlayarak onun Avrupa seyahatinden çok memnun kaldığını, eve dönüp sakat bir adamla tekrar yaşamaya başladığı için sıkıldığını düşünür. Bu sebeple de ondan soğumaya başlar. Özellikle Süha'nın Avrupa'dan döndükten sonra, köşkteki ahırın yandığı bir gece Fehiman'a yeniden musallat olmasından sonra Vedat, ikisi arasında bir aşk olduğunu düşünerek Fehiman'dan tamamen uzaklaşır.

Süha'nın başına açtığı işler yüzünden çok sevdiği kocasından ayrı yaşamak zorunda kalan Fehiman, iki yıl boyunca türlü hastalıklar geçirir. Tedavi için Avrupa'ya götürülür. Süha ise karşılıksız kalan aşkından dolayı derbeder bir hayat sürmeye başlar. Paris'te içine düştüğü içki, kumar ve uyuşturucu bataklığında iken Vedat'ın hariciyeci arkadaşı Nizamettin onu bulur. Sohbet sırasında Fehiman'ın Viyana'da tedavi gördüğünü öğrenen Süha oraya gider ve Fehiman'dan af diler. Eğer kendisini affederse bir daha yanına yaklaşmayacağını ve içine düştüğü bataklıktan kurtulacağını söyler. Bunun üzerine Fehiman Süha'yı affeder.

Vedat, Fehiman tedavi sürecinden tamamlayıp döndükten sonra bile aynı katı tavrını sürdürür ve onunla konuşmaz. Bir gece Fehiman'ın odasından sesler duyan Vedat, sessizce oraya gider ve karanlıkta gizlenir. Fehiman uyumaktadır. Vedat, pencereden gizlice giren Süha ile gürültüye uyanıp telaşlanan Fehiman'ın konuşmalarını saklandığı yerden dinler. Fehiman, yaşadığı sıkıntıları bütün nefretiyle anlatır ve Süha'ya onu sevmediğini, istemediğini açıkça söyler. Bunun üzerine Vedat gizlendiği yerden çıkar. O telaşla Fehiman bayılır, Süha ise pencereden atlayarak ağır yaralanır. Süha son nefesinde Vedat'a tüm gerçekleri anlatır ve Fehiman'ın masum olduğunu söyler. Süha öldükten sonra Vedat, Fehiman ile tekrar barışır ve mesut hayatlarına kaldıkları yerden devam ederler.

Trajik bir aşk hikâyesini ele alan *Funda* romanında din ve inanç unsurlarına neredeyse hiç rastlanmaz. Roman kahramanlarının diyalogları sırasında kullanılan birkaç kalıp ifadenin dışında sadece günah kavramının vicdanî boyutuna ilişkin bazı

tahliller bulunur. Bundan başka eserde herhangi bir din ve inanç unsuru yer almamaktadır.

1.3.9. Kerime Nadir – Gönül Hırsızı[106]

Popüler bir aşk romanı olan bu eser Kerime Nadir'in karakteristik üslubuyla dramatik bir aşk hikâyesini konu edinmektedir. Romanın muhtevası şöyledir: İstanbul'un kenar kısımlarındaki bir köşkte yaşayan bir ailenin genç kızı Nesrin, aynı muhitte oturan Saffet ismindeki yakışıklı gence âşıktır. Saffet ise gençliğinin bütün ihtirasıyla genç kızların kalbini çalmada maharet kazanmış çapkın bir erkektir. İstanbul'da Kamran ismindeki bir genç kızla nişanlı olmasına rağmen "gönül hırsızlığı"na devam etmektedir. Bu sırada Nesrin'in kuzeni Piraye Çanakkale'den İstanbul'a gelir ve ailesi öldüğü için onların evinde kalmaya başlar.

Nesrin'in Saffet'e aşkından dolayı günden güne erimekte olduğunu fark eden babası Saffet'le konuşur. Bunun üzerine Saffet Nesrin'e yakınlaşır. Saffet'in çapkınlığını bilen Piraye bu duruma engel olmaya çalışır ama başaramaz. Çanakkale'deki yıllarında Saffet Piraye'yi hep aşağıladığı için ona karşı içinde bir kin biriktirmiştir.

Saffet'in nişanlısı Kamran'ın ani ziyareti üzerine gerçekler ortaya çıkar. Nesrin Saffet'ten vazgeçerek Seyfi ismindeki bir adamla evlenip İstanbul'a taşınır. Saffet ise Piraye'ye âşık olduğunu söyleyerek nişanlısından ayrılır. Piraye onu bir türlü affedemediği için teklifine evet demez. Saffet buhrana düşüp kumara müptela olur. Servetini ve gözlerini kaybeder. Çalıştığı fabrikadaki ustasını öldürüp hapse düşer. On iki sene içeride kaldıktan sonra çıkar ama her şeyini yitirmiştir. Sokaklarda dilenci hayatı yaşamaya başlar. Piraye ise özel piyano dersleri vererek hayatını kazanmaya çalışır. Bir kış günü köprüde Seyfi ile karşılaşır ve kuzeni Nesrin'in öldüğünü öğrenir. Seyfi Bey, kızı Sevinç'in eğitimi için Piraye'yi evine davet eder, bir müddet sonra da ona evlenme teklifinde bulunur.

[106] Kerime Nadir, **Gönül Hırsızı,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 112 s.

Evlilik teklifini kabul edip köşke yerleşen Piraye, bir gün tesadüfen evine gelen Saffet'le karşılaşır. Geçmiş yıllarda başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar. Birkaç gün sonra da Saffet'in ölüm haberi gazetelere düşer. Roman da bu şekilde sona erer.

Gönül Hırsızı adlı eser, popüler bir aşk romanı olduğu için din ve inanç unsurlarını içerme bakımından zayıftır. Romanın iki yerinde Allah'a itimat ve güvenme ile ilgili birkaç cümle geçer. Ayrıca birkaç yerde de kalıplaşmış ifadeler bulunur. Bunun dışında eserde herhangi bir din ve inanç unsuruna yer verilmemiştir.

1.3.10. Kerime Nadir – Kalp Yarası[107]

Bir aşk romanı olan bu eser, ressam ve sanatçı olan Öğretmen Ürfi Bey'in başından geçen olayları ihtiva eder. Görev yaptığı yatılı okulda Mefkûre ismindeki öksüz kıza yardımcı olduğu için çevresindekilerin kınamasına maruz kalan Ürfi Bey, bir süre sonra mesleği bırakıp İzmir'e yerleşir ve sadece resim çizmekle hayatını kazanmaya başlar.

İzmir çevresindeki bir köyü ziyaret ettiğinde Mefkûre ile yeniden karşılaşır. Onu yanına alır ve eğitimiyle ilgilenmeye başlar. Ürfi Bey, Mefkûre'yi bir baba gibi sahiplenir ve onu kendisinden isteyen bir tüccar ile evlenmeye ikna etmeye çalışır. Halbuki Mefkûre, "Muallim Bey" diye hitap ettiği Ürfi'yi derin bir aşkla sevmektedir. Ürfi, onun not defterine yazdığı duygularını okumasına rağmen bu durumu kabullenmek istemez. Gönülsüz bir şekilde tüccarla evlenmek zorunda kalan Mefkûre, Ürfi'den kırgın bir şekilde ayrılıp İstanbul'a yerleşir.

Mefkûre'yi İstanbul'da ziyaret eden Ürfi, eve döndükten sonra intihar etmeyi düşünürken postacı eliyle acele bir telgraf alır. Mefkûre, kocasının bir tramvay kazasında öldüğünü ve kendisinin de İzmir'e döneceğini yazmaktadır. Ürfi intihardan vazgeçer ve Mefkûre ile yeni bir hayata adım atar.

[107] Kerime Nadir, **Kalp Yarası,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1941, 80 s.

Basit bir aşk hikâyesini konu edinen bu eserde din ve inanç unsurlarına neredeyse hiç yer verilmemiştir. Hayret, temenni, kızgınlık vb. durumlarda söylenen birtakım kalıp ifadeler dışında herhangi bir inanç unsuruna rastlanmamaktadır.

1.3.11. Kerime Nadir - Samanyolu[108]

Kerime Nadir tarafından kaleme alınan bu eser bir aşk romanıdır. Dili sade ve anlaşılır olan bu eserin konusu oldukça sürükleyici ve akıcıdır. Olay örgüsü çoğunlukla İstanbul'da geçmektedir. Romanın ana karakteri olan Nejat, bir gün Sema ve Salah adlı iki genç aşığın konuşmalarına şahit olur. Tahsilini yarım bırakma düşüncesinde olan Salah'ı caydırmak isteyen Nejat ona birtakım notlar getirir ve ondan bunları okumasını ister. Bu notlar ise annesi ölmüş ve İstanbul'daki bir yalıda teyzesi ile yaşamakta olan Nejat'ın kuzeni Zülal'e olan dayanılmaz aşkını ve yaşadıklarını içermektedir.

Nejat, Zülal'e olan aşkından ötürü tahsilini yarım bırakır. Zülal ise Nejat'ın kendisine beslediği hislerin farkında olmakla birlikle zaman zaman onunla alay etmekte ve kendi ideal erkek tipine uymadığından hislerini görmezden gelmektedir. İş aramayıp evde aylaklık ettiğini söyleyen kuzenin lafı üzerine Nejat'ın gururu incinir ve iş aramak için dışarı çıkar. Yolda eski okul arkadaşı olan Namık ile karşılaşır. Durumdan bahsedince Namık ona iş bulabileceğini söyler. Nejat'a haber vermek için gittiği yalıda ise Zülal ile tanışır ve ona âşık olur. Namık hislerinden Nejat'a bahseder ve kendisine yardımcı olmasını ister. Nejat, istemese de Namık'a yardım eder ve Zülal ile aralarını yapmaya çalışır. Buna rağmen, çektiği acılara ve sevdiği kadının başkasıyla olmasına katlanamayan Nejat, nişan gecesi bütün hislerini Zülal'e itiraf eder. Bu itiraf üzerine Zülal'in Nejat'a karşı tavırları yumuşamaya başlar. Zülal'in yumuşak ve sevecen tavırları ona cesaret verir ve bunu fırsat bilen Nejat bir gece çok ileri gider.

Zülal, Nejat'ın bu davranışı karşında ona gurur kırıcı ağır sözler sarf eder. Zülal'in sözleri üzerine kendini kaybeden Nejat, ona sert bir tokat atar ve bu geceden sonra ilişkileri tamamen farklı bir hal alır. Nejat yalıyı terk eder fakat Zülal'in

[108] Kerime Nadir, **Samanyolu,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 216 s.

Namık'la evlenip İzmir'e yerleşmesi gerektiğinden yalıda yalnız kalan teyzesinin yanına geri dönmek durumunda kalır. Aradan geçen altı senenin ardından Zülal yaptıklarından pişman olmuş ve mutsuz bir evlilik sürdürmektedir. Öte yandan olgunlaşan ve kendine hâkim olmayı öğrenen Nejat ise bu süre içinde çektiği acılarını kaleme dökerek ünlü bir yazar olmuştur.

Namık'ın İstanbul'a taşınması ile Nejat ve Zülal'in arası düzelmeye başlar. Unuttuklarını sandıkları hisler tekrar gün yüzüne çıkar ve ikisi de hislerini birbirlerine itiraf eder. Ancak Nejat, Namık ve Zülal'in evliliğini bozmak istemez ve yalıdan ayrılır. Zülal'in kaza geçirdiğini öğrenince kaçarak ayrıldığı yalıya geri döner. Ziyareti esnasında Zülal ile tekrar yakınlaşan Nejat'ı Namık görür. İkisinden bir süredir şüphelendiğini, artık her şeyden emin olduğunu kendisini aldattıklarını söyler ve Zülal ile Nejat'ın açıklama çabalarını hiçe sayarak Nejat'ı vurur.

Uzun süre hastanede bilinçsizce yatan Nejat sonunda gözlerini açar. Etrafında yakınlarını göremez ve Didar'dan gelen mektupta yazan başsağlığı dilekleri üzerine Zülal'in öldüğünü düşünür ve kendini kaybeder. Yalıya dönen Nejat, Zülal'in yokluğuyla nasıl baş edeceğini düşünüp ağladığı esnada Zülal'in sesini duyar ve onu karşısında görünce gözlerine inanamaz. Zülal'den durumu anlatmasını ister ve ölen kişinin Namık olduğunu öğrenir. Bu olaydan sonra kimseden çekinmezler ve aşklarını doyasıya yaşarlar. Nejat, hikâyenin sonunda Salah ile buluşur. Salah okuduklarından çok etkilenmiş ve kararından vazgeçmiştir. Nejat'ın onu akşam yemeğine davet etmesiyle kitap son bulur.

Bir aşk hikâyesini konu alan *Samanyolu* romanında din ve inanç unsurlarına pek yer verilmez. Aşk acısı ve çekilen ıstıraptan kaynaklanan bazı isyan cümleleri, kaderle ilgili kimi tespitler ve diyaloglardaki kalıp ifadeler dışında eserde herhangi bir din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.3.12. Mebrure Sami (Koray) – Yalan[109]

Eserin iç kapağında yazar için "Nakleden" tabiri kullanıldığına göre eserin, yaşanmış bir hikâye üzerinden kurgulanmış olabileceği muhtemeldir. Düzeni ve üslubu dikkate alındığında *Yalan*'ın bir anı kitabı olduğu düşünülebilir. Eser, Mine ismindeki genç bir kızın hatıralarını ihtiva etmektedir. Geriye dönüş tekniği kullanılarak eş zamanlı olarak hem hatıralar hem de içinde bulunduğu zaman okuyucuya aktarılmıştır. Eserin şöyle özetlenebilir:

Doğum sırasında annesini kaybetmiş olan Mine, dadısının şefkatli ellerinde büyür. Sekiz yaşına geldiğinde babası Nazım Bey, yüklü bir mirasa konar ve içinde "Söğütlü Ev"in de bulunduğu geniş bir araziye malik olur. Buradaki yaşamında son derece mutlu olan Mine, babasının yeniden evlenmesiyle birlikte sıkıntılı bir döneme girer. Özellikle üvey ikiz kardeşleri doğduktan sonra babasının ikinci eşi Fahire Hanım, Mine'ye eziyet etmeye başlar. Fahire Hanım'ın zoruyla Şişli'de bir daire alıp İstanbul'a yerleşirler.

İstanbul'daki yeni hayatına alışmaya çalışan Mine on dört yaşına geldiğinde Sörler Mektebi'ne kaydolur. Bir süre sonra üvey annesinin eziyetlerinden kaçmak için bu okula "leylî" olarak devam eder. Nazım Bey'in kazancı azalmaya başlayınca Mine yatılı okuldan alınır ve evde tutulur. Üvey annesinin hakaretlerine Nazım Bey de ses çıkaramaz.

Mine, birkaç sene zarfında sürekli üvey annesinin eziyet ve hakaretlerine maruz kalır. Yaşı on sekize geldiğinde Mine, hayata küskün ve çekingen bir yapıya bürünmüştür. Aile yaz tatilini geçirmek için Büyükada'daki bir otele yerleşir. Mine burada üvey annesinin hakaretlerine katlanmaya devam eder. Bir süre sonra otelin temizlikçisi Ermeni Meryem Hanım'la ve Ada'ya tedavi için gelmiş olan Necdet Taşpınar ismindeki gençle tanışır. Meryem Hanım'ın teşvikiyle İngilizcesini geliştirir ve o dildeki romanları okuyup çevirmeye başlar. Necdet'in kendisine âşık olduğunu hissettikten sonra onunla gazinoda buluşur.

[109] Mebrure Sami (Koray), **Yalan**, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul, 1941, 224 s.

Necdet'le görüşmesi Mine için yeni evredir. İkinci buluşmada otele girmek için geç kaldıklarını fark edince bir sandal kiralayarak İstanbul'a kaçarlar. Bir süre sonra nişanlanıp evlenirler. Evlendikleri gece Mine, Necdet'e kendisine ve niyetine dair bazı şeyleri itiraf eder. Babasının silik şahsiyeti yüzünden erkeklerden nefret ettiğini, ailesinden kaçabilmek için Necdet'le evlenmeyi kabul ettiğini söyler. Necdet bu sözlerden sonra büyük bir hayal kırıklığı yaşar.

Eser boyunca "Mine'nin Hikâyesi" başlıklı bölümlerde bu olaylar anlatılır. Diğer kısımlarda ise içinde bulunulan zamanın gelişmeleri yer almaktadır. Mine bir odada tedavi edilmekte, beyaz elbiseli bir hanım ona yardımcı olmaktadır. Bu hanım, Necdet'in temiz kalpli ve iyiliksever ablasıdır. Mine, imdadına yetiştiği için bu hanıma Perihan'dan bozma Peri ismiyle hitap eder. Necdet de bu aşamada kendisine yardımcı olur ve iki genç "muradına ermiş" olur.

Mebrure Sami'nin bu eserinde din ve inanç unsuru yok denecek kadar azdır. Eserin farklı yerlerinde, içinde dinî öğeler geçen bazı kalıp ifadelerin yanı sıra Hıristiyan inancındaki Meryem Ana, elifba öğrenme ve Allah'a şükretme gibi unsurların dışında herhangi bir inanç unsuruna rastlanmamaktadır.

1.3.13. M. Fahrettin Pakkan - Vahşet[110]

İhtiras, aşk ve macera romanı olarak nitelendirilen eserde üçüncü kaptan olarak gemilerde çalışan kaptan Rıfkı'nın başından geçen birtakım olaylar anlatılmıştır. Üçüncü kaptanı olarak çalıştığı Fransız şilebini Cezayir'de terk ettikten sonra burada kaldığı otelin sahibi vasıtasıyla kaptan Salâh ile tanışan Rıfkı, onunla çalışmaya başlar. Bu gemi Afrika'da Mozanbik'e ait yükünü boşalttıktan sonra Sofala'ya doğru harekete geçer. Burada silah ticareti yapan bir şirketle anlaşmışlardır. Oradan yüklenecek harp malzemelerini Çin'de bulunan şebekelerine teslim edeceklerdir. Ancak tayfalar hep gönülsüz çalışmaktadır ve Çin'e gidileceğinden haberdar değillerdir. Çünkü Çin çok karışık günler yaşamakta sokaklarda her an kurşuna dizilen insanlara rastlanmaktadır. Bu sebeple kaptan Salâh, gemi süvarisi Jorj ve üçüncü kaptan Rıfkı dışında kimse Çin'e yapılacak seferi bilmemelidir. Tayfalar yüklenecek silahların Çin'e değil

[110] M. Fahrettin Pakkan, **Vahşet**, Güven Basımevi, İstanbul, 1942, 142 s.

Somatra adasına çıkarılacağını bilmektedir ancak içlerinden bazıları buna inanmamaktadır.

Gemide su tahliye tulumbalarında arıza çıkması sonucu gemi pek de ilerleyemeden dördüncü günün sonunda bir kıyıya demir atar. İçecek su tedarik etmek amacıyla yanına iki tayfa da alan Rıfkı, ormanın içinden gürültüsü gelen şelaleye doğru ilerler. Vahşi hayvanlar, geçilemeyecek hale gelmiş ormanlık alan ve kayalıklarla da mücadele ederek şelaleye ulaşırlar. Fıçılara su doldurup sandala götüren tayfalar yokken Rıfkı ormanın içine doğru iner ve nehri takip eder. Nehirde bir genç kız görür. Rıfkı'yı görünce korkan genç kız onun ısrarları sonucu kaçmayı bırakır. Konuşmasını anlayamadığı genç kız ile Fransızca konuşarak anlaşmaya başlarlar.

Genç kızın, annesinin babası misyoner bir doktordur. Genç kızın içinde bulunduğu kabilesinin arasında büyükbabası beş sene kadar yaşar. Bir hastanın yanına giderken doktora bir kaplan saldırmış, kimsesiz kalan, doktorun kızını kabile reisi oğluna almış ve genç kız dünyaya gelmiştir. Annesi ve babası ölen genç kızın yaşadığı bu kabilede kutsal sayılan kişiler sihirbazlar tarafından dondurularak mabede koyulmuştur. Kabile reisinin kanını taşıyanlar kutsal sayıldığı için genç kız da mabet toplantılarına katılmak zorundadır. Genç kızın ismini kolayca telaffuz edemediği ve söylenişini benzettiği için Rıfkı ona Seyyal ismiyle seslenmeye başlar.

Ertesi gün Seyyal ile yine buluşan Rıfkı akşamki mabet toplantısından sonra onu gemiye götürerek kaçırmaya karar verir. Seyyal'in belirlediği yerde beklerken kabiledekiler tarafından yakalanan Rıfkı bir yere kapatılır. Seyyal'in yanına gelmesiyle sigarasının ateşini gördükleri için yakalandığını öğrenen Rıfkı kaçmak için Seyyal'i ikna eder, bu esnada büyük sihirbaz da karşılarına çıkınca onu öldüren Rıfkı ile Seyyal zor şartlar altında gemiye ulaşırlar. Kamarasında sakladığı Seyyal'in varlığından sadece kaptan Salâh'ın haberi vardır. Gemide arıza düzeltilmiş ve yola çıkmışlardır. Günlerce sıcağın altında ilerledikten sonra gemi, Afrika yerlilerinin bulunduğu bir sahile yanaşır. Akşama kadar Jorj ile Salâh dışarıda vakit geçirmişlerdir. Akşam ise Rıfkı, Seyyal'e erkek kıyafetleri ve şapka giydirerek dışarı çıkarır. Bir eğlence yerine giderler. Yerli halkın ve Meksikalıların olduğu bu yerde rakkasenin de

içinde olduğu bir manzara karşısında kahkahasını tutamayan Seyyal'in kadın olduğunu anlayan Meksikalılar Seyyal ve Rıfkı'ya saldırırlar. Burada iki kişiyi yaralayan Rıfkı, hapse atılır, cezası orada çalışması kaydıyla bir yıla indirilir. Rıfkı'nın ormanlık bir alanda ağaçları keserek kayalıları parçalayarak yol açmak için ağır şartlar altında çalıştırıldığı bu ceza yerinde sekiz yıldır kalan İzlandalı bir ihtiyarla arkadaşlığı olur. Rıfkı'nın çalıştığı gemi on gün içinde yola çıkacaktır. Seyyal ise Salâh kaptanın yardımıyla iyi durumdadır. Artık kaptan Jorj ile küçük kamarotun da Seyyal'den haberi vardır.

Rıfkı ile İzlandalı ihtiyar bir plan yaparak kaçmaya karar verirler. Çalıştırıldıkları ormanda kendileri gibi cezalı olan bir mahkûmun para karşılığı yardımıyla kaçmayı başarırlar ancak vahşi hayvanların, tabiatın ve bataklığın bulunduğu bu yerde kaçmak zor olur. Bir yerde dinlenirken nöbet sırası İzlandalıdayken pars saldırısına uğrayan ihtiyar can verir yanan ateş sayesinde kurtulan Rıfkı bir şekilde gemiye ulaşmayı başarır. Kaptan Salâh'ın, Rıfkı'nın kaçtığından haberi vardır. Polisler ilk gece gelmişlerdir ancak yola çıkacakları bahanesiyle Salâh kaptan onları atlatmıştır.

Gemiye ulaşan Rıfkı başından geçenleri Salâh kaptana anlatır ve kamarasında bulunan Seyyal'in yanına gider. Seyyal ile aşklarını tam bir ibadete benzeten Rıfkı gücünün de artık bu aşktan geldiğine inanır. Geminin hareketinden altı gün sonra gemide hareketlenmeler hat safhaya ulaşır. Somatra adasına yaklaştıklarında tayfa, rotanın hiçbir yere uğramadan Çin'e gitmek olduğunu anlar ve isyan çıkarır. Yaklaşmakta oldukları adaya güvenerek tahliye sandallarına binerek kaçmak isterler. Karşılıklı mücadeleler sonucunda kaptan Jorj öldürülür, tayfadan da pek çok kişi ölür. Bir kısmı da geminin arka tarafında yangın çıkararak sandallarla kaçmaya çalışır. Ağır yaralanan Salâh kaptan da kamarasında bulunan paraları alarak Rıfkı ve Seyyal'in kaçmasını ister ve can verir. Sandalla kaçmayı başaran Rıfkı ve Seyyal, denizin ortasında susuz ve çaresiz kalırlar ancak beşinci günde bir İngiliz seyyah vapuru onları kurtarır. Vapurun doktoru vasıtasıyla durumu iyileşen Seyyal ve Rıfkı on dördüncü günde Akdeniz üzerinde ve rotası İstanbul olarak ilerleyen gemide çok mutlulardır.

Vahşet romanında; Allah'ın dünya üzerindeki hâkimiyeti, zor durumda kalan kulların Allah'a yalvarma ve niyazları, günah kavramı ve işlenen günahlara verilen ceza, Afrika kabilelerinde ilkel inanış biçimleri, bireylerin tanrılaştırılması, Hinduizm ve Budizm gibi inanç biçimleri din ve inanç unsuru olarak işlenmiştir.

1.3.14. M. Fahrettin Pakkan – Baskın[111]

M. Fahrettin Pakkan'ın Baskın adlı bu kısa eseri hissî ve aşkî romanlar serisi içinde yer alır.

Çetelerin türediği bir dönemi ele alan eser, Kütahya çevresinde, uzun geçmişi olmayan bir çetenin dört üyesinin, dağa genç bir kızı kaçırmasıyla başlar. Dağdaki mağaraya kaçırdıkları Osman ağanın kızı Güzin'i yaralı bir halde Efe'nin önüne bırakan Ahmet Pehlivan ve Salih de bu üyelerdendir. Zengin ağaların çocuklarını, kızlarını hatta eşlerini dağa kaldırarak istedikleri kadar parayı alıp onları iade etme usulünü Osman ağaya da yapmışlardır. Efelerin keyfine hizmet eden, köylerdeki yataklıklarından her şeyi öğrenen çete, yolcuları soyarak ya da dağa insan kaldırarak ortalığa korku salmaktadır.

Sazlıklı çiftliğinin sahibi merhum Rüştü ağanın oğlu Murat, Güzin'in nişanlısıdır. Muhtar kaçırılma olayını Murat'a haber verir. İşbirliği içinde Güzin'i kurtarmak isterler.

Bir gözcünün haber vermesiyle köylerine dönen kafilenin önünü keserek eşyalarını yağmalayan eşkıyaların başı olan Efe bu ganimetlerin şerefine Palazlı köyünde Hüseyin adında şeytan zekâlı bir adamın evinde eğlence düzenler. Dağdaki yerlerini kimse bilmemektedir, eğlence yeri olarak çetenin buraya geldiğini öğrenen Murat, o esnada baskın yapar ancak bu baskında Efe kurtularak mağarasına döner.

Osman ağadan istediği parayı alan çete üyeleri Güzin'i bırakıp bırakmama konusunda anlaşamaz. Efe son olarak Murat'ı ortadan kaldırarak verdikleri korkuyu daha da büyütmeye karar verir. Bir gece Murat'ın çiftliğine baskın yapan çete, ağılları yakar, Murat'ın evini ateşe verir. Ancak daha öncesinde atının huzursuzlanmasından

[111] M. Fahrettin Pakkan, **Baskın**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1941, 62 s.

dolayı onun yanında olan Murat, bu seslerle birlikte bir köşeye çekilir ve Efe'nin adamları geri çekilsinler diye göndermek istediği Ahmet Pehlivan'ı vurur. Bunun üzerine oradan kaçan Efe'yi takip eden Murat, Güzin'in olduğu mağarayı bulur ve bacağından yara almasına rağmen onu kurtarır. Güzin de günlerdir yemediği için kötü durumdadır. Jandarmaların takipleri sonucunda Murat'ın çiftliğine baskın yapıldığı gece çete çökertilir.

Üç ay kadar İzmir'de hastanede yatan Güzin iyileşir ve başından ayrılmayan Murat'la, Durmuş kâhyanın da yardımlarıyla eski hâline dönen çiftlikte, mutlu bir hayat yaşarlar.

Baskın adlı eserde din ve inanç unsuru olarak kalıp ifadeler dışında başka unsurlara rastlanmaz. Güzin'in kaçırılmasından sonra köyde sabah ezanı ile bir araya gelen imam ve muhtarın konuşmalarına yer verilir. Bu diyalog boyunca kalıp ifade olarak yer alan müezzin, sabah ezanı, cami, namaz, cemaat, günah, Tanrı gibi ifadelerin dışında herhangi bir ayrıntı yer almamıştır.

1.3.15. Muazzez Tahsin Berkand – Kezban[112]

Dramatik bir aşk öyküsünü ele alan bu eserin konusu Kastamonu ile Taşköprü arasında başlar. Genç ve toy iki mühendis olan Ali ile Niyazi yol yapımı için bölgeye gelirler. Ağa ile ailesi bu iki gence yardımcı olurken Ali, ağanın kızı Hacer'i görür ve ona âşık olur. Arkadaşı Niyazi bunun bir heves olduğunu söylese de aldırmaz, Hacer ile evlenen Ali Kastamonu'ya yerleşir. Hacer evliliğinden memnun olsa da taşralı ve okumamış olduğu gerçeği ona kendisini yetersiz hissettirir. Ali ise zamanla aralarındaki farkı hissetmeye başlar ve ikisinin de farklı dünyalardan olduğunu düşünür. Bunun üzerine bir bahane uydurarak Hacer'e İstanbul'a gitmesi gerektiğini, geri döneceğini söyler. Hacer, eşinin onu bıraktığını, bir daha geri dönmeyeceğini anlar ve Ali'den hamile olduğu gerçeğini gizler. Ali, İstanbul'dan Hacer'e para

[112] Muazzez Tahsin Berkand, **Kezban**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 248 s.

göndermekle yetinir. Hacer de kaldıkları evin bir odasını kiraya verip diğer odasında da dokuma yaparken kızını büyütmeye çalışır.

Yıllarca duyduğu üzüntü ile yıpranan ve hastalanan Hacer, Kezban adını verdiği kızı daha on yedisindeyken vefat eder. Annesini kaybeden ve yapayalnız kalan bu genç kıza ise kiracıları Nazire Hanım sahip çıkar. Nazire Hanım, Hacer'in durumundan ve Ali Bey'in varlığından haberdardır. Ali Bey'e mektup yazarak olan biteni anlatır ve kızına sahip çıkmasını söyler. Hacer'in ölümüne üzüntü duyan ve vicdan azabı çeken Ali Bey kızını yanına aldırır. Başlangıçta endişe ve korku duyan Kezban, Ali Bey ve eşi Güzide Hanım'ın iyi insanlar olduklarını görünce rahatlar. Ancak Ali Bey'in kızı Vicdan ve onun arkadaşı Ferit'in kendisini hor görmeleri Kezban'ın duygularını incitir. Kezban güzel olmasıyla birlikte zeki bir kızdır bu nedenle tahsiline devam etmek ister. Böylece üç yıl boyunca yatılı okula gider. Ferit ise eğitimi için çıktığı yurt dışından yeni dönmüştür ve Kezban'ı görür görmez âşık olur. Kezban da Ferit'e karşı boş değildir fakat Ferit Vicdan ile nişanlanacağı için bu hislerini dile getirmez. Ferit ile Vicdan'ın nişanlanması Kezban'ın bütün umutlarını kırsa da onlar adına mutlu olmaya çalışır. Vicdan ise Ferit ile nişanlı olmasına karşın Necmi'yle gezip tozmaktan geri durmaz.

Ali Bey ailece gidecekleri bir balo öncesi rahatsızlanır. Gerçeği kızı Kezban'a anlatır ve bu olaya Ferit de şahit olur. Kızına bir ev ve büyük miktarda para bırakacağını söyleyen Ali Bey kızını Ferit'e emanet eder ve kısa bir süre sonra da hayata gözlerini yumar. Daire işlemleri için buluşan ikili orada birbirlerine karşı olan hislerini itiraf ederler. Ancak Ferit'in kendi kız kardeşiyle nişanlı olması ellerini kollarını bağlar. Birkaç gün sonra Kezban'ın buluşmak için yazdığı mektup, Ali Bey'in kardeşi Nigar Hanım'ın eline geçmesiyle Kezban, Ferit'i baştan çıkarmakla itham edilir. Nigar Hanım olayı Güzide Hanım'a ve Vicdan'a anlatır. Ali Bey'in kızı olduğunun ortaya çıkmasını ve olayların büyümesini istemeyen Kezban tüm bu ithamlar karşısında sessiz kalır ve köşkü terk eder.

Kastamonu'ya yerleşen Kezban, babasının ona bıraktığı parayla orada bir doğum evi açar ve fakirlere ücretsiz bakar. Ferit ise tüm bunlar karşısında çok üzgün ve Kezban'ı merak etmektedir. Sekiz ay sonunda kendisine gelen mektupla

umutları yeşerir. Kezban'ın evi terk etmesiyle derinden etkilenen Fazıla Hanım ise bunun sebebini araştırmaya başlar. Bu nedenle Ferit'i ziyaret eder, Ferit'in sözleriyle Kezban'ın kendisine bırakmış olduğu sırrı açığa çıkarır ve Kezban'ın eniştesinin kızı olduğunu öğrenir. Böylece Fazıla Hanım bütün aile bireylerini toplayarak durumu anlatır. Vicdan'ın Ferit ile Kezban mutlu olmasın diye nişanlandığını açıklar. Bunun üzerine Vicdan, Necmi'yi sevdiğini söyler ve Ferit ile Kezban'ın ilişkisini onaylar. Aileye kabul edilen Kezban, Ferit ile yeni bir hayata başlamaya hazırlanır.

Bir aşk hikâyesini konu alan Kezban romanında, birtakım kalıp ifadeler dışında herhangi bir din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.3.16. Muazzez Tahsin Berkand - Muallâ[113]

Muallâ romanı, tahlil ve tasvirleri başarılı popüler bir aşk romanıdır. Hikâyenin konusu kırklı yılların İstanbul ve İzmit dolaylarında geçmektedir. Cevat adındaki zengin bir yazar ile Muallâ adındaki fakir ama ahlaklı ve güzel bir kız arasındaki evlilik ve aşk hikâyesi ele alınmaktadır. Eserin muhtevası kısaca şöyledir: Cevat, şöhreti ülke sathına yayılmış meşhur bir romancı ve yazardır. İlk eşi Muazzez'in vefatı üzerine kızı Zeynep'e mürebbiyelik yapacak ve pek göz önünde görülmeyecek orta güzellikteki bir taşra kızını eş olarak almak ister. Amcası Müfid Bey'in aracı olması üzerine İzmit'te yaşayan uzak akrabaları ve aile dostları Nedim Bey'in kızı Muallâ'ya talip olurlar. Cevat bu talebi resmileştirmeden önce İzmit'e Muallâ'yı ve ailesinin durumunu görmek için ani bir ziyarette bulunur. Muallâ'nın, aradığı vasıflarda bir eş adayı olduğuna kanaat getirince hemen nişanlanırlar.

Muallâ, akıllı, tahsilli ve becerikli olduğu hâlde annesinin hastalığı yüzünden sadece ev işleriyle ve kardeşleriyle meşgul olmayı kendisine bir görev bilmiştir. Cevat'ın mağrur kişiliğini görünce ondan korkmasına rağmen babasının aşırı ısrarı üzerine onunla evlenmeyi kabul eder. Cevat'ın Muallâ'dan istediği tek şey Beykoz'daki çiftlikte yaşayıp Zeynep'e bakmasıdır. Düğünden hemen sonra oraya yerleşirler.

[113] Muazzez Tahsin Berkand, **Mualla**, İstanbul 1941, 247 s. (Bu romanın ilk baskısı temin edilemediğinden 1980 tarihli dokuzuncu baskısı değerlendirilmiştir.)

Romandaki olay akışının büyük kısmı Muallâ ile Cevat'ın birbirini tanıma süreci ve kişilik tahlilleri üzerinedir. Muallâ ondan çekinir ve gönül kapılarını açmaya bir türlü cesaret edemez. Cevat ise onun kendisinden niye bu kadar korktuğunu anlamaya çalışır. Eserin sonuna doğru iki genç, aralarındaki psikolojik duvarları aşar ve birbirlerine yakınlaşmaya başlar. Muallâ, Cevat'ın kıskanç dostlarının ve özellikle annesinin eleştiri oklarından nasibini alır ama birlikte bunun üstesinden gelirler. Küçük Zeynep, Muallâ'yı bir anne gibi kabullenir ve çiftin bir bebekleri daha olur. Roman da bu şekilde sona erer.

Muallâ romanında din ve unsurlarına pek yer verilmemiştir. Şahıslar arasındaki diyaloglarda geçen birtakım kalıp ifadeler ve bazı dua ifadeleri dışında yemin, şükür, mabet gibi kavramlara temas edildiği görülür.

1.3.17. Mükerrem Kâmil Su – Çırpınan Sular[114]

Mükerrem Kâmil Su'nun bu eseri popüler bir aşk romanı olup, Sermet ile Nahide'nin dramatik aşk öyküsünü anlatmaktadır. Olay akışı cumhuriyetin ilk yıllarında Balıkesir, İstanbul ve Ankara'da cereyan etmektedir. Eserin muhtevası kısaca şöyledir: Balıkesir'in varlıklı ailelerinden birine mensup olan Nahide, cumhuriyet idealleriyle yetiştirilmiş başarılı bir genç kadındır. İlk kocasıyla mesut olamadığı için boşanmış, muhitteki bütün gençleri cazibesiyle etkilemeyi başarmıştır. Bir okulda kimyager olan Sermet ise henüz gençliğinin baharında olan kendi hâlinde bir öğretmendir. Nahide'yi görür görmez ona âşık olan Sermet, aşkını itiraf etmek için çeşitli vesileler arar ve bir süre sonra buna muvaffak olur. Nahide, hareketli yaşantısının ve bitmek bilmeyen arzularının Sermet'i yoracağını söylese de Sermet hepsini kabul eder. Ani bir kararla evlenmeye karar verirler.

Nahide'nin etkileyici kişiliğini peşinen kabul eden Sermet, arzusuna kavuşmuş ve hareketli ama bir o kadar mutlu bir yaşama adım atmıştır. Beş yıl süren evlilikleri boyunca İstanbul ve Ankara'da yaşarlar. Sermet, karısı Nahide'yi çok sevmesine rağmen bir gün yolda yardımcı olduğu genç kızın günden güne kendisine bağlanmasına engel olamaz ve onunla görüşmeye karar verir. Bu sırada Nahide de

[114] Mükerrem Kâmil Su, **Çırpınan Sular,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 234 s.

sürdürdükleri yeknesak hayattan bunaldığını ve ayrılmak istediğini söyler. Sermet, kendisini kahreden bu ayrılık üzerine bir süredir peşinde olan Behin ile evlenir. Ama bu evlilikleri onu mutlu etmez. Çünkü eski karısı Nahide sürekli olarak onun aklını ve gönlünü meşgul eder.

Nahide, çalkantısız geçen beş yıllık evliliği niye bitirdiğini arkadaşı Afet'e yazdığı mektupla açıklığa kavuşturur. Evliliğin son dönemlerinde, kocasının kendisini aldattığına ilişkin peş peşe imzasız mektuplar ve telefonlar alır. Sermet'e bunu konduramadığı için bir süre bekler, ama emin olduktan sonra ayrılık kararı verir. Sermet ise karısı Nahide'nin "Çırpınan Sular" gibi olan çalkantılı hayatı devam ettiği için bu kararı aldığını zanneder. Romanın sonuna doğru olayların iç yüzü ortaya çıkar. Sermet'i ele geçirmeye çalışan genç kız Behin, daha önce nişanlandığı gencin Nahide'ye âşık olup kendisini terk ettiği için öç almak istemiş ve bunu da Nahide'nin evliliğini yıkarak başarmıştır. Nahide evliliğini bitirdikten sonra da Behin Sermet'i ele geçirmiş ve onunla evlenmiştir. Sermet bunları duyduktan sonra Behin'le yollarını ayırarak Nahide'ye tekrar dönmek istemiştir. Romanın sonunda beklenen kavuşma olmamış ve Nahide tercih ettiği münzevi hayatına devam etmiştir.

Çırpınan Sular, popüler bir aşk romanı olduğu için din ve inanç unsurlarını pek barındırmaz. Kahramanların diyalogları sırasında geçen birkaç kalıp ifade ile hayat ve kadere ilişkin bazı ifadeler dışında herhangi bir inanç unsuru yer almamaktadır.

1.3.18. Niyazi Ağırnaslı – Elem Kaynağı[115]

Eserde Orta Anadolu'nun çorak köylerinin birinde doğup büyüyen Ömer'in hazin hikâyesi anlatılmaktadır. Kapak bilgilerinde bu eserin bir "içtimaî roman" olduğu belirtilmiştir. Eserdeki olaylar, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında geçmektedir. Fakir bir köyün orta halli bir ailesinde büyüyen Ömer, çocukluğundan itibaren hayvancılık ve çiftçilikle meşgul olur. Ergenlik yaşlarına geldiğinde babasının arzusu üzerine kasabadaki yatılı okulda eğitimine başlar. İlk ve

[115] Niyazi Ağırnaslı, **Elem Kaynağı,** Tan Matbaası, İstanbul 1941, 126 s.

orta öğretimin ardından üniversite tahsili almak isteyen Ömer, ailesinin gönülsüz onayıyla İstanbul'a gelir.

İstanbul'da bir yandan su mühendisliği eğitimi alan Ömer, diğer yandan maişetini kazanmak için çeşitli işlerde çalışır. Bir süre ideolojik çevrelerde zaman geçirir, zaman zaman kafasının dağıldığı olur. Üniversite tahsili devam ederken zamanın ünlü mebuslarından Nihat Süreyya Bey'in çocukları Gönül ile Tarık'a özel ders verir ve kazancı yüzünü güldürmeye başlar. Derslerdeki kabiliyeti ve çocukların memnuniyeti üzerine Süreyya Bey de Ömer'i takdir etmeye başlar. Bir süre sonra Süreyya Bey'in evindeki sohbet meclislerine katılarak onun dost çevresini tanır, sosyete dünyasını keşfetmeye başlar. Bir süre Neriman isminde, aslen Konyalı olup sonradan İstanbul'un bu ortamlarına karışan bir sosyete güzeliyle zaman geçirir ve onun kişisel dramına şahit olur. Ömer, yaz aylarında köyüne gidip tarla işlerinde babasına yardımcı olur, tahsil zamanı ise İstanbul'da hem okur hem de ders vermeye devam eder. Üniversite'den mezun olacağı yaz ayına kadar bu şekilde hayatını sürdürür.

İstanbul'daki son yılında Süreyya Bey'in kızı Gönül'ün gizliden gizliye kendisine âşık olduğunu anlar. Kendisi de benzer duyguları taşımaktadır. Ama iradesine hâkim olarak son bir defa Süreyya Bey'in evine giderek artık İstanbul'dan ayrılacağını, zihnindeki projeleri gerçekleştirmek için devlet memuru olacağını söyler. Tüm aile, Ömer'in gidecek olmasına üzülür. Gönül ise güzel duygular beslediği Ömer'i kaybetmek üzere olduğunu anlar ve kahrolur. Ömer, her şeyi geride bırakarak Ankara'ya gider.

Ankara'da, Yol İdaresi'nin bir şubesine memur olarak atanır. Ömer, su mühendisi olduğunu söylemesine rağmen zorla görevlendirildiği bu işten hazzetmez. Kendisi gibi memur arkadaşlarıyla birlikte kiralık bir ev tutarak yaşamaya başlarlar. Birkaç yıl devam eden bu hayat, Ömer'in ideallerine uygun bir yaşam biçimi değildir. O, hayalindeki projelerin hayata geçmesi için uğraşır. Kurak olan Anadolu coğrafyasının suya kavuşması için barajların ve sulama kanallarının yapılması gerektiğini düşünür. Buna ilişkin bazı projeler hazırlayıp bakanlığa sunar. Ankara'da devlet işleyişindeki sıkıntıların, memurlardaki riya, rüşvet ve yolsuzluk çarkının

geldiği boyutu görünce ani bir kararla devlet memurluğundan istifa ederek köyüne döner.

Hayalindeki projeleri köyde uygulamaya başlar. Tarım kooperatifi kurarak köylüleri düzenli tarıma ve ürün çeşitliliğine yönlendirir. Çevre köylerdeki çocukları, geri dönmek kaydıyla, civar illere tahsile yönlendirir. Modern ziraat, teknolojik hayvancılık usullerini yerleştirmeye çalışır. Yıllar boyunca emek harcadığı bu hedefine büyük oranda ulaşır. Ama yıllar önce âşık olduğu Gönül, zihninden ve kalbinden bir türlü çıkmaz. Hem Ankara'da hem de köyünde zaman zaman Gönül'ü rüyalarında görür, onun hasretiyle yanar. Ama hedeflediği projelere odaklanması gerektiğini düşündüğü için bu hasreti hep kalbine gömer. Bir zaman sonra Anadolu insanının ince maraz dedikleri hastalığa tutulur. Vücudunun bir kısmı tutmaz olur. Köydeki işleri Tosun isminde, hukuk tahsili görmüş bir gence devreder. Tedavi için gittiği hastanede Gönül'ün hayaliyle son nefesini verir.

Elem Kaynağı adlı bu roman, büyük şehirlerde ve Anadolu köylerinde birbirinden oldukça farklı bir şekilde devam eden yaşamı ele aldığı için din ve inanç unsurlarını ziyadesiyle işlemektedir. Bu unsurlar çoğunlukla köylerdeki gündelik hayata yansıyan bayram, kurban, adak, dua gibi dinî ritüeller, bâtıl inançlar gibi şeylerdir. Eser, köy hayatına yansımış din ve inanç unsurları barındırması açısından zengin bir kaynak sayılabilir. İstanbul ve Ankara'daki modern hayatın anlatıldığı bölümlerde ise çeşitli ahlâk problemleri, vatan sevgisi ve şehitlik kavramı, kimi ideolojik cereyanlar ve inanca ilişkin zihnî problemler üzerinde durulmuştur.

1.3.19. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Ölmez Reis[116]

Zindancı Kaptan ve *Şahin Reis* adlı romanların devamı olan bu eser, fantastik ögeler içeren bir tarihî romandır. *Ölmez Reis*, Hıristiyan olarak büyüyen ama sonradan Türk olduğunu öğrenen bir gencin denizlerde korsanlarla mücadelesini ve İstanbul'da başından geçen olayları ele almaktadır.

[116] Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Ölmez Reis,** Vakit Matbaası, İstanbul 1941, 96 s.

On altıncı yüzyılın son çeyreğinde, Akdeniz'deki deniz mücadelelerini, korsanları, kıyı kentlerini, adaları tasvir eden yazar, özellikle İstanbul'un o dönemdeki sosyal hayatını ve saray entrikalarını ilginç bir üslupla değerlendirir. Romanın olay akışı kısaca şöyledir: Karlo (Ölmez Reis) adındaki genç, Akdeniz'in Korfo Adası'nda, bir şatoda Mafalda Teyze (Halime) ve yaşlı Alfonso ile birlikte yaşar. Bir mahzendeki tünele girdikten sonra hiç görmediği gizli bir yerde esir tutulanlara işkence yapan Alfonso'nun gerçek yüzünü görür. O zamana kadar adeta peygamber yürekli bir ihtiyar olarak tanıdığı Alfonso'nun aslında azılı bir katil ve bir korsan olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Alfonso, Karlo'yu bir gemiye bindirerek uzaklaştırmak ve denizde öldürtmek ister. Durumu anlayan Karlo, gemiye biner ama kısa zamanda bütün tayfaları etkileyerek gemiye hâkim olur ve Akdeniz'de korsanlarla mücadele etmeye başlar. Savaşçı ruhuyla birçok çarpışmadan galip ayrılan Karlo, kısa bir zamanda denizlerde adını duyurmaya başlar.

Karlo'nun gidişinden sonra şatoda kalan Mafalda Teyze ile evin hizmetçisi Jano da Alfonso'nun hışmına uğrar. Jano'nun yıllarca herkesten, özellikle Alfonso'dan gizlediği kızı Yolanda, Mafalda Teyze ile birlikte şatodan uzaklaştırılır. Bu duruma çok kızan Jano, Alfonso'yu bağlayarak evinin mahzeninde esir eder ve kızını kurtarmak için denizlere açılır. Bu sırada, artık tam bir deniz kaptanı olan Karlo, emrindekilerle birlikte Venedik'e gelir. Korsanlarla mücadele etmek için Venedik valisinin desteğini ister ama burada tuzağa düşürülmek istenir. Valinin kızı Bafo ile burada tanışır. Bafo, yıllar sonra İstanbul'daki Sultan Murad'ın hanımı olacaktır. Venedik valisinin tuzağından kurtularak tekrar Korfo Adası'na döner. Burada Alfonso'nun öldüğünü, Mafalda Teyze ile Yolanda'nın kaçırıldığını, Jano'nun da onları bulmak için gittiğini öğrenir. Jano'nun karısı Viyola, Mafalda Teyze'nin aslında Halime isminde bir Müslüman olduğunu ve Karlo'nun annesi olduğunu söyler. Ayrıca Karlo'nun aslen Türk ve asıl adının Reis olduğunu da ekler. Bu duruma çok şaşıran Karlo, bir an önce annesini kurtarmak için denizlere açılır. Bütün tayfaların artık kendisine Reis diye hitap etmesini emreder. Yenilmezliği sebebiyle adı Ölmez Reis olarak meşhur olur.

Ölmez Reis, annesinin izini sürerek İstanbul'a gelir. Bu sırada Venedik valisinin kızı Bafo, saray gelmiş ve Safiye Sultan olarak meşhur olmuştur. Jano ise

sarayda göreve başlamış, kızı Yolanda (yeni ismi Yıldız) ise cariye olarak hareme alınmıştır. Ölmez Reis, Jano'nun yardımıyla annesinin yaşadığı yeri öğrenir. Onunla buluştuktan kısa bir süre sonra annesi ölür. Ölmez Reis, Jano'nun kızı Yolanda'yı saraydan kurtarmak için türlü mücadelelere sürüklenir. Sultan Murad'ın gözdesi Bafo ve onun yardımcısı Raziye Kalfa, başka bir cariyeyi Yıldız diye Ölmez Reis'e teslim ederler. Ölmez Reis, bu cariyeyi saraydan çıkararak bir yerde saklar. Daha sonra türlü saray entrikalarını alt ederek Yıldız'ı Sultan Murad'dan ister ve ailesiyle buluşturur. Yıldız, asıl ismi olan Yolanda'ya dönünce Ölmez Reis, daha önce kurtardığı cariyeye Yıldız ismini koyar. Reis, İstanbul'dan ayrılmaya hazırlanırken Bafo ve yardımcısı Raziye Kalfa'nın entrikaları sebebiyle sarayda kıstırılarak yakalanır. Gemileri limanda ateşe verilerek bütün adamları öldürülür. Aylarca zindanda kalan Ölmez Reis, daha önce kurtardığı cariyenin (Yıldız) yardımıyla zindandan çıkarılır. Bütün adamlarının öldürüldüğünü öğrenir ve çaresiz bir şekilde Yıldız'ın yanında kalmayı kabul eder. Roman bu şekilde sona erer.

Ölmez Reis adlı bu eser, on altıncı yüzyılın çok dinli, çok dilli ve çok kültürlü yaşamını yansıtması açısından dikkate değer bir romandır. Romanda din ve inanç unsurları ise umulanın aksine azdır. Din ve inanç unsurlarını içermesi bakımından zayıf olsa da eser Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanların davranış biçimleri, din değiştirme, kader, milliyet-din ilişkisi gibi hususlarla öne çıkar. Dinî kavramlar içeren kalıp ifadelerin çokluğu da anlatım dilinin bir başka özelliğidir.

1.3.20. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Şahin Reis[117]

Niyazi Ahmet'in *Şahin Reis* adını taşıyan bu romanının mevcut 1964 baskısı aslında serinin diğer iki romanı olan *Zindancı Kaptan* ile *Ölmez Reis*'i de ihtiva etmektedir. Konumuz olan *Şahin Reis* romanı, eserin 225-445. sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin ilk kısmında *Zindancı Kaptan* (s. 5-224), son kısmında ise *Ölmez Reis* (s. 446-580) romanları bulunmaktadır. Şahin Reis, ilk romanda anlatılan Kör Kaptan Yusuf'un oğlu ve üçüncü romanda anlatılan Ölmez Reis'in babasıdır. Şahin Reis'in maceraları ilk romandan itibaren başlamış, ikinci romanda devam etmiştir. İlk

[117] Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Şahin Reis,** Ak Kitabevi, İstanbul 1964, 580 s. Bu eserin ilk baskısı temin edilemediği için 1964 tarihli baskısı değerlendirilmiştir.

romanda babası Kör Kaptan Yusuf'u kaybettikten sonra onun gemisine kaptan olmuş ve bir yıl içerisinde Akdeniz'de nam salmıştır. İkinci roman olan Şahin Reis'te ise olay akışı kısaca şu şekildedir:

Gösterdiği kahramanlıklar sayesinde Valensiya halkının sevgilisi hâline gelen Şahin Reis, İspanya kralı Filip tarafından öldürülmek istenir. Kralın emriyle Valensiya valisi tarafından kurulan tuzaktan eski adamı Diyego sayesinde kurtulan Şahin Reis, vilayet konağında şiddetli çarpışmalara girer. Bu sırada valinin kızı Culya'ya ilgi duyar. Şahin Reis, kahramanlıkları sayesinde valinin idam kararından kurtularak Madrid'deki kral sarayına gider. Sarayda ise kralın gözdesi Mariora sayesinde tuzaklardan kurtulur ve onu da yanına alarak açıkta bekleyen Türk donanmasına ve komutan Piyale Paşa'ya sığınır. Şahin Reis, Piyale Paşa'dan izin alarak daha önce ele geçirdikleri bir gemiyle Akdeniz'e açılır. Kralın gözdesi Mariora da beraberindedir. Denizde bir korsan gemisini zapt ederler. Gemide sandıklar dolusu hazineyle birlikte Halime isminde bir Arap şeyhinin kızı da bulunmaktadır. Daha önce Culya ve Mariora ile kısa süre ilgilenmiş olan Şahin Reis, Halime'yi gördüğü ilk anda ona tutulur. Gemidekilere Halime ile evleneceğini duyurur. Bu haber hem Mariora'yı hem de Şahin'in yardımcısı Levend Musa'yı rahatsız eder. Musa ile Mariora bir plan yaparak Halime'yi kaçırırlar. Böylece Şahin Mariora'ya kalmış olacak ve Musa da gönül koyduğu Halime'ye kavuşmuş olacaktır.

Her yerde Halime'yi arayan Şahin Reis'in imdadına eski yardımcıları Alvardo ile Diyego yetişir. Musa'nın izini sürmeye başlarlar. Bu sırada Şahin Reis, Gijon Canavarı isimli korsanın adamları tarafından esir alınır ve beş yıl boyunca korsan gemisinde zincire vurulmuş hâlde küreğe mahkûm edilir. Aynı gemide Mariora da bulunmaktadır. Şahin, Halime'nin de İspanya'ya kaçırıldığını gemideyken öğrenir. Beş yılın sonunda korsanlardan olan Aygır'ın yardımıyla kurtulur ve gemiye sahip olur. Halime'nin izini sürmek için eski memleketi olan Valensiya'ya gelir. Bu sırada Şahin'e yaptıklarından pişman olan Mariora da sevgilisi Ferhat'la birlikte oraya gelmiştir. Valensiya'nın eskisi gibi olmadığını gören Şahin Reis, şehre musallat olan Dağlılar ismindeki eşkıya çetesiyle çarpışmak ister. Dağlıların reisi kimliğini gizleyen bir kadındır. Şahin'in eski adamları Alvardo ve Diyego da onun emrinde çalışmaktadırlar. Şahin Reis, o eşkıya reisinin karısı Halime olduğunu anlar. Şahin,

daha önceki çarpışmaların birinde yüzünden yaralandığı için kendini gizler ve o hâliyle Halime'nin karşısına çıkmak istemez. Halime'yi elinden alan Musa'nın peşine düşüp İspanya sarayına gider. Gerekenleri yaptıktan sonra yardımcısı Aygır'la birlikte İstanbul'a giderler.

İstanbul'da bir süre kendi imkânlarıyla geçinmeye çalışırlar. Ancak Aygır, saraydaki Piyale Paşa'ya ulaşarak Şahin'in İstanbul'da olduğunu haber verir. Piyale Paşa ise hemen Şahin'i çağırtarak onuruna ziyafet düzenler ve Nergis isimli bir cariyesini ona hediye eder. Ama Piyale'nin gözdesi Mihri de Şahin'e göz koyduğu için Nergis'i hapseder ve Şahin'le birlikte olmak ister. Şahin Reis, Mihri'nin bütün ayak oyunlarına rağmen Nergis'ten vazgeçmez ve sonunda onu kurtarmayı başararak İstanbul'dan ayrılmaya karar verir. İstanbul limanındaki bir gemiyi ele geçirmek üzere harekete geçerler. Nergis de erkek kıyafetiyle aralarındadır. Kayığın batması sonucu Nergis ölür. Şahin Reis adamlarıyla birlikte Türk donanmasındaki bir gemiye binerler. Açık denizde korsan gemileriyle karşılaşırlar. Şahin'in kahramanlığı sayesinde korsanları alt ederler. Şahin Reis, Piyale Paşa'nın izniyle bir korsan gemisini alarak İtalya'ya gider. Orada yine Mariora ile karşılaşırlar. Mariora, yaptıklarından pişman bir şekilde Şahin'den özür diler ve intihar eder. Bu duruma çok üzülen Şahin Reis, her şeyi bir tarafa bırakarak denizden ayrılır.

Roman, anlatıcının sonuç cümleleriyle sona erer. Anlatıcı, Şahin Reis'in küçük bir kıyı kasabasında yıllarını geçirdiğini aktarır. Halime ise İspanyol bir ailenin yanına yerleşerek Şahin'den olan oğlunu gizlice büyütür. Korfo Adası'ndaki tarihî bir şatoda yaşamaya başlar. Olayların bundan sonraki kısmı, serinin üçüncü eseri olan *Ölmez Reis* romanında devam edecektir.

Şahin Reis romanında din ve inanç unsurlarına hemen hiç rastlanmaz. Kahramanlar arasındaki diyaloglarda geçen bazı kalıp ifadeler dışında din ve inanç unsurlarına yer verilmediği görülmektedir.

1.3.21. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Zindancı Kaptan[118]

Niyazi Ahmet'in 1941 yılında tarihî roman serisi olarak kurguladığı üç romandan birincisi olan bu eser, roman kahramanı olan Yusuf'un ve arkadaşı Zindancı Kaptan'ın denizlerdeki macerasını ele almaktadır. Yazarın diğer iki eseri *Şahin Reis* ve *Ölmez Reis* adlı romanlar da benzer bir içeriğe sahiptir. *Şahin Reis* romanında Yusuf'un oğlu Şahin'in, *Ölmez Reis'*te ise Şahin'in oğlu Ölmez Reis'in maceraları anlatılmaktadır. 1961 yılında yazarın her üç eseri de birleştirilerek *Şahin Reis* adıyla yeniden basılmıştır.

Zindancı Kaptan romanının olay akışı kısaca şöyledir: Elhac Abdurrahman Efendi'nin kölesi olan Yusuf, bir gün efendisinin ani bir kararıyla azat edilir. Efendisinin kızı Zehra'ya âşık olan Yusuf istemeyerek de olsa oradan ayrılır ve Kahire üzerinden İskenderiye'ye gider. İstanbul'a gitmek amacıyla bir gemiye binen Yusuf, yağmur ve fırtınanın etkisiyle batan gemiden güç bela kurtulmayı başarır. Kurtulan diğer yolcularla birlikte küçük bir adada mahsur kalırlar. Açlık ve susuzluktan perişan düşmüş hâlde bekleşirken yol arkadaşları olan bir papazın çabasıyla hayatta kalmaya çalışırlar. Daha sonra oradan geçmekte olan bir korsan gemisi hepsini esir alır. Yusuf ve diğer yolcular uzun bir süre bu korsan gemisinde hapsedilirler. Korsan gemisi daha sonra bir gemiye baskın verir ve Afrika'nın kuzeyinden toplanıp esir edilmiş genç kızların hepsini ele geçirir. Esirler arasında Yusuf'un sevdiği Zehra da vardır. Bir gün gemi kaptanı olan korsan, tayfalarıyla birlikte Kıbrıs'ı kuşatmak için gemiden ayrıldığı sırada, gemideki zindancı esirleri serbest bırakarak gemiyi ele geçirir ve Zindancı Kaptan olarak gemiyi yönetmeye başlar.

Kıbrıs'a erzak almak için yanaşan Zindancı Kaptan ve adamları tuzağa düşürülüp esir edilir. Zehra da esirler arasındadır. Gemide kalan Yusuf ise onları zindanlarından kurtarmak için çare ararken Kıbrıs valisinin eşi ve çocuklarını taşıyan gemiyi ele geçirir ve valinin oğlu Ali Bey aracılığıyla Zehra'yı ve Zindancı Kaptan'ı kurtarır. Ali Bey, kurtardığı Zehra'ya tutulduğu için onlarla birlikte denizlere açılır. Zindancı Kaptan ile Yusuf, denizlerde birçok maceralara atılırlar.

[118] Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Zindancı Kaptan,** Vakit Matbaası, İstanbul 1941, 132 s.

Romanın ikinci kısmında Yusuf ile Zehra denizlerden ayrılarak Tunus'un bir köyüne yerleşirler. Bir erkek çocukları olur ve ona Deniz adını verirler. Birkaç yıl sonra Zindancı Kaptan, Yusuf'u ziyaret eder ve tekrar denizlere açılmak üzere ikna eder. Gemiye binecekleri sırada Ali Bey, Yusuf'a suikast tertip edip Zehra'yı kaçırmaya çalışır. Yusuf, arkadaşı Şahin Reis'in yardımıyla bu tuzaktan kurtulur ama oğlu kaçırılır. Yusuf ile Zehra, oğulları Deniz'i kurtarmak için denize açılırlar. Bindikleri gemiyi yöneten korsan Aygır Kaptan, Zehra'yı rehin alma karşılığında Yusuf'un ayrılmasına müsaade eder. Yusuf, oğlu Deniz'i bulmak için Cezayir taraflarına giderken Zehra ise Aygır Kaptan'ın rehinesi olarak İspanya'ya götürülür. Yusuf, bu sırada tekrar Zindancı Kaptan ile görüşüp kendilerine ihanet eden Ali Bey'in gemilerini batırırlar. Yusuf bir süre sonra Akdeniz sularında korsanlık yapmaya başlar. Girdiği çarpışmada bir gözünü kaybettiği için Kör Kaptan lakabıyla meşhur olur.

Romanın bundan sonraki kısmı yirmi sene sonrasıyla devam eder. Zehra'yı İspanya'ya götüren Aygır Kaptan, korsanlığı bırakıp meyhane işletmeye başlamıştır. Dolores adını alan Zehra ise ona yardım etmektedir. Yusuf'tan ayrıldığı zaman hamile olan Zehra, ikinci çocuğunu dünyaya getirmiştir. İzabella adını verdiği kızını herkesten saklamayı başarmıştır. Aygır Kaptan ile Dolores'in işlettikleri meyhaneye gelen eşkıya Don Pedro, Dolores'e sarkıntılık edince meyhanede şarap içen Şahin adındaki genç onları kurtarır. Dolores (Zehra) Şahin'i görür görmez onun kaybolan oğlu Deniz olduğunu hisseder. Köydeki çiftliğine bakmak üzere onunla anlaşır. Aygır Kaptan, Şahin'i çiftliğe götürür. Zehra ise Şahin'in kendi oğlu olduğunu ispat etmek için Cezayir'e gider. Aygır Kaptan ise Şahin'in, aslında kardeşi olan İzabella'ya âşık olmasını engellemek için onları birbirinden uzak tutmaya çalışır.

Şahin, Valensiya'yı kasıp kavuran eşkıya Don Pedro ile mücadele ettiği için halk tarafından çok sevilir ve kısa zamanda meşhur olur. Diyego ve Alvardo gibi yardımcıları başta olmak üzere birçok adamı ona yardımcı olur. Bu sırada Zehra da Şahin'in oğlu Deniz olduğunu ispatlamak için açık denizlerdedir. İçinde olduğu gemiyi ele geçirmek isteyen haydutlar tarafından hapsedilir. Kör Kaptan lakabıyla bilinen Yusuf, bu gemiyi ele geçirdiği zaman Zehra'yı ağır yaralı olarak ona getirirler. Zehra son nefesinde kızları İzabella'nın adını fısıldar. Yıllardır aradığı karısının kolları arasında can vermesi üzerine Yusuf çok üzülür ve Zehra'yı deniz kenarındaki

yüksekçe bir tepeye defnederek Valensiya'ya gider. Orada oğlu Şahin'in Don Pedro ile mücadelesini öğrenir. Şahin'i korumak için Don Pedro'nun adamlarıyla çarpışırken ölür. Cenazesi Şahin tarafından Valenisya'nın yüksek bir tepesine defnedilir. Şahin babasını defnettikten sonra eve döndüğünde kardeşi İzabella'nın da öldüğünü öğrenir. Daha sonra babasından kalan gemiye kaptan olarak Akdeniz'de meşhur bir korsan olur.

Muhteva açısından dağınık bir olay zincirine sahip olan *Zindancı Kaptan,* fantastik ögeleri çokça barındıran bir tarihî roman olduğu için din ve inanç unsurları konusunda zayıf kalmıştır. Bununla birlikte Hıristiyan ve Müslüman denizcilerin ilişkileri, aslında Türk ve Müslüman olan karakter ve tiplerin Hıristiyan ismi alarak onlar gibi yaşamaları, bazı Hıristiyanların Müslüman olması, dua, uğur-uğursuzluk, kader vb. unsulara rastlanır. Bunun dışında din ve inanç unsuru barındıran birtakım kalıp ifadeler de romanda yer alır.

1.3.22. Oğuz Özdeş – Gizlenen Istıraplar[119]

Oğuz Özdeş'in *Gizlenen Istıraplar*'ı yirmi bölümden oluşan aşk ve polisiye romanıdır. Eserin muhtevası kısaca şöyledir: Bülent ile sevgili olan Selma, kocası Naci'ye bir biblo ile vurarak onu öldürdüğünü söylemek üzere Bülent'e gider. Bülent de sevdiği kadını kurtarmak için suçu bir hırsız işlemiş gibi göstermek ister ancak kendisinin katil olduğunu düşündürecek kanıtlar bırakır. Polisten kaçarken sahile koşan Bülent, orada beklemekte olan gemideki Nevin ile tanışır. Nevin, annesi bir yıl önce vefat etmiş, babası ile Gemlik'te yaşayan, İstanbul'da da evleri olan bir genç kızdır.

Nevin'in yardımıyla gemiyle Gemlik'e gelen Bülent birkaç gün orada kalır. Bu süreçte babası ile İstanbul'a giden Nevin, kolejden arkadaşı olan Suzan'ın abisi komiser Sulhi'den ve Selma'nın hizmetçisi Ayşe'den cinayet ile ilgili bilgiler almıştır. Ayşe'nin yardımlarıyla Selma'nın odasında olup bitenleri duyabilecek kadar pencere kenarına ulaşır. O gece Selma'nın Şekip ile konuşmasına ve sonrasında buluşmalarına

[119] Oğuz Özdeş, **Gizlenen Istıraplar**, İtimat Kitabevi (Bahar Matbaası), İstanbul 1966, 197 s. Bu eserin ilk baskısı temin edilemediği için 1966 tarihli baskısı değerlendirilmiştir.

şahit olmuştur. Bülent, Şekip'i Selma'nın kuzeni olarak bilmektedir. Aynı zamanda onların kayıp olan Bülent'i ortadan kaldırmak için planlarını da öğrenen Nevin, sabah Gemlik'e döndüğünde şahit olduğu bilgilerin bir kısmını Bülent'e anlatır. Ancak Bülent, Nevin'e inanmayarak Selma'nın hâlâ kendisini sevdiğini düşünerek İstanbul'a gider. Nevin de İstanbul'a gelerek Selma ve Şekip'in Bülent'i öldürme planını bozmak için onlarla buluşma yerine giden Bülent'i polise ihbar eder.

Cinayetle suçlanan Bülent'in mahkeme kararı birkaç kez ertelenir ve kararın çıkacağı gün Nevin ile Sulhi, Selma'nın evine gizlice girer. Şekip ile Selma'nın konuşmalarına şahit olup suçüstü yaparlar, Şekip oradan kaçmaya çalışırken çatıdan düşerek ölür.

Selma mahkeme salonuna getirildiğinde gerçekleri itiraf eder ve katilin Şekip olduğunu söyler, kendisine de iki yıl hapis kararı çıkar. Mahkeme sonunda Bülent, baygınlık geçirip hafızasını yitirir, cinayetten sonraki özellikle Nevin'le tanıştığı an itibariyle hiçbir şeyi hatırlamaz. Nevin çok uğraşmasına rağmen Bülent'in hafızası yerine gelmez. Onun sağlığı için Gemlik'e dönen Nevin, altı ay kadar sonra amcasının oğlu Haldun'la istemeden de olsa nişanlanır. Bazı tesadüfler neticesinde Bülent'in hafızası yerine gelmeye başlar ve Nevinlerin çiftliğine ulaştığında hafızası tamamen yerine gelir, artık ikisi de çok mutludur.

Gizlenen Istıraplar adlı eserde din ve inanç unsuru bağlamında epeyce kalıp ifadeye yer verilmiştir. "Allah, Yarabbi, Aman Yarabbi, Aman Allah'ım, Allah müstahakkını versin, vallahi, yemin ederim" gibi ifadeler dışında mahkeme salonunda Bülent yakalandıktan sonra idam talebiyle yargılanmasında Reis'in şahitlere doğru söyleyeceklerine dair yemin ettirmesi dikkat çeker. Mahkemede edilen yeminler çoğunlukla Allah'ın adıyla veya kutsal olarak nitelenen konular üzerinedir.

1.3.23. Oğuz Özdeş- Hasret[120]

1922 yıllarında Anadolu'da hâkim olmuş bir devlet yıkılmak üzeredir. Yeni bir devletin kurulması için ise eli silah tutan, cepheye teçhizat ve silah taşıyan eşler canla

[120] Oğuz Özdeş, **Hasret,** İkbal Kitabevi, İstanbul 1941, 307 s.

başla çalışmaktadır. Savaşın bu acımasız tarafından ötede, tabiatın güzelliği arasında oyun oynayan çocuklar ise olup bitenden habersizdir. Geniş bahçede oynayan beş çocuk göze çarpmaktadır. Bunlar; Orhan, kardeşi İlyas, Rauf, Ayşe ve en küçükleri olan Güzin'dir. Hassas ve içli bir kız olan Güzin'in incinmesi Orhan'ı korkutur; bu nedenle onu sürekli koruyup kollamaktadır.

Güzin ve arkadaşlarının oyun oynamak için dışarı çıktıkları bir gün, Güzin içine kapanmış hasta olan annesinin öleceğinden korkarken dere kenarında sessiz bir şekilde ağlamaktadır. Orhan ise arkadaşı olan Güzin'i teselli ederek her şeyin iyi olacağı konusunda kendisini teskin etmektedir. Ancak bu iki yakın arkadaşın hayatları Orhan'ın babasının savaşta şehit olmasıyla tamamen değişir. Bunun üzerine Orhan'ın annesi Nebahat Hanım, kasabadan ayrılmak zorunda kalır. Orhan bu duruma itiraz etse de Nebahat Hanım ona kulak asmaz ve iki oğlunu da alarak önce İstanbul'a ardından da Antalya'ya giderek orada yeni bir hayata başlar.

Aradan geçen on iki yılın ardından, Güzin amansız bir hastalık olan vereme yakalanır. Hastalığının iyileşmesi için yeşillik bir alanda yaşam sürmesi gereken Güzin'i, gümrük müdürü olan babası tayin isteyerek Antalya'ya götürür. Orada yaşamlarını sürdüren Orhan ve kardeşi İlyas'ın yeni müdürleri Güzin'in babası Reşit Nafiz Bey olur. Antalya'ya alışmaya çalışan genç kızın başına ise talihsiz birtakım olaylar gelir. Her defasında yardımına Orhan çıkagelir. Güzin çocukluk arkadaşı olan Orhan'ı ilk bakışta tanırken, Orhan eski arkadaşını hatırlayamaz.

Şehirde düzenlenen baloya Reşit Nafiz Efendi ailesiyle, Orhan ise kardeşi İlyas ile katılır. Herkes eğlenirken kızlarının oturmasını istemeyen Reşit Bey, Orhan'ı yanına çağırarak kızıyla dans etmesini ister. Orhan ile Güzin'i tanıştırır. Her seferinde tesadüf eseri kurtardığı kızın Güzin olduğunu öğrenen Orhan çok sevinir ve genç kıza tekrar bağlanır. Güzin ise hastalığından ötürü Orhan ile yakınlaşmak istemez ve ondan uzak durmak ister. Ancak Güzin'in uzak durma çabaları boşa çıkar, tekrar yakınlaşmaya başlayan ikili kısa bir süre sonra nişanlanma kararı alır.

Güzin'in İlyas ile vakit geçirmesi Orhan'ı anlamsız kıskançlık krizlerine sokar ve Güzin'i kendisine ihanet etmekte suçlar. Orhan genç kız ile arasına mesafe koyar. Geçen iki ayın ardından Güzin'den gelen mektupla genç kızın hamile olduğunu

öğrenir. Aklı İstanbul'a gitmekte olan genç adamın fikrini Güzin'in hamile olduğu gerçeği bile değiştiremez. Ardında bıraktığı gözü yaşlı kıza aldırmaz ve İstanbul'a giderek üç ay boyunca orada kalır. Geçen bu süreç içerisinde Orhan parasını kaptırarak randevu evini işleten Mualla ile tanışır. Ancak gönlünü kaptırdığı bu kadının ihanetine uğrar ve parasız bir şekilde sokaklara düşer. Kendisini içkiye veren Orhan artık bir sokak serserisine dönüşür. Sırtındaki ağrılarla boğuşan Orhan, verem olduğunu öğrenir.

Güzin ise Orhan'ın kendisini bırakıp gitmesine dayanamaz ve tekrar vereme yakalanır. Orhan'ın kendisini terk etmesine rağmen, genç adama duyduğu aşk ve sevgi hiçbir zaman azalmaz. Bu süre boyunca Orhan'a duyduğu hisleri yazıya döker ve karnındaki bebeğiyle sevdiği adamın kendisine döneceği günü hasretle bekler.

Parasız kalan Orhan, yaşamını sürdürebilmek için hırsızlık yapmaya başlar. Bir gün iş başındayken parasını çalmaya yeltendiği kişinin arkadaşı Naci olduğunu fark eder. Naci, Orhan'ın düştüğü durumu görünce ona yardım etmeye karar verir ve Güzin'in başına gelenleri anlatır. Pişmanlıkla kavrulan Orhan, Naci sayesinde bir an önce Antalya'ya döner. Güzin sonunda sevdiği adama kavuşmuştur; ancak artık her şey için çok geçtir. Genç kızın durumu oldukça ağırdır. Orhan ondan af dilerken hayata gözlerini yumar. Orhan ise Güzin'in ölümünü kaldıramaz ve kendine yazılmış notları alarak çektiği ıstırap ile meyhanelere geri döner.

İstiklâl savaşı yıllarındaki bir aşk hikâyesini konu edinen bu eserde din ve inanç unsurlarına pek yer verilmez. Roman kahramanları arasındaki diyaloglarda geçen kalıplaşmış ifadeler, günah kavramı ve sevgiliyi tanrılaştırma gibi birkaç unsur dışında eserde herhangi bir din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.3.24. Orhan Seyfi Orhon – Çocuk Adam[121]

Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarının sosyal hayatından canlı tasvirler sunan *Çocuk Adam* romanı, yaşı elliye dayanmış bir banka direktörünün kendi hâtıralarını anlattığı bir eserdir. Anlatıcı, hayatına ilişkin tüm unsurları

[121] Orhan Seyfi Orhon, **Çocuk Adam,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 174 s.

anlatmasına rağmen ismi konusunda herhangi bir ipucu vermez. Çengelköy'ün kibar evlerinin birinde doğan anlatıcı, tecrübeli bir Hacı Baba ve büyükannenin de bulunduğu zengin sayılabilecek bir ailede büyür. Babası asker olduğu için evinde neferler hizmet etmektedir. Yaz aylarında bağ evine gider, birkaç ay kaldıktan sonra tekrar Çengelköy'e dönerler. Çocukluğu ve ilk gençliği, geleneğin bütün canlılığıyla hissedildiği böyle bir ortamda geçer. Rüşdiye ve idadiyi Beylerbeyi'nde tamamlar.

Hacı Baba'nın vefatı üzerine aile İstanbul'a taşınır. Bu sırada anlatıcı 18, ağabeyi ise 23 yaşındadır. İstanbul'a taşındıktan sonra anlatıcı Hukuk fakültesine başlar. Bu sırada amcam dediği Halit Bey ile tanışırlar. Aslında dedesinin kız kardeşinin oğlu olan Halit Bey, sert mizaçlı, yıllarca sürgünde kalmış olan bir bürokrattır. Ona misafir olduğunda kızı Malike ile tanışır ve onu sevmeye başlar. Ama bir süre sonra Malike'nin mühendis bir Tatar'la evlendirileceğini duyar. Daha sonraki karşılaşmalarında Malike onu üzgün ve asık suratıyla karşılar. Malike evlendikten sonra anlatıcı, komşu binanın bahçesinde gördüğü Nezahat'le buluşmaya başlar. Nezahat'e âşık olur ve günlerce birlikte gezip eğlenirler. Hatta kendi aralarında nişan bile keserler. Anlatıcı, Nezahat'in Doktor Rahmi isminde birine âşık olduğunu duyar ve çok üzülür. Nezahat, rahat tavırlarıyla ve Rahmi'ye olan ilgisini saklamamasıyla anlatıcının daha çok üzülmesine sebep olur. Bir gece Nezahat'in evine gider ve başka misafirlerin de içip eğlendiklerini görür. Bir emniyet amirliğine çağrılan anlatıcı, Nezahat ve ailesinin aslında gayri ahlakî işlerle uğraştıklarını öğrenir. Nezahat'in evini basarak tüm resimlerini, mektuplarını alır ve ondan ayrılır.

Babasının yardımıyla Ayan Meclisi'nde kâtip olarak işe başlayan anlatıcı buradaki hatıralarını da canlı bir üslupla aktarır. Bu sırada büyük annesi vefat eder. Babası emekli edilir. Kendisi de askere çağrılır.

Romanın son kısmına gelindiğinde aradan yıllar geçmiş, anlatıcı elli yaşlarına gelmiştir. Bu kısımda romanın seyri anlatıcının, arkadaşı Peşte Başşehbenderi Cemal Nahid'e gönderdiği dört uzun mektupla devam eder. Arkadaşı Cemal Nahid'e yazdığı mektuplarda geçen yılların kısa bir özetini yapan anlatıcı, yeni hayatını da ayrıntılarıyla anlatır. Askerden döndükten sonra Ayan Meclisi'nin lağvedilmesi üzerine avukatlık mesleğine başlayan anlatıcı, amcası Halit Bey'in kızı Malike'nin

boşanma işlemlerine yardımcı olur. Malike Tatar olan kocasından ayrıldıktan sonra kızı Çiğdem'le birlikte ona sığınır. Malike ile evlenen anlatıcı uzun yıllar mutlu bir şekilde yaşamını sürdürür.

Malike'nin ısrarları üzerine yeni açılmış olan bir sigorta şirketi direktörlüğüne başvuran anlatıcı, bu kısımda yeni cumhuriyetin devlet işleyişi hakkında ilginç bilgiler verir. Ankara'da bazı görüşmeler yaptıktan sonra talip olduğu direktörlük görevine atanır. Cemal Nahid'e yazdığı ikinci mektubunda Yeni görev yerinde memurların dışında kendisinin çalıştırdığı daktilo kızlardan da söz eder. Aslında mutlu bir evliliği olan anlatıcı, genç kızlara olan zaafından söz eder. Özellikle Neriman isimli daktilo kız ile aralarındaki gönül ilişkisinden uzun uzun söz eder. Neriman'a sahip olabilmek için onun nazlarına katlanır, maaşını kendi cebinden verir. Onun başkalarıyla aşk yaşamasına göz yumar. Hatta Neriman'ın kadrolu personel olmasına yardımcı olur. Uzun süre devam eden bu ilişki Neriman'ın ondan uzaklaşmasıyla başka bir seyir alır. Bankada Neriman'a şiddet uygular. Neriman'la aralarındaki meselenin ayyuka çıkması üzerine karısı Malike, kızı Çiğdem'i da alarak ondan ayrılır. Anlatıcı ise terk edilmiş evinin eşyalarını satarak bir pansiyona yerleşir. Kendisini içkiye verir. Malike'nin yaşadığı eve son defa giden anlatıcı onunla görüşüp pişmanlığını anlatmak ister. Kızının ısrarlarına ve gözyaşlarına rağmen Malike, onunla görüşmez. Anlatıcı tekrar pansiyona dönüp içmeye devam eder. Roman bu şekilde sona erer.

İsmi verilmeyen bir anlatıcının diliyle kaleme alınan bu romanda Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki sosyal hayat, devlet meseleleri, aile içi ilişkiler ve geleneklere dair güzel tasvirler bulunmaktadır. Roman, din ve inanç unsurları açısından da zengin bir muhtevaya sahiptir. Özellikle eserin ilk kısımlarında büyük babanın ve büyük annenin yaşantıları ve anlattıkları bu konuda zengin bir veri sunar. Dinî ve kültürel adetler, aile hayatında dinin etkisi, sosyal yaşamdaki dinî unsurlar vb. hususların işlendiği görülür.

1.3.25. Peride Celal – Ana Kız[122]

Ana Kız adlı roman Peride Celal tarafından kaleme alınmış aşk konulu bir eserdir. Roman, anne, kız ve uzaktan evlerine gelen genç bir delikanlı arasındaki üçlü aşk, kıskançlık ve kuşak çatışması konuları üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra ana karakterlerin iç çatışmalarına da yer verilmiştir. Olaylar İstanbul Suadiye ve köşkte geçmektedir. Romanın başkarakteri olan Canan genç yaşta kocasını kaybetmiş ve dul kalmıştır. Kızı Alev'i iyi yetiştirebilmek için tekrar evlenmemiş ve annesi Servet Hanım ile Suadiye'deki köşklerinde beraber yaşam sürmektedirler. Üçü arasında zaman zaman kuşak çatışmaları oluşsa da köşkte çoğunlukla huzurlu bir hava hâkimdir.

Canan'ın ölen eşinin uzak akrabası olan Reşit, İstanbul'a tahsilini tamamlamak için geldiğinde bu üç kadının yaşamakta olduğu köşke yerleşir. Yirmi üç yaşında olan bu genç sakin ve olgun bir yapıya sahiptir. Alev ise denize gitmek, tenis oynamak, gece gezmeleri yapmak ve genç erkeklerle takılmak gibi hareketli bir eğlence hayatına sahiptir. Ömrünü taşrada geçirmiş olan delikanlı için bu yaşam tarzı ona uymamakta bu nedenle de sakin ve alıştığı şekilde bir yaşam sürmek istemektedir.

Reşit'in köşke yerleşmesiyle anne kız arasındaki ilişki daha da kötü bir hal alır. Alev, Reşit'in kendisine yüz vermemesiyle daha da hırslanmakta; arkadaşı Nedime ile bahis oynayarak onu kendisine aşık edeceğine dair iddialarda bulunmakta ve bunun için de her yolu denemektedir. Katıldıkları baloda nihayet Alev'in istediği yakınlaşma gerçekleşir. Bunun sonucunda Alev Reşit'e tamamen aşık olduğundan emin olurken Reşit tüm yakınlaşmadan pişmanlık duyar ve aklı baloda dans ettiği Alev'in güzel annesi Canan'da kalır.

Reşit çok geçmeden Tifo hastalığına yakalanır ve hastalığı sürecinde Canan onun bakımını üstlenir ve neredeyse hiç yanından ayrılmaz. Geçen bu süreç ikiliyi daha da yakınlaşır ve Reşit Canan'a duygularını itiraf eder. Öte yandan Alev'in Reşit'e karşı olan hislerini de öğrenmesi üzerine Canan kızı ile sevdiği adam arasında kalır. Ancak sonunda Canan Reşit'e olan hislerine kayıtsız kalmaz. Kendisinin de bir

[122] Peride Celal, **Ana Kız,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 189 s.

anneden önce kadın olduğunu hatırlayan Canan ile genç delikanlı arasında gizli bir ilişki başlar.

Canan kendisi ile sürekli iç çatışmalar yaşasa da Reşit'e olan aşkı her şeyin önüne geçmekte ve onu kızından daha da uzaklaştırmaktadır. Alev ise ikisinin aralarında bir ilişki olabileceğinden şüphelenmekte fakat annesine bunu konduramamaktadır. Duygularıyla boğulan Alev, Reşit'i unutmak için bohem bir hayata başlar. Her gece eğlencelere katılarak yeni tanıştığı Doktor Ahmet ile gönlünü avutmaya çalışır. Canan, duygularına ket vuramamış, Reşit ile kaçamaklar yapmaya başlamıştır. Sabaha karşı katılmış olduğu bir eğlenceden dönen Alev, annesi Canan'ı Reşit'in odasından yarı çıplak çıkarken görür. Hem annesinin yaptıklarına içerleyen hem de savaşı kaybettiğini anlayan Alev, evi terk eder ve arkadaşı Ahmet'in evine yerleşir.

Kızına yakalanan Canan, duruma çok üzülür. Esrarengiz bir şekilde o gece kendisini saçlarına aklar düşmüş ve daha da yaşlanmış bulur. Reşit'e kendisini beğendirmek için yüzüne ağır makyajlar yapmaya başlar. Reşit ise eskiden onun yanında bulduğu huzuru bulamaz ve gittikçe çöken halini gördükçe onu çekici bulmamaya başlar. Reşit'in kendisini artık beğenmediğini anlayan Canan son çare kızını eve getirmek için uğraşır fakat çabaları boşa çıkar. Annesi ve anneannesine karşı bir başkaldırı içinde olan Alev, annesinden intikam almak uğruna Ahmet'in metresi olarak yaşamaya başlamıştır. Sonunda hem kızını hem de sevdiği adamı kaybeden Canan ise tüm bunlara dayanamaz ve intihar eder.

Aşk ve kıskançlık ekseninde ilerleyen *Ana Kız* romanı, din ve inanç unsurları açısından zayıftır. Diyaloglardaki kalıp ifadeler, kader kavramına karşı bazı isyan cümleleri dışında romanda herhangi bir din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.3.26. Peride Celâl – Kızıl Vazo[123]

İki düşman ailenin birbirine âşık olan gençlerinin hikâyesini ele alan bu roman bir kan davası cinayetiyle başlar. Romanın başkarakteri Azize'nin babası Kemal,

[123] Peride Celâl, **Kızıl Vazo,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 291 s.

İzmir'de meçhul kişilerce öldürülür. Yıllar boyunca bilinmeyen bir düşmandan kaçtıklarını bilen Azize, babasının öldürülmesinden sonra ninesiyle birlikte İstanbul'a yerleşir. İstanbul'a dönerken yanlarında babasının çok önem verip kasada sakladığı kızıl vazo da vardır.

Vakur ve dirayetli bir yaratılışa sahip olan Azize bilgili, kültürlü ve varlıklıdır. Hayatın acısını tatlısını görmesine rağmen aşk ve evlilik konularında aşılmaz duvarları vardır. Kendisine talip olan adayların ve yıllardır kendisine aşık olan arkadaşı Hüseyin'in tekliflerini geri çevirir.

Bir gün İstanbul'da tedavi için gittiği doktorda Mimar Rıza ile karşılaşır. Önceleri Rıza'nın kibirli ve itici biri olduğunu düşünen Azize, içten içe ona ilgi duymaya başladığını hisseder. Zaman içerisinde birbirlerini tanıyıp çılgın bir aşka tutulurlar. Mimar Rıza'nın bahçeli küçük evinde buluşup hasret giderirler. Azize'nin ninesi, bu aşk kaçamağından rahatsız olur ve evlenmelerini ister.

Azize, Mimar Rıza ile evlenme hayali kurarken ondan hiç beklemediği bir ayrılık mektubu alır. Hayatı alt üst olan Azize, kendisine yardımcı olması için arkadaşı Hüseyin'i İzmir'den İstanbul'a davet eder. Hüseyin İstanbul'a gelir gelmez olayın iç yüzünü araştırmaya başlar ve Rıza ile Azize'yi görüştürür. Rıza evin salonundaki kızıl vazoyu dikkatlice inceledikten sonra Azize ile evlenmelerinin mümkün olmadığını söyleyerek ayrılır. Oldukça mahzun olan Azize bu aşkı kalbinden atmaya çalışır.

Azize bir gece evin alt katından sesler duyup aşağı inince iki yabancının eve girdiğini görür. Kendisine silah doğrultan ihtiyar adamdan daha hızlı davranıp onu vurur. Polis ve mahkeme sürecinden sonra vurduğu kişinin Rıza'nın babası Şevket olduğunu hayretler içerisinde öğrenir. Daha sonra ninesi başlarından geçmiş bir kan davası macerasını ayrıntısıyla Azize'ye anlatır. Buna göre Azize'nin dedesi Sönmezoğlu, Tosunağa ailesinin güzel kızı Esma'ya vurulur ve onu çiftlikten kaçırır. Esma'nın da onda gönlü olduğu için yanına en değerli mücevherini de alıp hazırlığını yapar ve onu bekler. Esma'nın kaçması üzerine Tosunoğlu ailesi Sönmezoğlu'nun çiftliğini basar. Çatışma sırasında Tosunoğlu ailesinin iki oğlu ölür, Esma da kurşunlara hedef olup can verir. Aileden sadece bir erkek çocuk (Rıza'nın babası Şevket) hayatta kalır. Sevdiği kızın ölmesi üzerine hayata küsen Sönmezoğlu, bir

müddet sonra Azize'nin ninesi ile evlenir. Bir çocukları (Azize'nin babası Kemal) olduktan sonra, onun öldürüleceğinden korkarak onları İstanbul'a gönderir. Zaman içerisinde Tosunoğlu Şevket büyür ve intikam almaya başlar. Önce Sönmezoğlu'nu, daha sonra Kemal'i vurur. Azize'yi öldürmek üzereyken kendisi Azize tarafından vurulur.

Oflu iki düşman ailenin çocukları olduklarını öğrenen Rıza ile Azize son bir defa buluşur. Azize yıllardır saklanan mücevheri Rıza'ya verir. Kan davalarının psikolojik ve toplumsal sonuçları üzerine konuşurlar. Rıza o mücevheri Azize'ye tekrar iade eder. Artık görüşmelerinin imkânsız olduğunu söyleyerek ayrılır. Azize ise yaşadığı onca buhrandan sonra İstanbul'dan uzaklaşmak ister. Can dostu Hüseyin'in yardımıyla yeni bir hayata başlamaya karar verir. Hüseyin'in kendisiyle evlenmesini ister. Roman bu şekilde sona erer.

Kızıl Vazo romanı, dramatik bir aşk hikâyesini konu almaktadır. Eserde din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiştir. Kişiler arasındaki diyaloglarda geçen birtakım kalıp ifadelerdeki dinî kavramlar dışında iki yerde kadere rıza gösterilmesi gerektiğine ilişkin cümleler yer alır. Bir de Azize'nin, ninesini namaz kılarken tasvir ettiği kısımda namaza ilişkin duygular aktarılır.

1.3.27. Refik Halid (Karay) – Sürgün[124]

Refik Halit Karay'ın en önemli eserlerinden biri olan *Sürgün* romanı, İstanbul'dan Beyrut'a sürülen bir Osmanlı zabitinin sürgündeki acıklı hikâyesini ele almaktadır. Roman yazarının kendisi de cumhuriyetin kurulmasından sonra Osmanlı taraftarı olduğu gerekçesiyle aynı coğrafyaya sürüldüğü için roman kahramanı Hilmi Efendi karakterinin arka planında kendi sürgün yıllarından izler bulunmaktadır. Romanın kısa bir özeti şöyledir: İşine ve ailesine bağlı titiz bir asker olan Hilmi Efendi, üstlerinden biriyle yaşadığı şahsî bir problemden dolayı Beyrut'a sürülür. Gemiyle Beyrut'a gelen Hilmi Efendi, hayattan bezmiş bir hâlde, ucuz otellerde kalıp hayatını sürdürmeye çalışır. Daha sonra eski dostu Çopur Apti'yi sokakta gazoz satarken tesadüfen görür. Onun yanına yerleşir ve ikisi gazoz satmaya başlarlar. Gazoz

[124] Refik Halid (Karay), **Sürgün,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 178 s.

fabrikasının kapanması üzerine işsiz kalırlar. Çopur Apti, eski bir handa arkadaşları Nuri Hoca, Şair Deli Kenan ve Daim Bey ile birlikte kalmaktadır. Hilmi Efendi de bunlara katılır. Bir süre sonra Deli Kenan ölür ve Hilmi Efendi oradan ayrılıp bir inşaatta amele olarak çalışmaya başlar. İnşaatta çalıştığı günlerde Anadolu'dan göç etmiş Osmanlı Ermenileriyle tanışır ve onların semtlerini ziyaret eder. Bir yandan da İstanbul'daki eşinden ve kızı Seher'den haber almaya çalışır.

Hilmi Efendi, Beyrut'ta eski mesai arkadaşlarından Şakir Bey ile de karşılaşır. Beyrut'a yerleşmiş ve zengin hayatı sürmekte olan Şakir Bey'in köşkünde kısa bir süre kaldıktan sonra dayanamayarak oradan ayrılır. Ailesinden artık haber alamaz hâle gelen Hilmi Efendi, bir yandan onları merak eder, diğer yandan kendisine İstanbul'dan gönderilen Kani imzalı, içi para dolu zarflara şaşırır. Kızının ölme ihtimalini düşününce kendinden geçer ve hastaneye düşer.

Bir ay boyunca hastanede kalan Hilmi Efendi, bu sırada Osmanlı şehzadelerinden Keramettin Efendi'nin köşküne yerleşir. Şehzade'nin maiyetinde köşk masraflarını düzenleyen biri olarak çalışmaya başlar. Köşkteki kalfalar arasında kendisi gibi Türk olan Suzidil ile ahbap olurlar. Hilmi Efendi, Suzidil'i hem kızı yerine koyarak sever hem de gönlüne ateş düşürerek temiz bir aşkla sever. Şehzade'nin iki karısı, iki kızı ve maiyeti sınırsız şekilde israf edip paraları tüketince tüm aile borçlu bir şekilde Beyrut'tan sessiz sedasız ayrılıp Kahire'ye gider. Hilmi Efendi, yüreğinde Suzidil'in ateşi, tekrar eski muhitine döner.

Beyrut'ta iki yıl kaldıktan sonra Şam'a giden Hilmi Efendi, kendisi gibi sürgünlerin toplandığı bir kahveye devam eder. Burada Türkiye'deki yeni hükümet aleyhine çalışan bir komitenin mensuplarıyla ve başlarındaki Komiteci Gözlüklü İhsan ile tanışır. Onun aracılığıyla ailesinden haber alır. Kızı Seher, gençlik hevesiyle bir tiyatro kumpanyasına katılıp Kani ismindeki tiyatrocuyla birlikte yaşamaya başlamış, karısı ise memleketi Karahisar'a dönmüştür. Hilmi Efendi bu duruma çok üzülür. Öbür yandan siyasî işleri sevmediği için komitecilerle anlaşamaz ve onlardan ayrılır. Bu sırada padişah torunlarından bir şehzadenin maiyetinde Bağdat ve Basra üzerinden Hindistan'a gidip döner.

Hilmi Efendi Şam'da, Vecihi Paşazade İrfan Bey ismindeki bir gençle ahbap olur. Dededen kalma arazilerini çapulcuların elinden kurtarmak için Şam ve Halep civarına gelmiş olan İrfan, Hilmi Efendi'yle sıkı dost olur. İşleri yoluna koymak için Halep'e giden İrfan, oradan Hilmi Efendi'ye mektuplar yazarak işleri düzeltince Halep'teki çiftliğin başına onu getirmek istediğini yazar.

İrfan, Halep'e geldikten sonra meşhur İngiltere Oteli'ne yerleşir. Akşam sefası için çeşitli mekânları ziyaret eden İrfan, Türk sazıyla meşk eden grupları ve Matmazel Münevver ismindeki Türk kızını dinler. Münevver ile göz göze gelince sanki önceden onu tanıyormuş gibi olur. Münevver, iki ay önce İstanbul'dan gelip Halep gece âlemlerinde meşhur olmuş bir hanendedir. Kocası Kani ise aylak bir serseridir. İrfan, Münevverin kimliğini öğrenince onun Hilmi Efendi'nin kızı Seher olduğunu anlar. Bunun üzerine Hilmi Efendi'yi Halep'e davet etmekten vazgeçer. Münevver'e âşık olan ve onu takip etmeye başlayan İrfan, onun iç yüzünü de tanımış olur. Seher, gazinolarda Nevber ismini kullanarak şarkı söylemekte, içki ve esrara müptela olmuş şekilde derbeder bir hayat sürmektedir. Halep zenginlerinin konaklarına girip çıkmakta, gazinolarda ve hususi meclislerde gayrı meşru işlere bulaşmaktadır. İrfan, hem Seher'i kurtarmak için uğraşır hem de ona âşık olur. Birlikte zaman geçirirler, İskenderun'a giderler. Seher onu atlatıp bir zenginle tekrar Halep'e gelir. İrfan ise Seher'in fırtınalı hayatından kaçarak İstanbul'a döner.

Şam'da iken devlet reisinin yaveriyle tanışan ve onların daveti üzerine ülke turuna çıkan trene binen Hilmi Efendi, devlet erkânıyla birlikte Halep'e gelir. Devlet reisine meşhur Türk kızı Nevber'in şarkı söyleyeceği kulaktan kulağa yayılır. Hilmi Efendi, yanındaki genç bürokratlarla birlikte Nevber'in (kızı Seher'in) şarkı söylediği gazinoya gider. Sahnede kızını gören Hilmi Efendi yığılıp kalır. Apar topar dışarı çıkarılır. Gürültüyü duyan Seher'e bir sarhoşun bayıldığını söylerler. Seher, gece devlet reisinin meclisine girer. Hilmi Efendi, kızının bu hâlini görünce üzüntüden kriz geçirip vefat etmiştir. Naaşı morga kaldırılır. Eski dostu Çopur Apti, ölü yıkayıcı olarak burada çalışmaktadır. Hilmi Efendi'nin cenaze işlerini o takip eder. Hilmi Efendi, yüreğinde vatan hasretiyle ve kızının acısıyla gurbet ellerde gömülür. Roman bu şekilde sona erer.

Osmanlı'nın son devri ile cumhuriyetin ilk yıllarında memleketin içinde bulunduğu şartları ve çeşitli sebeplerle vatanından uzaklaştırılan sürgünlerin hayatını etkili bir üslupla ele alan bu romanda din ve inanç unsurları da yer almaktadır. Hilmi Efendi'nin tanıştığı insanlara dair tasvirler, gezdiği şehirlerdeki mabetler, sosyal ve dinî gelenekler çokça işlenmiştir. *Sürgün* romanı, konunun geçtiği coğrafyaların tarihî niteliğinden kaynaklanan bir zenginlikle farklı din ve inanç gruplarının anlatıldığı; dinî unsurların ve inançlara dair geleneklerin muhtevaya başarılı şekilde yansıtıldığı bir eserdir.

1.3.28. Server Bedi – Deli Gönlüm[125]

Dramatik bir aşk öyküsünü konu alan romanın muhtevası kısaca şöyledir: Fatih'in müstesna mahallesinde zenginlik peşinde koşan Cevdet, aracı kadın vasıtasıyla Mahmut Efendi'nin kızı Nezihe'nin evlenmek istediğini işitir. Cevdet hemen işe koyularak Mahmut Efendi'nin evinde düzenlenen sosyete tanışmasına katılır. Salonda Cevdet haricinde iki erkek bulunmaktadır. Aradan biraz zaman geçince belinde kırmızı kuşağı ve kırmızı fesi ile bir tulumbacı gelir. Mahmut Efendi tulumbacılarla arasını kendisinin ve mal varlığının güvenliğini sağlamaları için iyi tutmaktadır.

Salona ilk olarak Mahmut Efendi'nin ikinci eşi Vuslat girer. Vuslat'ı gören Cevdet, o kadar etkilenir ki kadının güzelliği ve zarafeti adamın başını döndürür. Daha sonra, salona Mahmut Efendi ve kızı Nezihe gelir. Nezihe oldukça masum ve saf bir kızdır. Vuslat, kalkıp Cevdet'e kahve ikram eder. Bu hareket diğerlerine tuhaf gelse de cimriliğiyle nam salmış Mahmut Efendi'nin eşinin bu davranışı üzerinde kimse durmaz. Cevdet bir fırsat bulur ve Nezihe'yle buluşmak için sözleşir. İkilinin kaçamak buluşmaları bir hafta sürmüş Cevdet ise istediğini elde etmiştir. Cevdet fakir olduğunu gizlemeye çalışsa da Nezihe bunun farkına varmıştır. Ancak Cevdet'i sevdiği için onun fakir oluşunu umursamaz ve onunla bir an önce evlenmek ister. Mahmut Efendi ise kızını başka biriyle evlendirmek ister. Bunu öğrenen Vuslat, gençlere haber vererek

[125] Server Bedi, **Deli Gönlüm**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 226 s.

ikisinin kaçmasına yardımcı olur. Mahmut Efendi, etrafa rezil olmamak için evlenmelerine izin verir.

Oldukça cimri olan Mahmut Efendi'nin evinde yaşamak Cevdet'i bunaltmaya başlasa da Vuslat'a olan aşkından ötürü durumu kabullenmiştir. Vuslat ile Cevdet fırsat buldukça pansiyonda buluşup sabahlara kadar planlar yapmaktadırlar. Vuslat, Cevdet'ten Mahmut Efendi'yi öldürmesini ister. Cevdet biraz ürkse de kabul eder. Vuslat, Nezihe'nin evde olmadığı bir geceyi seçerek Mahmut Efendi'nin yastığının altındaki anahtarı Cevdet'e verip altınları bulmasını ister. Cevdet evin altındaki kilere iner ve zeminin içindeki gizli kasaya saklanmış altınları bulur. Altınları çıkarıp kapağı örteceği esnada Mahmut Efendi'ye yakalanır. Mahmut Efendi Cevdet'i polise teslim etmek ister. Vuslat, şüpheleri üzerinden uzaklaştırmak için Mahmut Efendi'nin tarafında yer alır. Cevdet paniklemesine karşın kendini toparlar ve bir hışımla ittiği Mahmut Efendi'nin gizli bölmedeki kasaya kafasını çarpıp bayılmasına neden olur. Ölmesini istedikleri adamı kasanın içine yerleştirerek kapısını çivilerler ve olayı örtbas etmek için plan yaparlar. Cesedi mahzene gömüp oradan taşınırlar.

Yüksek sosyeteden bir aileymiş gibi davranarak paranın tadını çıkarmaya başlarlar. Gece buluşmaları, kokteyller derken çarpık ilişkiler ortaya çıkmıştır. Nezihe Vahit ile yakınlaşmış, Vahit Vuslat'a ilgi duymaya başlamış, Cevdet ise Makbule ile bir ilişkiye başlamıştır. Mükerrem, Cevdet ile Makbule'nin ilişkisini kıskanıp Cevdet'in gerçek kimliğini öğrenmeye çalışır. Bununla birlikte işler içinden çıkılmaz bir hal almaya başlar. Bir gün Makbule peşinde polislerin olduğu Cevdet'e Mahmut Efendi hakkındaki gerçeği bildiğini, Vuslat ile ayrılırsa kendisini kurtaracağını söyler. Vuslat'ın onu Vahit ile aldattığını söyler. Buluşma yerlerini öğrenen Cevdet Vuslat'ı alarak eve getirir. Vuslat, Vahit'in gerçekleri bildiğini, kendisini tehdit ettiğini ve ikisini koruyabilmek için Vahit ile bir ilişki yaşadığını söyler. Cevdet ve Vuslat tekrar plan yaparak cesedi mahzenden çıkarıp farklı bir yere gömmeye karar verirler. Gece yarısı eve giden ikili cesedi yerinde bulamaz. Bahçeden gelen sesleri duyunca panikleyip kaçmaya başlarlar. Geride kalan Vuslat yardım istese de Cevdet geri dönüp yardım etmez. Vuslat ona kızıp bağırarak yerlerini ifşa eder. Cevdet ise öfkelenerek arkasından gelen tulumbacıyı ve Vuslat'ı vurur.

Cevdet ve Vuslat karakola götürülür. Son kez Cevdet'i görmek isteyen Vuslat, Cevdet'e olan aşkını itiraf eder ve hayat gözlerini yumar. Cevdet ise tüm bu olanlardan pişman ve idama mahkûm olduğu için üzgündür.

Bir aşk hikâyesini konu alan Deli Gönlüm romanında din ve inanç unsurlarına pek yer verilmez. Aşk acısı ve çekilen ıstıraptan kaynaklanan bazı isyan cümleleri, kaderle ilgili kimi tespitler ve diyaloglardaki kalıp ifadeler dışında eserde herhangi bir din ve inanç unsuru bulunmamaktadır.

1.3.29. Server Bedi – Rüya Gibi[126]

Server Bedi'nin *Rüya Gibi* eseri İnkılâp Kitabevi'nin ucuz romanlar serisi listesinde yer alan, ilk baskısı 1941 olan romanıdır. Kahraman anlatıcı Doktor Nusret Bey'in hastalığını ve sonrasında ölüme gitmek için planladığı otuz günü bir deftere kaydetmesiyle oluşmuştur. Hastalığın ve mesleğinin etkisiyle psikolojik tahlillere, iç buhranlara genişçe yer verilen bir eserdir.

Doktor Nusret, mesleğinde beşinci yılındayken annesi mide kanseri olur ve iki yıl sonra vefat eder. On yedi sene sonra kırk dört yaşında iken kendisi de aynı hastalığa yakalanır. Annesini muayene edip teşhisi koyan doktor ona da aynı teşhisi koyar ve onu ameliyat ederek ümidini kesmemesini söyler. Nusret Bey'in İzmir'de yaşayan ablası ve eniştesinden başka kimsesi de yoktur.

Nusret Bey 24 Haziran'da ameliyat olur ve beş hafta kadar sonra intihar etmeyi planlar. 1 Temmuz'dan itibaren her gününü bir deftere yazmaya başlar. Ablasını İstanbul'a çağırıp ona hastalığı ile ilgili bir şey söylemeden vedalaştıktan sonra yurt dışına çıkmayı planlayan Nusret Bey, günlüğünün üçüncü gününde yolda yürürken genç bir kadını, öksürmekten elindeki mendil kanlar içindeyken görür. Seniye isimli bu hasta kadını bir otomobille Tarlabaşı'ndaki evine kadar götürür. Bir yıldır bu evde kiracı olan Seniye'yi fiziki olarak da inceleyen Nusret, onun bünyesinin sağlam olduğunu bu hastalıktan kurtulacağını söyler. Bunun için verdiği ilaçlar, kontroller, iyi beslenme ve dinlenme gerekmektedir. Bir yağcı dükkânında defter tutarak geçinmeye

[126] Server Bedi, **Rüya Gibi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 112 s.

çalışan Seniye ölmekten korkmadığını aksine sevinç duyduğunu söyler. Böyle bir sokakta böyle bir odada bu ahlâk ve güzellikteki kadının nasıl olur da yaşayabildiğine şaşıran Nusret Bey, onunla yakından ilgilenmeye başlar. Nusret Bey'in günlüğünde artık Seniye'nin hayat hikâyesi de yer almaya başlar. Her gün, Seniye'nin kendisini yormasına izin vermeden Nusret Bey onun hayatını merak içinde dinler.

Babası Umumi Harbin ikinci senesinde şehit olduğunda Seniye üç yaşındadır. Büyükanne ve büyükbabası da harpte ölen Seniye'nin annesini de kayıkçı olarak yanlarında çalışan Fevzi, onun gözünün önünde öldürmüştür. Beş yaşında annesiz de kalan Seniye'ye on bir yıl teyzesi bakar ancak dul olan teyzesi de hastalıktan ölünce dört yıl önce halası Seniye'yi yanına alır. Otuz iki yaşındaki halasının oğlu Sabri ise ilk başlarda nazik davranırken sarhoş geldiği bir gün Seniye'ye saldırır. Anlaşılmaz bir yapıya sahip olan Sabri, olaydan sonra yine içip geldiği ikinci gününde bu kez Seniye'nin halasına nüzul iner. Bir sene kadar sonra ölen halasının ardından evden ayrılmak isteyen Seniye'yi ikna eden Sabri, onun yanında kalmasını sağlar. Sonrasında pişmanlığını dile getirerek yalvaran Sabri ile evlenen Seniye şiddet de görmesi sebebiyle iki ay sonra Sabri'den boşanır.

Muallimlik yapmak için Bursa'ya giden Seniye'nin peşinden giden Sabri orada da rahat vermez ve Seniye kaçıp yine İstanbul'a döner. Bir yıldır da bu evde yaşayan ve asıl ruh faciasını başka şekilde yaşamakta olan Seniye, ismini bile bilmediği bir genci sevmektedir. Bir gün yolda yürürken kendi hatası sonucu bir otomobilin üstüne gelmesinden dolayı yere yuvarlanan Seniye'yi evine bırakan bu genç, ona kazadan dolayı ufak hediyeler göndermiş, birkaç defa da buluşmuşlardır. Buluşacakları bir gün Seniye'nin iş yerinde hesaplarda karışıklık çıkmış ve buluşmaya geç kalan Seniye gencin onu bir saat kadar bekledikten sonra gittiğini garsondan öğrenmiştir. İşte o günden beri bir daha göremediği bu genç için Seniye ıstırap duymaktadır.

Her gününü anlatan Nusret Bey Seniye'nin hikâyesiyle birlikte otuz gün içinde kendi buhranlarına, ablasının gelişine, Seniye'yi de yurt dışına götürmek için ikna edişine, arkadaşları ve ablasından ayrıldıktan sonra yine kendi buhranlarına dönerek her gün birkaç kere kalan günlerini sayarak ölümüne kaç gün kaldığına değinir. Son olarak dört günlük vapur yolculuğu sonrası İsviçre'ye geçtiklerinde Seniye'yi

Cenevre'de muayene ettirir. İyi bir bakımla iyileşebileceğini öğrendikten sonra ikisi yemek için bir lokantada otururken Seniye bir anda şaşkına döner, İstanbul'daki sevdiğini orada gördüğünü ve kapıdan çıkmak üzere olduğunu söyler. Nusret, garsondan onun Haldun isminde Konsolos memurlarından biri olduğunu öğrenir. Konsoloshaneye giden Seniye, Haldun ile konuşur. Haldun'un buluşamadıkları günün ertesi onun evine geldiğini, bulamayınca bir komşu çocuğa adres bıraktığını ve hemen sonrasında da İsviçre'ye gitmek zorunda olduğunu öğrenen Seniye olanları, Nusret'e anlatır. Nusret' e de borçlu olduğunu düşünen Seniye'yi, Nusret istediğini yapması konusunda, içi kan ağlasa da serbest bırakır. Zaten buhran içinde yaşayan Nusret o gece Seniye'nin geri gelmemesi ile son darbeyi de aldığını düşünür. Yirmi yedinci günde bu yaşadıklarından sonra üç gün değil üç saat bile yaşayamayacağına karar veren Nusret, annesinin, Seniye'nin rüya gibi yaşadıklarından sonra o da korkulu bir rüya yaşadığını söyler. Seniye'ye ve ablasına mektup yazan Nusret, bir de yazmış olduğu defteri paketleyerek ablasına teslim edilmek üzere tabancasını alıp göl kenarına gitmek üzere harekete geçer.

Rüya Gibi adlı eserde ağırlıklı olarak Doktor Nusret Bey'in hastalığı ile birlikte buhranlarına yer verilmiştir. Bunun içerisinde de Seniye'nin hayatına değinilmiştir. Din ve inanç unsuru olarak sadece birtakım kalıp ifadelere yer verilmiştir. Sadece bir yerde erkek kadın arasındaki münasebetlerde dinin ve geleneğin etkisi vurgulanmıştır. Eserde ölüm konusu sıkça işlense de bir inanç unsuru olarak yer almamıştır.

1.3.30. Server Bedi – Selma ve Gölgesi[127]

Psikolojik bir roman olan *Selma ve Gölgesi* adlı eser, babası intihar ettikten sonra psikolojisi bozulmuş olan bir kadının sır dolu cinayetlerini ele almaktadır. Romanın özeti kısaca şöyledir: İki samimi arkadaş olan Nevzat ve Halim, Selma adındaki gizemli kadını tanımak ve ruhî durumunu tahlil etmek için Çubuklu'daki köşküne giderler. Selma ile gönül ilişkisi bulunan Nevzat, arkadaşı Halim'i de Selma'yı gözlemleyip tahlil etmesi için ısrarla evine götürür. Selma'nın karanlıklarla örülü köşkünde Nevzat ve Halim'in yanı sıra Selma'nın eski komşuları asker emeklisi Salim Bey ile karısı da vardır. Aynı zamanda bir şair olan Halim, Selma'nın bütün

[127] Server Bedi, **Selma ve Gölgesi,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 190 s.

hareketlerini dikkatle takip eder. Hakkında söylenenleri dinler. Buna göre Selma, kimse ile konuşmayan, ağır edalı, daima siyah giyinen, evinin her köşesi koyu renkli, çevresindekilerin hortlak veya deli gözüyle baktığı oldukça gizemli bir kadındır. Henüz genç yaşlarındayken babası kaybettiği bir dava yüzünden intihar etmiştir. Bunun dışında evlerindeki beslemesi ile iki kocası da peş peşe intihar etmiştir. Salim Bey, bu intiharların ardında Selma'nın karanlık elinin olduğunu iddia etse de ona âşık olan Nevzat, bu iddiaları ciddiye almaz.

Halim, Nevzat'la birlikte Selma'nın köşkünde bulunduğu sırada ona şiirlerinden okur. Selma bir aralık Halim'i salondan çıkararak kuytu bir yerde işve yapar ve başka bir zaman Nevzat'tan habersiz olarak tekrar gelmesini ister. Köşkten ayrıldıktan sonra Halim duyduğu vicdanî rahatsızlıktan ötürü durumu Nevzat'a anlatır. Nevzat da Halim'i görevlendirerek Selma'yı iyice tanımasını ister. Halim ise hasta annesini ve Ankara'da bulunan eşi ile çocuğunu da düşünerek bu durumu kabul etmek istemez. Ama Nevzat'ın ısrarlarına dayanamaz ve Selma'nın köşküne gitmeye başlar. Nevzat ile Halim'in ortak arkadaşları olan Şerif de bu durumdan haberdar olur ve zaman zaman dertleşirler.

Halim, Selma'nın olağan dışı hâllerinden etkilenerek ona âşık olur. Bir gün onun verdiği esrar sigarasını içtikten sonra birlikte olurlar ve Selma, Halim'e "Senin için ölüme hazır olduğumu kaç defa söylemiştim, inanmamıştın. İşte delili!" şeklinde bir cümle yazdırarak imzalatır. Daha sonra esrarlı sigaralarına ve şaraba devam ederler.

Selma'ya tutkun olan ama daima bir şüphe içinde bulunan Nevzat ise, Halim'in de ona tutulmasından sonra Selma'dan uzaklaşır. Uzun bir süre Selma'ya uğramaz. Bu sırada arkadaşı Şerif'in haber vermesiyle Halim'in Çubuklu'daki o köşkte intihar ettiği duyar. Birkaç gün öncesinde Halim'le tartıştığı için de kendini suçlamaya başlar. Salim Bey ise ısrarla bunun bir cinayet olduğunu ve Selma'nın katil olduğunu iddia eder. Resmî kayıtlara göre Halim, aşkına karşılık bulamayınca bir mektup bırakarak intihar etmiştir. Durumdan iyice şüphelenen Nevzat, Şerif'le birlikte bir plan yaparak Selma'nın iç yüzünü ortaya çıkarmayı hedefler. Köşke gittiği zaman ise kapıcı Selma'nın yurtdışına gittiğini söyler. Nevzat, hemen emniyetteki dostlarını arayarak

Selma'nın Venedik'e gittiğini öğrenir. Bir hafta sonra kendisi de Venedik'e gidecek olan bir vapura biner.

Nevzat, Venedik'te sezgilerinin ve şansının da yardımıyla Selma'yı bulur. İçinden onun bir katil olduğunu tahmin etmekle birlikte bunu ispatlamak için saf bir âşık gibi görünmeye devam eder. Selma ile birlikte günü dışarıda geçirdikten sonra otel odasına dönerler. Önceden plan yapmış olan Nevzat, sunulan kadehleri bitirmez; Selma'nın meşhur esrar sigarasını içine çekmez ama sarhoş numarası yapar. Hatta Selma için öleceğini vaat eden bir mektup imzalayarak ona verir. Selma da büyük bir hazla bu mektubu çantasına koyar. Gece vakti sarhoş ve kendinden geçmiş bir edayla uykuya dalıyormuş gibi görünür. Selma ise Nevzat'ın iyice sızmış olduğuna kanaat getirince sessizce kalkıp tabancasını alır ve Nevzat'ın kalbini hedef alır. Bir anda fırlayan Nevzat, Selma'nın niyetini anlar ve onu konuşturmaya başlar.

Selma, tuzağa düştüğünü anladıktan sonra gençliğinden bu yana işlediği bütün cinayetleri itiraf eder. Çok sevdiği babasının intiharından sonra bütün insanlara düşman kesildiğini, herkesi öldürmek istediğini anlatır. Öldürdüğü hayvanları, besleme kızın, daha önceki iki kocasının ve Halim'in intihar gibi görünen ölümlerini tek tek anlatır. Bu sırada ölmek istediğini söyleyip bir intihar mektubu yazar. Nevzat ise Selma'yı konuşturduğuna memnun olarak onun intihar etmesini bekler. Tabancayı Selma'ya verir ve yanına oturur. Selma ise intihar edeceğini, ama onun etkilenmemesi için başka tarafa bakmasını ister. Ardından bir silah sesi duyulur. Ölen Selma değil, yanında bulunan Nevzat'tır. Selma tek kurşunla onu kalbinden vurarak öldürür ve daha önce imzalattığı kâğıdı da yanı başına bırakarak odasına çekilir. Roman bu şekilde sona erer.

Ruhî bunalımları olan ve çevresindeki her şeye zarar vermekten haz duyan bir kadının hikâyesini anlatan bu romanda din ve inanç unsurlarına yer verilmemiştir. Bu konuya dair sadece bireyin ahlâkî ve vicdanî sorumluluğuna temas eden birkaç cümle bulunmaktadır.

1.4. 1942 TARİHLİ ROMANLAR

1.4.1. Afif Obay - Panik[128]

1940'lı yıllardaki Alman-Fransız savaşında Paris'ten kaçarak güney illere sığınan Li-Fu Şang isimli bir göçmenin hatıralarını ihtiva eden *Panik,* yazarının ifadesiyle hakiki bir roman değildir. Yazarın "romandan daha çok reel, hakikatten daha az sıkıcı" olarak tanımladığı eser, yakından tanıdığı Li-Fu'nun o zor savaş günlerindeki izlenimlerini anlatmaktadır.

Roman, yazarın okuyuculara hitap ettiği bir önsözle başlayıp Li-Fu'nun notlarıyla devam eder. Not defteri bittikten sonra yine yazarın bir kapanış bölümüyle sona erer. Paris'te herkesin Kambur Li-Fu diye tanıdığı bu kahraman; Çin'den Fransa'ya gelmiş, Paris'in eğlence mekânlarında ve meyhane köşelerinde insanların bahşişleriyle hayatını sürdürür. Bu sırada savaş Paris'i de etkileyince Li-Fu buradan ayrılmak zorunda kalır. Günlerce aç susuz bir şekilde, türlü sıkıntılar yaşayarak Bordo'ya ulaşır. Trendeki yol arkadaşı Mösyö Sezalori sayesinde kiralık oda ve yiyecek temin eder. Bu sırada Bordo'da kendisi gibi çaresizce dolaşıp kocasını arayan Türk kızı Perihan'la tanışır ve ona kader arkadaşı olur. Kiraladığı odada ev sahibinden habersiz Perihanı da barındırır. Almanların Bordo'yu bombaladığı sırada kaldığı ev de hasar görür. Bu sırada Perihan'ın izini kaybeden Li-Fu onun ölmüş olabileceğini düşünerek çok üzülür.

Li-Fu'nun hatıra defteri burada sona erer. Bu kısımdan sonra anlatıcı devreye girer ve hadiselerin geri kalanını anlatır. Perihan'ın o enkazdan sağ çıktığını, daha sonra büyükelçilik vasıtasıyla kocası Nedret'i bulduğunu anlatır. Perihan'la arkadaş olan yazar, onun Li-Fu için çok üzüldüğünü ve izini bulmak için çabaladığını fark eder. Gizemli bir davet üzerine Li-Fu'yu bulacağını düşünen Perihan, yazarı da yanına alarak Paris'in tehlikeli arka mahallelerinden biri olan Provans Sokağı'na gider. Li-Fu ile karşılaşmayı beklerken tanımadıkları biri kendilerine bir paket verir. Paketin içinde Li-Fu'nun hatıra defteri vardır. Bunun dışında Li-Fu'dan hiçbir şekilde haber alamazlar. Perihan, Li-Fu'nun hatıra defterini birkaç defa okuduktan sonra yazara

[128] Afif Obay, **Panik,** Vakit Matbaası, İstanbul 1942, 215 s.

verir. O da Perihan'ndan izin alarak bu hatıra defterini bir roman olarak kaleme almaya başlar. Eser bu şekilde sona erer.

Li-Fu Şang'ın Paris'ten kaçarak Bordo'ya sığınışını ve zorlu kaçış yolunda başından geçenleri anlattığı bu eserde din ve inanç unsurlarına pek rastlanmaz. Melek ve peygamber gibi kavramlar benzetme olarak kullanılırken daha ziyade Hz. İsa, kilise, haç, havarilerin son yemeği gibi Hıristiyanlıktaki kimi inanç unsurlarına temas edilir. Bir yerde de Kur'ân-ı Kerim'den bir ayetin iktibas olarak alındığı görülür.

1.4.2. Etem İzzet Benice – Sen de Seveceksin[129]

Romanın konusu Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı yıllarda İstanbul ve Şam'da yaşayan Lutfiye ismindeki kadının hikâyesidir. Yakınları ve eşi asker olan Lutfiye'nin aşk ve ıstırapla dolu hayatı anlatılırken o zamanın savaş ortamı, devletin içine düştüğü zor durum da ayrıntılı olarak tahlil edilmektedir. Romanın özeti kısaca şöyledir: Anne ve babasını küçük yaşta kaybeden Lutfiye, akrabalarının yardımıyla büyür. Henüz yirmisine basmadan evlendirilir. Oğlu Rıfkı'ya hamile kaldıktan sonra eşi, evdeki sermayeyi de alarak ortalıktan kaybolur. Eşinin dolandırıcı olduğunu öğrenen Lutfiye, aç kalmamak ve çocuğuna bakmak için iş aramaya başlar. Üç gün boyunca bir şey yiyemeden dolaşır. En sonunda çocuğunun ölmemesi için kundağına onunla ilgili birkaç not bırakarak onu mezarlığa bırakır ve fabrikaya iş bulmaya gider. O sırada mezarlıktan geçen Hasan ismindeki polis bebeği fark eder ve karakola götürür. Daha sonra bebeğin annesi Lutfiye de bulunup karakola getirilir. Komiser, Lutfiye'nin perişan hâlini görünce ona yardım eder. Bebeğini bakımevine verip Lutfiye'yi de torunu için bakıcı olarak tutar.

Beş yıl boyunca Nihat ve Firdevs çiftinin evinde oğulları Güneş'e sütannelik yapar. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine asker olan Nihat, Şam'a görevlendirilir. Nihat, ailesini yanına aldığı için Lutfiye de onlarla beraber Şam'a gider. Şam'daki hayatları son derece güzeldir. Lutfiye'ye hem annelik hem de ablalık yapmış olan Firdevs, onu Salih isimli bir askerle evlendirir. Salih'e kanı kaynamamasına rağmen ailesine bağlı kalan Lutfiye, sıkıntılı zamanlar geçirmeye

[129] Etem İzzet Benice, **Sen de Seveceksin,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1942, 308 s.

başlar. Aslında evine bağlı olan Salih, eşine ilgisiz davrandığı için Lutfiye bir türlü huzur bulamaz. Salih, evde sürekli başucunda bulundurduğu ağır demir sandıkta ne olduğunu Lutfiye ile paylaşmadığı için huzursuzluk devam eder.

Lutfiye, Arap arkadaşı Naciye'nin aşırı ısrarına dayanamayarak eşinden habersizce bahçelerdeki kadın eğlencesine gider. Orada Halil Necip ismindeki genç kaymakamın kendisine ilan-ı aşk etmesine çok sinirlenir ve onu tokatlayarak reddeder. Eve döndüğünde ise Salih'in kendisini sorduğunu, bulamayınca da kışlaya gittiğini öğrenir. Salih üç gün boyunca eve gelmeyince Lutfiye ablası Firdevs'e gider. Firdevs onların aralarını bulmaya çalışır. Bu sırada Halil Necip'in aşkı bir hastalık hâlini alır. Sürekli bir şekilde Lutfiye'ye ulaşmaya çalışır, ona mektuplar yazar, Naciye aracılığıyla haberini almaya çalışır. Lutfiye ise evini, eşini ve namusunu düşünerek bu ısrarlı taleplere hiçbir şekilde karşılık vermez. Salih de anlayışsız ve ilgisiz olduğu için Lutfiye kendi dünyasına kapanır ve tüm yaşadıklarını kara kaplı bir deftere yazmaya başlar.

Savaş tüm hızıyla sürerken Nihat, daha güneydeki Arap çöllerine gönderilir. Ara sıra Gazze'den mektupları gelir. Eşi Firdevs ise tifüse yakalanır. Bir ay kadar hasta yatar. Yahya ismindeki genç bir doktor sayesinde iyileşir. Tebdil-i hava için İstanbul'a veya memleketi Osmancık'a gitmek için mektupla eşi Nihat'tan izin alır. Nihat, İstanbul sıkıntılı olduğu için Ankara üzerinden Osmancık'a gitmelerini söyler. Firdevs oğlu Güneş'le yola çıkar, Lutfiye ise Şam'da bir başına kalır. Uzun süre Firdevs'ten haber alamayan Lutfiye şüphelenir. Daha sonra onlara refakat eden neferin mektubuyla Firdevs'in bir kaza sonucu öldüğünü öğrenir. Lutfiye bu haber üzerine perişan olur. Güneş ise kolunu kaybetmiştir. Aksilikler bununla da kalmaz. Nihat da cephede ağır yaralanır ve Şam'da yoğun bakımdayken şehit olur.

Lutfiye bir yandan bu haberlerle sarsılırken diğer yandan aşığı Halil Necip'in ısrarlı talepleriyle uğraşır. Halil Necip, aşkına karşılık bulamazsa intihar edeceğini söyler. Bu sırada Salih de hizmetçisinin ihbarda bulunmasıyla Lutfiye'den şüphelenmeye başlar ve onu sıkı takibe alır. Dertlerini arkadaşı Naciye ile paylaşan Lutfiye, tüm yaşadıklarını not almaya devam eder. Bir süre sonra aldığı acil bir mektup üzerine Halil Necip'in ölmek üzere olduğunu öğrenir ve hemen onun kaldığı eve gider.

Hastalık derecesinde âşık olan Halil Necip, zehir içmiştir. Lutfiye, yine Doktor Yahya'nın yardımıyla onu hastaneye yetiştirir. Halil Necip iyileştikten sonra tekrar ısrarcı olur. Lutfiye ise ona seyahate çıkmasını ve belki bu vesileyle iyileşebileceğini yazar. Bunun üzerine Halil Necip ortadan kaybolur. Bu sırada arkadaşı Naciye, Doktor Yahya ile evlenir.

Salih'le başından beri anlaşamayan Lutfiye ondan ayrılmaya karar verir. Kendisine hastalık derecesinde âşık olan Halil Necip'i sevdiğini arkadaşı Naciye'ye itiraf eder. Salih Halil Necip'in yazdığı son mektubu postacıdan alıp okuduktan sonra Lutfiye ile tartışmaya başlar. Lutfiye, ona ihanet etmediğini söyleyerek yazdığı hatıra defterini Salih'e verir. Salih tüm yazılanları okuduktan sonra sakinleşir ve eşinin ahlakını takdir eder. Bu sırada o gizemli demir sandığı Lutfiye'ye gösterir. Sandığın içinde Salih'in ilk eşi Hatice'nin mumyalanmış cesedi vardır. Salih, çılgınca âşık olduğu ilk eşi öldükten sonra kendini kaybetmiş ve ondan ayrılmak istemediği için cesedini tahnit ederek daima yanında bulundurmuştur. Lutfiye ile Salih anlaşarak birbirlerinden ayrılırlar. Lutfiye, İstanbul'a döner ve Halil Necip ile aşk dolu bir evliliğe adım atarlar. Roman bu şekilde sona erer.

Roman kahramanı Lutfiye etrafında ilginç bir aşk hikâyesinin anlatıldığı bu romanda din ve inanç unsurlarına dair ayrıntılı verilere rastlanmamaktadır. Romanda daha ziyade aşka dair psikolojik tahliller, savaş yıllarının zorlukları, bireylerin kişisel ve sosyal problemleri ele alınmıştır. Bununla birlikte insan hayatında kaderin etkisi, bireylerin yaratıcıya dair düşünceleri yine aşk konusu üzerinden işlenen hususlar arasındadır.

1.4.3. Hüseyin Rahmi Gürpınar - Kesik Baş[130]

Polisiye bir eser olan Kesik Baş romanı, Nafiz Efendi'nin sarhoşluk maceraları ile başlar. İlk kısımdan sonra eserde yeri olmayan mahallenin "zirzop"u Nafiz Efendi, "Kesik Baş"ı, atıldığı kuyudan kendisinin de sarhoşluğu sonucu bu kuyuya düşmesiyle onu bulan kişi olarak yer alır. Sarhoş olması sebebiyle onu da kaynanasına aldığı

[130] Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Kesik Baş**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1963, 165 s. Bu eserin ilk baskısı temin edilemediği için 1963 tarihli baskısı değerlendirilmiştir.

lahananın yanına bir lahana daha bulduğunu zanneder ve sevinir. Ancak kuyudan çıkarıldığında bunun kesik bir baş olduğu anlaşılır.

Kesik baş cinayetinin tahkikatına Remzi ve Seyit Efendiler memur edilirler. Remzi Efendi, Fransızca, Rumca, Ermeniceden anlayan işinde oldukça iyi bir zabıta memurudur. Araştırmaya önce kuyudan başlarlar. Burada bir de çengelli kurşun kalem bulurlar. Kesik başın bulunduğu çıkın da bir Ermeni gazetesine sarılı ve bunun üstünde bir kişinin el yazısı ile yazdığı Fransızca aşk cümleleri, dantelalı bir patiska ve yine baklava dilimli, renkli bir bez parçası bulunmaktadır. Öncelikle Nafiz Efendi sorguya çekilir sonrasında da bu "baş" bir kavanoz içinde birkaç gün teşhir edilir ancak bir kime ait olduğu ile ilgili sonuç alınamaz. Bir müddet sonra sahilin kıyıya vurduğu bir sol bacak ve bir mahzende bulunan sağ kol, kesik baş gibi kavanozlara alınır. Bu sağ kol temizlenirken parmakta izdivaç tarihi bulunan bir alyans vardır. Uzuvların aynı maktule ait olduğu farz edilince cinayetin Kumkapı ve Samatya arasında bir sahada gerçekleştiği tahmin edilir.

Gazetelerde izdivaç tarihi neşredilince aynı tarihte evlenmiş olan bir kadın, polis müdüriyetine başvurur. Kesik baş, kasım ayında bulunmasına ve üzerinden epeyce zaman geçmesine rağmen başvuruda bulunan kadın, eşinin hayatta olduğunu, Paris'e iş ve tedavi için gittiğini, mektup yazdığı için de hayatta olduğundan şüphe etmediğini belirtir. Kesik baş gösterildiği zaman eşine çok benzediğinden, saçlarının beyaz olması ve takma dişleri dışında neredeyse bu başın eşi Rasih Bey'e ait olduğundan emin olur. İş ortakları da keşik başı Rasih Bey'e benzetirler. Ancak Paris'ten mektuplar gelmeye devam eder ve nihayetinde Rasih Bey yurda döner.

Sorgu hâkimi karşısında şaşkına dönen Rasih Bey'in parmağındaki yüzükte başka bir tarih yazmaktadır. Bir müddet sonra Rasih Bey'in aklına kendisine çok benzediği abisi, Raif Bey gelir. Avrupa'ya gitmeden bir hafta evvel görüştükleri Raif Bey'in yüzükleri onunla görüştükleri gün hamur yoğurma meselesinde değişmiştir ve bunun şimdi farkına varır. Kavanozdaki başı da gördükten sonra onun Raif'e ait olduğuna emin olur. Rasih'in eşi Feride ise Raif ile yüz yüze hiç görüşmemiştir. Anneleri farklı olan Raif ile Rasih pek sık görüşmemektedirler. Raif, ihtiyar çapkın olarak tanınıp, metreslerle yaşayan ailesinden uzak biridir. En son bir arsanın satın

alma işinden dolayı Raif'in yanına gittiğini söyleyen Rasih Bey'den adres alınır ve Madam Moiz'in oteline giden Seyit ve Remzi Efendiler gizlilik içinde Moiz'den bilgiler alırlar. Son zamanlarda sıkça gelen bir genç kız ile erkekten başka şüpheli yoktur. Raif Bey'in İsviçre'ye gitmeden önce Kuledibi'nden otelin hizmetçisi Josef'ten ayrılıp başka bir araba ile nereye gittiği bir türlü ortaya çıkmaz.

Raif Bey'in yedi sene kadar birlikte yaşadığı Eleni isminde bir kadın ile görüşen zabıta memurları Raif Bey'in görüştüğü bir Ermeni ailesi olarak Madam Parsih ve genç oğlu Leon hakkında bilgi alır. Onların çok iyi bir aile olduğunu ve onlardan şüphe edilmemesini söyler. Son tedbir olarak gazeteye ilan verilir. Kasım ayının altıncı gününde elli beşli yaşlarda büyük bavulu olan bir erkek yolcuyu alan arabacının ortaya çıkması durumunda para verileceği yer alır. Ancak pek çok arabacı yalan beyanlarda bulunur ve sonuç çıkmaz.

Kulekapısı'ndaki Madam Moiz'e kırk beş ellili yaşlarda olan Madam Parsih gelir ve Raif Bey'i sorar. Yurtdışına çıkacak olan Raif Bey'in; Madam Parsih'in hastalanan yeğeni Aleksan'ı görünce haber edeceğini ama bir ses çıkmadığını söyler. Madam Parsih'in gelişini polis müdüriyetine bildiren Madam Moiz, onun adresini de bırakır. İkinci defa Madam Parsih ismini duyunca harekete geçen Remzi ve Seyit efendiler, kendilerini belediye memuru olarak tanıtıp evin içini iyice incelerler ve Madam Parsih ile muhabbet ederler, kendisi ve oğlu hakkında bilgi alırlar. Leon'un odasında Ermeni dergisi Aşrah'ın koleksiyonunda keşik başın sarılı olduğu günün gazetesinin eksik olduğunu ve de hizmetçi Araksi'nin odasındaki dantelalı patiska ile dokuma kumaşın kesik başın sarılı olduğu parçalarla aynı olduğunu görürler. Birkaç gün sonra bu ailedekiler sorguya alınır ancak bir şey bilmediklerinde ısrar ederler. Hizmetçi Araksi'nin aklına Leon'un mektepten arkadaşı Alber ve onun kız kardeşi olduğunu söylediği Flora'nın bir ay kadar önce geldiklerinde ondan kömür istediklerini, bunu o bezlere sardığını, yiyecekleri de gazeteye sardığı gelir. Bunları zabıta memurlarına aktaran Madam Parsih'ten en son Kumkapı'da bir oda tuttuklarını öğrenirler. Raif Bey ile Alber ve Flora; Madam Parsih'in evinde tanışmışlardır.

Remzi ve Seyit Efendiler alacaklı kişiler kılığında Alber ve Flora'nın adresine giderler. Ancak oda oda kiralanan bu evin sahibi Madam Vangel'den epeyce bilgi

almalarına rağmen kendilerinin oradan ayrılışının cinayetten birkaç gün önce olduğunu öğrenirler. Aynı zamanda Alber, mahzeni de kiralamıştır. Müzik, fotoğraf gibi işlerle uğraşan bu iki kişinin herkese kendilerini kardeş olarak tanıtmalarına rağmen Vangel öyle olmadığını anlatır. Depo aradıklarını söyleyen, kendilerini tüccar olarak tanıtan zabıta memurları mahzene giderek inceleme yaparlar. Burada birkaç damla kan izi temizlenmiş bir köşe ve çekilmiş fotoğraf kırıklarını birleştirerek bir erkek fotoğrafına ulaşırlar. Bunun Alber olduğunu düşünürler. Madam Vangel, komşusundan birinin Şişli'de şık bir otomobilde bu iki kardeşi ya da onlara çok benzeyen birilerini görmüş olduğunu söyler.

Zabıta memurları mahzenden aldıkları fotoğraftan yola çıkarak birkaç hafta boyunca araştırma yaparlar. Bir gün fotoğrafın sahibine benzeyen biri ile yanındaki genç kadının bulunduğu otomobili takibe başlarlar. Bu kişileri sinemada dahi takip ettikten sonra isimlerinin Bernar ve Fani olduğunu öğrendikleri bu kişiler Seyit ve Remzi efendiyi evlerine davet edip onlara her şeyi anlatacaklarını söylerler. Mösyö Bernar şark bankalarından birinde memurdur. Metresi Fani de Avusturyalı'dır. Bernar ve Fani; Alber ve Flora'yı tanımaktadır.

Fani elinde bulunan mektupları zabıta memurlarına verir. Bu mektuplarla her şey aydınlanır. Flora, Alber ile tanıştıktan sonraki hayatını, cinayeti nasıl işlediklerini ayrıntılarıyla anlatmıştır. Alber'in paraları bir kısmını alarak onu bırakıp başkasıyla evlendiğini, Flora'nın Alber'i ve kendisini öldürdüğü gibi ayrıntıları da yine buradaki belgelerden öğrenirler.

Bir macera ve polisiye romanı olan Kesik Baş'ta din ve inanç unsurlarına çok sık rastlanmamakla birlikte ruh kavramının mahiyeti, İslâm inancında evlilik ve boşanma kavramları, gayr-ı meşru ilişkilere dinin bakışı, günah ve tövbe kavramları ile ölüm sonrası hayat gibi unsurlar romanda yer almaktadır. Özellikle romandaki kahramanların monolog ve diyaloglarında *"Aman ya rabbi, Allah için, şükür Allah'ıma, Rabbimin inayeti, selamün kavlen, Allah korusun, Hak bir kibriyâ namına"* gibi din ve inanç unsuruyla kurulmuş kalıp ifadelere sıkça rastlanır.

1.4.4. Mahmut Atilla Aykut – Silâh Arkadaşları[131]

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'da bir kıyam hareketi başlamış ve Osmanlı'nın vatanperver subayları Anadolu'ya geçerek istiklal mücadelesini başlatmışlardır. Mahmut Atilla Aykut'un bu romanı da İstanbul'dan Anadolu'ya geçen ve istiklal harbinde orduda görev yapan bir muhabere zabitinin hatıralarını ihtiva etmektedir. Romanın kısa bir özeti şöyledir: Darülfunun'un hukuk bölümünde okuyan Seyfi ismindeki genç, İstanbul'a gelen işgal kuvvetlerine karşı çıktığı için oradaki kalabalık tarafından linç edilmek istenir. O sırada sivil kıyafetli bir memur onu kurtararak evinde saklar. Seyfi'yi linçten kurtaran kişi Binbaşı Fikri'dir. Seyfi onun ve kızı Feriha'nın yardımlarıyla işgal kuvvetlerinden kurtulur. Binbaşı Fikri ve Seyfi'nin ağabeyi Yüzbaşı Sait, Anadolu'ya geçmek için hazırlıklara başlar. Bütün aile bir gemiyle İnebolu ve Kastamonu üzerinden Anadolu'ya geçer ve millî mücadeleye iştirak ederler. Binbaşı Fikri ve Sait, Ankara'ya devam ederken Seyfi, Feriha ve büyükannesi Kastamonu'da kalır. Aslen Kastamonulu olan Seyfi, ilçede askerî şef olan dayısının direktifiyle ordu için yardım toplamak üzere köyleri dolaşır. Bu seyahatlerde Feriha da yanındadır.

Binbaşı Fikri'nin mektubu üzerine Seyfi, aileyi Ankara'ya götürür. Feriha ve büyükannesini Binbaşı'nın eski dostlarından Mustafa Efendi'nin evine yerleştirdikten sonra kendisi de bir otele yerleşir. Hukuk mektebinden arkadaşı olan Necip Kâmil'in aracılığıyla yeni kurulan Millet Meclisi'nde zabıt kâtibi olarak göreve başlar. Göreve başlamasının hemen ardından askere alınır ve muhabere zabiti olarak Afyon tarafına gönderilir. Savaş bütün hararetiyle devam ederken Binbaşı Fikri ile tekrar karşılaşır. Binbaşı, bir gün sonra büyük taarruzun başlayacağını söyler ve kendisine şehadet nasip olursa kızı Feriha ile evlenmesini vasiyet eder. Seyfi gözyaşlarıyla oradan ayrılır. Aynı gece Seyfi ve üç arkadaşı, düşmanın telsiz binasını bombalamak için görev alırlar. Gece boyunca sürünerek düşman hattını aşıp binaya ulaşırlar. Arkadaşı Kemal, binadaki gizli yazışma şifrelerini ele geçirdikten sonra binayı havaya uçururlar.

İstiklal harbi başarıyla sürerken Seyfi, Feriha'nın da hemşire olarak orduya katıldığını öğrenir. Afyon işgalden kurtarıldıktan sonra İzmir'e doğru sefer devam

[131] Mahmut Atilla Aykut, **Silâh Arkadaşları,** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1942, 134 s.

eder. Bu sırada Seyfi, atından düşüp kolunu ciddi şekilde yaralar. Afyon'daki sıhhiye çadırında Feriha ile karşılaşırlar. İçlerindeki aşkı birbirlerine itiraf ederler. Afyon ve havalisinden sonra İzmir'i de işgalden kurtarmak için hareket eden orduyla birlikte onlar da İzmir'e gider. Yunan ordusu Anadolu topraklarından tamamen kovulur. Savaşın hemen ardından Seyfi ile Feriha İzmir'de evlenir. Roman da bu şekilde sona erer.

Silâh Arkadaşları adlı roman, genç bir muhabere zabitinin millî mücadele yıllarındaki hatıratını ele aldığı için genel itibariyle hamasi duygular taşır. İstanbul'un işgal edilmesinden sonra milletin içine düştüğü karamsarlık, Anadolu'da filiz veren istiklal mücadelesi, Türk milletinin istiklal için gösterdiği kahramanlık ve fedakârlık, Ankara'da yeni kurulan devletin nitelikleri gibi meseleler coşkulu bir üslupla kaleme alınmıştır. Romanda şehitlik, vatan uğruna savaşmak gibi hususların dışında din ve inanç unsurlarına pek vurgu yapılmaz. Bununla birlikte Türk-Müslüman aile yapısı içerisinde dinî motiflere ve Anadolu köy hayatındaki yerleşik bazı dinî geleneklere temas edildiği de görülür.

1.4.5. M. Fahrettin Pakkan - Kırbaç Yarası[132]

Yazarın bu romanı İstanbul'da eğitim almış olan Serap ile Kars'ta büyümüş olan Ahmet'in aşk hikâyesini ele almakla birlikte merkez ile taşranın, İstanbul ile Anadolu şehirlerinin mukayesesini içerir. Romanın özeti kısaca şöyledir: Kars'ta doğup büyümüş olan Serap, teyzesinin ısrarıyla İstanbul'a gidip eğitim görür. Üniversiteyi bitirdikten sonra Kars'a gelen Serap, annesinin ölmüş olduğunu öğrenir. Çiftlik sahibi olan babası Seyfi Bey, onu teselli etmek için bir av eğlencesi tertip eder. Bu avda, Hüseyin Kâhya'nın oğlu ve Serap'ın çocukluk arkadaşı Ahmet de bulunur. Gece yarısı yola çıkan grup, avlanacakları ormanlık alanda kurt sürüsünün saldırısına uğrar. Seyfi Bey aldığı yaralardan dolayı çok kan kaybeder ve hastanede ölür. Hem annesini hem de babasını kaybeden Serap perişan olur. Çiftliği ve mal varlığını satıp İstanbul'a gitmeyi planlar. Çünkü İstanbul'da Selçuk isminde bir gence tutulmuştur. Serap'ın çocukluk arkadaşı olan Ahmet ise ona beslediği duyguları bir türlü ifade edemez. Günlerce kırlarda beraber gezip dertleşmelerine rağmen Serap'ın İstanbul'a

[132] M. Fahrettin Pakkan, **Kırbaç Yarası,** Ülkü Matbaası, İstanbul 1942, 183 s.

gitmesine mani olamaz. Serap'ın Kars'taki son günlerinde tüm cesaretini toplayıp ona aşkını itiraf eder ama ondan beklenmedik sertlikte bir olumsuz cevap alır. Serap kırbacıyla Ahmet'in yüzüne vurup onu "uşak" diye aşağılar.

Serap İstanbul'a gittikten sonra Ahmet psikolojik bunalıma girer. Doktor gözetiminde aylarca tedavi görür. Ancak kalbindeki aşkın tükenmesi söz konusu değildir. Serap ise babasından kalan mülkü satarak İstanbul'a yerleşir ve Selçuk'la evlenir. Dört yıl evli kalmalarına rağmen Serap hayal ettiği aşkı bulamaz. Çünkü Selçuk keyfine düşkün, eğlence meclislerini seven hovarda bir gençtir. Bir gece evlerinin bahçesinde düzenledikleri eğlencede Selçuk başka bir kadınla flört edince tartışmaya başlarlar. Selçuk elindeki kadehi Serap'ın yüzüne fırlatır. Geçici bir körlük yaşayan Serap uzun süre hastanede kalır. İyi kalpli doktorun ilgilenmesi sayesinde Serap içini döker. Doktor, Serap'a haber vermeden Kars'taki Hüseyin Kâhya'ya ve Ahmet'e haber verir. Ahmet İstanbul'a gelip Serap'ı ziyaret eder. Gözleri tam göremeyen Serap onu -kendi eseri olan- yüzündeki kırbaç yarasından tanır. İyileştikten sonra beraber Kars'a dönerler. Roman bu şekilde sona erer.

Kırbaç Yarası adlı roman, metropol yaşamı ile Anadolu'nun küçük kentlerindeki yaşam arasındaki mukayeseyi esas alan bir aşk hikâyesini ele almaktadır. Eserde din ve inanç unsurlarına pek rastlanmaz. Birkaç yerde roman kahramanlarının dua cümleleri, kader ve tevekküle ilişkin bazı çıkarımlar ile aile kavramının kutsallığını vurgulayan kimi cümleler bulunmaktadır.

1.4.6. Mükerrem Kâmil Su – Ateşten Damla[133]

Kurtuluş Savaşı yıllarında, Balıkesir muhitindeki cephelerde Kuvayı milliye hesabına savaşan Ahmet isimli bir zabit ile genç ve idealist bir öğretmen adayı olan Serap'ın hüzünlü aşk hikâyesini anlatan bu romanın özeti kısaca şöyledir: Bir vazife için yollarda olan Ahmet, devrilmiş araba içindeki baygın genç kızı fark eder ve hemen alıp arkadaşı Doktor Nafiz'e götürür. Tedavisini ve bakımını ona havale edip vazifesine döner. Doktor Nafiz hastasıyla yakından ilgilenir. Hatta zaman içerisinde kalben ona tutulacak ve karşılıksız kalacak olan bir evlenme teklifi edecektir. Tedavi

[133] Mükerrem Kâmil Su, **Ateşten Damla**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1942, 182 s.

devam ederken eşyaları arasından çıkan bir ajandayı okuyunca Serap'ın hüzünlü hikâyesini öğrenir.

Serap'ı evlatlık edinen Osman Müfit, bütün gerçekleri bu ajandaya yazmıştır. Buna göre Serap, Emine ismindeki güzel bir köylü kızının aşk meyvesidir. Sevdiği gençle gizlice evlenen Emine Serap'a hamile kalır. Ancak köylünün iftiraları yüzünden çok bunalır. Kızını doğurduktan sonra kendisini bir ağaca asarak intihar eder. Öksüz kalan kızı ise o köyün öğretmeni olan Osman Müfit sahiplenir. Onu büyütür ve eğitim görmesini sağlar.

Doktor Nafiz ve annesi Mürşide Hanım'ın ilgisiyle toparlanan Serap, kurtarıcısı Ahmet'i merak eder. Ahmet aslında Serap'ın ilkokuldan arkadaşıdır. Küçük yaşında bile Serap'ı diğer öğrencilerin hakaretlerine karşı korumuştur. Ama Osman Müfit'in köyden ayrılmasından sonra onu bir daha görmemiştir. Şimdi karşısına yine bir kurtarıcı olarak çıkmıştır.

Kurtuluş mücadelesi tüm hızıyla sürerken Serap'ın babası Osman Müfit şehit olur. Doktor Nafiz de cepheye çağrılırken Ahmet gizli vazifeler için şehirler arasında mekik dokur. Serap da cephe gerisindeki vazifeleri görmek üzere orduya katılır. Bu sırada Ahmet bir çarpışmada ağır yaralanır. Uzun süre yatağa mahkûm olur. Gözleri zarar gördüğü için bakımını Nafiz ve Serap üstlenir. Ama gözlerinin bir daha açılamayacağını hisseden Ahmet, Serap'ın kendisinden uzaklaşması için uğraş verir. Doktor Nafiz'le birlikte birtakım planlar yaparak Serap'ın ümidini kırmaya çalışır. Sargıları açıldıktan sonra dahi göremediği için Serap'ı kendisinden soğutmak için daha önce ayarlanmış olan bir genç kızla samimi şekilde konuşur ve bu manzarayı Serap'ın görmesini sağlar. Serap, Ahmet'in gönlünde başka biri olduğunu düşünüp cepheden ayrılır ve evine döner.

Romanın son kısmında Doktor Nafiz, Ahmet'in gözlerini açtırmak için onu İstanbul'a götürür. Bu sırada Serap'a verilmek üzere annesine bir mektup yazar. Bu mektupta Ahmet'in Serap'ı nasıl sevdiğini ve kurdukları planları tek tek anlatır. Serap bu mektup sayesinde hakikati öğrenir. Ahmet ise İstanbul'daki doktorlar sayesinde yeniden görmeye başlar. Ahmet, tedavisinden sonra döner ve Serap'a kavuşur. Roman bu şekilde sona erer.

Bir aşk hikâyesi olan *Ateşten Damla* romanında din ve inanç unsurlarının pek işlenmediği görülmektedir. Kahramanlar arasındaki diyaloglarda geçen birtakım kalıp ifadelerin dışında savaş, cihat, gazilik, şehitlik gibi kavramlar sıkça yer bulur. Sadece bir yerde şehitler için Kuran okuma geleneğine değinilirken bunun dışında herhangi bir din ve inanç unsuruna rastlanmaz.

1.4.7. Niyazi Ahmet (Banoğlu) – Kafes Arkası[134]

Niyazi Ahmet'in bu romanı iki farklı hikâyeden oluşan bir eserdir. Kitabın başında, okuyucuya sunulan bu hikâyelerin gerçek olduğuna dair yazarın bir notu bulunmaktadır. Eserdeki ilk hikâyenin özeti kısaca şöyledir: İstanbul'un orta halli ailelerinden Giritli Haşim Ağa'nın oğlu Behçet ile aynı mahallede yaşayan Makbule aynı mektebe gitmektedirler. Makbule İstanbul'a sonradan geldiği için Behçet ona yardımcı olur. Birkaç yıl aynı okula beraberce gidip gelen Behçet ile Makbule arasında temiz bir aşk başlar. Etraftaki dedikodulardan bunalan aileler iki genci nişanlar. Fakat bir süre sonra Behçet'in babası vefat eder. Maddî açıdan sıkıntıya düşen Behçet, para kazanmak için babasının kâtibi Hayri ile birlikte Girit ve Hanya civarına giderler. Hanya'da ticarete başlarlar. Bu sırada Hayri orada evlenir. Behçet ise İstanbul'dan gelen mektupla yıkılır. Makbule'nin ailesi nişanı bozmuş ve onu başka birisiyle evlendirmiştir. Behçet Hanya'dan ayrılarak İstanbul'a gelir, buradan da Rumeli'ne geçerek Saraybosna'ya yerleşir.

Saraybosna'da memur olarak işe başladığı kurumun müdürü Behçet'i sevdiği için kızını onunla evlendirmek ister. Behçet ise Makbule'yi sevdiği için bu teklifi kabul etmez. Bu sırada annesinin öldüğünü ve Makbule'nin de kocasından boşandığını gelen mektuplardan öğrenir. İstanbul'a gitmek için gizlice Saraybosna'dan ayrılan Behçet, askerler tarafından yakalanarak valinin huzuruna getirilir. Vali, Behçet'in dürüst olduğuna kanaat getirip onu yanına alır. Behçet kısa bir süreliğine İstanbul'a giderek ailesinden kalan malları satar ve döner. Valinin maiyetinde yaşarken odasına birinin gizlice girdiğini görür. İlk konuşmalarında, gelenin kim olduğunu çıkaramayan Behçet, daha sonra o meçhul ziyaretçinin Makbule olduğunu anlar. Gizlice buluşmaları devam eder. Vali, tesadüfen âşıkların konuşmalarına şahit olur ve elinde

[134] Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Kafes Arkası,** Vakit Matbaası, İstanbul 1942, 88 s.

olmadan Makbule'ye âşık olur. Behçet ile Makbule henüz veli olmadıkları için, konaktaki hasetçiler yüzünden baskına uğrarlar ve Behçet sürgüne gönderilir. İstanbul'a gelen Behçet bir süre burada kalır. Ama valinin acilen çağırması üzerine Saraybosna'ya geri döner. Vali konağında Makbule'nin ağır hasta olduğunu öğrenir. Bitkin olan Makbule, Behçet'in kulağına valinin kendisiyle evlenmek istediğini ve kendisinin bunu kabul etmeyip zehir içtiğini fısıldar. Makbule bitkin bir hâlde, masum aşkını Behçet'e itiraf ederek ölür. Behçet ise oradan ayrılır.

Eserin ikinci hikâyesi ise şöyledir: İstanbul'un Aksaray semtinde aynı hat hocasına devam eden Vasfi ile Mukaddes bir müddet beraber ders aldıktan sonra yolları ayrılır. Yıllar sonra Vasfi atının üzerinde Kâğıthane'de dolaşırken Mukaddes ile karşılaşır. Birbirlerini görür görmez âşık olurlar. Vasfi, konaklarının hizmetkârı Hüsrev aracılığıyla Mukaddes'e mektuplar göndermeye başlar. Mukaddes'e ise kalfası Cevri yardım etmektedir. Vasfi'nin babası Kudret Bey, durumdan haberdar olur ve oğluna amcasının kızıyla evleneceğini söyler. Vasfi kabul etmeyince babası hem onu hem de Hüsrev'i evden kovar. Bu sırada Mukaddes'in ailesi de Trabzon'a tayin olur. Hizmetçi Hüsrev de Vasfi'ye haber ulaştırabilmek için onlarla birlikte Trabzon'a gider.

Vasfi'nin annesi vefat ettikten sonra babası yeni bir kadınla evlenir ve Vasfi'yi rahat bırakır. Hüsrev, Trabzon'dan yazdığı mektuplarda Mukaddes'in hastalanıp öldüğünü yazar. Bunun üzerine Vasfi kendini kaybeder. Uzun süre toparlanamaz. Evine misafir gelen bir Mevlevi dedesiyle yarenlik ettikten sonra normale döner. Mukaddes'in yanındaki Cevri Kalfa İstanbul'a, Vasfi'nin evine gelir. İkisi de çok şaşırırlar. Vasfi Mukaddes'in ölmediğini öğrenir. Cevri de hizmetçi Hüsrev'in Mukaddese gönlünü kaptırdığı için yalan mektuplar yazdığını söyler. Mukaddes'e de Vasfi'nin öldüğünü söylediği için onun mezarını aradıklarını söyler. Ailelerinin de rızasıyla iki genç evlenir ve hikâye sona erer.

Sonu farklı biten iki "kafes arkası" aşkın hikâyesini işleyen bu roman, Osmanlı İstanbul'unu yansıtan bir eserdir. Romanda genellikle aşk teması işlendiği için din ve inanç unsurlarına pek rastlanmaz. İkinci hikâyedeki Mevlevî dedesinin söylediği

hikmetli sözlerin ve kadere dair birkaç cümle dışında herhangi bir inanç unsuru yer almaz.

1.4.8. Oğuz Özdeş – Coşkun Gönüller[135]

Oğuz Özdeş'in takdim kısmında verdiği bilgilere göre bu eser, arkadaşı Cahit Melih'in mektuplarından ve hatıra defterinden kurgulanarak romanlaştırılmıştır. Takdim kısmında, Cahit Melih notlarını ve mektuplarını yazara göndererek Paris'e yerleşeceğini belirtir. Romanın konusu piyanist Cahit ile Naran'ın dramatik aşk öyküsünü konu edinmektedir. Olay örgüsü kısaca şu şekildedir: Harpte babasını, henüz on beş yaşındayken de annesini kaybeden Cahit, Konya'daki evini satıp B. şehrine yerleşir. Sakin ve huzurlu olan bu şehirdeki tiyatroda piyanistlik yapar ve bazı öğrencilere özel ders verir. Bir prova sırasında Naran'ı görür ve ona âşık olur. Bu sırada özel ders verdiği kızlardan Gülten de Cahit'e derin bir aşk duymaktadır. Aylar bu şekilde ilerler. Cahit, Naran'ı ailesinden istemeye karar verir. Naran'ın babası, Cahit'in maddi yetersizliğini bahane ederek kızını vermez. Bunun üzerine Cahit büyük bir hayal kırıklığıyla B. şehrini terk eder.

M. şehrine yerleşen Cahit, burada Naran'la mektuplaşmaya başlar. Bu sırada bestelediği "Şen Balıkçılar" şarkısını da yanına alarak tiyatro müdürüne gider ve iş talep eder. Müdür, para karşılığında besteyi kendine mal edip tiyatroda sahneletir. Kendisine âşık olan Gülten, ailesinin tayini sebebiyle M. şehrinde de karşısına çıkar. Özel derslere devam ederken Gülten ona aşkını iyice hissettirir. Bu sırada Naran da oraya kısa bir süreliğine gelmiş ve Gülten'le Cahit hakkında çıkan dedikodulara inanarak Cahit'ten ayrılmak kararı almıştır. Gülten Cahit'ten Victor Hugo'nun bir şiirini bestelemesini rica eder. Cahit şiiri besteledikten kısa bir süre sonra aşkına karşılık bulamayan Gülten'in intihar ettiğini öğrenir. Masum bir aşkla kendisini seven Gülten, geride üç mektup bırakmıştır. Cahit'in dünyası altüst olur. Naran da memleketine dönmüştür.

Cahit bu olaylardan sonra İstanbul'a gelir ve burada yıldızı parlamaya başlar. Bir Mısır prensinin konağında çalışır. Burada "Bahar Senfonisi" isimli bir parça

[135] Oğuz Özdeş, **Coşkun Gönüller,** İkbâl Kitabevi, İstanbul 1942, 157 s.

besteler. Prensle anlaşamayınca bir Fransız gemisine piyanist olarak girer. Kaybettiği "Bahar Senfonisi" bestesinin meşhur bir tiyatroda seslendirileceğini öğrenir. Prensin de kefaletiyle bestenin ona ait olduğu kesinleşir ve bir anda meşhur olur. Bu sırada Naran da zengin bir tüccarla evlenmiş ve İstanbul'a yerleşmiştir. Onun apartman dairesinde bir sefer buluşurlar. Daha sonra Naran'ın İzmit'e taşındığı haberi gelir.

Eserin son kısmında Cahit, elli yaşlarını geçmiş meşhur bir müzisyen olarak karşımıza çıkar. Akademi'de sınav yaparken Naran'a çok benzeyen Suzan ismindeki öğrenci dikkatini çeker. Onunla ilgilenmeye başlar. Daha sonra Suzan'ın öz kızı olduğunu ve Naran'ın da onu doğururken öldüğünü öğrenir. Suzan'a daha fazla sahip çıkar. Suzan'ın düğününde bulunur ve bir yıl sonra bir kızları olduğunu, adını da Gülten koyduklarını öğrenir. Eserin konusu bu şekilde sona erer. Son kısımda yine Oğuz Özdeş'in notu yer almaktadır.

Coşkun Gönüller romanı, dramatik bir aşk öyküsünü konu edindiği için eserde din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiştir. Sadece birkaç yerde roman kahramanlarının dara düştükleri zaman Allah'a yakarışları bulunmaktadır.

1.4.9. Oğuz Özdeş - İtiraf[136]

Yazarın ifadesine göre hayatından izler taşıyan bu eserde, adı belirtilmeyen bir karakterin hâtıralarından bir kesit aktarılmıştır. Romanda olay 1938 yılında geçmektedir. Anlatıcı, Yakup ismindeki arkadaşıyla bir meyhaneye girer. Yakup, meyhanede çalışan bir genç kızı gösterip onu arzuladığını söyler. Masalar arasında mahcup bir şekilde hizmet eden genç kız patronu olan kadın tarafından sürekli azar işitmektedir. Anlatıcı bir akşam vakti kalabalık içinde patron kadının genç kızı yine dövdüğünü görür. Herkes dağılana kadar bekler ve yerde iki büklüm yatmakta olan kızı alıp evine götürür. Adı Nihal olan kız, bir daha o meyhaneye dönmek istemez ve yanında kalmak için anlatıcıya yalvarır. Patronun ihbarı üzerine eve gelen polise kızın nişanlısı olduğunu söyler ve durumu kurtarır. Nihal de bütün gayretiyle evi derleyip toparlar, anlatıcı işten dönene kadar güzel yemekler yapar. Bir süre sonra kendi aralarında yüzük takıp nişan yaparlar. Nihal tüm kalbiyle onu sever. Çok mesut

[136] Oğuz Özdeş, **İtiraf,** İnkılap Yayınevi, İstanbul 1942, 103 s.

olduğunu, hatta bu saadetten ürktüğünü bile söyler. Anlatıcı ise bu aşk konusunda zaman zaman kalbini yoklar. Zaman ilerledikçe o da Nihal'i sevmeye başlar.

Anlatıcı, ani bir görevlendirmeyle bir buçuk yıllığına başka bir yere gönderilir. Bu süre zarfında Nihal ile mektuplaşırlar. Nihal, arkadaşı Yakup'un bazı konularda kendisine yardımcı olduğunu yazar. Anlatıcı, Nihal'in üslubundan hareketle psikolojik tahlillere girişir. Bazen Nihal'in kendisiyle paylaşmadığı bazı sıkıntıları olduğunu hisseder. Bir buçuk yıl sonra tekrar birleşirler. Anlatıcı bu sırada Nihal'in bir başkasından hamile olduğunu öğrenir. Durumu anlamaya çalışır. Ama bu sırada Nihal bir gece vakti intihar eder. Anlatıcı bu olay üzerine uzun süre kendisine gelemez. Bir gün bir kitabın arasında Nihal'in yazmış olduğu mektuba rastlar. Nihal veda mektubunda onu çok sevdiğini, Yakup'un hile ile kendisine yaklaştığını ve zorla sahip olduğunu söylemektedir. Anlatıcı Nihal'in intihar sebebini öğrendikten sonra Yakup'u öldürmek için plan yapmaya başlar. Çalıştıkları binanın çatısından onu iterek aşağıya atar. Ardından hızlıca müdürün odasına girerek günlük işlerden konuşurlar. Bir süre sonra Yakup'un öldüğü haberi gelir. Aynı şirkette çalıştıkları için kimse ondan şüphelenmez. O ise bir hafta boyunca hasta yatar. Istırap içinde inleyip dua eder. Başka bir yere gitmeyi planlar. Roman bu şekilde sona erer. Adı verilmeyen bir anlatıcının itiraflarını ihtiva eden bu eser, birkaç dua cümlesi dışında herhangi bir din ve inanç unsuru içermez.

1.4.10. Peride Celal – Ben Vurmadım[137]

Başlığında "millî roman" ifadesi yer alan bu eser bir aşk romanıdır. Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuyan Ferda ile ressam Akif Cemal arasındaki hüzünlü aşk hikâyesini konu edinmektedir. Romanın muhtevası kısaca şöyledir: Ünlü ressam Akif Cemal'i öldürmeye teşebbüs etmekle yargılanan Ferda, tüm iddialara ısrarla ve sadece "Ben vurmadım." cümlesiyle cevap verir. Olay anına ilişkin tüm deliller Ferda'nın aleyhinedir. Kuzeni Hacer ve onun kocası avukat İbrahim Lutfi, Ferda'yı kurtarabilmek için uğraşırlar ama netice alamazlar. Hacer, Ferda'nın hatıra defterini

[137] Peride Celal, **Ben Vurmadım,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1942, 187 s.

okur ve oradan kuzenini kurtarabilmek için bazı ipuçları yakalamaya çalışır. Romanın bu kısmından itibaren Ferda'nın diliyle hatıra defterindeki notlar yer alır.

Akademi'de başarılı bir öğrenci olan Ferda, hocaları tarafından takdir edilir ve geleceğin önemli ressamları arasında gösterilir. Avrupa'daki bir yarışmaya hazırlanmak üzere meşhur ressam Akif Cemal ile Mecidiyeköy'de resim çalışmaya başlarlar. Ferda, Akif Cemal'e âşık olur ama bu aşkını hiç kimse ile paylaşmaz. Hovarda bir erkek olan Akif Cemal de diğer kadınlara benzemeyen Ferda'ya tutulur. Ferda, Akif Cemal'le birlikte olan Handan isimli evli bir bayanın kıskançlıkları yüzünden zor durumlara düşer. Ferda, evlilik hazırlığı yapan kuzeni Hacer'le alışveriş yaparken Köprü'de Akif Cemal ile Handan'ı kol kola görür ve kıskançlık krizine girer. Kuzeni de Ferda'nın o ressama âşık olduğunu anlar. Bu hadiseden bir gün sonra Ressam Akif Cemal, Mecidiyeköy'de sırtından vurulmuş bir halde bulunur. Yanında ise elinde tabanca, yerde baygın bir şekilde Ferda yatmaktadır. Bunun üzerine Akif Cemal tedavi altına alınır. Ferda ise tutuklanır.

Mahkeme süreci sırasında Ferda zor zamanlar geçirir. Bütün ısrarlara rağmen ağzından sadece "Ben vurmadım." cümlesi çıkar. Mahkemeden nihai kararın çıkacağı gün, gizli bir şahidin ifade vereceği söylenir. Akif Cemal'in metresi Handan'ın kocası olan kişi ortaya çıkar ve ressamı Ferda'nın değil, karısı Handan'ın vurduğunu delilleriyle birlikte ispat eder. Handan tutuklanırken Ferda tahliye edilip hastaneye kaldırılır. Hummalı bir hastalık sürecinden Akif Cemal'in yardımıyla kurtulur. Hapishanedeyken yapmış olduğu resimle Paris'teki resim yarışmasında birinci olur. Trenle İstanbul'dan ayrılırken kompartımanda birden karşısına Akif Cemal çıkar. O güne kadar mahzun olan Ferda onu görünce çok mutlu olur. Bir ay sonra gazetelerde çiftin evlendiği haberi basılır. Roman da bu şekilde sona erer.

Bir aşk hikâyesini konu edinen *Ben Vurmadım* romanında din ve inanç unsurlarına tesadüf edilmez. Tüm eser boyunca birkaç dua cümlesi ve kalıp ifade yer alır. *"Allah fena yazdırmasın, Allah'ım bu çapraşık vaziyetten beni kurtar, Allah'ım sana şükürler olsun, onu bize bağışla Allah'ım*" gibi kalıp dua ifadelerinin dışında herhangi bir din ve inanç unsuru yer almamaktadır.

1.4.11. Refi Cevat Ulunay - Köle [138]

Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'un çeşitli ortamlarını, zengin muhitleri, fakir mahalleleri, matbuat âlemini ve yaşanmış aşkları konu edinen bu roman iki ana bölümden oluşmaktadır. Eserin olay örgüsü kısaca şu şekildedir: Osmanlı'nın son dönemindeki devlet adamlarından Kâni Paşa ile eşi Nadire Hanım'ın çocukları Fazıl ve Samiye, son derece etkisiz bir baba ve otoriter bir annenin evladıdır. Anne Nadire Hanım, hem çocuklarına hem de evin çalışanlarına karşı son derece merhametsiz davranır. Baba Kani Paşa ise Nadire Hanım'ın hışmından kurtulmak için her durumda sadece "Münasiptir efendim." der. Nadire Hanım ise parayı çok seven, gününü dedikodu veya oyunla geçiren, evdeki hiç kimseyi beğenmeyen sonradan görme bir zengindir. Kızı Samiye'yi zengin bir tüccarın oğlu Ahmet ile evlendirir. Ahmet, bir süre sonra iflas edince evdeki kıymeti bir anda düşer.

Fazıl'ın babası Kani Paşa ölünce konağın gelirleri azalır. Nadire Hanım, Fazıl'ı zengin biriyle evlendirmenin hayallerini kurar. Fazıl ise okumayı, yazmayı ve yalnızlığı sever. Evin iç işlerine pek karışmaz ve annesinin her dediğini yapmak zorunda kalır. Münire ismindeki genç bir kıza âşık olan Fazıl, arada bir onunla buluşur. Bu sırada Mısır'ın zengin prenslerinden Muhammed'in ölümü üzerine genç karısı Dilfikar dul kalır. Hem Mısır'da hem de İstanbul'da serveti bulunan Dilfikar, Nadire Hanım ile tanışır. Nadire Hanım, her fırsatta oğlu Fazıl'dan bahsederek Dilfikar'ın dikkatini çekmek ister. Aynı zamanda evde oğlu Fazıl'a da baskı yaparak Prenses Dilfikar ile tanışmasını ister. Nadire Hanım, oğlu Fazıl'ı Dilfikar'la evlendirip içine düştükleri darboğazdan kurtulmayı ve zengin bir hayata tekrar kavuşmayı düşünmektedir.

Fazıl, annesinin baskılarından bunalır. Ona itiraz da edemediği için sevgilisi Münire'den mahzun bir şekilde ayrılır. Arada bir gidip fikir yazıları yayınlattığı gazeteyi de terk eder. Prenses Dilfikar'la tanışır ve onunla evlenmeyi kabul eder. Bu evlilik Fazıl'ın düşüncesine göre zorunlu bir köleliktir. Annesinin zoruyla ve istemeyerek Dilfikar'la nişanlanırlar. Nişan merasimi sadece bayanlara açık olduğu için Fazıl kendi nişanına katılamaz. Debdebeli bir nişan merasiminden sonra oldukça

[138] Refi Cevat Ulunay, **Köle,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1942, 299 s.

sade bir düğünle evlenirler. Anne Nadire Hanım, Prenses'in konağına yerleşir. Kendi konağını ise dairelere böldürerek kiraya verir. Prenses Dilfikar, Fazıl'a, annesine ve damatları Ahmet'e aylık maaş bağlar. Diğerleri bu parayı memnuniyetle kabul ederken Fazıl bu para zarflarının hiçbirine dokunmaz ve bir kenara koyar.

Evliliğin ilk günlerinden sonra Fazıl ile Dilfikar arasında tartışmalar başlar. Fazıl içinden geçenleri, isyanlarını haykırır. Dilfikar'ın, parasıyla kendisini esir ettiğini söyler. Dilfikar ise ciddiyetini ve haşmetini koruyarak Fazıl'ı köşeye sıkıştırır ve ailesini maddi zorluklardan kurtardığını söyler. Evden ayrılacak olması hâlinde yakalatacağını, kölelerine kırbaçlattıktan sonra aklî dengesinin yerinde olmadığı gerekçesiyle onu tımarhaneye göndereceğini söyler. Dilfikar'ın bu tehditleri üzerine Fazıl'ın ona olan nefreti biraz daha artar. Fazıl evde esir hayatı yaşarken annesi Nadire Hanım, zenginliğin keyfini çıkarır. Damat Ahmet ise Dilfikar'ın onayıyla başladığı yeni işinde yolsuzluk yapar ve Prenses'in bin lirasını kumarda kaybeder. Fazıl, parayı kaybeden Amet'in ısrarlarına rağmen bu duruma karışmaz. Daha sonra kardeşi Samiye köşke gelip durumu tüm ayrıntılarıyla Prenses'e anlatır. Prenses ise Fazıl'ın kefil olması durumunda meseleyi örtbas edeceğini söyler. Böylece Fazıl'ı biraz daha sıkıştırıp kendine bağlamak ister.

Fazıl, Dilfikar'ı sevmediğini her seferinde söylerken Prenses, yalnız kaldıkları bir zamanda onu sevdiğini itiraf eder. Fazıl bu durum üzerine afallar ama Prenses'in zenginliğinin ve haşmetinin aşka engel olduğunu düşünür. Anne Nadire Hanım aniden ölür. Annesinin ölümünden sonra Fazıl'ın köşkü terk edeceğini düşünüp kaygılanan Dilfikar, ona aşkını itiraf edemese de Fazıl'ı köşkte tutabilmek için elinden geleni yapar. Onun rahatsız olduğu şeyleri ortadan kaldırır. Arkadaşlarını yemeğe davet eder. Son olarak tüm servetini harcayarak Fazıl adına başka bir şehirde yetimler için bir vakıf kurdurur. Fazıl, gazetelerde bu vakıfla ilgili çıkan haberlerden rahatsız olur. Haberi olmadığı için hakkında yazılanların iyi niyetli olmadığını düşünür. Bir gazetede kendisiyle yapılmış süsü verilen bir mülakatın yayınlanması üzerine Fazıl şaşkınlık geçirir ve sinirinden ağlar. Onu teselli etmeye çalışan Dilfikar, tüm bunların kendi planı olduğunu itiraf edince Fazıl ona şiddetli bir tokat atar. Daha sonra ağlaşıp birbirlerine sarılırlar. Romanın son kısmında ise artık birbirlerine aşkını itiraf eden Fazıl ile Dilfikar, yanlarına ailenin diğer üyelerini de alarak trenle seyahate çıkarlar.

Fazıl karısına, zorunlu olan eski kölelikten kaçıp gönüllü olan yeni köleliğe, yani aşka erdiğini söyler. Roman bu şekilde sona erer.

Osmanlı'nın son dönemindeki İstanbul'u her yönüyle değerlendiren bu romanda, yazarın canlı üslubu sayesinde o dönemin bütün sosyal yaşantısı hissedilir. Roman din ve inanç unsurları açısından da ilginç veriler içermektedir. O zamanın konaklarında düzenlenen dinî törenler, bireylerin dine ve kadere bakış açıları renkli bir anlatımla okuyucuya sunulmuştur.

1.4.12. Reşat Nuri Güntekin – Ateş Gecesi[139]

Reşat Nuri Güntekin'in en başarılı romanlarından biri olan bu eser Meşrutiyet'ten önce politik nedenlerle İstanbul'dan Milas'a sürülen Kemal Murad isimli bir gencin yıllar sonra kaleme aldığı hatıralarını ihtiva etmektedir. *Ateş Gecesi,* dramatik bir aşk öyküsünü işlerken dönemin sosyal ve politik durumunu başarılı bir şekilde tahlil eden bir eserdir. Romanın muhtevası kısaca şöyledir:

Henüz lise talebesiyken sebebini bilmeden gözaltına alınıp Milas'a sürgüne gönderilen Kemal Murad, gittiği yerde kısa bir zamanda kendini kabul ettirir. İlçenin yöneticileri ve ev sahibesi Varvar Dudu başta olmak üzere ikamet ettiği gayrı müslim mahallesindeki komşuları tarafından sevilir. Kemal Murad'ın çizdiği tasvirlerde dönemin kasaba yaşamı, devletin hâli, devlet yöneticilerinin durumu, diğer inançlara mensup halkın yaşam biçimi başarılı bir şekilde yansıtılmaktadır.

Kemal Murad'ın Milas'ta irtibat kurduğu kişiler arasında Milas'taki Doktor Selim de vardır. Doktor Selim Girit'in soylu ailelerinden Sklavakiler'e mensup olup Kemal Murad'ın asker olan babasını Girit'teki kahramanlıklarından dolayı tanımaktadır. Kemal Murad'ın anne ve babası ziyarete geldiklerinde aralarındaki dostluk iyice pekişir.

Kemal Murad'ın hayatını değiştiren hadise ise Hıristiyan mahallesinde, bir yortu gecesinde (Ateş Gecesi'nde) Sklavaki ailesinden Afife ile karşılaşmasıdır. İlk gördüğünde Hıristiyan zannettiği kızın baba dostu bir ailenin mensubu ve evli, çocuklu

[139] Reşat Nuri Güntekin, **Ateş Gecesi,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz (15. Baskı), 326 s.

bir kadın olması Kemal Murad'ı şaşırtsa da kısa zamanda ona âşık olur. Romanın önemli bir bölümünde Kemal Murad'ın Afife'ye olan aşkı tasvir edilir.

Meşrutiyet ilan edilip devran değişince Kemal Murad affedilip İstanbul'a çağrılır. Yeni dönemin kahramanları arasında gösterilip Avrupa'ya tahsile gönderilir. Döndükten sonra da devletin en önemli diplomatik görüşmelerinde yer alır ve meşhur biri olur. Milas'tan ayrıldıktan on iki yıl sonra, İstanbul'un işgal edildiği dönemde sürpriz bir şekilde Afife ile karşılaşır. Annesinin ısrarı üzerine bir müddet köşkte kalan Afife de Milas'tan beri Kemal Murad'a âşık olduğunu itiraf eder. Yıllar sonra gelen bu itiraf Kemal'i çok şaşırtır. Oğlunu askeri mektebe kaydedip hasta ablasına bakmak üzere Milas'a dönmek üzere olan Afife, son gecesini Kemal Murad'ın yanında geçirir. Birbirlerine duygularını itiraf ve hatıralarını yâd ederler. Sonraki gün Afife vapur ile İstanbul'a ve Kemal'e veda eder ve roman sona erer.

Dramatik bir aşk hikâyesi ve sosyo-politik bir eleştiri kitabı olan *Ateş Gecesi* romanında din ve inanç unsurlarına da yer verilmiştir. Özellikle gayrı müslim nüfusun dinî gelenekleri, namaz, kutsallar üzerine yemin etmek ve birtakım kalıp ifadeler, eserdeki din ve inanç unsurlarındandır.

1.4.13. Sâmiha Ayverdi – İnsan ve Şeytan[140]

Fikir altyapısı güçlü bir eser olan *İnsan ve Şeytan* romanı, ünlü bir doktor olan Şevket'in hatıralarını ihtiva etmektedir. Romanın özeti şöyledir: Türkiye'nin en meşhur hekimlerinden olan ve adının bir hastaneye verilmesi düşünülen Şevket Bey, karısı İsmet Hanım'ın ısrarıyla bir aylık bir dinlenme izni alır. Hayatı boyunca hırsla çalışmaya alışmış olan Şevket, tatilinin ilk günlerinde zorlansa da hatıralarını yazmaya başladıktan sonra rahatlar. Şevket'in hatıraları çocukluğundan itibaren başlar. Babası Bolu'nun bir köyünden İstanbul'a gelip Halim Paşa'nın konağında uşaklık eden Mevlut Ağa'dır. Şevket babasının zoruyla küçük yaşta konağa getirilir. Bir müddet uşakların kaldığı kulübede onların işlerine yardımcı olur. Daha sonra harem dairesine alınır. Paşa, onun eğitimine yardımcı olur. Kısa zamanda konaktaki herkes tarafından

[140] Sâmiha Ayverdi, **İnsan ve Şeytan,** Gayret Kitabevi, İstanbul 1942, 267 s.

sevilir. Eğitimini tamamlayıp doktor olduktan sonra da Paşa'nın yeğeni İsmet'le evlenip ihtiyar Paşa ile hanımına yardımcı olur.

Doktor Şevket, hatıralarını geçmişten yaşadığı zamana getirir. Eşi İsmet, hayatındaki en değerli insandır. Kızı Güzin ise anlaşılması güç bir muammadır. Güzin'in hoşlandığı Doktor Murad, Şevket'in içten içe kıskandığı ve kendisine rakip olarak gördüğü başarılı bir hekimdir. Şevket'in büyütüp okuttuğu yeğeni Doktor Ferhat ise züppe bir gençtir. Amcasının emeğiyle büyümüş olan Ferhat, sonunda ona ihanet edecektir. Şevket, birbirine zıt bu karakterler arasında aileye, hayata, kişilere, topluma dair düşüncelerini hatıralarında kaydeder.

Tatilinin son günlerinde eşi İsmet'in mirasyedi kardeşi Muhtar'dan bir mektup alırlar. Paşa'dan kalan mirası harcayıp yıllarca Avrupa'da gezen Muhtar, beş parasız olarak İstanbul'a dönmüştür. Eski bir gazinocu olan karısı ve fettan kızı Lale ile birlikte geçici olarak Şevketlerin evine taşınırlar. Muhtar ve ailesi geldikten sonra evin havası birden değişir. Gürültücü eğlenceler tertip edilmeye başlanır. Herkese alaycı bir şekilde hitap etmeyi huy edinen Lale, hastalığı sebebiyle İstanbul'a gelmiş olan Şevket'in yeğeni Şakire'ye hakaretler eder. Bir süre sonra Lale, Şevket'in kanına girmeyi başararak onu kendine âşık eder.

Şevket'in hatıraları birkaç aylık fasıladan sonra devam eder. Lale'nin zehirli güzelliğine aldanan Şevket ailesinden ayrılır. Uzun bir süre Lale'nin etkisi altında ne yaptığını bilemez. Doktorluğu bırakıp elindeki sermayeyi tüketmeye başlar. En son Lale'nin bastırmasıyla, ailesinin oturduğu köşkü boşalttırıp oraya yerleşirler. Lale, köşke yerleşip Şevket'e tam manasıyla hâkim olduktan sonra evde çılgınca eğlenceler düzenler. Dostlarını davet ettiği bir kır gezisi tertipleyip eşeklerle yola çıkarlar. Lale ve arkadaşları Şevket'i eşeğe ters bindirip onunla alay ederler. Lale, eğlenmek için elindeki çivili değnekle ikide bir eşeği dürter. Canı yanan eşek arkasındaki Lale'yi teperek uçurumdan aşağı yuvarlar. Herkes bağrışırken Şevket olanları sükûnetle izler. Ölmüş olan Lale'nin üzerine eğilerek "Şeytan öldü." der. İçinde yer etmiş olan şeytanı da Lale'yle birlikte gömen Şevket, bu hadiseden sonra felç kalır. Karısı İsmet ve kızı Güzin'in yardımıyla hastanede kalmaya devam eder. Yeğeni Ferhat ise vefasızlığına

devam eder. Amcasıyla münasebeti kesip zengin biriyle evlenmek üzere olan kardeşi Şakire'ye yaranmaya çalışır. Roman da bu şekilde sona erer.

İnsan ve Şeytan romanında karakterlerin çoğu sembolik değer taşır. Şevket hakikati arayan bir taliptir. Karısı İsmet olgunluğu, kızı Güzin arayışı, yeğeni Ferhat vefasızlığı, metresi Lale ise kötülüğü ve şeytanı temsil eder. Romanın yer yer tasavvufa kayan fikir dünyası Şevket'in arayışlarıyla ve her seferinde arafta kalışıyla şekillenmiştir. Din ve inanç unsurlarının yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Özellikle Allah inancı, O'nun varlıklar üzerindeki hâkimiyeti, şeytanın mahiyeti üzerinde çokça durulur. Tasavvuf dünyasının düşünce zenginliğine ve ünlü mutasavvıfların cümlelerine sıkça atıfta bulunulur.

1.4.14. Sâmiha Ayverdi – Yaşayan Ölü[141]

Bireyin mecazdan hakikate, mecazî aşktan hakikî aşka yol alışını ele alan bu roman, Ayverdi'nin yaşam tarzını en iyi yansıtan eserlerindendir. Yazar, romanın başkişisi olan Leyla'nın iç yolculuğunu, bu yolculukta önüne çıkan engelleri ve nihayet seferini başarıyla tamamlamasını kendine has dili ve üslubuyla okuyucuya sunmaktadır. Romanın muhtevası kısaca şöyledir:

Sadrazam Halil Paşa'nın torunu ve Ayan Reisi Reşid Bey'in kızı olan Leyla, İstanbul'daki bu debdebeli hayattan bunaldığı için Konya'ya fizik öğretmeni olarak gelir. Konya'da olduğu zaman içerisinde çocukluk arkadaşı olan ve İstanbul'da yaşayan Seniye ile mektuplaşır. Roman akışı büyük oranda bu mektuplaşmalar üzerinden devam eder. Leyla, Konya'da yaşadığı tecrübeleri, tanıştığı insanları ve hayatına yön verecek olan gelişmeleri mektuplar aracılığıyla arkadaşı Seniye'ye anlatır. Seniye de benzer şekilde İstanbul'daki yaşamı, meşhur bir yazar olan eşi Ekmel Haydar'ın kendisine karşı muamelelerini yine mektuplarıyla Leyla'ya aktarır.

Leyla, arkadaşı Seniye'nin evlendiği Ekmel Haydar'ı görmediği halde sevmediğini, ancak yazdıklarını takdir ettiğini belirtir. Bunun üzerine Seniye, yazdığı

[141] Sâmiha Ayverdi, **Yaşayan Ölü,** Gayret Kitaphanesi, İstanbul 1942, 216 s.

mektuplara ilave olarak Ekmel'in yazdığı bazı hikâyeleri de Leyla'ya gönderir. Bu hikâyeler, roman akışı içerisinde mektuplarla birlikte okura sunulur.

Leyla, Konya'da bulunduğu zaman içerisinde çevresindeki herkesten farklı olan bir aile ile karşılaşır. Tezhiple uğraşan Ayşe'yi ve dedesi Hattat Gerçek Çelebi ile büyükannesi Şükriye Hanım'ı tanır. Hem hattat hem de mutasavvıf olan Gerçek Çelebi ile tanıştıktan sonra Leyla'nın ruh dünyasında fırtınalar kopar. Daha önce nişanlanıp ayrıldığı Macid'i, Konya'da kendisine talip olan Doktor Şerif'i, İstanbul'daki büyükannesini bir tarafta bırakarak Gerçek Çelebi'nin ruha şifa veren yaşamına sığınır.

Seniye, eşi Ekmel Haydar'a hastalık derecesinde aşkla bağlı olduğu için onu diğer kadınlardan, hatta çevresindeki tüm insanlardan kıskanır. Hâlbuki şimdilerde İstanbul'da meşhur bir yazar olan Ekmel Haydar, Gerçek Çelebi'nin torunu Ayşe'nin çocukluk arkadaşıdır. İlk gençlikten beri başlayan derunî bir aşkla birbirlerini sevmelerine rağmen yolları ayrılmıştır. Ayşe, bu masum aşkını dünyevî arzuları için asla kullanmamış, kalbinin bir köşesinde itinayla muhafaza etmiştir.

Leyla ile Seniye'nin mektuplaşmaları devam ederken Seniye eşi Ekmel'le birlikte Konya'ya gelir. Bir ay kadar kaldıktan sonra tekrar İstanbul'a dönerler. Bu süreçte Leyla, Ekmel'i tanır. Ayşe ile Ekmel'in vuslata ermemiş aşklarını fark eder. Seniye'nin, etrafını yıpratan kıskançlıklarını görür. Gerçek Çelebi'nin irşadıyla ruhunda inkılaplar yaşayan Leyla, Ekmel'in olgun karakterini tanır. Kendine bile itiraf edemediği bir aşkla ona bağlandığını hisseder. Ama Ayşe'nin o saygı duyulası aşkından dolayı bu düşüncesini bastırır.

Ekmel ile Seniye İstanbul'a döndükten sonra mektuplaşmalar devam eder. Bu sırada hamile olan Seniye, kızını doğurduktan sonra vefat eder. Leyla da büyükannesinin rahatsızlanması üzerine İstanbul'a gider. Komşuları olan Ekmel Haydar, Seniye'nin son mektubunu Leyla'ya verir. Seniye ölmeden önce, Leyla'nın Ekmel'le evlenmesini ve kızına annelik etmesini ister. Ekmel de Ayşe'yi derin bir aşkla sevmesine rağmen ölmüş eşinin son isteğine olumlu yaklaşmak zorunda hisseder. Fakat Leyla, Ekmel'i sevmesine rağmen Ayşe'nin aşkına saygı duyarak bu teklifi reddeder ve kendisine daha önce talip olan Doktor Şerif ile evleneceğini söyler.

Çünkü Leyla, Seniye'nin hem hayattayken hem de ölümünden sonra kıskandığı yegâne kişinin Ayşe olduğunu fark eder. Bu sebeple Ekmel'in Ayşe ile evlenmesi gerektiğini söyleyerek kendisi aradan çekilir. Roman boyunca iç yolculuğunu takip ettiğimiz Leyla aslında mecazî aşktan sıyrılıp hakikî aşka erer. Ölmeden önce ölmüş olur, yani *Yaşayan Ölü* derecesine çıkmış olur.

Tasavvufun engin mecaz dünyasından istifade edilerek kaleme alınan bu romanda din ve inanç unsurları yoğun olarak işlenir. Yazarın mistik unsurlarla örülü anlatım tarzında Batı mitolojisinden Doğu düşüncesine, Hz. Peygamber'in hadislerinden sahabelerin cümlelerine, Şazelî'nin fikirlerinden Yunus Emre'nin mısralarına kadar oldukça renkli bir yelpaze görmek mümkündür. Romandaki Gerçek Çelebi karakterinden yola çıkılarak Mevlânâ'ya hususi bir vurgu yapılır. Başta Mesnevî olmak üzere çeşitli eserlerinden alıntılar yapılır.

1.4.15. Turan Aziz Beler – Sevda[142]

Turan Aziz Beler'in Sevda adlı eseri bir ön söz ile başlamaktadır. Yazar, bu kısımda eski ve yeni nesil arasında mevcut olan kültür ve görüş farkının bazen büyük facialara yol açabileceğini belirterek canlı bir misal olarak da hakikatten alınmış olan eserini örnek verir.

"Ön Söz, Başlamadan Evvel ve Tesadüf Nasıl Ayağıma Geldi?" başlıklarıyla roman kısmından önce bilgi verilmiştir. Son başlık altında, akrabasından birinin cenazesine giden yazar, bekleme esnasında bir başka mezarı ziyarete gelen, şoförlerinin elinde güller dolu olan, kadın ve erkeğin kimler olduğunu mezar bekçisi Hasan Ağa'ya sorar. Ondan öğrendikleri ve dört yıllık araştırmasının sonucunda bu eser meydana gelmiştir.

---

[142] Turan Aziz Beler, **Sevda**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1942, 191 s.
Yazarın bu eseri gerçek bir hayat öyküsünün romana uyarlanmasıyla meydana getirilmiştir. Romanın önsözündeki tarih 1941 olduğu ve en yaygın baskısı da 1943 tarihli olduğu için eserin basım yılı konusunda birtakım soru işaretleri belirmiştir. Turan Aziz Beler ve eserleri üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Dilara Karakaş'a göre eserin yazım süreci 1941-1942 yılları arasında tamamlanmış ve ilk baskısı 1942 yılında yapılmıştır. Bu sebeple çalışmamızda eserin basım yılı olarak 1942 tarihi esas alınmıştır. Bk. Dilara Karakaş, **Turan Aziz Beler'in Romanları Üzerine Bir İnceleme,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 48-49.

1931 yılının ilkbaharında Bahriye zabiti Erol, harp gemisinden inince ağaçlık alanda yürürken ucu taze boyalı bir fırça bulur ve etrafına bakınca genç bir ressam olan Sevda'yı görür. İlk karşılaşmalarında Sevda, Erol'un sözlerine hiç karşılık vermese de birkaç tesadüften sonra arkadaşlıkları başlar. İyi bir at sürücüsü, güzel ve zengin bir ailenin tek çocuğu olan Sevda, ailesinden Erol'u gizlemekle beraber onun yanında olmaktan çok mutludur. Erol, bazen vazifeyle bazen de izinli olarak İstanbul'a geldikçe Sevda ile buluşurlar. Erol'un babası Balkan Harbi'nde şehit olmuş piyade yüzbaşıdır. Erol, hayattaki tek varlığı olan annesi Hatice Hanım'la Üsküdar'da babasından kalan evde oturmaktadır ve annesiyle Sevda'yı tanıştırır. Sevda, Erol ile görüşmelerinde İstanbul'un bütün köşelerini gezerken özellikle doğu-batı arasındaki farklılığa, memleketin insanlarının vurdumduymazlığına değinir.

Aradan bir yıl kadar geçtikten sonra, Sevda'nın müteahhit babası Ahmet Emin Bey ve annesi Huriye Hanım, her gece sofrada misafir bulundurmayı özellikle gösteriş için âdet edindikleri gecelerden birinde misafirleri Muammer Enis'in patavatsız karısı yemek esnasında, Sevda'ya bir bahriyeli ile sizi görenler var diyerek herkesi şaşırtır. Kendileri gibi çok zengin olmadığı için bu durma Sevda'nın annesi de babası da şiddetle karşı çıkar. Erol, Ahmet Emin Bey ile konuşmaya gittiğinde Sevda'yı öteden beri hoşlandığı birisiyle evlendireceğini öğrenince o günden sonra Erol ortadan kaybolur. Ahmet Emin Bey'in Sevda'yı evlendirmek istediği kişi ortağı Şakir'dir. Şakir'in çeşitli oyunlarıyla Erol'un sarhoş olup barda kadınlarla birlikte bulunduğu sırada Ahmet Emin ve Sevda buna şahit olur. O günden sonra odasına kapanan ve yemek yemeyen Sevda hastalanır. Sevda'nın daha önceden Erol ile de tanıştırdığı yakın arkadaşı Mualla, tramvayda Erol ile karşılaşınca Şakir'in oyununu öğrenir ve bunu hemen Sevda'ya bildirir. Sevda'nın evlerinin karşısında bulunan bir binadan oda tutan Erol ile artık pencereden haberleşmeye başlarlar.

Verem hastalığı nedeniyle İsviçre'ye gidecek olan Sevda, annesi ve babası onu sanatoryuma bırakıp döndükten sonra Erol'un hemen yanına gelmesini ister. Maddi durumu iyi olmayan Erol, İsviçre'ye gidebilmek için Hatice Hanım'ın da desteğiyle evi satmak zorunda kalır. Onların haberi olmadan Sevda, başka biri vasıtasıyla evi değerinin üstünde alır. Ahmet Emin Bey ve Huriye Hanım İstanbul'a döndükten sonra Erol, işinden de gerekli izni alarak İsviçre'ye gider.

Davos'taki sanatoryumda başhekimden izin alan Sevda, bir pansiyon ayarlayarak tüm hazırlıkları tamamlamıştır. Erol'dan ayrılık korkusuyla zaten durumu iyi olmayan Sevda son aylarını Erol ile yaşamak istemektedir. Burada aylarca güzel vakit geçiren çiftin mutluluğunu, kısa süreliğine de olsa Şakir'in ziyareti bozar. O süreçte sanatoryumda bulunmak zorunda olan Sevda, Şakir'in gidişinden sonra pansiyonda hastalanır. Başhekimi muayene için getiren Erol, durumunun iyiye gittiğini söyleyen Sevda'nın aslında iyileşmediğini, Erol'dan uzak olması hâlinde durumunun hemen kötüleşeceğini bildiği için Sevda'nın ailesine karşı doktorun da yardım ettiğini öğrenir. Başhekim, daha havadar bir mevkide bulunan Lesen sanatoryumuna gitmeleri için onlara yardımcı olur. Buraya geldiğini de bir müddet gizleyen Sevda, ölümünün yaklaştığını anladığı bir zamanda ailesine son bir oyun oynar. Onlara daha gösterişli bir sanatoryuma geçtiğini söyleyip para ister. Ailesi kızının sağlığından ziyade şöhreti daha büyük bir yere geçmesinden dolayı memnun olur.

Ailesinin Lesen'e geleceklerini öğrenen Sevda, onların gelişinden bir gün önce Montreux'a geçip oradan İstanbul'a dönüş yapmak istediğini Erol'a söyler. Sevda'nın amacı ailesinin sosyeteye karşı düştüğü durumu görmek ve son yolculuğunu Erol ile yapmaktır. Sevda'nın son isteklerini harfiyen yerine getiren Erol ile İstanbul'a geldiklerinin ertesi sabahı pencereden görüşmek üzere vedalaşan Sevda, sabah pencerede görünmeyince Mualla'yı arayan Erol bir sonraki aramasında telefona cevap veren başka bir kadının sözlerinden Sevda'nın felaket haberini anlar. Eser son olarak perişan haldeki Erol'un günler sonra annesinin üniforma cebine koyduğu mektupta Sevda'nın almış olduğu evin iadesi için noter yazısı vardır.

Turan Aziz Beler'in bu eserinde din ve inanç unsuru olarak Allah inancı, İslâm dini ile diğer inançların mukayesesi, ibadet ve namaz kavramı, cami, mescit, imam, kilise, papaz vb. mabet unsurları, duanın niteliği ve içeriği, ölüm ve sonrası, bayram gibi dinî ve kültürel unsurların işlendiği görülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂMİYETLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI

Tez çalışmamızın bu bölümünde 1939-1942 yılları arasında basılmış olan Türk romanlarında İslâmiyet ile ilgili inanç unsurlarına yer verilecektir. İslâm dini, dünya sahnesine çıktıktan kısa bir zaman sonra medeniyet kurabilmiş ender inanç sistemlerinden biridir. İnanç temeli Allah'ın varlığını, birliğini ve Hz. Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğunu kabul etmeye dayanan İslâm, tevhit anlayışını yeryüzüne yeniden hâkim kılma çabası içinde olmuştur. Kendisinden önceki tek tanrılı dinlerin deforme olmuş inanç yapılarını tashih etme iddiasında olan İslâm bu hedefe kısa bir sürede ulaşmış, dünyanın önde gelen inanç sistemlerinden biri hâline gelmiştir. İslâmiyet'ten önce Hz. İbrahim'in Hanif[143] inanç biçimiyle hareket eden Hz. Muhammed, kendisine vahiy gelmesinden itibaren İslâm dininin davetçisi olarak Arap yarımadasındaki irşat faaliyetlerine başlamıştır. Böylece İslâm, yeryüzünün son ilahî dini olarak dinler ve medeniyetler tarihindeki müstesna konumuna erişmiştir.

İslâm kelimesi "selamete ermek, kurtulmak" anlamına gelmektedir. Bu anlam aynı zamanda İslâm anlayışının özünü temsil eder. Zira İslâm dini, bireyin dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamayı temel hedef olarak belirler. "*Kur'ân'a göre İslâm, kişinin kendisini yalnız Allah'a teslim etmesi, yalnız O'na kul olması, yalnız O'na ibadet etmesi demektir."*[144] İslâm dini kendisine tabi olan bireyi "Müslüman" ve "Mümin" olarak tanımlar. Müslüman, Kelime-i Şehâdet ile Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik eder. Mümin ise Kelime-i Tevhid ile Allah'ın varlığını-birliğini ve Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu kalp ile tasdik, dil ile ikrar eder. Müslüman birey İslâm'ın beş

[143] Haniflik için bkz. En'âm 161, **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.149; Şaban Kuzgun, **İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015; Şaban Kuzgun, "Hanif", **İslâm Ansiklopedisi**, C 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s 33-39.

[144] Fikret Karaman vd., **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2009, s. 284.

şartını kabul edip hayatına uygulamak için çabalar. Bu şartlar namaz kılmak, oruç tutmak, mal varlığı yerinde ise zekât vermek, imkânları dâhilinde hac vazifesini ifa etmek ve Kelime-i Şehadet'i söylemektir. İslâm'ın bu şartı birey yaşamının amelî durumuyla ilgilidir. Mümin bireyin kabul etmesi gereken iman esasları ise altıdır. Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, onlara gönderilen kutsal kitaplara ve sahifelere, ahiret gününe ve kaza-kadere iman etmektir. İman esasları bireyin itikadî yönüne bakar.[145]

İslâm dini yukarıda bahsedilen iki temel unsur üzerine bina edilmiş bir değerler silsilesidir. İtikat, amel ve ahlâk hükümleri İslâm'ın referans noktalarıdır. İslâm dinine mensup olmuş birey iman ettikten sonra bu itikadını ibadet ve amellerle uygulama aşamasına gelir. Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed'in hadîsleri ve yaşam biçimi Müslüman birey için rehberdir. İtikat ve amelden sonra üzerinde en çok durulan konu ise ahlâk güzelliğidir. İslâm dininin oluşturduğu medeniyet kültürü bu temeller üzerine inşa edilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında İslâm dininin birey ve toplumu şekillendiren nitelikleri değerlendirilecektir.

2.1. İNANÇ MESELESİ

2.1.1. İnanma İhtiyacı

İnanmak, insanlık tarihinin her döneminde bireyler için bir ihtiyaçtır. İnsanoğlu kendisinden üstün gördüğü, kutsal addettiği, sevdiği veya korktuğu bir güç karşısında dayanma/sığınma ihtiyacı hissettiği gibi insan olmanın getirdiği bir bilinçle yaptığı zihinsel sorgulamalar neticesinde bir inanç veya inançsızlık düzeyine erişir. N. Yusoğlu, "*İnanma ihtiyacı, her insanın hayatında az ya da çok varlığını hissettiren kavramlardan biridir. Bu, dünyanın nasıl oluştuğuna ve kendisinin burada ne için bulunduğuna cevap arayan bireyin, bir anlamda kendi varlığını ve düşünce dünyasını inşa etme girişimidir. Bu arayışın bir uzantısı olarak din olgusuyla tanışan insan, böylelikle tehlikelerle dolu anlamlandıramadığı bir dünyadan her şeyin yerli yerinde olduğu, düzenli bir âlem fikrine ulaşır*."[146] sözleriyle inancın etki alanına değinmiştir.

[145] Yukarıda özetlenmeye çalışılan konuların ayrıntıları hakkında bk. Mustafa Sinanoğlu, "İslâm", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, C 23, s. 2-5.

[146] Nebahat Yusoğlu, "Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde İnanma İhtiyacı", **Mutad**, 2019, C VI, S 2, s. 258.

M. Fahreddin Pakkan'ın *Kırbaç Yarası* adlı romanındaki Ahmet karakteri, inanç ve dirayete sahip olmanın mutluluğa açılacak ilk kapı olduğunu vurgular ve Yusoğlu'nun tespitini de destekler. Romanda Serap'ın babası bir av sırasında kurtların saldırısında ağır yaralanır ve ardından hayatını kaybeder. Kısa bir süre zarfında hem annesini hem de babasını kaybeden Serap kahrolur. Serap'ın yaşam direncini arttırmak isteyen Ahmet, çektiği bu ıstırapları ancak kuvvetli bir iman gücüyle aşabileceğini ona söyler: *"Maddi varlıklar insanları ancak hâlde temin edebilirler. Fakat bizleri daima tehdit eden istikbalin korkusundan kurtulup da asude bir nefes alabilmek için inançlara ihtiyaç vardır. Maddi ıstıraplarımızı doktor eliyle tedavi edebiliyoruz fakat manevi sızılarımız bizi yiyor ve bitiriyor. Onları ancak inançlarımızla dindirebiliriz."* (s. 51).

Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında Cemil, misafiri Madame Maurain ile sohbet ederken söz; evren, insan, sosyal hayat ve inanca gelir. Cemil, evreni kuşatan bir manevî gücün var olması gerektiğini söyledikten sonra kulaktan duymakla inanmanın farklı şeyler olduğunu şöyle izah eder: *"İnsanlara kitapların, ananelerin, ana ve babalarının öğrettikleri bazı şeyler vardır ki biz bunları bildiğimizi zannederiz. Hâlbuki onları yakinen ve fiilen öğrendiğimiz gün evvelce bilmediğimizi anlarız."* Cemil, daha sonra madde ile manayı mukayeseli bir şekilde tahlil eder. Ona göre madde mananın kapısıdır ama biz onun anahtarını kaybettik zannediyoruz. Madde mananın kaftanıdır, fakat biz onun içindeki güzel vücudu göremiyoruz. Madde yol, mana hedeftir. Madde, mananın önündeki perdedir. Cemil, bu mukayeseyle birlikte hayatı ve imanın gerekliliğini şöyle yorumlar: *"Hayat, canbazın üstünde gezdiği ip gibidir. İman da bu ipin üstünde yürüyenin elindeki muvazene değneği gibidir. Emin ve tehlikesiz adım atmak isteyenler, mutlaka bu değneğe sahip olmalıdırlar."* (s. 91-92).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında ise hatıralarını kaleme alan Doktor Şevket inanç konusunda arafta kalmayı tercih eder. Karısı İsmet'in kuvvetli imanı ile dayısı Sururi Bey'in inançsızlığı arasında orta bir yol tutturmaya çalışır. *"İsmet, yaratıcı kuvvetin önünde beşeriyetin küçülebildiği, küçüklüğünü bildiği nispette büyüdüğünü iddia eder. Sururi Bey ise daima kendini büyük görerek akıl âlemini kurcalayan, insanın ilimden başka hiçbir şeye baş eğmemesi lazım geldiğini*

söyler. Ben ise ikisinin ortasında iddiasız bir adamım (...) Karım da Sururi Bey de birbirlerine hitap ettikleri sözlerini belki biraz da bana söylerlerdi. Fakat ben daima birinin küfrüne olduğu kadar ötekinin imanına da kayıtsız kaldım ve gemimi beşeriyete ettiğim hizmetlerle her gün biraz daha fazla doldurmakta devam ettim." der (s. 14-15).

Doktor Şevket, yıllar boyu iman ile inançsızlık arasında bocaladıktan sonra içine düştüğü kararsızlığı yenmeye niyetlenir. Bir taraftan karısı İsmet onu uyandırmaya çalışırken, dayısı Sururi Bey imanın gereksiz olduğunu iddia ederek zihnini bulandırır. Doktor Şevket, bu kırılgan durumu şöyle anlatır: *"Bütün ömrüm bir ikbal ve câh sarhoşluğu içinde geçti. Karım beni bu bedmestlikten uyandırmak için çok tartakladı, sarstı, silkti, fakat uyanmadım, uyanmak istemedim. Onu küçük, basit, hatta biraz da evhamlı gördüm. Zavallı karım, sevdiği kocasını kendi imanının mümini yapamayacağını anlayınca sustu. Beni bir yandan Sururi Bey de kendi imansızlığının kalesine hapsetmek istedi. Fakat onun ıssız, sevimsiz zindanına da girmedim, onu da istihfaf ettim, onun da yanından sürtünüp geçtim. Ne iman ne imansızlık... bu hepsinden iyi, hepsinden kestirme ve makul. İnsan bu ikiden hiçbiriyle yorulup vakit kaybetmemeli. Benim ikisine de ihtiyacım yok; çünkü yolum ikisinden de üstün olan bir hedefe varıyor, diyordum. Diyordum. Fakat âh, o bizim boş ve indî demeklerimiz... Mabud düzdüğümüz zanlarımız..."* (s. 192-193).

Bireyin yaratıcıyı bulma çabası Sâmiha Ayverdi'nin bir başka romanı olan *Batmayan Gün'*de de karşımıza çıkar. Romanda Aliye, "Kızım Allah her yerdedir." diyen babasına şu cevabı verir: *"Öyle ise onu bana göster. Maddenin üstünde, ona hâkim bir kuvvet olduğu muhakkak... Fakat ben bu kudreti yakından görmek, tanımak isterim (...) Ben daha bunun gibi, anlamakla anlamamak arasında bocaladığım muammaların ortasındayım. Örümcek ağına düşmüş bir böcek gibi her hareketimle bu sözlerin delalet ettiği manalara biraz daha sarılıyor, dolanıyor, bağlanıyorum."* (s. 12-13).

Oğuz Özdeş tarafından kaleme alınan *Hasret* adlı romanda kumandan ve asker arasında geçen konuşmada ihanet etmemenin imanlı olmak anlamına geldiği hususuna şu ifadelerle değinilmiştir: *"Bu bir fikir değil, hatta bir inanış dahi değil, bir iman, hem de sarsılmaz bir iman beyefendi... İmanı ben çok mukaddes olarak tanıdığım için, ondan biraz olsun inhiraf edemem."* (s. 28).

2.1.2. İnanç Krizi

İnsan her ne kadar karmaşık dünya düzeni içerisinde bir inanma ihtiyacında ise de bu ihtiyacın temini için çeşitli süreçlerden geçmesi söz konusudur. Bu süreçlerde yaşananlar kimi zaman kişiyi sağlam bir limana çıkarsa da kimi zaman bir krize dönüşür. Bedia Akarsu, inancı tanımlarken "*Bir şeyi güvenle doğru sayma tutumudur. Farklı bir ifadeyle inanç, yeterince gerekçesi bulunmayan, kesin olmayan bir şeyi doğru sayma, akıl yoluyla genel geçer bir doğrulama yapmadan başkasının tanıklığı üzerine kurulmuş kanıtları, bir kuşku olmaksızın onaylamadır*."[147] ifadelerini kullanır. İncelenen eserlerde bu onaylamaya ulaşamayan kahramanların yaşadıkları inanç krizi, sorgulamalar, monologlar ve karşılıklı konuşmalar ile yansıtılmıştır.

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* romanında bazı karakterlerin içine düştüğü inanç krizleri başarılı tasvirlerle yansıtılmıştır. Yaşadığı dönemin sosyal ve dinî panoramasını iyi çizen Adıvar, toplumun değişimini, inanç unsurlarının ve geleneklerin aşındığını hemen tüm eserlerinde tahlil eder. *Tatarcık'*ta da bazı tipler ve özellikle "dinsizlik softası" olarak nitelendirdiği Miralay Nihat üzerinden inanç krizlerine temas eder. Örneğin Miralay Nihat ile eski zaman efendilerinden olan kayınpederi Paşa Baba mukayese edilirken konu inanç meselesine getirilip şu ifadeler kullanılır: *"Onu kayınbabasından en çok ayıran nokta "din" meselesidir. İhtiyar kendi pek mutekit olmamakla beraber dini elzem addeden nesildendir. Damadı bilakis din tamamen kalkmayınca dünyanın medenileşemeyeceğine inanmıştır. O, 19. Asır sonlarında bariz bir şekilde teessüs etmiş görünen materyalist felsefesinin mahsulüdür. Akıl ve mantık sahibi insan dünyaya hâkimdir. Tevfik Fikret'in insanın akılla dünyayı cennet yapacağını söyleyen mısrası onun hayat düsturudur. Aynı şairin "Tarih-i Kadim" şiirini kendi kendisine baştan sonuna kadar hemen her gün tekrar eder. Dinsizdir. Daha doğrusu dinsizliği, kendine büyük bir kanaatle din edinmiş bir örnektir. Ona göre dinsizlik dini o kadar etraflı, insani ve ahlaki kaideleri haizdir ki ancak ona mensup olan bir adam aklından, muhakemesinden gelen bir inzibatla, tam adam olabilir. Dürüstlüğü, fikrî namusu, itikatlarını hayatına tatbikteki adeta*

[147] Bedia Akarsu, **Dil-Kültür Bağlantısı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, s. 104.

mutaassıp inadı ve sebatıyla etrafını rahatsız eden bir adam olmuştur. Yani bir nevi dinsizlik softasıdır." (s. 53-54).

Adıvar, aynı romanının başka bir yerinde Safa ismindeki delikanlının dindar, hatta softa bir ailede yetişmesine rağmen dinsizliğe nasıl savrulduğunu anlatır. Safa, küçüklüğünde dindarlığı softalık olarak anlayan babasının eziyetleri karşısında yavaş yavaş dinden ve dinî öğelerden uzaklaşır. Öyleki babasının taassubuna karşı içinde biriken kin ve öfkeyle onun abdest suyuna tükürür, seccadesine köpek tersi sürer. Yazar, Safa'nın dinsizliğini şöyle tasvir eder: *"Hâlbuki Safa bambaşka bir hilkatte, tıpkı babası gibi içi kudret dolu bir gençti. Bunun için kendini bildiği gün babasına ve babasının temsil ettiği şeye isyan etmişti. Bu isyan onda mütearrız, muhitini rahatsız eden bir dinsizlik hâlinde tecelli etti. Babası için Müslüman olmayan herkes asılmaya layık, işkence edilmesi lazım bir sürü muzır mahlûkattır. Safa için yalnız dindar olanlar değil, din meselesinde lakayt olanlar da insanın en büyük düşmanı, kökleri kazınması lazım gelen, medeniyeti kurutan yabani muzır otlardır. Hülasa Hacı İbrahim Efendi ne kadar eski usul bir softaysa, Safa da o kadar yeni biçim bir softadır. Yani fikir itibarıyla birbirinin zıddı, mizaç itibarıyla birbirinin aynı, telkin vasıtaları tamamen birbirine benzer iki örnektir."* (s. 87).

Romanın ilerleyen bölümlerinde Adıvar'ın bu iki tipi birbiriyle buluşturup konuşturduğunu görürüz. Safa, yeni tanıştığı Miralay Nihat'ın önceki yıllarda din aleyhine bir eser kaleme aldığını ve bu eseri görmek istediğini dile getirir. Zira bu eser hakkında Safa'nın babası Hacı İbrahim Efendi oldukça sert ifadeler kullanmış, yazarını mülhid ve zındık olarak tavsif etmiştir. Eserdeki ilgili bölüm şöyledir:

"-Sizin, vaktiyle çok itirazı mucip olan din aleyhinde bir risale neşretmiş olduğunuzu işittim Bay Nihat, doğru mu?

-İtirazı mucip olacak kadar dikkati celbetmedi. Esasen din aleyhinde de denilemez. Yanılmıyorsak Aklın Nakle Tefevvuku ismindeki küçük eserim olacak. Bunu nereden işittiğinizi sorabilir miyim?

Safa'nın hafızasında babasının gayzdan gerilmiş, sapsarı olmuş yüzü. Oğlunun Miralay Nihat'ın korusunda misafir olduğunu işitince "O zındık, o cehennemlik

herif… O dine imana dil uzatmış olan kâfir…" diye bağırdığı an uyanıyor." (s. 119-120).

Halide Edip Adıvar'ın Bay Nihat ile Safa'yı mukayese ettiği kısım sadece yukarıdaki cümlelerle sınırlı değildir. Yazar, değişen dünyanın ve inanç yapısının iki nesil üzerindeki yansımalarını Nihat ve Safa tiplemeleri üzerinden yapar. Bay Nihat'ın dinsizlik anlayışı ile Safa'nınki birbirinden farklıdır: *"Miralay, Safa'nın sesindeki ihtirastan azıcık ürktü. Esasen o, zaman zaman kendisiyle tamamen bir fikirde zannettiği gençlerin bile düşüncesini yadırgıyordu. Safa'yı dinsiz demişlerdi, ciddi görünüyordu. Bundan dolayı ona kendini yakın farz etmişti. Hâlbuki Miralay'ın dinsizliği 19. asrın sakin, liberal, heyecan karışmayan, kitaplar arasında esasları tespit edilen bir din. Safa'nınki daha karanlık ve azgın bir insiyakın, isyanın, tahakküm arzusunun, cidalin doğurduğu karanlık ve iptidai bir din! Safa, Karl Marx'tan, dinsizlikten bahsederken gözleri herhangi iptidai bir puta insan kurban edenlerin vahşi ihtirasıyla ışıldıyordu."* (s. 173-174).

Yazar, aynı konu üzerinde kafa yormaya devam eder. Miralay Nihat ile Safa'nın dinsizliklerini birbirinden tamamen ayrı gören Adıvar, aslında her iki dinsizlik biçiminin de çıkmaz sokak olduğunu anlatmaya çalışır. Zira Miralay Nihat'ın inandığı dinsizlik anlayışı, kendisine tek rehber diye aldığı ilmin sürekli bir devinim hâlinde olması ve her geçen gün yeni hükümler çıkarmasından dolayı ona yeni düşünce yolları açar, önündeki hedefi çatallaştırır. Safa'nın adeta bir din hâline getirdiği dinsizlik anlayışı, Miralay için korkulması gereken tehlikeli bir gidiştir (bk. s. 202-203).

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* romanında, önemli tiplerden olan Beberuhi lakaplı Kambur İzzet Efendi, yarı medrese tahsili görmüş, Babımeşihat'te çalışan bilgili bir memurdur. Roman karakterlerinden Rana ile sohbet ederken ruhundaki inanç krizini onunla paylaşır. Beberuhi, günah ve sevap kavramlarının insanlar tarafından uydurulduğunu ileri sürerek İslâm inancına göre doğru ve yanlışlarımızı daima kaydeden sağ ve sol yanlarımızdaki iki meleği şu ifadelerle sorgular: *"Günahın da sevabın da insanlar tarafından birbirini aldatmak için uydurulduğunu bilmez değilim. Rahim ve Gafur sıfatlarını taşıyan Rabbimin, kullarını*

mesul etmek için Hayriye tüccarı gibi çift haneli defter tutacağını kabul edemem." (s. 143).

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, başkarakterlerden olan Cevad, inanç konusunun insan zihnindeki birtakım vesveselerden ve korkulardan doğduğunu ileri sürerek kendisinin bu korkulardan azade olduğunu belirtir. Cevad'a göre ilk insanlardan başlamak üzere neredeyse tüm inançların insanın korkuları sonucu bazı doğa unsurlarına olağanüstülük vermelerinden ve onlara tapınmalarından kaynaklanmaktadır. Vesvese ve korku üzerinden inanç oluşturanları mukaddes yalancılar olarak niteleyen Cevad, kendi inancıyla ilgili şunları söyler: *"Bana ilk din telkinlerini yapmak isteyenler, vehmin giremediği kafamda hayale ve efsaneye yer bulamadıkları için ruhum rahat, vicdanım sakin kaldı. Tarihi karıştırdıkça her çevirdiğim sahife mukaddes yalancıları benden uzaklaştırdı (...) Bu mezhep, akide ve bunlara bağlı bir sürü felsefe kırıntılarında bir damla hakikat olsaydı insan ruhu hiç olmazsa bu kadar bulanmaz ve şüpheden şüpheye yuvarlanmazdı. Hakka varmak için çile çeken münzevilerle Hak için can veren ve kan döken münciler ve mürteciler hep aynı gafletin kurbanı olmuşlar. Onun için kütüphaneleri ve medreseleri dolduran din ve felsefe eserlerine bugün bir Heredot veyahut Evliya Çelebi seyahatnamesi kadar kıymet vermiyoruz. Çünkü ifade ettikleri mevzular hayâl ve efsaneden ileri gitmeyen bir yığın vahime..."* (s. 149-151).

Kendi romanının kahramanı olan Cevad, zihninde bulanıklığa yol açan inanç meselesini şeffaflaştırmak için insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan inanç yapılarını ve dinleri sorgulamaya devam eder. Ona göre insanlar aslında iyi mahlûklardı, ama onların içlerinden türeyen ve kalabalıklara baş olmak isteyen kişiler, yerden ve gökten elde ettiklerini zannettikleri nice gözdağı ile onları serseme çevirmişlerdir. Bu yüzden biçare insanlar, makbul ve faziletli olmanın mutlak itaatle mümkün olabileceğine inanmışlar, bazen taşa ve ateşe tapmışlardır. Cevad; peygamber, melek, vahiy, ilah gibi kavramların mevhum olduğunu hissettiren ve inanç krizini derinleştiren şu ifadeleri de kullanmaktan çekinmez: *"(İnsanlar) daha sonra birbirinden fikir ve düstur kapan ve kendilerini göklerin üstündeki mevhum veya meçhul kuvvetlerin yeryüzündeki vekilleri şeklinde tanıtan din vâzı'larının telkinleriyle düşünme kudretini kaybetmiştir."* (s. 150).

Cevad, inanışların altındaki korku olmasa inanmanın belki de insanın en samimi tarafı olabileceğini düşünür. Çünkü insan ateşten, gök gürültüsünden, güneşten veya görünmez kuvvetlerden korkarak inanma ihtiyacı hissetmiştir. Ona göre, inanmak ruhun bu tür korkulardan sakınmak için emniyetli bir limana sığınma ihtiyacıdır. Ama içinde endişe ve şüphe zehri olan bir inanç, şifasız bir kanser ağrısından daha elimdir. Cevad, *"Ben inanmış insan değilim. Ne düne inandım ne bugüne inanıyorum. Ve inanmadığım için de mustarip değilim. Çünkü inanmışların fikir ve gönül sefaletlerini görecek kadar aydınlıktayım. Benim için dün, beşerî dalaletlerin tarihidir; bugün ise medenî ahmaklıkların devamıdır."* der (s. 177).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında Adnan, içine düştüğü umutsuz aşkın etkisiyle düzenli olan hayatını altüst eder. Hiç yapmadığı şeyler yapmaya, hatta kokain çekmeye başlar. Öyle ki küçüklüğünde babasından aldığı dinî bilgileri, yaşadığı mukaddes duygulara bile şüphe ile yaklaşır hâle gelir. Bir gün yine sevdiği kızı, Mahmure'yi görmek için Beylerbeyi'ne gittiği zaman çocukken babasıyla birlikte gelip ibadet ettiği camiyi görür. Dış avludaki demir parmaklıklar arasından iç kapıya bakar. Çocukluğundan beri hiç girmediği bu ibadethaneyi merak eder: *"Çocukluğumda gördüğüm renk renk kandiller ve mihrabın iki yanındaki büyük sarı şamdanlara dikili kocaman mumlar gene aynı ilahî dekor içinde bana aynı tesiri yapacaklar mı diye düşündü. Artık, vaktiyle babasından aldığı en eski mukaddes duygulardan bile şüphe etmeye başlamıştı."* (s. 124).

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza'nın oğlu Mehmet hastalığa yenik düşer. Maddi imkânsızlıklardan dolayı elinden pek bir şey gelmeyen ve çareyi sadece Allah'a yakarmakta bulan Seza ise henüz çocuk olan oğlunun ölümü üzerine ciddi bir inanç krizine girer. Çocukluğunda kendisine öğretilen dinî konulara şüpheyle yaklaşarak Allah ve kader inancını reddedecek seviyeye gelir. Başına gelen bu musibetleri "şuursuz, hissiz budala bir tabiata" bağlayarak şöyle isyan eder: *"Takdiri ilahî ha! Artık onlar takdirleriyle, Allahlarıyla başka budalaları aldatsınlar. Artık onlar ayakta uyunacak bu masalları başka ahmaklara öğretsinler. Hayır artık Seza biliyor; ne yaptığını ne ettiğini bilmeyen şuursuz, hissiz budalar bir tabiattan başka ortada hiçbir şey yok. Tükettiğini yaratmak için kendi kendini yiyen ve kendi istihaleleriyle tazeleştiğini vehmeden salak ve bunak bir tabiattan başka hiçbir şey*

mevcut değil. Mehmet öldü. Onun bütün dualarıyla, bütün imanıyla, bütün temiz hisleriyle bağlandığı mistik bir âlem, Mehmet'in düştüğü boşlukta kayboluyor. Her şey yok oldu. Ah meğer ne kadar budalaymış. Ne kadar budalaymış da onu aldatmışlar, onu senelerce aldatabilmişler." (s. 140).

Romanın ilerleyen kısımlarında Seza'nın yaşadığı inanç krizi devam eder. Oğlunu Berlin'deki Müslüman mezarlığına defnettikten sonra, yıllarca onun kabrini ziyaret eder. Parasız kalınca da mecburen İstanbul'a döner. Oğlunun ölümünden altı yıl geçmesine rağmen kendini bir türlü toparlayamaz. Gençliğinin artık tükendiğini düşündüğü bir zaman yine şiddetli bir inanç krizine tutulur. Her şeyi idare eden kudretin varlığına artık inanmadığı için ona isyan da edemez, niyazda da bulunamaz bir hâldedir: *"Evet isyan edemeyen, dua edemeyen, mesul ve kabahatli, kadir ve âdil bir büyüklük görmeyen, tanımayan Seza, kimsesizliğin, yalnızlığın ve çaresizliğin son derecesindedir. İnanmak onun için artık imkânı olmayan bir şey. O her şeyin hiçliğine, her şeyin yokluğuna, her şeyin manasızlığına emin…"* (s. 181-182).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Ömer, yaşadığı hayattan çok bunaldığı için birtakım zihnî sorgulamalara gider. Çevresindeki her şeyin kendisini kusturacak kadar sıktığını söyleyen Ömer, *"bu dünyadaki hikmet-i vücudumuzu"* araştırmaya başlar. *"Dünyaya ne halt etmeye geldiği"* sorusuna kimsenin sağlıklı bir cevap veremediğini iddia eder (s. 6).

Mükerrem Kâmil Su'nun *Sus Uyanmasın* adlı romanında Bülend, Çiğdem'e yazdığı mektupta zorla evlendirildiği Zehra'dan bahsederken ruhen bazı inanç krizleri yaşadığını hissettirir. Sevmediği, ama evlenmek zorunda kaldığı bu kızın mutlu olabilmesi için göklerden bir mucize inmesi gerektiğini söyler. Bülend'in, satır aralarında gizlenmiş olan inanç krizi şöyle tasvir edilmektedir: *"Yıllarca anasız, babasız evimizde büyümüş bu akraba kızının odasına yatsı ezanı okunurken bıraktılar beni. Bir seccade üstünde el bağladım. Dilekleri olsun diye namaz kıldım. Ve arkamda Zehra ayakta; elleri açık, gözlerini yumarak göklerden bir şeyler istedi. Neler istedi bilmiyorum. Fakat göklerde sesleri duyan bir varlık; bütün dilekleri dinleye dinleye yorulmamış, usanmamışsa bu temiz genç kız gönlünün dileğini de duyar ve verir. Çünkü Zehra'yı ağlatmamak, mesut etmek için ancak göklerden inecek bir mucize*

lazım. Onu içimin sızlattığı, kafamın istediği bir şekilde sevmeme imkân yok, yok, yok…" (s. 35).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında, mesleği doktorluk olan Hüsnü, zihnini pozitivist fikirlerle meşgul ettiği için bir yaratıcının ve idare edicinin varlığını kabul etmez. Manevi ilimlere meraklı olan hocası Profesör Kerim Bey'in "*dünyanın en köhne mesleğiyle iştigal ettiğini*" ileri sürer. Yaratıcının varlığına ve idare edici bir kudret sahibi olduğuna dair bir sohbet sırasında mevzu şöyle şekillenir:

"Hüsnü bir an durdu, sözlerindeki istihzaya biraz samimiyet ilave etmek ister gibi devam etti:

-Mamafih bazı bazı ben de hâkim bir kuvvetin vücuduna inanacak olurum, fakat derhal "tabiatın bir yaratıcısı varsa bundan bana ne, onu niçin düşüneyim, niçin araştırayım" derim.

-Asıl sen bu düşüncelerinle ibtidai ve basitsin. Zira maneviyat denen iç kuvveti, sadece bir zümreye mahsus değildir, yanılıyorsun. Bu kuvvete her sınıf insan müşteri olabilir. Çünkü O'nu, yani kendini tanımak, ruh tekâmülünün şartıdır. Bilsin bilmesin, herkes O'na muhtaçtır. Ben de sen de, şu da bu da…

-Sen öyle, fakat ben asla!

-Öyle zannedersin, fakat bu inkârın, bu nefretin de O'na olan alakanı gammazlayan bir gizli şahittir." (s. 60).

Yine aynı romanda, hiçbir inanç değerine sahip olmadığını söyleyen Tosun ile Doktor Cevat arasındaki tartışmaya da yer verilir. Tosun, Allah'ın yaratıcı ve irade edici kudretine ve kaderin varlığına inanmadığını söyleyince Doktor Cevat, bu konulardaki düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde onunla paylaşır. Tosun, *"Kader… kader de ne demek! Benim kaderim iki dudağımın arasındadır. Hayatıma nasıl bir program çizersem kaderim odur benim."* diyecek kadar ileri gidince Cevat ona şu soruyu sorar: *"Demek ki sen, hâlâ kendi iradenin üstünde başka bir irade tanımıyorsun?"* Tosun da buna cevaben *"Ne münasebet! Ben maddeden başka hiçbir varlık tanımam. İnsanda da maddenin üstünde akıl kuvveti olduğu için nasıl olsa ona hükmedebilir. Ben hiçbir şeye inanmam, hiçbir şeyden korkmam, onun için bak ne kadar kaygısız ve neşeliyim."*

der. Cevat ise yıllardır tanıdığı arkadaşının fikir bocalamalarını yakından bildiği için ona şu karşılığı verir: *"Sen mi kaygısızsın? Bilakis dostum, ben seni daima aynı davanın içinde bocalar bir rahatsızlıkta görürüm. Sen kendi kendinle mücadeleden bir an kurtulamayan bir zavallısın. Sen kendini aldatan ve hasta bir muhayyilenin doğurduğu sakat düşünceleri kendine beğendirmeye ve yine bunların doğruluğuna kendini zorla inandırmaya çalışan bir fikir serserisisin. Düşüncelerine kendin inanmamışsın ki başkalarını inandırabilesin."* (s. 78-79).

Hilmi Ziya Ülken'in *Posta Yolu* adlı romanında yaratıcının varlığına ve evren üzerinde hüküm sürmesine ilişkin bir inanç problemi yansıtılır. Romanın başkarakteri Murad, bir sohbet meclisinde etrafındakilerle dönemin sosyal ve politik konularını tartışırken söz toplumdaki kötü ve günahkâr insanlara gelir. Meclisteki ihtiyarlardan biri *"-Hepsi günahkâr adamlar. Asıl cürüm Allah'a yapılan tecavüzde. Kanun görmese bile Allah onların cezasını verir."* deyince inanç krizi temelli bir tartışma başlar:

" -Mademki cezalandıracaktı, niye yarattı, neden ıztıraba soktu?

- İmtihan için.

- Ya katili niçin çıldırtıyor? Hırsızı neden aç bırakıyor? Mücrimi sevk eden de O, sorguya çeken de…

-Allah'ın hikmeti anlaşılmaz.

-Hayır! Bu tabiatın adaletsizliği. Hakikaten Allah olsaydı ilk iradesi ceza vermek değil, tabiatın noksanını düzeltmek olurdu. Biz insana ceza veriyoruz, çünkü düzeltmekten âcizi.

-Daha ne söyleyeyim, küfre kadar vardın.

Yanındaki ona yardım etti:

-Âlemin sırrını biz mi çözeceğiz? Her halde inanmak bir ihtiyaçtır. Hiçbir şeye inanmasak halimiz nice olur? Kurtlar gibi birbirimizi boğmak için sebep mi kalır?

Murad bu adama bakarak:

-Bununla beraber yine birbirimizi boğuyoruz, diye cevap verdi. Ve hatta Allahlı olarak daha çok boğuyoruz. Allah namına kılıçtan geçiriyoruz. Haydut köyleri basarken o Allah'a sığınır. Fahişe boynunda O'nun haçını taşır. Hırsız bizimle aynı camide dua eder. Bu boğazlaşmalar hep O'nun himayesine mi sığınmış?" (s. 52-53).

Aynı romanın sonlarına doğru Murad, yaşadıklarının etkisiyle inançsızlığa doğru sürüklenir. Ne İttihatçılardan ne de Ankara'da kurulan yeni düzenden umduğunu bulamadığı için hayata dair umutlarını yitiren Murad, sevdiği kadın olan Seniha'ya inançsızlıkla ilgili düşüncelerini şöyle aktarır: *"Artık ben posta yolunda tanıdığın adam değilim. Dağdan dağa gerilmiş bir telde oynayan havaların canbazı gibi daima yükseklere çıkıyordum. Başım dönmesin diye daima zirvelere bakıyordum. Fakat şimdi her şey değişti. Mazi arkamdan bir çığ gibi geliyor. Günahlarımın kâbusu içindeyim. Ne Allah'a ne de şeytana imanım var. Nasıl oluyor da hâlâ cehennemimden kurtulamıyorum. Allah yok! Fakat cehenneminde yaşıyorum. Lenin deccalına inanmak istemiyorum ama aczim beni vuralı işte sefaleti görüyorum (...) Niçin kendimden bu kadar tiksiniyorum? Bir Allah'ın mabedine girmeden bu vicdan azabı denen budalalık nereden çıktı? Akıbet mi bekliyorum ceza mı bekliyorum?"* (s. 256-257).

Murad, yaşadığı inanç krizinden sonra bir teravih vakti Ayasofya Camii'ne gider ve eski tanıdığı olan imamın izniyle vaaz kürsüsüne çıkar. Orada hazır bulunan cemaate inanç krizi ve iman etme konusunda şu ifadeleri kullanır: *"Ey halk! Sizden güç ve kuvvet istemiyorum. Elleriniz bomboş ve sırtınız çıplak olduğu zaman sizden yalnız iman istiyorum. Karun'un hazinelerini ayağınıza getirseler içiniz bomboş ve bütün dileklerden mahrum olduğu zaman onu ne yaparsınız? Şerefiniz, aşkınız, imanınız olmadığı zaman dünyayı ne yaparsınız? Yoksul ve çıplak insanlar, ekmek ve hürriyet isteyenler size el uzattığı zaman içinizde şeytan kulağınıza mütemadiyen "inanma" diye fısıldamış olsa ne yapardınız? Bu azabı duydunuz mu? Bu yılan size zehrini saçtı mı? Bilin ki bundan acı bir şey yoktur. Sizden yalnız iman istiyorum."* (s. 267-268). Murad, ruhen yaşadığı bu inanç krizinin etkisiyle bir gün sonra intihar eder.

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında Memet Demir ile arkadaşı Cemal, varlıkların mahiyeti üzerine sohbet ederken söz Allah'ın var olup olmadığına gelir. Cemal'in bu konudaki düşünceleri şöyledir: *"Doğru! Her şeyi inkâr ederken nasıl olur da inanabiliyorum? Fakat biliyor musun ki her şeyi yıkabilmek için yalnız*

ona dayanıyorum. İbrahim bütün putları kırmak için en büyük puta sığınmadı mı? Allah namütenahidir, sonsuzdur. Bilinemeyen, tarif edilemeyen bir şeydir. Ben de ona sığınarak bütün tarif edilen putları kırıyorum. Eğer Allah varsa aciz olduğum için mutlaka beni o yaratmıştır. Eğer Allah yoksa aczimden dolayı onu ben yaratmaya mecburum. Ne o! Hayret mi ediyorsun? Sözlerin galiba birbirini tutmuyor. Allah zıtları yaratarak hakkı meydana çıkardı, derler. Karanlık ve aydınlık, şeytan ve melek, mazi ve istikbal birleşerek günü, zamanı, uhrevi âlemi meydana getirmiyor mu? Niçin en köhne fikirlerle en aşırı düşünceler birleşip insanı vücuda getirmesin?" (s. 89).

Romanın baş karakteri Mehmet Demir zaman zaman inanç buhranları yaşar. Allah'a inanmak ister ama karşılaştığı bazı problemler yüzünden bu fikirden uzaklaşır. Romanın farklı yerlerinde bu inanç krizinin örneklerine rastlanır. Mehmet Demir, arkadaşı Cemal ile sohbet ederken inanç problemi en önemli mesele olarak karşımıza çıkar: *"Mukadder! İnanan da inanmayan da iki yoldan birine gitmeye mecbur. Yolun ağzında duran ve yürümeyen iki ateş arasında ezilir. Benim kaderim buydu, onu aşmak istedim. Allah'a giden yolu aradım. Yıkıldığım için şimdi yolumu değiştiriyorum. Şeytana gideceğim. Yaşamak istiyorum, en geniş manasıyla yaşamak…*

-Hiçbir zaman yapamazsın!

-Deneyeceğim.

-İmkânsız, bu yol seni bedbaht eder.

-Yaşamak istiyorum dostum yaşamak! Solucanlar gibi sürünmeye razı değilim.boş hayaller için ezilip gitmek istemiyorum. Orada ne var? Ateş, kül, yalan…" (s. 263).

2.1.3. Bireyi ve Nesneleri Tanrılaştırmak

İnsanlığın ilk dönemlerinden modern zamanlara kadar insanlığın her evresinde kimi unsurların, mitolojik karakterlerin, gerçek şahısların veya nesnelerin kutsandığı hatta tanrılaştırıldığı görülür. Ele aldığımız romanlarda da olay akışı içerisinde roman kahramanlarının kimi nesneleri veya şahısları yücelterek adeta tanrılaştırdığı görülmektedir. Örneğin Orhan Seyfi Orhon'un *Selma ve Gölgesi* adlı romanında gizemli ve karanlık kişiliğiyle, fizikî güzelliği ve yalnızlığıyla etrafındaki birçok

erkeği kısa süre içerisinde etkisi altına alan Selma karakteri, ona âşık olanlar tarafından insanüstü bir varlık olarak algılanır. Selma'ya âşık olan Halim, onu neredeyse tanrılaştırır. Halim'e göre o "*eski dünyanın dişi tanrılarından biri*"dir (s. 101). Nitekim başka bir yerde Selma'yı şöyle tasvir eder: *"Karşısında saatin ve dünyanın unutulmasını isteyen bir kadında, yarım bir ilâhe büyüklüğünden ve gururundan başka ne olabilir?"* (s. 95).

H. Rıza Çaydam'ın *Subay Kalbi* adlı eserinde, Lamia karakterinin kutsanarak anlatıldığı görülür. Güzelliğiyle herkesi büyüleyen Lamia, bir insan değil, adeta bir azize veya ilahedir. Roman kahramanlarından Rubil, Lamia'nın güzelliği karşısında beynine bir güneş çarpmış gibi olduğunu söyleyerek onu şu şekilde anlatır: *"Mübalağa değil, ben bu zamana kadar gezdiğim, dolaştığım yerlerde, bilhassa harpten sonra birçok kadınlarla görüşmüş, fettan, işveli kızların harimine sokulmuş, fakat Lâmia Hanımefendi gibi insanı büyüleyen bir mevcudiyeti tanımamıştım. Bu bir kadın değil; belki erkekleri; gençleri felce uğratmak için gökten yere inmiş bir ilâhe idi."* (s. 21) Bu sözlerin devamında Lâmia'nın güzelliğini anlatırken omuzlarının, yüzünün, dudaklarının da *"Allah'ına kalbini vermiş bir zahidin bile baştan çıkarmasına kâfi olacağını"* söyler. (s. 21). Eserin ilerleyen kısımlarında Lamia'nın güzelliği yine kutsanarak tasvir edilir. Lamia'ya Nejat Beylerle ilk ziyaretinden sonra ikinci ziyaretini Teğmen Vasfi ile gerçekleştiren Rubil, Lamia'nın güzelliğini şöyle ifade eder: *"Lâmia Hanımefendi bu akşam kıyafeti ile gökten yere inmiş, hayal ve rüya ufuklarından gelmiş bir azizeye benziyordu."* (s. 35)

Oğuz Özdeş, *İtiraf* adlı romanının yazar poetikası niteliğindeki giriş kısmında ünlü romancı Balzac'ı karakter oluşturma konusunda tanrılaştırır. Özdeş'e göre Balzac, *"dünyada Allah'tan sonra en çok ve en büyük tipleri yaratan*" kişidir (s. 7).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Ömer, ilk çağlarda yaşayan insanların bazı gök cisimlerini veya yeryüzündeki kimi haşmetli dağları tanrılaştırma sebeplerini sorgular. Ömer, kafası birçok saçma şeyle dolu olan modern dönem insanının gece mehtabından yeteri kadar zevk alamayacağını iddia ederek şöyle söyler: *"Böyle bir geceyi bütün varlığımızla içemeyişimizin sebebi kafamızı birçok saçma şeylerin doldurmuş olmasıdır. On bin, yirmi bin sene evvelki insanlar gibi olabilirsek, tabiatı onların gözüyle görsek muhakkak ki şimdi böyle bir sükunetle*

oturamazdık. Onlar güneşi, ayı, falanca büyük tepeyi veya filan bulutu ve yıldırımı babalarının hayrına mı Allah yaptılar? Onlar tabiatta saklı duran ruhu bizden iyi anlamışlardır." (s. 108).

Aka Gündüz'ün *Bebek* adlı romanında, Osmanlı ordusunun Birinci Dünya Savaşı sırasındaki kahramanlıkları anlatılırken Kafkas Seferi sırasında Sarıkamış'ta soğuktan etkilenerek şehit olan askerlerimizden de bahsedilir. Yazar burada Enver Paşa'nın birileri tarafından yarı tanrı olarak görüldüğünü şöyle anlatır: *"Hücumda muvaffak olamamak yenilmek sayılmaz. Kafkas ordularımızı düşman kırmadı. Tabiatın sertliği, geri teşkilatın zilleti ve hükumetin şirretliği kırdı. Enver Paşa bu taarruzu kazansaydı yarı-Allah değil de tam-Allah yerine geçireceklerdi. Kazanamadığı için yerin dibine geçiriyorlar. Bu beyinsiz müzevvirler, bu fazilet ve ahlâk düşkünleri her memlekette bulunur.*" Yazar orada verilen şehitlere bu ifadelerle üzülürken inanç bakımından nahoş sayılabilecek şu cümleleri kurmaktan çekinmez: *"Kafkas ordularımız gökteki her çeşit Allahların (tabiat) altında kurdukları en korkunç ordularla dövüştüler, ölenlerimiz kahramanca öldüler* (s. 58).

Muazzez Tahsin Berkand'ın *Muallâ* adlı romanında, Cevat sadece evine sahip çıkıp kızına mürebbiyelik yapsın diye evlendiği Muallâ'nın yüksek ahlâkını ve mükemmel kişiliğini keşfettikçe ona hayranlığı artar. Çalışma odasında yalnız kaldığı bir zamanda Muallâ'yı adeta kutsallaştırarak şöyle düşünür: *"Hele fedakârlığı ve iyiliği öyle sade bir tavırla yapıyordu ki onun bu halleri karşısında insan diz çökerek ona tapmak ihtiyacı duyuyor."* (s. 137).

Kadının kutsallaştırılması konusuna Kerime Nadir tarafından kaleme alınan *Samanyolu* romanında da değinilir. Zülal adlı karakter, kendisini öpmüş ve evi terk etmiş kuzenini tekrar eve döndürmek için çiftliğe gider. Zülal ile yüz yüze gelen Nejat ise Zülal konuştukça onun güzelliğiyle büyülenir ve onu kutsallaştıracak şu düşünceleri zihninden geçirir. *"Bütün bu güzellikler birbirine ne kadar uymuştu! Ve bence ne kadar kutsaldı! Tanrım! Nasıl onlara dudaklarım uzanmış, nasıl bu temiz ve kutsal şeyleri buselerim kirletmişti?"* (s. 9).

Tanrının bir şahıs olarak tasvir edildiği ilginç bir örneğe Mükerrem Kâmil Su'nun *Istıranca Eteklerinde* adlı romanında rastlanmaktadır. *E*serde, Nesrin'in

kardeşi Berrin, doğumdan sonra bir müddet hastane kalmak zorundadır. Onun eve gelmesinden bir gün önce, Nahid'in de nöbetinden dolayı evde olmamasından dolayı geçmişe dönük olarak Nesrin şu düşünceler içindedir: *"Henüz çok küçükken mai boşluklarda yüksek bir taht düşünürdü. Altından, inciden, elmastan, en seçkin taşlardan yapılmış bir köşe. Orada uzun beyaz sakallı, pembe yüzlü, hâkim bakışlı bir ihtiyarın göktekileri, yerdekiler için vazifelendirdiğini görür gibi olurdu. Gökler onun için dolaşılmaz, ucu bucağı aşılmaz bir âlemdi. Topuklarına kadar inen altın saçları dalgalı bir sürü genç kızın fıskiyelerinden renkli sular fışkıran havuzların yaprakları, meyvaları zümrütten, yakuttan, inciden yapılmış ağaçların bulunduğu bir yerdi gökler… Biraz daha büyüyünce güler yüzlü, aydınlık bakışlı, uzun beyaz sakallı ihtiyarın dizleri dibinde taze bir kız da canlandı. Gözlerinin rengini seçemediği, saçlarının kızıl çağlayanına el dokundurulamayacağını sandığı sedef tenli, son derece güzel bir kız… Nermin'in küçüklüğünde taptığı, inandığı ve bazı geceler uyumadan önce el bağlıyarak kendisinden birçok şeyler istediği Tanrısı, bu iki kuvvetti. Ve genç kadın, çocukluğunun bu temiz, el değmemiş hatırasına, rikkatle gülümsemekten kendini alamadı."* (s. 19).

2.2. İMANIN ŞARTLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Bölümün ilk kısımlarında değinildiği gibi İslâm dinindeki iman esasları altıdır. Toplum içerisinde yaygınlaşmış biçimiyle "Amentü" olarak bilinen bu esaslar Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, ahiret günün ve kaza-kaderin Allah'tan geldiğine iman etmektir.[148] Bu kısımda değerlendirilen romanlardaki iman esaslarına ve bu esaslarla ilintili olan diğer hususlara değinilecektir. İmanın şartları arasında romanlara konu edilmiş bir unsur yoksa o şart bu kısma dâhil edilmemiştir.

2.2.1. Allah'a İman

İslâm düşünce tarihinde kelam ekollerince iman farklı tanımlara sahip olmuştur. Kimi ekoller imanı dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve amel olarak tanımlarken kimileri ise sadece tasdik etmek olarak değerlendirmiştir.[149] Bu bağlamda incelenen romanlarda da Allah'a iman konusu çeşitli şekillerde görülmektedir. Eserlerde, dil ile ikrar, kalp ile tasdik yahut amel ile ortaya konan bir iman boyutu ile karşılaşılabilirken bunlardan birisinin bulunduğu halde amelî boyutta Allah'a imanla uyuşmayan hareketler sergileyen karakterlerin yansımalarıyla da karşılaşılır.

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, padişah III. Murad'ın inanç ve amel konusundaki tutumu değerlendirilir. Anlatıcı, Murad'ın itikadı sağlam fakat iradesi zayıf bir Müslüman olduğunu, Allah'a ve Peygamber'e inandığını söyler. Roman karakteri Murad'ın düşüncesine göre birçok yük ve birçok mesuliyet yüklenen padişahların biraz eğlenmeleri normaldi. Sultan bu sebeple şarabı, sazı ve kadını ihmal etmek istemez (s. 131).

Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında ise anlatıcı, Beylerbeyi Rüşdiyesi'nde okurken derslerine giren hocalarının Allah'a iman konusundaki tutumlarını değerlendirir. İlm-i Eşya adlı dersin hocasının, Allah'ın varlığını ispat etmek için ısrarlı bir çaba içerisinde olmasını şu cümlelerle eleştirir: *"İlm-i eşyâ hocamız bir feylesoftur. Sivri sakalıyla frenge benzetiriz. Bir türlü dersinin dar*

[148] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Amentü", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, C 3, s. 28-30.

[149] Seyithan Can, "Allah'a İman'ın Psiko-Sosyal Temelleri (Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Bir Değerlendirme)", **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık 2020, C 7, S 2, s. 495.

çerçevesine sığamaz. Bize Allah'tan bahseder durur. Varlığına deliller bulur getirir. Sanki içimizde inanmayan varmış gibi…" (s. 43). Esat Mahmut Karakurt'un *İlk ve Son* adlı romanında ise Necla, Mecdi'nin artık kendisine inanıp inanmadığını sorduğunda Mecdi ona *"Anama, mukaddesatıma, Allah'ıma inandığım kadar inanıyorum sana!"* cevabını verir (s. 207).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, kulun Allah'ı hakikî manasıyla tanımaya gücü yetmeyeceği vurgulanır. Romanın başkişisi olan Leyla, Konya'da evini ziyaret ettiği Hattat Gerçek Çelebi'nin yazdığı levhalara göz gezdirirken Allah'ın mahiyetini ve zatını bilmeye dair bir beyte rast gelir. Bu beyitte, Allah'ı hakkıyla bilmeye kimsenin kadir olamayacağı, ancak kendi nefsinden geçmiş olan kişilerin bu sırra erebilecekleri anlatılmaktadır:

"Ve bundan başka Çelebi'nin, kailini K.R. rumuzuyla bildirdiği, belki sanat kıymeti hepsinden ileri olan bir başka levha, uryan bir güzel gibi kendi arz ediyor:

Yâ Rab seni hiç bilmeye kâdir mi olur ben

Bilse bilir ancak seni sen, bensiz olan ben" (s. 52-53).

Sâmiha Ayverdi'nin bir başka romanı olan *İnsan ve* Şeytan'da ise Doktor Şevket, kişisel dünyasında yaşadığı uzun mücadelelerden sonra Allah'ın varlığına ve mutlak hâkimiyetine inanmaya başlar. Ama hayata ilişkin kimi meselelerde olduğu gibi bu inanma ihtiyacı için de geç kaldığını düşünür. Doktor Şevket'in inanç konusundaki halet-i ruhiyesi şöyledir: *"Geç kalmışım, akı karadan seçmek için ne kadar, ne kadar geç kalmışım. Ey benim Rabbim! Kan, et ve kemik arasında bana akıl ve idrak veren Allah'ım! Sen ki iki yağ parçası olan gözüme gökleri kucaklayan nur dalgası verdin; sen ki lisan denen cihazdan bilgi nehirleri akıttın; kulak denen delikleri türlü sesler, türlü sözlerle doldurdun, doldurdun fakat taşırmadın. Ne olurdu, başıma bu ateş sağanağı yağmadan, vücudumun bu şehvet dalgası taştan taşa çarpmadan seni bilseydim. Bugün içi boş ceviz gibi manadan tehî bir insanım. Meğerse her zerreden güneşe gizli bir yol varmış. Fakat ne yazık ki bu yolları ibtila, inhimak ve ihtiraslarımızın izdihamı ile tıkayan, geçilmez hâle sokan bizmişiz. İnsanoğlu her şeyi bilmeli, araştırmalı, yapmalı fakat bütün bunları da gene aslî hüviyetini tecessüs yoluna seferber etmeliymiş."* (s. 184-185).

Doktor Şevket'in uzun yıllar boyunca itinayla uzak durmaya çalıştığı inanç-inançsızlık ikilemi sonunda inanma ihtiyacının baskın çıkmasıyla neticelenir. O, azmettiği her konuda başarılı olmasına rağmen inanç konusunda bir yol alamadığını fark edince derin bir pişmanlık duyar: *"Her şeyi bildim, fakat seni bilmedim Allah'ım! Her şeyi öğrendim, fakat seni unuttum Tanrım! İşte sen de şimdi kendime salih olacak şeyleri bana unutturdun. Karımın dediği gibi mal, ikbal, alkış ve muvaffakiyet hep hilkatin tebessümleri, senin bize gülümsemenmiş Allah'ım! Ben ise günün birinde bu gülümseyen yüzün acı acı buruşacağını hiç düşünmedim. Şimdi o izzet ve ikbalden elimde ne kaldı? Bir gölge, kuru ve hazin bir hatıra (...) Meğer istemek de sendenmiş Allah'ım! İsteyebilsem, seni isteyebilsem, belki matlubumun çehresi yüz gösterecek. Fakat nerede o dudak ki bu temenni için açılsın, yalvarsın.*" (s. 194-195).

İnsan ve Şeytan romanının olay akışı içerisinde dikkat çeken kısımlarından biri de Doktor Şevket'in, köyüne gidip evinde kaldığı Osman ile Allah inancı üzerine yaptığı sohbetlerdir. Köyündeki küçük dünyasında iç huzurunu sağlamış, gününü işi ve ibadetiyle doldurmayı başaran Osman, Doktor Şevket'in dikkatini çeker. Osman namazını kılıp duasını bitirdikten sonra Şevket ona *"Osman, görüyorum her gün namaz kılıyorsun. Alâ, güzel. Ama sanki bununla her işin bittiğini, Allah'ı kendinden razı ettiğini mi zannediyorsun?"* diye sorar. Bu soru Osman'ın zihnini allak bullak eder. Anlatıcı bu vaziyeti şöyle tasvir eder:

"Biraz evvelki mütebessim çehre kapandı, gerildi, acılaştı. Belki en ağır ittiham altında kalmış, en büyük ve ani bir musibetle karşılaşmış kimselerde bile bu mertebe teessür görülemezdi (...) Saf ve sade sesiyle:

-Ya nideyim ki benden hoşnut olsun, diye sordu.

-Allah bizden yalnız ibadet istemiyor ki, nefsimizin haz aldığı şeylerden fedakârlık istiyor. Onun için ne feda edersin, ne harcarsın?

Bu defa genç köylü hiç düşünmeden atıldı:

-Nem varsa O'nun olsun. Tarlam da, keçilerim de, senin oturduğun ev de... Hepisi O'nun olsun.

-Yok Osman, öyle değil. Daha, daha çık. Bundan da fazla ne feda edebilirsin? Allah senin evini, tarlanı ne yapsın? Hem bak, onları ne kolay verebiliyorsun. Halbuki bağışladığın şeyi, için kopa kopa vermelisin ki O'nu razı etmiş olasın.

Genç yüz elemle büsbütün karışıyor, fakat gene düşünmüyor, tereddüt etmiyor:

-Nideyim, öyleyse canımı alıvirsin.

Bu cömert imanın satvetinden huşu ile titredim. Bu istiğrak, bu vecd, bu düşünmeden veriş neydi? Ve Hak yoluna kayıtsız şartsız bütün varını, hatta canını bağışlayabilen bu adam Allah'tan ücret, karşılık da istemiyor. Yalnız O'nu hoşnut etmekte, o gaye uğruna yaşamakta her şeyi buluyordu." (s. 213-214).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Aliye, dedesi İrfan Paşa'nın yaptığı tablolara ve yazdığı notlara bakıp hayatın anlamını ve yaratıcının mahiyetini kavramaya çalışır. İrfan Paşa'nın not defterinde Allah'ın yaratma gücüne ve mahiyetine ilişkin şu cümleler yer almaktadır: *"Ey insan, Allah sana akıl vermiş, niçin yaratıldığını düşünmen için. Göz vermiş, her bir varlıkta onu görmen için. Kulak vermiş, her sedada onu dinlemen için. Allah nerede, ben onu görmüyorum, dersen şunu bil ki O gizli değildir. Her şey, her gördüğün O… Gizlilik yok. Gizlilik de görmezlik de sende. Eğer onu sana göstermeyen şu vücudun kesafetini ortadan kaldıracak olursan O'nun gizli olmadığını, bütün mevcudatla kendini göstermiş olduğunu ve senden görünenin de gene o olduğunu kolaylıkla görürsün. Ama her yaratılmışta bu kabiliyeti aramak olmaz. Bir köre, güneşi niçin görmüyorsun, denebilir mi? İşte bu gibi kimselerin de hakikati görmeyişleri manevi körlüklerindendir."* (s. 17-18).

Aynı romanın bir başka yerinde Doktor Cevat, Allah'a ve kadere inanmadığını söyleyen Tosun ile fikir tartışmasına girer. Doktor Cevat, arkadaşına bir yaratıcının varlığını şu cümlelerle ispat eder: *"Doğdun, büyüdün; aklın, zekân, iç ve dış kuvvetlerinle bir insan oldun. Bir insan, yani cihanın en esrarlı, en nazik, en mükemmel bir âbidesi… Peki nasıl oluyor da bu âbidenin kendi kendine meydana geldiğini, kör ve idraksiz bir kuvvet tarafından düzüldüğünü iddia edebiliyorsun? Bu mükemmel ve kusursuz cihanın, büyük bir şuur tarafından tertip ve idare edildiğini nasıl düşünmüyorsun? Sen ki kunduranın bağından, ceketinin düğmesine kadar*

giydiğin, kullandığın her şeyin bir akıl tarafından ve bir maksatla tanzim edilmiş olduğunu görüyor ve biliyorsun da âlemleri tanzim eden şuurdan niçin baş çeviriyorsun? İşte bu şuur, bütün yarattıklarının murâkıbı, âmiri ve tek sahibidir." (s. 79-80).

Kerime Nadir'in *Gönül Hırsızı* adlı eserinde Piraye, Saffet'in tacizleri karşısında zor duruma düştüğü zaman son dayanağının Allah olduğunu söyleyip şu ifadeleri kullanır: *"Ben Allah'ıma güvenir, ona dayanırım. Size hiçbir zaman boyun eğecek ve şefaatinize sığınacak değilim."* (s. 69). Ayrıca romanın ilerleyen kısımlarında Saffet, yanlışlıkla işlediği bir cinayetten dolayı hapse atıldığında gardiyan ona şu nasihatte bulunur: *"Allah'a güven, Allah rezzak-ı âlemdir."* Saffet de *"Zaten yalnız O'na güvenerek yaşayacağım" c*evabını verir (s. 87).

2.2.1.1. Allah'ın İsim ve Sıfatları

Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında, Cemil kendi başına kaldığında tefekküre dalıp zaman zaman bunları dillendirir. Hizmetçisi Salih'in yaratılış özelliklerini değerlendirdiği kısımda yeryüzündeki bütün varlıkların Allah'ın bir isim veya sıfatına mazhar olan birer tecelliden ibaret olduğunu düşünür. Bütün varlıklar, bu isim ve sıfatların sahibi olan yaratana itaat ederler. Cemil bu durumu *kaplar kanunu* adını verdiği bir sembolle somutlaştırır: *"Mevcudatta her varlık, mazhar olduğu isim ve istidat dolayısıyla kendini yaratana itaat edip boyun bükmekte. Her ne kadar bir başka istidat ve isme asi ve tağî görünürse de… Birbirine bağlı kaplar kanununda olduğu gibi her kapta aynı olan su, nasıl ki o kabın şekline göre düz kapta düz, yuvarlakta yuvarlak, dört köşede dört köşe olarak şekillenirse, işte insanlar da kendilerine vaz' olan manayı, istidatları şekliyle kalıplandırıyorlar. Onu kendi istidatlarının kalıbına göre güzel veya çirkin yapan kendi kabiliyetleri…"* (s. 81).

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında esmâ-i hüsnânın hat yönüyle değerlendirildiği görülmektedir. Antika eşyalara merakı olan Nazmi, arkadaşı Fazıl'ı evine davet eder. Evinde yığınla antika eşyayı tanıtırken üzerinde Allah'ın isimlerinden Kahhâr ve Rahîm'in yazılı olduğu Şeyh Hamdullah'a ait bir hat tablosunu da anlatır. Nazmi'nin bu hat tablosuna dair değerlendirmeleri şöyledir: *"Burada iki kelime var. Biri Kahhâr kelimesi, diğeri de Rahîm. Bu iki kelimenin birisi gazap, diğeri da af ve merhamet sıfatını ifade eder. Dikkat edersen görürsün ki Şeyh Hamdullah,*

Kahhâr kelimesini çelik gibi yazmıştır. Hatta "he"nin gözlerindeki şiddetin, "rı"daki hançer gibi keskinliğin farkına varıyor musun? Halbuki re'fet, merhamet ifade eden Rahîm kelimesindeki yumuşaklığa bak. Bütün harfler Allah'ın huzurunda diz çökmüşe benzemiyorlar mı? O büyük sanatkâr istemiş olsaydı her kelimeyi aynı şiddet veyahut aynı tevazu ile yazabilirdi. Fazıl, arkadaşının bu görüşüne, bu anlayışına hayret ediyordu. Şimdi yazıya baktıkça yavaş yavaş bütün kelimelerin, harflerin şahsiyet kesbettiklerinin, adeta canlandıklarının farkına varıyordu." (s. 74).

Dinî düşünceye göre Allah'ın isim ve sıfatları çeşitli tecelli biçimleriyle yarattığı bütün mahluklar üzerinde görünür. İsim ve sıfatların diğer varlıklara nazaran hakkıyla tecelli ettiği yegâne varlık insandır. Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında bu düşünceye atıfta bulunularak Allah'ın isim ve sıfatlarının insan üzerinde tecelli ettiği anlatılır. Seniye, arkadaşı Leyla'ya yazdığı mektupta, bir hanımefendinin kocası Ekmel Haydar'a gönderdiği bir mektubu anlatır. Kadın, Ekmel Haydar'ı yüceltip şöyle yazar:*"Muhakkak ki her mahluk Hâlık'ı taşır. Ekseriya müstesna yaratılmış insanlarda Allah'ın ya kudretinden ya azametinden veya herhangi bir isminden bir görünüş vardır. Sizde ise bunların hepsini bulmak mümkün. Siz devranı tamamlamış, vücûd-ı mutlaka inkılap etmişsiniz."* (s. 68).

Aynı romanın başka bir yerinde evrendeki intizamın adeta bir musiki gibi düzenli bir şekilde idare edildiği anlatılır. Yazar, evrende zıt gibi görünen şeylerin bir nizam içerisinde Allah tarafından yaratılıp idare edilmesini şöyle tasvir eder: *"Musiki, mütezad şeylerin tam bir birleşmesi, çoklukta birlik ve nihayet vifaksızlık içinde vifaktır. Allah da ahengi muhtelif olan şeylerin nâzımıdır. Onun büyük eseri, yekdiğerine düşman olan şeyleri telif etmektir."* (s. 135).

Sâmiha Ayverdi'nin bir başka eseri olan *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, aile içi bir sohbette hilkatin gücü ve Allah'ın kahhâr ve cebbâr sıfatları hakkında konuşurlar. Şevket, tabiatın kimi konularda zulmettiğini, bireyin de bu zulümler karşısında ezildiğini iddia edince aile dostları olan Doktor Murad şu cevabı verir: *"Bence kahhâr ve cebbâr olmak, insana nispeten mezmumdur; çünkü insan arzu ve müştehasının tesiriyle bu sıfatları kullanır. Halbuki hilkat (Allah) kahharlığını ve cebbarlığını gizli veya aşikâr biri sebep tahtında yapar. Bir gazinin elinde kılınç başkadır, bir katilin elinde gene başkadır. Mademki biz, ıstıfa bulmamış kimseleriz, şu*

hâlde o kılınçla tam adalet yapamayız. Halbuki hilkat, şaşmaz ve iltimas kabul etmez bir hesapla hadiselerini, kararlarını işler, meydana getirir." (s. 112).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, çingene dilinde Allah kelimesinin karşılığı olarak çoğunlukla *Odel* kavramı geçer. Bunun dışında sadece bir yerde aynı kelime *So* ismiyle karşılanır. Roman kahramanları İrfan ile Etem'in bu kelimeye dair sohbetleri şu şekildedir:

"-Bilirsin ki kıldık namazı, bunun burasında bir ay öncesinden yaptık duvamızı, gönderdik So'ya…

-So da nedir?

-So demek ki, yani ya büyük efendi, büyük mal mülk sahibi. Senin anlayacağın Allah.

-Demek ki So kelimesi burada Allah manasına mecaz olarak kullanılıyor!

-Kim bilsin artık hicaz mı kullanılır uşşak mı!" (s. 252).

2.2.1.2. Allah Cemâl Sahibidir

Süleyman Uludağ Cemâl kelimesini, "*Allah'ın lutuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını ve O'nun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir tasavvuf terimi*" şeklinde açıklar. Bu açıklamanın ardından Uludağ, Cemâl'i manevî ve maddî olmak üzere iki şekilde ele alır. Manevî Cemâl, Allah'ın en güzel isim ve sıfatlarını kapsayan ve sadece kendisinin temaşa ettiği güzelliktir. Maddî (Sûrî) Cemâl ise "bu âlemdeki güzelliktir. Bütün ayrıntıları ve türleriyle âlem mutlak olarak ilâhî bir güzelliğe sahiptir. Başka bir ifadeyle âlemdeki güzellik ilâhî güzelliğin yansımasından ibarettir."[150]

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında Türk denizcilerden Deli Cafer, genç ve güzel Bafa'yı (Safiye Sultan) görünce hayran kalır. Sohbet sırasında güzellik üzerine birtakım tasvirlere girişir. Deli Cafer, Türklerin (burada İslâmî geleneğin güzel'e bakışını kastediyor) güzelliğe gönül verdiklerini; dişi erkek, canlı cansız diye

[150] Süleyman Uludağ, "Cemâl", **İslâm Ansiklopedisi**, C 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 296.

ayrılık gayrılık aramadıklarını söyler. Güneşin doğup batışında, ayın büyüyüp küçülmesinde, dağların göklerden öpüş aramasında, çimenlerin rüzgârla vecde gelişlerinde, denizlerin taşmasında, çiçeklerin güzel renk ve kokularında, bir bakışla kalbin dile gelmesinde, yine bir bakış sebebiyle kalbin sevinç veya hüzün duymasında bir güzellik vardır. Bir kadının güzelliğinde tüm bu güzelliklerden izler vardır: *"Biz, dedi, Ulu Tanrının güzel olduğuna, güzelliği de sevdiğine iman etmişizdir. Allah güzel olmasaydı, bu kadar güzel şeyler yaratamazdı. Güzelliği sevmeseydi bir kadın saçına bin yüreğin dolanıp sarılmasını mümkün kılmazdı."* (s. 8-9).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, roman karakterlerinden yazar Ekmel Haydar'ın hikâyelerine sık sık atıfta bulunulur. Seniye, kocası Ekmel Haydar'ın *Tufan* adlı hikâyesini mektup vasıtasıyla Leyla ile paylaşır. Bu hikâyede Ekmel Haydar, yeryüzünde gördüğü tüm güzellikleri Rahmân'ın güzelliğinin ve yaratıcılığının birer yansıması olarak görür: *"Bütün güzelleri görünce meylederim, zira gözlerimi onlarda temizlerim. Fenalıktan beriyim, ancak bunlarda Rahmân'ın sun'unu hayretle seyrederim."* (s. 13).

2.2.1.3 Allah Rızık Verendir

Rızık konusu iki cepheden hayatımızda var olan konulardandır. Ele alınan romanlarda da bu cepheleriyle öne çıkmıştır. İnsanda madden yahut manen bir açlığın oluşması sonucunda Allah tarafından bir rızıklandırma söz konusudur. Nitekim Allah'ın rızık verici olmasına delalet eden er-Rezzâk ismi, "*bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren*"[151] anlamındadır.

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Anadolu köylülerinin hayatları boyunca mütevekkil bir şekilde yaşadıkları anlatılır. Aslında işgücünü arttırma amacıyla bir aile ne kadar çok çocuk sahibi olursa o kadar makbul sayılır. Roman anlatıcısı bu bakış açısını şöyle yorumlar: *"Kışın sıcak tandırların başında ılık tandır çullarının altında çiftler birbirine sokulup kaynaşır. Komşularının, arkadaşlarının iddiasıyla çocuk adedini arttırmaya gayret ederken "Allah Rezzak-ı âlemdir." diye nikbin bir felsefe ile kendilerini teselli ederler."* (s. 8).

[151] Bekir Topaloğlu, "Rezzâk", **İslâm Ansiklopedisi**, C 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 47.

Huriye Öniz'in *Bir Öğretmenin Romanı* adlı eserinde, idealist bir öğretmen olan Fatma hastalıkla boğuşurken görev yaptığı köye yeni bir öğretmen atandığını ve kendisinin işsiz kaldığını öğrenince şok üzülür. Bu sırada kendisini ziyarete gelen komşu kadın Hatice Teyze, Fatma'yı teskin eder ve şu ifadeleri kullanır: *"Üzülme kızım, Allah bir kapıyı kaparsa başkasını açar."* (s. 65).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, tevazu ve tevekkül sahibi olanların, Allah'ın rahmetiyle kuşatılacaklarına vurgu yapan bir beyte yer verilir. Romanın başkişisi Leyla, Konya'da Hattat Gerçek Çelebi'nin evini ziyaret eder. Duvarda gördüğü bir levha onu çok etkiler. Bu levha, tevazu ve tevekküle dair bir beyittir: *"Esasen Çelebi'nin çalıştığı köşede, sedefli rahlenin hizasına gelen bir levha var ki basit fakat veciz manasıyla beni teyit ediyor:*

Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyicek hâke nebât

Mütevazı olanı rahmet-i Rahmân büyütür

Bu, belki de onun hayat felsefesi. Benim için de şu sade evin felsefesi de dekoru kadar yabancı ve yeni. Fakat insana: Aradığım acaba bunlar mı? Dedirten itminan verici bir tesirle mücehhez." (s. 27).

2.2.1.4. Allah Her şeye Kâdirdir

Allah'ın her şeye güç yetirmesini ifade eden Kâdir sıfatı, incelenen eserlerde kahramanların bilhassa dara düştükleri zamanlarda sığındıkları bir kapıdır.

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza küçük yaşta anne ve babasını, evlendikten hemen sonra eşini kaybetmiştir. Talihin yüzüne bir türlü gülmediği bu kadın, bu sefer de hastalığa yakalanan küçük oğlu Mehmet'i tedavi ettirmek için didinir. Berlin'de bir yandan oğlunun hastalığı diğer yandan parasızlık onu perişan eder. Doktor, Mehmet'in umutsuz durumunu Seza'ya anlatmaya çalışırken *"Tabiatın akıl erdiremediğimiz kanunları ve mantığı karşısında insan bilgisi bir hiçtir. Eğer tabiat isterse…"* diyecekken Seza onun sözünü keser ve *"Eğer Allah isterse…"* der. Doktor da gülümseyerek cümlesini *"Evet, Allah isterse oğlunuz kurtulacaktır."* şeklinde düzeltir. Seza, bu esnada Allah'ın her şeye yeten kudretini düşünmeye başlar: Allah büyüktür, Doğruların en doğrusudur. Merhametlilerin en merhametlisidir.

Âdillerin en âdilidir. Cömertlerin en cömerdidir. Böyle bir Allah oğlundan tabiî bir ömrü esirgemeyecektir. Seza bu saatten sonra artık bütün iman ve itimadıyla, bütün hayatıyla Allah'a bağlanmıştır. İlim ve fennin aciz kaldığı yerde Allah'ın kudreti ve şefkati, oğlunun bu hastalığın pençesinden kurtulmasına vesile olacaktır. Doktorun o ifadelerinden sonra ilaçtan, havadan, tıp ve fenden artık ümidini keserek sadece Allah'ın kudretine dayanır: *"İnandığı bir tek şey var. O da Allah. O da Allah'ı. Doktorların "olmaz" dediği yerde "olur" diyebilmek kudretinde olan Allah'a, rahîmlerin rahîmi, kudretlerin kudreti olan Allah'a inanıyor."* (s. 125-126).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Ferhat, tedavisi için evinde ziyaret ettiği genç bir kadının imanına ve metanetine hayran kalır. Kocasından ve çevresindeki diğer insanlardan çok farklı bir bakış açısıyla dünyaya bakan kadın Allah'ın büyüklüğünü şöyle yorumlamaya çalışır: *"O şeyi ki Hak bezemiştir, halk ondan kurtulabilmeyi ne bilir? Bütün bilgiler onun talim ettiği ilim zerreleridir. Bütün varlıklar onun azametinin gölgeleridir. Her şeyden gizli ve her şeyden aşikâr olan O'dur. O, varlık iddiasında olanlara gizli, yokluk bayrağını açanlara aşikârdır."* (s. 83).

Yaratıcının kudreti ve onun insanlara vermiş olduğu güç, Kerime Nadir'e ait olan *Samanyolu* adlı eserde işlenmiştir. Nejat, kavuşamadığı ve çok sevdiği Zülal ve onun eşi olan Namık'ın evden ayrılmaları üzerine, felaket diye adlandırdığı bu olay karşısında bile dayanabilmesini, tanrının vermiş olduğu dayanma gücüyle açıklar: *"Bu felaketin beni öldürmeyişine şaşırıyorum.. Nasıl nefes alıyor, görüyor ve işitiyorum? Tanrım! İnsanlara verdiğin tahammül gücü meğer ne sonsuzmuş!"*

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Aliye, dedesi İrfan Paşa'nın hikmetli sözlerle dolu not defterini okurken "K" rumuzuyla verilen Profesör Kerim Bey'in, Allah'ın yaratıcı kudretine dair fikirlerini öğrenmiş olur. Profesör Kerim Bey, Allah'ın kudretini şöyle anlatır: *"Vücudumuzu istediğimiz tarafa, istediğimiz yere sevk ediyoruz. Peki bizi çeviren nedir? Kayıktaki dümeni çevireni görüyoruz, lakin bizim dümenimiz ve onun idarecisi görünmüyor. Kayığın dümeni bile sağa sola kendi kendine dönmüyor, onu bile idare eden bir akıl var. En küçük bir şeyin bile bir akıl tarafından düzülmekte ve kullanılmakta olduğu muhakkak olunca, bu mükevvenâtın ve kâinatın hülasası olan insanın, muazzam bir akıl tarafından*

yaratıldığını ve kullanıldığını nasıl kabul etmiyoruz! Bu kuvvet, bizden tezahür ettiği gibi, bütün mevcudattan da kendini gösterir. Lakin güneşin muhtelif renklerdeki camlardan aksetmesi gibi her şeyde başka başka şekillerde görünür." (s. 95-96).

2.2.1.5. Mülk Allah'ındır

M. Fahrettin Pakkan'ın *Vahşet* adlı romanında üçüncü kaptan olarak çalışan Rıfkı'nın bulunduğu gemi, su tahliye kısmından arızalanınca Afrika'da yeri haritadan tam da bulunamayan bir kıyıya demir atar. İçmek için su tedarik etmek amacıyla ormanlık alana girmesi gereken Rıfkı, kaptan Salâh'a buraların kime ait olduğu ve sakinlerinin kimler olduğu hakkında malûmatı olup olmadığına dair sorduğunda kaptan Salâh, has sahibin Tanrı olduğunu söyler. *"Eğer salâhiyetle söz söylemem lâzım gelirse, sakinlerinin vahşî hayvanlar ve o vahşî hayvanlar kadar da vahşî insanlar olduğunu tahmin ediyorum… Kime ait olduğuna gelince, has sahibi Tanrıya aittir. Bunun için hiç şüphe etme, dedi."* (s. 9-10).

Kerime Nadir tarafından kaleme alınmış Samanyolu adlı eserde Zülal'i duygularının bittiğine ve onu kendisine acındırmadığına inandırmak isteyen Nejat, *"Acımak, her şeyden önce Tanrı'yı gücendirmek olur. Tanrı yarattığı her şeye layık olduğu hayatı vermiştir!"* sözlerini söyleyerek yaratıcının her şeyi en iyi bilen olduğuna ve herkese karşı adaletli davrandığına vurgu yapar (s. 121).

2.2.1.6. Allah'tan Korkmak ve O'na Sığınmak

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Allah'tan korkma konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşılır. Seniye, arkadaşı Leyla'ya yazdığı mektubunda kocası Ekmel Haydar'ın Allah korkusuyla ilgili söylediği şu ifadelere yer verir:

"Dost Hak'tır ve onun yakınlarıdır. Şunu da ilave edeyim ki bütün hikmetlerin başı Allah korkusudur. Fakat müsaade et de sözümü izah edeyim Seniye, dedi. Allah ne kâbustur, ne heyuladır, ne zalimdir ne de bir fenalık yapar. Şu hâlde ondan niçin korkalım?

Demek ki insanların da Allah'tan değil, kendilerinin mütecasir oldukları uygunsuz fiillerinden korkmaları lazım. O zulmü yapan, te'dibe sebebiyet veren

kendisidir. İnsan işte bu suretle kendi cezasını kendi talip olmuş oluyor. Allah da bu talebe göre ona ceza yaratıyor." (s. 36-37).

Oğuz Özdeş'in *Gizlenen Istıraplar* adlı eserinde birbirini seven gençlerin yegâne sığınağının Allah olduğu vurgulanır. Anlatıcı, emekli bir doktorun nişan merasiminde Nevin'e söylediklerini şöyle aktarır: *"Birbirinizi sevebilmeniz için Allaha ihtiyacınız olduğunu unutmayınız. Birbirinizi seviniz ki Allah sizleri mesut etsin. Fazilet ve doğruluk yolundan ayrılmayınız. Hayatta, daima beraber olduğunuzu düşünerek riyadan ve sahte sevgiden kaçınınız. Allah, sevgisi olmayan bu yuvayı bozar ve yıkar."* (s. 175). Doktorun bu sözlerinin etkisinden çıkamayan Nevin, nişanlısını nasıl sevebileceğini, hakiki aşkı Bülent'i nasıl unutacağını bilemez.

Mebrure Sami'nin *Yalan* adlı romanında Mine, içine düştüğü buhrandan "Peri" adını verdiği bir hanımefendi sayesinde kurtulmayı başarmıştır. Hastalığın devam ettiği süreçte Mine'nin eşi Necdet, onun iyileşmesi umuduyla Allah'ın merhametine ümit bağladığını şu ifadelerle aktarır: "*Bilsen ne korkular geçirttin bana. Bütün ümidimi Allah'a, bir de hemen yetişen, baş ucuna gelen ablamın şefkatine ihtimamına bağlamıştım."* (s. 222).

2.2.1.7. Allah'a Karşı Olumsuz İfadeler

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Anadolu'daki zorlu köy şartları tasvir edilirken köylülerin zulme maruz kaldıkları iddia edilerek İslâm itikadı açısından problemli olan şu ifade kullanılır: *"Mültezimlerin, sultanların ve Allah'ın zulümlerine alışık olan köylüler için bu şuursuz sürülere ara sıra çocuk kurban etmek de mütevekkilâne kabul edilen şeylerdendir."* (s. 5).

Ercüment Ekrem Talu'nun *Bu Gönül Böyle Sevdi* adlı romanında Bay Kadri, Ayşe'ye ilan-ı aşk mektubunu yazarken çocukluğuna ve hâtıralarına hayalî bir yolculuk yapar. Küçüklüğünün güzel ve hareketli yıllarından hemen sonra annesinin vefatı üzerine derin bir ıstıraba düştüğünü belirtir. Öksüz ve sevgisiz kaldığı için yaratıcıyı affedemediğini şu cümlelerle ifade eder: *"Kâinata hayrandım. Bazen genç bir tay gibi koşar gezer, bazen de okşanmak için eve, anamın dizlerinin dibine*

sığınırdım. Sonra beni gözeten bakışlar birdenbire kapandı. Öksüz ve sevgisiz kaldım. Bana bu derece elim bir ıstırap veren Tanrıyı affetmem." (s. 83)

2.2.1.8. Allah'a İsyan Etmek

İsyan kelimesi "*itaatten ayrılmak, söz dinlememek, çoğunluk tarafından onaylanan davranışlara uyum sağlamamak*"[152] anlamlarına gelirken kişisel açıdan bir masiyeti içerir. Burada itaatin tam zıttı bir durum söz konusudur. Ele alınan romanlarda da kişiler başlarına gelen elim hadiselere itaatte zorlanır, isyana meylederler.

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında Ömer, zihnindeki projeleri hayata geçirmek için âşık olduğu Gönül'den bile ayrılır. Ama her nereye giderse Gönül'ün hayalini hatıralarına ve rüyalarına taşır. Kimi zaman yüreğine sevda ateşi düşer. Dış dünyanın güzelliklerini gördükçe kendi mutsuzluğuna yanarak bazen isyan noktasına kadar gider: *"Yemyeşil tabiatı, meyve bahçelerinde koşuşan tayları ürkek bir bakışla seyrediyor, şu dakikada mesut farz ettiği kâinatı kıskanıyor, kendi hâline lâkayt kalan Allah'a isyan etmek ve bütün cihana karşı haykırmak istiyordu: Sevmek ve mesut olmak, yaşamak benim de hakkım değil mi? Ben de kemikten ve etten yaratılmış bütün mahlûklar gibi yaşamak istiyorum."* (s. 61).

Peride Celal tarafından kaleme alınan *Ana Kız* adlı eserde, ana karakterlerden biri olan ve hayatında neredeyse hiç gözyaşı dökmemiş olan Alev, sevdiği adam olan Reşit'in tifo hastalığına yakalanması ve evdeki herkesin umutsuzlukla dolup taşması üzerine ilk kez duygularını açar ve ağlar. Onun bu halini gören ve kendisine âşık olan Fikret ise onun bu haline içerler ve "*Niçin ya Rabbim*?" diyerek Allah'a isyan eder (s. 47).

Aynı romanın ilerleyen bölümlerinde evden kaçmış kızını eve geri getirmek isteyen Canan kapıların yüzüne kapanması ve kızının ısrarla kendisiyle görüşmek istememesi üzerine vahamete kapılır. Hem madden hem de manevi olarak çöküş

[152] Bekir Topaloğlu, "Mâsiyet", **İslâm Ansiklopedisi**, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 77.

yaşayan Canan, Allah'a isyan edecek noktaya gelir ve *"Allah'ım daha neler çektireceksin!"* diyerek isyanını dile getirir (s. 167).

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında Seza'nın küçük oğlu Mehmet, yakalandığı hastalığa yenilerek hayatını kaybeder. Oğlunun hastalığı sırasında Allah'a yalvarmış, iyileşmesi için dua etmiş olan Seza, oğlu öldükten sonra kendini tamamen kaybederek kadere ve Allah'a karşı bir isyan tavrı alır. Hastanedeki hemşirenin söylediği *"Takdiri İlahî"* sözüne de şiddetle karşı çıkarak adeta çıldırma derecesine gelir ve birden anlamsız kahkahalar atmaya başlar. Bu çılgınlık hâliyle kullandığı ifadeler Allah'a isyan niteliğindedir. Seza'nın Allah'ın varlığını sorgulamaya varan isyanı yukarıda, inanç krizi meselesinde de ele alındığı için tekrar etme gereği duyulmamıştır (s. 140).

Esat Mahmut Karakurt'un *İlk ve Son* adlı romanında Mecdi, geçirdiği tüberküloz hastalığı sebebiyle gözlerini kaybeder. Dünyayı ve sevdiklerini artık göremeyecek olmanın ıstırabıyla intiharın eşiğine gelir. Doktor "Allah'tan ümit kesilmez." deyince Mecdi daha da perişan olur. Bu durum şöyle tasvir edilmektedir: *"Allah… Allah'tan ümit… Yüzünü buruşturuyor, dudakları büzülüyor. Kelimenin ayrı ayrı hecelerine basarak aynı sesi tekrarlıyor… Allah… Cümleye devam etmek istemiyor. Demek gözlerimin açılması için Allah'a yalvarmaktan başka çare kalmadı! Birdenbire öyle lakayt, öyle soğukkanlı bir lisan ve sesle konuşmaya başlıyor ki insan gayriihtiyari içinde bir ürperme, korku hissediyor."* (s. 199). Mecdi'nin annesi de kör olmuş oğlunun bu perişan vaziyetini görüp kahrolur. Acılar içinde şöyle bağırır: *"Ey Kadir-i Mutlak! Ey Ulu Tanrı! Ne istedin bizden, ne yaptık biz sana? Bu büyük, affedilmez günahımız neydi? Cevap ver, niçin oğlumun gözlerini söndürdün?"* (s. 191).

Kerime Nadir'in kaleminden çıkan *Samanyolu* adlı eserde Nejat, hem âşık olduğu kadın hem de kuzeni olan Zülal ile yakın arkadaşı Namık'ın nişanına katılır. Onların mutluğu kendi mutsuzluğunu perçinlerken, içinde bulunduğu durumu kimseyle paylaşamamanın ve anlaşılmamanın çaresizliğini yaşar. Bu duygularla baş edemeyen Nejat, içinde bulunduğu duruma isyan eden düşüncelere dalar: *"Tanrım! Niçin bir saadet, bazan bir bahtsızlığın sebebi oluyordu? Ve niçin sevinenlerin neş'esini herkes paylaşırken ıstırabımın kimse farkına varmıyordu?"* (s. 51)

Yazar, aynı romanın bir başka bölümünde yine yaratıcıya isyanı konu edinir. Zülal ile Namık'ın nişan gecesi Nejat'ın Zülal'e hislerini açık etmesi ve ardından onu öpmesiyle iki kuzenin arası açılır. Nejat ise yalıda daha fazla kalamayacağını ve çareyi evi terk etmekte bulur. Üvey annesi Nedim'e hanımın yanına gitmeye karar verir. Yola çıkmadan önce kalmakta olduğu küçük otel odasında ise yalnızlığından dem vururken yazdığı mektuplarında tanrıya ne kadar çok ıstırap çektiğinden yakınır (s. 94).

Nejat, Zülal'e duyduğu tutkulu aşkıyla ve bastırmakta zorlandığı hisleriyle başa çıkamaz. İçindeki hisleri kimseyle paylaşamayan Nejat, yazılar yazmaya ve onları dergide yayınlamaya başlar. Yazılarında Allah'a isyan eder, ona yakarır; onun gücünün sınırsızlığından, kudretinin yüce ve iyileştirici olduğundan bahseden dizelerini sıralar:

"Tanrı'ya yalvardım:"Bana verdiğin belayı al, beni kurtar. Hayatı tattırdıktan, aşkı öğrettikten sonra beni inletmek, hüsranla öldürmek senin büyük şanına yakışmaz. Beni hiçten vücude getirirken hassas bir kalble süsledikten, fikrimi senin varılmaz büyüklüğünün önüne kadar gitmek istidadında yarattıktan sonra, güçsüz ve hakir kıvrandırarak toprağa kalbetmek rahmetinin sonsuzluğu ile boy ölçülemez. Beni suçsuz ve lekesiz bir çocuk, yirmi yaşında bir gençken, kalbimin saflığı ve vicdanının aklığiyle sevdikten; severek seni, sana ümit bağlamayı öğrendikten sonra, beni bir ağaç parçası gibi duygusuz sayarak baltalayıp yakmak, senin adaletinle uyuşmaz! Bir zayıf kalbin azahla mahvolmasını, bir zayıf ciğerin yaralarla çürümesini, bir zayıf ruhun, huzuruna mazlum olarak gelmesini senin merhametin kabul etmez! Yaratıldım: Emellerime kavuşmadan ölmeyeceğim. Mutluluğu gördüm; ona ermeden mezara girmeyeceğim. Sevdim; kan kusarak sönmeyeceğim. Senin hazinelerinde bir yarayı kapatacak merhem mi yok? Bir hastayı iyileştirecek deva mı yok? Bir azgını uslandıracak kuvvet mi yok? Beni ıslah et! Ruhuma şifa ver. Yarama merhem bul!"

Yakarışlarına devam eden Nejat, *"Töbe ettim: Ben hiçliğimi idrak ediyorum. Âleme kendi varlığımla gelmedim. Sürüklediğim şu hayat senin varlığından bir zerre, sonsuzluğundan bir kırıntı, gizli hazinelerinden bir lütuftur. Bana hayatı veren sensin! Yaşayışım senin iradenden ibarettir. Fakat şu aciz varlığıma bağışladığın bir nimet, hasta olan kalbime bahşettiğin bir kuvvet var: Beni yarattığın zaman elime bir tek hak*

vermişsin ki, o da istemektir. İşte o hakkımı, o tek çaremi kullanıyorum. Senden istiyorum, sana yalvarıyorum." yakarışlarını bu dizelerle sonlandırır (s. 101-102).

Aynı romanın bir ilerleyen bölümlerinde, evlenip evden ayrılan Zülal'in ardından Nejat yıkılır. Onun yokluğunu kabullenemez. Yaşadığı acılara rağmen nasıl dayanabildiğine şaşıp sorgularken, sevdiği kadına kavuşamayıp onu kaybetmek onu isyan etmesine neden olur: *"Allah'ım! Neden bana onu çok gördün?"* diyerek isyanını haykırır (s. 193).

2.2.2. Melekler

Semavî dinlerde varlığı hak olarak bilinen melekler, edebî eserlerde genellikle günâhsızlık, temizlik, saflık ve masumiyetin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burhan Burçak'ın *Seni Seviyorum* adlı romanında, Feride çok sevdiği Kerim'i tasvir ederken onun her zaman iyilik yapan güvenilir ve tertemiz bir insan olduğunu düşünür: *"Eğer hayatta sizin bir fena hareketinize şahit olsam artık dünyada kimseye ve hiçbir şeye itimadım kalmaz."* der. Kerim ise bu söylenen güzel vasıfların ancak meleklerde bulunabileceğini ima ederek *"Söylediğiniz sözler beni korkuttu Feride. Ben melek değilim, bunu bilmelisiniz."* cevabını verir (s. 91).

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında, Almanya Fransa savaşı zamanında paraşütçü bir Alman askerinin Fransız aileyi nasıl öldürdüğü işlenir. Alman askeri paraşütle inip gerekeni yapacaktır. Ailenin küçük çocuğu Matyö, yabancı askeri görünce korkar. Asker ise kendisini ona melek olarak tanıtıp evin kapısını açtırır. Romanda söz konusu hadise şöyle anlatılmaktadır: "Çocuk havaya bakarken çan kulesinin hizasından kocaman beyaz şemsiyeli bir adamın gökten yere doğru indiğini görmüş. Hemen tarlalara koşmuş, adamın yanına kadar gitmiş. Herif çocuğu kucağına almış: *"Ben Allah tarafından geliyorum. Meleğim ben, demiş. Sana oyuncaklar getirdim. Ama sakın kimseye söyleme. Karanlık basınca, herkes yattıktan sonra usulca gel beni şu ağaçların dibinden al. Sizin eve gidelim. Senin baban asker değil mi?" Çocuk hayretle, evet demiş ama sen bunu nasıl bildin? Öteki de demiş ki: Biz melekler her şeyi biliriz. Mesela sen beni gördüğünü annene haber verirsen ben onu da duyarım ve seni bu gece öldürürüm. Çocuk kimseye haber vermeyeceğini vadettikten sonra evine dönmüş ve gece herkes yatınca usulca pencereden sıvışarak bu yalancı meleği*

eve almış. Alman, çocuğa hemen gidip yatağına yatmasını ve uyumasını tavsiye etmiş. Küçük Matyö de onun sözünü dinlemiş. Ertesi sabah köyde kıyamet koptu. Madam Düran'ı mutfağında ölü bulmuşlar." (s. 73)

2.2.2.1. Cebrail

İslâm literatüründe dört büyük melekten sayılan Cebrail, Allah katından peygamberlere vahiy ve haber getirmekle görevlidir. Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, Meryem'in oğlu Hz. İsa'ya hamile kalışı olayı işlenirken Cebrail'in, Meryem'e güzel bir insan suretinde göründüğüne değinilir. Romanın başkişisi Leyla, ziyaretine gittiği Hattat Gerçek Çelebi'nin çalışma masasında bir kâğıda rastlar. Çelebi'nin yazdığı yazılardan biri zannederek okumak için yanına alır. Bu yazı, meşhur muharrir Ekmel Haydar'a aittir. Yazıda Meryem'in Cebrail ile konuşmaları ve ilahî bir nefes yoluyla hamile kalışı işlenmektedir:

"Meryem iğtisal etmek için gözden uzak bir yer arayarak Beytü'l-Mukaddes'e gidiyor. Fakat çıplak olduğu sırada karşısında Cebrail'i harikulade güzel bir erkek olarak görünce korkuyor ve "Senden Tanrı'ya sığınırım, onu tanıyan bir kul da olsan senden istiaze ederim." diye haykırıyor. Cebrail, Meryem'in kendisinden çekindiğini görünce:

"Beni yabancı kıyas edip gayb âlemine iltica neden ey Meryem!" diyor. "Benim karargâhım gayb cihanındadır. Yoksa bu gördüğün asli hüviyetim, hakiki şeklim değildir. Sana bu güzel çehre, bu mevzun kametle mütemessil olmam, benimle ülfet ve ünsiyet içindir." (s. 150).

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında Cebrail melek isminin bir teşbih unsuru biçiminde kullanıldığı görülür. Savaş mağdurlarından Madam Dupiye, Fransız ordusunun savaşmaya dair inancını kaybettiğini düşünür. Yazar, onun bu düşüncesini tasvir etmek için şu ifadeleri kullanır: *"Madam Dupiye'nin orduya olan itimadı bir kere sarsılmıştı. Gökten Cebrail inse artık onu Fransız müdafaasına inandıramazdı."* (s. 39).

2.2.2.2. İsrafil

Dört büyük melekten bir diğeri de İsrafil'dir. İsrafil, ölümden sonraki hayatın başlangıcını ilan eden ve yeniden dirilişi simgeleyen sûr'a üfleyecek olan melektir. İnceleme konusu olan romanlarda İsrafil melek, sûr'a üfleme niteliğiyle, çoğu kez bir benzetme unsuru olarak işlenmektedir. Örneğin Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Ömer, biraz para koparmak için Veznedar Hüsamettin Efendi'yi sıkıştırmak için postaneye gider. Hüsamettin Efendi, kasadaki tüm parayı alıp kaçma niyetindeyken Ömer'i karşısında bulunca paranın bir kısmını ona verir ve yarına kadar susmasını ister. Yarından sonra onu kimse bulamayacaktır: *"Al şu iki yüz elli lirayı, beni kimseye ihbar etme. Yarına kadar sükut hakkı olarak veriyorum. Ondan sonra istersen İsrâfîl'in borusunu al da eflâke ilan et. Vacib Teala polis olup gelse beni bulamayacak."* (s. 216-217).

İsrafil'in ve sûrunun teşbih unsuru olarak değerlendirildiği bir örnek de Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanındadır. Yazar, ney üfleyen ve klasik müzik icra eden Hattat Gerçek Çelebi'nin sesini İsrafil'in suruna benzetir: *"Çelebi'nin harikulade bir kudretle perde perde yükselen sesi, en sevdiğim besteyi, ölüleri dirilten, dirileri öldüren bir İsrafil suru gibi üstümüze üflemeye başlamıştı."* (s. 134).

Aynı romanın bir başka yerinde Leyla, İsrafil'i ve sûr'u zikrederek kendi ruhî durumunu tahlil eder. Leyla, Ekmel Haydar'a duyduğu aşkta adeta fani olarak başka bir aşk perdesine geçer. Ekmel'den geçerek gerçek aşka erişir. Leyla, bu durumu şöyle anlatır: *"İsrafil, elindeki sûr ile kıyameti bekleyedursun, ben ki o aşkın nefesi ile dirildim, derakap ikinci bir nefes, ölüm sûr'unu çaldı ve beni öldürdü. Ne gariptir ki beni öldüren aşk, diyetimi verecek bir kimse aradı, bulamayınca gene kendine verdi."* (s. 162).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında da İsrafil'in sûr'a üfleme zamanı, bir mecaz unsuru olarak kullanılır. Romanın başkişisi olan İrfan, meşhur çingene şarkıcısı Çakır Emine ile evlenmeye niyetlenir. Ama Emine'ye yanık olan Feridun'u aşamaz. Kavga ettikleri sırada İrfan, Feridun'un başına iskemleyi geçirir ve öldürür. İrfan, bu durumu daha sonra şöyle tasvir etmektedir: *"İskemleyi kulak tozuna yiyince yattığı yerden bir daha kalkamamış. Ve galiba kıyamette, İsrafil sûru çaldığı zaman kalkacakmış…"* (s. 315).

2.2.2.3. İslâm'da Şeytan Kavramı

Tüm inanç sistemlerinde iyiliğin karşısında bulunan ve farklı isimlerle de anılabilen Şeytan kelimesi, İslâm'da -köken olarak birçok anlama sahip olsa da- genel olarak "*hayır ve rahmetten uzaklaştıran varlık*" anlamında kullanılmaktadır.[153]

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında, insanın hal ve hareketlerini kontrol edip yönlendiren, kişiye yanlış işler yaptıran bir gizli şeytanın, içimizdeki şeytanın varlığından bahsedilir. Romanın başkişilerinden olan Ömer, düşündüğü birçok meselenin ve yaptığı birçok fiilin arkasında içindeki şeytanın müdahalesi olduğunu ifade eder: *"Fakat içimde öyle bir şeytan var ki bana her zaman istediğimden büsbütün başka şeyler yaptırıyor. Onun elinden kurtulmaya çalışmak boş. Yalnız ben değil, hepimiz onun elinde oyuncağız. Senin dünyaya hâkimiyet planların bile eminim ki onun mahsulü…"* (s. 46).

Ömer, arkadaşlarıyla gittiği bir meyhanede sohbeti koyulaştırınca söz dolaşır yine şeytan konusuna gelir. Arkadaşları Ömer'in şeytan konusunda ileri sürdüğü fikirlere aldırış etmeyince, o da yanında bulunan mecmuadan şeytan ile ilgili bir şiiri okumaya başlar: *"Mecmuayı tekrar masadan alarak okumaya başladı. Bu, tanınmış şairlerden birinin "Şeytan" adlı şiiri idi. Ömer sesi titreyerek ve bütün içini dökmek isteyen bir adam gibi ikide bir de karşısındakilerin gözlerine bakarak okudu. Şiirde gölgesiyle bizi kovalayan, arkamızdan fısıldayan, buz gibi elleri ensemizde dolaşan ve bizi hiçbir yere kaçırmayıp sımsıkı yakalayan bir şeytandan, bizi sıska bir çocuk gibi karşısında ürpertip titreten bir kuvvetten bahsediliyordu. Ömer şiiri bitirdiğinde alnı ter içindeydi. Bakın şu satırlara… diyerek şiirin ortasından birkaç mısraı tekrar okudu:*

Onu ben çocukluğumdan,

İlk rüyalardan tanırım.

Yalnız yürüdüğüm zaman

[153] Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İlyas Çelebi, "Şeytan", **İslâm Ansiklopedisi**, C 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 99-101.

Odur arkamdaki adım.

Onun korkusu, içimde

Ürkek bir dünya yaratan…

…

Ömer haykırır gibi tekrarladı: Evet, evet onun korkusu… İçimde bu ürkek dünyayı yaratan onun korkusu… Ben bu değilim. Ben başka şeyler olacağım, yalnız bu korku olmasa… Hiçbir şeyi bana tam ve iyi yaptırmayacağına emin olduğum bu şeytandan korkmasam. Emin Kâmil, başını sallayıp gözlerini sinirli sinirli kırpıştırarak "Neden kızıyorsun? Neden şikâyet ediyorsun?" dedi. "İçinde şeytan dediğin o şeyin en kıymetli tarafın olmadığını nereden biliyorsun?" (s. 50-51).

Ömer'in sosyal yaşamındaki garip tavırları Macide'yi şaşırtır. Bazen çocuk gibi uysal, bazen bir sarhoş gibi derbederdir. Ömer, "içindeki şeytan"ın hayatına yön verdiğini, ona istemediği birtakım şeyler yaptırdığını söyledikçe şaşkınlığı daha da artar. Bir noktadan sonra Macide de Ömer'in iddia ettiği şeytan meselesine inanmaya başlar: *"Ömer, insanı istemediği şeyleri yapmaya mecbur eden ve herkeste az çok bulunan bir şeytanın mevcut olduğuna Macide'yi de inandırmıştı. Genç kadın şimdilik kendinde tezahürlerini görmediği bu acayip mahlukun mahiyetini iyice kavrayamıyor, fakat bir gün meydana çıkıp onu da avucuna almasından korkuyordu."* (s. 188).

Romanın son kısımlarında Ömer, içine yerleşip bütün hareketlerine hâkim olan ve hayatına yön veren bir şeytanın olduğu iddiasını şiddetle reddeder. Ona göre "içimizdeki şeytan" diye bir şey yoktur: *"İsteyip istemediğimi doğru dürüst bilmediğim, fakat neticesi aleyhime çıkarsa istemediğimi iddia ettiğim bu nevi söz ve fiillerimin daimî bir mesulünü bulmuştum: Buna içimdeki şeytan diyordum. Müdafaasını üzerime almaktan korktuğum bütün hareketlerimi ona yüklüyor ve kendi suratıma tüküreceğim yerde; haksızlığa, tesadüfün cilvesine uğramış bir mazlum gibi nefsimi şefkat ve ihtimama lâyık görüyordum. Halbuki ne şeytanı azizim, ne şeytanı? Bu, bizim gururumuzun, salaklığımızın uydurması. İçimizdeki şeytan pek de kurnazca olmayan bir kaçamak yolu. İçimizde şeytan yok. İçimizde aciz var. Tembellik var.*

İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden korkunç bir şey: Hakikatleri görmekten kaçmak itiyadı var…" (s. 295-296).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Seniye, Leyla'ya gönderdiği mektuplara kocasının yazmış olduğu bazı hikâyeleri de ekler. Ekmel Haydar'ın yazdığı Üç Turunçlar adlı hikâyede şeytan kavramı üzerine kimi tahliller de yer alır. Şeytanın insanı yoldan çıkarma, kötülüğe teşvik etme, iyi şeyleri yapmaktan alıkoyma gibi niteliklerini şöyle tasvir eder: *"Akıllara çelme takan, tövbeleri bozduran Şeytan, böyle böyle yolcunun da aklını başından savarak düşüncelerine girdi (…) İşte o zaman başının içinde bir velvele, bir kıyamet oldu. Şeytan, en iblisâne kahkahasını savurarak kaçıyor, makamına avdet eden aklı ise turuncun içinden çıkan kızın "su, su" diyen sesini dehşetle dinliyordu (…) gözyaşlarına, nedametlere rağmen cazip bulduğu her türlü mesavîyi işlemek yolunda şeytana tabi olan da biziz."* (s. 77).

2.2.3. Kutsal Kitaplar

2.2.3.1. Kur'ân-ı Kerim

Ele alınan romanlarda Kur'ân-ı Kerîm'in toplum açısından bir şifa kaynağı, manevî ve psikolojik motivasyon merkezi, zor durumlarda sığınılan bir merci olarak değerlendirildiği görülür.

Baha Vefa Karatay'ın *Son Tango* adlı romanında Nazım, askerlerinin geçmesini sağlamak için gece vakti nehirde uygun bir geçiş noktası ararken akıntıya kapılır ve bir ihtiyar köylü tarafından kurtarılır. İhtiyarın kulübesinde kendine geldikten sonra etrafını kolaçan edip tahta sandık üzerindeki Kur'ân-ı Kerim'i görünce rahatlar. Bu sahnede Kur'ân, karşısındakinin Müslüman ve güvenilir olduğunu simgeler: *"Nazım bu şekilde baştan savma bir cevapla ihtiyarı oyalamaya uğraşırken gözleri ocağın yanındaki kırık tahta sandık üzerinde, açık bırakılmış bir Kur'ân-ı Kerim'e ilişince hayret ve sevinçle sordu: -Sen Müslüman mısın ihtiyar? -Elhamdülillah evlat hem Müslüman hem de Türk'üm! Nazım talihinin bu büyük lütfuna gözleri yaşararak şükretti."* (s. 97).

Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde de Kur'ân-ı Kerim'in koruyucu niteliğine ve motivasyon kaynağı oluşuna dikkat çekilir. Roman karakteri Sevda'nın

Davos'taki pansiyonda başucundaki duvarda asılı duran şeye gözü ilişen Erol, onun Kur'ân-ı Kerim olduğunu görür. Romanda bu manzara şöyle tasvir edilir: *"Bu ipekli bir mendile sarılmış mini mini bir Kur'ânı Kerim idi. Sevda işte bunun himayesi altında bulunuyordu. Genç adam Sevda'nın dindar olduğunu bilmiyordu. Bu asrî kızın Tanrıya merbutiyeti kendisini bile mahcup bırakıyordu. Kim bilir. Sevda'nın daha bilmediği ne kadar itikat ve âdetleri vardı…"* (s. 144).

2.2.3.2. Kur'ân-ı Kerîm'in Muhtevası ve Mesajları

Ele alınan romanlarda din ve inanç unsuru olarak Kur'ân-ı Kerîm ve ayetlere ilişkin ifadelerin yanı sıra içeriğinde insanlığa yönelik mesajların da yer yer işlendiği görülmektedir. Örneğin Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde sağlık konusuna vurgu yapıldığı görülür. Romanın başkahramanı Sevda, Davos'taki pansiyonda Erol'a sıhhatinin iyi olduğunu söyleyerek *"-Bilir misin Erol, din kitabımız ne der? Sıhhat bir taçtır. Onu ancak hastaların gözü görür. Ben son günlerde bu hassasiyetimi kaybediyorum. Demek ki iyileşmekteyim."* İfadelerini kullanır (s 130).

2.2.3.3. Ayetler ve Hadisler

Müslüman toplumların bireysel ve sosyal yaşamlarında ayetlerin ve hadislerin yol göstericiliği oldukça önemlidir. Günlük yaşamda gerçekleştirilen birçok rutin faaliyetin arka planında ayet ve hadislerdeki yönlendirici teşvik veya yasaklamaları vardır. Ele alınan romanlarda da bu tür örneklerin yer aldığı görülmektedir.

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında Rana'nın Sadık tarafından öldürülmesi üzerine Kambur İzzet Efendi ölümün hakikatini düşünürken konuyla ilgili Rahmân Sûresi'nin 55. ayetine atıfta bulunur: *"Ey dünya! Küllü şey'in aleyhâ fân*[154]*. Hepimiz, her şey fenaya mahkûmuz. Marifet vadeyi uzatmak ve son dakikaya kadar eziyet, azap çekmemek…"* (s. 337).

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, Sultan Murad'ın vefatından sonra tahta geçen Mehmed, devlet kademelerine yapacağı atamalar konusunda Hoca Sadettin ile tartışır. Annesi Safo'nun etkisinde olan Mehmed'in bu durumu, anne babaya hürmet etmenin gerekliliği hakkındaki ayet ve hadisle izah etmeye; Hoca

[154] Yazarın yanlış olarak "*Külli şey'in aleyhâ fân"* biçiminde yer verdiği bu ayetin doğru biçimi şöyledir: *"Küllü men aleyhâ fân: Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır."* Bk. Rahmân, 26.

Sadettin'i başından savmaya çalıştığı görülür: *"Eğer dediğinizi yaparsam, oğlunuzu İstanbul kadılığına tekrar gönderirsem, anamla münazarayı kabul etmiş olurum. Hâlbuki cennetin, ana ayağı altında bulunduğunu söyleyen sizsiniz.*[155] *Anaya babaya üf diyenlerin Allah'ı gücendirmiş olacağını bize öğreten yine sizsiniz.*[156] *Şu takdirde benim elimden ne gelebilir ki!"* (s. 212).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, romanın başkişisi olan Doktor Şevket hatıralarını kaleme alır. Çocukluğunun silinmez hatıralarından biri de Ramazan aylarında cemaatle kılınan teravih namazlarıdır. İmamın çok güzel bir sesle okuduğu ayetlerden çok etkilendiğini söyleyen Şevket hem ayetin metnine yer verir hem de manasını yorumlar. Söz konusu hatıra şöyle tasvir edilir: *"İmam namazı ekseriya "Tâ-Hâ" suresiyle kıldırırdı. O zaman hafızamın harikulade zapt ediş kabiliyetiyle bütün sureyi, manasını anlamadan baştan aşağı ezberlemiştim. Bilhassa bu gayr-ı beşerî sesin "Fahle' na'leyk inneke bi'l-vâdi'l-mukkaddesi tüvâ" ayetine gelince, ölüme benzeyen bir cansızlıkla erimiş, kaybolmuş gibi olurdum. Seneler, pek uzun seneler sonra onun manasını, artık dostu olduğum Paşa'dan sorduğum zaman bana şöyle cevap verdi: "Nida olundu ki ya Musa ben Allah'ınım, ayaklarından nalınlarını çıkar, çünkü vadi-i mukaddestesin." Ayetin iç manası ise "Dünya ve ahireti, cisim ve ruh kaydlarını kalbinden at, çünkü huzurumdasın."* (s. 53).

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında, anlatıcı Li-Fu Şang hatıralarını kaleme alırken bir bölümün başına Kur'ân-ı Kerîm'den bir ayetin mealini epigraf olarak alır. Anlatıcı, Alman işgali altındaki Fransızların içine düştüğü hâli ve Alman uçaklarının şehirlere yaptığı tahribatı anlatmak için Fil Suresi'ndeki ayetlerin mealine yer verir: *"Tanrı onlara karşı, seri taşlar atan bölük bölük kuşlar gönderip onları, güvelerin yediği tanesiz ekin yapraklarına çevirmedi mi?"* (s. 58).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında, Aliye babasına yazdığı bir mektubunda Profesör Kerim Bey ile sohbetlerini de aktarır. Bu sohbet sırasında çeşitli ilmî ve tasavvufî meseleler konuşulur. Profesör Kerim Bey, Muhyiddîn-i Arabî'nin varlığa dair fikirlerini değerlendirir ve onun bir ayete atıfta bulunduğunu söyler:

[155] Bk. "Cennet annelerin ayakları altındadır." Hadis-i Şerif, İmam Kuzâî, *Müsned eş-Şihâb,* C 1, s. 189.
[156] Ana babaya üf demekle ilgili ayet için bk. İsrâ Sûresi 23. Âyet, **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 283.

"Kur'ân'da vücud birliğini, 'Her nereye müteveccih olursanız Hakk'ın bir yüzü oradadır.'[157] *âyeti ile izah eder. Yani kâinatta âlâ ve esfel, mutlak vücuddan başka bir varlık yoktur."* (s. 124).

Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde, bir ayet-i kerime, kalıplaşmış bir ifade olarak yer alır. Romanda, Süheyla Hanım'ın, Sevda'nın bir bahriyeli ile görüştüğüne ilişkin *"Yoksa kızınız gizlice nişanlandı da bizden saklıyor musunuz?"* şeklindeki istifhamlı sorusu üzerine sonra *"Ahmet Emin, asabî bir hareketle dizinde bulunan havlusile ağzını sildikten sonra: İnnellâhe maa's-sâbirîn"*[158] diye söze karışır. (s 58).

2.2.3.4. Kur'ân-ı Kerîm Hattı

Kur'ân-ı Kerîm'in lafzı ve anlamı kadar yazısı da kutsaldır. Bu bilinçle İslâm dünyasında, özellikle Anadolu kültüründe Kur'ân-ı Kerim mushaflarına karşı son derece saygılı davranılmış, mushafın belden yukarı tutulması bir âdet haline gelmiştir. Bunun dışında Kur'ân'ın hattatlar tarafından el yazısıyla güzel bir şekilde kaleme alınması kültürümüzde yeni bir sahanın açılmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti döneminde farklı hattatlar tarafından kaleme alınan mushaf örnekleri günümüzde hâlâ değerini korumaktadır. Ele alınan romanlarda yazının/hattın pasif rolü -yazının şeklî ve muhtevî yönden bir bütünü bünyesinde toplaması- üzerinden yola çıkılsa da içerikte aktif rolü -pasif role değerini kazandıran, yazıyı kıymetlendiren hususlar- ön plana çıkmıştır.[159]

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında Nazmi, klasik kültüre ait antika malzemeleri toplayan bir karakter olarak öne çıkar. Romanın başkişisi olan Fazıl, Nazmi'nin evini ziyaret ettiğinde Sultan Üçüncü Mustafa'nın kaleme aldığı zarif bir besmele hattını ve elle yazılmış bir Kur'ân-ı Kerim mushafını inceleme fırsatı bulur. Nazmi, Fazıl'a Kur'ân hattı üzerine şu tafsilatlı bilgileri verir: *"Şarkın en büyük hattatları bizde yetişmiştir. Hatta Kur'ân için "Mekke'de nazil olmuştur, Mısır'da okunmuştur, Türkiye'de yazılmıştır" derler. Mesela bu büyük sanatkârların yazdıkları*

---

[157] Bk. Bakara 115.

[158] "…Allah sabredenlerle beraberdir." Bk. Bakara Sûresi 153. Ayet, **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 22.

[159] Yazının pasif ve aktif rolleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmud Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, C 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972, s. 8.

kocaman bir Kur'ân'da bütün harfler sanki pergelle ölçülmüş gibi birbirinden ne büyük ne de küçüktür. Halbuki bunları yazanların ölçüleri yok. Ellerine kalemi alıp yazıveriyorlar ve bir harfe verilecek en güzel şekli intihap ediyorlar. Ben yüksek bir hattatın eserini bir ressamın tablosuna tercih ederim." (s. 72-73).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında ise Macide'nin teyzesi Emine Hanım'ın evinde, duvarda asılı bulunan Besmele hattı ile aynı odada bulunan gramofon, gelenek ile modernitenin, doğu ile batının Türk aile yapısına nasıl etki ettiğine güzel bir örnektir. Romanın başkişilerinden olan Ömer, misafir olarak kaldığı bu odada, iç içe bulunan bu iki farklı simgesel nesnenin aslında kimlik ve aidiyet bunalımı yaşayan Anadolu insanının bir sembolü olarak görür: *"Yerde aynı eski, fakat güzel Uşak halısı, pencerenin yanındaki sedirde aynı patiska örtüler ve ot yastıklar, duvarda aynı Besmele levhası ve bir köşede küçük bir masanın üzerinde aynı portatif gramofonla yırtık kılıflı plaklar duruyordu. Ömer bu karmakarışık eşya içinde daha çok sıkıldı. Sonra kederine rağmen gözlerinin sürmesini ve yanaklarının allığını unutmayan teyzesiyle şimdi herhalde odasında gamsız bir uyku uyuyan şişman teyzezadesini, Semiha'yı düşündü. Ve onların buraya ne kadar uyduklarına şaştı. Onlar da bu oda gibi, bütün evleri gibi henüz nereye ait olduklarını bulamamışlardı. Onların içinde de Besmele levhasıyla Sonya plağı yanyana duruyordu."* (s. 57-58).

2.2.3.5. Hatim Merasimi ve Hatim Duası

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, Fazıl'ın annesi Nadire Hanım'ın vefat etmesi üzerine yalıda bir hatim merasimi düzenlenir. Bu merasimin ayrıntıları şu şekilde tasvir edilmektedir: *"Akşama yalıda hatim duası yapılıyordu. Büyük salına seccadeler serilmiş, rahleler konulmuştu. Kur'ân'ın dağıtılan cüzleri bir saat zarfında okunup bittikten sonra hatmedenler merhumenin ruhuna son duayı okudular, şark usulü döşenen salona geçtiler (...) Yemekten sonra kahvelerini içtiler ve Mebruk Ağa'nın her birine ayrı ayrı verdiği caizeleri ceplerine atarak çıktılar gittiler. Nadire Hanım'ın pek kısa bir müddet zarfında öbür âleme intikalinin merasimi böyle oldu."* (s. 248).

2.2.3.6. Kur'ân-ı Kerîm (Aşir) Okumak

Kerime Nadir'in *Günah Bende mi?* adlı romanında Ruslara esir düşen Türk subayı Haluk Giray, firar ettiği sırada misafir olduğu bir Müslüman köyünde sabah ezanını işitip camiye gidişini ve ulvi hislerle namaz kıldığını uzun tasvir cümleleriyle anlatır. Namazın bitimiyle birlikte eski ve önemli bir gelenek olan Kur'ân-ı Kerim'den bazı ayetlerin (aşir) okunması konusuna da değinilir. Camide namazın bitimine doğru, Haluk Giray'ın arkadaşı Şerif bir aşir okur. Haluk Giray, bu sıradaki duygularını şöyle tasvir eder: *"Bir çeyrekten ziyade camiin kubbesi kudsi nağmelerle inledi. Bu sesler sanki yudum yudum ruhuma sızmıştı. Sanki yerle gök arasında uçsuz bucaksız boşluklarda uçmuş, uçmuştum…"* (s. 200).

2.2.4. Peygamberler

Peygamberler genel olarak kendi yaşadıkları hayatlar üzerinden bir bakışla romanlarda ele alınmıştır. Hz. Âdem denilince yaratılış ve Cennet'ten kovuluşun, Hz. Nuh denilince tufanın, Hz. Yusuf denilince hükümdarlığın akla gelmesi gibi peygamberlerin ön plana çıkan yaşantı ve özellikleri incelenen romanlarda göze çarpmaktadır.

Kimi romanlarda peygamberlerin görevleri ve işlevleri hakkında eleştirel yaklaşımlara rastlanır. Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında da peygamberlerle ilgili bazı olumsuz ifadelerin kullanıldığı görülür. Anlatıcı, Alman işgaline karşı direnmeye çalışan Fransız askerlerin duygularını ve halkın perişan hâlini yansıtmaya çalışırken şu ifadelere yer verir: *"Bize diyorlar ki medeniyet rahat yaşamaktır. Bir kısmımızı rahat yaşatabilmek için bir kısmımızı öldürmek lazım. Asırlardan beri bu böyle söyleniyor. Her hükümdar bir peygamber kadar kati konuşuyor. -Peygamberler zaten Allah'ın ağzıyla konuşuyor.- Her ihtilal, her harp insan doğmak cinayetinin son cezası gibi gösteriliyor. Hakkı korumak için kuvvetli olmak lazım. Fakat kuvvet de haksızlığa çığır açıyor."* (s. 41).

2.2.4.1. Hz. Âdem

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem[160] ve kıssaları edebiyatımızda fazlaca yer almıştır. Gerek Kur'ân'ı Kerîm'de hakkında söylenilenler gerekse hadislerle nakledilen hadiseler gerekse de farklı kaynaklarda anlatılan rivayetler çeşitli eserlerde doğrudan yahut telmihen kullanılmıştır. Ele alınan romanlarda da bilhassa Hz. Âdem'in yaratılışı ve Havva ile yaşadıkları üzerine atıflar mevcuttur.

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* romanında, monolog yöntemiyle dinî ve felsefî birçok konuda çıkarımlar yapan Beberuhi tipi, hakikat kavramını zihninde değerlendirirken konuyu Hz. Âdem ile Havva'ya getirir. Ona göre Âdem ile Havvâ'nın cennetten çıkarılma sebebi hakikatin peşinde olmalarıdır: *"Hakikat, insanların tahammül edemedikleri yegâne şeydir. Doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar temsilini dedelerimiz işkembeden uydurmadılar. Daha araştıracak olursak, Âdem babamızla Havva anamızın da hakikat aşkı yüzünden cenneti âlâdan kovuldukları neticesine varırız."* (s. 147).

M. Turhan Tan *Safiye Sultan* adlı romanında, Sultan Murad'ın vezirlerinden ve sarayın damadı olan Piyale Paşa'nın, eşi Gevher Sultan'dan gizli bir şekilde cariyelerden birine tutulması üzerine şimşekleri üzerine çekmesi hadisesini Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılma hadisesi ile mukayese eder. Hadisenin duyulması üzerine bahsi geçen cariye öldürülürken Piyale Paşa ise azledilir. Bu kısımda paşa ile cariyenin vaziyeti şöyle tasvir edilir: *"Fakat zavallılar, Âdem ile Havva kadar bile mücrim olamadan Rabbin gazabı -Gevher Müluk suretinde- tecelli etti ve küstah dikenler, o titrek parmaklar (paşanın parmakları) büzüle büzüle geri çekildi. O uysal yanak (cariye) sararıp soldu, odaya matemî bir hava doldu."* (s. 144).

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, Cevad şehrin gürültüsünden kaçarak sığındığı çiftlik evinde kendi fikir romanını yazmaya başlar. Cevad'ın bu eserine ait bazı parçalara roman içerisinde rastlayabiliyoruz. Çiftlik sahibi Osman Bey'in kızı Vildan, Cevad'ın bu müsveddelerini, tabiî bir kadın tecessüsü ile ve gizli bir hazla okuduktan sonra kendisi de onlara ilavede bulunarak bazı şeyler

[160] Hz. Âdem hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Asım Köksal, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, C 1, s. 29-64; Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", **İslâm Ansiklopedisi**, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 358-363.

yazar. Özellikle Cevad'ın Ahd-i Atik'ten alıntı yaptığı kısımlar onu etkiler. Vildan'ın Cevad'a duyduğu aşkı itiraf ettiği bu kısımda, Cevad'ın Âdem ile Havva'ya dair Ahd-i Atik'ten yaptığı alıntıya atıfta bulunan Vildan, bu bölümün kendisini teselli ettiğini yazar. Zira Havva'nın Âdem'e ilgisi gibi kendisinin de artık Cevad'a aşk beslediğini anlamıştır. Vildan'ın konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: *"Bana sakin bir fikir dünyası olan şu kütüphaneye, bu eser sahibinin müsaadesiyle girdiğim zamanlar, gözlerim kitap raflarındaki ciltlerle meşgul olacak yerde tabiî bir kadın tecessüsü ile bu müsveddelere bağlandı. Bunları günü gününe takip ettim. Bu kabahatti. Cüretti. Fakat bu eserin bir parçasında geçen "Ahdi Atik'in Âdem'le Havva'ya ait satırları beni teselli etti. Havva, eşini Cennet'ten çıkarıp Serendip Bahçeleri'ne salıveren kabahati işlemekle cinsimizin ilk günahını işlemişti. Hilkatin bir cilvesi, insan tarihini fantastik bir efsanesi idi. Fakat fikirlere yer etmiş ve tecessüsü kadına tabiî bir hak gibi yakıştırmış bir efsane idi. Havva'nın bu günahından düşen küçük hisse bana bu cesareti vermiş oldu. Bununla beraber günahımın, bu eser sahibini Aden Bahçeleri'nden çıkarmayacak kadar masum olduğunu zannederim (...) Şimdi artık Rabb'in Cennet'inden Aden Bahçeleri'ne atılmış Havva'nın torunu olduğuma nadim değilim. Çünkü bu bahçelerde ben de onun gibi yalnız değilim."* (s. 185-186).

Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında Cemil, hayatın sırrını kitaplarda arayan ama bir türlü arzuladığına kavuşamayan Kitapçı İzzet Efendi'yi tasvir ederken Fransız bir yazarın yazdığı bir hikâyeye değinir. Bu hikâyede, gölge oyunu sergileyen bir anlatıcıdan ve maymunundan bahsedilir. Sahibi yokken maymunun tüm hayvanları toplayarak onlara Âdem ile Havva hikâyesini canlandırmaya çalıştığından ve ışık olmadığından dolayı bu gölge oyununun anlamsız kalışından söz edilir. İşte bu oyunda maymunun gölgeler üzerinde göstermeye çalıştığı hikâye Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma meselesidir: *"Tavuklar, hindiler, kediler ve saire… Halk tamam olunca maymun tıpkı sahibi gibi makinenin bulunduğu yere çıkarak seyircilere hitaben: Ey ahali! Şu karşıki perdeye bakınız. Şimdi size cenneti göstereceğim. İşte Âdem'i, Havva'yı, yılanı göstermeye başlıyorum. Bakın Âdem, Cennet'te nasıl geziyor… Şimdi de cehennemi göstereceğim. Bakın bakın, şu ateşlere ve içinde yanan adamlara bakın!"* (s. 54-55).

Aka Gündüz'ün *Giderayak* adlı romanında Vurgun Haydamak, âşık olduğu Meli'den herhangi bir karşılık alamayınca istemsiz bir şekilde kendini dışarı atar. Yol boyunca aşk, insanlık, hayat ve dünya gibi kavramları düşünür durur. İnsan denen muammanın sırlarını anlamaya çalışırken hayalen sözü Âdem ile Havva'ya getirir ve günah kavramının miras olarak bırakılacak bir şey olmadığını savunur. Anlatıcı, Haydamak'ın diliyle Âdem ile Havva'nın cennetten çıkmalarına sebep olan hadiseyi fütursuz bir şekilde şöyle tahlil eder: *"Âdem'le Havva nikâhsız aşna fişne ettiler diye ayıbını bütün Havva kızlarına mı yükleteceğiz? Havva kızları dediğimiz zaman bir bayan kalkar da "ben değilim" diye yaygara koparırsa biliniz ki o hem orospudur hem orospu çocuğu. Felsefenin, fikrin, hayatın, lâf gelişinin bir edası, bir ifadesi vardır. O eda ve ifadenin kimseyi hedef tuttuğu iddia edilemez."* (s. 167).

H. Rıza Çaydam'ın *Subay Kalbi* adlı eserinde Lamia karakteri güzelliğiyle öne çıkar. Rubil, Lâmia'nın güzelliğini tasvir ederken kendisini Hz. Adem'e, Lamia'yı ise Havva'ya benzetir. Teğmen Vasfi ile Lâmia'yı ziyarete gittikleri gün Rubil, onun güzelliği karşısında kendisinden korkmaya başlar. Dünyada kadın olarak yalnız Lâmia'yı göreceğinden çekinerek *"Cennetten kovulmadan evvel Ademle Havva'nın etraflarında kendilerinden başka kimseyi görmedikleri gibi."* (s. 35) der ve Lâmia'ya fazla yakınlaşması gerektiğini düşünür.

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, uzun yıllar uzak kaldığı inanç değerlerini yeniden keşfeder. Geçmiş yıllarının hatalarından pişmanlık duyarken kendisini Hz. Âdem ile mukayese eder. Onun cennetten çıkarılma sebebini ve tövbesini kendi durumuyla karşılaştırarak şöyle der: *"Eskiden Âdem'in cennetten kovulduğuna inanmazdım. Fakat bugün ben de cennetten atılmış bir Âdem'im işte (...) Hiç olmazsa Âdem cennetten çıktıktan sonra cehl ve zulmün şiddetini muterif oldu ve bir daha suçuna dönmedi. Ağladı, feryat etti, ta ki Allah'ın rahmetine erişinceye kadar. Ben ise suret cihetiyle ona benziyorsam da mana yüzünden tamamen başkayım. Zira hâlâ şeytanın esiri, hâlâ onun pençesinin zebunuyum. Ve bu esaretten, bu ibtiladan kurtulmak da istemiyorum. Nereye çekerse gidiyor, ne isterse yapıyor, ne söylerse dinliyorum."* (s. 195).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Dağların Çocuğu* adlı romanında, İstanbul'dan İzmir'e gelen Sumru, bu sakin kenti Hz. Âdem'in dünyaya indirildiği yer olduğuna

inanılan Serendip Adası'na benzetir. Sumru, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılması hadisesini kendi ruh hâliyle şöyle mukayese eder: *"Toprak yüzüne yeni inmiş gibiyim. Demek ki ben şimdiye kadar başka ufuklarda uçuyormuşum. İzmir, Âdem Baba'nın ayak bastığı Serendip gibi beni de bir âlemden diğer bir âleme geçiren köprü oldu."* (s. 176).

Efzayiş Suat'ın *Aşktan Sonra* adlı romanında aşk konusu irdelenirken Âdem ile Havva'nın yaratılışına ve cennetten çıkarılmalarına ilişkin anlatılara iki yerde müracaat edilir. Birinde kadın erkek münasebetlerinde cinslerin birbirine üstünlük durumları değerlendirilir. Kadınlar Cemiyeti üyesi olan genç kadınların feminist bakış açısını yaygınlaştırmak amacıyla yaptığı faaliyetler içerisindeki cemiyet toplantılarının birinde Bedia bu konuyu şöyle değerlendirmektedir: *"Erkek ancak malik olduğu kadını sever, onu kıskanır. Düşünün bir kere ilk erkek ve ilk kadın nasıl yaratılmışlardı? Evvela Âdem, sonra Havva. İşte o gün bu gündür Âdemoğlu kaburga kemiğinden hasıl olan Havvalara daima kendi malı diye bakmış, ona sahip olmayı hak bilmişse onu ancak sahip olduğu için sevmiş ve kıskanmış…"* (s. 184-185).

Âdem ile Havva'nın anlatıldığı diğer kısımda ise günah kavramına vurgu yapılmıştır. Serap, not defterinde bu konuya temas ederken Havva anamızın Âdem babamızı günaha teşvik ettiğini söyler: *"Havva anamız bile cennet bahçelerinde Âdem babamıza ilk oyunu oynamış, onu kandırmış ve cennetten kovdurmuştur. O günden beri yer yüzünde aşk oyunu aynı sahnelerle devam etmiş."* (s. 205).

Nezihe Muhittin'in *Bir Aşk Böyle Söndü* adlı eserinde, Bedia isminde evli bir kadına âşık olan Suat'ın komşu köşkün güzel kızı Meral ile samimiyetleri ve birlikte zaman geçirmeleri konusu, işledikleri bir günah sebebiyle cennetten çıkarılan Âdem ile Havvâ'nın hikâyesine benzetilir. Söz konusu ifadeler şöyledir: *"Sandallar kıyıya yanaşıncaya kadar dünyanın aldatıcı zevkleri içinde yapayalnız kalmış bir çift cennet menfisi gibi endişesiz ve mesut birbirlerine gülüşerek sokuldular."* (s. 43).

Halit Fahri Ozansoy'un *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı romanında da iki gencin birbirine duyduğu aşk Âdem ile Havva'nın münasebetine benzetilir. Romanın başkarakteri Tuğrul, sevdiği Süheyla'yı hatırlayınce kederlenir ve şu benzetmeleri yapar: "*Avuçlarımı ona kase yapardım ve dizlerimi, uyuduğu zaman yastık. Güneş*

gözlerini incitse ellerimle hafifçe kapar, dudaklarımı güenşte daha sarı ipek saçlarına sürerdim. Ve böyle Âdem ile Havva gibi yalnız ikimiz, iki ruh iki beden yaşardık. Hem onlardan daha mesut bir ömürle, hiçbir cennetin ayrılık acısını duymadan…" (s. 176)

2.2.4.2. Hz. Nuh

Hz. Nuh, insanlığın ikinci atası olarak kabul edilir.[161] Nuh Tufanı, dünya tarihinin değiştiğine inanılan olağanüstü bir doğa hadisesidir. Hz. Nuh'a inanan az sayıda insan ile hayvan türlerinden birer çiftin içinde bulunduğu gemi, çıkan büyük tufandan kurtularak insanlığın adeta ikinci yaşam tarihini başlatmışlardır. Nuh Tufanı olarak nitelendirilen bu büyük olay, edebiyat tarihimizde de sıklıkla işlenen bir istiare konusudur. Bu çalışma kapsamında incelenen eserlerden H. Rıza Çaydam'ın *Subay Kalbi* adlı romanında Yüzbaşı Rubil, Antalya'ya yağan yağmuru anlatmak için *"Nuh zamanında vuku bulan tufanı herhalde Antalya'nın yağmuru gibi bir yağmur doğurmuştur."* (s. 31) diyerek Lâmia'yı ziyaret edememesinin sebebini bir hafta süren bu yağmur ve bu sebeple geçirdiği soğuk algınlığı olarak gösterir.

2.2.4.3. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim[162] üç büyük dinde kabul edilen bir peygamberdir. Allâh'ı arayışındaki ve bulduktan sonra O'ndan başka herşeyi reddedişindeki samimiyeti nedeniyle "Halîlullah" olarak anılmıştır. Bahsedilen dönem romanlarında da İbrahim Peygamber'in bu özelliklerine atıflar mevcuttur.

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, Halim Paşa ile Sururi Bey, inanç ve insan üzerine sohbet ederlerken Halim Paşa, sözü kâmil insanın özelliklerine getirir. Allah'a yakın olabilmek için İbrahim Peygamber'in izinden gidilmesi gerektiğini şöyle anlatır: *"İlim, hüner, ihtirâ diye isimlendirilen o tufeylî mevcelere mabud gibi tapma. Onlar dünya meydanına gelirken, hilkat'in kulağımıza "Beni unutma!" hitabını unutanlar için birer ateştir. Eğer ateş içine gideceksen evvel Nemrutluktan çık, İbrahim ol."* (s. 66).

---

[161] Hz. Nuh hakkında ayrıntılı bilgi için bk. **Peygamberler Tarihi**, C 1, s. 87-113; Ömer Faruk Harman, "Nûh", **İslâm Ansiklopedisi**, C 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 224-227.

[162] Hz. İbrahim hakkında ayrıntılı bilgi için bk. **Peygamberler Tarihi**, C 1, s. 141-171; Ömer Faruk Harman, Mustafa İsmet Uzun "İbrâhim", **İslâm Ansiklopedisi**, C 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 266-273.

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, çingene kültüründeki evliya ve yatır geleneği ayrıntılı olarak tasvir edilirken Sulukule civarındaki Etem Baba Türbesi de söz konusu olur. Çingeneler Etem Baba'nın, Hz. İbrahim ile akraba olduklarını iddia ederler. Romana göre çingenelerin zihnindeki İbrahim Peygamber kimliği şöyledir:

-Peki sizin bu Etem Baba kimmiş? Nereden gelmiş buraya?

-Bizim Etem Babamız, en menşur meleklerimizden. Hazreti İbrahim Etem Peygamberimiz yok mu hani? İşte onun sülalesindenmiş…

-Bu en meşhur meleklerimizden Hazreti İbrahim Etem Peygamberimiz dediğin kim?

-Sultan Halil İbrahim Efendimiz'in oğlu…

-Ya, Sultan Halil İbrahim Efendi kimin oğlu?

Yanındaki kocakarıya:

-A kı Naile, Sultan Halil Efendimiz kimin oğluydu, sen bilirsin?

-Ayol ben ne bileyim, evvel zaman içinde gelip geçmiş adamların babalarını. Onu bilse bilse Edirnekapı meyzini Hafız Hamdi bilir." (s. 212).

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında Memet Demir, arkadaşı Cemal'le Allah'ın var olup olmadığı konusunu tartışırken Cemal, İbrahim Peygamber'in balta ile putları kırma olayına atıfta bulunur. Cemal'in söz konusu cümleleri şöyledir: *"Doğru! Her şeyi inkâr ederken nasıl olur da inanabiliyorum? Fakat biliyor musun ki her şeyi yıkabilmek için yalnız ona dayanıyorum. İbrahim bütün putları kırmak için en büyük puta sığınmadı mı? Allah namütenahidir, sonsuzdur. Bilinemeyen, tarif edilemeyen bir şeydir. Ben de ona sığınarak bütün tarif edilen putları kırıyorum."* (s. 89).

2.2.4.4. Hz. Yakub

Efzayiş Suat'ın *Aşktan Sonra* adlı romanında Hz. Yakub'un[163] rüyasına ve gördüğü merdivene atıfta bulunulur. Serap ve bir arkadaşı, Ef…'i ziyaret etmek için Anadolu yakasındaki bir yokuşu tırmanırken içinde bulundukları vaziyeti Hz. Yakub'un durumu ile karşılaştırır: *"Yazın güneşin altında terleyerek, kışın yağmurdan ıslanarak tırmandığımız bu yokuş, bu sabah Hazreti Yakub'un rüyasında gördüğü lahuti merdivene benziyordu. Onun rüyasında yerden göğe kadar yükselen merdivenin her basamağında melekler dizilmişti. Bizim yokuşun her durak yerinde ise dünyanın en seçme güzelleri geçit resmî yapıyordu."* (s. 259).

2.2.4.5. Hz. Yusuf

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, yaptığı hatalardan dolayı karısının ve kızının evi terk etmesine sebep olur. Onlar ayrıldıktan sonra boş kalan evde kızının not defterine rastlar. Kızı Güzin, etkilendiği mutasavvıfların ve düşünürlerin hikmetli cümlelerini defterine kaydetmiştir. Bu notlar arasında Mevlânâ'nın Hz. Yusuf'a[164] dair şu cümlesi de bulunmaktadır: *"Sen Yusuf gibisin, bu dünya da kuyu gibidir. Nasıl ki Yusuf, kendisine uzatılan iple bu kuyudan kurtulduysa sen de dünyanın zahmet ve meşakkatinden sabırla kurtulursun."* (s. 248).

2.2.4.6. Hz. Yunus

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, Bezmi Felek Hanımefendi'nin arabacısı iken kocası ve evin efendisi olan Mesut Paşa'nın etkisiyle çocuklar Hacı Mestan Efendi diye bir hocadan kısâs-ı enbiyâ okumaya başlarlar. Peygamberler hakkındaki hikâyeleri anlatan bu eserin etkisiyle çocuklar yunus balıklarını Yunus Peygamber'i[165] yutan kutsal devasa varlıklar şeklinde hayal ederler*: "Tarih namına ancak Kısâs-ı Enbiyâ'ya müsaade vardı. Çocuklar yalının penceresinden denize*

[163] Hz. Yakub hakkında ayrıntılı bilgi için bk. **Peygamberler Tarihi**, C 1, s. 263-268; Ömer Faruk Harman, Mustafa İsmet Uzun "Ya'kûb", **İslâm Ansiklopedisi**, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 274-277.

[164] Hz. Yusuf hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yûsuf Sûresi 1-111. Âyetler, **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s 234-247; **Peygamberler Tarihi**, C 1, s. 271-301; Ömer Faruk Harman, "Yûsuf", **İslâm Ansiklopedisi**, C 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 1-5.

[165] Hz. Yunus hakkında ayrıntılı bilgi için bk. **Peygamberler Tarihi**, C 2, s. 147-159; Ömer Faruk Harman, "Yûnus", **İslâm Ansiklopedisi**, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 597-599.

baktıkları zaman oynaşan yunus balıklarını gördükçe koskoca bir peygamberi takımıyla yutup günlerce karınlarında saklayan bu mübarek hayvanlara gıpta ile bakıyorlardı." (s. 214).

2.2.4.7. Hz. Davud

Hz. Davud[166] edebiyatımızda daha çok sesinin güzelliği ve demirciliğiyle ön plana çıkmış bir peygamberdir. Ele alınan romanlarda da bilhassa sesinin güzelliği işlenmiştir. M. Turhan Tan'ın *Devrilen Kazan* adlı romanında sesinin güzelliği sayesinde yeniçeriler arasında meşhur olan ve sarayda II. Mahmud'un iltifatına mazhar olan Gülhaneli Hüseyin'in sesi Davud Peygamber'in sesine benzetilir. Hüseyin'in iş bulmasına yardımcı olan Kara Süleyman adındaki ihtiyar, onu evinde misafir eder ve dinledikten sonra ona şöyle seslenir: *"Eh, dedi; hakkın varmış. Sesin Davud Peygamber'inki kadar güzel. Hocalar, O ırlarken demirin eridiğini söylüyorlar. Sen adamın yüreğini eritiyorsun. Tanrı kem nazardan esirgesin. Bir gün bu sesle saraya meyzinbaşı olursun!..."* (s. 12).

Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında anlatıcı, sevgilisi Nezahat'in evinde yaşadığı bir macerayı anlatırken kendi sesi ile Davud Peygamber'in sesini mukayese eder. Anlatıcı, âşık olduğu ama iç yüzünü bilmediği Nezahat'in davetlisi olarak evine gider. Üst katta yemek yiyip içen birilerinin olduğunu fark etmesine rağmen bir şey demez. Nezahat yukarıdakilerden ayrılarak anlatıcının yanına gelir. Onu pencere kenarına getirerek yüksek sesle bir şiir okumasını ister. Anlatıcı, yüksek sesle ve tüm samimiyetiyle uzun bir şiir okur. Bu okuyuşunu da Davud'un sesine benzetir: *"Şikâyetlerimi, acılarımı, sevgilerimi hissettirmeye çalışarak coşkun bir sesle ve çok güzel okuyordum. Sanki ruhum titreyerek dudaklarımdan akıyor, görünmeyen dalgalar gibi onun bütün vücudunu sarıyor, sonra genişleye genişleye ta yıldızlara kadar gidiyordu. Kendimden geçmiştim. Sesimdeki vecdi, gaşyi, teslimiyeti hissetmemek kabil değildi. Eminim ki Davud da Mezâmir'ini bu sesle okumuştur."* (s. 102)

[166] Hz. Davud hakkında ayrıntılı bilgi için bk. **Peygamberler Tarihi**, C 2, s. 179-201; Ömer Faruk Harman, "Dâvûd", **İslâm Ansiklopedisi**, C 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 21-24.

2.2.4.8. Hz. Süleyman

Kendisine hesapsız bir dünya hükümranlığı verilen Hz. Süleyman doğanın ve hayvanların dilinden anlayan bir peygamberdir. Kur'ân'da güneşe tapan Sebe halkının melikesi ile olan ilişkisi, onları Allâh'a inanmaya davet edişi ayrıntılı şekilde anlatılır.[167]

M. Turhan Tan, *Safiye Sultan* adlı romanında Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimâh ile gelini Nurbânû'yu tahlil ettiği kısımda, Sultan Süleyman ile Hz. Süleyman'ın birçok yönden birbiriyle karıştırıldığını söyler. Devir kaynaklarında Sultan Süleyman'ın cin ve inse hükmettiği şeklindeki mübalağalı tavsifin Hz. Süleyman'a atfedilen mucizelere dayandığını belirtir. Yazarın dipnotta verdiği ifadeler kısaca şöyledir: *"Beni İsrail peygamberlerinden olan Davud oğlu Süleyman, sadece insanlara değil, karıncadan file, serçeden akbabaya, hamsi balığından balinaya kadar bütün hayvanlara da peygamberlik etmiştir. Hatta cinler üzerinde bile hükümran olduğu rivayet edilir. Osmanoğlu hanedanı arasında en haşmetli şahsiyet olarak seçkinleşen Kanuni Süleyman ile Davud oğlu Süleyman'ın birbiriyle karıştırılmıştır. Bu sebepledir ki Kanuni'nin ölümünden iki asır sonraya kadar bile sultanın ins ü cinne padişahlık etmiş bir adam olarak tanıyanlar vardır."* (s. 133).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında Çingene Etem, kendi kültürlerinde Hz. Süleyman ile ilgili anlatıları İrfan ile paylaşır. Etem'in, Süleyman Peygamber ve Belkıs ile ilgili anlattıkları şöyle tasvir edilmektedir:

"-Kalmamış bu deli dünya devletli Süleyman Efendi'ye bile.

-Devletli Süleyman Efendi de kim ulan?

-Okumuş yazmış olacaksınız, bana ne sorarsınız? Bilmez misiniz devletli Süleyman Efendi'yi ki konuşurdu yetmiş iki buçuk milletin dilinden, maadası kuşların dilinden bile…

[167] Hz. Süleyman ve Sebe Melikesi hakkında bk. Neml Sûresi 15-44. Âyetler, **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s 377-379; **Peygamberler Tarihi**, C 2, s. 205-225; Ömer Faruk Harman, Hüseyin Akkaya "Süleyman", **İslâm Ansiklopedisi**, C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 56-62.

-Bu yetmiş iki buçuk milletin buçuğu hangisi?

-Ne saklayacağım şinci Allah'ın bildiğini kuldan? O buçuk içinde derler bizi. İlle velakin kim bilsin işin aslını…

(…)

-Bırak şimdi felsefeyi, hikmeti de anlat bakalım bize şu devletli Süleyman Efendi kimmiş?

- Abe hani var imiş dokuz yüz doksan dokuz tane karıcığı!

-Amma yaptın ha!...

-Ya ya… Bunu atmam ben kendi işkembeli torbamdan (işkembei kübradan). Bunu yazarlarmış bütünce kitaplar. Sonra efendicazıma süyliyeyim, bunun en sevgili karısı olan dokuz yüz doksan dokuzuncusu karısının adı Bal Kız'mış.

-Nasıl, Bal Kız mı?

-Ha ha, Bal Kız imiş ya!...

Arkadaş biraz düşündükten sonra:

-Ulan sakın Belkıs olmasın?

-Hay ölünün canına rahmet… Siz dersiniz ona Belkis, biz de deriz Bal Kız, yahut ki Kaymak Kız…

-Anlaşılan sen, Süleyman Peygamber'den bahsetmek istiyorsun.

-Üle ya.. Onu isterim süylemek ben size… Yani ya demem odur ki o devletliye bile kalmamış bunca mal mülk, para pul, inci mercan da bizim çingenelere mi kalacaktı bu daracık dünyada?" (s. 122-123).

2.2.4.9. Hızır

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında İrfan, dostlarıyla birlikte bir saz meclisine katılır. Orada bulunan çingenelerle türbe, yatır, evliya gibi kavramları

konuşurken söz Etem Baba ismindeki bir zata gelir. Çingeneler arasında meşhur bir evliya olarak kabul edilen Etem Baba'nın, Hızır'la birlikte Kaf Dağı'ndan İstanbul Sulukule'ye geldiği inancı bulunmaktadır. Romanda Hızır'la ilgili şu ifadeler kullanılır:

"-Bu Etem Baba nereden gelmiş oraya?

-Hızır aleyhisselamlan birlikte Kafdağı'ndan gelmiş.

-Hızır aleyhisselam kim?

-Ayol sen ne kadar cahil bir çocukmuşsun be! Hızır aleyhisselam, hıdırellezin kendisi… Her sene Nisan'ın yirmi üçünde gelir dünyaya. Sabahleyin erkenden Kağıthane Deresi'nden aptes alıp Sünnet Köprüsü'nün yanında sabah namazını kılar. Sonra kalkar gider Çırpıcı'ya… Orada da avşam vakti Çırpıcı Deresi'nden aptes alıp kılar avşam namazını. Ondan sonra geçer, gider geldiği yere…

-Buraya geldiği zaman size hiç uğramaz mı?

-Bize ne uğrasın! O koskoca kanatlı melaike, biz ise ayaklı insan… Bize uğramaz amma belki bizim Etem Baba'ya falan uğrar." (s. 212-213).

2.2.4.10. Hz. Muhammed

Ele alınan romanlarda Hz. Muhammed'in şahsiyeti genellikle uygulamaları ve hadîsleri yönünden ele alınmıştır. Doğrudan Hz. Peygamber ile ilgili bir detaya ulaşılamamakla birlikte çeşitli ortamlarda söylediği sözler etrafında karakterinin ipuçları ifade edilmiştir.

Kudsî Hadîsler

Kudsî hadîs kavramı, Allah'ın Hz. Peygamber'e ilham yoluyla bildirdiği ve onun dilinden kullarına söylettiği kutsal sözlerdir. Yani Kur'ân-ı Kerîm'deki ayetler dışında Hz. Peygamber'in Allah'a dayandırarak söylediği hadisler bu kapsamda değerlendirilmektedir. İnceleme konusu olan romanlarda sınırlı sayıda kudsî hadis örneğine rastlanmıştır.

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Aliye, Profesör Kerim Bey ve oğlu Feyzi yurtdışında, gurbette yarenlik ederken Aliye'nin dedesi ve Kerim Bey'in de hocası olan İrfan Paşa'nın not defterinden bazı hikmetli cümleleri okuyup üzerine konuşurlar. Feyzi'nin okuduğu cümleler arasında bir kudsî hadîs ve onun izahı da vardır: *"Allah diyor ki: Kulum, hoşuma gidecek amellerde bulunmakla bana o kadar yaklaşır ki onun vücudu ben olurum. Benimle görür, benimle işitir, benimle söyler. İşte hikmet ve marifetin sırrı bu sözlerin içindedir."* [168] (s. 144).

Hadîs-i Şerîfler

Mahmut Atilla Aykut'un *Silah Arkadaşları* adlı romanında Seyfi, işgal kuvvetlerine karşı çıktığı için linç edilmek istenirken Binbaşı Fikri sayesinde kurtulur. Binbaşının evine giderler. Seyfi evi seyrederken gözü duvardaki hat tablolarına ilişir. Tabloların birinde Peygamber Efendimiz'e ait *"Sabreden zafere erer."* mealindeki *"Men sabera zafere."* hadîs-i şerifini görür (s. 7).

Peygamber Efendimiz'in romanlarda işlenen diğer bir hadîsi de kanaatla ilgilidir. Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, Nadire Hanım ile çocukları sohbet ederken söz israf ve kanaatkârlık konularına gelir. Evin damadı Ahmet içinde hadîs-i şerif cümlesinin geçtiği *"Aman valide! Böyle düşünmeyin. Kanaat tükenmez bir hazinedir."* ifadesini kullanır. Gösterişi ve zenginliği çok seven Nadire Hanım ise damadına şöyle yüklenir: *"Kanaat tükenmez bir meskenettir. Kendinden pay biç, şu eve geldin, ne bulursan ona kanaat edip geçiniyorsun. Kimsenin yanında itibarın yok. Kanaat yüzünden karının sırtına bir basma entari almaktan acizsin."* (s. 8).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Leyla, Hattat Gerçek Çelebi'yi tanıdıktan sonra ruhî bir dönüşüm yaşar. Onun yazdığı levhalardan, söylediği sözlerden ibret alınacak dersler çıkarır. Çelebi'nin bir sohbetinde Hz. Peygamber'in bazı hadisleri de zikredilir. Bunlardan ilki vicdan ve kalp ile ilgilidir. Leyla, bu hadisi ve Çelebi'nin söylediklerini şöyle yorumlar: *"Şimdi, evvelce anlamakta müşkülat çektiğim manalar bir bir inkişaf ediyor. İşte Çelebi'nin mütekellim ve fasih bir dudak gibi manasını insanın içine sızdıran levhalarından biri karşıma geldi: "Fetvayı kalbinden al!" diyor. Bir zamanlar Çelebi, Peygamberimizin*

[168] Bk. Ömür Ceylan, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 159.

bu sözünü şöyle anlatmıştı: Herkesin kalbinde bir nâsih vardır ki sana "Ey filan, sen şurada yalan söyledin, şurada kendini beğendin, gurura düştün, tamah gözünü açtın, hased ettin." Veyahut bu nâsih "Sen bugün dilinle, elinle iyilikte bulundun" der. Hasılı harekâtını ölçecek en büyük terazi kalbindir. Eğer içinin sesinden uyanmaz ve doğrulmazsan, hariçteki seslerden faydalanamazsın; zira hiçbir ses kalbindeki fetva kadar doğru haber verici olamaz. Elverir ki dünya dağdağalarından onu işitecek vakit bulabilsin." (s. 153-154).

Aynı romanın ilerleyen bölümlerinde yine Hattat Gerçek Çelebi'nin bir hadis-i şerifi yorumladığını görüyoruz. Çelebi, Leyla'ya bazı nasihatlerde bulunur ve Hz. Ebubekir ile ilgili bir hadisi şu şekilde yorumlar: *"Kızım, Peygamberimiz, dostu Ebubekir'i halka şöyle tanıtmıştır: "Kim gezer bir ölü görmek isterse Ebubekir'e baksın." Niçin böyle söylemiş? Çünkü o, benliğini, varını, canını aşka tebdil etmiş, bu suretle insanlığa engel olan beşeriyet kirlerinden, arızalarından kurtulmuştur."* (s. 155).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında ise kadın erkek münasebetleri üzerine konuşulurken Hz. Peygamber'in bu konudaki bir hadisine de yer verilir. Doktor Murad, etrafındakilere şunları söyler: *"Kadın erkeğin yarısıdır, diyen Peygamberimiz, gene kadın âkiller üzerine muhkem galiptir, çünkü bunlar hissen huşunet ve gılzetten perhiz etmiş ulularıdır, diyor."* (s. 34).

2.2.4.11. Yalancı Peygamberler

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında, yalancı peygamberlerin aslında bilmeden inanan toplulukların içinden kolayca çıkabileceklerine vurgu yapılır. Romandaki Bedri karakteri, şair geçinen Emin Kâmil'in *"Tükürdüm gözlerimi ağzımdan boncuk gibi"* şeklindeki mısraını değerlendirirken sözü insanların inanç konusundaki zayıf damarlarına getirir. Ona göre yalancı peygamberlerin ortaya çıkması ve taraftar bulması yine toplumların problemlerinden kaynaklanmaktadır: *"İnsanların en zayıf tarafları sormadan, araştırmadan, düşünmeden, kafalarını patlatmadan inanmak hususundaki hayret verici temayülleridir. Dünyadaki yalancı peygamberleri yetiştirmek ve beslemek için en iyi gübre, işte bu bilmeden inanmak için çırpınan kalabalıktır."* (s. 234).

2.2.5. Ölüm ve Ahiret İnancı

2.2.5.1. Ölüm ve Sonrası

Aka Gündüz'ün *Mezar Kazıcılar* adlı romanında, mezarcı Sarı Dede ile yamağı Hasan, bir cenaze töreninden önce ölüm üzerine konuşur. Hasan, meraklı sorularıyla Sarı Dede'ye ölüm gerçeğinin iç yüzünü öğrenmek isterken Dede'nin tüm tecrübesiyle ona verdiği bilgece cevaplar, dinî kültürümüzdeki ölüm gerçeğine farklı bir pencereden ışık tutar niteliktedir. Sarı Dede, ölümün hayırlı olanını istemek lazımdır derken kaderin insana çizdiği bir sınırın varlığına işaret eder ve *"Yazılan bozulmaz demişler. Yeter ki öleni arkasında bıraktıklarını sevindirerek ölmüş olsun. Ölüm olmasa doğum olmaz. Hem ölüm olmasaydı cümle âlem birbirini hatır hatır yerdi."* der. Hasan ölümden sonrasını merak edip öbür dünyaya dair sorular da sorar. Sarı Dede, Tanrı'nın yedi kere yetmiş bin âlem yarattığını, bu dünyanın da o âlemlerden biri olduğunu söyler. Diğer âlemlerin nerede olduğunu soran Hasan'a çıkışarak *"Sus, sus, küfre düşersin. Onu O bilir. Bize yalnız bu dünya ile öbür dünyayı bilmek düşer."* diyerek dünya ve ahiret gerçeğine parmak basar. Hasan bu sefer öbür dünyayı merak eder. Ustası da, *"Orası bambaşka. Orada cennet var, cehennem var, huri var, zebani var, sorgu suval var."* cevabını verir. Hasan'ın merakı bir türlü dinmez. Ölmüş kişinin mezarın içinden öbür dünyaya nasıl geçeceğini sorar. Ustası, işin içinden çıkamadığı için *"Tanrı işi bu. Civcivi yumurtadan nasıl dünyaya çıkarır? Bir düşün."* diyerek bu soruyu geçiştirir (s. 70-71).

Aynı romanın başka bir yerinde, bar kadını Minnoş'un ölümü, onu çok seven Hasan'ın ruhunda fırtınalar koparır. Minnoş, kimsesiz olduğu için defin merasimine gelen olmaz. Hasan, ustası Sarı Dede'nin yardımıyla onu defneder. Definden sonra mezarcı kulübesinde ustası ile hoca Minnoş'un öbür dünyadaki ahvali üzerine konuşurken Hasan pürdikkat onları dinler. Hoca, ölen kadının kim olduğunu merak edince Sarı Dede, onun günaha batmış bir kadın olduğunu söyler. Hoca *"Ne yapalım, kanun lemyezlaniyette her iş yazılmıştır. O kadar çok günahları varsa münkür nekir hazretlerine cevabını versin. Topuzlu zebaniler de caba…"* Hasan, meleklerin ne sorduklarını merak edince Hoca *"Ey ya kulum, der. Sen fani dünyada bu günahı işledin. Niçin işledin? İnkâr minkâr para etmez. Çünkü defteri kebirinde hepsi birer birer yazılıdır. Cevabını veremezse zebaniye emreder: Topuzla şunu!"* Korkmaya

başlayan Hasan *"Ölmüş insan topuzdan anlar mı?"* diye sorar. Hoca da *"Ölüm asıl dünyadadır. Aslına bakarsan biz dünyada ölüleriz. Yoksa ahirette ölüm yok."* Cevabını verir. Hasan ile Hoca'nın ölümden sonrası dünya hakkındaki konuşmaları şöyle devam eder: *"-Nece sorarlar? -Onlara her dil malumdur. Her ölünün kendi dilince sorarlar. -Gündüz mü gece mi? -Bir kavle göre gömülür gömülmez. Bir kavle göre de geceleri. Benim bildiğim en çok geceleri. Geceleri dünya uyurken onlar uyanıktırlar da ondan."* (s. 102). Hasan ile Hoca arasındaki bu diyaloglardan anlaşıldığı kadarıyla anlatıcının ölüm ve öbür dünyaya bakışı birtakım kulaktan duyma dinî referanslara dayanmaktadır. Hem Hoca'nın hem de Sarı Dede'nin bu konuya ilişkin fikirleri, İslâm inancındaki kabir azabı ve ahiret hayatı hakkındaki bilgilerin halk arasında yaygınlaşmış şeklinden ibarettir.

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza'nın beş yaşındaki oğlu Mehmet hastalık sebebiyle Berlin'de öldükten sonra hastanedeki Alman görevliler, Seza'ya küçük çocuğun cenazesini nasıl defnedeceklerini sorarlar. Bu kısımda İslâm kültüründeki cenaze defin geleneğine de değinilir. Başhemşire, Seza'ya *"Dininiz Müslümandır. Ne gibi bir merasime ihtiyaç vardır?"* diye sorar. Seza, oğlunu kaybetmenin vermiş olduğu üzüntüyle bu soruya cevap veremez. Roman yazarı burada, *"Eğer kendi memleketinde, dostlarının ve arkadaşlarının arasında olsaydı, ona ölüsünü her dakika biraz daha öldüren bu tafsilat ve bu teferruat söylenilmezdi."* diyerek Müslüman toplumundaki ölüm ve defin sırasındaki geleneksel anlayışa, dostlar arasındaki yardımlaşmaya temas etmiş olur (s. 147).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, tedavisi için evine gittiği bir ihtiyarın ölüm üzerine söylediklerinden çok etkilenir. İhtiyar hasta, ölümü bir son veya kayboluş değil Allah'a kavuşmak ve yeni bir hayata geçiş olarak görür: *"Ölüm, cismanî zevklerin nihayet bulduğu bir menzildir ki bu zevkin bittiği demde ruhanî bir zevk ve muhabbet başlar (...) Bu hastalık bir bahane oğlum. Allah'ım beni kendine çekmek için bu derdi elçi gönderdi, fakat ne cilvedir ki gene aynı derdi ayağıma bağ koydu. İşte bu bağı koparmak için ağlıyorum, yalvarıyorum, diyorum ki: Rabbim, niçin beni bekletiyorsun? Senden kopup gelirken çektiğim acı yetmedi mi de şimdi tam kavuşacağım ânı türlü sebepler, bahanelerle uzatıp duruyorsun?"* (s. 134).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* adlı romanında Hüsnü Ağabey, içinde bulunduğu hayatın buhranlarından dolayı iyice karamsarlığa düşer. Romanın başkarakteri Aferide ile sohbeti sırasında ölüm ve ölüm sonrası hayat üzerine sıradışı tahliller yapar. Ölümü arzulayan bir haleti ruhiye içindeki Hüsnü'ye göre ölümden sonrası yoktur, cennet ve cehennem gibi mefhumların tamamı birer yalandan ibarettir. Öyle ki Aferide onu "içinin mahkûmu" olarak tanımlar. Hüsnü'nün düşünceleri şöyledir: *"Ben… ben inanıyorum ki hayatımız, yaşadığımız ve yaşayabileceğimiz günlerden ibarettir. Sonra toprak olacağız. Ne bir âlem kalacak ne bir şey! Beni en çok düşündüren şudur: Ölmek, çürümek, hiç olmak… (…) bütün mev'ûd ikinci ruh doğuşları, yaşayışları hep yalan… Cennet yalan, cehennem yalan!... Biz ancak bugün varız. Gözlerimizi yumduğumuz dakika hiçbir şey yoktur!... Bütün aranan, tahmin edilen, va'd olunan şeyler, ebediyetler, âlemler hep yok, hep yok… Zerrelerimize kadar çürüyeceğiz Aferide Hanım! Toprak olacağız, havalarda savrulacağız. Üstümüzde çiçekler açacak, merkepler dolaşacak, kaldırımlar, çatılar kurulacak. Gene mehtap, gene şiirler doğacak. Fakat biz, yok olacağız…"* (s. 205).

Yukarıda değerlendirilen eserlerin dışında Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* adlı romanında Hıristiyan geleneğinde ölüme dair düşüncelerine de yer verilir. Kaymakam, papaz gibi büyüklerin de katıldığı bir eğlence gecesinde Varvar Dudu'nun sürekli ölmüş nişanlısından söz etmesi ve meclisin tadının kaçması üzerine Papaz Hrisantos ölüme dair kısa bir vaaz verir. Yazar bu ortamı şöyle tasvir eder: *"Meclise bir durgunluk çökmüştü. Müteveffa Kegam, bu gece ziyafetin davetsiz misafiri olarak sofraya bela olmak ve hepimizin keyfini kaçırmak istidadını gösteriyordu. Bereket versin, Baba Hrisantos cenazeye ait işlerde çok usta bir meslek adamıydı. İri vücudu ile yerinde doğruldu, tepesindeki görünmez bir ses, lahuti bir ahenkle kısa bir vaaz verdi: Allah ne isterse o olurdu. Ölüleri kabirlerinde rahat bırakmak lazımdı. Duadan gayrı hallerde ve ölüler yortusundan başka günlerde ölülerden bahsedilirse onların kemikleri cehennemde gibi yanardı. Vaaz, yalnız Varvar Dudu'nun değil hepimizin tüylerimizi ürpertecek kadar müessirdi"* (s. 66-67).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında, ölümün inanç unsurları açısından değerlendirildiği kısımlar da vardır. Kesik baş cinayetini Alber ile birlikte işleyen Flora ölüm gerçeği üzerine şu ifadeleri kullanır: *"Ölümü ölüm yapan şeyin*

papazların duaları, dinlerin ayinleri ve kavmlerin tedfin hususundaki türlü türlü adetleri itikatları olduğunu anlıyorduk (...) Din, âdet ve anane haricinde barbarca cenaze kaldırışta şeklen bir başkalık varsa da hakikatte netice hep birdir. Altın buhurdanlardan tüten kokular, mübarek ağızlardan yükselen dualarla götürülen cesetler hep aynı toprağa gömülüyor. Her iki kadavra da aynı tabiatın malı; binaenaleyh aynı kanuna tabidir. Tantana ile kaldırılanların ruhları, fakirane defn edilenlerinkinden başka bir yere gitmez." (s. 159-160).

Peride Celal'in yazmış olduğu *Ana Kız* adlı romanda ise tifoya yakalanmış ve durumu ağır olan Reşit hakkındaki konuşulurken, konu Canan'ın vefat etmiş eşine gelir. Mithat Şevket ile Canan, ölümün bir son olduğuna ve ölenle ölünmeyeceğine dair sözler sarf eder ve ölümü korkunç bir şey olarak nitelendirirler (s. 4).

Aynı romanın ilerleyen kısımlarında Alev evden kaçar ve kaza geçirir. Hastanede kaldığı sürede bir doktor onunla yakinen ilgilenir. Kızın durumunu anlayan ve ona destek olmaya çalışan bu adam, Alev ayrılmak üzereyken *"Belki bir daha birbirimizi hiç göremeyeceğiz. Mesut olmanızı temenni ederim. Bunun için de bu dünyada hepimizin fani olduğumuzu düşününüz. Çok az yaşıyoruz."* der ve her canlının ölümü tadacağına ve kısacık insan ömrünün acılarla geçirilmemesi gerektiğine değinir (s. 141).

2.2.5.2. Öldükten Sonra Yeniden Dirilmek

İmanın şartlarından biri olan ölümden sonraki hayata inanma konusunda romanlardaki veriler azdır. Ölü ve ölüm üzerine değerlendirmeler, tasvirler çok olmasına rağmen yeniden dirilişe (ba'su ba'de'l-mevt) pek değinilmemiştir.

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Poraz Köyü'nde yalısı bulunan Paşa Baba, ömrünün son demlerini hastalıkla boğuşarak geçirir. Konaktaki hanımlar ve hizmetçiler nöbetleşe ona bakarlar. Paşa Baba, gördüğü rüyada kıyamet borusunun çalışı gibi birçok şeyi hafızasında yeniden canlandırır. Daha sonra kızı Gülizar'ın kendisine getirdiği yemeği yerken aralarında şöyle bir konuşma cereyan eder:

"Yüzünü buruşturdu:

-Hele biraz dur, Gülizar.

-Peki…

-Otur Gülizar, Amentü oku.

-Kadın irkildi:

-Saide Hanım'ı çağırayım mı, sahiden iyi misiniz?

-Amentü oku demedik mi?

Titrek, ihtiyar seste eski günlerin tahakküm perdesi seziliyordu. Kadın halının üzerine diz çöktü, başörtüsünü düzeltti, ellerini dizlerinin üstüne koydu, başladı. Paşa Baba'nın bir eli havada, durduracağı yeri bekleyen bir orkestra şefi gibi dinliyordu.

-Dur… Ve'l-ba'sü ne demek biliyor musun?

-Bilmiyorum.

-Öldükten sonra dirilecek demek.

-Ya, öyle mi?

-Öldükten sonra insanların dirileceğine inanır mısın Gülizar?

Fersiz gözler kadının yüzünde arayıcı fişeği gibi dolaşıyordu.

-Yevm-i kıyamette…

-Kıyamet falan lazım değil, inanır mısın onu söyle?

Sesinde şimdi tahakküm değil, titizlik var:

-Kıyamette…

-Sus, O kadar uzun beklemek lazım değil." (s. 187-188).

Ömrünün son zamanlarında ölümden sonraki hayatı sıkça dile getirmeye başlayan Paşa Baba, daha önce cephelerde şehit verdiği çocuklarını rüyayla karışık hayallerinde canlandırır ve ölümden sonraki yaşamın gerçekliğini her gün biraz daha

kabul eder: *"Artık ölülerin dirildiğinden hiç şüphe etmeyecekti. Her şey, herkes topraktan gelip toprağa gidiyor, ezelî bir devridaim…"* (s. 199).

Oğuz Özdeş'in *Coşkun Gönüller* adlı eserinde romanın başkarakterleri Cahit ile Naran sohbet ederken mevzu ölüm ve ölümden sonraki hayat konusuna gelir. Naran, mehtap gezintisinin kendisine hep ölüm ve geleceği hatırlattığını söyler. Ölümden sonraki hayatın yokluğa gitme anlamına geldiğini düşünme endişesiyle kıvranır:

-Tamamen yokluğa mı gideceğiz? Acaba orada da beraber yaşayacak mıyız? Buluşacak mıyız? Sen ne dersin?

-Naran, Naran! dedim. Birbirimizi orada belki daha sık görebileceğiz. Sesim kısılmıştı. Naran vücuduma daha çok sokuldu; fısıldar gibi bir sesle dedi ki:

-Mezardaki aziz vücutların, bizim burada ne yaptığımızdan haberleri olduğunu, saadetimizle bahtiyar olduklarını, hatıralarına karşı beslediğimiz samimi muhabbete iştirak ettiklerini kim temin edebilir?

Akşamın derin sükuneti içinde onun bu sözleri beni ne kadar perişan ediyordu. Islak nazarlarımla semaya bakıyor ve Rabbimden ahirete intikal eden babamın ve annemin ruhlarının bize nazar atfetmesine müsaadesini dua ediyordum." (s. 42).

2.2.5.3. Kıyamet ve Mahşer

İslâm inancına göre İsrafil Meleğin sûr'a üflemesiyle kıyamet kopacak ve bütün varlıklar ölümü tadacaktır. Ardından ikinci defa sûr'a üflenmesiyle birlikte tüm insanlar yeniden diriltilecek ve mahşer meydanında toplanacaktır.[169] Kıyametin kopuşu ve yeniden diriliş anlamındaki mahşer kavramı, ele aldığımız romanlarda genellikle benzetme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında Li-Fu Şang, Alman işgalindeki Paris'ten kaçan halkın arasına karışarak Orlean kentine sığınır. Anlatıcı bu şehirdeki kalabalık ve karmaşayı kıyamet gününe benzetmektedir: *"Şehir mi dedim! Hayır. Bu*

[169] Daha detaylı bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, "İslâm", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, C 25, s. 516-522.

bir mahşerdi. Kıyamet gününde Allah'a hesap vermek için toplananlar zannetmem ki böyle bir izdihama sebep olabilsin. Uzun bir banliyö caddesini geçip de şehrin merkezine geldiğim zaman işte böyle bir mahşer günüyle karşılaştım." (s. 83).

2.2.5.4. Cennet ve Cehennem

Yeryüzündeki hemen tüm din ve inançlarda bireyin bu dünyadaki güzel amelleri sonucunda cennet ile mükâfatlandırılması söz konusudur. İslâm inancında cennet kavramının önemli bir yeri vardır. Allah'a iman eden ve günahlardan sakınıp iyi işler işleyen kulların, altından ırmaklar akan cennetle müjdelendiği birçok ayette belirtilmiştir. Diğer yandan, Allah'a iman etmeyip şirk koşan, kul hakkı yiyip harama bulaşan ve henüz dünyada iken tövbe istiğfar ile temizlenmeyenler de günahlarının derecesine göre cehennem azabı ile cezalandırılacaklardır.

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında Ömer, uğrunda en sevdiği insanı, yani âşık olduğu Gönül'ü bile feda ettiği projelerini düşünürken toplum nizamının düzene oturtulması için yapılacakları tasarlar ve uygular. Zihninde planladığı projeleri kendi köyünde uygulamaya geçiren Ömer, kinsiz, nefretsiz, hasetsiz ve husumetsiz bir cemiyet oluşturmak ister. Böyle bir toplum, dinlerde cennetle müjdelenen insanların yaşadığı bir cemiyet gibidir: *"Kutsiyet izafe edilen kitaplarında, Allah'ın mümin kullarına cenneti vadettiğini hocalarla papazlar insanlara müjdeler. Orada şarap nehirleri akarmış, hurilerle gılmanların hizmet ettikleri, çiçeklerle donatılmış sofralarda cennet yemekleri yenirmiş. Katresi içilince ömrü bin sene uzatan iksirler varmış. İşte vaatlerin kısmen tahakkuk ettiği bir vatan cenneti…"* (s. 83).

Aka Gündüz'ün *Mezar Kazıcılar* adlı romanında, mezarcı Sarı Dede ile Hasan'ın ölüm ve sonrası üzerine sohbeti sırasında cennet ve cehennem de konuşulur. Hasan, ustasından gizli bir şekilde harama ve günaha bulaştığı için biraz korkuyla öbür dünyaya dair sorular sorar. Cennetteki hurilerin nasıl olduğunu merak eden Hasan'a ustası "Onu, sevabı olup da cennete girecek olanlar yer." cevabını verir. Hasan "Peki sevabı olmayanlar?" diye üsteleyince Sarı Dede *"Onlar da hesabını zebanilere verecekler."* Hasan ensesini kaşıyarak *"Topuzları demirdenmiş."* deyince ustası *"Hem kızgın demirden."* der. Hasan'ın "Bu mezarda çok cehennemlik var mı dersin?" sorusuna Sarı Dede *"Sorar mısın? Yarısından fazlası günahkâr. Gömülür gömülmez*

hepsine de münkür nekir gelir. Gelir sorar: Yâ bint falân, niçin bu günahı işledin? Hık mık dedi mi, güm! Kafasına topuzu!" cevabını verir (s. 71-72).

Mezarcı Yamağı Hasan ustasıyla konuştuktan sonra işlediği günahların hesabını nasıl vereceğini düşünerek içten içe endişelenmeye başlar. Ustası bunu fark edince şaka yollu *"Ulan ikide bir zebanilerden laf ediyorsun. Galiba günahın pek çok da korkuyorsun. Sen zebanileri düşüneceğine sepeti al da vaktinde git vaktinde gel."* diye takılır. Hasan yolda hâlâ bu zebani konusunu düşünür ve kendini şöyle rahatlatır: *"Zebaniler günahlılar içindi. Hasan'ın işlediği bir günah yoktu. Daha nasıl olsun? (...) İşi günaha çeviren Küçük Yenge idi. Öyleydi ama kendisi de bu günaha parmak karıştırmamalı idi. Şeytan bir kere bir adamın karnına girmeyegörsün. Büyük Yenge'ye sataşan kimdi? Tövbe edince günah gider, günah gidince zebani gelmez."* (s. 72).

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza genç yaşında hayatın bütün zorluklarını yaşar. Henüz çocukken anne ve babasını, evlendikten bir süre sonra ise kocasını kaybeder. Küçük oğlu Mehmet'le bir başına kalan Seza, onun da hastalığa yakalandığını öğrenince dünyası yıkılır. Berlin'de beş parasız bir şekilde oğlunun hastalığına çare arayan Seza, yaşadığı hayatı cehennemle mukayese ederek şöyle der: *"Hayat ise bu, din kitaplarının bahsettiği cehennem hayatı olacak."* (s. 71).

M. Fahreddin Pakkan'ın *Kırbaç Yarası* adlı romanında anne ve babasını kaybeden Serap, onlardan kalan çiftlik ve arazileri satıp bir an önce Kars'tan uzaklaşmak ister. Ahmet ise gitmesine mâni olmak için onu söz konusu Kars'ın en güzel yerlerine götürür, en güzel manzaralarını gösterir. Bir gezinti sırasında Serap bu kadar güzel olan mekânların bile kendisini mutlu etmediğini söyler. Manzaranın güzelliğinden yola çıkarak cennet hakkında da konuşur:

"Şu manzaralar ne kadar güzel, dedi. Fakat beni avutmuyorlar.

Ahmet onun bu sözünü çok manalı bulmuştu. Düşünerek sordu:

-Manzara güzel olur da insanı avutmaz mı Serap?

Genç kız fikrine sadık bulunuyordu:

-Evet, avutmaz Ahmet. Cennet nasıl bir yerdir bilmem ama bir efsane hâlinde hayallerimizde yaşayan o melekler diyarında bile olsam avunamayacağımı sanıyorum." (s. 70).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, yaşlı bir hastasını muayene ederken güngörmüş bu adam bazı hatıralarını onunla paylaşır. Adana'da bir camide dinlediği vaaz esnasında şahit olduğu hadiseyi anlatırken cami hocasının vaazında ahiret sorgusu, zebaniler ve cehennem ateşine vurgu yaparak cemaati korkuttuğunu belirtir. Yaşlı adamın söz konusu cami vaiziyle ilgili hatırası şu şekildedir: *"Mallarımı Halep'te satarak tekrar Adana'ya geçmiştim. Hava sıcak, vaktim de genişti. Şehre bu dördüncü ziyaretim olduğu için her tarafı biliyordum. Bu yüzden de bunaltıcı bir yaz gününde sokak sokak dolaşmak hatırımdan geçmiyordu. Serin bir camiye giderek halkla beraber vaaz eden hocayı dinlemeye başladım. Lakin azizim, adamcağız neler söylemiyordu neler… İşte, cehennemde azaplar, işkenceler, ateşler, ifritleri zebaniler var. Oraya gidenlerin vay hâline! Ama diyeceksiniz ki, biz cehennemlik değiliz, salih kişileriz. Biliniz ki ey cemaat, öyle bile olsanız gene de ahirete göçtünüz mü karşınıza sorgu melaikeleri dikilecek: Namazdan, oruçtan, hacdan, zekâttan, hayrat ve hasenattan neleriniz var, gösterin bakalım!" diye yakanıza yapışacak. Ben hem adamı dinliyor, hem ağlayan, esefle baş sallayan cemaate bakıyor, hem de benimle beraber içeri girerek bir sütuna dayandığı hâlde vaazı dinleyen bir adamın yüzündeki heyecanı seyrediyordum. Nihayet bu adam vaizi de cemaati de şaşırtan haşyet verici bir sesle haykırdı: Hoca efendi, hoca efendi! Allah adama o kadar sual sormaz. Yalnız bir şey sorar: Dünyada ben seninle idim, ya sen kiminle idin? der. Hâlâ camiin içindeki gulgule ve hocanın kürsüden kendini yere atması, bugünkü gibi gözümün önündedir. Öyle yavrum, iş bizimle olanla bizim de beraber olmamızda. Bunu bilip hareketlerimizi de bu bilgimizin icaplarına ayarladıktan sonra kalanı teferruat…"* (s. 181-182).

2.2.5.5. Ölüyü Yâd Etmek

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında, ölülerin anılması konusuna farklı bir yorum getirilir. Adnan, Gülsüm'ün yatalak kocasının ölümünden bir süre sonra artık yalıda ölüm havasının azaldığını söyler. Ölülerin düşünülebileceğini ama anılmalarının doğru olmadığını iddia eder: *"Bütün dinlerin*

itikadına rağmen bana öyle geliyor ki ölüler çok anılmaktan hoşlanmazlar. Onları ebedî uykularında rahat bırakmalı. Yoksa yanlarında eksikliğimizi hatırlarlar. Ölülerin hatırlayışı… Bu, herhalde bizim için çok dehşetli bir şey olacak!" (s. 100).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, çingene Gavur Etem, beyzadesi İrfan'a hastaneden yazdığı mektupta öldükten sonra kendisi için yapılmasını istediği şeyleri sıralar. Etem'in aşağıdaki mizahi ifadeleri çingene kültüründe yer alan ölüyü yâd etme teamüllerini göstermesi açısından önemlidir: *"Ben asıl anamız olan kara toprağın koynuna girdikten sonra unutmasın beni, okusun ara sıra benim için duvalar falan filan da göndersin benim mezarıma. Ve görürsen süyleyesin ona ki ben kalıbı kıyafeti değiştirdikten sonra benim canım için dağıtsın şoparlara İdirellezde birer parça pilav ile yoğurt. Dağıtsın yaz günleri mahalle aralarında dolaşan çocuklara birer parça böğürtlen, birer parça koca yemiş. Dağıtsın herhangi çadırlarda ihtiyar olmuş kalmış, yatalak ayılara, maymunlara birer parça suda ıslanmış ekmek, mısır falan filan…"* (s. 197-198).

2.2.5.6. Şehitlik

İslâm inancında din, vatan ve mukaddesat üzerine savaşıp canını verenlere şehitlik mertebesi verilmiştir. Ayette belirtildiği üzere şehadet mertebesine erişen kişilere ölü denmemelidir. Çünkü onlar diridir, ancak insanlar bunu idrak edemezler.[170] Ele alınan romanların bir kısmında vatan, hürriyet ve bayrak uğruna şehit olma kavramı da işlenmiştir.

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında Miralay Demir Ali, dindaşı ve ırkdaşı olan Türkiye askerine saldırmamak için emrindeki alay ile birlikte bir gece harekâtı ile Müslüman Anadolu topraklarına iltihak eder. Alay, bu harekât sırasında Ruslar tarafından ateş altına alınır. Miralay da yaralanır. Türkiye topraklarına gelinip görev tamamlandıktan sonra Miralay atının üstünde şehit düşer. Miralay'ın şehadeti şöyle anlatılmaktadır: *"Selam vaziyetinde duran Miralay Demir Ali sallandı, titredi ve Feride'nin üzerine düştü. Getirilen doktor onu ayılttığı zaman Demir Ali, başucunda binbaşıyı görür görmez göğsü üzerindeki haritaları ve gizli vesaiki*

[170] Allah yolunda öldürülenlerle ilgili ayet için bk. Bakara Sûresi, 154. Ayet; **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 23.

hatırladı. Fakat takatsiz elinin bu işi beceremeyeceğini görünce gözüyle Feride'ye işaret etti. Feride onları çıkarıp binbaşıya verdi. Demir Ali gülümsedi. Binbaşının o haritaları ve kâğıtları açtığına bakarken onun yüzünden ve gözünden bu gülümseme gitmedi. Mensup olduğu Türk milletinin varlığını korumaktan ve yaşatmaktan doğan bir neşenin sembolü olan bu gülümseme onu ruhunu ta göklere kadar götürdü. Ölürken de gülerek öldü. Miralay Demir Ali, büyük bir hürmet ve askerî merasimle defnedildi." (s. 124)

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında Mürsel, eşinin vefatından sonra seferberlik emri aldığı için küçük çocuğunu komşusuna emanet eder ve silahlanıp cepheye gider. Savaş boyunca en tehlikeli yerlerde vazife alır ve çavuşluk rütbesi kazanır. Bir hücum sonrası mangasındaki hemen herkesi şehit veren Mürsel Çavuş, *"Ya Rabbim, ben de şehit olarak huzuruna çıkmak istiyorum, bunu benden esirgeme"* diye Allah'a yalvarır (s. 41). Romandaki Mürsel tipine bu cümleleri söyleten anlatıcının şehitlik meselesine bakışı bu kadar olumlu değildir. Anlatıcı ironik bir dil kullanarak Mürsel'in şehitlik istemesini şöyle yorumlar: *"Kendisi için yaşamakla ölmek arasında pek büyük fark yok. Dünyası o kadar rahat değil. Şehit olunca cennete gitmek, yosma karıcığına kavuşmak ister. Fakat oğlanı kime bırakmalı?"* (s. 41).

Baha Vefa Karatay'ın *Son Tango* adlı romanında Nazım, kendisini nehirden kurtaran ihtiyara ve yanındaki torununa teşekkür ederken çocuğun babasının da asker olduğunu ve düşmanla yapılan bir muharebede şehit düştüğünü öğrenir. İhtiyar, torununu Nazım'a tanıtırken şöyle der: *"Merak etme oğlum, Ali ormanı iyi bilir. O cesur bir Türk yavrusudur. Babası senin gibi bir Türk subayı idi. Buraları kaybettiğimiz o uğursuz muharebede yüz kişilik kuvvetiyle bir düşman taburuna karşı (R..) köyünü üç gün müdafaa etmiş ve sonunda kahramanca savaşırken şehit düşmüştü. İhtiyarın fersiz gözlerinden iki nemli parıltı, buruşuk yüzünü çevreleyen bembeyaz sakalına yuvarlandı, kansız dudakları bir dua titrekliğiyle kıpırdadılar: Allah rahmet eylesin."* (s. 98).

Aynı romanın ilerleyen kısımlarında, Nazım savaşta yaralanıp bir ayağını ve bir gözünü kaybettikten sonra İstanbul'a gelir. Burada sekiz yıl müzik ve dil dersleri vererek rızkını kazanır. Sekiz yılın ardından memleketi Konya'ya döndüğünde

annesinin vefat ettiğini, kardeşi Şükrü'nün ise başka bir şehre gittiğini öğrenir. Mahalle kahvecisine annesi Aliye Hanım'ı sorunca kahveci onun son sözlerini aktarır. Aliye Hanım, kocasını ve oğlunu şehit vermiştir. Küçük oğluna da asker olup vatan uğruna gerekirse şehit olmasını vasiyet eder: *"Oğlum, baban ve kardeşin, ikisi de genç yaşta birisi karısını dul, birisi nişanlısını yalnız bırakarak cephelerde vatan için canlarını verdiler. Sen bu evin en son erkeğisin. Senin de baban ve ağabeyin gibi asker olmanı isterim. Mezarımda kulaklarıma bir gün melekler senin subay çıktığını müjdelerlerse mesut olacağım. Eğer bir gün gene düşman gözleri vatana çevrilirse onları patlatmak için senin de cephelere koşmanı, kanını icap ederse bu yolda ağabeyinin ve babanın kanlarına ilave etmeni isterim."* (s. 135).

İstiklal savaşımızın çetin günlerini ele alan Mükerrem Kâmil Su'nun *Ateşten Damla* adlı romanında Osman Müfit, cepheden kızı Serap'a gönderdiği mektupta zor şartlar altında mücadele ettiklerini anlatır. Mektubunun bir yerinde şehitlik kavramına da vurgu yapar. Vatanın düşman işgalinden kurtulması için gerekirse canlarını dahi vereceklerini söyler. Mektubun ilgili kısmı şöyledir: *"Serap, bu harptir, belli olmaz. Belki bir gün vurulur; ya dağ yamacında, ya geniş ovaların bir köşesinde düşer kalırım. Benim için hiç üzülme. Ölürsem vazife başında can vereceğim için gurur duyacağım. Sen de şehit kızı olacağın için bu âkıbeti metanetle karşılayacaksın. Vatan müdafaasında bir damla kanımın bulunması, boş ve tesellisiz ömür geçirenlerin hayatlarına karşı bir üstünlük verecek."* (s. 15).

2.2.6. Kaza ve Kader İnancı

Romanlarda kader, kaza, talih gibi kavramların işlenmesi birkaç yönle karşımıza çıkmaktadır. Kimi romanlarda hayatta yaşanılanların kader çizgisine bağlı olduğu vurgulanırken kimi örneklerde kadere karşı bir duruşun olduğu görülmektedir. Bazı eserlerde ise kişinin başına gelenlerin, aslında kendi fiilinden kaynakladığı, kendi yaptıkları yüzünden olduğu konusu işlenmiştir.

M. Fahreddin Pakkan'ın *Kırbaç Yarası* adlı romanında ise Ahmet, anne ve babasını kısa aralıklarla kaybeden Serap'ın üzüntülerine çare bulmak için onunla kader inancı üzerine sohbet eder. Serap, başına gelen felaketlerden yakınırken Ahmet onu kadere inanmaya davet eder. Ancak bu şekilde içindeki ıstırapların hafifleyebileceğini

hatta biteceğini söyler. Kader inancı konusunda aralarında geçen sohbetin bazı kısımları şöyledir:

"Ahmet bir şey söylemeden genç kızı dinliyordu:

-Evet, dedi. Sözlerinizi haksız bulmuyorum, yalnız bir noktada söylediğiniz gibi isyan ettiğinizi hatırlatacağım.

Genç kız haşin bir bakışla delikanlıyı süzdü ve

-Hangi noktada? dedi.

Ahmet, sakin cevap verdi:

-Sen kadere isyan ediyorsun.

-Kader mi dediniz?

-Evet, senin bu kelimeye inancın var mı?

-Hayır! Bu bir telakki meselesidir Ahmet.

-Halbuki benim vardır Serap. İnsanlar ne kadar zekâ tedbirleriyle hareket ederlerse etsinler olacak bir vakanın, bir hadisenin önüne geçemiyorlar. Mademki yarının bizler için neler hazırladığını bugünden bilmek imkânı elimizde yoktur. Yaşadığımız andan ilerisini görmeye muvaffak olamıyoruz. Şu hâlde gizli bir kuvvetin sevkine tabiyiz demektir. İşte kendi görüşümle bu kuvvetin mekanizmasına ben kader diyorum. Yaradılış kanunlarının daima yerini bulduğunu takdir etmek lazımdır Serap (...) Kadere inanmak size en büyük teselli olacaktır.

İşte, dedi, siz de bu anda kadere inanmış olsaydınız ıstıraplarınız şimdiki kadar derin olmayacaktı ve uzun yıllar ailenizin yaşadığı bu güzel ve sakin tabiat köşesini meşum bulmayacak ve hakir görmeyecektiniz." (s. 50-52).

Kader konusunda en ayrıntılı değerlendirmelerden biri Abdülhak Şinasi Hisar'a aittir. *Fahim Bey ve Biz* adlı romanının birkaç sayfasını "talih" kavramının izahına ayıran yazar, insan hayatında kaderin iki yüzü olduğunu söyler. Bunlardan biri insanlarca görünen zahirî kısım, diğeri de kişinin kendi iç dünyasında var olan

kaderdir. Hisar, bu konuya ilişkin görüşlerini uzun uzadıya anlatmaya başlamadan önce şu etkili ifadelerle talih kavramının müphem bir şey olduğunu izah eder: *"Hepimizin talih ve talihsizlik dediğimiz şeyler biribiriyle o kadar karışıktır ki bunları kendimiz bile birbirinden ayırd edemeyiz. Kader bize, aynı kayıdsız ellerle, yemekle zehri beraber verir. Bazan hayatımızda en büyük zarara girmemizle hayatımızı kurtarmamız aynı saate isabet eder. En mühim menfaatimizin bozulmasiyle yeise düşer: "Ne talihsizmişim!" diye söyleniriz. Lakin yarım saat geçmez, yanımızdakileri yaralıyan ve öldüren bir kazadan biz sağ ve salim kurtuluruz: "Ne talihim varmış!" deriz. Talih nedir, talihsizlik nedir? Pek de bilemeyiz."* (s. 116).

Esat Mahmut Karakurt'un *İlk ve Son* adlı romanında, Mecdi vurulup oradan geçen bir sucu tarafından fark edilip kurtarıldıktan sonra hastanede polislerle sohbetinde konu kadere gelir. Mecdi, kendisini vuranın kim olduğunu hatırlamadığını söyler. Polisler ısrarcı olunca Mecdi şu ifadeleri kullanır: "İnsanların biraz da mukadderat denilen şeye inanmaları faydadan hali değildir." (s. 182).

Kadere iman etmenin bireyi rahatlatıcı bir yönü de bulunmaktadır. Geleceğe ilişkin hadiselerin insan için bilinmezlik perdesi altında kalıyor olması çoğu durumda korkutucu olsa da bu korku kader olgusuna duyulan inanç sayesinde yerini teslimiyete bırakır. Etem İzzet Benice'nin *Sen de Seveceksin* adlı romanında da Lutfiye, hayatın birçok bilinmezi içerisinde kadere inanmayı bir rahatlama vesilesi sayar. Lutfiye, aslında tasavvufî temelde "kader-i İlâhî, cilve-i İlâhî" gibi tanımlamalara inanmadığını söyler ama inanılacak bir kader olgusunun muhakkak olması gerektiğini şöyle ifade eder: *"Muhakkak ki tabiatın ve yaradılışın inanılacak tarafları var. Kader, inanılacakların en başındadır. Hiçbir şey bilmiyoruz, bildiğimizi sandığımız her şey hiç bilmeyişimizdir. Doğumdan ölüme kadar bütün bir ömür sadece vakıayı müşahededir. Doğumdan öncesini bilmediğimiz kadar ölümden sonrasını da bilmiyoruz. Meçhuller içinde yaşıyoruz. Kader… Yaşamamızı da ölümümüzü de elinde bulunduran kudretin insan boynuna astığı gizli bir tablodur ki her insan mutlaka onun işaret ve seyrinden geçmeye mecburdur. Tek insanın kader tablosundaki bir tek noktayı bile değiştirmeye bütün beşeriyetin gücü yeter değildir."* (s. 98).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, Doktor Şevket gördüğü bir rüyayı dadısı Şekerpare'ye anlatır ve bu tür şeylere inanmadığını söyler. Dadısı da

ona kaderle ilgili şu cümleleri sarf eder: *"İnanmamak kazayı defetmez ki oğlum. Burada olan şeyler, öteki dünyada kararlaşmış olan şeylerdir. Allah'a yalvar da kendi elinle kendi bucağını yaktırmasın. Ben bundan sekiz sene evvel paşaefendi ile hanımefendinin iki ay arayla öleceklerini görmüştüm de hâlâ unutamıyorum. Böyle şeylere omuz silkip geçmek korkuludur. Dua etmeli, yalvarmalı…"* (s. 239).

2.2.6.1. Kader ve İrade İlişkisi

İslâm inancında bireyin yaşamındaki bütün gelişmelerin bir irade tarafından yaratıldığı düşüncesi hâkimdir. Kişi kendi iradesiyle bir şeyi diler, ezelî kudret onu meydana getirir. Yaratılan iradesinin üstünde bir yaratıcı iradesinin varlığı mutlak surette vardır. Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında, yeryüzünde meydana gelen bütün hâdiselerin ardından ezelî bir iradenin ve kaderin olduğuna, perdenin önünde işleyen şeylerin ise birer bahane olduğuna değinilmektedir. Roman kahramanı Cemil'in monologlarında bu husus şöyle işlenir: *"Ezelî buyruk da varlık denizini çalkalamakta ve köpürtmektedir. Fakat onu gören yok. Mehmed yere düştü derken kabahatli olarak ayağına ilişen taşı görüyoruz. Ahmed öldü derken gözümüzü gene bahaneye, Ahmed'in ölümüne sebep olan hastalığa dikiyoruz. Hâlbuki Mehmed'in düşeceği de Ahmed'in öleceği de bizim bilmediğimiz sebeplerden dolayı hüküm giyerek olmuş vakalardır."* (s. 39).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında, Adnan çocukluk aşkı Gülsüm'ün genç kızı Mahmure'yi gördükten sonra ona tutulur. Kırkını çoktan aşmış olan Adnan, henüz yirmisine varmamış Mahmure'de Gülsüm'ün gençliğini gördüğü için iradesiz bir şekilde ona bağlanır. Bir yandan da bu yaptığının doğru olmadığını düşünür ve iradesini kaybetmek istemez. Bu hâlde, yani aşk ile irade arasında bocalarken garip bir sükunete bürünür. Adnan bu sükunetin ardından daha ciddi bir sarsıntının geleceğini hissederek kaderin cilvesini şöyle yorumlar: *"Her büyük fırtınanın başlangıcında olduğu gibi bu sükunun da uzun müddet sürmeyeceğini ve bu aldatıcı durgunluğun arkasından gene o dehşetli ihtiras kasırgasının şuurunu altüst edebileceğini biliyordu. Bu bilgisi, onda mukadderat sistemine kuvvetle inanan bir ilk ve orta zaman sofusu gibi yıllardır hep kendi içine gömülü yaşamasının verdiği bir tecrübeden doğmuş denebilirdi. Ne ise hükm-i kader, o olacaktı. Fakat iradesinin son bir freniyle o felaketi geciktirmesine, o çöküşü hiç olmazsa bir müddet daha*

durdurmasına imkân yok muydu? Adnan, bu ümidi de kaybederse artık yaşayamayacağını ve belki de o son mukadder günü beklemeden bu ruhî sefaletine kendi eliyle bir nihayet vereceğini gizli bir korku ile hissediyordu." (s. 62).

2.2.6.2. Kadere Razı Olmak

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* romanında; Edirne'de ikamet eden Kaymakam Ahmed Şükrü Bey, romanın başkahramanı Aferide'ye evlendirmek üzere olduğu özürlü kızı Hüsniye'nin durumunu anlatırken mütevekkil bir eda takınır. Kaymakam, kaderine teslim olduğunu şu ifadelerle belirtir: *"Hayatta bundan çok fazlaları olur. Ne çıkar sanki? Bizi yaratan, bize her çeşit şeyi gösterebiliyor. Daha korkuncunu, daha zalimânesini bile düşünmelisin."* (s. 71).

Mahmut Yesari'nin *Dağ Rüzgârları* adlı romanında, verem hastalığıyla boğuşan Melike, hasta ziyaretine geliyormuş gibi görünen anlayışsız insanların davranışlarını eleştirirken sözü kader konusuna getirir ve şöyle söyler: *"Melike bunlara kızacak, 'Hep beni mi buluyor?' diye şikâyet edecek, suçu talihine yükleyecek oldu. Fakat şahıslar ve hâdiseleri soğukkanlılıkla göz önüne getirerek düşündüğü zaman, bütün insanların birbirine benzemelerinden başka bir kusur bulamadı."* (s. 65). Eserin ilerleyen kısımlarında gribe yakalanan Şekip, eşi Melike'ye yazdığı bir mektupta epey rahatsız olduğunu, üstelik annesinin de hastalandığını belirttikten sonra teslimiyetle şu ifadeleri kullanır: *"Ne yaparsın, Allah'tan gelen kazaya, rızadan başka çare yok."* der. (s. 215).

Yukarıdaki ifadelere benzer bir örnek de Hilmi Ziya Ülken'in *Posta Yolu* adlı romanında geçer. Roman kahramanı Murad, İstiklal harbinin zorlu koşullarında Eskişehir civarında bir handa misafir olur. Hanın sahibi olan kişi, Murad'ın inanmamasına aldırmayarak zorlu savaş şartlarını anlatırken bolluk ve darlık zamanlarını mukayese eder ve kadere ilişkin şu ifadeleri kullanır: *"Allah büyüktür. Hikmetine akıl ermez. Veren de O'dur alan da. Ne diyeceksin, kaderdir. Yazılan bozulmaz."* (s. 226).

Esad Mahmut Karakurt'un *Kadın Severse* adlı romanında, Nevin, arkadaşı Raynhart'a yazdığı mektubunda; sevdiği adamın yani Ferid'in hem kendisiyle hem de annesi Leyla ile ilişkiye girdiğini söyleyerek *"Talih beni ne insafsız, ne zalim bir*

adamın karşısına çıkarmış." diyerek yaşadığı acıları kadere yükler. Romanın ilerleyen kısımlarında Nevin'in ifadeleri isyana dönüşür. Yaşadıkları üzerine intihar etmeyi düşünen Nevin, son bir defa Ferid'in muayenehanesine gider ve u ifadeleri kullanır: *"Yarın İstanbul'da son günüm olacak benim. Azmettim, ertesi akşam trene bineceğim. Kararımdan beni değil, Allah gelse döndüremez. Gideceğim Ferid Bey, muhakkak gideceğim. Tahammülüm kalmadı artık bu azabı çekmeye."* (s. 189). Nevin'in bu isyanını diğer odadan işiten annesi Leyla, yaşadıklarına dayanamayarak Ferid ile buluştukları Sedefadası'na gidip kayalıklardan atlayarak intihar eder. Bu acı haberi alan Ferid, yaşadıklarının acısıyla isyan ederken yardımcısı Ferhad, onu teskin etmek için bunların hepsinin mukadderat olduğunu söyler: *"Yapmayın, sakin olmaya gayret edin biraz; metanet gösterin. Çare yok, mukadderat böyle imiş. Bu feci hikâye de zâhir, bu şekilde bitecekmiş. Elden ne gelir? Tahammül etmeye çalışmak lazım."* (s. 204). Romanın son kısmında, annesinin intiharı üzerine artık Türkiye'de kalamayacağını anlayan Nevin, İngiltere'ye gitmek için vapurla yola çıkar. Bu sırada karşısına çıkan Ferid, onu teskin etmeye çalışır ve başlarına gelenlerin aslında kaderleri olduğunu söyler. Ferid'in burada kullandığı ifadeler, İslâm toplumlarındaki geleneksel kader anlayışından biraz farklıdır. Ona göre kader denilen şey, hayatın akışı ve tabiatın kanunlarıdır: *"Nevin, dünyada tahammül edilmeyen ıstırap, tesiri yavaş yavaş kaybolmayan acı yoktur. İnsanlar mukadderata mani olamazlar. Mukadderat ne arzu ederse o olur. Sen istediğin kadar çırpın, istediğin kadar uğraş; hayat gene bildiğini okuyacak, tabiat kanunları gene hükmünü icra edecektir. Her şeye tahammül etmeye, her şeyi unutmaya mecburuz."* (s. 215).

Peride Celâl'in *Yaz Yağmuru* adlı romanında Galip, kendini oyuna getirip hamile kaldığını söyleyen Şahende ile nikâh tarihi almak zorunda kalır. Meseleyi çözmek için devreye giren babasına *"Ben, ne kadar konuşsak bu meseleye başka türlü bir tarz-ı hall bulamayacağımıza eminim baba. Kadere itaat etmekten başka çare yok."* diyerek kadere teslim olacağını belirtir (s. 130).

Niyazi Ahmet'in *Ölmez Reis* adlı romanında Karlo, Korfo Adası'ndaki korkulu şatoya geri döndüğünde oranın hizmetine bakan Jano'nun karısı Viyola ona çok korktuğunu söyler. Bir an önce bu lanetli yerden uzaklaşmak istediğini söylediğinde ise Karlo önce şatoyu kontrol etmek istediğini belirtir. Ondan sonra da kadere razı

gelme konusunda ona şöyle der: *"Sizin yanınıza bir iki adam vereyim. Beraber evinize gidin. Alacak eşyalarınız varsa alırsınız. Allah ne kısmet ettiyse razı oluruz. Jano'nun karısı bir çocuk gibi seviniyordu. Sizi Allah gönderdi Sinyor, Allah bana acıdı."* (s. 39). Aynı romanın son kısmında Ölmez Reis, saray entrikaları sebebiyle gemilerini ve adamlarını kaybeder. Kendisine kurulan tuzak sebebiyle esir edilip zindana atılır. Aylar sonda Yıldız isimli cariye tarafından kurtarılır. Ölmez Reis başına gelenlere çok üzüldüğü için Yıldız onu teselli etmeye çalışarak şu ifadeleri kullanır: *"Reis onları unut artık. Kendini üzme. Ne yapalım, Allah böyle istedi. Bana acı, beni üzme."* (s. 96).

Niyazi Ahmet Banoğlu'nun *Kafes Arkası* romanının ikinci kısmında Vasfi, hizmetçisi Hüsrev'in yalan haber içeren mektubuyla Trabzon'da bulunan sevgilisi Mukaddes'in öldüğünü düşünür. Hüsrev mektubunda Mukaddes'in hastalıktan dolayı vefat ettiğini, Vasfi'nin kadere boyun eğmesi lazım geldiğini yazmıştır. Mektup *"Allah'a dua etmekten başka ne yapabiliriz? Kader kısmet ne ise o olur."* cümlesiyle biter. Kaderine razı olan Vasfi, daha sonra Mukaddes'in ölmediğini öğrenir ve onunla evlenerek dileğine kavuşur (s. 78).

Kadere inandıktan sonra insanın kalben rahatlayacağına ilişkin bir örnek Mükerrem Kâmil Su'nun *Istıranca Eteklerinde* adlı eserinde görülmektedir. Romanın sonlarına doğru Cevad'ın hastalığının ortaya çıkması üzerine hasta yatağındayken onu yalnız bırakamayan Berrin'in, alın yazısı ile ilgili söylemleri şu şekildedir: *"-Herkesin bir alın yazısı vardır Cevad, dedi. Kaderin elinde yoğrulan insanlar için ne mukadderse o olur. Artık bunları bırakmalı… her ızdırabın bir sonu, her azabın yoruluşu ve yorulduğu için susuşu vardır. Düşünmeden, hırçınlaşmadan ve sızlanmadan kalbimizi, bizi yaratan kuvvete bırakalım."* (s. 204).

Mükerrem Kâmil Su'nun *Çırpınan Sular* adlı romanında kaderine razı olmakla ilgili bazı ifadeler geçer. Romanın başkarakterlerinden olan Bedia, evli olduğu halde Doktor Suat ismindeki bir gence âşıktır. Vicdanen huzursuz olduğu bu durum karşısında şu cümleyi kurar: *"İnsanlar ne kadar uğraşsalar da kaderlerine ve tesadüflere hâkim olamayacaklardır."* (s. 152). Eserin bir başka yerinde de benzer ifadeler kullanılır. Arkadaşı Afet'e yazdığı mektupta, zamanında onun kendisini

uyardığını ve kadere ilişkin şu ifadeyi kullandığını hatırlar: *"Ne mukadderse o olur. Yürü kaderine doğru…"* (s. 172).

Kerime Nadir'in *Samanyolu* adlı romanında Nejat, Zülal'in evden ayrılıp İzmir'e yerleşmesiyle teyzesiyle bir başına kalır. Zülal'in ayrılmasıyla üzüntü içindeki teyzesine *"Ne yapalım? Kader böyle imiş! Rahat ve mutlu olsun da!"* diyerek kadere boyun eğeceklerini belirtir (s. 204).

2.2.6.3. Kadere İsyan veya Kaderi İnkâr Etmek

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* romanında, Rana ile Beberuhi lakaplı Kambur İzzet Efendi sohbet ederler. Rana başına gelen sıkıntıları yorumlarken *"Ben kendim ettim kendime."* deyince Beberuhi geleneksel kader inancını sorgulayan şu ifadeleri kullanır: *"Kat'iyen! Onu kabul etmem. İnsan harekâtında, efâlinde hür değildir. Mukadderata tabidir o. Bizi sevk ve idare eden kuvvet, istediklerini iyi, istemediklerini de kötü yola iletiyor. Sonra da bizi mesul tutuyor. Bir geminin batmasından gene o geminin mesul edilmesi hangi mantığa sığar?"* (s. 156).

Peride Celâl'in *Yaz Yağmuru* adlı romanında Galip, kendisinden hamile kaldığını söyleyen Şahende ile evlenmek zorunda kalmasını *"Kaderim bu imiş."* diyerek bir yandan teselli bulmaya çalışır ama kadere isyan ettiği zamanlar da olur (s. 137).

Aynı yazarın bir başka romanı olan *Kızıl Vazo*'da da yine bu ikili duygu yoğunluğu yaşanır. Romanın başkarakteri Azize'nin kapıldığı aşk yüzünden yaşadığı ruhî eziyetleri bertaraf edebilmek için verdiği mücadele şu ifadelerle belirtir: *"Hayır, bu kadar ıstırap çekmek, bu kadar kendimi kaybetmek istemiyordum. Bir aralık kendi kendime fısıltı halinde bir sesle bitti, diye tekrar ettim, bitti. Ve bu sözün ifade ettiği manayı olduğu gibi kabul etmek istedim. Sanki benden başka birbirinden ayrılıp uzaklaşmaya mecbur olan bir sürü insan yok muydu? Onlar nasıl tesellilerini buluyor, tevekkülle her zamanki hayatlarına devam ediyorlardı. Onlar ne yapıyordu? Ben de öyle olmalıydım. Kadere rıza göstermeli, mütevekkil boynumu büküp oturmalıydm. Hatta unutmaya çalışmalıydım. Fakat gülünç, çocukça bir his. Kendimi bütün o insanlardan daha başka hissediyordum. Bana öyle geliyor ki onlar kaybettikleri şeyin büyüklüğünü, manasını benim kadar derinden anlayamazlar. Ağlar, kederlenir ve*

unuturlar. Benim kadar ıstırap çekmelerine imkân yoktu. Çünkü benim kadar sevmemişlerdir." (s. 171-172).

Benzer bir durum Mahmut Esat Karakurt'un *İlk ve Son* romanında da görülür. Mecdi, akşam bir serserinin elinden kurtardığı ve şımarık bir zengin kızı diye hakaret ettiği Necla'nın, müdürü olduğu çiftliğin de sahibi olduğunu öğrenince çılgına döner ve kaderine veryansın eder: *"Ah ne talihsiz, ne uğursuz adammışım ben anne!.. Kader yakamdan yapışmış, bir türlü bırakmıyor beni…"* (s. 39).

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında Seza, bir hastalık sebebiyle küçük oğlu Mehmet'i kaybedince ciddi bir buhran yaşar. Bu sırada düşündüğü şeyler ve kullandığı ifadeler, din olgusunu, Allah inancını sorgular niteliktedir. Özellikle hastanedeki hemşirenin "Takdiri İlahî" cümlesini duyduktan sonra Seza'nın ifadeleri kadere karşı şiddetli bir isyana dönüşür: *"Takdiri İlahî! O öldü ve bu haksız ölüme utanmadan Allah'ın takdiri diyorlar. Böyle bir haksızlık Allah'ın takdiri olabilir mi? Allah, ona öğrettikleri gibi bütün hayatında onun tanıdığı gibi doğru, âdil bir Allah, hiç böyle bir şey yapar mı? Bütün insanların, kendi dininden ayrı olanların da takdirine hürmetle boyun eğdikleri Allah bu kadar büyük bir haksızlık yapar mı? Takdiri İlahî… Buna budalalar bile güler, buna taşlar güler, buna dağlar, nehirler, kayalar güler."* (s. 140).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* adlı romanında Hüsnü, ölüm sonrası hayatı inkâr ettiği gibi kaderin varlığını da kabul etmez. Ama başına gelen bir hadiseyi de tesadüfler zinciri olarak yorumlar. Hüsnü, trende karşılaştığı ve gönlünü kaptırdığı Aferide'yi aylar sonra nişanlısının kardeşi olarak karşısında görünce afallar. Zaman içerisinde birbirlerine ruhen ne kadar yakın olduklarını hisseder ve ilk tanıştıkları akşam neden münasebetini devam ettirmediğinden yakınır. Sonraki yıllarda bunu yorumlarken ilk karşılaşmalarını ve daha sonra baldızı olarak bir arada bulunmalarını bir kader değil, bir tesadüf olarak yorumlar: *"O akşam trende kim olduğunuzu sormalıydım. Bu böyle lazımdı. Fakat bir şey, olmamak yahud onun aksi şeklinde doğup gelmek mukadderse kurtuluş yoktur. Ben mukadderata inanıyor değilim. Yalnız tesadüfün bazen zincir teşkil etmekteki maharetine şaşıyorum (…) Kendimi tanıtmaklığım lazımdı. O takdirde sizin, Güzide'nin kardeşi olduğunuzu bilecektim. Kendinizi tanıtmaklığınız hiç olmazsa nereye gittiğinizi söylemekliğiniz lazımdı. Siz söylemediniz. Keza hiç olmazsa sormaklığım, aklın ve vaziyetin en tabiî icabı idi. Ben*

de onu yapmadım. Ve sadece hodgâmlığım içinde konuştum. İşte bak, tesadüflerin zincirleri kuruluyordu. Siz buna, eğer inanıyorsanız, mukadderat deyiniz." (s. 217-218).

Kerime Nadir'in *Samanyolu* adlı romanında, kopuk ilişkilere sahip olduğu babasının ölüm döşeğinde olduğunu haber alan Nejat evine döner. Burada bir araya geldiği üvey annesinin onu kalpsiz ve babasını sevmemekle itham etmesi üzerine, *"Kader insafsız davranmasaydı, birbirimizi daha çok sevebilirdik."* diyerek babası ile zayıflayan bağlarının sebebini kadere ve üvey annesine bağlar (s. 24).

Peride Celal'e ait *Ana Kız* romanında Alev, Reşit'in hastalığıyla evlerinin eski neşesinin bozulmasını, annesiyle arasının daha da açılmasını kadere bağlar ve bunlara neden olduğunu söyleyerek kadere isyan ederken düşüncelerini Ferit'e açar (s. 49).

2.2.6.4. Eden Bulur

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* romanında, yazar Rana'nın diliyle kader mevzuuna farklı bir açıdan yaklaşır. Bu kısımda Rana'nın kızı Hürmüz'e tutulan Memduh onu istemek için annesine gider. Meseleyi tartışırlarken Rana kendi hayatındaki yaşanmışlıkları ve pişmanlıkları anlatarak sözü kadere getirir. Rana, başına gelen felaketleri, daha önce işlediği günahlara bağlayıp bir ilahî adaletin hükmü olduğunu kabul eder: *"Benim kocam ağrı başlı, namuslu, efendiden bir adamdı. Sevmiyordum. Fakat birbirimize hürmet ediyorduk. Evimde bir eksiğim yoktu. Adamcağızı yüz üstü bıraktım, bir rezilin aşkına. Kocamın yüreğine indi, öldü. Hanümanımı söndürdüm. Lakin bu ettiklerimin hiçbiri de yanıma kâr kalmadı. Kalmaz. Bir adalet-i İlahiye vardır. Ona emin olun. Ben ne çekti isem o adaletin hükmü idi. Kızım bana kocamdan yadigârdır. Onu da berbat edip yeniden Tanrı'nın gazabına uğramak istemem. Anladınız mı beyim?"* (s. 277).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında, Kimyager Tosun adlı birinin araba çarpması sonucu ölmesi üzerine Profesör Kerim Bey ile Doktor Hüsnü, kader konusunda tartışmaya başlarlar. Tosun, yaşarken Allah varlığını ve kaderi açık bir dille inkâr ederek kendisinin her şeye hâkim olduğunu iddia ettiği için Profesör Kerim, *"Tosun'u otomobil kazası öldürmedi, kendi fikirleri öldürdü. O kendi kendini öldürdü."* deyince Doktor Hüsnü bu fikre karşı çıkar ve müstehzi bir şekilde Kerim

Bey'e sataşır. Kerim Bey ile Doktor Hüsnü'nün kader konusundaki tartışmaları şu şekilde cereyan eder:

"-Hüsnü Bey, her olan şey, behemehal evvelce gaybın hüküm vermiş bulunduğu bir kararın tatbikinden ibarettir.

Hüsnü'nün yüzündeki istihza maskesi bütün vuzuhuyla duruyordu: "Fakat beyefendi, siz demin bu adam için "onu kendi fikirleri öldürdü" dediniz. Gayb öldürdü, demediniz ki…

-Gayb bir kimsenin mukadderatını, o kimsenin fiilleri ve niyetleri üzerine hazırlar. İyilik olsun, kötülük olsun, yaptığımız işlerin elimize gelen faturasından başka bir şey değildir. Hâliniz ne ise bu hâlinizin müşterisi siz kendiniz olmuşsunuzdur. Yoksa gaybın zulmüne hükmetmemelidir. Siz Tosun'u tanırsınız Hüsnü Bey. Bu zavallı, "benim kaderim iki dudağımın arasındadır" diyecek kadar yaratıcı kuvvete karşı koyacağını iddia eden derin bir cehalet içindeydi." (s. 204-205).

2.2.6.5. Kader Belirleyicidir

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, anlatıcı kaderin hayattaki her şey üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu anlatır. Romanda Safo'nun ve birkaç üst düzey devlet adamının rüşvet gibi meselelere bulaşması üzerine sipahiler bir kalkışma gerçekleştirir. Saray içindeki birtakım entrikalarla bu isyan bastırılır. Bu konunun işlendiği kısımda anlatıcı sipahilerin tedbirsizliğini ve tekinsiz insanlara güvendikleri için başlarına gelecek akıbeti anlatırken meseleyi kader konusuna getirir ve şöyle der: *"Sipahiler, Yemişçi'nin hayatına hâkim olduklarını kuruntularken yarına da tahakküm edeceklerini sanıyorlardı. Hâlbuki yarın, hiçbir fani kuvvetin mahkûmu değildir ve ancak Allah'ın iradesine bağlıdır. Gün doğmadan gecenin koynundan nelere doğacağını kimseler takdir edemez, anlayamaz."* (s. 262).

Aka Gündüz'ün *Mezar Kazıcılar* adlı romanında, mezarcı olan Sarı Dede ile bir meslektaşı hayat şartları ve ekmek parası üzerine sohbet ederken paraya sıkışan arkadaşına Sarı Dede şöyle teselli verir: *"Allah'ın takdir ettiği kısmet ne ise o olur. Ne eksilir ne artar (...) Allah'tan ümidini kesme Koca dervişler hoş demişler: Görelim*

Tanrı neyler, neylerse güzel eyler. Elbette gün gelir bizim de yüzümüz güler." (s. 22-23).

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında Fazıl, arkadaşı Nazmi'nin başından geçen kötü hadiseleri değerlendirirken kaderin insan hayatındaki belirleyiciliğini de düşünür. Ona göre kader, mahiyeti tahlil edilemeyen kuvvetli bir kanundur. Onun çizdiği daireden harice çıkmak pek mümkün değildir: *"Vapurda gelirken Nazmi'nin uğradığı felaket hiç hatırımdan çıkmadı. Demek bedbaht veya mesut olmak hususunda insanların hataları yahut makul hareketleri hiçbir işe yaramıyor. Mahiyeti tahlil edilemeyen ve kader denilen kuvvetli bir kanun var ki onun çizdiği daireden harice çıkmak kabil değil."* (s. 175).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, yıllar boyu memleketi Bolu'ya gitme konusunda tereddüt yaşar. Onu bir türlü ikna edemeyen eşi İsmet Hanım, kocasının ani bir arzusuyla seyahat kararı alması üzerine Mevlânâ'nın kadere dair şu cümlesine atıfta bulunur: *"Mevlânâ'nın hikmet saçıcı dudağı da belki şu anda bana gülüyor: Görünen, görünmeyen hayır ve şer ne olursa olsun Hakk'ın hükmü, kaza ve kaderindendir. Ben her ne kadar çabalasam, kaza: Senin erişemeyeceğin bir yer vardır, der."* (s. 122).

2.3. İSLÂMIN ŞARTLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında İslâm'ın beş şartı olan namaz, oruç, hac, zekât ve Kelime-i Şehâdet kavramları ve bu kavramlar etrafında şekillenen inanç, ibadet ve ahlâk esasları romanlardaki veriler üzerinden ele alınacaktır. Bununla birlikte toplum içerisinde İslâmî uygulama biçimi olarak yaygınlaşmış birtakım gelenek ve uygulamalar da bu bölüm içerisinde değerlendirilecektir.

2.3.1. Namaz

Romanlarda namaz kavramı oldukça zengin bir içerikle karşımıza çıkar. Günlük beş vakit namazın dışında, Cuma namazı, Bayram namazları, cenaze namazı, teravih namazı, diğer nafile namazlar ile namaz kavramı etrafında düşünülmesi gereken ezan, abdest gibi unsurlar çeşitli vesilelerle romanlara konu edilmiştir.

Sevdiğim Adam romanının başkahramanı olan Aferide, arkadaşı Saime'ye yazdığı mektupta bir çocukluk hâtırasını aktarırken İstiklâl Harbi gazilerinden olan Veli Çavuş'un dramatik öyküsüne de yer verir. Sefer emri aldığında henüz evlenmiş olan Veli Çavuş, genç karısını köylüye ve kolluk kuvvetlerine emanet ederek savaşa gider. Köyüne izinli geldiği zaman, bir jandarma başçavuşunun karısını kaçırıp onunla zorla evlendiğini duyar. Duruma çok kızıp üzülen Veli Çavuş'un şu sözleri oldukça sarsıcıdır: *"Ben hududa gittiğim vakit, arkamda kalanın namusunu onlara emanet ettiğimi sanıyordum".* İzninin son günü çantasını sırtına alıp çıkan Veli Çavuş, karısını kaçıran başçavuşu pusuya düşürüp öldürür ve uzun yıllar izini kaybettirir. Af kanunundan yararlanıp köyüne dönen Veli Çavuş, psikolojik etkiyle başçavuşu vurduğu yerde hemen her gün adeta şükür namazı kılar gibi ibadet eder. Roman yazarı bu durumu şu cümlelerle anlatır: *"Tanrının her günü, başçavuşu vurduğu yere gider, iki rekât namaz kılar ve bir saat kadar derin derin düşünürmüş."* (s. 35-36).

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* romanında Hürmüz, işlettiği umumhaneyi kapatıp başka semte taşınır, "namuskârâne bir hayat" yaşamaya başlar. İşte bu sıralarda yaşadıklarından bunaldığı, işlediği günahlarından utandığı zamanlarda içten içe pişmanlık duyar. Öyle ki dadısı Şazimend'in namaz kıldığını görür ve o da namaz kılmaya niyetlenir. Fakat "*insiyakî bir korku kendisini Allah'la karşı karşıya gelmekten daima alıkoyar."* (s. 402).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında Adnan, aşktan dolayı yaşadığı ruhî bunalımlarından sıyrılabilmek için son bir umutla çocukluğunun hâtıraları arasında güzel bir yeri olan mahalle camisine gider. Ruhuna şifa olacak bir sırrın peşine düşüp öğle ezanıyla birlikte camiye girer. Önce bütün mabedi, imamı, imamın arkasında iki saf hâlinde namaz kılanları seyreder. Cemaat içinde, hâlinden anlayacak, kendisine benzer birini arar, arar ama bulamaz. İçeridekilerin çoğu ihtiyar, bir kısmı da iskele civarındaki esnaftır.

Adnan, namazda derin bir huşu ile secdeye varan insanların ne kadar dingin bir ruh hâlinde olduklarını düşünür ve çocukken Filibe Cumaönü Camii'nde babasıyla kıldığı namazları hatırlar: *"Adnan, o gün babasının yanında henüz pek iyi bilemediği namaz surelerini masum dudaklarıyla yarım da olsa, eksik ve yanlış da olsa okumaya çalışıyor, her 'Allahüekber'de babasını taklit ediyor, eğilirse eğiliyor, kalkarsa kalkıyor ve onunla beraber alnını secdeye koyuyordu. Hâlbuki şimdi bu yaşlanmış, bu ruhu kirlenmiş çocuk, babasını nereden bulsun, o surelerin hangi birini hatırlayabilsin ve hangi imanın arkasında Tanrı'nın gufran yolunu araştırsın!"* (s. 136-137).

Adnan, bu haletiruhiye içerisinde caminin kapısında öylece kalakalır. Bu arada namaz biter ve cemaat yavaş yavaş kalkıp dağılmaya başlar. Cemaatten bazıları kapı eşiğinde donmuş bir şekilde kalmış olan Adnan'a, acayip bir mahlûk görmüş gibi hayretle bakar. Kimi başını sallayarak acırken bir başkası onu koluyla iter ve *'Yol verin yahu!'* diye söylenir. Cami imamı ise teşbihini sallayarak yanındaki müezzine *'Bu da kim?'* der gibi göz ucuyla Adnan'ı işaret eder ve bir şey sormadan çıkıp gider. Romandaki iki din görevlisinin (imam ve müezzin) ve cami cemaatinin sergilediği bu umursamaz tavrı din sosyolojisi açısından incelenmesi gereken bir durumdur. Yazar, toplumumuzdaki bir kısım insanların kendinden olmayanı, yani 'yabancı'yı yadırgaması ve dinî mekânlara kim bilir hangi sebeple ve hangi ıstırapla girmiş olanı garipsemesi gerçeğini başarılı bir şekilde okura yansıtmıştır. Nitekim ruhî dalgalanmasını dindirmek için cami kapısına sığınan Adnan, *"orada yapayalnız kalır ve içi dalga dalga kabaran dinî hâtıralarının yoksulluğuyla buruk olarak"* oradan ayrılır (s. 137).

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Bay Nazmi'nin büyük oğlu Avrupa'da tahsil görmesine rağmen devrin dinsizlik modasına uymaz, kaldığı evin

küçük odasında beş vakit namazını eda eder, namazları kaldığında ise her akşam topluca kaza eder: *"Bay Nazmi ne şahsının ne de ailesinin bir tek ananesini, adetini bozmadan zamanına uydu. Yeni adetleri eskilerin üstüne aşılamakla yetinme etti. Esasen bütün ailede şahsiyetlerini muhafaza ederek zamana uyma kabiliyeti vardı. Yalnız kendi değil, İngiltere'de tahsilini yapmış olan büyük oğlu bile beş vakit namazını kılardı. Bilhassa bu oğlu, Londra'da kaldığı pansiyonda gündüzleri geçen namazlarını gece Times gazetesinin üstünde kılmakla meşhurdu. Pansiyon sahibi kadın, "Mister Nazmi her akşam tam bir saat İsveç jimnsatiği yapıyor" derdi."* (s. 83)

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Macide, kocası Ömer'in bir yanlış anlaşılma yüzünden gözaltına alınmasından sonra çarşıda onun arkadaşlarını görür. Ömer'in arkadaşları bir çay bahçesinde sohbet ederlerken Macide'yi görünce başlarını diğer tarafa çevirip onu görmemeye çalışırlar. Macide bu manzarayı Bedri'ye anlatırken çocukluğunda babaannesinin namaz üzerindeki vaziyetini hatırlar: *"Şu profesörlerin ve muharrirlerin hâlini görseydiniz, dedi. Beni fark eder etmez derhal başlarını önlerine eğip mırıldanmaya başladılar (...) Aklıma ne geldi biliyor musunuz? Ben dört yaşındayken bazen büyükannemin odasına girer ve onu namaz kılar görünce etrafında dolaşarak konuşturmak isterdim. Kadıncağız gözlerini muayyen bir yere dikmeye çalışır, ben o tarafa geçip yüzüne baktıkça büyük bir gayret sarf ederek beni görmemek ister ve nihayet namaz surelerini yüksek bir sesle ve tehdit eder gibi okumaya başlardı. Onun bu hâli bana fevkalade gülünç gelirdi. İşte bizim bu beylerin tavırları bana onu hatırlattı. Büyükannem kadar acemice ve gülünç bir gayretle gözlerini başka istikametlere çevirmeye uğraşıyorlardı."* (s. 290-291).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, hatıralarını kaleme alan Doktor Şevket, küçükken yanında kaldığı Paşa'nın evinde cemaatle kılınan teravih namazlarını çocukluğunun en güzel anılarından biri olarak zikreder: *"Çocukluğumun keskin ve silinmez intibalarından biri de, Ramazanlarda cemaatle kılınan teravihlerdir. Belki bu da unuttuğum, kaybettiğim hatıralardan biri olabilirdi. Fakat namazı kıldıran imamın sesi o derece güzel, o derece yakıcı bir sesti ki, gene Şekerpare Kalfa'nın ısrarıyla safların en arkasında duran ben, lerzeden, zevkten inlediğimi bilirim. Hissettiğim derin ve izah edilmez haşyetin yanında ağlamak hiç kalırdı. Bütün*

mesamelerim göz olup aksaydı gene o sesin içimde kabaran dalgalarını durultamazdı." (s. 52-53).

Aynı romanın bir başka yerinde Şevket, yanında kaldığı Halim Paşa'nın namaz kılarken yaşadığı coşkun vecde dikkat çeker. Eğitimini başarılı bir şekilde tamamlayıp diplomasını Paşa'ya gösterdiği zaman onun nasıl heyecanlandığını ve mutlu olduğunu gören Şevket, onun aynı heyecanın daha fazlasını namaz esnasında yaşadığını anlatır: *"Bu heyecanda, abani seccadesi üzerinde namaz kılarken duyduğu zevke benzer bir haz vardı, fakat tamamen o değildi. Hâlâ şaştığım ve halledemediğim nükte budur işte. Niçin beşerî bir zevk, muvaffakiyetle yetiştirdiği bir insanın karşısında duyduğu iftihar ve gurur, günde beş defa ihya ettiği hâlde ibtizâle uğramayan bir hazdan geri bir şeydi? Ve Paşa, Allah'a vardığı ânın zevkini niçin hiçbir şeye değişmiyor, onun üstüne hiçbir şey çıkarmıyordu? Bir kere idi, selamlığa pek nazlı gelen bir hattattan şu beyti bir levha hâline koymasını istemişti:*

Be-sûzed âteş-i takvâ cihân-ı mâsivallâh-râ

Bi-zed berkî zi-Allâh u be-sûzed takvâ-râ

Sonra bu beyti, yanında bulunanlara şöyle tercüme etti: "Âteş-i takvâ cihân-ı mâsivallâhı yaktı; sonra bir tecelli şimşeği çaktı, takvâyı da yaktı." (s. 62-63).

Doktor Şevket, şehrin gürültüsünden kaçıp iç huzurunu yakalamak amacıyla eski bir hastası olan Osman'ın köyüne gider. Tabiatı ve kendini tahlil ederken Osman'ın mütemadiyen kıldığı namazlar da dikkatini çeker. Osman'daki iç huzurun ve samimiyetin, kıldığı bu namazlardan kaynaklandığını düşünür. Çünkü Osman'ın dayandığı güç, yıkılacak ve yok olacak cinsten değildir: *"Sabahın ilk saatlerinde çardağın altına serdiği koyun postunun üstünde namazını kılmakla gününe başlaması ve geceleri nar ağacının dalına taktığı fenerin yer yer soluk ziya lekeleriyle aydınlattığı bu beyaz postun üstünde aynı evzaı, aynı imanla tekrar ederek gününü tamamlaması, belki de huzurunun sembolik ifadesi. Osman'ın gönlü boş değil, en güzeli, dayandığı mesnedin yıkılacak, yok olacak cinsten olmaması. Görüyorum ki iman, en yenilmez, rakipsiz kuvvet…"* (s. 196).

Namazın rükünlerinden biri olan secdede bireyin yaşadığı duyguları tasvir eden bir tahlil de Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında yer almaktadır. Romanın başkişisi olan Aliye, dedesi İrfan Paşa'ya ait *Secde Eden Kadın* tablosuna bakarken secde ânının huzurunu şöyle dile getirir: *"İki ellerinin arasında yere kapanmış olan bu başın, alnını yere yapıştırmış olan bu yüzün meydanda kalan yarım profiline o kadar keskin bir huşû konmuştu ki adeta insan, Yaradanın azametine karşı eğilmiş bu başın o varlığa karışmak zevkini, müspet ve elle tutulur bir şeymiş gibi uzanıp yakalayacağı gelirdi. Bu tablo, sanat kıymetinden başka, Hâlık'ın varlığına karşı adeta mahlukun yokluğunu ilan eden canlı ve coşkun bir ifade idi."* (s. 11-12).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Dağların Çocuğu* adlı romanında Öğretmen Rizan, günlük işlerini gören hizmetçinin çok erken saatte uyandığını görünce merak edip sorar. O da her gün bu şekilde erken kalktığını ve sabah namazını kıldıktan sonra güne başladığını söyler: *"Ben her gün böyle kalkarım Hoca Hanım. Ezan sesini duymadan namazımı kılarım. Şuradaki kara ağacın üstünde bir yıldız gözükür. O yıldız doğmaya başladı mı bence namaz vakti gelmiştir."* (s. 73).

Namaz kılma esnasındaki huzurun tasvir edildiği bir diğer roman da Peride Celâl'in *Kızıl Vazo* romanıdır. Romanın başkarakteri Azize, yaşlı ve hasta olan ninesini kontrol etmek için odasına girdiğinde onun namaz kıldığını görür. Azize'nin o anki duygularını yazar şu şekilde tasvir etmektedir: *"Ne yapacağını şaşırmış, şaşkın kapının önünde duran ve benden emir bekler gibi yüzüme bakan kadına ninemi sordum. Namaz kılıyor dedi. Birdenbire onu seccadenin üzerinde, elleri açılmış, başında beyaz örtüsüyle görür gibi oldum ve içime ağlatıcı bir hüzün, fakat iyi şeyler doldu. Yavaşça yerimden kalktım, salonu terk ettim. Merdivenleri ağır ağır çıkarak onun odasına gittim, kapıyı araladım.*

Seccadesini odanın ortasına sermişti. Dizlerinin üzerinde, ellerini göğsüne kavuşturmuş, gözleri kapalı, huşu içerisinde birşeyler mırıldanıyordu. Girdiğimi duymadı. Kapının önünde hareketsiz kaldım. Onun gibi diz çökmek ve ellerimi açmak, o büyük, o ilahî kuvvete yalvarmak, onun varlığına sığınıp imdat aramak isteği birdenbire içimde yandı. Fakat donmuş gibi kımıldayamadım. Nineme bakıyordum. Onun ilahî sükûnuna, o oturuştaki tevekküle ve iman nuru ile halelenmiş o saf yüzüne

bakıyordum. İçimden sanki birşeyler akıp gidiyor, sanki ruhum temizleniyor, işkencelerden kurtuluyordu." (s. 204).

Kerime Nadir'in *Günah Bende mi?* adlı romanında Ruslara esir düşen Türk subayı Haluk Giray'ın firar ettiği sırada misafir olduğu bir Müslüman köyünde sabah ezanını işitip camiye gidişi ve namazın birey üzerindeki etkisi şöyle tasvir edilir: *"O ibadet ki tövbekarların ruhlarını bütün kirlerden, bütün nedametlerden kurtararak işlenmiş suçların, bütün günahlarını temizleyen tek çaredir. Bu çareye sığınanlar, o büyük huzura gelip yalvaranlar, daima doğruluk ve selamet yolunu takip eden kimselerdir."* (s. 199). Haluk Giray, ezan sesini duyduktan sonra manevi bir haz çemberine girer, hislenir ve gözleri yaşarır. Ani bir kararla aşağı inip cami avlusuna gider ve abdest alıp cemaate karışır. Camideki hissiyatını ise şu ifadelerle aktarır: *"Cemaat kalabalıktı. Hemen hepsi Kırgız Müslümanlarından olan bu Tatar kütlesi arasında arka saflardan birinde yer aldım. Kudsi bir vecd içinde başım secde-i Rahman'a değdikçe sanki ruhum yıkanıyor, bu huzura layık olmayan sefil maneviatım saki kirli dudaklarımın telaffuz ettiği ayetlerle temizleniyordu."* (s. 199).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, Etem mütemadiyen "*Bu dünyadan benim bilmediğim sadece beş vakit namazdır."* der. Bu cümleden kastı, yani her şey hakkında bilgim ve fikrim vardır ama kulluk konusunda bazı eksiklerim var, demektir. Romanın başkişisi İrfan, onunla sohbet ederken konuşulan her mevzuya dair bilgisi olduğunu görünce çok şaşırır. Etem de meşhur cümlesini tekrarlar: *"-Peki sen bunları nereden biliyorsun? -Temin söylemedik mi, benim bilmediğim bu dünya yüzünde beş vakit namaz! -Onu ne için bilmezsin? -Onu da bilirdim eskiden memlekette iken amma sonradan unuttum."* (s. 29).

Aynı romanda İrfan, çingeneleri ziyaret etmek için Topçular'a gittiği zaman Etem'in bir hasır üzerinde namaz kıldığını görür. Gavur lakabıyla bilinen Etem'in namaz kılması İrfan'a garip geldiği için çevresindekilere onun yaptığını sorar. Onlar da İrfan'ın gelişi şerefine Etem'in şükür namazı kıldığını ve dua ettiğini söylerler. Bu namaz sahnesinin devamı şu şekilde anlatılmaktadır: *"Etem duasını bitirip ellerini yüzüne gözüne sürdükten sonra kalktı, ağır ağır ve tereddütlü yanıma sokuldu (...) "Ah benim, hem elinimetli efendiciğim, hem dünyada ve ahrette candan ciğerden biladerciğim! Te gördün işte gözlerinle, ben artık tüvbekar oldum; her şeyden çektim*

elimi ayağımı. Mevlam kabul eylesin, şinci de kıldım namazımı, ettim duvamı; hem duvamın arasında zatınız için de yalvardım Odel'e ki (Allah'a ki) gönlüne versin istediğini. Te inanmazsan sözlerime, bir namaz daha kılayım karşında, bir duva daha edeyim yaradana…" (s. 215-216).

Etem'in numaradan kıldığı namazı gizlendiği yerden izleyen Kahveci Mıstın ile İrfan arasında şu diyalog geçer:

"-Nasıl bey; beğendiniz mi çingenenin namaz kılmasını?

-Galiba bize numara yapmak için kıldı o namazı!

-Sus be bilader, o, namazı kılarken ben ağacın arkasından gülmeden katılıyordum.

-Niçin?

-Niçini var mı? Namazda onun söylediklerini bir duysan sen de katılırdın gülmekten.

-Neler söylüyordu?

-Neler söylemiyordu ki… Kamet aldıkça, yatıp kalktıkça, oturup selam verdikçe şunları söylüyordu:

Kamata manças, bilekten palanças

Akine nanay, dikine nanay

Lop aşağı manças, lop yukarı manças

Diklam toparles, kuklam toparles

Peş kana tahtaya yat

Sağına selam, soluna selam

Paça devlasa ve alimkümselam!" (s. 218).

Romanın ilerleyen kısımlarında İrfan, Etem'in bu meşhur namazını ve duasını diline dolar. Onun nasıl namaz kıldığını ve hangi duaları ettiğini tekrar sorar. Etem'le İrfan'ın namaz konusundaki sohbeti şöyledir:

"-Senin bilmediğin yalnız neydi Etem?

-Bu daracık deli dünyada benim bilmediğim yalnız beş vakit namazdır!

-Ulan köpoğlu, yalan söylüyorsun. Bundan bir ay kadar önce Kazıklıbağ'da namaz kılan sen değil miydin?

-O başka o… ona derler tüvbe namazı. O kılınır üç dört senede bir keret. O kolaydır o…

-Peki sen o gün namazı kılarken neler okudun bakayım?

-Allah kabul eylesin, okudum çingenece birçok şeyler." (s. 250-251).

Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* adlı romanında Kemal Murad ile kaymakam sohbet ederken namaz konusu da geçer. Kaymakam, namazla işi olmadığı halde şartlar gereği beş vakit namazını kılıyor gibi görünürdüğünü şu ifadelerle anlatır: *"-Senin için vali ile konuştum, dedi. Ağzı süt kokan bir mektep çocuğu olduğunu, devlet millet işlerine katiyyen aklının ermediğini, beş vakit namazda padişaha dua ettiğini söyledim. -Ben namaz kılmam ki efendim! -Malum, Ben de öyle Allah affetsin. Dua-yı padişahînin ancak bayram ve donanma günlerinde başkaları bize bakarken dilimizi tezyin ettiği de muhakkak. Fakat seni valinin gözüne sokmak için öyle konuşmak lazım geldi."* (s. 218).

2.3.1.2. Teravih Namazı

Ramazan aylarına mahsus bir namaz olan Teravih, Peygamber Efendimiz'in sünnet olarak gerçekleştirdiği bir ibadettir. Hz. Ömer döneminde sistematiği yerleşen bu namaz, toplumumuzda da coşkuyla gerçekleştirilir. Ele alınan romanlarda teravih namazlarının sosyal yönüne ve bireylerde bıraktığı intibaa değinilmektedir.

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, hatıralarını kaleme alan Doktor Şevket, küçükken yanında kaldığı Paşa'nın evinde cemaatle kılınan teravih

namazlarını çocukluğunun en güzel anılarından biri olarak zikreder: *"Çocukluğumun keskin ve silinmez intibalarından biri de, Ramazanlarda cemaatle kılınan teravihlerdir. Belki bu da unuttuğum, kaybettiğim hatıralardan biri olabilirdi. Fakat namazı kıldıran imamın sesi o derece güzel, o derce yakıcı bir sesti ki, gene Şekerpare Kalfa'nın ısrarıyla safların en arkasında duran ben, lerzeden, zevkten inlediğimi bilirim. Hissettiğim derin ve izah edilmez haşyetin yanında ağlamak hiç kalırdı. Bütün mesamelerim göz olup aksaydı gene o sesin içimde kabaran dalgalarını durultamazdı."* (s. 52-53).

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Nazmizade ailesinin Ramazan aylarında teravih namazlarını evde cemaatle kıldığı ve Mısır radyosundan Kuran-ı Kerim dinlediği aktarılır (s. 83).

2.3.1.3. Ezan

İslâm'ın şartlarından olan namazın bir parçası hâline gelmiş olan ezan, Peygamber Efendimiz hayatta iken yerleşmiş olan dinî bir ibadet ve gelenektir. İncelediğimiz romanlarda ifadeleri, manası ve Müslümanlar üzerinde uyandırdığı etki bakımından işlenen ezan, bir İslâm nişanı olarak görülmüştür.

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Rus ordusunda görevli olan Müslüman askerler bir gece harekâtı ile Türk tarafına iltihak eder. Miralay Demir Ali komutasında Müslüman beldelerine girdikleri sırada uzaktan ezan sesleri duyulmaya başlar. Romanda ezanın etkisi şöyle anlatılmaktadır: *"Üzerinde bulunduğu kana boyanmış at, şehre ayak basmak üzere iken dört beş minareden ezan sesleri işitildi. Miralay, bilaihtiyar atını durdurdu. Emre alışmış olan at durdu, Arkasından bütün alay da durdu. Hatta gömleğinin altından akan kan bile durdu."* (s. 121).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında, Adnan Mahmure ile konuştuktan sonra onun kısa fakat manalı sözlerinden son derece müteessir olup karmakarışık duygular içine girer. Tam bu sırada Beylerbeyi İskele Camii'nin minaresinden hazin bir sesle okunan öğle ezanını işitir. Ezan sesi Adnan'a şu duyguları hissettirir: *"İçinde, son dakikada kulağına çarpan ezan sesinin bıraktığı bir uhrevîlik havası dalgalanıyor ve cinsî bir ihtilalle sarsılan bünyesinde bu Tanrı ahengi, yavaş yavaş maddenin sefaletini bir derece yumuşatan bir sükûn hissi yaratıyordu."* (s. 136).

Ezanın etkileyici niteliği üzerine yapılan güzel tasvirlerden biri de Turgut Sim'er'e aittir. *Sukut* adlı romanında başkarakter Nüzhet, sevdiği kız Nermin'in bedbaht olmasına sebep olduğu için pişmanlık ve vicdan azabı içerisinde kıvranır. Gecenin bitiminde minarelerden yükselen sabah ezanını dinlerken kendinden geçer. Yazarın tasviri şöyle devam etmektedir:

"Bu vaziyette ne kadar daldığını bilmiyordu. Yalnız titrek ve hazin bir ses üzerine doğruldu. Sabah ezanı okunuyordu.

Oh bu ses!.. Temiz ruhları, lekesiz vicdanları tatlı nevazişlerle okşayan bu ilahî ses… İçinde fırtınalar koparan hisleri büsbütün kamçılıyor, dimağını kavuran ateşi büsbütün körüklüyordu. Mabudun azametini bildiren bu ilahî ses ona rüyadan fazla tesir etmişti. Bu tesirle duyduğu vizdan azabı, gözlerinden bir yaş hâlinde dökülmeye başladığı zaman heyecanla titredi. Kendi benliğinden, kararmış vicdanın, kirlenmiş ve lekelenmiş ruhundan iğrendi.

Ağlıyordu. Bir çocuk gibi boğula boğula.. Ve hançeresini yırtarak fırlayan hıçkırıkları odanın kalın duvarlarına çarparak kırılıyor, uzaktan uzağa akseden sabah ezanının hazin nağmeleriyle kucaklaşıyordu. Ağladı.. İşlediği günahın azameti karşısında kalbi nedametle sızlaya sızlaya hıçkırdı…" (s. 210-211).

Baha Vefa Karatay'ın *Son Tango* adlı romanında akşam ezanı, günün bittiğini ilan eden bir çağrı gibidir. Yazar bu akşam kızıllığıyla birlikte ezan sesini şöyle anlatır: *"Konya ufuklarına atlas siyah bir perde gibi yavaş yavaş germeye başlamıştı. Ara sıra kapanan bir bakkal dükkânının kepenk sesleri arasında Şerafeddin Camii'nin minaresinden davudî bir ses, günün son kızıllıklar içinde sönüp gittiği ufuklara doğru perde perde yükseliyordu."* (s. 13).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, küçüklüğünde yanında kaldığı Halim Paşa'nın ezana olan hürmetini anlatır. Köşkündeki saz meclisi devam ederken Paşa aniden sazı durdurur ve vecd içinde karşıdaki mescitten gelen ezan sesini dinlemeye başlar. Saz meclisinde bulunan bu duruma şaşırmakla birlikte ses çıkarmazlar. Paşa, ezan sesi için şu ifadeleri kullanır: *"Müezzinin müminleri ibadete davet ettiği sese, kendi hazzımı okşayan sesten daha*

ziyade hürmetim vardır. İnsanlar nefislerinin hazlarına hâkim olabildikleri nispette insan olurlar." (s. 61).

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında genellikle deri işlerinde çalışan fabrika işçilerinin mütevekkil bir edayla ezanı dinleyip namaz kılmaları tasvir edilir. Romanın baş karakteri olan Mehmet Demir, içindeki buhranı atabilmek için Yedikule tarafına gider ve amaçsız bir şekilde dolaşır. Bu sırada öğle ezanı okunmaya başlar. Öğle molası için işi bırakan işçilerin birçoğu namaz için camiye gider. Mehmet Demir'in gördüğü manzara şöyle tasvir edilir: *"Bu sırada ezan okunuyordu. Cami tarafı epey kalabalıktı. Bu soğukta ceketlerini sırtlarına atıp ilerideki çeşmelerden abdest alanlar görülüyordu (...) Amele caminin önünde birikiyor, avluya sükunetle, hatta birer birer girerek şadırvanlarda sıra bekliyordu. İçerinin loş rengine gözleri alıştığı zaman büyük bir kalabalığın başlarını yere eğmiş, teslimiyet içinde dinlediklerini gördü. Duvarlara ve yarım kubbelere çarparak yukarı kubbeye kadar yükselen tatlı bir ses bütün binayı dolduruyor, itaatle eğilen başlar sanki anlamadan, düşünmeden yalnız bu garip, esrarlı musikiyi dinlemeye ve onun her yükselişte "Dinle ve itaat et!" demek isteyen ahengine teslim olmaya hazırlanıyordu."* (s. 294).

Kerime Nadir'in *Günah Bende mi?* adlı romanında Ruslara esir düşen Türk subayı Haluk Giray, arkadaşı Şerif'le birlikte firar edip Rus topraklarındaki Müslüman ahalinin yardımıyla esaretten kurtulur. Kaçış sırasında misafir oldukları bir Müslüman köyünde sabah ezanını işitip camiye giden Haluk Giray, duygularını şöyle ifade eder: *"Uyandığım zaman minarede sabah ezanı okunuyordu. Arkadaşlarımın hepsi kalkmışlar, namaza gitmek için abdest almaya hazırlanıyorlardı. Camiin avlusuna bakan pencereye gittim ve alaca karanlığın derin sükutu içinde çocuk yaşımdan beri kulaklarımın alışık olduğu bu hazin ve ilahî sadayı dinlemeye başladım. İşte, ezan bütün Müslümanları ibadete çağırıyor..."* (s. 199).

2.3.1.4. Türkçe Ezan

Turgut Sim'er'in *Sukut* adlı romanında ezanın etkileyici nağmelerinin bireyler üzerindeki etkisine bir iki yerde değinilmiştir. Yazarın bu tasvirlerinde, okunan ezan Türkçedir. Roman karakterlerinden olan Vedia, Ankara'ya gittiği zaman misafir olarak kaldığı evde sevgilisi Nüzhet'i beklerken Hacı Bayram Camii'nden okunan yatsı ezanını dinler. Bu vaziyet şöyle tasvir edilmektedir: *"-Tanrı uludur, Tanrı uludur..*

Hacı Bayram Camii müezzininin ilahî notalar üzerinde dolaşan titrek sesi gecenin derin sessizliği içinde perde perde alçalıyor, tatlı bir ihtizazla etrafa yayılıyordu (...) Sokak üzerindeki odanın köşe penceresinde oturan Vedia, okunan yatsı ezanını derin bir vecd içinde dinledikten sonra doğruldu. Büyük bir üzüntü ile sigara paketine uzandı. Bir sigara çıkardı ve yaktı." (s. 190).

2.3.1.5. Cenaze Namazı ve Cenaze İşlemleri

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, Sultan Murad'ın vefat etmesi üzerine defin hazırlıkları yapılır ve cenaze namazı için saf tutulur. Padişaha son görevini ifa etmek isteyen Hoca Sadettin, cenaze namazını kıldırmak için yeni padişahtan izin alır ama geç kaldığı için namazı şeyhülislâm efendi kıldırır. Bunun üzerine namazdan sonra Hoca Sadettin *"Ölünün velisi bana izin vermişti. Namazın iadesi lazımdır."* iddiasında bulunur. Şeyhülİslâm ise *"Padişah efendimiz bizzat imametimi kabul ve ardımda namazı eda etti; iade lazım değildir."* cevabını verir. Yazarın ifadesiyle henüz cenaze ortadan kalkmadan iki büyük hoca kavgaya tutuşur (s. 198).

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, lüks ve şatafata düşkün olan Nadire Hanım'ın vefatından sonra tekfin ve cenaze işlemleri konusunda bazı diyaloglar yaşanır. Nadire Hanım'ın gelini ve Fazıl'ın eşi olan Prenses Dilfikâr, merhumenin kefeninin beyaz ipekten olmasında ısrarcı olur. Bunun üzerine Saim Bey şöyle karşılık verir: *"Nasıl emrederseniz efendim öyle yaparız. Fakat Müslümanlıkta şer'an lüks memnudur ve bu gibi şeyler bidattir. Yalnız ipek değil, altın bile takmak caiz değildir, diyordu."* (s. 246-247). Bu tartışmaların akabinde Nadire Hanım'ın cenazesi defnedilmek üzere mezarlığa getirilir. Cenazenin defin merasimi şöyle anlatılmaktadır: *"Nadire Hanım, ipek kefenlere sarılarak, kıymetli şallarla örtülü tabuta uzatılarak hayatında doyamadığı lüksün ufak bir numunesini öbür dünyaya da götürüyormuş gibi koruluktaki mezarlığa gömülmek üzere yola çıkarıldı. Cenaze kapıdan çıkmadan evvel imam, tezkiyesini yapmak için sordu: -Ey ahali! Nadire binti Fatıma'yı nasıl bilirsiniz? Herkes makine gibi cevap verdi: -İyi biliriz... -Mahşer gününde de böyle şehadet eder misiniz? -Ederiz... -Cümleniz merhumeye hakkınızı helal ediniz. Hayatında Nadire Hanım'a hakkı geçmeyenler tezkiyede olduğu gibi hep bir ağızdan bağrıştılar: -Helal olsun!"* (s. 247).

Efzayiş Suat'ın *Aşktan Sonra* adlı romanında aşkın buhranından dolayı canına kıyan Nesrin'in cenaze töreni için mezarlığa giden Serap, dünyanın faniliğini, ahiret denen gerçekliği, mezar taşlarındaki yazıları ve cenaze işlemlerini not defterine şöyle kaydeder: *"Evet dün Nesrin'i Eyüp Sultan'a götürdüler. Kara topraklara emanet ettiler. On beş yaşındaki bir kızla yetmişlik bir ihtiyarın arasına gömdüler. Biri otuz sekiz sene evvel ölmüş, öbürü de on altı sene evvel. Nesrin onlara dünyayı anlattı, onlar Nesrin'e ahireti öğretti. Geride kalanlar için de perde kapandı. Bugün de biz Nesrin'in mezarına gittik. Onu ahiret kapısına kadar teşyi ettik. İmanı kuvvetli olanlar Fatiha okudu, kalbi zayıf olanlar ise ağladı (...) Handan, titreyen parmağıyla otuz sekiz sene evvel ölmüş genç kızın mezar taşındaki ilk satırları gösteriyordu. "Hüvelbaki! Hüvelbaki, O'ndan başka duracak, O'ndan başka kalacak yok. Hepimiz geçici, hepimiz misafir. En büyüğümüzden en küçüğümüze kadar. O halde azap çekmeye, işkence içinde yaşamaya ne lüzum var? Bir an evvel gitmek, bir an evvel yerleşmek daha iyi değil mi?"* (s. 223-224).

2.3.2. Oruç ve Ramazan Ayı

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında, Ramazan ayının sosyal hayata yansımalarına ilişkin ayrıntılı tasvirlere rastlarız. Anlatıcı eski İstanbul'un oruç zamanındaki hâlini detaylarıyla aktarır. Buna göre resmî daireler birkaç saatlik mesainin ardından ikindi vaktine yakın tamamen boşalır. Memurların bir kısmı camiye gidip ibadetle meşgul olurken bir kısmı da vakit öldürmek için sokaklara akar. İş başında kalan memurlar ise orucun etkisiyle pek sinirli ve damarına basıldığında zır deli bir hâldedir. Hepsinin dudakları solgun, gözleri kaymış, sinirleri gevşemiştir. Hele sigara, kahve, nargile müptelaları daha fenadır. Canım diyene canın çıksın diyecek durumdadırlar. Yazarın "*ashâbı mesâlih*" diye nitelediği bir kısım insanlar da gizliden oruç yiyip akşamları mahfice rakı çekiştirirler. Gündüzleri ise oraya pek hafiye uğramadığı için Galata'daki Filip'te veya Beyoğlu'ndaki Yani'de karnını doyuranlar ve mahalle aralarına, dar sokaklara sapıp avuçlarında gizledikleri sigaraları tüttürürler. Bunlar dışarıya karşı ise zahid rolündedirler. Yazar, Ramazan günlerinde İstanbul sokaklarını tasvir etmeye şöyle devam eder:

"Eminönü'nden Saraçhanebaşı'na kadar bütün ana cadde redingotlu, kaloş kunduralı, yumuşak fesli ve elleri tesbihli kalem efendileri, renk renk lâtalı, çedik

pabuçlu ve sarıklarının kenarına birer misvak sokulu softalar, ağabani sarıklı, elif şalvarlı esnaf takımı, birbirlerinin ellerinden tutarak zincirleme, duvar diplerinden korkak adımlarla yürüyen korkunç kıyafetli mahalle karıları ile dopdolu.

(...)

Bu ahalinin en çok tekasüf eylediği başlıca noktalar Ayasofya, Sultanahmed meydanları. Bu iki mabedin ikisi de hıncahınç, adam almıyor. Her köşede zamane küberasından birinin mukabele hafızı Kur'ân okuyor. Açlıktan susuzluktan bitkin hâle gelmiş bir iki ihtiyar kapının dibindeki sütunlara arkalarını vermişler, vecd içerisinde akşamı bekliyorlar. Kadınlara tahsis edilen yukarı kat meydan mahfelinden arada sırada arsız bir çocuk vıyaklaması fırlayıp camiin içerisini çınlatıyor, vakarını ihlal ediyor. Dışarıda, son cemaat yerinde kör, topal, çolak, frengili, cüzamlı, hırpani kılıklı bir alay dilenci yere yaydıkları mendillerin içerisine, on paraya mukabil Peygamber'den şefaat, Allah'tan mağfiret uman insanların atacakları sadakayı bekliyorlar.

(...)

Divanyolu üzerindeki ufak mescidlerin de müdavimleri var. Bunlar, ya ötekilerde yer bulamayanlar yahud ki ufak mabedlerde edilen ibadetin daha ziyade sevap kazandırdığına inanmış olanlardır. Füruzağa, Çorlulu Ali Paşa, İbrahim Paşa camileri de bu sebepten ağız ağıza dolu. Lakin buralarda, Ayasofya ile Sultanahmed'in güzel sesli, düzgün kıraatlli hafızları yok. Bu camilerde de mukabele okuyanlar, hatim sürenler var. Fakat civar medreselerin çömezleri, bayramda bir kat çamaşırla bir iki mecidiyenin tatlı hayaliyle günlerini gün ediyorlar." (s. 371-372).

Talu'nun oldukça canlı tasvirlerle tasvir ettiği bu Ramazan manzarasında, geleneğimizde yer alan oruç, hâli vakti yerinde olanların camilerde mukabele okutması, hatim indirmek, cami içerisindeki ahvâl vb. hususlar detaylı bir şekilde yansıtılmaktadır. Ancak yazarın, romanın diğer kısımlarında olduğu gibi din adamlarına, geleneksel dinî yaşam biçimine karşı malul bakışı bu ayrıntılı tasvirlerde de sürer. Nitekim yukarıda kısmen alıntıladığımız bölümde İstanbul'un Ramazan günlerindeki sosyal hayatını anlattıktan sonra şu neticeye varır: *"Memlekette güya koyu bir din ve ahlak taassubu hüküm sürmekte idi. Hakikatte ise halkın değilse yarısı*

her iki hususta mübalağasızdı. İtina edilen yalnız cephe idi. Cephenin arkası ise tazyik gören bir buhar makinesi gibi için için kaynıyor, alabildiğine inbisat ediyordu." (s. 375).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında oruç kavramı, toplum içinde yaygınlaşmış ve deyim hâline gelmiş bir benzetme unsuru olarak kullanılır. Romanın başkişisi olan Macide, İstanbul'da teyzesi Emine Hanım'ın evinde yaşamaktadır. Ömer ile tanıştıktan sonra teyzesinin evindeki durumu tartışma konusu olur. Emine Teyze'nin, tüm zorluklara rağmen misafir ağırlama konusundaki dirayetini anlatmak amacıyla oruçla ilgili şu benzetme kullanılır: *"Emine Hanım olmasa eve gelen misafirlere, hemşerilere bir lokma yemek bile çıkarılmayacaktı. Fakat o, bütün kuvveti, bütün iradesiyle bu korkunç ânı biraz daha geri itiyor, "Ben kan tükürürüm de kızılcık yedim derim. Misafire ikramda kusurum olacağına evcek oruç tutarız daha iyi." diyordu. Mamafih henüz evcek oruç tutulduğu da yoktu."* (s. 57).

2.3.2.1. Kefaret Orucu

Beyaz Şemsiyeli adlı romanda Talat'ın arkadaşı Yusuf, sohbet esnasında gelenekte yer alan kefaret orucuna *"Hayrola, enginde gemilerin mi battı? Ne bu abus çehre böyle? Yoksa kumandan fena mı karşıladı? Ama bunun imkânı yok, adamcağız kazara bir karınca ezse, günahını affettirmek için bir hafta oruç tutar"* (s. 194) cümleleriyle işaret eder.

2.3.3. Hac İbadeti

İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde hacca gidenlerin toplum içerisinde ayırt edilebilmesi için yaşadıkları yerler birtakım sembollerle işaretlenmiştir. Anadolu geleneklerinde ise hac vazifesini yerine getirenlerin evlerinin bahçe kapısı yeşile boyanır, evin dış kapısının üst kısmında besmele ile birlikte ev sahibinin hacca gittiğine işaret eden bazı yazılara rastlanır. Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında bu geleneğe temas edilir. Roman anlatıcısı, çocukluğunun geçtiği muhiti tasvir ederken bu geleneği şöyle aktarır: *"Telgraf Sokağı'ndaki evlerden bazılarının yalnız kapıları yeşil boyalıdır. O da sahiplerinden biri hacca gitmişse (...) Kapısının yeşil boyalı olmasından anlaşılır ki içindekilerinden biri hacca gitmiştir."* (s. 7 ve 9).

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında Hacı Toran ismindeki tüccar, etrafındakilere hayat hikâyesini anlatırken gençliğinde hacca gittiğini de söyler. Hacca gidişi ve oradaki durumu şöyle tasvir edilmektedir: *"Sonra ben hacca gittim. Sefalet günlerimde işlediğim günahlardan tövbe istiğfar ettim. Yarabbi! Hep kendime güvendim, seni aklımdan çıkardım, beni affet! diye Beytullah'ın örtüsüne yüz sürdüm. Allah gafur ve rahimdir. O günden beri beni bırakmadı. İşlerim günden güne düzeldi. Ona güvendikçe rahmet kapıları açıldı. Bugün Allah'a şükür sıkıntı çekmeden yaşıyorum."* (s. 151).

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında ise hac ibadeti çerçevesinde doğulu insan yapısı ile batı zihniyetindeki insan yapısı mukayese edilir. Roman anlatıcısının eniştesi şark usullerini bedeninde ve yaşayışında sürdürmeye devam eden biridir. Fahim Bey ise onun gözünde "garbın tesirinde kalmış, delinin biri"dir. Anlatıcı, doğu batı karşıtlığını bu iki şahsiyet arasındaki mukayese ile şöyle anlatır: *"Filhakika çocukluğumda ve ilk gençliğimde gördüğüm bütün evler, mahalleler, mesireler ve buralarda rastgeldiğim çocuk, kadın ve erkek bütün insanlar benim daima -bir salıncağın verdiği lezzetle- birinden ötekine gidip gelmeye alışık olduğum Şark ve Garp alemlerinden birinde kendiliklerinden birer yer alırlardı. Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme'ye gitmiş hacı eniştem ve Çamlıca'daki yeşil köşkü şarkın garpten en uzak olan bir köşesinde kalıyorlar; Fahim Beyse, şarklı bir çok adetlerine rağmen, bu iki dünyayı birbirinden daima ayıran hudutların ötesinde, garplı bir tesir yapacak bir mevkide kalıyordu."* (s. 39).

2.4. DİN VE TOPLUMSAL YAPI

Yirminci yüzyılın başında cereyan eden hadiseler dünya üzerindeki devletleri ve yönetim biçimlerini kökünden sarsarken toplumların yaşam tarzlarını da ciddi şekilde değişime uğratmıştır. Özellikle sanayi devrimi sonrasında kimi düşünürlerin inanç konusundaki sorgulamaları, hızla gelişim gösteren dünyevileşme[171] olgusu, toplumun gelenek kodlarını değiştirmeye başlamıştır. Osmanlı'nın son devri ile Cumhuriyet döneminin başları, Türk toplumu açısından bu inanç ikileminin ve toplumsal değişmenin en hızlı yaşandığı dönem olmuştur.

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* romanı bu konuda önemli veriler sunmaktadır. Eserde Doğu ile Batı arasında kalan Türk aydınının ve aile yapısının içinde bulunduğu cendereyi yansıtan başarılı örnekler vardır. Örneğin Şinasi'nin ailesi şöyle anlatılmaktadır: *"Esasen bütün ailede şahsiyetlerini muhafaza ederek zamana uyma kabiliyeti vardı (...) Ramazan'da bütün aile ya oruçludur yahut öyle görünür, cemaatle teravih namazı kılar. Mısır radyosundan Kuran dinledikleri vakit ihtiyar bayanlar başlarını örter ve ekserisi "Allah Allah, sübhanallah" gibi sesler çıkarırdı. Fakat hepsi yılbaşında dostlarına resimli kart yollar. Noel gecesi korudan küçük bir çam kesilir, üstüne hediyeler ve elektrik ampülleri asılır, gelin teliyle süslenir, salonun ortasına dikilir ve o gece gençler sabaha kadar dans eder. Ve Nazmizade ailesi yeni devrin yalnız eğlencelerini değil, batıl itikatlarını da benimsemiştir. Bay Nazmi, bir şirket idaresine aza tayin edilmek için Ankara kazan o kepçe dolaşırken kendisine mahsus kibar üslubuyla nüfuzlu zatlara hulus çakarken karısı köşklerinde Zekeriya Sofrası (Bir dileğin gerçekleşmesi için kırk çeşit yiyecekle hazırlanan sofra) kurar, efendisinin gömleğini Kasımpaşa'da meşhur sabık bir şeyh efendiye okutur. Fakat şeyh efendinin bazı nüfuzlu zatların çamaşırını esasen gizliden gizliye okuduğunu tahkik ettikten sonra… Ne olur ne olmaz, görünür görünmez her kuvvetle hoş geçinmeli, halkın inandığı çarelerin hepsine başvurmalı."* (s. 83-84).

[171] Burhan İşliyen, **Dünyevîleşme**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019.

2.4.1. Fıkhî Meseleler

2.4.1.2. Diş Dolgusu

Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında anlatıcının ağabeyi, ilk gençliğinin ardından dinî konulara merak sarar. Özellikle dedesinin vefatından sonra Kur'ân okumayı öğrenip onun ruhuna Yasîn'ler gönderir. Anlatıcının tabiriyle "sofuluğu gitgide artan" ağabey, sadece Kur'ân okumakla kalmayıp diğer dinî meseleleri incelemeye başlar. Tefsir ve fıkıh alanındaki kitapları okumaya başlar. Müspet ilimlerle bazı dinî konuların çatıştığı durumlarda bazen afallayan ağabey, abdeste engel olduğunu düşündüğü için diş dolgusu yapmanın caiz olup olmadığını merak eder. Anlatıcı bu konuyu ironik bir dille şöyle aktarır: *"Derken mühim bir meseleye takıldı: Diş doldurmak caiz mi değil mi? İşin fena tarafı kendi ağzında doldurulmuş iki azı dişi var. Benim fikrimi soruyor. Gelişigüzel hüküm veriyorum: Elbette caiz. Nasıl olur diye düşünüyor. Mademki abdest alındığı zaman orası yıkanmıyor. Ufak tefek hocalar işin içinden çıkamadı. Nihayet fıkıhtaki bilgisine pek güvendiği bir hoca fetva verdi: Abdestli doldurulursa caiz, değilse caiz değil, çıkarmalı. Babasının ruhuna yolladığı yâsinlerin boşa gitme ihtimalini düşünen ağabeyim pek mustarip. Bir türlü kafasının içine kök salan taassubu söküp atamıyor. Bir akşam suratı bağlı geldi. Ferahlamış görünüyordu. Ne olduğunu sormaya vakit bırakmadan cebinden iki diş çıkardı. Köklerindeki kan pıhtılarıyla et parçaları birbirine karışmış iki müthiş azı dişi. Hacı Baba gibi bir küfür savurarak önüme fırlattı: Çıkarttım işte hınzırları!"* (s. 51-52).

2.4.2. Dinî Gelenek ve Âdetler

2.4.2.1. Bayramlar

İslâm dininin kültürümüzde ciddî etkiye sahip olduğu alanlardan birisi de dinî bayramlardır. Toplumun ortak algısında genellikle güzel anılarla yer etmiş olan bu bayramlar, ele alınan romanlarda bir çocuğun bakış açısıyla yahut başka bir ülkedeki yansımasıyla değerlendirilmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında, bayramların gelenek yönü öne çıkarılmıştır. Cemil, çocukluğunun bayramlarını hatırlar ve eğlence için kullanılan hayvanların hislerini anlamaya çalışarak şöyle düşünür: *"Çocukluğumda rüyalarıma*

hâkim olan bir istekle beklediğim bayram günleri, muayyen iki nokta arasında devamlı seferler yaparak yorulan atlar ve merkepler sebebiyle sonunda bana melal verirdi. Bayram neşesi hürmetine bu hayvanları da süslerler, püsküllü, boncuklu başlıklar giydirirler; kadifeli eğerler koyarlar, hatta saçlarını kurdelelerle örerlerdi. Fakat bizim zevkimizi arttıran bu süsün onların yorgunluğuna bir faydası olur muydu?" (s. 13-14).

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Rus ordusunda görevli Müslüman askerlerin bir bayram günü yaptıkları ibadetler ve etkinlikler şöyle tasvir edilir: *"Askerler abdest alıp namaz kılmak için tamir edilmiş camiye gittiler. Miralay kendisi de gitti ve bütün Müslüman zabitlerin hazır bulunmasını emretti. Yedi-sekiz bin Müslüman askerleriyle birlikte Miralay Demir Ali namaz kıldı, onlarla birlikte secdeye gitti, dua okudu. Onlarla birlikte alay hocasının uzun vaazını dinledi. Suret-i mahsusede hazırlanmış olan bayram sofrasına da askerlerle beraber oturdu ve birlikte yemek yedi. Gece tertip edilen millî müsamerede hazır bulundu (...) Hülasa her şeyi yakın bir alaka ile takip etti. Buradaki askerlerin millî ruhlarının yükseldiğini, yüreklerinin açıldığını, onların büsbütün başka bir insan hâlini aldıklarını görüp hayrette kaldı."* (s. 109-110).

Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde dinî geleneklerimizden olan bayram kutlamasına ilişkin ifadeler bulunur. Sevda ile Erol İsviçre'deki üçüncü ve son aşk yuvaları olan, Sevda'nın Lesen'e gelen ailesinden kaçıp geldikleri Montreux'da, iki genç âşık en üzüntülü günlerini geçirirken Avrupalıların en büyük eğlencelerini teşkil eden Hıristiyanların Noel'i ve 1934 senesinin ilk kısmı gelip geçer. Ancak Erol'un annesinin göndermiş olduğu yeni yılın cep takviminden öğrendikleri *"16 İkincikânunda Şeker bayramını kutlayabilirler."* Memleketlerinden uzak olmalarına rağmen bu bayram onları birbirine daha da yakınlaştırır (s 175).

2.4.2.2. Mevlit Geleneği

Türk İslâm kültüründe, gündelik hayatın neredeyse tüm aşamalarında mevlit geleneği vardır. Doğum, sünnet merasimi, asker uğurlaması, nişan ve evlilik, vefat gibi durumlarda mevlit okuma geleneği yaygındır. On beşinci yüzyıl şairlerinden

Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı *Vesîletü'n-Necât* adlı mesnevisi, yüzyıllar boyunca okunan başlıca mevlit metnidir.[172]

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, roman kahramanı Cevad, şahsî hayatını tasvir ederken sözü annesine getirir. Yegâne derdi kendisini evlendirmek olan annesi, bıkmadan usanmadan kendisine münasip bir kız arama telaşındadır. Annesinin diğer bir telaşı da her yıl muntazam bir şekilde, baba yadigârı hizmetçileri bir araya getirerek ölmüş kocasının ruhu için mevlit okutmaktır (s. 48).

Mahmut Atilla Aykut'un *Silah Arkadaşları* adlı romanında Seyfi, Feriha'yla beraber milli mücadeleye yardım toplamak için Kastamonu'nun bazı köylerini gezerler. Akşam konakladıkları köydeki mevlide katılırlar. Yazar, bir Yörük köyündeki mevlit geleneğini ayrıntılarıyla tasvir eder. Köyün imamı önce tekbir ve salavatlarla hazırlık yapar. Yerlere seccade ve kilimler serilir. Odanın çeşitli yerlerine mumlar konur. Kadınlar, okunan mevlidi duyabilmek için odanın üst katındaki sofaya yerleşir. İmam ve başları tülbentli birkaç hafız ön kısımdaki yerlerine geçer. Çeşitli ilahiler, mevlidin bazı kısımları ve dualar okunduktan sonra tören bitmiş olur. Önce kadınlar, ardından erkekler oradan ayrılır (s. 69-70).

2.4.2.3. Elif-Bâ Cüzü Okumak

Toplumumuzun önde gelen dinî geleneklerinden biri de çocukların Kur'ân-ı Kerîm'i okuyabilmek için elif-bâ cüzünü öğrenme aşamalarıdır. Kur'ân'a geçmeden önce Arap harfleri, bazı okuma kuralları öğrenilir; kısa dua ve sureler ezberlenir.

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Ömer'in büyüdüğü köydeki cami hocasının çocuklara elif-bâ öğretmesi anlatılır. Henüz çocuk olan Ömer de elif-bâ öğrenmek için cami hocasına gider. Anlatıcının yer yer istihza ile ve olumsuz bir bakış açısıyla tasvir ettiği bu sahneler şu şekildedir: *"Ömer köy imamının tek sınıflı mektebine devama başladı. Yüzlerce bir ağızdan haykırılan "Elif ese enni, eni kötür önnü, nun çanak gibi, mim çomak gibi"lere bir türlü alışamadı ve sevemedi onları. Camiin karşısındaki, toprak zemini eski hasırlarla döşenmiş mescitte onun arka köşelerdeki yeri hiç değişmedi (...) Asıl dersini okumak için hocanın huzuruna diz*

[172] Süleyman Çelebi ve Mevlid'i hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bk. Bilal Kemikli, **Mevlid Külliyâtı,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016.

çökerken Ömer'in nefesi kesilir, ecel terleri dökerdi. Her sayfasına boyalı bebek resimleri, adını kimsenin bilmediği arabalar çıkartılmış elham cüzünü görünce hocanın gözleri fal taşı gibi açılır, rengi değişir ve tövbe estağfurullah, tövbe ya Rabbi diye başını sağa sola sallayarak zıp zıp zıplardı." (s. 11-12).

Mebrure Sami'nin *Yalan* adlı eserinde Mine'nin ilk eğitimine başlaması anlatılırken henüz eğitime başlamadan önce dadısı Hicran Kalfa'nın ona elif-bâ öğrettiği de aktarılır. Anlatıcı Mine'nin eğitimini şöyle yansıtmaktadır: *"Mine'nin dersleri, kitapları için duyduğu heves, zeki bir talebenin dimağını feyizlendiren o küçük bilgi dağarcığı onu hiç de ihtiyar arkadaşından ayırmıyordu. Bir zamanlar daha okuma bilmezken dadısının ona ne tatlı tatlı anlattığı o güzel hikâyeleri, masalları unutmuyordu. İlk alfabeyi, Kuran sûrelerini, din bilgilerini hep o öğretmişti. Her ilk adımda elinden tutup onu yürüten dadısı olmuştu."* (s. 24-25).

2.4.2.4. "Fe'rgab-Fesini Kap" Âdeti

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, anlatıcı camilerde elif-bâ öğrenen çocuklar arasında âdet hâline gelmiş bir uygulamayı da satırlarına taşır. Ömer elif-bâ okumak için köy hocasına gider. Cüzü tamamlayıp kısa surelere geçtiğinde sıra İnşirah Suresi'ne[173] gelir. Sure'nin son ayetindeki *"fergab"* ibaresi çocuklar arasında oyuna dönüştürülerek *"fesini kap"* cümlesiyle karşılık verilir. Ondan sonra sureyi okuyan çocuğun evine gidilip ailesinden hediyeler alınır. Roman anlatıcısı bu faaliyet şöyle anlatmaktadır: *"Bir gün "elemneşrahleke"yi okumuştu. Sûrenin sonundaki "fergab" okunur okunmaz arkasından "Fesini kap" diye bir ses işitildi. Ansızın mektepte bir ihtilal kargaşalığı ve gürültüsü başladı. Talebeler birbirini tepeleyerek sokağa fırladılar. Ömer şaşkın şaşkın hocanın yüzüne bakakaldı. O böyle bir şey görmemişti. Hocanın her zaman çatık görmeye alıştığı yüzü sakin, hatta gülümsemeli idi biraz. Bu işte, bir oyun hem de büyüklerin de hoş gördükleri bir eğlence sezen Ömer de arkadaşlarının arkasından koştu ve onları kendi evlerinin önünde anasının verdiği çedeneli kavurga ile kuru kayısıyı taksim ederken buldu. Bu fes kapma işine, Ömer*

[173] İnşirah Suresi için bk. **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Sure No: 94, https://kuran.diyanet.gov.tr/.

derslerden kolay akıl erdirdi. Arkadaşlarının derslerini takip etti ve hiçbir "fergab" kaçırmadı. Ömer de hâfız-ı Kelâmullah oluyordu artık." (s. 12-13).

2.4.2.5. Ölüm Döşeğindeki veya Ölmüş Birine Kur'ân Okumak

Mükerrem Kâmil Su'nun *Sus Uyanmasın* adlı romanında Çiğdem, yıllardan beri görmediği annesine, o ölmek üzereyken kavuşur. Annesi ölüm döşeğindeyken bir kadın da onun başında Kur'ân okumaktadır. Bu acıklı sahne şöyle tasvir edilir: *"Annemin sesi; sayıklıyor. Yaşlı bir kadın başucunda Kur'ân okuyor. Babam, karyolanın ayak ucuna diz çökmüş, sallanıyor. Belki dua ediyor. Dünyada her hissi, her kini ve her şeyi susturan korkunç dakikalar içindeyiz. Ölüm siyah pelerini ile bu evi kucaklamış gibi (...) Annemin yaşaması için bütün gençlik haklarımdan vazgeçebilirim. Tanrım, annemi bağışla bana!"* (s. 90-91).

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında Ömer, İstanbul'daki tahsil yıllarında Neriman isminde sosyeteden bir hanımla ilişki yaşar. Neriman, yalnız kaldıkları bir zaman Ömer'e acıklı hayat hikâyesini anlatır. Anne ve babasını erken kaybeden Neriman'ı teyzesi sahiplenir. Orada oldukça müreffeh ve sosyetik bir hayat yaşar. Milli mücadele döneminde teyzesi ve onun kocası işgal kuvvetleriyle iş tuttuğu için yurt dışına kaçarlar. Yine sahipsiz kalan Neriman'ı bu sefer aile dostları olan Konyalı Bakkal Osman Efendi yanına alır. Osman Efendi'nin ve eşi Hanife Hanım'ın yanında hayatının en huzurlu günlerini geçiren Neriman, o evdeki anılarını hayırla yâd eder. Hastalandığında Hanife Hanım'ın kendisine Yâsîn okuduğunu şöyle anlatır: *"Ondaki mukaddesata hürmetim ve imanın hayranı idim. Bir gün sancılanmıştım. Abdest aldı, yanıma diz çöküp oturdu. Yasin okumaya başladı. Tatlı ve duru sesinin gönlüme dolduğunu, bütün içime yayıldığını hisseder gibi oluyordum. Gözlerimi kapadım ve kendimi bu tatlı ses bulutu içine bıraktım. Uçuyor, Allah'a yaklaşıyor gibi hafiftim. Sancılarım dindi, fakat kirpiklerimin arasından yanaklarıma doğru süzülen ılık yaş, saatlerce dinmedi. Aslını değiştirmemiş bu Allah adamının dizlerinin dibinde döktüğüm gözyaşları günahlarımın kefareti gibi beni yıkayıp temizledi zannettim ve içimde duyduğum boşluk ve hafiflik uzun zaman devam etti."* (s. 30-31).

Geleneğimizde daha ziyade ölünün ruhuna gönderilmek üzere Yâsîn'in okunduğu bilinir. Refik Halid Karay'ın *Sürgün* adlı romanında Hilmi Efendi, kızı Seher'in gazinolarda şarkı söylediğini görünce üzüntüsünden vefat eder. Cenazesini

eski dostu Çopur Apti yıkar. Cenaze yıkama işlemlerini tamamladıktan sonra başucuna oturup Yâsîn okur (s. 178).

Mükerrem Kâmil Su'nun *Ateşten Damla* adlı romanında, kurtuluş savaşı sırasında Balıkesir cephesinde büyük fedakârlıklar yapan ve bir çarpışma sırasında şehit düşen Hamdi Bey'den söz edilir. Hamdi Bey'in şehadetinden sonra, roman karakterlerinden olan Doktor Nafiz'in annesi Mürşide Hanım zaman zaman onun ruhu için Kur'ân okur: *"Serap, Balıkesir'den yirmi bir kişi ile çıkıp Akbaş silah deposunu boşaltan bu zeki adama karşı derin bir hayranlık duyuyordu. Mürşide Hanım da şehit olduğunu duyalı ruhunun dinlenmesi için bazı geceler Kur'ân okumayı hiç ihmal etmiyordu."* (s. 65).

2.4.2.6. Türbe - Yatır - Mezar Ziyareti

Etem İzzet Benice'nin *Sen de Seveceksin* adlı romanında, İstanbul'dan Şam'a giden Lutfiye, babası yerine koyduğu emekli komisere yazdığı mektupta Şam'ın güzelliklerini, sayfiye yerlerini ve dikkatini çeken diğer özelliklerini ayrıntılı olarak anlatır. Mektubun bir yerinde Kırklar adı verilen bir türbeye de temas eder. Lutfiye, Kırklar'ı ve Şam ahalisinin türbe ziyaretlerini şöyle tasvir eder: *"Hele Kırklar'dan Şam'ın öyle bir kuş bakışı görünüşü var ki… Ancak ne tuhaf, burası ziyaretmiş. Arap kadınları geliyorlar, ağlıyorlar, sızlıyorlar, dua ediyorlar; sonra da gözyaşları kurur kurumaz başlıyorlar ud çalmaya, eğlenmeye. Sen olsan, bu ne turşu, ne perhiz dersin."* (s. 37).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, çingenelerin İstanbul'daki bazı türbeleri ziyaret ettikleri anlatılır. Romanın başkişisi İrfan, katıldığı bir çingene eğlencesinde şarkıcıların ikide bir *"Bir Hoca Ali'm var! Her kime? Filanın başına! Ala ala hey!"* tekerlemesini tekrar etiklerine şahit olur. İrfan, yanındaki Reha Bey'e bunun sebebini sorunca şu karşılığı alır: *"Burada Hoca Ali adında bir evliya yatar ki bizimkiler onu pek sever, ona pek hürmet ve itibar ederler. Bütün adaklarını hep ona adarlar. Böyle düğün, dernek, ziyafet, bayram, Cuma gecelerinde onun cami kapısının önündeki mezarına mumlar yakarlar. İşte böyle düğünlerde, eğlentilerde ikide bir "Bir Hoca Ali'm var, her kime?" diye bağırmaları ve sonra gelin hanımın veyahut kaynananın başında "Ala, ala hey!" diye çırpınmaları bundandır. Yani elimizde Hoca Ali gibi mübarek, evliyaya benzer biri var, o size damat olsun, demek.*

Yahut da bizim sevgili evliyamız Hoca Ali size yardımcı olsun manasına da gelirmiş bu tekerleme." (s. 208).

Aynı romanın bir başka yerinde, İrfan'a yanık olan çingene Çakır Emine, onun annesine gelerek kendisini gelin olarak alması için yalvarır. Çakır Emine'nin yakarışları, yeminleri arasında çingeneler tarafından kutsal sayılan türbe ve yatır isimleri de geçer. Çakır Emine, kendisini inandırmak için kutsal saydıkları dede ve babalar üzerine yemin eder: *"Doktor ne hayreder bana, hoca ne hayreder anacığım? İşte sana yeminle: en menşur evliya Etem Babamız, Hoca Ali Efendimiz, sonracığıma efendim Çınar dibindeki Toklu Dedemiz, Tokmaktepe'deki Kandilli Hocamız, Küçükmustafapaşa'daki Cibali Hazretlerimiz beni çarpsın ki derdim büyüktür. Benim derdimi temizlese temizlese kara toprak temizler."* (s. 298).

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında Mehmet Demir zihnindeki bulanıklığı dağıtabilmek için tramvaya biner ve İstanbul'un arka mahallelerini dolaşır. Yedikule civarına geldiğinde debbağların kahvesine girer ve kahveci ile oradaki yatır üzerine konuşmaya başlar. Kahvenin bir köşesinde adeta oranın bir parçası hâline gelmiş olan mezar hakkında şunlar söylenir: *"Az sonra Demir, kahve köşesinde ve adeta onun bir parçası gibi gözüken parmaklıklı yeri işaret ederek "- Burası da ne?" Kahveci onu elinden tutup bir nevi korku ve hürmetle: "-Derya Baba Hazretleri!" diye alçak sesle cevap verdi. "-O da ne?" "-Vaktiyle Fatih Hazretleri sefere giderken ordu bu ovada konaklarmış. Asker için su aramışlar. İhtiyar bir saka, bir çift kösele kırbasıyla bütün askere içecek su yetiştirmeye gelmiş. "Bizimle eğleniyor musun?" diye kızanlara kırbanın yerini göstermiş, "Gel de şuradan bakıver!" demiş. Bir avuç su yerine koca bir derya gözüküyor. Gerçekten bütün ordu içmiş de kalanını yollarda sarfetmişler." Kahvecinin yüzü öyle ciddi idi ki Demir bu keramet karşısında hayran bir tavır almaya kendisini mecbur gördü."* (s. 293-294).

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Ömer İstanbul'dan ayrılıp Ankara'ya gider ve Yol İdaresi'nde memur olarak göreve başlar. Arkadaşlarıyla birlikte oldukça tahrip edilmiş eski bir konağa yerleşirler. Çevredeki komşular, bu konağın pek tekin bir yer olmadığını şöyle dillendirirler: *"Temelleri, evliyadan birinin kabri üzerine konulduğundan velî hiddetlendiği geceler evi zangır zangır titretir, bazen camları kırarak kiracıları iz'aç eder, uykularını kaçırırmış (...) Ömer'e ilk*

akşam bu hikâyeyi söylediler. O da gülerek, benim uykum azdır; belki bir gece erenlerle teşerrüf müyesser olur, dedi." (s. 64).

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Tatar Osman'ın vefatından sonra köylüler cenazesini dinî usullere göre defnederler. Eşi Lalezar da, Osman'ın mezarına gereken hassasiyeti gösterir ve hemen her gün onun mezarına giderek dua eder: *"...çökmüş, unutulmuş harap mezarlıkta bir tek mamur kabir Osman'ınki oldu (...) ve yıllar geçtikçe Lalezar kıra çıkar gibi hemen her gün kocasının mezarına gidiyor, orada Fatiha'sını okuduktan sonra dalgın dalgın etrafı seyrediyordu."* (s. 25).

2.4.2.7. Yemliha Okumak

Halk inanışlarında yedi uyurlar olarak bilenen Ashâb-ı Kehf'in özelliği yüz yıldan fazla bir süre mağarada uyumuş olmalarıdır. Ercüment Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında da Ashâb-ı Kehf'in bu uyuma mucizelerine atıfta bulunulmaktadır. Günümüzde pek bilinmeyen bir inanç ritüeline şöyle yer verilmiştir: Roman kahramanı Hürmüz, uzun süre odasından çıkmayınca aynı evde beraber kaldıkları Fitnat *"Bu ne uyku cicim! Yatarken Yemliha mı okudun, yoksa döşeğine ölü toprağı mı serptiler?"* diye sorar. s. 356-357.

2.4.2.8. Nazardan Korunmak

Mahmut Yesari'nin Dağ Rüzgârları adlı romanında, Melike sanatoryumda bir müddet tedavi gördükten sonra bir haftalığına izin alarak evine döner. Kaynanası hastalığının iyiye doğru gitmesine sevinir ve gelinini nazardan korumak için hizmetçisine çörek otu tütsüsü yaktırır. Bununla da yetinmeyerek Melike'ye *"Kızım, saçımdan bir tel çek de koparıver (...) Allah aşkına çek, hem hızlı çek. Sen hastalıktan yeni kalktın, hastaneden yeni çıkıyorsun. Nazar fenadır. Sonra, benim içim rahat etmez."* diyerek saçından bir tel yoldurur. Hizmetçi kız da ateş küreği içinde çörek otu tütsüsü yakarak Melike'ye yaklaşır ve yüzü bir ibadet ağırlığıyla ciddileşerek küreği genç kadının başı üzerinde havada birkaç devir yaparak gezdirir. Bu sırada *"Elem tere fiş, kem gözlere şiş."* der (s. 178-180).

2.4.2.9. Adak Adama

İslâm dininde adak, aklı başında ve ergenlik çağına erişmiş olan birinin herhangi yükümlülüğü olmadığı hâlde ibadet cinsinden bir şeyi kendisine farz veya vacip kılması şeklinde tanımlanmasına karşılık toplumda bu konunun epey farklı yorumlandığı ve uygulandığı görülür. Bir adağın geçerli olabilmesi için belli şartlar vardır. Söz gelimi *"Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vacip ibadetin bulunması gerekir. Mesela namaz kılmayı, oruç tutmayı, sadaka vermeyi, kurban kesmeyi konu alan adaklar geçerlidir. Hasta ziyareti veya mevlid okutma adak konusu olmaz. Türbelerde mum yakma, horoz kesme, bez bağlama, şeker ve helva dağıtma gibi halk arasında görülen adak âdetlerinin İslâm'da yeri yoktur."*[174] İncelediğimiz romanlarda halkın yanlış bir biçimde uyguladığı bu adak meselesine dair epeyce örnek bulunmaktadır.

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında Hamamcı Osman Efendi, ölüm döşeğindeki karısı Hamdune'nin şifa bulması için eczaneye gider. Zor bir duruma düştüğü için karısının iyileşmesini umar ve çaresizce adaklar adamaya başlar: *"Eczacı reçeteyi yaparken tezgâhın yanındaki iskemleye ilişerek sabırsızlıkla bekleyen zavallı koca bir yandan da perişan aklına gelen ne kadar dualar varsa okumakta ve etrafına üflemekte idi. Aynı zamanda kendi kendine Eyübsultan'a kurbanlar, Merkezefendi'ye mumlar, Sümbülefendi'ye süpürgeler, fakir fukaraya helvalar adıyordu."* (s. 26)

Aynı romanın başka bir yerinde Cavidan'ın dadısı olan hanımın Tezveren Dede'ye mum adadığı ve bu adağını yerine getirmek için söz konusu türbeye gittiği aktarılır (s. 312).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında; çingenelerin, çokça hürmet ettikleri Hoca Ali'nin türbesine adak adamalarından bahsedilir. Bir eğlence gecesinde İrfan'ın sohbet ettiği çingenelerden biri şunları anlatır: *"Hoca Ali Efendimiz, sizden iyi olmasın, çok mübarek bir zattır. Bir işinizin, bir hacetinizin olması için kendisine bir şey adayın, ossaat olur. -Mesela ne adamalı? -Ne adayacaksın*

[174] Diyanet İşleri Başkanlığı "Adakla İlgili Şartlar Nelerdir?" **Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK)**, https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/717/adakla-ilgili-sartlar-nelerdir- (ET: 20.03.2020)

tosunumum! Paran bolsa boynuzları yaldızlı koskocaman bir koç… Yok eğerleyim ona çıkışamazsan adarsın bir keçi… Ona kolun, kudretin yetmezse adarsın bir yağlıca hindi…" (s. 209).

Aynı romanın ilerleyen kısımlarında Göbekatan Etem Baba Türbesi'nden de söz edilir. Çingeneler arasında meşhur olduğu söylenen bu yatır da dileklerin kabulü için müracaat edilen yerlerdendir. Romanın başkişisi İrfan ile saz meclisindeki ahbapları, bu yatır hakkında şöyle konuşurlar:

"Arap Hüseyin Reis yine lafa başladı:

-Bunların bir de Sulukule'de bir evliyaları vardır ki Sulukuleliler pek severler. Onlar da bütün dileklerini, hacetlerini adaklarla ondan beklerler. Belki de oradan geçmişseniz görmüşsünüzdür. Edirnekapı'dan inerken sağdaki ikinci evin yanındaki yeşil parmaklık içinde yatar.

Reha Bey: Malum efendim, meşhur Etem Baba!

(…)

Beriki kocakarı, iki elini göğsüne koyarak:

Ah canım Etem Baba

Sakalcığı keten baba

(Ayağa kalkıp yalandan göbek çalkalayarak)

Eğer ki işim olursa

Sana göbek atam baba.

Ben kahkahayı salıverdim. Fakat kocakarı fena kızdı, beni azarladı:

-Gülme çarpılırsın; gülme çarpılırsın! O büyük adamdır o…

-Anladık ama, baksana sen göbek atıyorsun.

-Ben işin yolunu, erkanını, adetini yapıyorum. Bizde adet böyledir. Bir işimizin olması için gideriz. Etem Babacığımızın türabına kapanır, sonra da deriz ona:

Etem Baba, Etem Baba

Sakalcığı keten baba

Eğer ki işim olursa

Sana göbek atam baba.

-Sonra?

-Sonra da artık işimiz olunca gideriz onun türbesine, Cuma avşamları üçer göbek atarız, adağımızı yerine getiririz.

-Demek ki sizin adaklar bir göbekle olup bitiyor?

-E, bizim Etem Babamız tıpkı bizim gibi gönülsüz adamdır. Buradaki Loncalılar ise kibar oldukları için onların evliyaları olan Hoca Ali de kendileri gibi kibardır." (s. 210-212).

2.4.2.10. Giyim Kuşam

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı eserinde, romanın başkişisi olan Fazıl aile dostlarından Bezmi Felek Hanımefendi'nin köşkünde yaşanan değişimleri anlatırken ev ahalisinin giyim kuşamına da temas eder. Aslında arabacı olan Mesut, köşkün hanımı olan Bezmifelek'in hoşuna gittiği için kısa sürede evin efendisi olur. Bir müddet sonra köşkteki yaşam değişmeye başlar. Çocuklara ders okutmak için gelen Hacı Mestan Efendi'nin telkinleriyle evin duvarlarındaki tablolar kaldırılır, müzik yasaklanır. Çocukların yakalık ve kravat takmaları yasaklanır. Yazar, dinî konulardaki taasssubu şu mübalağalı üslupla tasvir eder: *"Yalıda ilahiden başka teganni yoktu. Mesut Paşa, Hacı Mestan Efendi'nin telkiniyle çocukların yakalık ve kıravat takmalarını menetmişti. -Her kim bu gavur icadını takarsa yarın ahirette boynuna kızgın bir sacayak geçirilecek. Çocuklar bu sözleri işittikçe yalıya gelen yakalıklı misafirlere daha şimdiden acıyorlardı." (s. 214).*

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Osmanlı toplumunda yaygın olan çarşafa girme merasimlerinin bir örneğinden bahsedilir. Anne ve babasını küçük yaşta yitiren Seza, teyzesinin köşkünde büyür. Ergenlik çağına geldiğinde ona da çarşafa girme merasimi yapılır. Bu örtünme, Seza'nın çocukluğundaki en önemli hâtıralarından biridir: *"Bu çocukluk hayatının en mühim hadiselerinden biri de onun ayağına uzun ökçeli iskarpinler giydirdikleri, üstüne uzun siyah bir etek ve başına, omuzlarına uzun kara bir pelerin taktıkları gündü. Hayatında teyzesi o gün birinci defa olarak ona gülümseyip bakmış ve Maşallah, pek yaraştı maskaraya çarşaf, diyerek onu göğsüne çekmiş, öpmüş…* (s. 27). Seza, çarşafa girme merasiminin artık "erkeklerden kaçma" anlamına geldiğini düşünerek o güne kadar kendisine pek tabiî gelen erkeklere karşı bir tebessüm duymaya ve kendisini onlardan başka türlü hissetmeye başlar.

Örtünme konusuna farklı bir bakış Efzayiş Suat'ın *Aşktan Sonra* adlı romanında görülmektedir. Yazar örtünme konusuna eski ile yeni sosyolojiyi kıyaslayan ideolojik bir yaklaşımla bakar. Anlatıcı Ef… karakterinin gözüyle örtünmeyi eski ananenin bir zorlaması olarak yorumlar ve şu ifadeleri kullanır: *"Asırlardan beri kafi derecede örtbas olmuştuk. Şimdi artık saçlardan başlayarak çoraplara varıncaya kadar üzerimizdekileri birer birer atarken eski taassuptan intikamımızı almış oluyorduk."* (s. 14).

2.4.2.11. Sünnet Olmak

Dünya üzerindeki birçok kültürde ve inanç yapısında yeri olan sünnet olma geleneği İslâm inancına göre Hz. İbrahim'in bir sünneti olarak ilahî dinlere geçmiştir. Hem Musevîlik ve İsevîlik'te hem de İslâmiyet'te yer bulan bu uygulama, özellikle Anadolu kültüründe mevlit geleneğiyle birleşerek yerleşmiştir.[175] Niyazi Ahmet'in *Zindancı Kaptan* adlı romanında sünnet olma uygulamasının Müslüman olmanın bir gereği olarak yorumlandığı görülmektedir. Zindancı Kaptan ile Piyale Paşa karşılaştıklarında, Müslüman olduğunu sonradan ilan eden Zindancı'nın sünnet ettirilmesi konusu açılır. Piyale Paşa ile Zindancı Kaptan'ın bu konudaki sohbetleri şöyle aktarılır*: "-Sen Müslüman mıydın? -Babam Müslümandı. -Fakat gemide seni hep Hıristiyan biliyorlardı değil mi? -Evet ama ben babamı hiç unutmuyordum. Onun*

[175] Bu uygulamanın kökeni, dinî ve tarihî arka planı için bk. Salime Leyla Gürkan, "Sünnet", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 38, s. 155-157, İstanbul 2010.

Müslüman olduğunu bildiğim için Hıristiyanlığa yanaşmıyordum. -O hâlde sen sünnetli değilsin? Zindancı Kaptan utanır gibi boynunu büktü, cevap veremedi. -Bu işi bitirmeli. Piyale derhal emir verdi. En usta sünnetçiyi getirdiler ve bir saat sonra da Akdeniz'in meşhur Zindancı Kaptan'ı Yusuf'un yanı başında yatıyordu." (s. 43).

2.4.2.12. Yemek Âdâbı

Kültürümüzde yemek âdâbı olarak bilenen bazı uygulamalar, Hz. Peygamber'in sünnetine dayanarak şekillenmişlerdir. Dönemin şartlarına göre makul ve hijyen kurallarına uygun olan birtakım uygulamalar zaman içerisinde birtakım gelişmeler de kaydetmiştir. Ancak yeme içme âdetlerimizin dinî yönüne bakan birtakım uygulamalar yanlış yorumlandığı için uygulamada taassuba yol açmıştır. Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı eserinde bunun bir örneğine rastlanmaktadır. Romanın başkişisi olan Fazıl aile dostlarından Bezmi Felek Hanımefendi'nin köşkünde yaşanan değişimleri anlatırken yeme içme biçimlerini de ele alır. Evin çocuklarına ders okutmak için gelen Hacı Mestan Efendi'nin telkinleriyle bazı köklü değişiklikler olur. Yazarın ironiyle tasvir ettiği uygulamalardan yeme içme ile ilgili olanı şöyledir: *"Çatalla yemek yiyenleri zebaniler çatal şeklinde zıpkınlara saplayarak gayyâ kuyusuna atacakları için yalıda herkes eliyle yemek yerdi. Buna mukabil davetliler yemek aralarında "sünnettir" iftirasıyla gar gar geğirirler ve ne yapsalar şükrederlerdi. Şayet birisi aksıracak olsa herkes bir ağızdan "yerhamükallah" diye bağrışır, aksıran da cevaben "yerhamü ve yehdikümullah" diye cevap verirdi."* (s. 214).

2.4.2.13. Gerdek Gecesi Duası ve Namazı

Mükerrem Kâmil Su'nun *Sus Uyanmasın* adlı romanında Bülend, Çiğdem'e yazdığı mektupta geçmişi anlatırken köyde anne babasının zoruyla evlendiği Zehra'dan da bahseder. Bu satırlarda kültürümüzde yaygın olan gerdek gecesi namazı ve duasından şöyle söz edilir: *"Zehra ile evlendim. Bu; dümdüz bir şey oldu. Kız içlenmesin, mahzun olmasın diye davullar vurdular. Onsa sırmalı, kırmızı atlaslar giydirdiler. Yüzüne kalın ipekten örtüler örttüler. Yıllarca anasız, babasız evimizde büyümüş bu akraba kızının odasına yatsı ezanı okunurken bıraktılar beni. Bir seccade üstünde el bağladım. Dilekleri olsun diye namaz kıldım. Ve arkamda Zehra ayakta; elleri açık, gözlerini yumarak göklerden bir şeyler istedi."* (s. 35).

2.5. BATIL İNANIŞLAR

2.5.1. Büyü-Üfürükçülük-Falcılık

İnsanlık tarihiyle yaşıt olan büyü/sihir, genellikle insanların içinden çıkamadıkları meseleleri çözmek için başvurdukları yollardan olmuştur. Kimi zaman doğa ve yaşam karşısında güçsüz kalan insan, zorluklarla başedebilmek için metafizik güçlere başvurmuş böylece yaşamı değiştirdiğine/değiştirebileceğine inanmıştır.[176] İncelenen romanlarda hastalıkların iyileştirilmesi, kısmetin açılması yahut çocuk sahibi olmak gibi konularda büyü ve fala başvurulduğu görülmektedir.

Ercüment Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında Hamamcı Osman Efendi'nin karısı Hamdune, çocuğu olmadığı için alternatif yöntemleri dener. Anlatıcı bu yöntemlere istihza ile yaklaşır: *"Genç kadın can ciğer ahbabı Hacer'in çokbilmişliğine uyarak onun peşi sıra ve kocasından gizli hekim, hoca dolaştı, büyüler yaptırdı; muskalar yazdırdı, kocakarı ilaçları terkip ettirdi. Ne hamamda beline boynuz çektirmeler, ne buğulara oturmalar, ne göbeğinin etrafını yazdırmalar, hiçbiri hiçbiri fayda etmiyordu."* (s. 6).

Yazar, romanın başka bir yerinde yine hastaya okumak ve nefes ile ilgili ayrıntılara girer. Burada hastalıkların tedavisinde uygulanan alternatif uygulamalara değinir ve hastaya nefes etmeyi şöyle tasvir eder: *"Başka tedavi usul ve vasıtaları da vardı. En başta nefes gelirdi. Bu yüzden geçinen hoca efendilerle hoca hanımlar bazen hastanın ayağına giderek bazen de onu kendi evlerine, dükkânlarına celb ederek okurlar, üflerler, tespihten geçirirler, suda ezilmek üzere muskalar yazarlardı."* (s. 394).

Talu, toplum içerisinde yaygın olan kurşun dökme ritüelini de renkli bir üslupla tasvir eder: *"Yatağında yatan hastanın üzerine kızgın kurşun dahmeleri sıçrayıp da yakmasın diye boydan boya bir örtü örtülür, bir kepçenin içinde eritilen kurşun, ağrıyan yerin hizasında tutulan yeşil sırlı ve su dolu toprak bir kaba boşaltılıverirdi.*

[176] Şule Gümüş, "Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk destanlarından Örneklerle", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, S 50, Summer-2021, s. 3.

Soğuk suya temas eder etmez donan maden türlü şekiller arz eder, bu şekillere göre de ahkâm yürütülürdü." (s. 394).

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında ise, hastanın iyileşmesi için nefes etme, dua ve niyazda bulunma, tükürme, remil açma, murakabeye girme gibi yöntemlerin denendiğini anlatır. Romanda Sultan Murad'ın şehvet ve şaraba aşırı düşkünlüğü yüzünden bitap kaldığı, vücudunun günden güne zayıfladığı anlatıldıktan sonra onu iyileştirmek için saray erbabının başvurduğu yöntemler şöyle tasvir edilir: *"Şeyhülİslâmdan müderrislere kadar bütün hocalar hekimlere yardım etmek imkânlarını araştırıyorlardı. Mahalle falcılarından yüksek seviyedeki şeyhlere kadar gaiple ilgilenen bütün insanlar fal açarak, remil dökerek, istihareye yatarak, murakabe geçirerek aynı neticeye hizmet etmek istiyorlardı (...) Zavallı padişah soğuk sudan sıcak suya sokularak, şu hocadan alınıp bu hocanın önüne oturtularak sabahtan akşama kadar hırpalandığı için büsbütün dermansızlaşmıştı."* (s. 156)

Aynı romanın bir başka yerinde ise absürt bir hurafe anlatılır. Sultan Murad söz konusu illetten eşi Safo'nun yardımıyla kurtulduktan sonra meşk âlemlerine tekrar dalar. Bir söylenti uydurulup sultanın her gün başka bir cariyeyle birlikte olması gerektiği duyurulur. Böylece esir pazarlarındaki cariyelerin fiyatı üç yüz altından dört binlere çıkar. Hatta evli ve çoluk çocuklu kadınlar bile padişahın bu ihtiyacını gidermek için sıraya girerler. Bu sırada bazı kadınlar padişaha daha fazla yakınlaşmak için kendilerine de kutsallık atfederek "*Ol kadınlarla yapılacak sevdayî temasların yedi evliya kuvvetini on yedi evliya kuvvetine çıkaracağını padişaha telkin etmeye"* çalışırlar. *"Kendi temayüllerine pek uygun düşen bu telkinleri Sultan Murad derin bir alakayla karşıladığı için saraya evli ve çoluk çocuk sahibi kadınların da getirilmesine yol açmıştı."* (s. 161-162).

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Mürsel Onbaşı'nın karısı hastalanınca tedavi amaçlı yapılan geleneksel uygulamalar şöyle tasvir edilmektedir: *"Ne çare Allah ağızlarının tadını bozmayı murat etmiş. Dokuz aylık yatalaktan sonra Seyfi'nin anası ecele ruhunu teslim etmiş. Kınaya bal mı karıştırıp yutturmamışlar, kurbağa et mi yedirmemişler, hocalara mı okutmamışlar; hiçbir ilaç fayda etmemiş."* (s. 41).

Halit Fahri Ozansoy'un *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı romanında ise Tuğrul'un halası Şadan Hanım'ın üfürükçülük konusunda meraklı olduğu görülür. Büyükada'daki köşke olağan dışı herhangi bir hadisenin yaşanması durumunda hemen tütsü, üfürükçülük ve dua işine girer. Yağmurlu gecelerde gök gürültüsünden ve şimşekten korktuğu için dualar okutur (s. 65). Romanda Darüşşafakalı Nüzhet'in bacağını kırması üzerine Şadan Hanım hemen dua ve tütsüye başlar: *"Artık Şadan Halam'ı görmeyin. Hafız'la beraber üç gün üç gecedir Nüzhet'in başı ucunda ne dualar okuyor ne dualar! Dün akşam hepimizi tütsüden geçirdi. Gülşen Dadı da aklına geldikçe Arap nevhagerler gibi dövünüp duruyor; ya oğlan ölse idi ne yapacaktık diye… O ne çığlık Allah'ım! Hani oğlanın cenazesi kapıdan çıkarılsa idi ancak bu kadar matem tutardı."* (s. 150).

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* romanında Nazmizade ailesi, işlerinin düzgün gitmesi için ara ara batıl inanışlara müracaat eder. Bay Nazmi'nin karısı sofralar kurar, üfürükçülere müracaat eder: "*Ve Nazmizade ailesi yeni devrin yalnız eğlencelerini değil, batıl itikatlarını da benimsemiştir. Bay Nazmi, bir şirket idaresine aza tayin edilmek için Ankara kazan o kepçe dolaşırken kendisine mahsus kibar üslubuyla nüfuzlu zatlara hulus çakarken karısı köşklerinde Zekeriya Sofrası (Bir dileğin gerçekleşmesi için kırk çeşit yiyecekle hazırlanan sofra) kurar, efendisinin gömleğini Kasımpaşa'da meşhur sabık bir şeyh efendiye okutur. Fakat şeyh efendinin bazı nüfuzlu zatların çamaşırını esasen gizliden gizliye okuduğunu tahkik ettikten sonra… Ne olur ne olmaz, görünür görünmez her kuvvetle hoş geçinmeli, halkın inandığı çarelerin hepsine başvurmalı. Eski İstanbul'da Müslümanlar ayazmalara bunun için adak adamazlar mıydı? Neden zıpçıktı muharrir beyler Zekeriya sofrasıyla eğleniyor. Hem Avrupa'da bile bugün, hatta en makul görünen adamların izahı müşkül birtakım garip itikatları yok mu?"* (s. 84).

Güzide Sabri'nin *Neclâ* adlı romanında, karısı henüz vefat etmiş olan Üvezzade Tevfik varlıklı olduğu için mahalledeki geçkin dulların dikkatini çeker. Kamer Hanım ve yardımcısı Hafize, Üvezzade'yi avlamak için Arap Zehra adlı bir üfürükçüye para karşılığı büyü yaptırırlar. Hafize, Arap Zehra ile temasa geçer ve beş lira karşılığında onu büyü yapmaya ikna eder. Hafize, bu büyü işini şöyle anlatır: *"Zehra Hanım işi üzerine aldı. Fakat peşin olarak beş lira istiyor. Bu gece duvar dibinde, dam altında*

iyi saatte olsunlara bir ziyafet çekerek evvela Tevfik Efendi'nin perisini bağlatacakmış. Ondan sonra bu işe perileri memur edecekmiş. Bunun için de masraf lazım; ödağacı, amber filan alacakmış. Ondan sonra herifi deli divan etmezsem bana da Arap Zehra demesinler, dedi." Kamer Hanım'ın yaptırdığı büyü gerçekleşmez ve Üvezzade genç İrfan ile evlenerek mahalleden ayrılır (s. 61-62 ve 70).

Aka Gündüz'ün *Giderayak* adlı romanında, barlarda müşteri avlamak için fal bağlayan kadınlardan söz edilir. Roman kahramanı Vurdum Haydamak, bara girdikten sonra oldukça renkli elbiseler giymiş olan kadınların müşteri avlamak için fal açtıklarına şahit olur. Bu manzara şöyle tasvir edilir: *"Kimi saçlarını papatya, kanarya, fulya ve çocuk sarısına boyatmış… Kimi alüminyum, fakton, tiftik beyazına bürünmüş… Morlu, yeşilli, pembeli kadınlar küme küme oturmuşlar. Üç beş müşteriden hangisi dansa kaldıracak da bir kup ısmarlayacak diye, gizli gizli fal açıyorlar. Bu fal enteresandır. Mendillerinin bir köşesini düğümlerler, öteki uçlarıyla karıştırırlar. Karşı masada oturan üç kişinin ortasındaki biri masadaki iki kişinin sağında kaldıracaksa düğüm çıksın. Başka bir kız dört uçtan birini çeker, düğüm çıkarsa işi iştir. Çıkmazsa, öbürünün falına bakılır. Vurgun, "benim falıma tenezzül edip de bakmazlar" diye yürüdü."* (s. 218-219).

Eski İstanbul'un mahalle hayatında günlük yaşamın dertlerine ve hastalıklarına geleneksel yöntemlerle derman aramak sıkça görülen bir uygulamadır. Birtakım dinî unsurlar da barındıran bu geleneksel yöntemlere Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* romanında da değinilir. Roman anlatıcısı, çocukluğunun geçtiği sokağı anlatırken sözü akrabalık ve komşuluk ilişkilerine getirir. Komşular arasındaki söz konusu dayanışma şöyle anlatılır: *"Telgraf Sokağı'nda komşulukla akrabalık birbirine çok yakındır. İçlerinden biri hastalandı mı herkes onunla alakadar olur. İhtiyar kadınlar ilaç yapar, nefesi olanlar okur. Tütsü yakılır, tedavi yolları gösterilir. Mesela sarılıksa kestirilmesi, kabakulaksa yazdırılması, pazardansa kurşun döktürülmesi tavsiye edilir. Ağır hastaların başında Yâsîn okunur, ağızlarına zemzem dökülür, cenazeler beklenir. Hasılı ziyaret etmekle, hatır sormakla kalınmazdı."* (s. 8-9).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Dağların Çocuğu* adlı romanında köyün yaşlılarından Ümmü Gülsüm Molla büyü ve üfürükçülük işleriyle uğraşan bir kadındır. Onbaşı ile bir olup köye yeni gelen Öğretmen Rizan'a büyü yapmaya kalkışırlar. Öğretmen Rizan

ile Fatma'nın büyü konusundaki konuşmaları şöyledir: *"Çok uzun değil Hoca Hanım. Ben sana, bu onbaşı seni karasevda edecek derdim ya! Elin oğlu gitmiş Ümmü Gülsüm Hoca'ya. O ne cadıdır, o ne okuyucudur bilmezsin sen! Alimallah, sabuna iğneyi sokup da okuyup üfleyip de avludaki kuyuya attı mı, kimin için atılmışsa oncağız kırk gün içinde mum gibi sararır, sabun gibi erir gider (…) Sana büyülü şeyler yedireceklermiş! Bunu yiyen insan dertli oluyormuş. Gözü dünyayı görmez, aklı başından gider, gece yatağından kalkar, onu isteyenin yanına gidermiş."* Fatma, büyü hakkında bildiklerini bu şekilde anlatırken Rizan Öğretmen gülmeye başlar. Bunun üzerine Fatma çekinerek şu ifadeleri kullanır: *"Bu iş Allah işi değil ki! Şeytan işi bu. Ümmü Gülsüm Hoca, cinleri toplamış çanağın içine. Hepsine ayrı ayrı şeyler söylemiş. Sonra bunları hazırlamış. Anladın ya Hoca Hanım, onbaşı yapacağını yapmış."* (s. 41-42).

Romanın ilerleyen kısımlarında Fatma'nın büyü konusundaki korkusunun devam ettiği görülür. Rizan Öğretmen'e bu konuda dikkatli olmasını tavsiye ederken Ümmü Gülsüm hakkında şunları söyler: *"Anam, o kapıdan çıkıncaya kadar eteğinin dibinden ayrılma, ne olur ne olmaz. Şeytan kırması bir kadın. Efe der, püf der, kaş göz arasında bir kıl atar, iki tükürük savurur, büyü olur, başımıza dert açarız."* (s. 86). Rizan Öğretmen, köylü kadınlardan bir kısmının Ümmi Gülsüm Molla'nın etkisinde kaldığını, sokakta karşılaşınca kendisi hakkında duvardan duvara *"Huu Fatma, Ayşe uhruç bismillah de!"* dediklerini duyar. Rizan Öğretmen, onların bu yaptıklarını cehaletlerine vererek herhangi bir karşılık vermez (s. 101).

2.5.2. Cin, Peri ve Ruh Kavramları

Halit Fahri Ozansoy'un *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı romanında Tuğrul'un halası Şadan Hanım, şimşek ve gök gürültüsünden çok korkar. Bunun sebebi de cin ve perilerin bu olaylara sebep olduğuna inanmasıdır. Büyükada'da kaldıkları yazın sonuna doğru yağmurlar başlayınca Şadan Hanım'ın korkuları artmaya başlar. Eserde bu hadise şöyle tasvir edilmektedir: *"Dudakları arasından birtakım dualar okuyor, hizmetçilerin biri de hiç durmadan kollarını ve ensesini kolonya ile ovuyordu. Ayak sesimizi duyunca kapalı gözlerini açtı ve beni görür görmez ağlamaya başladı. Derin derin soluyarak "Ah, ah; cinler şeytanlar bastı dünyayı…" diye inledi. "Kimbilir kimler peri padişahını kızdırmışlar, bu kıyamet ondan evladım." Halamı teskine çalıştım ve böyle cinlere perilere inanmamasını söyledim. Dışarıda yalnız gök*

gürlüyor ve şimşek çakıyor, dedim. Şimdi de yağmur başladı, artık gürültü kesilir. O benim bu sözlerimi dinlemedi bile. Son bir gayretle yatağında doğruldu ve gittikçe eriyen bir sesle "Hafızı çağırın da bana bir nefes etsin, yoksa fenalaşıyorum." (...) Neyse Hafız'ın duasından sonra halam biraz sükun buldu ve bir müddet geçince bitkin bir hâlde yeniden uykuya dalabildi." (s. 65-66).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında ruh kavramı inanç ekseninde tartışılır. Roman kahramanlarından Nazif Efendi, gittiği meyhanede sohbet eden gençlerin sözlerine kulak kabartır. Gençlerin tartışma konusu ruh kavramıdır. İçlerinden biri ruh kavramının diğer İslâmiyet'teki durumu ile ilgili şunları söyler: *"Dinsizler için ruh yoktur. Büsbütün manasız bir kelimedir. Dindarlar için ise ruh, Allah'ın en büyük esrar ile muhat ve bazı mutasavvıflarca zâtullâh ile alakadâr gayrı cismanî latif bir şeydir (...) ruh dünyevî dilini cesedinde bırakıp gidiyor. Onun manevi lisanını ise hiçbir makine söyletemez. Çünkü sonra dünyanın altı üstüne gelir. İşit de böyle şeylere inanma. Sırrullâh olan ruh dünya âlimlerinin laboratuvarlarında, fizik havanlarına, şişelere, kimya borularına inbiklerine giremez. Girdi derlerse inan ki bu şeytandır."* (s. 6)

2.5.3. Ceviz Ağacı Altında Yatılmaz

Mahmut Atilla Aykut'un *Silah Arkadaşları* adlı romanında Seyfi ve Feriha, seyahat sırasında konakladıkları bir yerde yemekten sonra dinlenmek için bir ceviz ağacının altına uzanırlar. Bu sırada bir köylü kadın onlara "Ceviz ağacı altında yatmak iyi sayılmaz." der. Sebebini sorduklarında ise, daha evvel yaşanılmış bir hikâyeyi anlatarak ceviz ağaçlarının dibinde "iyi saatte olsunlar"ın ocağı olduğunu söyler (s. 38).

2.5.4. Bayram Öncesi Eğlencesi Günahtır

Burhan Burçak'ın *Bir Genç Kızın Sergüzeşti* adlı romanında bayram arefesinde eğlenmenin günah olduğu vurgusu vardır. Romanın başkarakteri Mualla, arkadaşı Jale'nin doğum günü sebebiyle bir davet mektubu alır. Davete katılmak istemesine rağmen teyzesi Sıdıka Hanım buna şiddetle karşı çıkar. Bunun sebebi de bayram öncesinde eğlenmenin doğru olmayacağıdır:

"Bayan Sıdıka elindeki dua kitabını bırakarak mektubu gözden geçirdi.

- Bu kız muhakkak deli… Gidemeyeceğinizi yazınız da mektubu yollayalım.

Mualla yerinden sıçradı:

- Neden gitmiyor muşum? Neden?

- Bayram arifesinde eğlenmek ve davete gitmek günahtır." (s. 21).

2.5.5. Uğur-Uğursuzluk

İnsanlık tarihinde yer alan kimi inanışlar insanların karar vermelerini, yaşadıkları hadiselere anlam vermeye çalışmalarını oldukça etkilemiştir. Bu inanışların kökeni oldukça derinlerde bulunur; kimileri ulusal birtakım verilerle açıklanabilirken kimileri evrensel boyutta incelemeye ihtiyaç duyar.[177]

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında saray erkânının inandığı ilginç bir hurafeye yer verilir. Sultan Murad, babasının ölümü üzerine tahta geçmek üzere İstanbul'a ayak basar. Tahta çıkış törenlerini bittikten sonra hareme giden yeni padişahın harem ahalisine hitap etmesi ve bahşişler dağıtması beklenir. Bütün harem halkı kutsal sayılan bu faaliyeti beklerken Murad sadece "Ağalar, karnım aç. Yiyecek veriniz." der. Bu ifadeler şaşkınlıkla karşılanır ve insanları birtakım nahoş kuruntulara sevk eder. Zira bir padişahın tahta geçtiği gün ağzından çıkacak ilk sözü uğur tutmak âdetti. Bu âdete göre yeni sultanın sözlerinden yakın zamanda bir kıtlık olacağı anlaşılıyordu. *"Üç beş gün sonra bütün İstanbul halkı yeni padişahın cülus merasimi akabinde 'açım, açım' dediğini konuşup dedikodu yapıyordu. Memlekete bir âfet geleceği söyleniyordu. Tesadüf birkaç ay sonra bu cahillerin kanaati tevsik olundu. Büyücek bir kıtlık memleketin bir kısmını ıstıraba düşürdü."* (s. 130)

Mahmut Yesari'nin *Dağ Rüzgârları* adlı romanında, Şekip eşi Melike'ye ailesinin geleneksel inanç ritüelleri konusundaki tutumlarını anlatırken "Üzerime yorma." şeklinde tekrarlanan bir âdetlerinden şöyle bahseder: *"Tütsü, muska, daha bilmem neler bizim ailede bir iptila hâlindedir. Dikkat et, annem, teyzem, kız kardeşim*

[177] Ece Serrican Kabalcı, "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Baykuş", **Karadeniz Araştırmaları**, 2021, S. XVIII/71, s. 764.

"üzerime yorma, üzerime yorma" diye konuşurlar. Ve "üzerine yorulmayacak şeyler"in lakırdısı geçti mi yakalarını ısırırlar. Bu demek ki çocukluktan kalma bir alışkanlık." (s. 180) Bu kısımda söylenenlerden ve akabindeki ifadelerden, roman kahramanı Şekip'in bu gibi âdetlerin doğruluğuna inanmadığı ama ailesinin bu davranışlarına sesini çıkarmadığı anlaşılmaktadır.

Romanlarda ele alınan bir başka batıl inanış ise akşam vakti aya baktıktan sonra yüzüne bakılan ilk kişinin uğur veya uğursuzluk getireceği inancıdır. Muazzez Tahsin Berkand'ın *O.. ve Kızı* adlı romanında, akşam vakti ay çıktığında yüzüne ilk bakılan insana göre gelecek günlerin güzel geçip geçmeyeceğine dair bir batıl inanışa değinilir. Roman kahramanlarının diliyle "boş şeyler olan" bu tür inanışlar aslında insanın "kendi kendini aldatması"dır. Mehmet, akşam vakti çıkan hilali gördükten sonra Ayşe'ye dönerek *"Bu ayım mesut günlerle dolu geçecek."* der. Ayşe bunun nasıl olacağını sorunca *"Ayı gördükten sonra ilkin senin yüzüne baktım."* cevabını verir. Ayşe *"Bu çok görmüş, çok yaşamış adamın böyle boş şeylere inanmasına şaştım."* diyerek bu düşüncenin doğru olmadığını belirtir. Mehmet ise, *"Bazen insan kendi kendisini aldatmak ve mesut etmek için bilerek, isteyerek çocuklaşıyor ve boş bildiği şeylere bile inanarak kendi kendisini aldatmak ihtiyacını duyuyor."* cümleleriyle aslında bu inanışın doğru bir düşünce olmadığını itiraf eder (s. 41). Yazar, roman kahramanlarının diliyle bir hayli sert ifadelerle eleştirdiği bu tür batıl inanışlara karşı olumsuz tutumunu, Japon geleneğindeki benzer bir batıl inanışı söz konusu olunca yumuşatır ve romantik bir eda ile okuyucuya sunar (s. 76).

2.5.6. Uydurma Dinî Sözler

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, köy hocalarının Ramazan vaazında *"Üstüne gün doğan kişi cehennemliktir."* (s. 4) ifadesini kullandığı için köy halkının şafak sökmeden uyandıkları belirtilir. Çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşan köylü vatandaşların, işlerinin doğası gereği güne erken başlamaları, roman anlatıcısı tarafından yukarıdaki söze dayandırılmıştır.

2.5.7. Rüya ve Rüya Tabiri

Dinî ve tasavvufî gelenekte rüya motifinin önemli bir yeri vardır. Dinî gelenekte Yûsuf Peygamber'in rüya tabir etmesiyle ünlenmesi, Peygamberimiz Hz.

Muhammed'in bazı vahiyleri sâdık rüya yoluyla almış olması, rüya motifinin tasavvufî gelenekte kök salmasını sağlamıştır. Dinî açıdan bakıldığında temel düzeyde Rahmânî ve şeytânî rüya olmak üzere iki türlü rüyanın olduğunu söyleyebiliriz. İçerisinde Peygamberimizin olduğu rüyalara şeytanın müdahale edemeyeceği rivayetinden yola çıkarak bu çeşit rüyalara da sâdık rüya adı verilmiştir. Dinî gelenekte rüya meselesi kökleştiği için rüya tabir etmek de yaygınlaşmıştır.[178]

Refik Halid Karay'ın *Sürgün* adlı romanında Hilmi Efendi çeşitli aralıklara uzun bir süre aynı rüyayı görür. Özellikle gönül rahatlığıyla uykuya daldığı sırada hep aynı rüyayı görür. Yazar, Hilmi Efendi'nin rüyasını şöyle anlatır: *"Yeşil bir bahar manzarası, gök ve dere bile yemyeşil; hatta dereye vuran ve beyaz olması lazım gelen bulutlar da yeşil. Kendisinin de sırtında yeşil cüppe, başında yeşil sarık, bir kır namazgâhında oturuyor, dinleniyor. Vücudu serindir. Hiç ağırlık duymuyor. Derken namazgâh, masallardaki uçan halı gibi yerinden kalkıyor, havalanıyor ve daima yeşil olan gökte, yeşil bir dünyayı seyrettirerek gidiyor, gidiyor…"* (s. 23).

Etem İzzet Benice'nin *Sen de Seveceksin* adlı eserinde, roman kahramanlarından Salih, karısı Lutfiye'nin gördüğünü söylediği rüyayı, tabirname kitaplarına müracaat ederek yorar. Lutfiye'nin tabiriyle mutekit bir adam olan Salih'in çoğu kitabı tabirnamelerden oluşmaktadır. Ekseriya gece namazdan sonra bu kitapları okur. Gece uyurlarken Lutfiye'nin feryadıyla uyanırlar. Salih ne olduğunu ısrarla sorunca Lutfiye bir rüya gördüğünü söyler. Salih'ten çekindiği için gördüğü rüyayı değil, uydurduğu rüyayı anlatır. Salih, *"Bütün teferruatı hatırında iken anlat. Allah hayra tebdil etsin. İnşallah falihayırdır."* diyerek rüyayı anlattırır. Lutfiye uydurduğu rüyayı anlatmaya başlar. Salih tabirname kitaplarına bakar ve "Hayırdır inşallah, sana da bana da büyük bir iyilik ve kısmet var", diyerek tabirnamedeki tetkiklerini anlatır. Rüyasını çok iyiye yorduğunu söyler ve *"Bak göreceksin, yakın zamanda büyük bir hayat tahavvülüne uğrayacağız. Belki bunun ıstıraplı tarafları da olacak, fakat her halde netice hayır."* der. Lutfiye ise cümlesini şöyle tamamlar: *"Kendi kendine softa ağzıyla söylendi: Akıbet hayır, niyet hayır.*" (s. 129-131).

[178] İslâm literatüründeki rüya kavramı hakkında daha detaylı bilgiler için bk. İlyas Çelebi, "Rüyâ", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 35, s. 306-309, İstanbul 2008.

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Aliye ile Profesör Kerim Bey sohbet ederlerken Kerim Bey'in Medine'de kaldığı zamanlardan da bahsedilir. Kerim Bey, Medine'nin önemini ve Müslümanlar için ifade ettiği değeri anlatırken bir Fransız zabitinin rüyasını ve o rüyaya göre hayatını nasıl değiştirdiğini şöyle anlatır: *"Medine sanki mücerret ruhların karargâhıdır. Medine insanı gönülden yakalar. Size, oraya Rabbanî kuvvetle gelen birisinden bahsedeyim. İlk gittiğim hafta bana Mehmet Ali isminde birini tanıttılar. Bu zat, vaktiyle bir Fransız bahriye zabiti imiş. Kruvazörleri Cezayir sahillerinde demirlediği bir gece rüyasında gökyüzünde ışıkla yazılmış bir yazı görmüş. Bu yazı Arapça olduğu için okuyamamış. Fakat uyandığı zaman gördüğü şekli bir kâğıt üzerine çizerek bir Araba göstermiş. Arap bunun kelime-i tevhid olduğunu söyleyince zabit: "Anladım, beni peygamberiniz çağırıyor." diyerek memleketini, mesleğini, mevkiini, hâsılı bütün ilişkilerini terk ederek Medine'ye gelmiş ve yerleşmiş."* (s. 156).

Rüya kavramını ve rüya tabiri konusunu en iyi yorumlayan yazarlardan biri Abdülhak Şinasi Hisar'dır. *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında Fahim Bey'in gördüğü bir rüya etrafında anlatıcının oldukça başarılı tasvirler yaptığı görülmektedir. Yazar, *"...Fahim Bey, bir gece hayırlı bir rüya görmüş. Bu rüyayı o zamanlarda ağızdan ağıza yayılmış, türlü türlü hikâye ve tefsir edilmiş ve manası karışmış olarak duymuştuk."* (s. 59) diyerek Fahim Bey'in meşhur rüyasını değerlendirmeye başlar. hayatının akışını değiştirecek bir rüya gördüğünü söyler. Muhtevası tam olarak okura aktarılmayan meşhur rüyadan sonra Fahim Bey'in hayatında gözle görülür değişiklikler olmaya başlar. Eserde rüyanın detaylı bir şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Rüyanın etrafta duyulmasından sonra Fahim Bey ile ilgili çeşitli söylentiler de başlar. Bunların hiçbirine aldırmayan Fahim Bey, karısı Saffet Hanım'a rüyasını uzun uzun anlatarak *"Hanım, gözlerimiz aydın! Yakında mukadderatımız büsbütün değişecek! Bak, görürsün inşallah."* (s. 62) diye müjdeler verir. Saffet Hanım da bu rüyayı eşine dostuna anlatınca "*Fahim Bey'in etrafında ona çok yakın olan bir iki akrabasıyla birkaç ahbabı ve işlerinin düzelmesinde menfaatleri olan üç beş eşi, dostu ve tanıdığı bazı dükkancılar da bu rüyaya gaipten gelen bir haber ve bir vaid kıymeti vererek sevinmişlerdir."* (s. 62). Ama anlatıcının eniştesi Hacı Vâmık Bey, Fahim Bey'den hazzetmediği için gördüğü rüyayı menfi yorumlar. Etrafındakilerin sürekli o meşhur rüyayı birbirlerine anlatmalarına kızar ve asıl

meselenin rüyayı doğru bir şekilde tabir etmek olduğunu söyler. Rüyayı tabir etmek için de kitaplığında bulunan Eşşeyh Abdülgani-i Nablusî'nin *Tatîrü'l-Enâm fî ta'bîri'l-Menâm* adlı tabirnâme kitabını karıştırır. Ama Fahim Bey'i yerecek kuvvetli bir dayanak bulamaz. Vâmık Bey hasta yatağında olduğu halde yine de Fahim Bey'i çekiştirir ve *"İş anlaşıldı, herif nalları dikecek! Herif geberecek de bak hâlâ haberi yok. Böyle akıllının aklına şaşmalı. Ne anlattılar sana evladım, sen çocuk musun? Hiç rüyada çalgı duymak hayra alamet olur muymuş?"* (s. 66) diyerek onu yermeye devam eder.

M. Turhan Tan, *Devrilen Kazan* adlı romanında görülen rüyanın tabir edilmesi ve bu tabirlerin de gerçekleşmesi üzerine kurgulanan bir anlatımda gelenekteki rüya tabirlerinin mahiyetini irdeler. II. Mahmud devrinin İstanbul'unda önce bir mahalle kadınının gördüğü rüya ve o rüyanın gerçek çıkması, ardından Kara Süleyman'ın eşi Seher'in gördüğü rüyanın gerçek çıkması üzerine anlatıcı Kara Süleyman'ın rüya tabiriyle ilgili düşüncelerini değerlendirir. M. Turhan Tan, anlatıcı kimliğiyle rüyalara inanmayı ve onlara göre hüküm vermeyi tasvip etmemektedir: *"Kara Süleyman, Tophaneli kadının gördüğü rüyanın tesiri altında bulunduğundan adamakıllı heyecanlanmıştı. Karısının sözlerini kelime kelime tartarak bir mana çıkarmaya savaşıyordu. O, rüyalara inanan bütün çağdaşları gibi, tabir denilen rüyaya mana vermek, keyfiyetinde beyazı kara, ölümü hayat, soğuğu sıcak olarak almak, yani düşte ne görülmüşse onun tersi çıkacağına hükmetmek lazım geldiğine kanaat besliyordu. Lakin Tophaneli kadının rüyası tam bir hakikat hâlini aldığı için karısı tarafından görülmüş olan şu rüyanın da birtakım hadiselere işaret teşkil edebilmesi ihitmalini kabul etmek zorunda kalıyordu."* (s. 6)

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* adlı romanında bedensel engelli olan Hüsniye evlenmek istediği için kaymakam olan babasının neferlerinden biraz safça olan bir asker ile nişanlarlar. Hüsniye, nişanlısını tasvir ederken onun saf kalpli oluşunu gördüğü rüyayı anlatmasıyla örneklendirir. Hüsniye ile Aferide arasındaki konuşma şöyle cereyan eder:

"-Peki ama neferi kim düşündü?

-Bilmiyorum, öyle zannediyorum ki annem düşündü. Ve babam da ona açtı.

-Ne demiş?

-Ne mi demiş? Babamın ayaklarına kapanmış: 'Rüyamda evliya gördüm. Bana; sen büyük bir adamın kızını alacaksın! demişti doğru çıktı.' cevabını vermiş. Sonra babamdan izin istedi, bunu haber vermek için köyüne kadar gitti." (s. 67).

2.6. DİNÎ DEĞERLER VE KAVRAMLAR

2.6.1. Dua

Dünya tarihindeki bütün dinlerin literatüründe "dua" [179] kavramı önemli yer tutar. Yalvarma, yakarış, niyaz, arzu, talep, istek vb. kavramlarla benzer anlam ilişkileri çerçevesinde kullanılan dua, İslâm inancında da "kul" olan bireyin en önemli varlığıdır. Kuran-ı Kerim'de *"Kulluğunuz ve niyazınız olmazsa Allah size ne diye değer versin!"*(Furkân, 77) şeklinde vurgulanan dua kavramı, kulluğun en temel niteliği olarak karşımıza çıkar.

Burhan Burçak'ın *Seni Seviyorum* adlı romanında Feride, sevdiğiyle mesut olabilmek için dua eder ve yanında endişeli bir yüz ifadesiyle duran Kerim'e de hayalen dua ettirir: *"Bizimki gibi bir dostluk aşktan daha temiz ve daha yüksek bir şeydir, diye düşünüyor, her şeyi olduğu gibi bilen büyük Allah'ıma içimden dua ediyordum (...) Yüzünün biraz sertleşmiş çizgilerinden düşüncelerini okumak kabil değildi. Fakat ben anlıyordum. Karim bütün kalbiyle Allah'ıma şüphesiz dua ediyordu: Ya Rabbi, teşebbüs ettiğim bu çılgın işte bana yardım et! Benim küçük kıymetli Feride'mi sevgili kardeşimi pişman etme! Yaptığı bu manasız hareketinden dolayı talihin intikamına uğramasın ve her şeye rağmen mesut olsun!"* (s. 69-70). Romanın ilerleyen kısımlarında dua ve tevekkül ile ilgili benzer ifadelerin geçtiği görülür. Feride, deneme uçağı ile uçuşa hazırlanan Kerim'in yanına gider ve illa uçacaksa kendisini de yanına almasını ister. Kerim, uçağa bindiğinde heyecanlanan Feride'ye *"Dua et Ferideciğim. Mütevekkil ol. Bizi Allah himaye eder, haydi bakalım cesaret."* diyerek onu teskin eder. Uçuş sırasında heyecanını yenen Feride, pilotluk yapan Kerim'e sevgiyle bakıp *"Ya Rabbi, Bizi himaye et ve bizi birbirimizden ayırma!"* diye dua eder. Uçak bulutların içinden geçip sallandığında Feride yine tevekkülle gözlerini kapayıp duaya başlar. Bu koca âlem içinde kendini çok küçük ve zayıf görür. Ama onu her türlü fenalıktan muhafaza edecek olan Allah'ın ve sevdiği adam Kerim'in varlığını düşünerek sakinleşir (s.167-169).

[179] İslâm literatüründeki dua kavramı hakkında daha detaylı bilgiler için bk. Selahaddin Parladır, "Duâ", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 9, İstanbul 1994, s. 530-535.

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Ömer oldukça hareketli bir çocuktur. Daha önce iki evladını seferberlikte yitiren annesinin tek tesellisi Ömer'dir. Anne, namazlarında daima onun için dua eder: *"Yamalı kilim seccadesinde kıldığı vakit namazlarının sonunda, Ömer'ine akıl, fikir ve kuvvet ihsan etmesi için Allah'a yalvarır ve ekseriya bu dualardan sonra seccadesini toplayıp kalkarken iki iri yaş damlası buruşuk yanaklarını ıslatır. Bu iki damla gözyaşı, ihtiyarın acı şifasıdır sanki."* (s. 9).

Duanın ferahlatıcı etkisi Peride Celal'in *Kızıl Vazo* adlı romanında da işlenir. Namaz kılma esnasındaki huzurun ve duanın şifa verici etkinin tasvir edildiği bu kısımda romanın başkarakteri Azize, yaşlı ve hasta olan ninesini kontrol etmek için odasına girdiğinde onun dua edişi şöyle tasvir etmektedir: *"Seccadesini odanın ortasına sermişti. Dizlerinin üzerinde, ellerini göğsüne kavuşturmuş, gözleri kapalı, huşu içerisinde birşeyler mırıldanıyordu. Girdiğimi duymadı. Kapının önünde hareketsiz kaldım. Onun gibi diz çökmek ve ellerimi açmak, o büyük, o ilahî kuvvete yalvarmak, onun varlığına sığınıp imdat aramak isteği birdenbire içimde yandı. Fakat donmuş gibi kımıldayamadım. Nineme bakıyordum. Onun ilahî sükûnuna, o oturuştaki tevekküle ve iman nuru ile halelenmiş o saf yüzüne bakıyordum. İçimden sanki birşeyler akıp gidiyor, sanki ruhum temizleniyor, işkencelerden kurtuluyordu."* (s. 204)

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza bir yanda küçük oğlu Mehmet'in iyileşmesi için hastane kapılarını aşındırırken diğer yandan maddî imkânsızlıklarla mücadele eder. Oğlunun başında sabahladığı zamanlardan birinde çaresizliğinin de hüznüyle Allah'a yalvarır. *"... ve sonra gözlerini göğe kaldırıyor. Her şeyden büyük bir kuvvete, kuvvetlerin kuvvetine sığınmak ihtiyacıyla yalvarıyor: Allah'ım bak. Bak ne kadar küçük... Ne kadar güzel?... Allah ona acımayacak mı? Allah onu kurtarmayacak mı? Bana bir fikir ver ya Rabbi. Onu kurtarmak için lazım gelen parayı bulmak için bana bir fikir ver Allah'ım."* (s. 110). Zor durumda olan bir kulun Allah'a samimi yakarışları olan bu ifadeler, romanın ilerleyen kısımlarında da tekrar eder. Seza, oğlunun odasında bitkin bir hâlde sabahlarken onun da dua etmesini ister. *"Küçük ellerini göğsü hizasına kaldıran ve avuçlarına inecek bir rahmeti bekleyen küçük Mehmet dua ediyor: Allah'ım, Allah'ım anneme acı! Seza hıçkırıyor. Başını*

yerlere eğmek, her şeyi vermeye ve her şeyi almaya muktedir zannettiği, Rahim bildiği, doğru bildiği bir kuvvetin karşısında secde etmek istiyor." (s. 119). Küçük Mehmet hastalığın son aşamasına geldiğinde doktor artık yapılacak bir şeyin kalmadığını hissettirecek şekilde Seza'ya "*Eğer Allah isterse oğlunuz kurtulacaktır."* der. Seza, doktorun bu cümlesiyle hastalıkta artık geri dönüşü olmayan bir aşamaya gelindiğini anlar ama Allah'ın sonsuz kudretine ve merhametine sığınmaktan geri durmaz ve kendinden geçmiş bir hâlde şöyle dua eder: *"Allah'ım onu sen kurtaracaksın. İlim ve fen adamlarının ümitsizliği, çaresizliği ve aczi ne olursa olsun onu sen kurtaracaksın. Sen istersen ne olmaz? Hepimiz senin değil miyiz? Öldüren ve dirilten, can veren, can alan sen değil misin? Allah'ım sen benim oğlumu öldürmek istemezsin, sen ona acırsın. Seni bize rahîmlerin en rahîmi diye öğrettiler. Büyüklüğünü, kudretini göstermek için bir ananın gözyaşlarına ne ihtiyacın var?"* (s. 126).

Niyazi Ahmet'in *Zindancı Kaptan* adlı romanında Yusuf, bir gemiye binerek Akdeniz'e açılır. Bir gece yarısı denizde fırtına çıkar. Bindikleri gemi dalgalar arasında bir beşik gibi sallanmaya başlar. Anlatıcı, o gemideki yolcuların ve Yusuf'un yakarışlarını şöyle aktarır: *"Dalgalar arasında bir beşik gibi sallanan gemiden, dalgalardan daha çok ses çıkaran dualar yükseliyordu. Bir vakit kendi elimle kendimi öldürmek istediğim halde şimdi korkuyor, ben de dua ediyordum, "Allah'ım sen bize yardım et", diyordum. Sabah oluncaya kadar dua ettik. Fırtına bir saniye durmadan devam etti. Ambardaki bütün Müslümanlar namaz kılıyor, dua ediyorlardı."* (s. 7).

Oğuz Özdeş'in *İtiraf* adlı romanında, hatıralarını kaleme alan anlatıcı sözlerinin hem başında hem de son kısmında aynı duayı tekrarlar. Yaşadığı bütün maceraların ardından son sığınak olarak dua kapısını aralar: *"Allahım! Ölüyorum. Bana ruh ver! Fikir sun! Yalçın sözlerini yüzüme çarp! Ve beni biraz feraha erdir."* (s. 11 ve 103). Aynı romanda anlatıcının nişanlısı Nihal'in dua ve niyazlarına da yer verilir. Bir pavyonda çalışan Nihal, patronu olan kadının eziyetinden kaçarak anlatıcıya sığınır. Emniyet kuvvetlerinden sakınmak için de nişanlı olduklarını söylerler. Anlatıcı, zor durumdayken yardım edip kurtardığı Nihal'i sevmeye başlar. T…'ye görevlendirildiği için gitmek zorunda kalan anlatıcı, Nihal ile mektuplaşır. Bu mektuplarda Nihal'in anlatıcıya olan derin aşkının izleri okunur. Anlatıcı Nihal'in mektuplarından bazı kısımları da hatıralarının arasına alır. Bu kısımlarda Nihal'in

kederli niyazları ve samimi duaları yer alır. Nihal, anlatıcıya olan aşkını ve hasretini ifade ederken şu niyazlarını da satıra döker: *"Sabahleyin başladığım mektubumu şimdi bitiriyorum. Gece yarısı… Herkes uyuyor ve ben balkonda sana yazmakla meşgulüm. Hatırlıyor musun? Sen burada iken balkona çıktığımız zaman içimizden "Tanrım! Bu kadar güzel şeyler yarattığın için bin şükürler olsun." derdik. Şimdi de bütün varlığımla dua ediyorum: "Tanrım! Bizi, aynı güzel geceleri yaşamamız için ne zaman birleştireceksin! Pek yakında, pek yakında değil mi?"* (s. 61).

M. Fahrettin Pakkan'ın *Vahşet* adlı eserinde Kaptan Salâh, üçüncü kaptan Rıfkı ve onun sevgilisi Seyyal için önemli yardımlarda bulunmuştur. Romanın sonlarına doğru ölmek üzere olan birinin geriye kalanlardan dua talep etmesi konusu da işlenmiştir. Gemide çıkan isyan sonrası ağır yaralanıp ölmek üzere olan Salâh Kaptan, Rıfkı ve Seyyal'den kendisini unutmamalarını ve günahlarının affı için Allah'a yalvarmalarını ister (s. 129).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, Leyla içindeki nefsanî arzulardan ve kötü düşüncelerden kurtulabilmek için Allah'a yalvarır. Bu yakarış, mecazî aşktan hakikî aşka geçebilmek için bir duadır: *"Neden içimdeki ejderhanın zehirli dili böyle vakit vakit kımıldıyor? Kımıldıyor, zira yılan ölmedi, öldüremiyorum. Anladım Yâ Rabbi, anladım ki onu benim kuvvetim öldüremeyecek. Sen öldür, evet bu kârı senin kudretinden bekliyorum. Aklımdan, mantığımdan, irademden değil, senden, aşkından istimdat ediyorum."* (s. 184).

Aynı yazarın *Batmayan Gün* adlı romanında ise dua kavramına farklı bir bakış açısıyla yaklaşılır. Romanın başkişisi Aliye ile Profesör Kerim Bey sohbet ederken söz duaya ve neticelerine gelir. Aliye, dua kavramına başka bir açıdan yaklaşır ve şöyle der: "Büyükbabamın bir sözü vardır. Der ki: *"Ben de herkes gibi Allah'ımdan bir şey istemeye özenirim. Fakat tam dua için ellerimi açarım, ne garip ki isteyecek bir şey bulamam. Bir zaman elim açık, fakat dudaklarım kapalı durur, dururum. Bu zamanlarımda Allah'ım bana der ki: "Ayrılığa mı özeniyorsun İrfan? Sen ayrı, ben ayrı mıyız ki isteyicilikte bulunuyorsun.? Sen isteme ben vereyim." Dua etmek, bir şeyin kendi tasavvuruna göre tahakkuk etmesini istemek; yani cihanı idare eden buyruğa akıl öğretmek gibi bir şey. O'nun her yaptığına razı olmalı. Zira her hükmünde, görünen veya görünmeyen bir güzellik, bir sebep gizli."* (s. 172).

Peride Celal'in *Ben Vurmadım* adlı romanında Hacer, geçirdiği buhrandan sonra hastanede baygın bir şekilde yatan Ferda'nın geçirdiği hummadan bir önce kurtulabilmesi ve iyileşmesi için Allah'a şöyle dua eder: *"Ölmesin Allah'ım! Gençliğine acı! Ne kadar da güzel ve iyi… Onu bize bağışla Allah'ım! Ah ölmesin, ölmesin!..."* (s. 158).

Aka Gündüz'ün *Bebek* adlı romanında, Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamid'e edilen dualara yer verilir. Devlet geleneğinde bir teamül halini almış olan bu kalıplaşmış dua örneği şöyledir: *"Şevketmeâb padişahımız efendimiz hazretlerine Cenab-ı Vâcibülvucûd Hazretleri tükenmez ömürler ihsan buyursun. (Şiddetli âmîn sedaları..)"* (s. 38-39).

Aynı romanın başka bir yerinde Doktor Ferhat, İstanbul'un fakir mahallelerinin birinde muayenehane açar. Bu haberi alan mahalleli çok sevinir. Mahalle sakinlerinden biri şöyle dua eder: *"Safinaz Hala, çay doldurduğu fincanı kıza uzatırken haykırmaya başladı: Bismillâhi'l-azîm. Fe-sübhâne'l-kerîm. Doktor beyimiz işe başlıyor. Allah ilaçlarını keskin, gönlünü şahîm etsin."* (s. 79).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, İrfan ile arkadaşı çingene çadırlarını ziyaret ettikleri zaman şoparlar onların etrafını sarar. Harçlık vermeleri karşılığında onlara dua edeceklerini söylerler. İrfan ve arkadaşı da birkaç bozukluk vererek onları dinlemeye başlar. Anlatıcı, söz konusu manzarayı şöyle anlatır:

"Cümbüş durunca şoparlar başladılar:

-Ha veresin bir beş paracık bana paşa beyim.

-Ha buyurasın bir metelikçik de bu öksüze, Mevlam bereket versin kesenize.

-Ha toslayasın bana da bir iki mangırcık, çok mudarla (hazin) bir duva edeyim size.

Ben çocuğa dört metelik göstererek "Haydi et sen duanı da vereyim sana bunları." dedim. Şoparın sevinçten ağzı kulaklarına vararak ellerini havaya doğru açtı ve sırıtarak şu duayı tutturdu:

Yalvarırım Mevla'ya

Düşmeyesin belaya

Düşesin genç yaşında

Bir gözleri elaya

Arkadaşla ben "Amin!.."

Şopar:

Şoparlar oynar hampor

Dalemin (babamın) sırtı kambur

Ha versin Odel (Allah) sana

Çil çil altın bir kalbur

Biz, "Amin…"

Şopar:

Pınar başı serindir

Çinçukuru derindir

Bu çukurdan korkarsan

Şoparları sevindir

Biz artık amin demedik. Çünkü bu çingene duasının amin denecek yer kalmamıştı artık." (s. 38-39).

Aynı romanın bir başka yerinde Gavur Etem, İrfan'a yaranmak için onun görebileceği şekilde numaradan namaz kılıp dua eder. Etem'in namazını ve duasını diline dolayan İrfan, namazda neler okuduğunu ve nasıl dua ettiğini sorar. İrfan ile Etem'in bu konudaki diyaloğu şöyle aktarılmaktadır:

"-Peki sen o gün o namazı kılarken neler okudun bakayım?

-Allah kabul eylesin, okudum çingenece bir çok şeyler.

-Ya duayı nasıl ettin?

-Duayı da ettim te büylece: Neuzü şeytan, besmele rahman! Ondan başladım süylemeğe:

Abe Allah'ım… duyarsın ahım; çoktur günahım. Ayakta pabuç başta külahım.

Açtım elimi, kırdım belimi; tuttum dilimi. Ziytin tanesi, ekmek dilimi…

Yüreğim sızlar, kulağım vızlar, okur hafızlar… Bayılır buna; çadırda kızlar.

Kusurum çoktur, mangızım yoktur; hâlim bom…tur. Ben aç gezerim, İrfan Bey toktur.

Çektim çok acı, sen bana acı! Etem duacı olmuştur şinci: Mübarek Hacı..

Amin, amin, amin, veledi ali amin!...

-Ulan bu ne biçim dua?

-Çingenecesi dua bu kadar olur. Diyilim ben Saçaklı Molla ki edeyim daha kibarcasını…" (s. 251).

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında, annesi Alman askeri tarafından öldürülen Matyö ismindeki Fransız çocuğun duasına yer verilir. Matyö, evindeki Meryem-İsa figürleri karşısında annesinin geri gelmesi için dua eder. Çocuğun duası ve dua etme çekli şöyle tasvir edilmektedir: *"Yatağının başucundaki duvara asılı, kucağında İsa ile bir Meryem Ana resmi vardı. Bizim Matyö bu resmin karşısında diz çökmüş, mini mini ellerini çenesinin altında kavuşturmuş. Allah'a yalvarıyordu: Küçük İsa, ne olursun annemi geri gönder. Bak senin annen var. Ben çok yalnız kaldım. Kuzum Küçük İsa, meleğine söyle de annemi geri getirsin."* (s. 74).

Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde Kur'ân-ı Kerim'in iyileştirici hususiyetine ve duanın mahiyetine değinilir. Roman kahramanları Sevda ile Erol

duanın nasıl olması gerektiğine dair sohbet ederler. Sevda'nın dua etme biçimine ve niteliğine ilişkin görüşleri şöyledir: *"Kanaatime göre duayı herkes kendi anladığı bir lisanla yapmalıdır. Anlayarak yapılan dualar ancak kabul olunabilir. Ben duadan "teşekkür" ve "rica" anlarım. Meselâ susamışken bize bir bardak su verilirse veya sigaramızı yakacak kibrit uzatılırsa makbule geçen bu hareketler için biz teşekkür ederiz. Halbuki bu hizmetler gayet basittir ve değersizdir. Böyle küçük işlere teşekkür ediyoruz da göz, ağız, kulak, el ve ayak verene teşekkür etmeyi neden bilmeyelim? Benim güdebildiğim bir şey de şudur: İnsan her işte elinden geleni yaptıktan sonra üst tarafını Tanrıya bırakmalı."* (s 143-144).

Hilmi Ziya Ülken'in *Posta Yolu* adlı romanında gazeteci Halil Pertev kötü bir karakterdir. Kızı Seniha onunla tartıştıktan sonra evinden ayrılıp halasının yanına yerleşir. Hala yeğenini evine aldıktan sonra kardeşi hakkında olumlu düşünmemekle birlikte onun doğru yola dönmesi için dua eder. Romanda bu durum şu cümlelerle anlatılır: *"Halil Pertev, babalarına mevlüt okuttuğu gün ablasını çağırtmıştı. Kadın kendisini götürmeye gelenlere ikramda kusur etmemiş, fakat şu sözlerle onları geri çevirmişti: "-Halil'e söyleyin eğer Allah'ı yalnız başı dara düştükçe günahlarını affettirmek için hatırlayacaksa hiç hatırlamasın." O günden beri bir daha adını ağzına almadı. Bununla birlikte gariptir, yine her namazda "Ya Rabbi, onu doğru yola getir. Günahlarını bağışla, ocağını söndürme!" diye dua etmeyi unutmazdı."* (s. 65).

Kerime Nadir'in *Günah Bende mi?* adlı romanında Ruslara esir düşen Türk subayı Haluk Giray, firar ettiği sırada misafir olduğu bir Müslüman köyünde sabah ezanını işitip camiye gider. Ulvi hislerle ve gözyaşlarıyla tamamladığı namazın ardından şöyle dua eder: *"Ya Rabbim, ettiğim bunca fenalıklar, işlediği türlü günahlar için beni affet. Beni ıslah et. Emellerime kavuştur. Geçmiş günlerin acılarını kalbimden çıkar. Bundan sonra doğrululk ve iyilik yolundan ayırma. Bana insanlığımı geri ver." (s. 199).* Haluk Giray, bu niyazlardan sonra, üzerinden ağır yükler kalktığını ve hafiflediğini hisseder.

Nezihe Muhittin'in *Bir Aşk Böyle Söndü* adlı romanında din ve inanç unsurlarına pek yer verilmemiş, sadece dua kavramına bir yerde değinilmiştir. Romanın başkarakteri olan Suat, evli bir kadın olan Bedia'ya âşıktır ama komşusu Meral de kendisine âşıktır. İşin içinden çıkamayan Suat, Meral için şöyle dua eder:

"Tanrım, sen bu genç kızın gönlüne öyle ulu bir aşk sun ki dünyayı görecek gözü kalmasın… Çaresiz kalan Suat artık işi duaya dökmüştü. Genç kızın yüreğinde ulu bir aşk vardı. Fakat bu aşkla kendisini seviyordu." (s. 70).

Oğuz Özdeş'in *Gizlenen Istıraplar* adlı eserinde kahramanların çeşitli vesilelerle Allah'a niyazda bulundukları dikkati çeker. Romanın ilk kısımlarında Nevin'in fena ihtimaller karşısında Allah'a sığınıp dua etmesi (s. 21), son bölümde hafızasını yitiren Bülent'in kendisini hatırlaması için içten yakarışları (s. 177) buna örnektir. Bülent'i sevmesine rağmen Haldun ile nişanlanan Nevin, arkadaşı Suzan ile konuşurken Bülent'i unutamadığını, hafızasını kaybeden Bülent'in kendisini hatırlamasını istediğini söyler: *"Beni tanıması ve hafızasını tekrar elde etmesi için Allahtan niyaz ettim. Onsuz yaşadıktan sonra ölmeyi tercih edeceğimi Allah'ın huzurunda söyledim. Fakat hâlâ yaşadığıma ve ondan da ebediyen uzaklaşmış bulunduğuma göre insan kederden ölmüyor demektir."* (s. 177).

Oğuz Özdeş'e ait başka bir roman olan *Hasret* adlı eserde sevdiği kadına yaptığı yanlışı anlayıp dönen fakat çok geç kalmış olan Orhan, kendini meyhanelere verir. Vereme yakalanan adamın durumu gittikçe ağırlaşırken ne Mualla'yı ne de Güniz'i düşünemez hale gelir. Canının derdine düşen Orhan, Allah'a sığınır ve şu sözleri söyler: *"Allah'ım! Beni kurtaracak senden başka hiçbir kimsem kalmadı. Kimsesiz kalbim ancak senin bana vereceğin ebedi bir yolculukla iyi olacaktır."* (s. 236).

Muazzez Tahsin Berkand'ın *Muallâ* adlı romanında Mualla, ailesi tarafından bilmediği ve karakteri hakkında fikir sahibi olamadığı Cevad ile nişanlanmaya ikna edilmeye çalışılır. Muallâ ise içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulabilmek için kalbinden ve yalnız kaldığı zaman sesli biçimde dua ve niyazlarda bulunur. Ailesi için bir fedakârlık yapması gerektiğini düşünür ve *"Allah'ım, mademki bir fedakârlık yapmak lazım, bunu ailem için yapacağım. Sen bana kuvvet ver!"* (s. 56) diyerek evlenmeye karar verir. Nişanlılık sürecinde Muallâ'nın buna benzer ifadeleri sıklıkla kullandığı görülmektedir. Nişan gecesi bile tedirginliği devam eden Muallâ, yatağında bir düziye Allah'a yalvarır ve şöyle der: *"Ya Rabbi, onu sevmem için bana yardım et! Onun benim için iyi ve vefakâr bir koca, müşfik bir arkadaş olmasını temin et."* (s. 66) Düğün günü yine benzer bir niyazda bulunur ve *"Ya Rabbi, eğer bir kabahat*

işlemişsem sen beni affet, bana acı… Bunu gençliğime ve tecrübesizliğime ver." (s. 93) diyerek gözyaşı döker. Dadısı da Muallâ'nın saadeti için *"namazında niyazında"* sürekli ona dua ettiğini söyler. (s. 43 ve s. 94).

Peride Celal'in kaleminden çıkan *Ana Kız* adlı romanda Canan, Reşit'in kendisine olan hislerini itiraf etmesinin hemen üzerine kızı Alev'le karşılaşır. Kızının da Reşit'e ait duyguları olduğunu kendisine açmasıyla çaresizliğe bürünen Canan kızının konuşmasına daha fazla devam etmesini istemez. Allah'a dua ederek daha fazla devam etmemesini diler (s. 66). Romanın ilerleyen kısımlarında kendisine aşkını itiraf etmiş Reşit'in odasına gitmek üzere olan Canan, içinde bulunduğu aciz durum için yaratıcıya: *"Allah'ım bana tahammül ver."* diyerek yakarır (s. 67).

Romanın başka bir bölümünde ise annesi ve sevdiği adamın bir ilişkisi olduğunu öğrenen Alev evi terk etmeye kalkar. Kızını dinlemesi için ikna etmeye çalışan Canan kızına yalvarır ve Allah'ın adını vererek gitmemesini ve kendisini dinlemesini ister (s. 125). Alev'in evi terk etmesiyle Canan yıkılır. Kendini kaybeden kadın yaşananlara dayanamayacak hale gelir ve *"Allah'ım, sen bana kuvvet ver, artık dayanamıyorum."* diyerek Allah'a yakarır (s. 128). Reşit'in gidişi ve Alev'in kendisine yüz çevirmesinin ardından Canan daha fazla dayanamaz ve ilaç içerek intihar eder. Ölüm korkusu kendisini sarınca korkan kadın Allah'a yakararak *"Allah'ım, ne yaptım! Beni affet."* sözlerini söyler ve yaratıcının merhametine sığınır (s. 179).

2.6.1.1. Yemek Duası

Mahmut Atilla Aykut'un *Silah Arkadaşları* adlı romanında Seyfi ve Feriha, milli mücadelede savaşan askerlere yardım toplamak üzere Kastamonu civarındaki köyleri dolaşırlar. Akşam konakladıkları bir Yörük köyündeki yemeğe katılırlar. Yemek yendikten sonra köy imamının yaptığı yemek duasını dinlerler. Yazar, yemek duasını yarı istihzalı bir üslupla şöyle tasvir eder: *"Ben artık önümde yiyemediğim yemekleri seyretmekten kurtulmak için kalkmaya hazırlanıyordum ki yanımda oturan bizim jandarma yavaşça dizimi dürttü ve fısıldadı: -Kalkma, yemek duası olacak! Hakikaten biraz sonra sini üzerinde dolu bir kap kalmayınca köyün imamı duaya başladı. Vıcık vıcık yağlar sızan elimizi havaya kaldırdık. Bet ve bereketi, cömertliği, tarihin malı olan Halil İbrahim'in duasına zamanın Rokfeller, Ağahan, Hanri Ford*

gibi milyonerlerin adı çok şükür karışmadı. Duada İbrahim Peygamber'in davar sürülerinden bahsedilirken delikanlılar boş kalan siniye bu sefer koca bir tas hoşaf koydular ve etrafına kocaman tahta kaşıklar dizdiler. Duadan sonra birkaç kaşık hoşaf içmenin sevabı çokmuş. Bunu da yaptık. Her delikanlı elinde bir leğen ibrikle geldi. Ellerimizi yıkadık, sünnetledik. Artık yemek; bütün dinî ve örfî kaidelere göre bitmişti." (s. 69).

2.6.1.2. Beddua

Beddua kavramı[180] istemenin, çağırmanın, davet etmenin olumsuz şeklidir. Kişi iyiyi, güzeli istediği gibi kimi zaman da kötüyü çağırır. Ele alınan romanlarda da kötüyü isteme yöntemi çeşitli şekillerde vücut bulmuştur.

H. Rıza Çaydam'ın *Subay Kalbi* romanında Yüzbaşı Rubil, aşk konusunda Binbaşı Nejat ile konuşmalarını hatırlar. Lâmia'dan uzak duramayan Rubil düştüğü durumu değerlendirirken aşk ile eğlenmesine ve onu atsineğine benzetmesine karşılık Nejat Bey'in şunları söylediği aklına gelir: *"- Beddua etmem, fakat hüdadan dilerim Rubil. O atsineği burnundan girsin, seni öldürmesin, lâkin biraz, hiç olmazsa birkaç ay üzsün ki aşkla istihzanın ne demek olduğunu acı acı anlayasın demişti."* (s 90). Buna karşılık Rubil, bu bedduanın gerçekleştiğini düşünmeye başlar. *"O vakitler saçmalığına güldüğüm bu betdua, Nejat beyin bu temennisi husul mu buluyor, batıl itikatlı insanların yarattıkları aşk ilâhesinin gazabına mı uğruyordum."* (s 90).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında, Macide lisedeyken hayran olduğu müzik öğretmeni Bedri ile yıllar sonra İstanbul'da yine karşılaşır. Macide'nin kocası Ömer'in de arkadaşı olan Bedri, onlara her türlü konuda yardımcı olmaya çalışır, sıkıştıkları zaman para yardımında bulunur. Bedri'nin tüm samimiyetiyle yaptığı yardımlara karşın, ablası Macide ve Ömer'i suçlar. Kaldıkları pansiyona gelip hakkında sağdan soldan duyduğu dedikoduları da söyleyip Macide'yi rahatsız eder. Bir zaman yanlarında kaldığı Emine Teyze ile cimri eşi Galip Bey'in haksız ithamları yüzünden Macide sinir buhranı geçirip bayılır. Bedri'nin ablası, Galip Bey'in onlara beddua ettiğini de ekler: *"Şehzadebaşı'nda sokak sokak dolaşıp teyzeniz*

[180] Beddua kavramı hakkında daha detaylı bilgiler için bk. Mustafa Çağrıcı, "Beddua", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 5, İstanbul 1992, s. 297-298.

midir nedir, onları buldum. Kadıncağız meğer ne dertli imiş, açtı ağzını yumdu gözünü. "Aile namusumuz bir paralık oldu, bizim öyle bir akrabamız yok." diye bağırdı. Az daha bayılacaktı. Nur yüzlü bir enişteniz var, onu da gördüm. Zavallı adamı da çarpmadan edememişsiniz. "İki aylık yemek içmek parası seksen lira borcu vardı, bir kere gelip elimizi öpmeden, hakkınızı helal edin demeden defolup gitti. İki elim yakasındadır." diye beddua ediyor." (s. 206).

2.6.2. Cihat ve Gaza

Baha Vefa Karatay'ın *Son Tango* adlı romanında, Nazım süvari teğmeni olarak savaş hattına gider. Orada düşmanla çarpışırken emrindeki Hüseyin Çavuş yaralanır. Anlatıcı oradaki savaş ortamını dinî kavramlarla şöyle anlatır: *"Hüseyin Çavuş, teğmenine kanlı bileğini gösterirken uzaklardan ilahî bir müjde gibi Allah Allah nidaları geliyordu. Alayın zafere ulaştığını haber veren bu sesler kalplerine eşsiz bir heyecan dolduruyordu."* (s. 103-104).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında, meşhur bir avukat olan Adnan, bir gün cadde ortasında liseden arkadaşı Necmi ile karşılaşır. Necmi, geçen yıllar içerisinde neler yaptığını anlattıktan sonra Çanakkale muharebelerine katılıp gazi unvanı aldığını heyecanla anlatır. Adnan, çaresizce kapıldığı aşkının basitliğine karşın arkadaşı Necmi'nin yaşamış olduğu savaşı ve gaziliğini yücelterek şunları düşünür: *"Ya Rabbi, bir kahramanlık, bir savaş hâtırası, nasıl, görünüşte en sönük, en bezgin insanları bile canlandıran bir gurur kaynağı idi! Şimdi, yanında gidenin bu üstünlüğü karşısında Adnan susuyor ve kendisini bu çelimsiz vücutta yaşayan unutulmuş, yarım kahramandan bin kere daha bedbaht, daha zavallı buluyordu (...) Onun hiç olmazsa en yorgun dakikalarında ruhuna kuvvet veren bu şerefli vatan hâtırası vardı. Ya kendi hâtıraları? Düşkün, sefil hâtıraları? Dünü ve bugünü?.."* (s. 83)

2.6.3. Yemin Etmek

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, Osmanlı elçisi Kubad Çavuş, Bafa (Safiye Sultan) ile karşılaştığı zaman güzelliği karşısında hayran kalarak onun mutlaka İstanbul'a gitmesi gerektiğini ileri sürerek şehrin güzelliklerini anlatır. Bu sırada Bafa'nın cemalini İstanbul'un mehtabıyla mukayese ederek Bafa'ya *"Sizi*

inandırmak için dinime yemin ederek söylüyorum: İstanbul'un her mehtabı hemen hemen sizin kadar güzeldir." der. Bu sözlere pek inanmayan Bafa'nın "Ne güzel yalan söylüyorsunuz elçi bey!" demesi üzerine Kubad Çavuş kaşlarını çatarak etrafındakileri telaşa düşürecek derecede ciddileşir ve yeminin önemini hissettiren şu cümleleri kurar: *"Dinime yemin ettiğimi söylediğime göre, sözlerime inanmanız gerekir."* (s. 25). Bu diyalogdan yola çıkarak din, iman ve kitap gibi kutsal değerler üzerine edilen yeminlerin her toplumda olduğu gibi İslâm toplumunda da önemli görüldüğü anlaşılmaktadır.

Din, mukaddesat ve Allah üzerine yemin etme konusunun işlendiği bir başka roman ise Esad Mahmud Karakurt'un *Kocamı Aldatacağım* adlı eseridir. Roman karakterlerinden Mualla, dolandırıcı olan kocası ile kavga ederken tabanca ile onu öldürür. Mahkeme huzurunda hadisenin nasıl geçtiğini anlattıktan sonra *"Vak'anın aynen böyle geçtiğine Allah'ım üzerine yemin ederim."* şeklinde yemin eder (s. 92). Aynı hadisede ifadesi alınan diğer karakter Macid de benzer şekilde yemin eder. Mahkeme reisi ona *"Bildiğinizi ve işittiğinizi hiçbir şey saklamadan, olduğu gibi söyleyeceğinize namusunuz ve Allah'ınız üzerine yemin eder misiniz?"* diye sorar (s. 97).

Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* adlı romanında kutsallar ve Kuran-ı Kerim üzerine yalan yemin etmek konusuna da değinilir. Romanın karakterlerinden Afife, Kemal Murad'ı çok sevdiği ve özlediği için harap olur. Bunun üzerine ablası kutsallar üzerine yemin ederek Kemal'in öldüğünü ileri sürer: *"-Büyük abla bana acıdığı için o yalanı uydurmuş Murat Bey. Büyük abla diyordu ki "Murad'ı unutmaktan başka çare yok Fofo. Artık aklını başına al. Murad İstanbul'da ölmüş. Bunu iyi yerden öğrendim ben.." Bilirsin büyük abla ne kadar Müslümandır. Yalandan yemin ediyordu. Kur'ân'ı öpüyordu. Durduğum yerde adeta taş kesilmiştim"* (s. 276).

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında ise Hıristiyan olan Fransız askerlerinin de kendi kutsalları üzerine yemin ettikleri görülür. Paris'in işgal edilme ihtimalinden dolayı güney illere kaçmaya çalışan halk, bu yolculuk sırasında büyük sıkıntı çeker. Bir depoda gecelemek zorunda kalan askerlerden Mişel, *"Dinim hakkı için şu saman üzerinde yatmaya alışamadım gitti. Samanların sıcak bir ıslaklığı var ki içimi gıcıklıyor."* (s. 34) ifadesini kullanır.

Oğuz Özdeş'in *Gizlenen Istıraplar* adlı eserinde yemin kavramına vurguyla değinilir. Romanda cinayetle suçlanan kişilere ve şahitlik yapanlara mahkeme huzurunda kutsallar üzerine yemin ettirilir. Bu seramoni tüm dava boyunca devam eder. Romanın farklı kısımlarında hizmetçi Ayşe'nin (s. 115), Selma'nın kuzeni olan Nadire'nin (s. 118) ve Ahmet'in (s. 121) yemin ve şahitlikleri bu türdendir.

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* adlı romanında Hüsnü, karısı Güzide ile Doktor'un ilişkisi olduğunu öğrenir. Hatta karısı doğum yaptıktan sonra bebeğin kendisine değil de Doktor'a benzediğini görür. Onları gizlice takip eder ve buluştukları bir anda suçüstü yakalar. O sırada tabancasını çıkarıp Doktor'u öldüreceğini söyler. Hüsnü, inançlı bir adam olmamasına rağmen mukaddesat adına şöyle yemin eder: *"Ne kadar da benziyor sana. Beni aldattın, bana ihanet ettin. Fakat bu yavruya ve bu anaya ihanet edersen, Doktor, bak, iyi dinle: Mukaddesat namına, büyüklük ve şeref namına ne varsa, işte hepsinin namına yemin ediyorum; şu tabanca ile beynini patlatacağım."* (s. 305).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında, işlenen bir cinayetin zanlısı olarak mahkemeye çıkarılan Rasih Bey'in, kutsalları üzerine ettiği yeminler dikkat çeker. Rasih Bey, kesik baş cinayetini kendisinin işlemediğini ispat etmek için şöyle yemin eder: *"-Bir şeyden haberim varsa bütün şiddetiyle Allah'ın gazabını üzerime celbetmiş olayım… -Allah'ın büyük şanına yemin ederim ki bu halkanın nerede ne vakit ve ne suretle değiştiği sizin kadar bence de meçhul kalmış bir muammadır."* (s. 52).

Kerime Nadir tarafından kaleme alınan *Samanyolu* adlı eser yemin etme konusuna değinen bir diğer eserdir. Romanda yer alan Salah karakteri tahsilini yarım bırakma düşüncesinde olduğunu sevgilisi olan Sema'ya açıklar. Kızın bu fikre karşı olması ile Salah onun sevgisini sorgular. Kendisi yüzünden alınmış bu karardan sevdiğini vaz geçirmek niyetinde olan kız ise aşkının büyüklüğüne ve onun kendisinden başka kimseyi sevmeyeceğine dair inandırmak adına şu sözleri sarf eder: *"Annemin üstüne yemin ederim ki, senden başka kimseyi sevmeyeceğim."* (s. 23)

2.6.4. Ulü'l-emre İtaat

İslâmî devlet sisteminde toplumsal düzeni sağlamak için yöneticilere itaat etmek ayet-i kerime ile farz kılınmıştır.[181] Bu kesin emir, idare düzenini ve sosyal hayat akışını sağlamak açısından çoğu zaman fayda sağlamakla birlikte kimi devlet yöneticileri tarafından olur olmaz sebeplerle suiistimal edilmiştir. M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, saraya giden vezir Ferhat Paşa'nın yolu, cülus bahşişi isteyen birtakım neferler tarafından kesilir. Ferhat Paşa ise sinirlenerek dağılmalarını, vazifelerinin başına dönmelerini emreder. Neferler ayak diremeye devam edince kızar ve *"Ulü'l-emrin emrine itaat etmeyen kâfir ve o gibilerin karıları da boş olur."* Bu söze muhatap olan kalabalık galeyana gelerek şeyhülİslâma müracaat eder. Şeyhülİslâm da ortalığı yatıştırmak için *"Onun sözüyle siz kâfir olmazsınız, karınız da boş olmaz, haydi işinize gidin."* diyerek onları savuşturur (s. 203).

2.6.5. Olağanüstü Hâller, Mucize ve Keramet

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Ferhat, genç bir kadın hastasını muayene etmek için onun evine gider. Vücudundaki tüm bitkinliğine rağmen hafızası dinç olan genç kadın, dünyanın yaratılış hikmeti, insanların bu dünyadaki varlık sebebi konularında sıra dışı cümleler kullanır. Doktor Ferhat kadından ürktüğü için bu duruma çok şaşırarak içinden *"Ne tuhaf, tabiat da bu abes karakterleri cemiyetin başına bir yük olarak yaratıyor."* cümlesini geçirir. Bunun üzerine kadın bir anda sinirlenerek Doktor Ferhat'a beklemediği bir cevap verir: *"Fakat bu anda hiç beklemediğim pek garip, pek şaşırtıcı bir hadise oldu. Sükutla başını yastığına bırakmış ve gözlerini yummuş olan hastanın yüzü asabiyetle karkmakarışık olarak tekrar doğruldu, haşin ve tehditkâr bir sesle bağırdı: Biz abes yaratılmadık! Dünyanın sizden ziyade bize ihtiyacı var. Esasen bu cihanı siz idare etmiyorsunuz, abes zannettiğiniz kuvvetler çekip çeviriyor (...) Abes yok, dünyada abes hiçbir şey yok. Ben hatta sizler için abes demiyorum da siz benim için nasıl bu sıfatı kullanabiliyorsunuz?"*

[181] Bu konudaki âyet şöyledir: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin ve sizden olan emir sahibine de itaat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin. Bu, daha iyidir ve sonuç bakımından da daha güzeldir." (Nisa Suresi, 59)

İçinden geçirdiği ve sesli söylemediği bir cümle üzerine kadının, içinden geçenleri adeta okuyarak verdiği bu cevap üzerine çok şaşıran Doktor Ferhat, onun sıra dışı biri olduğunu anlar. Eskilerin keramet, modern dönemdekilerin telepati adını verdiği bir hadise ile karşı karşıya olduğunu anlar. Kadının bundan sonra sarf ettiği diğer sözler Doktor'u dehşete düşürür: *"Ben bu fevkaladeliğin verdiği şaşkınlıkla işittiklerime inanmak isteyen bir kararsızlıkta idim ki ikinci bir vaka ile belki ömrümün sonuna kadar halledemeyeceğim bir dehşete düştüm. Hasta, dışarı çıkan kocasına duyurmaktan çekinen sönük fakat tatlı bir sesle: Mademki inanmamakta ısrar ediyorsunuz, şu hâlde kendinizden başka mahremi olmayan bir endişenizin üstünde duralım. Vakit vakit içinizde "Ben kızımı niçin sevmiyorum?" diyen bir sual dolaşıyor."* (s. 87). Doktor Sadece kendisinin bildiği bu sırrı genç kadından duyan Doktor Ferhat, gün boyunca bu cümlelerin ve tespitlerin etkisinde kalır.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında, Fahim Bey, tarihte yaşanmış olan bir hadisenin keramet kavramıyla bağdaştırılmasına karşı çıkar. Türk İslâm ordularının Anadolu'dan Rumeli'ye geçişini keramet ile izah etmenin yanlış olduğunu ifade eden Fahim Bey'in cümleleri şu şekilde aktarılır: *"Yine tarihşinaslarımızın alakalanaçakları bir bahis olarak, Fahim Bey, mesela: Rumeli'ne bizim sal ile geçmiş olduğumuzun bir masaldan ibaret olduğunu söylerdi. Evet, vakıa, Süleyman Dedenin yahut Mevlid sahibi Süleyman Çelebi'nin büyük babası Şeyh Mahmud Efendinin meşhuz manzumesi vardı: "Velayet gösterip halka suya seccade salmışsın, Yakasın Rumeli'nin dest-i takva ile almışsın!" "Ama, böyle kerameti ben de gösteririm!" derdi, "çünkü biz denize o tarihten kırk sene evvel varmıştık ve karşı yakaya geçmek için sala ihtiyacımız yoktu, zira kırk yıldan beridir ki kadırgalarımız, kalyonlarımız, kayıklarımız vardı! Bu ancak bir şiirdir!"* (s. 45).

2.7. AHLÂKÎ KAVRAMLAR

2.7.1. Ahlâk

Kültürümüzde aile terbiyesi ve ev içindeki davranışlara ilişkin adab-ı muaşret kuralları önemli görülen ahlakî unsurlardır. Tanzimat'tan son döneme kadar kaleme alınan birçok romanda geleneklerin kişisel yaşama ne denli etki ettiği, Doğu ile Batı kültürlerinin birbirlerinden farkı, yanlış batılılaşmanın doğurduğu problemler, toplum bireyleri arasında görülmeye başlanan kuşak çatışması gibi konular çokça işlenmiştir. Halit Fahri Ozansoy'un kaleme aldığı *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı romanda bu konuya ilişkin önemli düşünceler yer almaktadır. Eğitimini İtalya'da tamamlayan romanın baş karakteri Tuğrul, zamane gençlerinin terbiye usullerini eleştirir. O dönemde yeni bir moda olarak gençler arasında yayılmaya başlayan "Amerikan terbiyesi"ni, kardeşi Necla'nın şahsında şöyle eleştirmektedir: *"Hani doğrusu ya liseyi bitirip üç yıl için Avrupa'ya gittiğim senelerde bu kız, çok fena arkadaşlarla çok fena huylar peydahlamış. Ona sorarsanız buna Amerkan terbiyesi diyor. Fakat vakur ve yüksek Türk terbiyesini unutan bu zavallı kız bilmiyor ki asıl Amerikan terbiyesi herhalde bu dil ebeliği, bu atılganlık ve büyük tanımamak değildir. Bu yalnız ecnebi mekteplerinde okuyan kızlarımız içinde bazılarının serbestliği yanlış telakkilerinden doğan acınacak bir netice! Böyleleri Necla gibi iyi kalpliliklerini kaybetmeseler de asıl inceliklerinden gene çok şeyler kaybediyorlar."* (s. 17).

Esad Mahmut Karakurt'un *Kadın Severse* adlı romanında, Nevin, asabiye mütehassısı olan Dr. Ferid'in cebindeki kitabı alıp okumaya başlar. Bu kitap, Freud'un insan ve yaşam ahlâkına ilişkin düşüncelerini ileri sürdüğü meşhur eseridir. Buna göre insanın bütün hareketlerine iki kuvvet hâkimdir: Şuur ve gayrişuur. Şuur denilen kuvvet, toplum tarafından terbiye, ahlâk, doğruluk, dürüstlük gibi birtakım izafî değerlerle kuvvetlendirilmiş, vücudun jandarmalığı görevini gören bir sebeptir. Gayrişuur ise bütün bu baskılardan sıyrılmış; her türlü ahlâkî ve gayriahlâkî, fakat tabiî olan ihtiralarımızın ve düşüncelerimizin mekânı olan yerdir (s. 25).

Dr. Ferid, Uludağ'daki fırtına gecesinde, ıslanmış elbiselerini çıkarıp bir battaniyeye sarılmak zorunda olan Nevin ile aynı kulübenin içinde kalır. Kendisine hayranlıkla bakan yarı çıplak bir kız ile baş başa kaldığı için birtakım içsel ahlâkî sorgulamalara girer. Üniversitede okuduğu psikoloji kitaplarının en temel düşünceleri

zihnine üşüşür. Ferid, bu güzel kız ile aynı odada bulunmasına rağmen iradesine hâkim olabildiği için gururlanarak psikologların arzu ve şehvet gibi güdüler hakkında söylediklerini küçümser. Eserde Ferid'in iç sorgulaması şöyle yansıtılmaktadır: *"Demek yalan söylüyorlarmış diyor. Hepsi yalan. Ne Froyd, ne Doktor Şarko, ne Brüyer, ne onun talebesi ne de öbürünün hocası! Yalan, baştan aşağı bütün bunlar yalan. İrade hâkimiyetinin ruhî temayüllere göre değişen bir mahiyet arz ettiğine şüphe yok. Doğru telakki edilen şeylerle beslenen ve aklıselimle kuvvetlenen seciyenin, arzularımızın önünde mukavemet edebilir bir duvar kurduğuna inanmağa mecburuz (...) Bütün bunlar, cemiyetin ahlâkını, cemiyetin kıymetlerini bozacak, iradesini zayıflatacak bir sürü saçma! İnsanlığı, insanlığın ahlâkını kurtarmak için bütün bu kitapları yakmak lazım."* (s. 29-30). Ama gecenin sonu bu şekilde bitmeyecek; Ferid Nevin ile gayrimeşru bir ilişki yaşayacaktır. Daha sonra o gece yakmaktan söz ettiği kitaplar ve düşünceler eşliğinde Nevin'in annesi Leyla'yı tedavi etmeye çalışıp onun gizli kalmış dürtülerini canlandıracak ve onunla da ilişkiye girecektir. Özellikle kulübede kaldıkları ilk gece, kendisini seven Nevin'i neredeyse zorlayarak günaha sevk ettikten sonra yukarıdaki sorgulamaları isyana dönüşecektir: *"Hani yalandı! Hani irade hâkimiyeti insanın ruhî temayüllerine göre değişen bir mahiyet arz ediyordu! Hani doğru telakki edilen şeylerle beslenen ve aklıselimle kuvvetlenen seciyenin arzularımızın önünde, mukavemet edebilir bir duvar kurduğuna inanmaya mecbur oluyorduk! Hani nerede! Nerede bu kurulan duvarlar! Nerede o muhkem, meşhur hudutlar! Duvarlar gümbür gümbür yıkılıyor, hudutlar çöküyor. Bütün bunların sesini duyuyor musun?"* (s. 39).

Romanın son kısımlarında, Ferid içine düştüğü müşkül durumu sorgularken ahlâk konusunu yardımcısı Ferhad ile tartışır. Hem Nevin'le hem de annesi Leyla ile gayrimeşru ilişki yaşayan Ferid, işlediği günahı ve içine düştüğü ahlâksızlığı şöyle tasvir eder: *"Ferhad, hâlâ vahşi hayvanlar gibi yalnız ihtiraslarımız, yalnız arzularımız için yaşıyoruz. Her şeye, bütün mukaddesatımıza bile yalnız derimiz hâkim oluyor. Ne fazilet, ne ahlâk, ne insanlık, hiç hiçbir şey yok. Hepsi yalan, hepsi uydurma! Damarlarımız kaynamaya, içimiz kudurmaya başladı mı birdenbire bir vahşi, birdenbire bir yılan kesiliyoruz. Ne ahlâk dinliyoruz, ne fazilet tanıyoruz! Ne aile, ne namus, ne vicdan… Dalıyoruz her yere. En mukaddes telakki ettiğimiz şeylere bile ellerimiz titremeden, korkmadan uzanıyor. Ne kardeş biliyor, ne arkadaş sayıyor,*

ne insanlık, ne baba, ne kız, ne ana tanıyoruz! Vahşi ihtiraslarımızın tatmini için her yere giriyor, her yere uzanıyoruz." (s. 205).

Bir erkeğin hem anneye hem de kızına aşk beslemesi ahlâkî açıdan kabul edilebilir bir durum değildir. *Kadın Severse*'de Ferid'in yaşadığı aşkın bir benzerini Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında Adnan'ın da başındadır. Adnan, çocukluk aşkı Gülsüm'ü çeyrek asır sonra tekrar gördüğünde o artık evli ve iki kız annesidir. Küçük kızı Mahmure henüz on beşinde olmasına rağmen Adnan ona tutulur. Mahmure'nin gençlik enerjisi ve endamlı vücudu Adnan'ı cezbeder. Mahmure'nin annesi Gülsüm, geçmiş yılların ve kavuşamamanın acısını Adnan'dan çıkarır gibi Mahmure'yi ona iyice yaklaştırır. Tam bu noktada Adnan'ın zihnen bir ahlâkî çatışmaya girdiği görülür. Adnan hem içine düştüğü durumun garipliğini hem de Gülsüm'ün kendisine olan hıncını şu ifadelerle sorgular: "Fakat her nefret gibi zevk ve ihtirasın önünde de hangi ahlâk prensibi uzun müddet dayanabilir?" (s. 25).

Esad Mahmut Karakurt, *Kocamı Aldatacağım* adlı romanında da toplum nizamını sağlayan kanunlar çerçevesinde ahlâk konusunu işler. Kocasını aldatmak isteyen Mualla'ya gitmek üzere hazırlanan Macid'i, arkadaşı Cihat vazgeçirmeye çalışırken ahlâk ve kanun meselesini tartışırlar. Cihat, arkadaşının yapmaya niyetlendiği şeyin bir cürüm olduğunu söylemeye çalışırken Macid ona *"Ne softa kafalı, ne basit düşünceli avukatsın biliyor musun Cihad? Hayatı yalnız kanunun yazdığı çerçeve içinde görüyorsun. Yazık…" (s. 23)* diyerek işleyeceği cürmün bir ahlâksızlık olmadığını iddia etmeye çalışır.

Romanın ilerleyen kısımlarında Macid ile Mualla gayrimeşru ilişkiye girdikten sonra Mualla'nın kocası onları polis eşliğinde evde basar. Karısıyla birlikte tezgâh kurdukları sonradan ortaya çıkacak olan koca, şikâyetçi olmamak için Macid'den para ister. Buna karşılık Macid ona ağır ifadelerle ahlâk ve naums kavramlarını anlatmaya çalışır: *"Behey rezil herif, insan soymak, hırsızlık etmek için başka çare bulamadın mı, bu uğursuz kafan başka bir vasıta düşünemedi mi ki cemiyetin aile müessesesini korumak, ahlâkını kurtarmak için vaz ettiği hükümleri eşkıyalığına bir alet gibi kullanmak alçaklığını irtikâp etmekte çekinmiyorsun? Ölüden kefen çalar gibi kanundan ahlâk, fazilet çalıyorsun (…) Meğer sen ne habis, ne korkunç yaradılışlı bir ahlâk hırsızı imişsin!"* (s. 54). Bu sert ifadelere muhatap olduktan sonra Mualla'nın

kocası da Macid'e aynı mesele üzerinden yüklenir: *"Biz yuva kurmak için değil, kanunun bir maddesinden istifade ederek adam soymak için evlendik. Bu ahlâksızlığımızı itiraf ediyorum. Ben bir para hırsızıyım. Fakat ya siz? Siz meşhurlar, meşhur ahlâk hâmîleri, cemiyet koruyucuları, siz benden daha büyük, benden daha korkunç bir hırsız değil misiniz (...) Bu mudur sizin mukaddes aileniz, bu mudur sizin büyük fazilet ve ahlâkınız?"* (s. 55). Roman kahramanlarını bu şekilde konuşturan yazar, ilerleyen kısımlarda Macid'in Mualla ile gayrimeşru münasebetini neredeyse doğal bir aşk hikâyesi olarak yorumlamaya başlar.

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında Adnan, çocukluk aşkı olan Gülsüm'ün kızı Mahmure'yi de çılgınca sevmeye başlar. Gençlik hâtıralarının biricik hayali olan Gülsüm'ün güzelliğini yıllar sonra kızının yüzünde görünce dayanamaz ve ona âşık olur. Bununla birlikte Mahmure'yi sevme duygusunu da içten içe sorgulamaya başlar. Ahlâkî açıdan sorunlu gördüğü bu aşka yenik düşer ve Mahmure'ye adım adım yaklaşır: *"Canavar bu akşam evliya kılığına girdi. Sofrada güler yüzle Mahmure'ye "Haydi kızım, yarın İstanbul'a inelim de yeni elbiseni terziye ısmarlayalım." dedi. Melek Mahmure bu yalancı evliyaya kandı. Gülsüm ses çıkarmadı. Demek ki mahzur görmüyor. Eh, artık mel'unluğuma başlıyorum (...) Artık ben, dünkü ben değilim. Bütün zincirlerimi kırdım. Vicdan… ne boş kelime! diyorum. Ahlâk… ne hurafe!"* (s. 146).

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, toplum ahlâkını temelinden sarsan aldatma konusuna da değinilir. Seza, aşk yaşadığı Atıf'ın sosyete çevresinde çapkın biri olarak tanındığını duyar. O çevrelerde, eşini aldatma durumları ve çapkınlık maceraları, ortalığa dökülmediği sürece kimse tarafından problem hâline getirilmez. Karı kocalar karşılıklı olarak birbirini aldatıp adına dürüst denen bu maceraları *"Seza'nın temiz ve açık ahlâkı kabul edemez."* (s. 53).

Ercüment Ekrem Talu'nun *Bu Gönül Böyle Sevdi* adlı romanında Bay Kadri, kişisel hayatındaki dürüstlüğü ve resmî işlerdeki titizliğiyle tam bir ahlâk abidesidir. Ancak çocukluk arkadaşı olan ama yıllar sonra sahtekâr ve kumarbaz bir tip olarak karşısına çıkan Ferdi'nin eşine platonik bir aşk beslemeye başlar. Eşi Ayşe'yi başka bir kadınla aldatan ve kumar oynayıp rızkını kaybeden Ferdi, Bay Kadri'nin bu aşkını hisseder ve ahlâk konusunda ona şunlar söyler: *"Benim yerimde başkası olmuş olsa*

bundan karımla âşıkane münasebet tesis etmek istediğine hükmeder. Lâkin ben, öteden beri senin bu hususta ki kabiliyetsizliğini be ahlâk nazariyelerini pek yakından bildiğim için asla aldırmam. Ahlâk, senin evvel âhir biricik sevgindir. Ona hıyanet edemezsin." (s. 77). Nitekim Bay Kadri, Ferdi'nin dediği gibi Ayşe'yi derin bir aşkla sevmesine rağmen herhangi bir yanlışa düşmez ve onu en saf hâliyle kalbinde yaşatmaya çalışır. Ayşe vefat ettikten sonra bile hâtıralarını yaşatmak amacıyla evine ve eşyasına sahip çıkarak onun manevî varlığıyla teselli bulmaya çalışır.

Orhan Seyfi Orhon'un *Selma ve Gölgesi* adlı romanında, canlılara zarar vermekten garip bir lezzet alan ve ilişkide olduğu erkekleri öldürmekten haz duyan Selma, romantik bir şair olan Halim'i de ağına düşürür. Halim, önceleri yakın arkadaşı Nevzat'a yardım edebilmek için Selma'yı tahlil etmeye çalışırken onun cazibesine kapılır. Halim, kendi başına kaldığı zamanlarda, gerçekte dostunun sevgilisi olan Selma'ya duyduğu marazî aşkın ahlâkî ve vicdanî yönünü sorgular. Yaptığı işin yanlış olduğunu, kapıldığı aşkın aslında gayr-ı meşru olduğunu itiraf eder. Anlatıcı, Halim'in iç sorgulamaları şu şekilde tasvir eder: *"Hayır, ben bu sergüzeştin içinde ancak Nevzat'ın yardımcısı, icap ederse cankurtaranı olarak bulunabilirim. Bir faydam olacaksa kalayım. Yoksa ahlâkî bir bahane ile kendi kendimi mi kandırıyorum? (...) Bir tarafta Nevzat, öte tarafta Selma. Daha doğrusu bir tarafta Nevzat, Feriha, Ufuk, cemiyet, ahlâk, vicdan, falan; öte tarafta tek başına Selma! Tek başına ha! Ne sihirli ve kudretli bir yalnızlık!"* (s. 83).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında, Macide Ömer'le birlikte zaman geçirmeye başlayınca teyzesi Emine Hanım bu durumdan rahatsız olur. Konu komşunun laf söz edeceğinden çekinerek konuyu ahlâk ve namus meselesine getirir. Macide hakkında birtakım söylentiler olduğunu ileri sürer: *"Komşular gelip gelip seni anlatmaya başladılar. Kimisi Beyoğlu'nda bir delikanlı ile gördüğünü, kimisi yaşlı bir beyle saza gittiğini söylüyor. Ne yalan söyleyeyim evvela inanasım gelmedi. Soyun sopun malum. Ailemizden elhamdülillah şimdiye kadar dile gelmiş kimse yoktur. Velakin bütün Müslümanlar yalancı değil ya. Yemin, kasem ederek anlattılar. Bir değil, beş değil. Sen aklını başına toplayasın diye bekledik. Ama daha fazlasına müsaademiz yok. Allah rahmet eylesin, merhum babanın iki eli yakamdadır. Namusunu bize emanet etti. Ben ne bileyim, hiç böyle olacağa benzemezdin."* (s. 109).

Emine Teyze'nin ahlâk ve namus üzerine kullandığı ifadeleri ve mahalle dedikodularından derlediği bu yaralayıcı sözleri üzerine Macide evi terk eder.

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* adlı romanında da ahlâkın bireysel ve toplumsal boyutu işlenir. Romanın olumsuz tiplerinden olan Güzide'nin kocasının kardeşiyle gayrımeşru ilişki yaşaması üzerine Aferide bu ahlakî yozlaşmayı tahlil eder. Ona göre bu bir ahlâk düşkünlüğüdür ve gizli kaldıkça o ahlâksızlar namuslu birer vatandaş gibi görünmeye devam edeceklerdir: *"Hâdise duyulmadıkça tevil ve tefsir götürmeyen bu ahlâk sukûtundan Güzide için hiçbir leke, hiçbir felaket doğmayacaktı. Halbuki mesela pencereden genç bir delikanlıya çok dikkatle baktığı için ta köşebaşında oturan genç bir muallime hakkında günlerden beri açıktan açığa neler söylüyorlardı! Zavallı muallime! O gence sadece bakmıştı ve baktığını da görmüşlerdi. Halbuki bizim çatımızın altında evli, hem de kocası genç ve güzel olan bir kadın, kendisinin bir yarı hayvana benzeyen kayınbiraderi ile her şeyi yapıyordu da hiçbir şey lazım gelmiyordu. Çünkü hâdise derin bir mahremiyet içinde bulunuyordu. Benden başka bunu kimse bilmiyordu. Hep riyakârlık, hep maske! İçtimaî nizamın en sakat tarafını burada aramalıdır. Ruhu her dakika muayyen ve muhayyel erkeklerin kucaklarında dolaşan kadın, bir aile kadını, kendi iştihalarının gizli kalması sayesinde rahat rahat, iffetli, namuslu yaşıyordu. Fakat beride…"* (s. 92).

2.7.2. Günah

Dinî anlamda aşırılıkları ve hataları içeren günah[182] kavramı, Farsça bir sözcüktür ve "suç" anlamına gelmektedir. Ele alınan romanlarda günah kavramı birçok açıdan yer bulmuştur, öncelikle gayrı meşru ilişkilerin dinen yasak olması sebebiyle dikkat çeker. Günah kavramının geçtiği bazı romanlarda ise bu kavramın karakterlerce tartışıldığı, anlaşılmaya çalışıldığı görülür.

Esad Mahmud Karakurt'un *Kadın Severse* adlı romanında, Leylâ ruhî buhranlarının tedavisi için kocasının tavsiyesiyle Dr. Ferid'e müracaat eder. Buradaki tanışmadan sonra ikili arasında bir gönül ilişkisi başlar. Daha önce Leyla'nın kızı Nevin'le de yasak ilişki yaşayan Ferid, geçirdiği kazadan sonra geçici bir hafıza

[182] Günah kavramı hakkında daha detaylı bilgiler için bk. Ömer Faruk Harman, "Günah", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 14, İstanbul 1996, s. 278-282.

kaybına uğradığı için Leyla'yı, bir yerlerden tanıyormuş gibi hisseder, ama ne Nevin'i ne de o geceyi hatırlar. Buna rağmen şunları söylemekten kendini alamaz: *"Anlaşılan siz tahteşşuurumda yaşayan kadındınız. Bakışlarınızda gizli bir ıstırabın acısını, konuşuşunuzda bir hatıranın feryadını, gözlerinizde işlenmiş büyük bir günahın akislerini buluyordum. Korkuyordum, ürperiyordum sizden."* (s. 89).

Bir süre sonra akşam vakti Adalar civarında kayıklarıyla denize açılan Ferid ile Leyla Sedefadası'nda gayrimeşru ilişki yaşarlar. Bu günahın azabıyla kıvranan Leyla kendisini, Ferid'i ve içine düştüğü durumu sorgulamaya başlar. Bu vicdan azabını şu cümlelerle ifade eder: *"Her düşürülen kadının önünde, her kandırılan zavallının karşısında, günahını örtmek isteyen adamın konuştuğu gibi konuşuyorsunuz siz de benimle Ferid Bey! Hayır, ne hayat, ne arzu, ne aşk, anne sıfatını taşıyan kadına ıssız bir kayanın dibinde, kendini yabancı bir adamın kolları arasına atma hakkı vermemiştir."* (s. 92). Leyla, anne ve eş olan bir kadının her ne sebeple olursa olsun eşini ve çocuğunu aldatmaması gerektiğini söyler. Ona göre eğer bir kadın çocuğunu ve kocasını düşünmeyerek onları aldatırsa, o kadına en hafif tabiriyle sokak kadını derler. Leyla'nın buna benzer düşünce ve ifadeleri romanın diğer kısımlarında devam eder. Eşi Kemal'in yaşananları öğrendiği zaman onunla konuştukları (s. 125-126), mahkemedeki boşanma davasında hâkime söyledikleri (s. 161-162) de yukarıdaki ifadeleriyle benzerdir.

Leyla, Ferid'in daha önce Nevin'le yasak ilişkiye girdiği zaman yaşadığı buhrana benzer bir sorgulamaya girişir. Psikoloji kitaplarında ileri sürülen bilinçaltı, şuur, ihtiras, irade, cinsî arzu gibi kavramların uydurma, yalancı ve ikiyüzlü kelimeler olduğunu ileri sürerek bunların tamamının *"teselli bulmak ve işlenen günahları inkâr etmek için bulunmuş yollar"* olduğunu söyler. Leylâ, bu vicdanî sorgulamalardan sonra çok büyük bir günah işlediklerini düşünür ve Ferid'e *"İkimiz de muhakkak bir gün bunun acısını çekeceğiz."* der. (s. 93).

Burhan Burçak'ın *Seni Seviyorum* adlı romanında ise ahlâk ve faziletin din kitaplarında sıkça vurgulandığına değinilir. Romanda Feride'yi sahiplenen Dürdane'nin ölümü üzerine onun mirasına konan Zehra, ölmeden önce bütün o mirası Feride'ye bırakır ve bir mektup yazarak ondan özür diler. Mektubun ilk kısmında din kitaplarının iyiliksever ve merhametli olmayı tavsiye ettiğini şu ifadelerle satıra döker:

"Hemcinsinden nefret katildir. Katil olan da ebedî azap ve cezaya müstahaktır. Dünyada zengin olup da zaruret içinde kalan hemcinsine yardım etmeyenler Allah'ın mağfiretine mazhar olamazlar… Din kitaplarındaki bu cümlelerin aynını bir gün bana Kerim Kunt söylemişti. Vicdanınıza sorunuz, size asıl doğruyu o söyleyecektir." (s. 112).

Aka Gündüz'ün *Mezar Kazıcılar* adlı romanında, mezarcı Sarı Dede ile arkadaşı sohbet ederken söz bahara ve çocuk ölümlerine gelir. Sarı Dede, bahar mevsiminde çocukların beslenmelerine dikkat etmeyip koruk meyve ve ekşi şeyler yedikten sonra kumpanya suyu içmeleri üzerine rahatsızlandıklarını, her yıl birkaçının bu sebeple öldüğünü söyleyip *"Allah bin belasını versin şu baharla ilkyazın, diyeceğim ama günahtan çekiniyorum."* ifadesiyle kullandığı cümlenin günah sayılacağından korkar (s. 23).

Aynı romanın başka bir yerinde mezarcı yamağı olan Hasan, günah ve sevap konusuna farklı bir bakış açısı getirir. Rızkını kazanmak için yapılan yanlışları günah olarak görmez. Örneğin ustası Sarı Dede'nin ikinci karısı Küçük Yenge'ye gidip onunla ilişkiye girdikten sonra koynundan sarı altınları almak günah değil; çünkü o altınlardan bir kısmını köyüne, anasına bacısına gönderecek, bir kısmıyla da sevgilisi olan bar güzeli Minnoş'un hasta annesini tedavi ettirecektir. Hasan'ın bu aykırı yaklaşımı şu ifadelerle somutlaşır: *"İki üç sevap etmek için bir günah işlenmiş çok mu? Yan çiz, geç. Bu da bir sevap sayılır. Ustası da öyle yapmıyor muydu? Rakı içiyor, oruç tutmuyor, zina ediyor, mezar tahtalarını satıyor, çelenkleri topluyor. Amma ötede herkese iyilik ediyor."* (s. 73).

Günah kavramına farklı bir bakışla değinen yazarlardan biri de Efzayiş Suat'tır. Yazar, *Aşktan Sonra* adlı romanında günah kavramını literatürün anlam çerçevesi dışına çıkarak değinir. Romanda Serap ile arkadaşı Rosabianca aşk ve hayat münasebetini sorgularken Rosabianca günahı olumlayan şu ifadeleri kullanır: *"Günah deyip de geçme. Çok zevkli ve ruhlu bir şeydir. İnsanların yeryüzünde bıraktıkları yegâne miras ancak günahlarının hatırasıdır. İşte mabedler, kiliseler… Her biri günahkârlar ve tövbekârlar için yapılmıştır (…) Sen günahı bilmezsen bu dünyadan ne anladın? Sen günahı tatmazsan kadınlığın ne ile yaradı? İhtiyarlığının o karanlık*

günlerini hangi hatıra, hangi teselli ile aydınlatacaksın? Öldükten sonra arkandan ne iz bırakacaksın?" (s. 173-174).

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Rus ordusunun emrindeki Miralay Demir Ali, askerleriyle birlikte Türk tarafına iltihak etmeyi düşünür. Bu fikrini alayın hocasıyla paylaşır. Hocanın maneviyatını yükseltmek ve onu ikna etmek için de uzunca bir nutuk çeker. Sözlerinin sonunda Müslüman olduğu hâlde, Ruslar istedi diye dindaşlarına bile bile saldırmanın ihanet olduğunu belirterek bunun dinî fetvasını hocaya sorar. Hoca, Miralay'ın bu dinî ve millî duygularından etkilenir. Dindaşlarına bilerek saldırmanın dinî hükmünü şöyle verir: *"Miralay Bey, bir Müslüman imamı gibi size vereceğim cevap şudur: Sizin bu hareketiniz şeriatça affolunmaz büyük bir günahtır. El-gayzi billah küfürdür. Milliyet bakımından şüphesiz ki millî bir hıyanettir. Milletimize, yurdumuza ve tarihimize karşı bir cinayettir."* (s. 97-98).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında Adnan, çocukluk aşkı olan Gülsüm'ün kızı Mahmure'ye duyduğu sevgi neticesinde ruhen bir çöküş yaşamaya başlar. Mahmure'de, çocukluğunun Gülsüm'ünü, yani Mahmure'nin annesini gördüğü için ona marazî bir aşk duyar. Romanın sonunda, fırtına ve şiddetli yağmur altında at arabasıyla yalıya dönerken Adnan, artık sonunun geldiğini hissediyor gibi düşüncelere dalar. Bu aşkın ıstırabını ve günahını rahatlıkla üstlenirken Mahmure'yi neden buna alet ettiğini kendisine şöyle sorar: *"Bu gece ikisi de Tanrı'nın lanetine mi uğramışlardı? Kendi ne ise ama bu masumun ne günahı vardı? Adnan şimdi düşündükçe muhayyilesi işliyor ve çocukluğunda anasından ve en ziyade babasından aldığı mistik duyguların, hurafe ile karışık dinî korkuların hücumuyla kalbi göğsünden dışarıya uğrayacak gibi çarpıyordu."* (s. 197).

Niyazi Ahmet'in *Zindancı Kaptan* adlı romanında Aygır Kaptan, uzun yıllar denizlerde korsanlık yaptıktan sonra ahir ömründe pişmanlık duyarak bir sahil kenti olan Valensiya'ya yerleşir. Yusuf'tan koparıp yanına aldığı Zehra'ya kızı gibi davranan Aygır Kaptan, bir gün onunla dertleşirken günahkâr olduğunu ve bu günahlarının bir cezasının muhakkak olacağını şu cümlelerle anlatır: *"İstiyorum ki Yusuf'a seni teslim aldığım gibi tertemiz teslim edeyim. Eğer bunu yapabilirsem dünyanın en mesut adamı olarak gözlerimi yumacağım. Çok günahım var. O kadar*

çok ki hesabını ben bile bilmiyorum. Allah cezamı verecek. Fakat ben istediğimi yaparsam bütün günahlarımı ödemiş olacağım. Sen temiz tertemiz bir kadınsın. Biliyorum anlıyorum." (s. 73)

Kerime Nadir'in *Funda* adlı romanında, Fehiman'a çılgınlık derecesinde âşık olan Süha, plan hazırlayarak gayrı meşru bir şekilde ona sahip olur. Fehiman masum olduğu hâlde Süha'nın tacizine ve kocası Vedat'ın aşağılayıcı suçlamalarına maruz kalır. Yaşanan hadiselerden sonra roman karakterleri arasında günah ve ceza kavramlarının tartışıldığı görülür. Süha, Fehiman'a olan aşkını ve yaptığı gayrı meşru işin normal olmadığını itiraf ederek *"Bana lanet etsen de yeri var. Fakat işlediğim cürmün günahı onu hazırlayan tesadüftedir."* der (s. 70). Süha, bu günahın azabını ömrü boyunca çekeceğini ama yine de bunun hazzıyla yaşayacağını söylerken (s. 71) ruhundaki karmaşanın ipuçlarını verir. Eserin ilerleyen kısımlarında, Fehiman'a yaşattıkları yüzünden Süha'nın vicdan azabı çektiği görülür. Süha bir yandan işlediği cürmün vahim sonuçlarını görüp vicdan azabı duyar, diğer yandan aşkının artmasına engel olamaz: *"Evet, bir vicdan azabı daima onu kemirmekte idi. İşlediği günahı şimdi affolunmaz buluyor, hatta bunun tekrarına cüret ederek Fehiman'ı tehdit edişine şaşıyordu (...) Haksızdı, geçici bir zevk anı için bir yuvanın saadetini yıkmış, temiz bir anneyi lekelemişti. Bu, insaniyete yaraşmayan, Allah ve kul indinde affolunmaz bir suç değil miydi? Vicdanını kaplayan azap günden güne artmakta, lakin aşkı hiç azalmamakta idi"* (s. 106).

Etem İzzet Benice'nin *Sen de Seveceksin* adlı eserinde, evli olup başka bir adamla gönül ilişkisi olan Cavidan'ın aşk söz konusu olunca günah kavramını masumlaştırmaya çalıştığı görülür. Kendisine çok düşkün olan kocasını sevmediği için haftanın çoğu günleri sevgilisi olan Halit ile buluşan Cavidan, bu durumu *"işlenen bir günahın alışkanlığı içinde Allah'ın mazur sayacağı bir hareket olarak"* telakki eder. Zira ona göre *"bu sevgiyi durduracak, bunun önüne geçecek hiçbir kuvvet yoktur."* (s. 231).

M. Fahrettin Pakkan'ın, *Vahşet* adlı eserinde Seyyal, kabilesi tarafından esir edilen Rıfkı'yı kurtarırken mabedin arka tarafına geldiklerinde Rıfkı, kalın bir direk ve etrafında kemik yığınları gördüğünde Seyyal'den buranın günah işleyen kişilerin cezalandırıldığı yer olduğunu öğrenir: *"Orası ceza yeridir, dedi. Günah işleyenlerin*

hepsini kabile burada cezalandırır, bu gördüğün ağaca günahkâr bağlanır ve bir tam tam çalınır, bunun üzerine sudan, buraya alışmış timsahlar çıkar, ağaca bağlı olan günahkârı kabilenin gözü önünde bağırta bağırta parçalayarak yerler." (s. 38)

Güzide Sabri'nin *Neclâ* adlı romanında mal müdürlüğünden emekli Üvezzade Tevfik, sokaklarına yeni taşınan Neclâ'nın ailesi hakkında ileri geri konuşur. Karısı Safiye'ye de onlarla konuşmayı yasaklar. Ona göre yeni gelen bu aile ahlâksızdır. Kızları Neclâ ve İrfân ise aşüftelikleriyle mahallelinin dilindedir. Üvezzade'nin karısı Safiye, tanımadığı insanların günahını almaması konusunda kocasını *"Benim ne üzerime lazım, günahları kendilerinin olsun. Bak şimdi Cuma Namazı'na gidiyorsun. Âlemin ırzıyla, namusuyla uğraşma, günahtır."* (s. 4) sözleriyle uyarmaya kalkışır ama ondan azar işitir. Üvezzade, mahallede dönen dedikoduların tamamını büyük bir nefretle karısına aktararak onu tehdit eder. Safiye yine *"Âleme iftira ederken Allah'tan korkmuyor musun sen?"* der (s. 5). Romanın ilerleyen kısımlarında Üvezzade, karısı öldükten hemen sonra ahlaksızla itham ettiği bu ailenin küçük kızı İrfan ile evlenerek mahalleden uzaklaşır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında, işlenen günahlara karışılık samimi bir şekilde yapılan tövebeler ve günahlar altında ezilen insan vicdanı başarılı bir şekilde tasvir edilir. Cinayet zanlısı Flora'nın bu konudaki ifadeleri şöyledir: *"Büyük günahlara karşı dinlerin açtıkları bir tövbe kapısı vardır. Hakiki bir nedametle bu halâs kapısına sığınanlar günahlarının affı ümidiyle müteselli olabilirler. Bizim gibi tövbe ile affa kâbil olmayan günahkârların cezası dünyada darağacı, ahirette ise cehennem. Ne kadar serbest düşünsek ahireti, cehennemi, her şeyi inkâr etsek yine felah yok. Çünkü hayatımı kaplayan bu müthiş cinayet kâbusu cehennemin dünyevî bir şekli değil midir? Ben ahirete gitmeden bu cehennemde yaşıyor, yanıyordum."* (s. 161).

2.7.3. Haram-Helal

İşlenmesi dinen uygun görülmeyip yasaklanmış olan fiiller "haram"[183] olarak adlandırılırken; yapılmasında hiçbir beis olmayan, kişilerin serbest bırakıldıkları hususlar da "helal"[184] olarak isimlendirilmiştir.

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında, postane veznedarı Hafız Hüsamettin Efendi, enişte sinin sahtekârlıkları yüzünden sıkıntıya düşer. Enişte sinin hapisten kurtulabilmesi için vezne hesap defterinde küçük rakam oynamaları yaparak devlet kasasından iki yüz elli lira alır ve kefalet bedeli olarak yatırır. Kendisine ait olmayan haram parayla bu işi yaptığı için vicdanen huzursuz olur. Enişte sinin parayı getirmesini endişe ve heyecanla bekler. Para gelirse tekrar kasaya koyacak ve rahatlayacaktır. Enişte sahtekâr olduğu için kefalet parasını asla ödemeyecektir. Veznedar ise içine düştüğü durumu ve vicdanen yaşadığı huzursuzluğu kendisini ziyaret eden Ömer'le paylaşır. Aslında Ömer de sıkışık olduğu için dostu Veznedar Hüsamettin Efendi'den bir iki lira borç almak için gelmiştir. Durumu anlayan veznedar cebinden çıkardığı üç lirayı Ömer'e verir. Ömer'in şaşırmasına karşılık *"Merak etme, maaştan kalma paradır, haram değil."* der (s. 137).

Bekârken para hesabı yapmayan, yarın ne yiyeceğinin telaşına düşmeyen Ömer, Macide ile evlendikten sonra fakirliğin bütün ıstırabını yaşamaya başlar. Cebinde olan paranın kendilerini ancak beş altı gün idare edeceğini hesaplayınca aklından bazı kötü planlar geçirir. Gece bir dükkânın camını kırıp yağmalamayı, ustalıklı dolandırıcılık veya hırsızlık yapmayı düşünür. Bir gün bir tütüncü ona bir liranın üstünü vereceği yerde beş liranın üstünü verir. Eline bir anda dört lira ve bozukluklar geçen Ömer, dükkândan çıktıktan sonra hakkı olmayan bu parayı iade edip etmeme konusunda epeyce vicdan muhasebesi yapar. Sonunda nefsine yenik düşer ve *"Deli misin? Herifin kaybı ile kendi kazancını mukayese et. O belki farkına bile varmayacak, fakat sen rahat bir nefes alacaksın. Aptallık etme. O kim bilir günde kaç zavallıyı kafese koyuyor."* (s. 150) deyip parayı cebine atar.

[183] Haram kavramı hakkında daha detaylı bilgiler için bk. Kürşat Demirci, Ferhat Koca, "Haram", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 16, İstanbul 1997, s. 97-104.

[184] Helâl kavramı hakkında daha detaylı bilgiler için bk. Kürşat Demirci, Ferhat Koca, "Helâl", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 17, İstanbul 1998, s. 173-178.

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* romanında haram helal meselesine aykırı bir bakış açısıyla yaklaşıldığı görülür. Romanın çoğu yerinde ulemâ, molla ve hoca takımının içkiyi rahatlıkla tükettiği tasvir edilirken bir yerde iki kalem efendi içkinin haram olmasıyla şöyle istihza ederler: *"-Halt etmişsin. -Dediğim gibi değilse şu içtiğim bira haram olsun! -Ay! Zaten bira haram değil mi? Hep birden gülüştüler."* (s. 265).

Niyazi Ahmet'in *Şahin Reis* adlı romanında meşhur denizci Piyale Paşa'nın dindar ve anlayışlı bir kaptan olduğu anlatılır. Piyale Paşa'nın, emrinde bulunan tayfaların arzularını karşıladığı ve içki içmek gibi bazı dinî yasaklar konusunda müsamahalı davrandığı vurgulanır: *"Gemi de rahattı. Yiyecek boldu. Aygır, gizlice şarap da bulmuştu. Zaten gemiden gizlice şarap içenler de vardı. Beş vakit namaz kılan ve harama düşman olan Piyale Paşa, harp ve tecrübe görmüş eski bir kaptan olduğu için tayfalarına müsamaha ederdi."* (s. 409).

2.7.4. Kul Hakkına Riayet

Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında, Cemil'in hizmetçisi Salih, efendisi için en güzel yiyecekleri, en taze mahsulleri almak ister. Normalde engin gönüllü olan Salih, Cemil'in parasıyla harcama yağacağı zaman çok hassas davranır ve gerekirse satıcılarla sıkı pazarlıklar yapar. Cemil, Salih'in bir gün köylülerden yoğurt ve kaymak alırken satıcı kadınla sıkı bir pazarlık yaparak neredeyse kavgaya tutuştuğunu görür. Satıcı kadının *"Ne yırtınıyon be Salüh? Kendüye almuyon ya! İloğlunun kisesini goruyacak bir sen mi galdun?"* diye çıkışması üzerine Salih kul hakkının son derece önemli olduğunu belirten şu cevabı verir: *"Daha iyi ettin ya! Benim malımın hesabı kendi boynumadır. Ama eloğlununkini Allah sorar."* (s. 12).

2.7.5. İnsanın Mahiyeti

Yeryüzündeki bütün dinlerde ve inanç biçimlerinde "insan" merkezde yer alır. Özellikle İslâm inancında insan yeryüzünün en değerli varlığı olarak kabul edilir. "Eşref-i mahlukat" olarak yaratılan insan hem maddi hem de manevi hayatın merkezinde yer alır. Evrendeki yerleşik düzenin kurulması ve hâlihazırda devam ettiriliyor olması, insanın var olmasına bağlıdır. Manevi yönüyle bir değer kazanan

insan, amacından saptığı takdirde sadece bir ceset olarak kalacak ve taşıdığı değerden yoksun kalacaktır.

Aka Gündüz, *Giderayak* adlı romanında bu konuya da değinerek muharrir Haydamak'ın diliyle Şark düşüncesindeki insan kavramını şöyle tahlil eder: *"Bir alay şark filozofu çıkar der ki: -İnsan, hayvanlar arasında bir nüsha-i kübradır. -İnsan, eşref-i mahlukattır. -İnsan, konuşan hayvandır. -İnsan, canlı gübredir. Öteki de der ki: Nüsha-i kübra olsun, eşref-i mahlukat olsun. Karnını deş, işkembesini yar, barsaklarını sıyır, yarım kilo sülfat dö süd almışının içinden azın azı altı kilo gübre çıkar. Bu, maddi tarafı. Bir de insanın gübreleşmesinde manevi tarafı vardır. Yüreği, ruhu, duygusu ve dimağı gübreleşir."* (s. 166).

2.8. AİLENİN DİNÎ VE AHLÂKÎ YAPISI

Toplumun en küçük yapı birimi olan aile, toplumda meydana gelen küçük ve büyük ölçüde birçok olayın tohumunu barındırır. Ailede yetişen bireylerin yaşadıkları ortak ve bireysel geçmişleri onların nasıl birer fert olacağının da belirtisidir.

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı eserinde, roman kahramanı Cevad, çiftlikte Vildan'ın eşi Süleyman ile karşılaşır. Süleyman, Cevad'ın Vildan'la görüşmesinden rahatsız olduğunu hissettirir. Bunu hisseden Cevad, Süleyman'ın haklı olduğunu düşünür ve ailenin kutsallığına dair şu ifadeleri zihninden geçirir: *"Hiçbir münasebet olmasa bile ben de olsam genç karımı bekâr bir erkeğin bulunduğu yerde bırakmam. Bu geri kafalılık değil, akıllılıktır. Bazı sonradan görme, alafrangalık iddiasında bulunan mankafalar vardır ki kar koca münasebetlerindeki böyle incelikleri hissetmezler. Hatta daha ileriye gidip 'Karı koca hiç olmazsa yılda on beş gün, bir ay birbirinden ayrı yaşamalıdır.' diye kuş beyinlerine göre ahmakça hükümler çıkarırlar. Medenî cemiyet hayatının terbiye ve ahlâka hürmet eden kısımlarında böyle kepazeliklerin yeri yoktur."* (s. 91).

Muazzez Tahsin Berkand'ın *Mualla* adlı romanında meşhur bir yazar olan Cevat, evine sahip çıkacak ve çocuğunun terbiyesine yardımcı olacak bir eş adayı aradığını amcası Müfid Bey ile paylaşır. Kendisi dindar olmamasına rağmen aradığı eş adayının biraz dindar olmasını da arzular. Çünkü ona göre dindar olan kadın evine sahip çıkar ve kocasına karşı gelmeyi günah sayar. Cevat'ın, amcası ile konuşmaları şöyledir:

"-Belki de taşralı bir kız bulabiliriz. Hatta bu kızın biraz dindar olması da işime gelir. Böyleleri kocalarına karşı gelmeyi ve onların sözü haricine çıkmayı günah addederler.

-Böylesi de seninle evlenmez oğlum. Bunu unutma. Din terbiyesi almış bir kızın, kocasının da dindar olmasını istemeye hakkı olmaz mı? Bu nokta hatta aranızda kavgalara bile vesile olur sanırım." (s. 10).

Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında anlatıcı, elli yaşlarında iyi bir aile babası olmasına rağmen genç kızlara olan zaafından dolayı sekreteri olarak

çalışan Neriman ile ilişki yaşamaya başlar. Yanındaki memurlardan birinin bu ilişkiyi karısına anlatması üzerine karısı Malike ve kızı Çiğdem evden ayrılırlar. Anlatıcı, karısı ve kızının eşyalarını alarak evden ayrılmaları üzerine ailenin kutsal yapısını bozduğunu ve temel değerlerini sarstığını fark eder ve pişmanlık duyar. Anlatıcı, pişmanlığını ve aile kurumunun kutsallığını şu cümlelerle itiraf eder: *"Yatak odasında aynanın karşısına geçip düşünmeye başladım: Ben işte bu bağları, bu mukaddes bağları gevşetmeye, koparmaya çalışan bir aptalım. Çocukluğumdan beri aile nizamına, ananeye karşı geldim. Ne bekliyordum acaba? Hür yaşamak, mesut olmak mı? İnsan ruhu hürriyetin ancak onun sınırları içinde duyabiliyor. Tabiatın nizamları olmasaydı büyüklüğünü, kudretini, güzelliğini hissedebilir miydim? Neden içimdeki fena hevesleri bu kadar başıboş bıraktım. Karımı sevmiyor muydum? Mesut değil miydim? Çiğdem'in bana düşkünlüğü, benimle övünüşü… Evimde kazandığım itibar, itimat, sevgi… Benim için titreyen kalpler! Beni her şeyden üstün tutanlar! Şimdi bunları bana geri verseler hayatımdan neler feda etmem?"* (s. 162-163).

M. Fahreddin Pakkan'ın *Kırbaç Yarası* adlı romanında Serap, Kars'taki mülkünü satarak İstanbul'a gider ve âşık olduğu Selçuk'la evlenir. İstanbul'un züppe tabir edilen takımından olan Selçuk, Serap'ın hayal ettiği bir aile hayatı anlayışından uzaktır. Bu durumdan mustarip olan Serap, Selçuk'un muhitinden olan Leman'la aile kavramının kutsallığı üzerine bir tartışmaya girişir. Ona göre aile yapısında sonsuz özgürlük diye bir kavram olmamalıdır. Herkesin istediği her şeyi yapması bir özgürlük değil, bir başıboşluktur. Bunu dengelemenin yolu belli bir metoda sahip olan birtakım inhisarlardı. Serap zihnindeki aile yapısını şöyle tarif eder: *"Bence aile yuvasında hürriyetten ziyade çiftlerin arasındaki saadeti koruyacak, ahlâkı muhafaza edecek metotlu bir inhisar aranmalı. Hayat arkadaşı olan insanlar bunu makul olarak kabul ederse bugün yuvada kıt görünen zevkin kapalı ve sönük ufukları aydınlanır ve açılır. Bu zevk o kadar geniş, o kadar engindir ki doymak için beşerin ömür kâfi gelmez. Kadını tam manasıyla anne ve tam manasıyla kadın yapan ve yine erkeği de tam manasıyla erkek yapan, inhisar haklarının metotlu ve müsavi olmasıdır. Bu kalktığı gün, ruhlarda doğacak lâkaydî, nesillerin üzerinde öyle menfi ve öyle çirkin fikir cereyanları uyandıracaktır ki bunu bir daha tamir etmek ve önlemek insan kudreti ve beşer zekâsı hâricinde kalacaktır."* (s. 142-143).

2.8.1. Evlilik

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında, Musevi olan madam Moiz'in emniyet görevlilerine verdiği ifadede cinayet zanlısı Raif Bey'in metres hayatı yaşadığı kadınları eşi olarak tanıttığını ve Müslümanlık'ta evlenip boşanmanın çok rahat olduğunu iddia ettiğini söyler. Raif Bey'in, gayrı meşru ilişkilerini örtbas etmek için dinî kuralları da alet ettiği görülmektedir. Madam Moiz'in Raif Bey'le ilgili ifadeleri şöyledir: *"Fakat sonra o kadın gelmedi. Başka bir kadın geliyordu. Yine sordum: -Bay efendi, buna tanımadım. Bu kadın kimdir? O bana dedi: -Madam Moiz hiç merak etme. O kadını boşadım. Şimdi bunu aldım. Ve sonra sonra ayda bir kadınla değiştiriyordu. Soruyordum. Hep bana diyordu ki merak etme, onu boşadım bunu aldım. Bizim religionda adet böyledir. İnsan ne kadar isterse kadın alır boşayabilir. Başkalarına da soruyordum ki bu doğru mudur? Evet diyorlardı, Müslümanlıkta böyledir."* (s. 68)

2.8.2. Kutsal Bir Varlık Olarak Anne

Esad Mahmut Karakurt'un *Kadın Severse* adlı romanında, Nevin'in annesi olan Leylâ annelik duygusunu kutsayarak dünyadaki en mukaddes varlığın anne olduğunu söyler: *"Anne dünyanın en temiz, en mukaddes mahlûku olması lazımdır. Evvela Allah, sonra anne gelir. İkisi de mukaddestir, çünkü ikisi de halk ediyor. İşte böyle kutsi ve temiz bir varlığa çocuklarımız ancak anne diye hitap edebilirler."* (s. 92).

2.9. DİNDARLIK VE MÜTEDEYYİN İNSAN PROFİLİ

Toplum içerisinde dindarlığı yönüyle göze çarpan kimi karakterlerin bu dönem romanlarında başarılı bir şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Halit Fahri Ozansoy'un *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı romanındaki Hafız Süleyman da bu tiplemelerden biridir. Romanın baş karakteri Tuğrul'un notlarında Hafız'ın karakteri şöyle tahlil edilir: *"Zavallının tüy kadar ağırlığı var. Bir şey sorarsan cevap verir, sormazsan binde bir ağzından bir kelime çıkarır. Zaten şimdi tahta peykenin köşesinde eğilmiş, vecd içinde evradını okuyor. Ben bildim bileli yanından ayrımadığı bu küçük, yeşil, divan ciltli mukaddes kitap onun bütün dünyasıdır. Onu başka bir şey alakadar etmez. Ne anasının eski zaman hikâyeleriyle Zümrüdüanka masalları, ne Şadan Halamın maşlahlı, konak arabalı geçmiş devirle peri ve büyü merakı, ne de babamın şakaları onu hülyasından ayırır. Elini arasıra burnu ile kedi bıyığı gibi üç dört telli üst dudadğı arasından geçirerek ve biraz miyop gözlerini küçülterek insana saf bir çocuk bakışıyla bakar, sonra gülümser ve bazan sadece evet der. Zaten hayır kelimesi onun lügatinde yoktur. karıncayı incitmez bir adam. Fakat karınca kadar da manalı değil. Bir ot belki ondan daha canlı bir şeydir, hiç değilse insanın ayağına sarılır, hiç değilse onu büker, örselersiniz. Hafız Süleyman'ı ise dövseniz sesi çıkmaz. Hasılı evliya mübarek."* (s. 33)

Refik Halid Karay'ın *Sürgün* romanında, Hilmi Efendi haksız yere sürgüne gönderildiği Beyrut'ta daha mütevekkil ve dindar bir kişi olmaya başladığını hisseder. Hilmi Efendi, konuşurken ve bir şeye söz verirken artık laf arasında "inşallah ve Allah kısmet ederse" gibi temenni ifadelerini kullanmaktadır: *"Yarın meşgulüm, diye cevap verdi. Öbür gün muhakkak gelirim. Bu muhakkak kelimesini kuvvetli ve imanına uygun bulmadığı, bir de sürgüne düştüğünden beri hem daha fazla ürkekleştiği hem de dindarlaştığı için düzeltti: -İnşallah gelirim, Allah kısmet ederse gelirim…"* (s. 39).

Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında anlatıcı, memur olarak atandığı Ayan Meclisi'ndeki mesai arkadaşlarını birer birer tasvir eder. Bu arkadaşlarından biri de mümeyyiz vazifesiyle çalışan genç bir memurdur. Anlatıcı onun dinî konulardaki hassasiyetini şu cümlelerle anlatır: *"Ta uzakta, pencerenin kenarına sinmiş, sessiz sedasız çalışan, beş vakit namaz kılan, kısacık bacaklı, temiz yüzlü, nazik bir İstanbul çocuğu da mümeyyizlerdendir. Tıpış tıpış gider abdest alır.*

Tıpış tıpış girer namaz kılar. İçki içmez, tütün içmez, kahve içmez, hatta kendi bardağıyla olmazsa su bile içmez." (s. 94).

Burhan Burçak'ın *Bir Genç Kızın Sergüzeşti* adlı romanında, Mualla'nın teyzesi Sıdıka Hanım tahlil edilirken sert mizacı, hâkim tavırları ve muhafazakâr ahlakı hakkında şu ifadeler kullanılır: *"Bazı dindar kadınlar vardır ki cami cami dolaşırlar, din kitapları okurlar ve kendilerini de şefkat sahibi sanırlar. İşte bayan Sıdıka pek de onlar gibi değilse de kendisini böyle sananlardandı. Yaradılıştan hodbindi."* (s. 16).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Sevdiğim Adam* adlı romanında Aferide, kişilerin karakterlerine yerleşmiş olan huylara ve yapıya değinirken hacı dedesinin ve ninesinin tam bir şarklı ve tam bir İslâm ailesi olduklarını söyler: *"Benim bir büyük annem vardı. Kocası yani dedem hacca gitmiş gelmiş… Onlar tam bir şarklı ve tam bir İslâm ailesi teşkil ediyorlardı. Dedem öldü, büyük annem bir müddet bizimle yaşadı. Dedemin hacılığı, onun odasına esrarengiz bir koku sindirmişti ve bu koku sanki büyük annemin mesamatına kadar nüfuz etmişti. Odasının eşyası zamanla şekilden şekile girdi. Eskilerden hiçbir şey kalmadı. Hatta nineciğimin elbiseleri bile kumaş ve biçimlerini değiştirmişlerdi. Yaşayan yegâne şey o esrarengiz koku idi. Ninem olsun olmasın, odasına girdiğim zaman ben ninemin kokusunu duyar gibi olurdum. Bu, bir kokudan ziyade içimize işlemiş bir his olacak."* (s. 276-277)

Yukarıda temas edilen tipolojiden biraz farklı olarak Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında Fahim Bey'in görünüşü ve duruşu üzerine bir tahlil yapılır. Orada Fahim Bey'in karşısındakine güven veren yapısı şöyle tasvir edilmektedir: *"Bence, Fahim Beyin yüzünün cazibesi, biraz hüzünlü olmakla beraber vicdanlı, imanlı, tok, rahat ve insanı bıktırmayan, sanki kemallerini bulmuş geniş bakışlı gözlerinden geliyordu. Bunlar belki hariçten ziyade kendi içlerine bakan, heqeyin bol ve kibarlığın tabii olduğu bir devirde yetişmiş ve hala o zamanlardaki şeylere inanır ve kendi kendine: "Hey gidi günler hey!" der gibi bize güya oradan, karşıki sahilden, o geçmiş zamanın mürüvvetleri içinden sanki biraz merhametle bakan bakışlardı."* (s. 27).

2.9.1. Dinî Konularda Mürailik

Ele alınan romanlarda mütedeyyin kişi tipinin dışında dinde mürailik yapan, çeşitli sebeplerden dolayı dinî vecibeleri yerine getirdiğini gizlemeye çalışan tiplere de yer verilir. Örneğin Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında anlatıcı, cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Esnaf Sigorta Şirketi'nin direktörlüğünü yaparken emrinde çalışanların karakterlerini de hatıraları arasına alır. Bunlardan biri de şirketin muhasebecisidir. Emrine girdiği devlet büyüklerine riyakârlık yapmakla işini yürüten bu tip, anlatıcıya göre olduğu gibi görünmemeyi bir meslek hâline getirmiştir: *"Namaz kılmıyor gibi görünüyor, gizli gizli abdest aldığına rast geldim. Oruç tutmuyor gibi görünüyor, oruçlu! Bir gün idare işlerini konuşmak için karşıma oturttum. Sigara verdim. Ellerini ovuşturarak 'öksürüyorum' diye almadı. Kahve ısmarladım 'sinirlerime dokunuyor' diye reddetti. O zaman hatırladım ki Ramazan'dır. Oruç tutuyor. Bunu söyleyince telaş etti: -Estağfurullah beyefendi, katiyen! -Muhasebeci Bey, sizce oruç tutmak kabahat mi? – Arz edemedim beyefendi, rahatsızım bendeniz de…"* (s. 134).

Dinî konularda mürailik yapan tiplerin en iyi tasvir edildiği romanlardan biri Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı eseridir. Yazar, Fıtnat Hanım tipiyle dinde mürai ve dedikoducu bir tipi başarıyla tasvir eder. Fıtnat Hanım, kocasının ölümünden sonra evine sığındığı Nadire Hanım'ın gözüne girmek için her türlü kurnazlığı sergiler. Nadire Hanım şöhret ve parayı sevdiği için o konularda hanımını pohpohlar. Evin içindeki bütün olayları biraz da kendisinden ekleyerek ihbar eder. Nadire Hanım'ın çocukları ve damadı başta olmak üzere bütün çalışanlar hakkında ileri geri konuşur. Yazar, Fıtnat tipinin dedikodu konusundaki maharetini şöyle anlatır: *"Adam çekiştirmek bahsinde ise onunla -cüceliğine rağmen- boy ölçüşecek kimse yoktu. Kimin olursa olsun mesavisini saymakta o kadar maharet kesbetmişti ki evliya bile onun renksiz ince dudaklı ağzına düşecek olursa dünyanın en müfsit adamı şeklini alırdı."* (s. 18).

Söz konusu Fıtnat tipinin en önemli özelliği ise dinî konularda mürailik etmektir. Ulunay, Fıtnat tipinin bu yönünü şöyle anlatır: *"Fıtnat Hanım, kendisine hak verdirmek için fesatlığını zevahirle örtmek ihtiyacını hissettiği cihetle işi sofuluğa vurmuştu. Beş vakit namaza beş daha katıyor, abdestsiz yere basmıyordu. İbadetini*

herkesin görmesi için namazını odada kılmaz, seccadesini daima sofaya sererdi." (s. 18). Fıtnat, Nadire Hanım'a birini çekiştirdikten sonra bir şeyi kaçırmış gibi aceleyle yerinden kalkıp mürailiğe devam eder: *"Aman ablacığım, ikindi namazını kaçıracağım der, hemen bir köşede duran seccadeyi serer, ekseriya abdest bile almaya lüzum görmeden namaza dururdu. Rekatlar arasında selam verdiği zaman Bahri Bey'e ait olmak şartıyla namazda aklına geleni rekat arasında söylerdi."* (s. 18-19). Evin diğer çalışanları Fıtnat'ı sevmezler. Duhter Bacı ismindeki Çerkes halayık, kendine mahsus şivesiyle ona "Fitne Hanım" der.

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında, vergi memuru olan Cemal, halkın gözünü korkutan ve herkesi bir şekilde kendine bağlayan bir ağayı tasvir ederken onun dindar gibi gözüken ama dinî hassasiyeti olmayan bir riyakâr olduğunu şu ifadelerle aktarır: *"Ağanın Müslümanlığı herkesin dilinde. Ramazan'da oruç tutar, fukaraya sadaka verir, hocaları besler diyorlar. Son günlerde eski bir Çeşmeyi tamir ettirmiş. Kurban kestirip fukaraya dağıtmış. Böylesi bir yerde bulunmaz diyerek kaç kişi onu bana methetti (...) fakat ben bu masalları inanır mıyım? Nihayet herifçioğlunu Mudanya'da kapatmasıyla saklandığı evde bastık. Bir haftadır buraya gizlenmiş. İçki, eğlence, vur patlasın yapmadıkları kalmamış."* (s. 144).

Dini, hayatına gerçek anlamda yansıtmadığı halde çevresindeki diğer insanların kendisini dindar zannetmesini arzu eden tiplerin yanısıra aile yapısı bakımından mütedeyyin bir profil çizen bazı bireylerin dışarıya karşı dine lakayt bir görüntü verdikleri de olmuştur. Nitekim Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Sungur tipi böyle bir yapıya sahiptir. Kaldığı ev gibi fikir dünyası da karmakarışık olan Sungur, muhafazakâr yapısına rağmen moda olsun diye diğer insanların yanında dinsiz gibi görünür. Yazarın konuya ilişkin tasviri şu şekildedir: *"...Sungur'un bu odadaki heyecanına adeta mistik bir unsur karışır. Sabahtan akşama kadar modadır diye münasebetli münasebetsiz dinsiz görünen Sungur bu odanın eşiğinde bir "Yarabbi şükür!" çeker. Burada Sungur kendisinde harikuladelik görerek onu ihtişama eriştiren Allah'a takdirini beyan eder. Hakikat halde şükrettiği Allah değil, talih ve tesadüf denilen şeydir."* (s. 150).

2.9.2. Dinî Konularda Eksik Bilgi Sahibi Olmak veya Cehalet

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, gözü açıklığı sayesinde arabacılıktan köşkün efendiliğine yükselen Mesut Paşa'nın dinî konulardaki cehaleti ayrıntılı olarak tasvir edilmektedir. Epeyce zengin olan Bezmi Felek Hanımefendi, maiyetinde arabacı olarak çalışmaya başlayan Mesut'a âşık olduğu için onunla nikah kıyıp evlenir. Birkaç hafta içinde arabacılıktan paşalığa terfi eden Mesut, dini konulardaki yarım yamalak bilgisiyle köşke nizam vermeye kalkışır. Romanda Mesut'un dinî bilgisi ve köşkteki yeni manzara şöyle anlatılır: *"Bir hafta sonra Mesut Bey, Mesut Paşa oldu. İlim namına köyündeki hocadan Mızraklı İlmihal ile tecvitten başka bir şey okumamıştı. Fakat Bezmi Felek Hanımefendi ilim aramıyordu, koca istiyordu ve paşası da onu bu bakımdan fazlasıyla tatmin ediyordu. Para bol olduğu için Mesut Paşa'nın selamlığı birçok hacılar hocalarla doldu. Bütün bu kâselislerin, Mesut Paşa'nın ilim namına yumurtladığı "Kaçan harf-i medden sonra, sebeb-i med sükun vaki oldukda…" diye tecvitten hatırında kalan bir cümlesini dinledikleri zaman bir âyet, yahut bir hadis tefsiri dinlemişler de mananın derinliği karşısında gaşyolmuşlar gibi iki tarafa sallanmaları, arabacılıktan paşalığa yükselen bu adamı yavaş yavaş bir âlim olduğuna inandırmıştı*. (s. 213-214). Mesut'un köşke gelişinden sonra ev içindeki manzara gözle görünür derecede değişmeye başlar. Duvarlardaki tablolar kaldırılmış, evde beş vakit namaz cemaatle kılınmaya başlamıştır. Çocuklar, gavur âdetlerini öğrenmesin diye mektebe gönderilmiyor, eve bazı hocalar davet edilerek Emsile, Bina, İzhar gibi klasik Arapça eğitimi kitapları okutulmaya başlamıştır. İlahilerden başka müzik kabul edilmeyip kısâs-ı enbiyâ haricinde tarih kitabı okunmaz hâle gelmiştir. Bezmi Felek Hanımefendi'nin köşkünde yaşanan bu değişimlerin altında dinî meselelerin yanlış anlaşılması ve eksik uygulanması vardır. Roman yazarının mübalağalı bir üslupla tasvir ettiği bu hususlar, aslında modernite ile geleneğin çatışma alanlarında kültür tarihimizde sıkça rastlanan bir durumdur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında Nazif Efendi, bir meyhanede demlenirken yan masadaki sarhoş gençlerin ruh ve inanç konulu sohbetlerini dinler. Daha sonra kendi durumunu tahlil etmeye başlar. Şahsi hayatında inancın yerini şu ifadelerle tanımlar: *"Onun dünyaya, ahirete, ruha, cesede dair pek derin malumatı yoktu. Vaktiyle mahalle mektebinde tecvit, mızraklı ilmihal ve sonra*

da rüşdiyede emsile, binâ filan okumuştur. Fen, felsefe namıyla bazı beşerî malumat olduğunu işitirdi ama bunların itikadı bozan, binaenaleyh ahiret için pek muzır şeyler olduklarını vaizlerden çok defa dinlemişti. Dinî evâmire inanmayı ve öte tarafını karıştırmamayı kendi için en büyük vazife bilirdi" (s. 7-8).

2.9.3. Softa/Yobaz Tipi

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Şair Emin Kâmil tipi, can sıkıntısını gidermek için şiirle uğraşır, Budizm'e ve Çin felsefesine merak sarar. Onlardan sıkıldıktan sonra da tasavvufa meyleder. Yazar, böyle tiplerin aslında dini konularda milleti aldatan kimi yobazlardan farkı olmadığı düşüncesindedir. Nitekim romandaki Bedri karakterinin diliyle Şair Emin Kâmil'i şöyle eleştirir: "Şair bizim ne mal olduğumuzu bildiği için birkaç ucuz ve basit vasıtaya müracaat etmiş. Bunlardan birincisi, tesirli olduğunu şimdiye kadar daima ispat eden mistik havadır. Cahil ve dalavereci bir yobazın kendini muhite yutturmak için müracaat ettiği esrarlı ve muammalı birkaç formül, birkaç dinî teşbih, bir iki karanlık ifade bugün bile derhal aydınlık düşünceleri bulandırıyor. Kendilerinde bir şeyler bulunduğunu vehmeden bütün âcizlerin hiç şaşmadan bu basit çareye, karanlık ve karışık olmak suretiyle derin ve manalı görünmek hissine başvurduklarını unutuyoruz." (s. 232-233).

Aynı romanın başka bir yerinde softa tipine olumsuz bir gönderme vardır. Anlatıcı olan yazar bu tiplerden biri için şu ifadeleri kullanır: *"İleride, caddeye yakın tarafta sakallı bir softa bozuntusu nargile içiyor ve kurnaz gözlerle etrafı süzüyordu."* (s. 42).

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında ise anlatıcı doğu ile batıyı iki karakter üzerinden mukayese eder. Dışarıdan bakıldığında mütedeyyin bir duruş sergileyen ama başkasına karşı oldukça tahammülsüz olan Hacı Enişte, Fahim Bey'i namazsızlık ve dinsizlikle suçlar. Anlatıcı bu kısımda Hacı Enişte'yi de zımnen eleştirerek şu ifadeleri kullanır: *"Çamlıca'daki eniştemin Fahim Beye karşı insafsızlığının derecesini sonraları kaç kere görmüştüm. Öyle ki, o, artık bu kinle bu zavallı evin herşeyine, hatta Saffet Hanımın elleriyle kurulan bütün saatlerine, işleseler de, işlemeseler de, toptan itiraz ediyor ve: "Esasen içinde namaz kılınmayan bir evin saatlerine itimad etmek caiz değildir!" diyordu. Zira herkes gizlice hiyanet*

ettiği bir ahlaka hürmetini başkalarına ithamla ispat etmek ister. Belki samimi, belki mürai bir taassupla eniştem, Fahim Beyin bütün hareketlerini kusurlu bulur ve tenkid ederdi, ama velveleli bir öfke içinde ona karşı sert bir yüzle serdettiği en büyük itham, onun bir münkir, bir kafir olmasıydı!" (s. 40).

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Hacı İbrahim Efendi de softa biçiminde tasvir edilen tiplerdendir. Ailesini ve etrafındakileri, kendince din olarak algıladığı bazı kurallara riayet etmeye zorlayan Hacı İbrahim Efendi bu davranışının olumsuz sonuçlarını çocukları üzerinden yaşayacaktır: *"Hacı İbrahim Efendi bütün ailesini, kendisini, bilhassa bir tek oğlunu, kendince İslâmiyet telakki ettiği birtakım ahkâma göre yaşatmaya çalışmış, zavallıların ömrünü dinî inzibat dediği demir bir çember içine almıştı. Karısı bu rejime derhal uymuş, kızı kurnaz ve sinsi olduğu için babasının yanında kendini eski biçim bir Müslüman kızı gibi göstermiş, evin haricinde dilediğini yapmıştı."* (s. 86-87).

2.9.4. Din Adamı Profili

Safiye Sultan adlı romanda sultan III. Murad ve II. Mehmed'in etrafında bulunan hoca, müftü, kadı, kazasker ve şeyhülİslâm tiplemelerinin büyük kısmı olumsuz bakış açısıyla ele alınmıştır. Başta Murad'ın hocası Şeyh Şüca (s. 49-51, 57, 114-115) olmak üzere romandaki birçok şahsiyetin riyakâr ve menfaatçi olduğuna ilişkin tasvirler bir hayli fazladır. İstisna olarak Murad'ın hocalarından olan Sadettin Efendi ve Emir Buhari Dergâhı şeyhi İştipli Emir Efendi olumlu bir üslupla anlatılmıştır. Sadettin Efendi, her ne kadar bazı şahsî kusurlar taşısa da devletine bağlı ahlâklı bir devlet adamıdır. İştipli Emir Efendi ise halkın sorularına cevap veren, yeri geldikçe vaazlarında saraydaki israf ve debdebeyi eleştiren bir şahsiyettir.

Ercüment Ekrem Talu, *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında imam, molla, şeyh gibi tiplerin tamamını sadece uçkuru peşinde koşan, dalavereci ve pis adamlar olarak resmetmiştir. Örneğin mahalle imamı, Akşemseddin'deki Karagöz Şeyh, şeyhin hanımları, Sami Molla Efendi, İzzet Efendi (Beberuhi), Babımeşihat'teki hocalar, Bektaşi dervişi, ulemâ, cahil vaizler, paragöz medrese çömezleri gibi tiplerin tamamı olumsuz yönleriyle aktarılmıştır.

Beyaz Şemsiyeli adlı romanda geçen din adamları tiplerinin geneli olumsuzdur. Yazar, dini sömüren tipler olarak değerlendirdiği bu tipleri diğer karakter ve tiplerin diliyle fırsat buldukça tenkit eder. Örneğin roman tiplerinden Hacer ile mahalle kadınlarının dedikodusuna konu olan mahalle imamı, eşinin üzerine başka bir kadın getirmek ister. Anlatıcı bu mevzuyu şu diyaloglarla yansıtır:

"-Ayol, imamın Sabbek Hanım'ın başına gelenleri duydunuz mu?

-Öyle imiş, herif üstüne evleniyormuş.

-A, sahi mi? Belli idi ama. Son zamanlarda azdı idi koca imam. Bıldır yüzbaşının cenazesinde bilirsin ya, ölüyü tezkiye ederken lokma gözlerini devire devire yan odada ağlaşan karılara bakıyordu.

... (Hacer, kendisini imama layık görenlere)

- A! Estağfurullah, dedi. Allah yazdı ise bozsun. O koca göbekli, torba sakallı pinpona ne diye varayım? Hem de ortak üstüne..." (s. 9-10).

Talu, yine aynı romanında Akşemseddin semtindeki "Karagöz Şeyh" lakaplı Abdülhayr Efendi'nin olumsuz niteliklerini mahalle kadınlarının istihza ve alay dolu sohbetleri aracılığıyla okura yansıtır. Üç sayfa boyunca devam eden bu olumsuz tipoloji tasvirinin bir kısmı şu şekildedir: *"Şeyh efendi yaman bir ırz düşmanı idi. Tarikat perdesi ardında mükemmel ağını kurmuş zehirli bir kara örümcek gibi İstanbul'un her bucağından, her bir sosyal tabakasından safdil kadınları tuzağa düşürüyor, hem kesesini dolduruyor hem de nefsanî ihtiraslarını tatmin ediyordu (...) Ebulhayır Efendi Hazretleri kendisine biat etmek enayiliğinde bulunan zavallıları uluhiyetine de inandırmıştı."* (s. 12-13).

Romanın başka bir yerinde İzzet Efendi, dinden uzaklaşmasına sebep olanların başında riyakâr ve yalancı ilim adamlarının geldiğini *"Bende din, iman ne gezer? Azıcık vardı, ila-maşallah ulema geçinen heriflerde gördüğüm riya, yalan dolan onu da silip süpürdü."* cümlesiyle belirtir (s. 259).

Romanda anlatıcının din adamlarına olumsuz bakışına bir örnek de Ramazan ayı geldiğinde camilerde vaaz veren vâiz ve hocalar hakkında söyledikleridir. Ona göre

Ramazan ayı gelince sosyal yaşamda ve giyim kuşamda halkın taassubu kabarır, hocaların cahilliği ise bu taassubu körükler: *"Halkın taassubu kabarmış, had bir hastalık hâlini almış. Cahil vaizler bu taassubu, cami kürsüsünden alabildiklerine körüklemede. Çarşafının, feracesinin etekleri topuklarından biraz yukarıda, yaşmağının, pençesinin şeffaflığı azıcık ziyade, kılığı kıyafeti bir parçacık zarafete çalıp da nazarı dikkati celbeden kadınlara hakaret eden edene."* (s. 371).

Aka Gündüz'ün *Mezar Kazıcılar* adlı romanında, anlatıcının cenaze ve defin işlerinde görevli olan din adamlarıyla ilgili ifadeleri genellikle olumsuzdur. Mezarcı Sarı Dede ile bir arkadaşı bir çilingir sofrasında hocalarla ilgili şu ironik ifadeleri kullanır: *"Şu talkıncı koca imamla bir gün başım belaya girecek. Çarkına okuyacağım dürzünün ya. Sabrediyorum (...) Geçende bir zengin cenazesini mezara koyuyorduk. Bana yavaşça, yine ağzın o zıkkımdan kokuyor. Bunun sonu ne olacak? Mübarek cenazeler sarhoş eliyle gömülüyor, dedi. Ben de yavaşça sus ulan dedim. Gitti beni cenazenin sahibine şikâyet etti. Bereket versin insan adammış. Acı acı, kederli kederli güldü ve dedi ki: Hocam, cenazemiz kısmetli imiş. Rahmetli, içkiyi pek severdi. Bir sarhoş eliyle gömüldüğü için ruhu şâd olacaktır."* Sarı Dede'nin bu cümleleri üzerine arkadaşı onu destekleyerek şöyle der: *"Ne biçim iştir anlamadık ki! Namaz kılarız beğenmezler; oruç tutarız inanmazlar; rakı içeriz söylenirler; münafıklık, dedikoduculuk etmeyiz sinsi derler; narha boyun eğeriz kazdıklarımızdan şikâyet ederler."* (s. 24-25). Romanın başka bir yerinde hocaların cenaze işlerinden kâr ettiğini yine istihza dolu şu ifadelerle yansıtır: *"Eski ölülerde kâr dağılırdı. Bakarsın bir cenaze gelir, haydi hocalar dolar. Yalan yanlış okuyan okuyana... Onlar alırlar. Mezarlık boyunca ıskatçılar dizilmiş, onlar da uçlanırlar... Şusu alır busu alır, bize bir şey kalmazdı. Bari bizim gibi kazma çalsalar, ter dökseler... Yoo, hiçbir şey yapmadan bedavaya kazanırlardı."* (s. 71-72).

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, din adamlarının genellikle olumlu bir şekilde tasvir edildiği görülür. Özellikle savaş zamanında Müslümanların moralini yüksek tutmak için etkin bir şekilde hizmet ettiklerine vurgu yapılır. Romanın kahramanı Miralay Ali, erkanıharbiyede general ile görüşmek için sırasını beklerken içeriden sarıklı bir zatın "Haydi buradan defol!" diye kovulduğuna şahit olur. Başındaki sarığı, göğsündeki madalyasıyla insana emniyet veren bu zatın,

Rusların işgal ettiği bir yörenin müftüsü olduğunu öğrenir. Müftü efendi, Ruslara karşı Türkiye'yi tutmakta ve kendi bölgesinde Müslüman Türkleri, dindaşlarının yanında olmaya teşvik etmektedir. Generalin odasından kovulduğu zaman çevresini saran Müslümanlara Ruslar hakkında şöyle der: *"Din ve millet düşmanlarından bundan başka ne umulabilirdi?*" (s. 19).

Aynı romanda geçen bir başka din adamı da alay hocasıdır. Anlatıcının bu karaktere bakışı da olumludur. Rus ordusunda görevli olan Miralay Demir Ali, emrindeki Müslüman askerlerle birlikte Türk tarafına iltihak etmek için plan yaparken alay hocasından da destek alır. Alay hocasının din adamı kişiliği Miralay tarafından şöyle tasvir edilir: *"Alay hocası, Miralay'ın şimdiye kadar gördüğü ve her emrine hazır bulunan askerî imamlardan değildi. Adi bir nefer olarak hizmet etmemek için imamlığı almış bu genç hoca, eski dün uleması nesline mensuptu. İlim ve edebiyat ile meşgul, fâzıl bir adam olup asker ve zabitan arasında hürmet kazanmış, "Ben din reisiyim." demesini bilen ve kendini dinletebilecek kadar icab-ı hale göre söz söylemesini beceren zeki bir adamdı."* (s. 95).

Ercüment Ekrem Talu'nun *Bu Gönül Böyle Sevdi* adlı romanında, din ve inanç unsurlarına pek rastlanmamakla birlikte sadece bir yerde din adamı profiline yer verilir. Burada da olumsuz bir bakış açısının olduğu görülmektedir. Roman kahramanlarından Ayşe'nin vefatından sonra eve bir bekçi ile bir imam girer. O sırada telaşla doktor bulup gelen Bay Kadri onları görür. Doktor Şekip *"Vay, bize lüzum kalmamış galiba. Baksana ahret kılavuzları geliyor."* diyerek gelenleri istihza ile karşılar. Cenaze işlemleri sürerken Doktor Şekip oradan ayrılır. Bu sırada imamla ilgili şu ifadeleri kullanır: *"İmama dikkat ettin mi? Herif amma kaşarlanmış, kanıksamış; yüzünden belli. Ölüm bittabi başkalarının ölümü. Bu adamlar için bir nimet."* (s. 141).

Refik Halid Karay'ın *Sürgün* adlı romanında, Hilmi Efendi'nin Beyrut'ta yerleştiği handaki arkadaşları arasında Nuri Hoca isimli biri de vardır. Nuri Hoca; kıyafeti, sohbeti ve yaşantısı açısından olumlu bir şekilde yansıtılır: *"Nuri Hoca, tertemiz kıyafetiyle Deli Kenan'ın yanında, aynı medresede yatıp kalkan biri değil, kibar bir ziyaretçi zannedilirdi (...) Nuri Hoca, namazdan namaza büyük camiye gider, döner. Derli toplu, kıyafetine düşkün bir adam olduğundan yemeğini pişirmek,*

çamaşırını yıkamak, hatta bir şişeye sıcak su doldurup sarığını, mintanını ütülemekle vakit geçirir, şehirde pek dolaşmazmış." (s. 20).

Niyazi Ahmet Banoğlu'nun *Kafes Arkası* adlı romanının birinci kısmında mahalle imamı Esseyyid Hafız İsmail Efendi'nin emanete sahip çıkışı ve dürüstlüğü bir yandan takdir edilirken diğer yandan hocanın bu dürüstlüğü manasız bulunarak eleştirilir: *"Behçet, annesinin müjde veren mektubunu beklerken mahallemizin imamı Esseyyid Hafız İsmail imzalı bir mektup almıştı. Nefes almadan okumak istedi. Fakat daha üç satırı okur okumaz sendeledi, gözleri karardı. -Anneniz hanım sizlere ömür…" diye başlayan mektubu nasıl okuyabilirdi? (…) Esseyyid Hafız İsmail: Eşyaları bir yedi emine teslim ettim, dedikten sonra mektubunu açmadığını ve isterse tekrar geri göndereceğini ilave ediyordu. Bu sözler Behçet'e bir an için annesinin teessürünü unutturdu. Hafız İsmail'e fena halde kızmaya başladı. Bu ne kadar manasız bir dürüstlüktü! İnsan mektubu açıp okumaz mı?"* (s. 22-23).

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, güngörmüş bir hastasını muayene ederken yaşlı adam bazı hatıralarını onunla paylaşır. Bunların içinde bir cami hocasının vaazı olayı da vardır. Yaşlı adamın cami vaiziyle ilgili hatırası şu şekildedir: *"Mallarımı Halep'te satarak tekrar Adana'ya geçmiştim. Hava sıcak, vaktim de genişti. Şehre bu dördüncü ziyaretim olduğu için her tarafı biliyordum. Bu yüzden de bunaltıcı bir yaz gününde sokak sokak dolaşmak hatırımdan geçmiyordu. Serin bir camiye giderek halkla beraber vaaz eden hocayı dinlemeye başladım. Lakin azizim, adamcağız neler söylemiyordu neler… İşte, cehennemde azaplar, işkenceler, ateşler, ifritleri zebaniler var. Oraya gidenlerin vay hâline! Ama diyeceksiniz ki, biz cehennemlik değiliz, salih kişileriz. Biliniz ki ey cemaat, öyle bile olsanız gene de ahirete göçtünüz mü karşınıza sorgu melaikeleri dikilecek: Namazdan, oruçtan, hacdan, zekâttan, hayrat ve hasenattan neleriniz var, gösterin bakalım!" diye yakanıza yapışacak. Ben hem adamı dinliyor, hem ağlayan, esefle baş sallayan cemaate bakıyor, hem de benimle beraber içeri girerek bir sütuna dayandığı hâlde vaazı dinleyen bir adamın yüzündeki heyecanı seyrediyordum. Nihayet bu adam vaizi de cemaati de şaşırtan haşyet verici bir sesle haykırdı: Hoca efendi, hoca efendi! Allah adama o kadar sual sormaz. Yalnız bir şey sorar: Dünyada ben seninle idim, ya sen kiminle idin? der. Hâlâ camiin içindeki gulgule ve hocanın kürsüden kendini yere*

atması, bugünkü gibi gözümün önündedir. Öyle yavrum, iş bizimle olanla bizim de beraber olmamızda. Bunu bilip hareketlerimizi de bu bilgimizin icaplarına ayarladıktan sonra kalanı teferruat…" (s. 181-182).

Orhan Rahmi Gökçe'nin *Dağların Çocuğu* adlı romanında Ümmü Gülsüm Molla ile tasvir edilen hoca tipi olumsuzdur. Köye öğretmen olarak tayin edilen Rizan Öğretmen, ona yaklaşmaması konusunda Bekir tarafından uyarılır. Çünkü Ümmü Gülsüm Molla kötü niyetli bir büyücüdür: *"Şu çınarlı çeşmenin dibinde oturan eski kadın hocaya da Ümmü Gülsüm Molla diyorlar. Ondan da kendini sakın hoca hanım. Şirret, cadaloz bir şey! Namaz kılmayan köy kızlarını evine çağırır, tövbe çektirir, tabanlarına yedişer sopa vurur."* (s. 11).

2.10. DİN BÜYÜKLERİ

2.10.1. Hz. Ebubekir

İlk Müslümanlardan olan ve Peygamberimizin vefatından sonra halife olarak seçilen Hz. Ebubekir,[185] İslâm tarihi açısından çok önemli bir şahsiyettir. Tarihî ve edebî metinlerde cömertliği, fedakarlığı ve hayırseverliği ile öne çıkar. Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Hz. Ebubekir'in nefsanî arzulardan arınmış ideal bir Müslüman kimliğine vurgu yapılır. Roman kahramanlarından olan Hattat Gerçek Çelebi, Leyla'ya bazı nasihatlerde bulunur ve Hz. Ebubekir ile ilgili bir hadisi şu şekilde yorumlar: *"Kızım, Peygamberimiz, dostu Ebubekir'i halka şöyle tanıtmıştır: "Kim gezer bir ölü görmek isterse Ebubekir'e baksın." Niçin böyle söylemiş? Çünkü o, benliğini, varını, canını aşka tebdil etmiş, bu suretle insanlığa engel olan beşeriyet kirlerinden, arızalarından kurtulmuştur."* (s. 155).

Sâmiha Ayverdi'nin diğer bir romanı olan *Batmayan Gün'*de, Aliye babasına yazdığı bir mektubunda Profesör Kerim Bey ile sohbetlerini de aktarır. Bu sohbet sırasında çeşitli ilmî ve tasavvufî meseleler konuşulur. Profesör Kerim Bey, Aliye'ye Allah'ın mutlak vücudunu ve yaratıcı kudretini anlatırken Hz. Ebubekir'e atıfta bulunup onun şu sözünü kullanır: *"Ebubekir de 'Hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmeyeyim.' demekle Mutlak Vücud'u gördüklerini anlatmak istemişlerdir."* (s. 125).

2.10.2. Hz. Ali

İlk Müslümanlardan olan Hz. Ali,[186] Peygamberimizin damadı ve Hulefâ-yı Râşidînin de sonuncusudur. Beş yaşından itibaren Peygamberimizin terbiyesiyle yetişen Hz. Ali, cesaret timsali, ilim sahibi sahabilerdendir. Peygamberimiz bir hadisinde, *"Ben ilmin/hikmetin şehriyim, Ali ise kapısıdır. İlim isteyen bu kapıdan gelsin"*[187] buyurmuştur.

---

[185] Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 10, İstanbul 1994, s. 101-108.

[186] Ethem Ruhi Fığlalı, M. Yaşar Kandemir, "Ali", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 2, İstanbul 1989, s. 371-378.

[187] Tirmizi, Menâkıb, 20; Hakim, Müstedrek, H.No: 4612, 4613, 4614; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, H.No: 10898.

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Leyla, Hattat Gerçek Çelebi'nin manevi terbiyesinden geçerek iç yolculuğunu tamamlar. Bazen ruhî bunalımlar yaşadığı olur, ancak Çelebi'nin rehberliği sayesinde bunlardan kurtulur. Leyla, Çelebi'nin odasında kitap ve notları incelerken Hz. Ali'nin bir cümlesiyle karşılaşır. Bu cümle, içindeki esrarın çözülmesine yardımcı olur: *"Evet İmam-ı Alî'nin ölmez nefesi harikulade bir kudretle bana insan muammasının esrarını çözüyor: "Senin devan sendedir, halbuki bilmezsin. Marazın da sendedir, halbuki görmezsin. Sen kendini küçük bir cisim zannedersin, halbuki koskoca cihan sende durulmuştur."* (s. 186).

Sâmiha Ayverdi'nin bir başka romanı olan *İnsan ve Şeytan*'da da Hz. Ali'nin bir cümlesine atıfta bulunulur. Yoğun işlerinden dolayı bir müddet istirahate çekilen Doktor Şevket, uzun yıllar direnmesine rağmen karısı İsmet'in teşvikiyle ve gezmek amacıyla memleketi Bolu'ya gitmeye karar verir. Bunun üzerine İsmet, Hz. Ali'ye ait şu ifadeleri de kullanarak duyduğu sevinci dile getirir: *"Rabbimi azimlerimin olmamasıyla bildim, diyen İmamı Ali ne doğru, ne doğru söylemiş. Şu Bolu seyahati için bütün gücümle didindim de gene benim istediğim değil, onun dediği oldu."* (s. 122).

Yine Sâmiha Ayverdi'nin diğer bir romanı olan *Batmayan Gün'*de, Aliye babasına yazdığı bir mektubunda Profesör Kerim Bey'le ne konuştuklarını aktarır. Çeşitli ilmî ve tasavvufî konuların konuşulduğu bu sohbette Profesör Kerim Bey, Aliye'ye Allah'ın mutlak vücudunu ve yaratıcı kudretini anlatırken Hz. Ali'nin şu sözüne atıfta bulunur: *"İslâm büyüklerinin en salahiyetli dudağı olan İmâm-ı Alî 'Görmediğim Allah'a tapmam… demekle Mutlak vücudu gördüklerini anlatmak istemişlerdir."* (s. 125).

2.10.3. Hz. Hüseyin

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Seniye, arkadaşı Leyla'ya gönderdiği mektuplara kocasının yazmış olduğu bazı hikâyeleri de ekler. Bu hikâyelerden biri de Bulut ve Sünbül'dür. Tasavvufî mecazlarla örülü olan hikâyenin sonunda Hz. Hüseyin ve Kerbela'ya da atıfta bulunulur: *"Artık rükûunu ebedî bir*

secdeye tebdil eden sünbül, sesinin son narasını, kanının son damlasını Hüseyin uğruna veren bir Kerbela şehidi olmuştu." (s. 129).

2.10.4. Zeyd ve Zeynep

M. Turhan Tan'ın *Devrilen Kazan* adlı romanında İslâm tarihindeki bir hadisenin roman kurgusu içinde deforme edilerek aktarıldığı görülür. Hz. Peygamber'in, azadlı kölesi Zeyd'in boşadığı Zeynep ismindeki hanımla evlenmesi meselesi ilgili araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Romanda ise Kara Süleyman ismindeki yaşlı bir adamla evli olan Seher, Gülhaneli Hüseyin ismindeki güzel genci gördükten sonra ona âşık olur ve evli olmasına rağmen onu arzular. Anlatıcı tarafından İslâm tarihindeki söz konusu evlilik meselesine bu vesileyle atıfta bulunulur.

2.11. DİNÎ MEKÂNLAR

2.11.1. Medine

Hz. Peygamber'in 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden sonra İslâm tarihinde yeni bir süreç başlamıştır. Medine'ye hicretin gerçekleştiği yıl, yeni bir takvim başlangıcı olarak kabul edilmiş ve Hicri takvim buna göre oluşturulmuştur. Medine, bu tarihten sonra İslâm dünyasının belli başlı merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Hz. Peygamber'in ve başta üç büyük halife olmak üzere binlerce sahabenin kabri Medine'dedir. İslâmiyet'in sosyal hayata yerleşmesi ve dünyaya yayılması bu merkezden gerçekleşmiştir. Bu sebeple Medine, Müslümanlar için kutsal sayılan beldelerden biri sayılmaktadır. Ele aldığımız romanlarda din ve inanç unsurları bakımından Medine'nin de işlendiği görülür. Örneğin Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Aliye ile Profesör Kerim Bey sohbet ederlerken Kerim Bey'in Medine'de kaldığı zamanlardan da bahsedilir. Kerim Bey, Medine'nin önemini ve Müslümanlar için ifade ettiği değeri şöyle anlatır: *"Medine, ilk gençliğimden beri şiddetle hasretini çektiğim aşkımdı. Avrupa'dan döner dönmez orada memuriyet istedim. Bu diyarda üç sene, tam üç sene dinlendim. Ruhum aradığı istikrara kavuştu. Orada herkesi, her şeyi sevdim. Herkes ve her şey de beni sevdi. Medine sanki mücerret ruhların karargâhıdır. Medine insanı gönülden yakalar."* (s. 156)

2.11.2. İbadethâneler

Romanlarda başta İstanbul olmak üzere çeşitli şehirlerimizdeki tarihî camilerin mimarileri, minareleri, silüetleri ve minarelerinden duyulan ezan sesleriyle bir tasvir unsuru olarak yer almıştır.

Sevdiğim Adam romanının başkahramanı Aferide, ablasını ziyaret maksadıyla İstanbul'dan Edirne'ye gider. Misafir olduğu konağın penceresinden bir mimari şaheseri olan Selimiye Camii'ni görür. Aferide'nin dilinden caminin görüntüsünü *"Sağ taraftaki pencerelerden Selimiye'nin üç şerefeli minaresinin beyaz nazlı ve ince silüeti görünüyor."* cümlesiyle anlatan yazar, ibadethanenin mimari yapısındaki zarafete olan hayranlığını dile getirmiş olur (s. 51).

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında, Rana ve Talat İstanbul'dan ayrılırken gemiden şehrin silüetini izlerler. Burada İstanbul'un kadim camilerinin kubbe ve minareleri etkileyici bir şekilde tasvir edilir: *"İstanbul'un o anda harikulade bir güzelliği vardı. Ağır ve yayvan kubbelerin yanı başında Hakk'ı işaret eden birer mümin parmağı gibi göklere yükselen narin minareler…"* (s. 180).

Baha Vefa Karatay'ın *Son Tango* adlı romanında, harbiye mektebinden mezun olduktan sonra memleketi Konya'ya dönen Nazım, Haydarpaşa'dan İstanbul'un meşhur tarihî yarımadasını görür. Anlatıcı, tarihî camilerin kubbelerini şöyle tasvir eder: *"Güneşin ilk ışıklarıyla kızıllaşan büyük Türk sanatkârlarının şaheserleri kubbeler hafif bir sis tabakası içinde semada kurulmuş efsane beldelerinden bir parça hâlinde gözüküyor."* (s. 7).

Benzer bir bakış açısı Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında da vardır. Roman kahramanı Adnan'nın penceresinden İstanbul'un meşhur manzarasını şöyle görünür: *"Karşıda aşağıya doğru inen sıra sıra apartmanların arkasından yer yer kabarmış parıltılı kubbeleri ve sivrilmiş minareleriyle İstanbul ufukları görünüyordu."* (s. 16-17). Romanın ilerleyen bölümlerinde Adnan, çocukluk aşkı olan Gülsüm'ü ve onun kızı Mahmure'yi gördükten sonra altüst olan zihnini toparlamak üzere Beylerbeyi'ndeki mahalle camisine gider. Babasının öğrettiği dinî bilgilerin hazzını ve bu camiye dair çocukluğunun güzel hatıralarını tekrar yaşamak için bir öğle namazı sırasında camiye girer. Adnan'ın camiye girmeden önceki durumu ve hisleri şöyle tasvir edilir: *"Zaten bu sabah çocukluğunun o güzel mabedine sokulmak, onu kandilleriyle, mumlarıyla, levhaları ve nakışlarıyla tekrar görmek istememiş miydi? O hâlde hemen camiye gidecekti ve namaz kılmasını unutmuş olsa bile namaz kılan ihtiyarların arasına karışacak, onları seyredecekti. Belki bu ziyaret onu çoktan kaybettiği dinî vecdine götürmese de hiç şüphesiz çocukluğunun saf bir hâtırasına, bir ânına, bir saniyesine olsun götürürdü (...) Bir zamanlar mutekit babasının önünde diz çöktüğü ve başını secdeye dayadığı mihrapta muhakkak ki ruha şifa verici büyük bir sır vardı. Şimdi Adnan o sırrı bulmaya, o şifaya kavuşmaya gidiyordu."* (s. 136).

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Müslüman Türk olmasına rağmen Rus ordusunda Türkiye'ye karşı savaşan Miralay Demir Ali, işgal

ettikleri bir Müslüman beldesindeki karargâhında uyumaya çalışırken içi sıkılır ve kendisini boğan bu can sıkıntısından kurtulmak için dışarıya çıkar. Gezinirken karşısına minaresi ve mihrabı top mermisiyle delinmiş bir cami çıkar. Miralay, o yıkık minareyi ve mihrabı görünce şunları hisseder: *"Kim bilir şu minare, yüzyıllardan beri ezan sesini semalara yükselten şu minare, belki de benim emrimle atılan topla yaralanmıştır. Kim bilir belki de şu mihrap, asırlardan beri insanlara gönül kuvveti, can rahatı telkin eden şu mihrap, benim askerlerim tarafından yıkılmıştır (...) Biz kimiz? Düşman kimdir? Ben Miralay Demir Ali, kimim?"* (s. 8-9).

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, ibadethanelerden çokça söz edilir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Avrupalılar tarafından işgal edildiği dönemlerde Ayasofya Camii'ni tekrar kiliseye çevirme arzuları Hıristiyanların İstanbul'u istemesindeki en büyük sebeplerden biridir. Romanda bu hususa birçok yerde vurgu yapılır. Roman anlatıcısı, bir dipnotta Hıristiyan zihniyetinin Ayasofya hakkındaki düşüncelerini şöyle yorumlar: *"Rus hükümetleri, mutaassıp Rus ahalisine hedefin Ayasofya'yı kurtarmak ve tekrar kilise yapmak olduğunu söylerler ve öyle gösterirler. Hatta İstanbul'un zaptı hâlinde Ayasofya'nın üstüne konacak olan haç ile minareye asılacak çan, çoktan beri hazırlanmış, Sivastopol şehrinde fırsat bekliyorlardı."* (s. 29).

Refik Halid Karay ise bir şehrin cami ve minarelerinin bolluğunu, o beldenin daha aşina ve "bizden" bir kimlik taşıdığını söyler. Yazarın *Sürgün* adlı romanında Hilmi Efendi Beyrut'tan Şam'a gelince yüreğinde bir ferahlama hisseder. Bunun sebebi de Şam'ın, minare ve kubbelerle süslenmiş siluetinin kendisine aşina gelmesi ve Anadolu'yu hatırlatmasıdır: "*Şam… Hilmi Efendi kendisini bir büyük Anadolu şehrinde sanıyor (...) Cami ve minare bolluğu, türbeler, ezan sesleri. Beyrut'ta iki sene yaşadığı muhiti bir türlü benimseyememişti. Gözlerini taş binalara, muntazam parke caddelere alıştıramamış, şehri saran Hıristiyanlık ve melezlik havasına ısınamamıştı. Burada memleketine uzak olduğuna bile inanmıyor, zannediyor ki şöyle şimale doğru biraz daha gitse Türkiye'ye girmiş olacak."* (s. 80).

2.12. İSLÂM DÜNYASI VE İTTİHÂD-I İSLÂM

İslâm dini, Hz. Ömer döneminden Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemine kadar üç kıta üzerinde yayılmaya devam etmiştir. Tarih boyunca kurulan büyük İslâm devletleri fetih anlayışıyla hareket etmiş ve nihayet Avrupa içlerine kadar ilerlemişlerdir. Bununla birlikte İslâm topraklarında hâkimiyeti sağlamak için Müslüman toplumlar arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ve savaşlar da çıkmıştır. Müslüman devletlerin anlaşmazlığa düşmesi, bir ittihâd-ı İslâm düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in seferlerini doğuya yapmasının ve zamanın iki büyük İslâm devletini kontrolü altına almasının sebeplerinden biri de söz konusu ittihâd-ı İslâm davasıdır. Fransız İhtilâli'nden sonra devletlerin ulus merkezli yönetim anlayışı ile İslâm Birliği kavramının aşınmaya başladığı görülür. Özellikle birçok İslâm toplumunu bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkılması bu süreci hızlandırmış ve birçok yeni Müslüman devlet ortaya çıkmıştır. Bu yeni durum İslâm topraklarını sükunete kavuşturmak yerine daha sancılı durumlara sokmuş, Batılı ülkelerin etkisiyle Müslüman toplumlar neredeyse birbiriyle düşman hâline getirilmiştir.

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Orta Asya'daki Müslüman toplumların Rus ordusu emrinde Osmanlı'ya karşı savaştığı belirtilir. Rus ordusunda görevli Müslüman komutanlardan olan Miralay Demir Ali, Türkiye'ye karşı Rus ve İngiliz ittifakının konuşulduğu askerî bir toplantıya katılır. Orada Fransız bir yetkilinin İslâm dünyası hakkındaki tespitleri ilginçtir. Ona göre Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşa katılması yanlıştır. Bu savaşta hiçbir İslâm devleti Osmanlı'nın yanında yer almamıştır. Hindistan'daki Müslümanlar İngilizlerin emrinde, Kuzay Afrika'nın Müslüman ülkeleri Fransızların emrinde ve Orta Asya'daki Müslüman ve Türk toplulukları Rusların emrinde Türklere karşı savaşmıştır. Osmanlı'nın Alman yanlısı siyaseti İslâm dünyası açısından çok zararlıdır. Fransız komutan, kendi ülkelerinde Müslümanların son derece rahat olduklarını ve Fransızları sevdiklerini eklemeyi de ihmal etmez (s. 57-58).

Aynı romanın bir başka yerinde Türkiye'nin İslâm dünyası açısından ne kadar değerli olduğuna vurgu yapılır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, hilafet merkezi olan İstanbul'da ve Anadolu topraklarında yaşanan işgallerin aslında bir haç-hilal

kavgasının devamı olduğu belirtilir. Emrindeki Müslüman askerlerle birlikte Türk tarafına iltihak etmeyi düşünen Miralay Demir Ali, iltihak planlarını alay imamıyla da paylaşır. Meseleyi müzakere ederken Türkiye'nin İslâm dünyası için ne anlama geldiğini şu ifadelerle vurgular: *"Türk milliyetine mensup ayrı ayrı halkları, Türk dünyasının bir cüz'ü ve bir tespihin ayrı ayrı taneleri gibi telakki edeceğine eminim. Hiç şüphesiz ki bu tespihin baş tanesi, yani Bismillah'ı sence de Türkiye'dir (...) Bizim ise istinatgâhımız yalnız ve ancak Türkiye'dir. Şimdi de onu mahvetmek istiyorlar. Yani tespihimizin baş imamesini ortadan kaldırmak için bu tespihin ipini kesmeye ve diğer tanelerle olan rabıtasını tamamıyla kırmaya azmetmiş bulunuyorlar. Hatta bu dakikada o mukaddes tespihin ipini kesmek vazifesini bizim kendimize yükletmişlerdir."* (s. 96-97).

2.12.1. Hilafet

İslâm dininin bütün nizamını yirmi üç sene zarfında tesis ettikten sonra dünyaya veda eden Hz. Peygamber'den sonra İslâm tarihinde hilafet dönemi başlar. Dört büyük halife ile başlayan bu süreç cumhuriyet döneminde hilafetin kaldırılmasıyla sona erer. Hem siyasî hem de dinî bulunan hilafet kavramı çoğu kez devlet yönetimi, dünya üzerindeki diğer milletler üzerinde siyasî ve sosyal nüfuz alanı olarak da kullanılmıştır. İslâm dünyasını manevî bir dinamik üzerinden birleştirmeyi amaçlayan bu kavram, Osmanlı Devleti'nin son döneminde işlevini büyük oranda yitirdiği için cumhuriyet döneminde ilga edilmiştir. Ele aldığımız romanların bir kısmında Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı ve hilafet meselesi de irdelenmiştir. Görülebildiği kadarıyla bu romanların büyük kısmında hilafet ve saltanat meselesi birlikte ele alınmış ve sert ifadelerle eleştirilmiştir. Kimi romanlarda ise özellikle istiklal harbi sırasında İstanbul hükümeti ile Ankara hükümeti arasındaki fikir ayrışmaları hilafet zeminine de çekilmiş ve halifeliğe ilişkin eleştirel ifadelere yer verilmiştir.

Mükerrem Kâmil Su'nun *Ateşten Damla* adlı romanında, istiklal savaşı sırasında İstanbul hükümeti ile yeni kurulan Ankara hükümeti taraftarları arasındaki ciddi anlaşmazlıklardan söz edilir. Aslında vatanın düşman işgalinden kurtulması konusundaki hedef ve amaçları aynı olan bu iki grup arasındaki görüş farkı sonraki dönemlerde derinleşecektir. Roman karakteri Ahmet ile babasının yaşadığı tartışma

bunun bir örneğidir. Kuvayı milliye cephesinde savaşan Ahmet, padişah yanlısı olan babası ile anlaşamaz. Ahmet, babasının yaşadığı çiftliğe gelerek orayı yakmak ister. Annesi ise oğluna engel olmak için çabalar. Bu hengamede oğluna şu ifadelerle seslenir: *"Çocuğum, lüzumsuz yere elini kanla boyama, dedi. Babana kin gütme yavrum. O, ne olsa eski kafalı, öteden beri ruhu istibdat mayasıyla yoğrulmuş bir adam. Gözünü açmış, padişahın peygamber vekili olduğuna inanmış. Sen milli bir davanın yolcusu olduğun için şuurla hareket ediyorsun. O ise görgüsüz ve yanlış bilgisi yüzünden gözü kapalı bir felakete sürükleniyor. Ve ben, birbirine bu en yakın iki insanın, baba ile oğulun iki ayrı yolda yürümelerinden ne kadar çok eza duyuyorum. Yurda düşman, yuvaya kundak sokan şu vatan hainleri kahrolsunlar."* (s. 100).

Hilmi Ziya Ülken'in *Posta Yolu* adlı romanında II. Meşrutiyet devrinde ve istiklal harbi sırasında kimi vatandaşların hilafetten medet ummaları şiddetle eleştirilir. Halifenin, memleketin kurtuluşu için herhangi bir faaliyete geçmediği iddia edilerek hilafet ve salatanat kurumları tenkit edilir. Yazarın bazı ifadeleri şöyledir: *"Çetelerin Yunanlılarla boğuştuğu haberi İstanbul'da çalkalandığı zaman her tarafta vatanın baştanbaşa düşman istlasını uğrayacağı söyleniyor. Hâlâ, halife ordusunu bekleyenler, yedi düvele meydan okuyan ve "Sancak-ı Şerîf'in" çıkacağına inananlar var. "Kimse yerinden kımıldamasın, Bir ferdin burnu kanamadan her şey dünya nizamına göre halifenin iradesiyle hallolacaktır." dedikleri zaman hakikaten halkın bunu dinî bir itaatle dinlyeceği muhakkak görülüyordu."* (s. 81-82. Benzer bir örnek için bk. s. 219).

2.12.2. Mezhepler ve İnanışlar

Halid Refik Karay'ın *Sürgün* adlı romanında, Beyrut'taki eski bir medrese odasında kalan Nuri Hoca ve Şair Deli Kenan arasında dinî mevzular üzerine bir tartışma çıkar. Tartışma esnasında rintlik damarı da bulunan Şair Deli Kenan, arkadaşı Nuri Hoca'yı Hanefî mezhebine bağlı olmakla eleştirir. Yazar bu tartışmayı şöyle tasvir eder: *"Nuri Hoca bir hadis zikrinden sonra tefsire geçiyordu. Derken deli şair bu hadisin tercümesi meselesinde sarıklı ahbabıyla bir münakaşa çıkardı. Siz ulemâ-yı rusûmdansınız. İmamı Azam'ın kuru mezhebiyle âmilsiniz. Bu öyle adi, yavan manada söylenmemiştir. Sûfiyyûn indinde…" mukaddemesiyle gelmiş geçmiş ne kadar*

evliya, enbiya varsa saydı, döktü. Ne İncil kaldı ne Tevrat. Bütün bildiklerini ortaya karmakarışık, hiddetle bohçasını, sandığını, yol çantasını yere silken bir adam gibi serdi, dağıttı." (s. 21-22)

Niyazi Ağırnaslı'nın *Elem Kaynağı* adlı romanında, Ömer toplumun düşünce yapısını, siyasal tercihlerini ve inanç hususiyetlerini sorgularken dinî ve siyasî mezheplerin nasıl işlev gördüğünü şu ifadelerle anlatır: *"Her mezhep dünyayı cennet yapacağını ilan eder. Cennet meraklıları safiyet ve masumiyet derecesine ve mensup olduğu içtimaî sınıfa göre mezheplerin taraftar adedini arttırmaya hizmet eder."* (s. 78)

2.13. MİSTİSİZM, TASAVVUF VE TARİKATLAR

2.13.1. İlâhî Aşka Ermek

Tasavvufun en önemli hedeflerinden biri mecazî olan aşklardan; yani bedenî arzular, para, makam vb. şeylerden sıyrılıp hakikî olan aşka erişmektir. Hakikî aşka erişmenin yolu da kalbini dünyaya ait şeylere bağlamamak ve yaratıcıyı bulmak için çaba harcamaktır. Mutasavvıflar bu hedefe ulaşabilmek için çeşitli yöntemler denemişlerdir. Değerlendirilen romanlarda da tasavvuftaki bu ilahî aşk konusunun ele alındığı görülmektedir. Örneğin Halid Refik Karay'ın *Sürgün* adlı romanında, Hilmi Efendi Beyrut'a gelen Şehzade Keramettin'in maiyetinde çalışan Suzidil Kalfa'ya masum duygularla bağlanır. Beraber oldukları zamanlarda aklına herhangi bir kötü düşünce getirmeden onunla yarenlik eder. Suzidil, Mısır'a gittikten sonra Hilmi Efendi, onun sevgisini ömrünün sonuna kadar içinde taşır. Yazar, Hilmi Efendi'nin bu sevgisini ilâhî aşk olarak yorumlar: *"Suzidil, Hilmi Efendi'yi unutmuş olabilirdi. Fakat Hilmi Efendi onu unutmamaktan, vefasından, sadakatinden dinî bir zevk duyuyor, cemaline tutkun kalmaktan safiyâne neşeler topluyordu. -Benimki adi bir gönül veriş değil, diyordu. Hak âşıkı oldum, onun hüsnünde Allah'ın sıfatını görüyorum. Sevgilisini düşüne düşüne dervişlerin cezbe dedikleri bir keyfe, bir kendinden geçişe kapılıyor, nur içine yüzüyordu."* (s. 168).

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında da mecazi aşktan hakiki aşka geçişi simgeleyen bazı ifadelere rastlanır. Nefsani arzulardan sıyrıldıktan sonra yaratılana duyulan aşk, aslında gerçek güzellik olan Hüsn-i Mutlak'a duyulan aşktır. Romanda Leyla, çevresindekilerin yani Hattat Gerçek Çelebi'nin, Ayşe'nin ve Ekmel Haydar'ın içine düştükleri aşkı böyle bir aşk olarak tanımlar. Leyla'nın ifadeleri şöyledir: *"Fakat artık ben onu görüyorum; hem pek iyi, pek aşikâr görüyorum. Geçen akşam Ekmel Haydar'ın, Eflâtun'dan söylediği şu sözler ne kadar manidardı: "Sevgili, kendisinde Hüsn-i Mutlak'ın bir sureti bulunandır." Bunu yalnız Eflâtun söylemiyor Ekmel Bey… Onu sen de tasdik ediyorsun. Bu "güzellik"ten körlerin bile gözlerine nur gelir. Kim ne derse desin artık onu görmemezlikten gelemeyeceğim."* (s. 136-137).

2.13.2. Yaratılış (Bezm-i Elest, Kalu Bela, Reenkarnasyon)

"Kâlû Belâ" kavramı, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bir ifade olup Allah'ın kullarına ilettiği "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*"[188] sorusuna cevaben kullar tarafından söylenmiştir. Allah ile kulları arasında geçen bu sözleşmeye *bezm-i elest, bezm-i ezel, mîsâk, belâ ahdi* gibi isimler verilmiştir.[189] Kur'ân'da yaratılış hakkında birçok ayet bulunmaktadır.[190] İncelenen eserlerde yaratılış ve Elest Meclisi daha çok karakterler arasında dünya hayatından önce bir birlikteliğin olduğunu vurgulamak amacıyla kullanılmıştır.

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Seniye, arkadaşı Leyla'ya yazdığı mektuplara kocası Ekmel Haydar'ın yazdığı hikâyelerden bazı parçaları da ekler. Bu yazıların birinde Ekmel Haydar'ın tasavvuf düşüncesinde yeri olan bezm-i elest kavramına da temas eder: *"Ben lâhût âleminde buyruğuna şerîk olmayan bir şâh idim. Bir aşk dalgası geldi, serefrâz ve âzâd olan bu başı sernigûn etti, yerlere düşürdü. Başımı yere koymuşsam ne gam! Mademki o toprağa sevdiğimin ayağı basmış, o toprak, sevdiğimin ikbal ve saltanatının oyun meydanı olmuştur. Onun salınıp gezdiği toprak semâvâttan daha yüce, ay ve güneşten daha parlaktır."* (s. 13-14). Ekmel Haydar, cümlelerinin devamında ruhlar âleminden süflî âleme, yani dünyaya inişini (kavs-i nüzûl) ve burada hakikî aşka eriştiğini de anlatır: *"Bana dediler ki: Yazık değil mi sana, niçin lâhuttan bu süflî cihana nüzul ettin?" Ettimse ne oldu? O menzilden yere ayak basarken boş kalan tahtıma sevdiğimi yükselttim. Bir zamanlar o bana tapardı, şimdi ben ona tapıyorum."* (s. 14).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Ömer, gemide gördüğü bir genç kızı sanki çok önceden tanıyormuş gibi olur. Ona göre bu tanışma belki de dünyanın ve evrenin yaratılmadığı bir zamanda gerçekleşmiştir. Ömer uzaktan gördüğü kız hakkında arkadaşı Nihat'a şunları söyler: *"Şu anda ömrümün en ehemmiyetli dakikalarını yaşıyorum. Hislerim beni şimdiye kadar asla aldatmamıştır. Müthiş bir şey oldu veya olacak. Şurada gördüğüm genç kız, bana daha dünyaya*

[188] A'raf 172, **Kur'ân-ı Kerîm**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 172.
[189] Selim Özarslan, "Kâlû Belâ Kavramı Üzerine Bir İnceleme", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı, S 5, Elazığ 2000, s. 527.
[190] Konu hakkında bk. Ömer Özsoy; İlhami Güler, **Konularına Göre Kur'an** (Sistematik Kur'an Fihristi), Fecr Yayınları, Ankara 2015, s. 32-46.

gelmeden, daha dünyanın, daha kâinatın teşekkül ettiği sıralardan tanıdığım birisi gibi geldi. Sana nasıl anlatabilirim?" (s. 11). Arkadaşı Nihat'ın bu sözleri ciddiye almamasına rağmen Ömer görüşünde ısrarcıdır. Arkadaşına şunları söyler: *"Muhakkak ki beni görür görmez tanıyacaktır. Başka türlü olmasına imkân yok. Ve tanıyınca bunu saklayamayacak. Gel istersen beraber gidelim, sen biraz arkamda dur. Bizi dinle. Aslını bilmediğimiz âlemlerde tanıştığımız bir kızla konuşmamız herhalde alelâde olmayacaktır."* (s. 13). Ömer, ciddiyetle söylediği bu sözlerden sonra kızla konuşmak için o tarafa yönelir. Tam o sırada Ömer'in aşina olduğu bir ses gelir. Kendisine seslenen kişi, genç kız ile birlikte oturan orta yaşlı bir kadındır. Yani genç kızın teyzesi ve Ömer'in de uzaktan akrabasıdır. Nihat bu durumu fark edince Ömer'i alaya alarak şu ifadeleri kullanır: *"Demek kâinatın teşekkülü sıralarında ahbaplık tesis ettiğini söylediğin taze, akrabadan imiş! Çocukluğunuzda ihtimal beraber oynadınız. İhtimal hafızanın bir köşesinde o eski çocuk çehresinin birkaç çizgisi canlandı. Ve senin o daima kırk bir derece-i hararette çalışan dimağın, işi derhal esrarengiz örtülere bürüdü. Komik adamsın vesselam."* (s. 17). Ömer'in iddialı bir şekilde ileri sürdüğü bu fikirler, bazı dinlerin ve inanç yapılarının sistemlerinde var olan ilk âlem=ruhlar âlemi ve ilk yaratılışa dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'deki *elestü bi-rabbiküm* ve *kâlû belâ* ibarelerine dayanarak bezm-i elest veya kâlû belâ şeklinde sembolleşen bu düşünce biçimi tasavvufta da yerleşik bir inanç olgusu olarak yaşamaya devam etmektedir.

2.13.3. Tasavvuf ve İlim

Tasavvuf ve ilim teoride ve pratikte, yüzyıllar boyu birbirine mesafeli iki kavram olarak yer almıştır. Tasavvufî bilginin daha soyut verilere dayanması ilimle aralarındaki bu mesafeli duruşu açıklamaktadır. "*Tasavvufî bilgi, kâinatın ve Allah'ın hakikatini kalben keşfedip ruhen idrak etmeye dayanır*."[191]

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Leyla, Hattat Gerçek Çelebi ile tanıştıktan sonra bambaşka bir ruh haleti içine girer. Bu değişikliğini mektuplarıyla

[191] A. Azmi Bilgin, "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti", **Türkiyat Mecmuası,** C 24, Bahar 2014, s. 3.

arkadaşı Seniye'ye anlatır. Seniye yazdığı cevabî mektupta Gerçek Çelebi'nin karakteri üzerinden ilim ve tasavvuf mukayesesine girer:

"Belki bu ihtiyarın sanat ve hikmetle ihya olmuş, sürükleyici bir mevcudiyeti vardır; fakat bütün bunlara, bu kıymetlere rağmen, o nefsinde külli bir kudret cemetmiş dört başı mamurlardan olamaz. Anlar saftırlar, temiz, dürüst, gani ve sakindirler. Ancak bütün bu vasıfları ile beşeriyetin bir veçhesini terbiye ederler, diğerlerine sözleri geçmez. Onlar ilimsiz muallimlerdir. Bertrand Roussel der ki: "Birbirine pek muhalif iken iki meyelan, insanların bazılarını ilme, bazılarını tasavvufa doğru sevk etmektedir."

Onlardan bazıları yalnız bu iki meyelandan birinin sevkiyle büyük oldukları gibi bazıları da diğerinin sevkiyle yükselmişlerdir. Mesela bir İngiliz filozofu olan Hume'da şüphesiz ilim meyelanı hâkimdir. Halbuki William Black'da ilme karşı şiddetli bir husumetle, derin bir tasavvuf irfanı birleşmiştir. Fakat hükemânın çoğu ilimle tasavvuf ihtiyacını birlikte duymuşlar ve bu iki şubede yed-i tûlâ sahibi olmuşlardır. Mevlânâ ve Eflâtûn gibi…" (s. 34).

2.13.4. İnsanın Yaratılış Amacı

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Doktor Cevat, meslektaşı ve arkadaşı Hüsnü ile sohbet ederken konu insanın mahiyetine gelir. Hüsnü; manevi olana inanmadığını, hocası Profesör Kerim Bey'in bu ilimlerle boş yere iştigal ettiğini ileri sürünce Cevat, hocasını savunur ve onun aslında ruh denilen muammanın fizyolojik ve anatomik kıymetini anlatabilmek için bu konulara eğildiğini söyler. Ardından insanın varlığını şöyle tahlil eder: *"Şu üç arşın boyundaki vücuda neler, ne harikalar sığdırılmıştır! Ne ararsan orada ara! Esasen insan bu dünyaya kendini okumak, bilmek için gelmiştir. Eğer kendi vücudunun kitabını okumazsan sair kitapları yutsan da boştur. Hocam profesörlerin en çalışkanıdır."* (s. 65).

2.13.5. Derviş

Tarikat erbabı olan bazı sıra dışı dervişlerin de romanlarda anlatıldığı görülür. Söz gelimi M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* romanında, Sultan Murad'ın oğlu Mehmed için tertip edilen sünnet eğlencelerinde derviş takımının geçit resmi düzenlenir.

Romancının anlattığı kadarıyla söz konusu geçitte yer alan dervişlerin Kalenderî veya Rufaî tarikatlarına mensup olanların yaptığı hareketlere benzer gösteriler icra ettikleri anlaşılmaktadır. Anlatıcı bu dervişlerin gösterilerini şöyle tasvir eder: *"Dervişlerin gösterdiği alay da ilgi uyandırdı. Bunların bir kısmı ağızlarına, ateşte kıpkırmızı hâle getirilmiş demirler alıyorlardı. Bir takımı bıçak yutuyor veya ona benzeyen şeyler yapıyorlardı. O surette ki şu garip kafilenin geçtiği sokaklara nâzır pencerelerde oturmuş kadınların içinde bayılanlar vardı. Bir derviş yılanlarla dolu bir fıçının içine girdi. Bir başkası göğsüne ancak sekiz kişinin kaldırabileceği ağırlıkta bir taş koydurarak bunu göğsü üzerinde parça parça ettirdi."* (s. 180).

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında bir tarikata veya bir şeyhe bağlanan saf derviş tipi olarak karşımıza Hacı Dede çıkar. Şeyhi tarafından Kani Paşa'nın hizmetine gönderilen Hacı Dede, kendisine bir zaman tayin edilmediği için ömrünün sonuna kadar orada kalır. Nadire Hanım'ın her türlü eziyetine rağmen "eyvallah" diyerek yaşadıklarını bir nefis terbiyesi olarak görür. Yazar, Hacı Dede'nin mütevekkil ve saf hâlini şöyle tasvir eder: *"Hacı Dede cahil bir adamdı. Bütün şahsiyeti, sonsuz bir samimiyetle hudutsuz bir sabırdan ibaretti. Şeyh ona, Hacı demişti, sen artık Kani Paşa'nın yanında bulunacaksın. Zaman tayin edilmediği için Hacı Dede bunu, kendisinin maneviyat âleminde tekâmülü için şeyhi tarafından emredilmiş bir riyazet gibi telakki ediyordu. Fakat seneler geçtiği hâlde riyazet bitmiyor, Hacı Dede olduğu yerde sayıyordu (...) Nadire Hanım'ın haksız hücumları karşısında bazen şeyhini düşünür, kendi kendine "Erenler fakiri nefs-i emmareden kurtarmak için daha bir müddet çile çekmekliğimi münasip görmüşler olacak" diyordu (...) Hacı Dede'nin tarikat felsefesinden bildiği bileceği bazı tabirlerden ibaretti. Şeyhinden bahsederken "erenler" sıfatını kullanır, kendisinden daima "fakir" diye bahseder; karısına "hatun", paraya "mangır" der ve hepsini bir "eyvallah" ile cem ederek işin içinden çıkardı."* (s. 19-20).

2.13.6. Tasavvufa Olumsuz Bakışlar

Kimi romanlarda tasavvuf ve tarikatlere bakışın olumsuz olduğu fark edilir. Özellikle tasavvuf çevrelerinde bireylere tavsiye edilen tevekkül, sabır gibi davranış biçimlerinin pasiflik biçiminde algılanması, kimi tasavvufî kavramların artık

köhneleşmiş unsurlar şeklinde yorumlanması ve tasavvufun "birtakım mistik hezeyanlar" olarak okura sunulması göze çarpan hususlardır.

Hilmi Ziya Ülken'in *Posta Yolu* adlı romanında anlatıcının mistisizim ve hikmet konularına istihza ile baktığı görülür. Roman kahramanı Murad ve arkadaşları, tekerleği bozulan arabalarını tamir ettimek için Ali Usta'ya getirirler. Murad ve arkadaşlarının aksine tasavvuf ve keramete inanan Ali Usta bir yandan tamirle uğraşırken diğer yandan bu konularda onlarla sohbet etmeye çalışır. Anlatıcının tasvirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Murad ve arkadaşları, Ali Usta'nın sözlerine inanmazlar. Söz konusu ifadeler şu şekildedir: *"Demir tavında dövülür. İnsan da böyle. Şu tahta parçasına ne şekil versen onu alırsın. İşte buna hikmet derler. İz'an ile dinleyip künhüne varmalı. Herkesin kârı değil. Erenler her yerde ayandır, ama iş onu görmede. Göz deyince budak deliği anlama. Basiret gözü başka şey. O da her yerde bulunmaz. Cem ile cem olmak gerek. Ne demek bilir misin? İzharı da müşkül izmârı da. Farktan cem'e yükselmeyince bunu anlamazsın. Bu işlere akıl ermez. O başka dildir, başka âlemdir. Sizi Kalaycı Dede'ye götürmeliyim de dünya ve mafihayı anlayasınız. Bakın bakalım bu sizin mürekkep yalamış ulemanız kaç para eder? Seve yükü kitap devirseniz neye yarar? Ağzı karalıktan fayda gelmez. Bu ulemanın aldığı yol bir arpa boyudur. Erenler bu sırada kuş gibi dağları aşar. Araba otomobil dediğin nedir ki!.. Dede Hazretleri bir ibrik dökümünde Arabistan'a gidip geldiler. İş o mertebeye varmada."* (s. 114-115).

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında tasavvufî yorumların yer yer kullanıldığı görülür. Özellikle tarikat erbabı olan şeyhlerin kimi devlet meselelerine ve sosyal olaylara dair yorumları, çözüm önerileri roman içerisinde işlenen konulardandır. Bununla birlikte kimi tasavvufî düşünceler neredeyse istihza ile değerlendirilir. Bir yerde Sultan Murad'ın, kendisine hediye edilen iki güzel cariye karşısındaki tavrı, tasavvuftaki vahdet-kesret ikilemi ile anlatılır. Murad'ın kız kardeşi İsmihan Sultan, Safo'nun etkisini kırmak için padişaha birbirinden güzel ve yetenekli iki cariye takdim eder. Murad'ın kızlarla birlikte gidişi şöyle tasvir edilir: *"Bu gidiş, kesretten vahdete geçmek, ağyâr âleminden kurtulup halvete kavuşmak demekti (...) Maddenin eriyip manasının tebellür etmesini, lafzın gidip mefhumun meydana*

çıkmasını, kalıpların yerinde kalplerin memzuç ve müttehid geçmesini özlemekteydi." (s. 151).

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, kendi düşünce romanını yazan Cevad, yeryüzündeki inanç yapılarının insan vehmiyle üretilen düşünceler olduğunu düşünür ve tasavvufi akımlara olumsuz gözle bakar. Ona göre Hıristiyan inanç yapısının sanat eserlerine yansıması, sanatın ilerlemesine herhangi bir katkı sağlamamıştır. Benzer şekilde doğu dünyasında üretilen mistik akımlar da sanata herhangi bir şey katmamıştır. Cevad, *"şarkın sanat hayatındaki tasavvuf edebiyatının, mistik ruh hezeyanlarından ileri gitmediğini"* düşünür (s. 154).

Romanın ilerleyen kısımlarında yazarın mistisizm hakkındaki olumsuz kanaatleri daha detaylı bir şekilde işlenir. Cevad, nefis denilen şeyin, bütün ruhumuzu etkileyen habis bir kuvvet olduğunu ve daima irademize galip geldiğini düşünür. Vücudumuzun içinde saklanan bu kuvvet insanları târik-i dünyâ gibi şehirlerden kaçıp uzaklaşmaya mecbur etmiştir. *"Tibet yaylalarında yarı aç yaşayan Lamalar, Alp eteklerinde taş duvarlar içinde erkek yüzü görmeden ömür tüketen Hıristiyan dişileri, kum çöllerinde ve Aynaroz kayalarında kadın kokusu duymayan, fenâfillah için tövbe ve istiğfar eden softalar, hep irade zaaflarını tepmeye çalışan biçarelerdir. Bu nefis riyazetinin onlara ne kazandırıp ne kaybettirdiğini öğrenmeye ne lüzum var?"* (s. 172-173).

Hayatın sosyal ve bireysel alanlarına dair sıkıntılarına karşı kimi zaman güvenli bir liman olarak tercih edilen tasavvuf dünyası, aslında kişiyi olaylara karşı daha tevekküllü ve nikbin bir bakış açısına yönlendirmektedir. Örneğin Etem İzzet Benice'nin *Sen de Seveceksin* adlı romanındaki Lutfiye, küçüklüğünden beri yaşadığı sıkıntıları, bahtsız olmasıyla ilişkilendirir. Doğuşundaki bu alın yazısını mutasavvıfların yorumladıkları gibi tevekkülle karşılanacak bir durum olmadığını, cümleleriyle okura hissettirir: *"Abla senin anlayacağın ben bahtsız bir kadınım. Bunu ne yapsam değiştiremem. Doğuşumdaki alın yazım bu. Tekke felsefesinin "kader-i İlâhî, cilve-i İlâhî" dediği şeylere inanmıyoruz. Fakat muhakkak ki tabiatın ve yaradışın inanılacak tarafları var."* (s. 98).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında resmedilen Şair Emin Kâmil tipi işi gücü olmayan bir mirasyedidir. Ara sıra mecmualara şiir gönderip can sıkıntısından kurtulmayı deneyen şair, Budizm'e ve Çinli Laotse'nin fikirlerine yönelir. Bir süre sonra bunları bir kenara bırakıp tasavvufa meyleder. Muhyiddîn-i Arabî'ye ve Hallâc-ı Mansûr'a yönelen şair onlarla ilgili yalan yanlış bilgiler edinir: *"Genç şair, bir sene gibi az bir zamanda Buda'yıı Laotse'yi deneyip bırakmış, nihayet Muhyiddîn-i Arabî ile Hallâc-ı Mansûr'da karar kılmıştı. Yeni öğrendiği ve yanlış telaffuz ettiği Arapça ibareler söylüyor, münasebetli münasebetsiz beyitler okuyor*

Mansûr enelhak söyledi

Haktır sözü Hak söyledi

dedikten sonra bu hikmetin nasıl tefsir edildiğini görmek için gözlerini kırpıştırarak etrafına bakıyordu." (s. 230-231).

2.13.7. Mevlânâ ve Mevlevîlik

İncelenen romanlarda en çok dile getirilen mutasavvıf şahsiyetin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olduğu görülmektedir. Özellikle Sâmiha Ayverdi'nin vurguladığı Mevlevî öğretisi[192] çeşitli şiir parçacıklarıyla renklendirilmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, Mevlânâ'nın dinî-tasavvufî bakış açısını yansıtan şiirlerine ve cümlelerine çokça yer verilir. Romanın başkişisi olan Leyla ve mürşid sembolü olarak öne çıkan Hattat Gerçek Çelebi, Mevlânâ'nın düşüncelerine sıkça atıfta bulunur. Kendi arzusuyla İstanbul'dan Konya'ya gelen Leyla bir yandan öğretmenlik mesleğini icra ederken diğer yandan Gerçek Çelebi'nin irşadıyla ruhî yolculuğuna da devam eder. Çelebi'yi ilk ziyaretinde evin duvarlarındaki tabloları hayretle temaşa eder. Tablolarda Mevlânâ'nın dünyaca meşhur eseri Mesnevî'nin bazı beyitleri de yer almaktadır. Ayverdi, Leyla karakterinin diliyle söz konusu Mesnevî beyitlerini şöyle yorumlar:

"İşte talik yazı ile yazılmış harikulade bir Farisî beyit:

[192] Mevleviyye/Mevlevîlik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 29, İstanbul 2004, s. 468-475.

Âteşest in bâng-i nây nist bâd

Her ki in âteş nedâred nist bâd

Bu nâyın sadası ateştir, hava değildir; kim ki bu ateşi tutmadıysa yok olsun!

Çelebi'nin çok iyi bildiği Farsçayı ne ise az çok anlıyorum. Fakat bu anlayış ne kadar sathi, ne kadar âmî... Halbuki benim sırf dış manasını anladığım bu beyit, Çelebi'nin kağıtları bak nasıl anlatıyor: "Bu nâyın, yani kâmil insanın sadası ateştir; nefes, hava değil, vahy ü ilhamdır. Bu ateşi bilmek ve görmek isteyenler için yok olmak, kendi mevhum benliğini bırakıp hakikî hüviyetini bulmak gerekir. Çünkü yokluk, tecelli ateşini iltimasa vesiledir. Bu yolda herkes fenâsı miktarı bekâ bulur."

Benim anlayışımla Çelebi'nin anlatışı arasında ne azim bir fark var. Sanki benimki dünya, onunki dünya içinde mana. Bu beytin manasını, duvarın diğer boşluğundaki:

Bişnev ez ney çün hikâyet miküned

Ez cüdâyîhâ şikâyet miküned

beytinin manasıyla itmam ediyor. Çelebi'nin kağıtları arasında bunun da tefsirini arıyorum, fakat bütün tecessüsüme rağmen yok, yok... Sabrediyorum, bekliyorum. Sokak kapısını bir anahtar açıncaya kadar bu odada bekliyorum. Nihayet hiçbir şeye hayret etmeyen büyük ihtiyar, akşam yarı karanlıkta içeri giriyor ve geç vakte kadar burada kalışımdan da mütehayyir görünmeden beni dinliyor, dinliyor... Sonra soluk dudakları, yüzündeki vecdî aydınlığın şeraresini ağır ağır dökerek söylemeye başlıyor:

"İşit nâydan, nasıl hikâyet ediyor, uzaklıklardan şikâyet ediyor. Birlik dünyasına müstağrak olan kâmil insan uzaklıktan şikâyet eder mi? İşte onun ayrılıklardan şikâyeti, kopup geldiği mana âleminin tehassürüyle yanıp yakılmasından ibarettir. Her ne kadar o, mana âleminin içinde bulunmakta ise de kendisinin vücudla örtülü olmasından şikâyet etmektedir." (s. 53-54).

Leyla, Hattat Gerçek Çelebi'nin irşat halkasına girdikten sonra kendisini ve dünyayı yeniden keşfetmeye başlıyor gibi merakla etrafına bakmaya ve okumaya başlar. Mevlânâ'nın hakikî aşka dair bazı rubailerini okurken kendinden geçiyor gibi olur. Arkadaşı Seniye'ye yazdığı başka bir mektubunda Mevlânâ'nın söz konusu şiirlerini de zikreder:

"Çelebi'nin hususi imtiyazıyla tasarruf ettiğim kağıtları arasında Mevlânâ'nın birkaç rubai tercümesine tesadüf ettim. O, bunların birinde kendisini yaratan kudrete diyor ki: "Güzelim, zülfüne elimi uzattım, onu okşadımsa bana darılma… Vallahi bu hareketimle hakikî bir şey yaptım, mecazî değil. Zira gönlümü saçlarının ucunda takılmış gördüm. Onun için kendi gönlümle muaşakada bulundum, ben başka bir şey yapmadım ki…"

Belki bu sözler Çelebi'nin sevdayî tezahürlerinin dayandığı esas. Ve şu ikinci rubai de tesellisi, devası… "Hayatımda bütün hata işlesem, güzelim sevabım sensin. Bu harap ömrümden maksud sen, yalnız sensin. Ben bu âlemden gideceğim zaman dünyadan ne yaptın, ne iyilikler işledin diye sorarlarsa ne diyeceğimi biliyorum: Cevabım sen, yalnız sensin."

Ne hudutsuz bir aşk ifadesi değil mi? Fakat aşk kelimesini tevkir ederek andığıma şaşma Seniye. Ben Mevlânâ'yı Mevlânâ yapan, Çelebi'yi insanlığın üstüne çıkaran aşkın kâfiri değilim. Ama bu aşkın, onların aşkının… Bana, artık sus, de dostum. Zira çok konuştum." (s. 61-62).

Leyla, romanda gerçek aşkı temsil eden Ekmel Haydar'ı ve ona tertemiz bir aşk besleyen Ayşe'yi tahlil eder. Ayşe'nin hakikî aşkı karşısında Ekmel'in karısı olan Seniye'nin aşkı anlamsız kalmaktadır. Leyla, burada sözü Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde geçen bir hikâyeye getirir. Seniye'nin durumu aslında Bağdat'ta Dicle kenarında oturan halifeye bir kırba su götürmeye çalışan bedeviye benzemektedir. Kendisi derya gibi bir suyun başında oturan kişiye bir kırba su götürmek aslında ne kadar anlamsız ise bir derya gibi olan Ayşe ile Ekmel'in aşkı karşısında Seniye'nin durumu da böyle anlamsız kalmaktadır: "*Biçare Seniyecik, bugün sevgiden bahsederken, Diclelere Fıratlara sahip olan bir emire, çölde biriktirdiği bir testi suyu hediye getiren bedeviye benziyor."* (s. 163).

Leyla, Hattat Gerçek Çelebi'nin torunu olan Ayşe ile samimi bir dostluk kurar. Ayşe'nin sağlam karakterinden çok etkilenir. Ayşe'nin bu karakteri üzerinden gerçek aşka dair tahliller yapan Leyla, konuyla ilgili yine Mevlânâ'nın bir rubaisine yer verir:

"Bu kız o dakikada bana, büyükbabasından okuduğum bir rubainin manasını canlandırmıştı: "Dudağını anarak parmağımdaki yüzüğün yakutunu öpüyorum. Ne yapayım, onu öpmek elimde olmayınca bunu öpüyorum. Elim visalin asumanına yetişmeyince secdeye kapanıyorum, yeri öpüyorum, yalvarıyorum." diyen Mevlânâ gibi, o da, anladım ki sevdiğine yetemediği için her duygusunu bir kanal olarak kullanıyor ve kanı süt yapan kudret, onun aşkını da elinden tezyin, tezhib, tasvir; dudaklarından nükte, hikmet; gözlerinden aşk olarak belirtiyordu." (s. 63-64).

Leyla, uzun zamandır kendisine bile itiraf edemediği şekilde Ekmel Haydar'a bağlanmıştır. Ona duyduğu sevginin nefsanî olmadığı hissettiği için bu aşkını Mevlânâ'nın kimi şiirlerinden ilham alarak ilahî bir renge büründürür. Leyla'nın aşkı bedene değil ruhadır. Leyla, böylesi zor bir aşka erişenleri, yani Gerçek Çelebi ile Ayşe'yi tahlil ederken yine Mevlânâ'nın şiirlerine başvurur:

"Çelebi, aksi sada yapan bir dağ gibi, Mevlânâ'nın sesini şöyle tekrarlar:

Kist Mevlâ, ân ki âzâded küned

Bend-i rukiyyet zi-pâyet ber-kened

Efendi kimdir, ulu kimdir? Seni azat edendir. Esaret bendini ayaklarından çözendir. Yani seni enaniyet esaretinden kurtarıp hürriyetini bahşedendir. Çünkü hür o kimseye derler ki nefsinden azat olmuş, kendi varlığını bulmuştur (...) Gene aynı sada der ki:

Ez-Ahmed tâ Ahad besî nist

Ahmed Ahad'est ü mîm ber-dâr

Ahmed'den Ahad'a kadar çok şey yoktur. Ahmed'den mîm'i kaldır, Ahad olur. Ne mutlu o kimseye ki beşeriyet mîm'ini kendinden silebilmiştir. Çelebiler, Ayşeler

beşeriyetin kirlerinden eteklerini toplayıp atlamış ve kenarı meyanı olmayan bir vüsate ayak koymuş kimseler…" (s. 152).

Romanın son kısımlarında Leyla, iç dünyasında hayatı ve insanın dünya üzerindeki varlık sebebini sorgularken yine Mevlânâ'nın bir şiirine müracaat eder: *"Nerede Mevlânâ'nın o aziz dudağı ki bizim için de bu temennide bulunsun: "Beni mezara bıraktıkları vakit, veda veda… deme. Çünkü mezar, cennetteki cemiyetlerin perdesidir. Buradan gidişi gördüğün gibi tekrar gelişi de düşün. Güneş ve ay grup etmekle eksilmezler ki. Hangi tane vardır ki toprağa ekilmiş de çıkmamıştır? Niçin insan tanesi için şüpheye düşüyorsun? Burada ağzını kapadınsa orada aç."* (s. 192).

Niyazi Ahmet Banoğlu'nun *Kafes Arkası* adlı romanının ikinci kısmında bir Mevlevî dedesinden söz edilir. Gençlik döneminde servet sahibi iken bir sevda uğruna malını mülkünü terk edip Mevlevîliğe intisap eden Lütfi Dede, roman kahramanı Vasfi'nin en yakın dostlarından biri olur. Vasfi, sevgilisi Mukaddes'in Trabzon'da hastalıktan dolayı öldüğü haberini alır. Uzun süre kendine gelemeyen Vasfi'yi uzak akrabalarından Mevlevî olan Lütfi Dede teskin eder. Lütfi Dede ile zaman geçirmeye başlayan Vasfi, onun adeta şifa veren sohbeti sayesinde kendini toparlar. Lütfi Dede, zaman zaman musiki ile iştigal edip ney üfler, saz çalar. Uzun süre dertleşerek birbirleriyle ahbap olurlar. Lütfi Dede'nin gönül zenginliği ve umut verici sözleri Vasfi'nin hayata yeniden bağlanmasını sağlar (s. 82-84).

Sâmiha Ayverdi'nin bir başka eseri olan *İnsan ve Şeytan* adlı romanında da Mevlânâ'ya sık sık atıfta bulunulduğu görülmektedir. Yazar, bazı hadiseleri yorumlarken başta Mevlânâ olmak üzere bazı din büyüklerinin ve mutasavvıfların fikirlerine müracaat eder. Örneğin, romanın başkişisi Doktor Şevket yıllar boyu memleketi Bolu'ya gitme konusunda tereddüt yaşar. Onu bir türlü ikna edemeyen eşi İsmet Hanım, kocasının ani bir arzusuyla seyahat kararı alması üzerine Mevlânâ'nın kadere dair şu cümlesine atıfta bulunur: *"Mevlânâ'nın hikmet saçıcı dudağı da belki şu anda bana gülüyor: Görünen, görünmeyen hayır ve şer ne olursa olsun Hakk'ın hükmü, kaza ve kaderindendir. Ben her ne kadar çabalasam, kaza: Senin erişemeyeceğin bir yer vardır, der."* (s. 122).

Romanda kadın-erkek münasebetleri üzerine sohbet edilirken Doktor Murad, Mevlânâ'nın kadınlarla ilgili şu sözlerine yer verir: *"İnsanlığın sembolü olan Mevlânâ da: Kadın Hakk'ın cemâlini aksettiren ışıktır. O sanki hâlıktır, mahluk değil. demektedir. Biz erkekler, kadınlara dil uzatmakla, meşhur olmak için Zemzem kuyusunu kirleten kötü psikolojiye imtisal ettiğimizin farkında olmuyoruz."* (s. 34).

Aynı romanın başka bir yerinde Ferhat, hasta olduğu için Bolu'dan İstanbul'a gelen kardeşi Şakire'yi başından kovmak istercesine kendisinden uzaklaştırdığı ve kimseye haber vermeden bir hastane köşesinde bıraktığı için amcası Doktor Şevket ona çok kızar. Hemen hasta yeğenini bulup ilgilenir. Bu sırada Ferhat'ın yaptığı kötülüğü düşünürken Mevlânâ'nın bir sözünü hatırlar. Mevlânâ'nın sözü ve devamında Doktor Şevket'in yorumu şöyledir: *"İsmet, Mevlânâ'dan naklen ne doğru söylemiş: Aslı kötü olan kişiden kötülükten başka bir şey görmedim, sen görebilirsen git benden ona selam söyle. O zaman bu sözü bir yaprak hışırtısından, bir kapı gıcırtısından daha dikkate şayan bulmazdım. Meğer boşlukla anlamaktan müstağni olduğumuz çok hakikatler, sırası gelince kafalarımıza vura vura kendilerini kabul ettiriyorlarmış."* (s. 181).

Yine aynı romanın son kısımlarında Doktor Şevket, yaptığı hatalardan dolayı karısının ve kızının evi terk etmesine sebep olur. Onlar ayrıldıktan sonra boş kalan evde kızının not defterine rastlar. Kızı Güzin, etkilendiği mutasavvıfların ve düşünürlerin hikmetli cümlelerini defterine kaydetmiştir. Bu notlar arasında Mevlânâ'ya ait birçok cümle ve şiir parçası da bulunmaktadır:

"Bu dünyada tuzaksız ve ejderhasız bir köşe yoktur. Allah'ın halvetgâhından başka bir yerde huzur yoktur. Rahat ümidiyle fare deliğine de girsen gene bir kedi pençesi gelip seni orada yakalar."

"Âşıkların indinde korku ve hazer yoktur. Çünkü bunlar aşkın din ve mezhebinde kurban olmuşlardır."

"Sen Yusuf gibisin, bu dünya da kuyu gibidir. Nasıl ki Yusuf, kendisine uzatılan iple bu kuyudan kurtulduysa sen de dünyanın zahmet ve meşakkatinden sabırla kurtulursun."

"Bir kimseyi asrın allamesi de görsen, onun zahirde olan ilmine ve marifetine bakma. Allah'la ve kulla olan ahdine bak. Çünkü ilim, kışır gibidir. Ahde vefa ise o ilmin özüdür." (s. 247-248).

Sâmiha Ayverdi'nin, Mevlânâ'nın fikirlerine ilgisi *Batmayan Gün* adlı romanında da devam eder. Romanın başkişisi Aliye, dedesinin not defterini okurken yer yer Mevlânâ'nın ifade ve mısralarıyla karşılaşır. Romanda dedesi İrfan Paşa ile Profesör Kerim Bey'in samimi dostluğu anlatılırken söz Mevlânâ'ya gelir. Profesör Kerim Bey, Mevlânâ'nın şu ifadelerine yer verir: *"Bir aşk abidesi olan Mevlânâ der ki: Benim vücudum kabından hakikat denizine yol vardır. Benim o derya ile alışverişim vardır. Gerçi bir katreyim, fakat bende umman gizlidir. Bir zerreyim, fakat bende güneş gizlidir."* (s. 124).

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında Mehmet Demir ile birlikte gazete çıkarmaya başlayan Bekir Bey, gazete binasında yangın çıkarılması üzerine moralleri bozulanlara Mevlânâ'dan bir beyitle karşılık verir ve yapılan işin aşkla ve sevgiyle yapılmasını öğütler: *"Mevlânâ der ki, dost aşkıyla yapılan feda-yı nefste acı olan her şey tatlı görünür."* (s. 165).

2.13.8. Bektaşilik

Osmanlı Devleti'nin önemli askerî birliklerinden olan yeniçeri teşkilâtı, bilindiği üzere Bektaşî dergâhı[193] ile yakından ilişkilidir. Yeniçerilerin neredeyse tamamı Bektaşî-meşreptir. M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında da yeniçerilerin Bektaşî dergâhına bağlı bulunduklarına işaret eden kısımlar vardır. Eserin bir yerinde yersiz bir sebeple galeyana gelen yeniçeriler içerisindeki yabancı unsurların ayıklanması için ilginç bir formül bulunur: *"Deli Ferhat merdiven başında durdu, heybetli bir sükûnetle gözlerini kendine çevrilmiş olan askeri gözden geçirdi ve taşıdığı lâkaba lâyık bir tavırla bağırdı: İçinizde Hacı Bektaş köçeği olmayan ham ervâh var ise hemen sürün, taşra atın! Bu emir üzerine o sakin kalabalık şöyle bir karıştı ve saflar arasında yakalanan dört beş yabancı –uçurulmuş toplar gibi- hava yoluyla ve elden ele verilmek suretiyle avlu dışına sürüldü."* (s. 264).

[193] Bektaşîlik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 5, İstanbul 1992, s. 468-475.

Diğer meşrep ve tarikatların itikadî anlamda Bektaşîliği kimi zaman başka bir zemine oturttukları da bilinir. Çoğunluğu Sünnî-Hanefî çizgide olan yerleşik düşünce, bazı konularda Alevî-Bektaşî düşüncesini aşırı bulmaktadır. Nitekim Halid Refik Karay'ın *Sürgün* romanında, Hilmi Efendi, Beyrut'ta sürgünde iken medresedeki arkadaşı Şair Deli Kenan'ın dinî konularda gerçekten bilgili olduğunu itiraf etmekle beraber çizgiden çıktığını söyler: *"Delişmendi amma Arapçayı, Acemceyi ne mükemmel bilir, ne kolay şiir yapar, ezberinden ne uzun beyitler okurdu. Ya dinî malumatı ne kadar genişti. Arasıra Bektaşiliğe, zındıklığa kapılmamış olsaydı değme dersiamlar karşısında kulaç atamazdı."* (s. 30).

Ercümend Ekrem Talu'nun *Beyaz Şemsiyeli* adlı romanında Rana'nın hizmetçisi olan Kambur İzzet Efendi kendisinin Alevî-Bektaşî meşrepli biri olduğunu şu cümlelerle ifade eder: *"Sen meşhur nefesi bilir misin: 'İkrârımıza ser veririz; ahde kaviyüz.' İşte ben o taifedenim. Bir defa sana dostum dedim. Artık senin düşmanlarını fî-mâba'd kendime de düşman bilirim."* (s. 219).

2.13.9. Kalenderîlik

Giyim kuşamları ile içerisinde yaşadıkları toplumdan farklı ve uyumsuz olan dervişler Kalenderiyye'nin bir veçhesini oluşturur. Kalenderîlik'de toplum düzenine, inanç ve geleneklerine karşı çıkmak söz konusudur.[194] Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, Hacı Dede'nin sakalından ve giyim kuşamından hareketle Kalenderî dervişlerine atıfta bulunulur. Nadire Hanım, zamanın modasına uymak için köşkünde çalışan Hacı Dede'nin sakallarını zorla kestirir. Şeyhinin emriyle bırakmış olduğu ve yıllardır dokunmadığı sakalının kesilişine çok üzülen Hacı Dede, "lâ-fâile illallâh" diyerek sabreder. Romanın başkişisi olan Fazıl, Hacı Dede'yi Budist rahiplerine ve Kalenderî dervişlerine benzeterek: *"Hacım müteessir olma. Kalenderîleri bilmez misin? Yalnız saçlarını, sakallarını değil, kaşlarını kirpiklerini bile tıraş ederlermiş."* der. Hacı Dede ise kendisinin ve şeyhinin Kalenderîlere olumsuz bakışını yansıtan şu ifadelerle mukabele eder: *"Eyvallah, eyvallah! Biliyorum. Hatta onları Hazreti Pîr efendimiz hiç sevmezdi. Sonra benim sıfatıma da yakışmıyor."* (s. 113).

[194] Kalenderiyye/Kalenderîlik hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nihat Azamat, "Kalenderiyye", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 24, İstanbul 2001, s. 253-256.

2.13.10. Rufâîlik

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Poyraz Köyü'nün sonradan görme zengini Sungur Balta, yöre halkına ne kadar halkçı olduğunu göstermek amacıyla bütün köy ahalisini konağındaki yemeğe davet eder. Köyde kamp kurmuş olan "yedi genc"i de özellikle çağırır. Gençler salonda caz müziği eşliğinde dans ederken köylüler onların bu dans biçimini şaşkınlıkla izler. Dans eden gençlerin görüntüsü eski zaman Rufâî dervişlerinin zikirlerine benzemektedir: *"Mızıka durdu. Herkes el çırptı. Dansı seyreden Poyraz köylülerin önünde duran Abdulgaffar Efendi, Kör İsmail'in kulağına, "Neuzubillah, bunların raks dediği nesnenin eski Rufai dervişlerinin zikretmeleriyle çok müşabeheti var." diye fısıldadı. Kör İsmail'in köhne vücudu, göbeği, kalın boynu caz mızıkasıyla mütemadiyen hareket hâlindeydi. Mızıka durunca o da durdu. Abdulgaffar Efendi'nin kulağına eğilerekcevap verdi. -Daha ziyade babası tutmuş Araplar gibi tepiniyorlar. Hele şu şişman karı, çıplak kız! -Neuzubillah, bir ışık söndürmek kalıyor."* (s. 240).

2.13.11. Mutasavvıflar

2.13.11.1. Şazelî

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, Leyla ile Seniye'nin mektuplaşmalarında hayat, aşk, ilim ve tasavvuf gibi mevzular etrafında tahliller de yapılır. Seniye, gerçek dostluğu anlatırken ünlü mutasavvıf Ebu'l-Hasan Eş-Şazelî'den[195] şu cümleleri aktarır: *"O kimseyi dost ittihaz et ki, gaybubetinde seni arasın. Sürurunla şâd, kederinle mahzun olsun. Ve ona karşı bir hata işlediğin vakit kendi yapmış gibi hicap duysun, diyen Şazelî ne veciz söylemiş. Benim böyle iki dostum var: Hocam ve sen. Biliyorum sen de artık bu çeşit dostlardan mahrum değilsin Leyla…"* (s. 67).

2.13.11.2. Bâyezid-i Bistamî

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, Doktor Şevket kızı Güzin'in not defterine kaydettiği hikmetli sözleri okur. Bu cümlelerden biri de meşhur

[195] 13. Yüzyılda Afrika'nın kuzey bölgelerinde yaşamış olan ve Şazeliyye Tarikati'nin kurucusu olarak bilinen meşhur mutasavvıf Şazelî hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Murat Özel, "Şâzelî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 38, s. 385-387, İstanbul 2010.

mutasavvıf Bâyezid-i Bistamî'ye aittir: *"Sünnet ve farz nedir? Sünnet, dünyadan elini çekmek; farz da Allah'ı sevmektir."* (s. 249).

2.13.11.3. Râbia El-Adeviyye

İslâm tarihinin meşhur kadın sufilerinden olan Râbia El-Adeviyye[196], dünya malına değer vermediği ve hayatı boyunca evlenmediği için zühd ve takva konusunda örnek gösterilen bir şahsiyettir. Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında da bu yönüne vurgu yapılan bir kıssası anlatılır. Romanın başkişisi olan Şevket, kızı Güzin ile Doktor Murad'ın sohbetlerine dâhil olur. Sohbetin bir yerinde Doktor Murad şu kıssayı anlatır: *"Adamın biri Rabia Adeviye ismindeki ârif ve mütefekkir kadının yanında dünyayı zemmediyormuş. O kadar ki ne kötülüğünü ne vefasızlığını, ne denaetini ne hıyanetini hasılı söylemedik hiçbir fenalığını bırakmamış. Muhatabını sabırla dinleyen büyük kadın, Yavrum demiş, eğer senin dünya ile alakan olmasaydı onu bu derece kötüleyemezdin."* (s. 33).

2.13.11.4. Ahmed Er-Rufâî

XII. yüzyılda yaşamış olan Ahmed Er-Rufâî[197], Rufâiyye tarikatının kurucusu ve isim babasıdır. Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, yaptığı hatalardan dolayı karısının ve kızının evden uzaklaşmasına sebep olur. Onlar ayrıldıktan sonra boş kalan evde kızının not defterine rastlar. Güzin, okuduğu kitaplarda etkilendiği hikmetli cümleleri defterine kaydetmiştir. Bu cümlelerden bir kısmı ünlü mutasavvıf Ahmed er-Rufâî'ye aittir. Bu hikmetli deyişlerden bir kısmı şöyledir:

"Ne acebdir o âdem ki öleceğini bildiği hâlde ölümünü unutur. Dünyadan ayrılacağını bildiği hâlde ona dayanıp günleri gene ona muhabbetle geçirir. Allah'a râci olacağını bildiği hâlde ondan inhiraf edip başkalarına iltifat eder."

"Er o kimsedir ki kimseye husumette bulunmaz, meğerki Allah için kendi kötülüklerinin hasmıdır."

---

[196] Hülya Küçük, Semih Ceyhan, "Râbia El-Adeviyye", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 34, s.380-382, İstanbul 2007.

[197] Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 2, İstanbul 1989, s. 127-130.

"Eğer bir kimse sana bir nimet verirse onu Allah'tan bil; çünkü kalpleri senin için teshir eden O'dur."

"Ey bizden uzak olan biçare! Eğer sende Allah'a ve hâlis kuluna muhabbet için aradığımız istidat ve kalp temizliğini bulsaydık, istemesen de seni çaker ve mahbusumuz ederdik. Ne yapalım ki bahtsızlığın ve istidatsızlığın seni geri bırakmıştır." (s. 233-234).

"Halk için ne söylersen senin için de onu söylerler."

"Nasihati kendine fayda vermeyen kimsenin başkasına da tesir ve faydası olmaz."

"Hak'tan başkasına güvenmeyen kimseye kul muhtaç olur."

"Eğer hakiki aklın varsa, dünya sana meyletse de sen ondan yüz çevir." (s. 248-249).

2.13.11.5. Muhyiddîn El-Arabî

XIII. yüzyılda yaşamış olan ünlü mutasavvıf Muhyiddîn-i Arabî'nin hikmet ve tasavvufa ilişkin görüşleri, kendisinden sonraki bütün dönemlerde itibar görmüştür. Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında da Aliye'nin dedesi İrfan Paşa'nın notları arasında Muhyiddîn-i Arabî'nin bazı hikmetli cümleleri yer alır. İrfan Paşa, bir Hıristiyan rahip ile Müslüman bir profesörün tabiat ve dünya hakkındaki sohbetlerini aktarırken İbn Arabî'nin ifadelerini de notları arasına alır: *"Leibniz tabiattan bahsederken mademki her şey sûret-i İlâhiyedir, ekmel olması lazımdır, der. Halbuki ondan beş yüz sene evvel gelen Muhyiddîn-i Arabî bu âlemden daha güzel ve daha ekmel bir şey yoktur, demektedir. Muhyiddîn-i Arabî "Bu tabiat, aslı ve hakikati itibariyle fâil olduğu gibi gene o tabiat, kendisinde esmâî suretlerin tahakkuku hasebiyle de münfaildir." der."* (s. 115).

Romanın bir başka yerinde, Aliye babasına yazdığı mektupta Profesör Kerim Bey'in Muhyiddîn-i Arabî'ye atfen söylediği cümleleri paylaşır. Aliye ile Profesör Kerim Bey'in, İbn Arabî'nin fikirleriyle örülü olan sohbetleri şöyle aktarılmaktadır: *"Yazık ki ben Şark dünyasının büyüklerini, onlardan salâhiyetle bahsedecek kadar*

tanımam. Gene bir gün Cevad Bey, Muhyiddîn-i Arabî'nin "Halk aynı Hak'dır, gözün varsa… Hak aynı halktır, aklın varsa…" sözünü Durkheim'in "Cemiyet hâlık olduğu gibi hâlık da cemiyettir." sözüyle karşılaştırmıştı. Dedim ki: Durkheim'i biliyorum, bana Muhyiddîn-i Arabî'nin bu yolda daha başka sözlerini söyleyin (...) İbn Arabî gene der ki: Eşyâ hakikî vücudun suretlerde görünüşünden ibarettir. Gene der ki: Hilkat, mutlak vücûdun ademden varlık âlemine geçmesinden ibarettir." (s. 124).

2.13.11.6. Molla Câmî

Mollâ Câmî'nin asıl ismi Abdurrahman Câmî'dir.[198] XV. Yüzyılda yaşamış olan Câmî, devrinin bütün ilimlerini tahsil etmiş birçok eser kaleme almıştır. Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, Doktor Şevket'in kızı Güzin'in not defterine kaydettiği hikmetli sözlerin birkaç tanesi de klasik İran edebiyatının ünlü şairi ve mutasavvıf Molla Câmî'ye aittir. Allah sevgisine ve tevhid inancına ilişkin olan sözler şöyledir:

"Âlemde bir tek nurdan başka şey yoktur. fakat o nur türlü türlü zuhurlarla görünmüştür. Hak nurdur ve onun değişik görünüşleri de âlemdir. İşte tevhid budur. Ve bundan başkası da vehim ve gururdur."

"Gönlünün onun bunun peşinde dolaşması iyi değildir. Mademki tek gönlün var, bir dost da sana yetişir." (s. 249).

2.13.11.7. Yûnus Emre

Anadolu topraklarının yetiştridiği meşhur mutasavvıflardan Yûnus Emre'ye[199] bir romanda atıfta bulunulur. Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı eserinde, Hattat Gerçek Çelebi'nin evindeki bir sohbet ortamı tasvir edilir. Dinî-tasavvufî, sosyal ve ruhî konuların konuşulduğu bu ortamda, gerçek aşkı simgeleyen Ekmel Haydar eline bir Yûnus Emre Dîvânı alır ve rastgele bir yerden okumaya başlar. Açtığı yer hakiki aşka dair meşhur bir beytin olduğu kısımdır: *"Elinden minyatürü bırakarak Yûnus'un*

[198] Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahman", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 7, İstanbul 1993, s. 94-99.

[199] Yûnus emre hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Tatçı, "Yunus Emre", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 43, İstanbul 2013, s. 600-606.

divanını almış olan Ekmel, gene kendi âleminden konuşuyor: Bak Seniye, Yûnus ne diyor:

Dört kitâbın manasını okudum, hâsıl ettim

Aşka gelince gördüm bir uzun hece imiş

Bütün manaların muzmer olduğu, manası gizli bir muamma. İnsanın ömrünce değil, kâinatın ömrünce süren uzun bir hece…" (s. 171).

Leyla, Ekmel Haydar'ı sevmesine rağmen onun Ayşe'ye olan derin sevgisini bildiği için bu aşka saygı duyup kendi arzusundan vazgeçer. Hattat Gerçek Çelebi'nin irşadıyla dünyevî arzularına gem vurmayı başarır. Ekmel Haydar ile Ayşe'nin izdivacını teklif ettikten sonra kendi durumunu izah eden bir Yûnus şiirini hatırlar. Gerçek Çelebi'nin hattıyla yazılan bu şiir şöyledir: *"Harikulade bir istif ve hatla, yazılarının belki en güzeli olan bir levha gözümün önünde dirilip tecessüd ediyor:*

Âşık Yûnus imdi yarı

Sevenlerin budur kârı

Ol dost için ağuları

Şeker gibi yutmak gerek" (s. 216).

2.13.11.8. Hacı Bayram-ı Velî

XV. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan Hacı Bayram-ı Velî[200], bir Türk mutasavvıfı tarafından kurulan ilk tarikat olan "Bayramiyye"nin kurucusudur. Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında İrfan Paşa, bir Hıristiyan rahip ile Müslüman bir profesörün tabiat ve dünya hakkındaki sohbetlerini aktarırken Hacı Bayram-ı Velî'nin şu beytine yer verir: *"Sonra kâmil bir insan olan Bayram-ı Velî'nin şu mısralarını dinleyin:*

Bilmek istersen sen, can içinde ara canı

[200] Nihat Azamat, "Hacı- Bayrâm-ı Velî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 14, İstanbul 1996, s. 442-447.

Geç canından bil onu, sen seni bil sen seni" (s. 116)

2.13.11.9. Niyâzî-i Mısrî

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Seniye ile Ayşe, insanın mahiyeti ve bu dünyadaki görevleri üzerine sohbet ederken söz, on yedinci yılın ünlü şair ve mutasavvıfı Niyâzî-i Mısrî'ye[201] gelir. Ayşe, Mısrî'nin meşhur bir beytinden yola çıkarak dünyevî arzuları terk eden insanları tanımlar: *"Onlar kendi cihanları içinde öyle geniş bir zevk bulurlar ki dünyanın hiçbir kaydında o mertebe haz yoktur. Bunlar, büyük Niyâzî-i Mısrî'nin dediği gibi*

Ben sanırdım âlem içre hiç bana yâr kalmadı

Ben beni terk eyledim gördüm ki ağyâr kalmadı

diyenlerdir." (s. 131).

2.13.11.10. Erzurumlu İbrahim Hakkı

Aka Gündüz'ün *Bebek* adlı romanında Doktor Ferhat, daha önce büyükelçilik doktoru olarak görev yaptığı İran'daki köşke benzer bir yapı inşa etmek için Ankara'da yer aramaya başlar. Mekânın tespiti konusunda tevekkülü elden bırakmayarak İbrahim Hakkı'nın[202] şu meşhur beytini söyler: *"Onları sonra da düşünürüm. Şimdi Kasr-ı Ferhad'ın yahut Aşiyan-ı Hicran'ın yerini bulayım. Görelim Tanrı neyler, neylerse güzel eyler."* (s. 63).

[201] Niyâzî-i Mısrî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Aşkar, Ekrem Demirli, "Niyâzî-i Mısrî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 33, İstanbul 2007, s. 166-169.

[202] Mustafa Çağrıcı, "İbrâhim Hakkı Erzurûmî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 21, İstanbul 2000, s. 305-311.

2.14. DÜŞÜNCE AKIMLARI

Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanındaki Safa karakteri dindar ama softa bir babanın çocuğudur. Onun din adına yanlış uyguladığı dayatmalar yüzünden dinden ve dindarlardan uzaklaşan Safa, dinsizliği adeta bir din olarak kabul etmiştir. Bu sebeple her mecliste olur olmaz zamanlarda dinsizlikle ilgili tartışmalara girer, sürekli Karl Marx'tan bahseder. Romanın ana karakteri Tatarcık'ı da toplumu değiştirebilecek rol model bir komünist olarak görür: *"Kadın var, kadıncık var. Lale, komünizmin yetiştirdiği tip, yeni dünya kadını. İnsan onunla el ele dünyayı komünist yapabilir, din denilen zehirden dünyaya şifa verebilir."* (s. 175). Anlaşıldığı kadarıyla yazar bu kısımda komünizmi dinsizlikle eş anlamlı olarak tercih etmektedir.

2.15. DİN DEĞİŞTİRMEK

M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında, Bafa, köle olarak geldiği şehzade sarayında ismini Safo (Safiye) olarak değiştirir. Ardından Hıristiyanlıktan vazgeçerek İslâmiyet'i seçer. Roman anlatıcısının eser boyunca bu din değiştirme meselesini şüpheli bir şekilde ve muallakta bıraktığı görülür. Romanın birçok yerinde bu ihtidanın 'düzme ve yalan' olduğu (s. 216) ısrarla vurgulanır. Nihayet romanın sonunda Safo'nun aslında ihtida etmediğini, bir Venedikli Hıristiyan olarak öldüğünü açıkça ileri sürer.

Romanın ilk kısımlarından birinde Bafa, Murad'ın şehzade sarayında henüz Müslüman olmadığı ilk dönemde şehzadenin meclisinde şarap içmek ister. Saray teamüllerinde bir halayıkın müsaade edilmeden şarap içmesi yahut herhangi bir keyif verici madde alması yasak olmasına rağmen Murad, Bafa'ya müsaade eder. Çünkü Bafa din değiştirip Müslüman olursa halayık hâliyle arzuladığı bu işi yapamayacaktır. Murad da sırf bu güzel sahneyi, yani Bafa'nın şarap içmesini görebilmek maksadıyla ihtida etmesini yarım bırakmıştır. Eğer Bafa Hıristiyanlıktan çıkıp ihtida ederse böyle işret sofralarında bu vaziyeti göremeyecektir. Şehzade sırf bu yüzden din işini ihmal edip dünya işine, yani eğlence meclisine hız vermişti (s. 90). Murad'ın teklifiyle Safiye ismini alan Bafa, başka herhangi bir sebebe, aracıya, hocaya ihtiyaç duymadan Müslüman sayılmış olur. Bu basit isim değişikliğiyle ihtida etmiş olma meselesi yazar tarafından da sorgulanır: *"Artık Salip'le alakası yoktu. Kilise yüzü görmeyecek, belki çan sesi de işitmeyecekti (...) İdraki yerinde, iradesi yerinde bir genç kızı ve o ayarda*

küme küme, sürü sürü kızları, erkekleri böyle bir anda, bir lahzada din ve yurt kaygısından, vicdanî ve şuurî bütün alakalardan uzaklaştırıp yepyeni bir iman, yepyeni bir idrak âlemine sokan âmil nedir?" (s. 103).

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında Miralay Demir Ali, Rus generalin ısrarıyla bir Ermeni'nin eğlence mekânındaki partiye katılır. Haddinden fazla içki tüketilir. Sarhoş olan Rus zabitler Demir Ali ile kardeşleme kadehi içerler. Onlardan bir kısmı aslen Kuzey Türklerinden olduklarını, büyükbabalarının veya büyükannelerinin tanassur ettiğini, yani Hıristiyanlıştıklarını söylerler. O yüzden hala damarlarında Türk kanı aktığını ileri sürerek necip Türk kavminin büyüklüğünü överler (s. 47).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Profesör Kerim Bey ile Martel ismindeki rahip Hıristiyanlık ve İslâmiyet üzerine sohbet ederlerken Martel, şahsî bir durumunu itiraf etmek ister. Rahip, ruhundaki boşluğu doldurmak için önce felsefeye merak saldığını, ardından rahip olup dinî bilgiler konusunda derinleşmek istediği belirtir. Ancak her sahanın da ruhundaki inanç boşluğunu dolduramadığını, bu sebeple İslâmiyet'i merak ettiğini söyler. Martel, bu arayışlarının neticesinde inanç dünyasını İslâmiyet'e doğru kaydıracaktır: *"Kendimi bildim bileli varlığımın düğümünü çözecek bir el arıyorum ve bulamıyorum. Bunu evvela felsefede, sonra da dinde aradım; fakat her ikisinden de elim boş döndüm. Şimdi bu yardımı sizden istiyorum (...) Bana kendimi öğretiniz ve elimden tutarak manaya yaklaştırınız. Dininizi tetkik etmeden evvel bütün Hıristiyanlar gibi onu korkunç bir heyula, etrafına dehşet salan bir fikir engizisyonu zannederdim. Halbuki onun demokratik mahiyeti, ilmî tetkiklerimin ilk adımında kendini gösterdi (...) Kitaplarında 'Sizin dininiz size, benimki bana!' diyen bir düşünce hürriyeti, vicdanlar üzerine tazyiki hoş görmeyene, hatta kabul etmeyen bir düstur var. Onun için beni de karşınızda her türlü tesirden sâlim kalmış, sırf kendi düşüncelerinin tazyikiyle hakikate doğru yol almak isteyen bir adam görünüz."* (s. 109-110).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Profesör Kerim Bey ile Martel ismindeki rahip Hıristiyanlık ve İslâmiyet üzerine sohbet ederlerken Martel, söz İslâm dini ile diğer inançların mukayesesine gelir. Hakikatin peşinde olduğunu belirten Rahip Martel, felsefe ve Hıristiyanlıkta umduğunu bulamadığını, bu sebeple

İslâm'a yöneldiğini söyler. Profesör Kerim Bey ona İslâmiyet'i şöyle anlatır: *"Müslümanlık en büyük, en mütekâmil inkılabı yapmış, Mecusiliği, Museviliği ve Hıristiyanlığı toplayarak bunların üstünde bir tekâmül abidesi yükseltmiştir. Şu kadar var ki bu inkılabı kavrayabilmek, meydana konan hakikati izah ve tatbik etmek ve zamanın istidadına göre izahını yapmak lazımdır."* (s. 109-110).

2.16. DİNÎ İÇERİKLİ TEKERLEME-MÂNİ VE KALIP İFADELER

Dilimize yerleşmiş olan ve atasözü, deyim, mâni, tekerlem vb. şekillerde karşımıza çıkan birtakım dinî muhtevalı ibareler de romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Halide Edip Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında Hasan ismindeki genç ile romanın başkarakteri Lale bir akşam vakti balkondan görkyüzünü izlerken Hasan dolunay ile ilgili bir tekerleme okur. Söz konusu kısım şöyledir:

"Hasan, Lale'nin çıplak kolunu tuttu, yüzünü balkon tarafına çevirdi. Gökteki beyaz siniyi ikisi birden görfü ve Hasan'ın yüzü Lale'ye dokunacak kadar yaklaşmış, dudakları kımıldıyordu:

Ay gördüm Allah!

Amentü billâh!

Aylar mübarek…

Lale bir adım geri çekildi:

-Annem ay görünce altına bakar…" (s. 190-191).

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, İrfan ile arkadaşı çingene çadırlarını ziyaret ettikleri zaman şoparlar onların etrafını sarar. Harçlık vermeleri karşılığında onlara dua edeceklerini söylerler. İrfan ve arkadaşı da birkaç bozukluk vererek onları dinlemeye başlar. Şoparların duaları çoğunlukla mâni şeklindedir:

"Cümbüş durunca şoparlar başladılar:

-Ha veresin bir beş paracık bana paşa beyim.

-Ha buyurasın bir metelikçik de bu öksüze, Mevlam bereket versin kesenize.

-Ha toslayasın bana da bir iki mangırcık, çok mudarla (hazin) bir duva edeyim size.

Ben çocuğa dört metelik göstererek "Haydi et sen duanı da vereyim sana bunları." dedim. Şoparın sevinçten ağzı kulaklarına vararak ellerini havaya doğru açtı ve sırıtarak şu duayı tutturdu:

Yalvarırım Mevla'ya

Düşmeyesin belaya

Düşesin genç yaşında

Bir gözleri elaya

Arkadaşla ben "Amin!.."

Şopar:

Şoparlar oynar hampor

Dalemin (babamın) sırtı kambur

Ha versin Odel (Allah) sana

Çil çil altın bir kalbur

Biz, "Amin…"

Şopar:

Pınar başı serindir

Çinçukuru derindir

Bu çukurdan korkarsan

Şoparları sevindir

Biz artık amin demedik. Çünkü bu çingene duasının amin denecek yer kalmamıştı artık." (s. 38-39).

Aynı romanın başka bir yerinde İrfan, çingeneleri ziyaret etmek için Topçular'a gittiği zaman Etem'in bir hasır üzerinde namaz kıldığını görür. Gavur lakabıyla bilinen Etem'in namaz kılması İrfan'a garip geldiği için çevresindekilere onun yaptığını sorar. Onlar da İrfan'ın gelişi şerefine Etem'in şükür namazı kıldığını ve dua ettiğini söylerler. Bu namaz sahnesinde Etem şu ifadeleri kullanır:

Kamata manças, bilekten palanças

Akine nanay, dikine nanay

Lop aşağı manças, lop yukarı manças

Diklam toparles, kuklam toparles

Peş kana tahtaya yat

Sağına selam, soluna selam

Paça devlasa ve alimkümselam!" (s. 218).

Yine aynı romanda Göbekatan Etem Baba Türbesi'nden de söz edilir. Çingeneler arasında meşhur olduğu söylenen bu yatır da dileklerin kabulü için müracaat edilen yerlerdendir. Romanın başkişisi İrfan ile saz meclisindeki ahbapları bu yatır hakkında sohbet ederken garip bir uygulamadan söz edilir:

Beriki kocakarı, iki elini göğsüne koyarak:

Ah canım Etem Baba

Sakalcığı keten baba

(Ayağa kalkıp yalandan göbek çalkalayarak)

Eğer ki işim olursa

Sana göbek atam baba.

Ben kahkahayı salıverdim. Fakat kocakarı fena kızdı, beni azarladı:

-Gülme çarpılırsın; gülme çarpılırsın! O büyük adamdır o…

-Anladık ama, baksana sen göbek atıyorsun.

-Ben işin yolunu, erkanını, adetini yapıyorum. Bizde adet böyledir. Bir işimizin olması için gideriz. Etem Babacığımızın türabına kapanır, sonra da deriz ona:

Etem Baba, Etem Baba

Sakalcığı keten baba

Eğer ki işim olursa

Sana göbek atam baba.

-Sonra?

-Sonra da artık işimiz olunca gideriz onun türbesine, Cuma avşamları üçer göbek atarız, adağımızı yerine getiririz (s. 210-212).

2.16.1. Din ve İnanç Eksenindeki Kalıp İfadeler

Ele alınan romanların büyük kısmında din ve inanç unsurlarını, dinî kelime ve kavramları içeren birtakım kalıp ifadelere rastlanmaktadır. Bunlar çoğunlukla cümlenin akışı içerisinde söylenen ve eserin üslubuna etkisi olmayan topluma mal olmuş kalıp ifadelerdir. Bu ifade biçimleri yazarın kişisel üslubunun bir parçası olarak öne çıkmışsa ilgili romanın değerlendirme kısmında bu duruma dikkat çekilmiştir. Söz gelimi Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında dua içerikli kalıp ifadelere sıklıkla rastlanır. Örneğin aşağıdaki örnekte romanın başkişisi Macide teyzesinin evinden ayrılırken hizmetçi Fatma ile konuşur. Bu diyalog sırasında birtakım kalıp ifadelere rastlamak mümkündür: *"Merdivenleri yavaş yavaş, elektriği açmadan indi. Alt kat sofasında yatan Fatma karanlıkta başını kaldırarak "Siz misiniz küçük hanım? Gidiyor musunuz?" diye sordu. Macide kısaca evet, dedi ve sokak kapısına inen merdivene yürüdü. Fatma gömleğiyle kalkmış arkasından geliyor ve mırıldanıyordu: "Vah vah küçük hanım! Bu vakitte nereye gidilir ki… Ama doğru, o laflardan sonra insan taş olsa yerinde duramaz. Allah yardımcınız olsun." Macide kapıyı açtı. İçeriye sokak lambasının ışığı vurdu ve Fatma'nın iri, çatlak ayaklarını aydınlattı.*

"Allahaısmarladık Fatma!" dedi. Yaşlı hizmetçi kız onun elini acemice sıktıktan sonra başını yakalayarak yanaklarından öptü. "Allah selamet versin küçük hanım, Allah selamet versin." dedi. Macide kapıyı arkasından çekti." (s. 113).

Romanlarda çoğunlukla kahramanların diyalogları sırasında kullanılan bu tür kalıp ifadeleri şöyle sıralayabiliriz:

Allah sizi birbirinize bağışlasın. Allah bâkîlere ömür versin. Allah bağışlasın. Allah fena yazmaktan korusun. Allah gani gani rahmet eylesin. Allah göstermesin. Allah muvaffakiyet versin. Allah rahatlık versin. Allah sonunu hayır eyleye. Allah bahtiyar etsin. Allahaısmarladık. Allah aşkına! Allah rızası için! Allah fena yazdırmasın. Allah'ım sana şükürler olsun. Allah şifa versin. Allah sabır versin. Onu bize bağışla Allah'ım. Allah'ım beni kurtar. Allah seni başımızdan eksik etmesin. Allah rahatlık versin. Allah'a ısmarladık. Allah nazardan saklasın. Allah mesut etsin. Allah ruhuna selamet versin. Allah'tan ümidimi niçin keseyim? Allah dirlik düzenlik versin. Aman ya Rabbi! Aman Allah'ım! Allah Allah! Allah aşkına! Allah nimet diye başımıza göndermiş. Maşallah. Allah ne emretmişse o olur. Allah beni böyle yaratmış. Allah bizimle beraberdir. Allah var gam yok. Allah müstahakkını versin. Allah belanı versin. Allah onun gözünü kör etsin. Allah'ından bulsun.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİĞER SEMAVÎ DİNLERLE İLGİLİ İNANÇ ALGISI

3.1. HIRİSTİYANLIKLA İLGİLİ İNANÇ UNSRULARI

Semâvî dinlerden ikincisi kabul edilen Hıristiyanlık Hz. Meryem'e ilahî bir mucize olarak bağışlanan İsa Peygamber'in yaydığı bir dindir. Şimdiki Filistin topraklarından başlayıp dünyaya yayılan bu dine günümüzde çoğunluğu Avrupa ve Amerika'da olmak üzere dünya üzerinde yaklaşık iki milyar insan mensuptur. Yahudi olarak doğmuş ve Yahudi geleneklerine göre büyümüş olan Hz. İsa, kendisine gelen vahiy neticesinde yeni bir inanç biçimi oluşturmuş otuz üç yaşlarında iken Yahudiler tarafından çarmıha gerilmek suretiyle öldürülmek istenmiştir. Hıristiyanlık ve İslâm inancında Hz. İsa'nın öldürülmeyip Allah tarafından gökyüzüne çekildiği kabul edilir. Hıristiyanlık inancı Hz. İsa'dan sonra havarileri tarafından yeryüzüne yayılmıştır. Bu inancın kutsal kitabı İncil'in belli başlı nüshaları Matta, Yuhanna, Markos ve Luka aracılığıyla Hıristiyanlık öğretisi yayılmıştır. Günümüzde Hıristiyanlık Katolik, Ortodoks, Protestan mezhepleri başta olmak üzere birçok düşünce biçimiyle yaşamaya devam etmektedir.[203]

İncelenen romanlarda Hıristiyanlık inancı Hz. İsa, Hz. Meryem, papaz-rahibe kavramları, İncil, Hıristiyan gelenekleri, Kilise, ayinler, eğitim sistemi, Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan topluluklarının gündelik yaşam biçimleri, misyonerlik faaliyetleri gibi hususlarla ele alınmıştır.

3.1.1. Hıristiyanlık

Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı romanında, çingene kültürüne merak salan İrfan, konargöçer olanların ileri gelenlerinden Etem ile dostluk kurar.

[203] Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Şinasi Gündüz, **Hıristiyanlık,** İSAM Yayınları, İstanbul 2021.

Etem, İstanbul'daki çingenelerin meslekleri, mensubiyetleri ve inançları hakkında İrfan'a detaylı bilgiler verir. Etem'in iddiasına göre kendisi gibi konar göçer olan çingeneler Müslüman; Sulukule ve Ayvansaray muhitinde yerleşik olan çingeneler Hıristiyan'dır. Etem'in iddiası şöyledir: *"Biz hep Rom'uz ya! İlla velakin onlar Hıristiyan'dır, biz elhamdülillah Müslümanız (...) Yani ya efendim, sizin anlayacağınız bizim bütün çingenelerin adı Rom'dur. Ne yana gitseniz çingenelerin hepiciğine birden Rom denir. Çingene adı sonradan uydurmadır."* (s. 28).

3.1.2. İncil

Safiye Sultan adlı romanda, Sultan Murad kendisine hediye olarak getirilen Hıristiyan genç kız Bafa'yı görünce ona tutulur. Sevgisini ifade edebilmek için Sinan Paşa'nın meşhur *Tazarru-nâme* kitabından aşk ile ilgili bölümleri okumadan önce kızın tabi olduğu dinin kutsal kitabı olan İncil'i zikreder. *Tazarru-nâme*'yi aşk dininin İncil'i olarak gören Murad, aşkı da bir din gibi gördüğünü hissettirdikten sonra şu ifadeleri kullanır: *"Aşkın din olduğunu ilk sezenler biziz. Hatta o din için dört değil belki dört yüz İncil de yazmışız. Şu okuyacağım ayetler de o İncillerin birinden alınmıştır."* (s. 75).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Profesör Kerim Bey ile Martel ismindeki rahip dinlerin hakikati üzerine sohbet ederlerken Kerim Bey, Hıristiyanlığa ait kimi unsurların tahrif edildiği anlatır ve İncil'de var olduğu iddia edilen bir cümleyi tahlil eder: *"İncile'e göre Mesih asılırken güya 'İli, İli lama savahteni', yani 'Allah, Allah beni niçin terk ettin!' demiştir. Bu sözü, değil İsa gibi büyük bir peygamber, tekâmül etmiş herhangi ferd dahi söylemez. Zira olan şeylere ilahî şuurun hüküm vermiş olduğunu, her ileri ruhun bilmesi gerekir."* (s. 111).

Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* adlı romanında Mehmet Demir, arkadaşı Ali Sabir'in buhranlarını atlatabilmesi ve sosyal hayata karışması için ona bazı tavsiyelerde bulunur ve Faust'u okumasını önerir. Anlatıcı, Mehmet Demir'in Faust ilgisini İncil ile mukayese ederek şu ifadeleri kullanır: *"Hedefsiz ve taşkınca yürüyordu. Sanki yolda Ali Sabir'e İncili-i Şerif okuyup telkin yapacakmış gibi Faust'un resimli, meşin kaplı bir tab'ını cebine koymuştu."* (s. 119).

3.1.3. Hz. İsa

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında Hz. İsa'ya ait "İlk taşı en günahsız olanınız atsın." şeklindeki meşhur cümlenin hikâyesi anlatılır. Alman işgalinden kaçıp beş parasız kalan Li-Fu Şang, günler sonra tanıdığı biriyle karşılaşır. Jorjet ismindeki kadın, birlikte olduğu yaşlı adam öldükten sonra, aç kalmamak için onun üzerinden çıkan tüm parayı ve değerli eşyayı alarak ayrılmıştır. Jorjet, Li-Fu ile karşılaşınca onun da parasız olduğunu tahmin ederek eski günlerin hatırına biraz yardımda bulunmak ister. Li-Fu, Jorjet'in parayı alış şekli ile zamanında kendisinin de mecburiyetten böyle bir şeyi aklından geçirdiğini beraber düşünür ve Hz. İsa'nın şu meşhur hikâyesini anlatır: *"İsa'ya atfedilen meşhur hikâyeyi hatırlar mısın? Bir gün kötü bir kadın yakalamışlar; âdet üzere yarı beline kadar toprağa gömüp taşlayacaklarmış. İsa, müteassıp ümmetine: "Hanginiz hayatında bir günah işlemediyse, demiş, ilk taşı o atsın." Ve hiç kimse kendisinde böyle bir üstünlük bulamamış. Jorjet bu hikâyeyi alaka ile dinledi, kahkahalarla güldü. Tabi maksadımı anlamamış, gizli itirafımı sezmemişti."* (s. 109).

3.1.3.1. İsa'nın Çarmıha Gerilmesi

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, kendi fikir romanını yazan Cevad, eserinin önemli bir bölümünü inanç algısıyla ilgili düşüncelerine ayırır. Din ve inançların, insan zihnindeki vesveselerden ve korkulardan yola çıkarak üretilen suni vehimler olduğunu düşünen Cevad, toplulukları sürü hâlinde idare etmek ve istenilen dava uğrunda silah olarak kullanmak için insanların ruhlarını zapt etmek gerektiğini belirtir. Ardından tarih sayfalarını dolduran bu tür kahramanları birbirinden ayırmak için kimini takdis kimini de telin etmenin doğru olmadığını söyler. Bir hastaya siyanür verip onu öldüren doktor hemen suçlanır ama milyonlarca insanın ruhunu zehirleyip yeryüzünü mezbahaya çeviren bir vicdan tellalı eceliyle geberse bile üstüne abideler dikilir. Cevad, bu düşüncelerden sonra sözü Hz. İsa'nın çarmıha gerilme hadisesine atıfta bulunarak şöyle der: *"İsa'yı çarmıha gerenler, bilmeyerek ona kuvvet vermişlerdi. Sönmek üzere olan akidesinin üç yüz sene sonra birdenbire alevlenmesi ve ay ile haçı toslaştırıp üç milyon insanın kanını akıtması bundandır."* (s. 151-152).

Aynı yazar, romanın bir başka yerinde İsa'nın çarmıha gerilme hadisesini sanat ve resim üzerinden yorumlar. Yazara göre Hıristiyan ruhunun sanat âleminde ortaya

çıkardığı eserler, sanatkârın kıymetine herhangi bir şey ilave etmemiştir. Nitekim Vandik, Veskez gibi ressamlar çarmıha gerilmiş İsa portresi yapmışlar, bu resimlerde tüm hünerlerini sergilemişlerdir. Fakat bu tabloların herhangi bir sanat değeri yoktur. *"İsa'nın Leonared de Vincin'in hayaline girip fırçasına intikal eden şekli, aptal bir insan resminden başka bir şey değildir."* (s. 153-154).

3.1.3.2. Hz. İsa'nın Şifalı Nefesi

Hem Hıristiyan inancında hem de İslâmiyet'te Allah tarafından Hz. İsa'ya, hastaları iyileştirme kudreti verildiğine inanılır. Mucizevî nefesi sayesinde birçok hasta iyileşmiş, hatta ölünün dirildiği bile olmuştur. Baha Vefa Karatay'ın *Son Tango* adlı romanında Nazım, kendisini yatağa düşürecek kadar ağır bir gribe yakalanır. Bu sırada sevdiği Muazzez'le görüşünce hastalığının hafiflediğini hisseder ve Muazzez'in varlığını İsa'nın nefesine benzetir: *"Ondan ayrılıp eve dönerken kendimi tamamen iyileşmiş, hastalıktan evvelki kudretimi, sıhhatimi kazanmış hissediyordum. Sanki onun gözlerinde, bakışlarında İsa'nın şifa veren kudretinin üstünde bir hassa vardı. Hastalıktan sonra ilk defa olarak neşeli bir gece geçiriyordum."* (s. 39)

3.1.4. Hz. Meryem

Dinî literatüre göre Hz. Meryem ilâhî bir nefesin tesiriyle oğlu İsa'ya hamile kalmış, toplumun ayıplamasından ve baskısından korktuğu için tenha bir yere çekilmiş ve çocuğunu dünyaya getirmiştir.[204] Hem Hıristiyan hem de İslâm inancında Hz. Meryem saflığın ve temizliğin sembolü olup birtakım olağanüstü haller ile donatılmıştır. Bu sebepledir ki Hıristiyan inancında Hz. Meryem'in tanrıça olarak tanımlandığı da görülür. Ele aldığımız romanlarda ise masumiyetin, temizliğin ve saflığın sembolü olarak öne çıkar.

Refik Halid Karay'ın *Sürgün* adlı romanında Hilmi Efendi'nin sürgüne gönderilmesinin arka planında bir polis komiseriyle Hz. Meryem'in nasıl hamile kaldığına ilişkin tartışma vardır. Dinî konularda geleneğin dediklerini dikkate alan Hilmi Efendi'nin, komiserle olan tartışması romanda şöyle anlatılır: *"Polis sordu: Sultan ve Halife taraftarı mısınız? İnce işlere pek aklı ermezdi; politikacı ve fırkacı*

[204] Hz. Meryem'in Hıristiyan ve İslâm inançlarındaki yeri hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bk. Günay Tümer, **Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da Hz. Meryem,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

sayılmazdı. Yalnız biraz eski kafalı idi. Eski gördüklerine bağlıydı. Din meselelerinde yeni yetmelerle uyuşamıyordu. -Peki amma sizi ne diye hudut haricine çıkardılar? Sebebini pek iyi kestiremiyor. Sivas'ta iken bir sohbet arası, Hazreti Meryem'in "nefh" tarikiyle hamile kalması yüzünden polis komiseriyle atışmıştı. Ona bir tokat vurmuştu. Epeyce dedikodu olmuş, memleketin ileri gelenleri kendi tarafını tuttukları için komiser başka bir yere nakledilmişti." (s. 12).

Meryem'in "nefh" suretiyle hamile kalışı, Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında da işlenir. Romanın başkişisi Leyla, ziyaretine gittiği Hattat Gerçek Çelebi'nin çalışma masasında bir kâğıda rastlar. Çelebi'nin yazdığı yazılardan biri zannederek okumak için yanına alır. Bu yazı, meşhur muharrir Ekmel Haydar'a aittir. Yazıda Meryem'in Cebrail ile konuşmaları ve ilahî bir nefes yoluyla hamile kalışı işlenmektedir:

"Meryem iğtisal etmek için gözden uzak bir yer arayarak Beytü'l-Mukaddes'e gidiyor. Fakat çıplak olduğu sırada karşısında Cebrail'i harikulade güzel bir erkek olarak görünce korkuyor ve "Senden Tanrı'ya sığınırım, onu tanıyan bir kul da olsan senden istiaze ederim." diye haykırıyor. Cebrail, Meryem'in kendisinden çekindiğini görünce:

"Beni yabancı kıyas edip gayb âlemine iltica neden ey Meryem!" diyor. "Benim karargâhım gayb cihanındadır. Yoksa bu gördüğün asli hüviyetim, hakiki şeklim değildir. Sana bu güzel çehre, bu mevzun kametle mütemessil olmam, benimle ülfet ve ünsiyet içindir." (s. 150).

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, Meryem Ana iffet ve temizliğin sembolü olarak anılır. Roman kahramanı Cevad, erkekler ve kadınlar hakkında birtakım tahliller yaparken kendini bilen kültürlü kadınların çapkın bekârlara pek hoş bir nazarla bakmadığını söyler. Anlatıcıya göre kadınlar bu fikirlerinde haklıdırlar. Çünkü *"her gün yanında bir kadınla görülen erkeğin yanına Meryem Ana'yı oturtsanız şüphe uyandırır."* (s. 29). Romanın bir başka yerinde Cevad, İsviçre'de yaşamış olduğu bir hâtırasını anlatır. Burada karşılaştığı kadını tasvir ederken onun güzelliğini ve masumiyetini Meryem Ana'ya benzeterek şöyle der: *"Kadın bir Meryem Ana gibi beyaz, narin ellerini gökyüzüne kaldırdı. Mukaddes*

kitaptan bir mezmur okur gibi yumuşak bir sesle dedi ki: Arz çok güzel, gök çok temizdir. Bu mavi gök altındaki toprak daha bir bu kadar insana saadet verecek kadar büyüktür, cömerttir. İnsanlar niçin birbirlerini öldürecekler?" (s. 50).

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında da aynı şekilde Meryem Ana, saf güzelliğin ve temizliğin sembolü olarak işlenir. Seza, küçük oğlu Mehmet'i uyutmaya çalışırken oğlunun *"Anne, yoksa sen eskiden melek miydin?"* sorusuyla aynaya bakar ve bir Meryem Ana heykeline benzettiği yüzünü ve hatlarını izlemeye başlar. *"Ortadan kıvrılmış saçları yüzüne Ortakurunda yapılmış bir Meryem levhası, ciddiyet ve temizliğini veriyor (...) Küçük Mehmet şimdi yatağının içinde diz çöker gibi oturmuş, ellerini birbirine kavuşturmuş, dudakları biraz aralık, gözleri dindar bir vecd içerisindeymiş gibi adeta baygın annesine bakıyor."* (s. 21).

Meryem'in bir güzellik sembolü olarak idealize edildiği bir diğer roman da Niyazi Ahmet'in *Zindancı Kaptan*'ıdır. Romanda Yusuf'un karısı Zehra, Aygır Kaptan tarafından İspanya'ya getirilir ve tanınmaması için kendisine Dolores adı verilir. Ama güzelliği dillere destan olan Zehra, kısa sürede İspanyol gençlerinin gönlüne ateş düşürür. Gençler onu Meryem Ana ile mukayese ederek hakkında bir şarkı üretirler. Bu şarkıda Dolores'in, saf güzelliğiyle Meryem Ana'ya benzetildiği görülür:

"Dolores, sen bir Meryem misin?

Gözlerin ateş gibi yanıyor.

Kalbim anlıyorum ki senindir.

Dolores, Dolores sen bir Meryem misin?

İspanya'nın ateşli delikanlıları uzun seneler bu şarkıyı söylediler. Valensiya'da kim bilir hangi ateşli İspanyol şairinin içinden doğan şarkı, bir alev gibi yayıldı, dağıldı. Her âşık Dolores yerine kendi sevgilisinin adını söyleyerek onu terennüm etti. Dolores harikulade bir güzeldi. Ona bütün İspanyol delikanlıları tapıyordu." (s. 71-72).

Esat Mahmut Karakurt'un *İlk ve Son* adlı romanında Mecdi, bir serserinin tecavüz girişiminden dolayı üstü başı yırtılmış olan Necla'yı Meryem'e benzetir: *"O sırada arkasından ceketini çıkararak kadına uzatıyor: "Evvela şunu giy sırtına ki biraz serbest hareket edebilesin. Papazın elinde kiliseye götürülen Meryem Ana tablosuna benzetiyorum seni. Sinirime dokunuyorsun!..*" (s. 14).

Mebrure Sami'nin *Yalan* adlı eserinde Mine'nin Büyükada'da tanıştığı hizmetçi kadın Meryem Hanım bir Hıristiyan Ermenidir. Anlatıcı Meryem Hanım'ın temiz kalpli oluşunu ve saflığını Hz. Meryem'e benzeterek şu ifadeleri kullanır: *"Bu, altmış yaşlarında güler yüzlü, yumuşak sözlü, bir Ermeni kadın idi. Galiba bir zamanlar oldukça güzeldi de… Ermeni denince akla gelen kalın kara kaşlı, kara gözlü, esmer şişman tiplerden değildi. Gözleri mavimsi menekşe rengindeydi. Herhalde bir zamanlar kumral, ince, beyaz bir kadındı. Yaşlandıkça kurumuş, zayıflamıştı. Gençlikle beraber kaybedilmesi gereken adını -ne de olsa melek yüzlü Meryem Ana tablolarını hatırlatıveren mübarek adını- pek de o kadar gülünçleşmeden taşıyordu."* (s. 67).

Halit Fahri Ozansoy'un *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı eserinde Meryem figürü, saf güzelliğin ve tabiî masumiyetin sembolü olarak değerlendirilir. Romanın başkarakteri Tuğrul, sevdiği kız Süheyla'yı *"Meryem güzelliğiyle"* hayal eder. Tuğrul'un bu benzetmesi eserin farklı yerlerinde benzer biçimlerde yer almaktadır (bk. s. 21, 23, 34).

Halit Fahri Ozansoy'un *Aşıklar Yolunun Yolcuları* adlı romanında Tuğrul, Büyükada'daki aşıklar yolunda gayrımüslim ihtiyar kadınları görünce hayalen onların gençliğine giderek bazı tasvirlere girişir. Rum kadının gençliğini düşünür ve onun da zamanında sevdalandığını hayal eder. Bu hayali devam ettiren Tuğrul, kadının odasında Meryem Ana Kandili'nin karşısında birtakım hülyalara daldığını tasvir eder. Anlatıcının Meryem Ana Kandili hakkındaki cümleleri şöyle devam eder: *"Muhakkak o kandilin bir benzeri de bu ihtiyar maşukanın evindedir ve muhakkak onunkisi ufacık kandilindeki zeytin yağı içinde bir sinek kanadı kadar minik fitili ile sönük bir pırıltı vererek gece gündüz yanmaktadır. Ta ki Âşıklar Yolu'nun bu akşam o büyük çamın dibindeki maziyi düşünürken bu ihtiyar maşukası ölünceye kadar. O zaman o kandili*

belki kızları varsa onlar yakacak, kocası varsa yağını o dolduracak yahut o kandil bir mirasçının eliyle ya mezara götürülecek ya bir kiliseye vakfedilecek." (s. 242-243).

3.1.5. Kilise

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında Doktor Şevket, ailesiyle sohbet ederken kızı Güzin ziyaret ettiği Antifonya Kilisesi'ni ve orada hissettiklerini anlatmaya başlar. Ziyareti anlatırken Güzin'in birtakım mukayeseler ve iç muhasebeler yaptığı dikkatlerden kaçmaz: *"Bize Atina isminde küçük bir kadın rehberlik etti. İçerisi bomboştu, taşların üstünde kendi ayak seslerimizi dinleyerek geziyorduk (...) Kilisenin bomboş sıralarının önünden geçerken yüksekteki kürsüyü göstererek "Papas, paskalyada buraya çıkar ve sana şükrediyoruz, seni takdis ediyoruz ve hepimiz senin için dua ediyoruz" der, orada bulunanlar da secdeye vararak aynı duayı tekrar ederler. Nihayet kilisenin birkaç basamak ve perdeli kapılarla bölünmüş iç kısmına geldik, Doktor Murad'ı takiben buraya ben de girmek istedim, fakat küçük kadının eli kolumu sımsıkı yakalamış bırakmıyordu. "Hayır, orası Hiyeron'dur, kadınlar günahkâr oldukları için giremezler" dedi. Ben de bu kilise mantığına itaat ederek dışarıda kaldım ve kadının, mabedi kuran Agyos Teodoros'a izafe ettiği hikâyeyi dinledim. Nihayet gene aynı sessizliğin ve boşluğun içinden geçerek dışarı çıktık."* (s. 97-98).

Rehber kadının kilisenin nasıl kurulduğuna dair anlattığı bir hikâye, Güzin'in ve Doktor Şevket'in ilgisini çeker. Romanda kilisenin kurulma hikâyesi şöyle anlatılmaktadır: *"Agyos Teodoros isminde uyanık bir ihityar, Avram isminde bir Yahudi'den ödünç para almış ve biraz zaman sonra da vadesi gelen bu parayı bir derenin suyuna teslim ederek Avram'a göndermiş. Lakin Yahudi parayı aldığı hâlde inkâr etmiş. Alacaklısını ikna edemeyeceğini anlayan ihtiyar Teodoros nihayet muztar kalarak haydi demiş, filan yere gidelim ve işin hakikatini İsa'dan soralım. Bezirgan (Avram) razı olmuş, bir dağ başına gitmişler ve keyfiyeti yüksek sesle sordukları zaman, boşluklardan gelen bir ses, aldı aldı diye cevap vermiş. İşte bu ses, ihtiyar adama, aksisada ismini verdiği kiliseyi kurdurmuş."* (s. 99).

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında Li-Fu Şang, Paris'ten kaçarak Orlean'a doğru yol alır. Buradaki ilk gecesinde duyduğu kilise çanı onda farklı çağrışımlar

yapar ve onu mahzun eder. Romanda Li-Fu'nun duyguları şöyle tasvir edilmektedir: *"Ben Orlean kapılarından şehir dışı asfaltına çıkarken uzaktan bir kilise saati gecenin ikisini haber veriyordu. Bu saatin kalın, uzun, içli sesi bana o kadar dokundu ki… Hadisâtı tanzim eden uluhiyetin sesi de böyle felaketli bir şehre ancak bu sabır, bu vakar, bu soğukkanlılıkla nida edebilirdi."* (s. 101).

Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* adlı romanında gayrı müslim mahallesindeki Rumlar dışında tek Ermeni olan Varvar Dudu, öldüğünde cenazesinin ortada kalmasını istemediği için mahallenin Rum Ortodoks papazına şirin görünmek ister. Eserin bu kısmında papaz ve kiliseye ilişkin tasvirler şu şekildedir: *"Matmazel Varvar'ın ikinci hedefi başpapazı memnun etmekti. İhtiyar kız, her Pazar kiliseye gider ve eli değdikçe Aya tasvirlerinin önüne mum yakardı. Bir gün bu hareketini şöyle izah etmişti:*

-Rum Ortodokslarını günahım kadar sevmem. Gelgelelim Milas'ta benden başka Ermeni nüfus yoktur ki Ermeni kilisesi olsun. E, herkes dinli dinince camisine, havrasına, kilisesine giderken ben zındık gibi evde oturayım? Bilirsiniz, Müslümanlar için bile cami cami bulamadıklarında kilisede namaz kılmak haktır. Sonra bir ayağımız çukurdadır. Günün birinde Mevla beni nasıl olsa Kegam'a kavuşturacak. Cenazem köpek cenazesi gibi sokakta kalsın? Baba Hristantos'un kara gözlerine aşık değilim. İllevelakin bir gün ölürken onun elinde kalacağım, günahımı o çıkaracak.

Zavallı kızın papazı kollamasının asıl sebebi son nefeste yalnız kalmak ve duasız gömülmek korkusu idi." (s. 53).

Aynı romanın ilerleyen kısımlarında Hristiyan inanışındaki yortulara da temas edilir. Özellikle romana da ismini veren "Ateş Yortusu Gecesi"ne ve kilisedeki manzaraya ilişkin dikkat çekici tasvirlere yer verilir: *"Bir hafta sonra ateş yortusu gecesiydi. Kasabanın bşka taraflarından da birçok Müslüman ve Yahudi seyirci geldiği için Kilise Mahallesi her zamandan fazla kalabalıktı (...) Kilisenin daima kapalı duran büyük kapısı ardına kadar açıktı. Çan, çangır çangır çalıyor, yortu elbiselerini güymiş mahalle büyükleri kafile kafile içeri giriyordu (...) Ayinin en ehemmiyetli noktasındaydık. Cübbesinin üstüne sırma işlemeli muhteşem bir harmaniye giymiş olan başpapaz, ağır bir sesle çok müessir olduğu anlaşılan birtakım*

cümleleri söylüyor, yırtık gömleklerinin üzerine işlemeli harmaniyeler giymiş mahalle çocukları hep bir ağızdan makamla cevap veriyorlardı (s. 74-77).

Efzayiş Suat'ın *Aşktan Sonra* adlı romanında ise kilisede günah çıkarma işlemi anlatılır. Roman karakterlerinden Serap, İtalya gezisinde dinî ve tarihî yerleri de gezmeyi ihmal etmez. Bir kilise ziyaretinde karşılaştığı manzarayı şöyle tasvir eder: *"Bir gün İtalya kiliselerini ziyaret ederken, istiğrak içinde yaşlanmış bir çift kadın gözü görmüştüm. Papaz elinde İncil, ona bir dua okuyordu. Merak etmiştim. Rosabianca'dan bu duanın tercümesini sormuştum. O da bana Hazreti İsa'nın ümmetine verdiği şu teselliyi Fransızca söylemişti: "Frappez et I'on vous ouvrira; Demandez et vous recevrez…" Gözü yaşlı kadını anlamıştım. Elbette demiştim, kapıyı vuran içeri girer. Elbette isteyen bulur. Bunlar yalnız Hazreti İsa'nın hudutsuz merhametinden, geniş insan sevgisinden mülhem olan nasihatler değildir, dünyaca da bilinen hakikatlerdir."* (s. 177-178).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kesik Baş* adlı romanında kilisede bir nikâh merasiminden söz edilir. Kesik baş cinayetinin zanlısı olan Flora, suç ortağı ve sevgilisi Alber'in inançsız biri olduğu hâlde kilisede bir başkasıyla nikâh kıydığını acıklı ifadelerle şöyle anlatır: *"Çok geçmedi, Alber'in bu Eglantia ile izdivaçlarını haber aldım. Nasıl oluyor da dinle, izdivaçla, bütün mukaddesatla eğlenen o kâfir Alber, kilisede bir papazın nefeslerinden saçılan İncil ayetleri önünde eğilerek evlenebiliyor!"* (s. 163).

3.1.6. Ayin ve İlahiler

Burhan Cahid Morkaya'nın *Yaprak Aşısı* adlı romanında Ayşe, çıktığı Avrupa seyahatinde aşk krizleri ve kıskançlık buhranları geçirdiği için bir psikiyatri merkezinde tedavi ve dinlenme amacıyla misafir edilir. Bu merkezde bakıcı olarak çalışan hemşire kadınlar cumartesi günleri dua edip ilahiler okurlar. Ayşe, bu ayinleri şöyle anlatır: *"Cumartesi akşamları alt katın mermer salonunda soeurlar (kardeş) ilahi okuyorlar. Onun billur sesi hepsini hafif bırakan bir şikâyet sesi gibi fark ediliyor. Kim bilir, bedbaht kadın ıstırabını ancak Allah'ına yalvardığı o münacat dakikalarında doya doya anlatmak imkânını buluyor."* (s. 153).

Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde de bir Pazar ayininden söz edilir. Romanın baş kahramanları Sevda ile Erol, İsviçre seyahati sırasında kilisedeki Pazar ayinine de uğrarlar. *"Bir pazar sabahı St. Johan kilisesinin önünden geçerken tıklım tıklım dolu olan bu mabede girmişler ve org ile korolu bir âyin dinlemişlerdi."* (s 137).

3.1.7. Katolik Eğitim Sistemi

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza anne ve babasını küçük yaşta kaybettiği için yakınlarının köşkünde büyür. Eğitim çağına geldiğinde ise bir Katolik mektebine verilir. Seza, Katolik mektebindeki eğitim sisteminin kendisine adeta eziyet verdiğini hissederek o mekânı ve günlük programı bir türlü sevemediğini itiraf eder. Anlatıcı, Seza'nın diliyle Katolik mektebindeki eğitim ve terbiye sistemini şöyle anlatır: *"Gülmenin bir hafiflik addedildiği ve insanların bir hayâl gibi ayak sesleri duyulmadan yürüdükleri bu kalın duvarlar arasında geçen günlerin hatırası da onun kalbinde acı bir tat bırakmıştı. Sabahları şafakla kalkarlar. Yıkanıp tarandıktan sonra beyaza sıvanmış duvarlarında Meryem ve İsa tasvirleri dolu dehlizlerde bir hastayı uyandırmaktan çekinir gibi yürürlerdi. Sımsıkı örgüleri ve biçimsiz, zevksiz üniformaları içinde sıralarına oturmadan evvel onların sabah dualarını yapışlarını seyrederdi."* (s. 25-26).

3.1.8. Papaz ve Rahibe Kavramları

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, Cevad kadınlarla münasebetini anlatırken çok dikkatli olduğunu, insanların sırlarını iyi sakladığını, gazeteci olmasına rağmen girip çıktığı salonların dedikodusunu yapmadığını belirtir ve bu hasletlerinin çevresine emniyet verdiğini söyler. Cevad, bu niteliğini Hıristiyanlarda kiliseye gidip günah çıkaranların itiraflarını saklayan ppazların durumuna benzetir ve kadınlarla münasebetinde başarılı olabilmek için papaz kadar ketum olmak gerektiğini söyler (s. 48).

Niyazi Ahmet'in *Zindancı Kaptan* adlı romanında, Yusuf'un bindiği gemideki yolcular arasında bir papaz da vardır. Papaz, geminin fırtınadan dolayı parçalanarak karaya vurmasından sonra sağ kalanların moralini yükseltmeye çalışır. Sığındıkları adada hayatta kalma mücadelesi verir ve kurtulmalarını sağlar. Bilgeliği ve tedbirli olması sayesinde birçok kişiye yararı dokunur. Gemideki Müslüman ve Hıristiyan

bütün yolcuların takdirini ve sevgisini kazanır. Müslümanlar dahi ona "yüce peder" diye hitap eder. Ama bir zaman sonra papazın huyu değişir. Kendilerini korsanların elinden kurtaran Zindancı Kaptan, bir çarpışma sırasında leventleri gayrete getirmek için Hıristiyan değil, Müslüman Türk olduğunu söyleyince papaz ona karşı kinlenir. Gizlice gemideki Hıristiyan tayfaları kandırarak Zindancı Kaptan'a karşı bir isyan çıkarmaya çalışır. Anlatıcı, papazın isyan gayretini şu şekilde anlatır: *"Evlatlarım, dedi; bugüne kadar emniyet içindeydik. Çünkü kaptanı kendimizden biliyorduk. Onun Hıristiyan olmadığını öğrenince sonumuzun fena olacağını anladım (...) Nasıl çare bulabiliriz? Pek kolay, Hıristiyan olmayan Zindancı'yı ortadan kaldırmak (...) Papas daha birçok şeyler söyledi ve bütün Hıristiyan tayfaları ikna etti. Tayfalar birbirlerine bakıştılar. Papasın sözüne uyalım mı demek istiyorlardı. Fakat Papas son olarak "Yapacağınız iş, bütün günahlarınızı affettirecek." demişti* (s. 39). Papazın isyan girişimi, Yusuf'un durumu erken fark etmesiyle önlenir ve çıkan arbedede ağır yaralanan papaz ölür.

Efzayiş Suat'ın *Aşktan Sonra* adlı romanında, Serap karşılıksız aşkının izlerini silmek için İtalya'ya arkadaşı Rosabianca'nın yanına gider. Beraber eğlenirken alkollü bir mekânda papazların da içki içip kendilerinden geçtiğini görür ve şaşırır. Arkadaşı ise bunun normal olduğunu söyler: *"Ortalık karardıkça kadehler derin bir ihtizazla daha sık şakırdıyor, gitarların telleri koparcasına inliyor, yanık sesler coşuyor, göz göze bakışan çiftler birbirlerine öyle sokuluyorlar ki akşam saatinin her hissi açığa vuran bu laubaliliği karşısında siyah cübbeli koca karınlı papazlar bile gevşiyorlar, sinsi ve haris iştihalı nazarlarla etrafı gözetlerken bu aşk ziyafetinin sofralarından da lokma lokma zevk aşırıyorlardı."* (s. 169).

Aka Gündüz'ün *Giderayak* romanında Nazlı isimli genç kız, romanın başkahramanı olan muharrir Vurgun Haydamak'a âşık olur ve onu küçük bir oyunla ikna edip ailesi ile tanıştırır. Haydamak, Nazlı'nın oyununa kızdığı için evi terk eder. Nazlı bu duruma çok üzülür ve Haydamak'a bir mektup yazar. Mektupta, bir rahibe gibi yaşamayacağını, hayatın kendisine sunacağı sürprizlere açık olacağını anlatır: *"Benden uzaklaştıktan sonra benim yalnız kalmayacağım pek tabiidir. Marabet gibi bir manastıra kapanacak kadar da romantik olamam. Aynı duygular, aynı samimilikle kendime bir hayat çerçevesi hazırlayacağım. Dünkü fikirlerimden zerresini feda*

etmeyerek…" (s. 203). Nazlı'nın bu kısımda tercih ettiği "marabet" kavramı, manastırda yaşayan ve hiç evlenmeyen rahibeler için kullanılan bir tabirdir.

3.1.9. Dinî Bayramları

Burhan Cahid Morkaya'nın *Yaprak Aşısı* adlı romanında Ayşe, sevgilisi Necmi ile Avrupa seyahatine çıkar. Monaco'nun eğlence dünyasıyla meşhur olan şehri Monte Carlo'da bir eğlenceye ve anma gününe denk gelirler. Bu eğlence, İsa'nın havarilerinden birini anma günü dolayısıyla düzenlenen bir bayramdır: *"Akşam, Monte Karlo'ya döndüğümüz zaman sokakları her zamankinden daha kalabalık bulduk. Eğlenmek, gülmek için fırsatlar icat eden bu muhitte, tarihin bütün millî ve dinî bayramları vesile oluyor. Bugün de Apotr'lardan birinin günü imiş. Her taraf şenlik içinde de, garibi şu ki bu şenliğe Hindli Mecusi, Kahireli Müslüman, Şanghaylı Budist, Atinalı Ortodoks, Arjantinli Katolik, İrlandalı Protestan hep beraber iştirak ediyorlar."* (s. 89).

3.1.10. Misyonerlik Faaliyetleri

Suad Derviş'in *Hiç* adlı romanında, Seza eğitim için Katolik mektebine gönderilir. Orada öğrencilerin günlük programları askerî bir düzen şeklinde uygulanırken Hıristiyan hocaların özellikle Müslüman öğrencilere yumuşak davrandığı görülür. Seza yapılan din propagandalarına karşı geldiği için kısa zamanda bu merhametten uzak kalır. Mektepteki bu durum şöyle yansıtılır: *"Üçüncü sınıfın hocası Sör Jozefa, iriyarı bir genç kadındı. O vücuduna hiç de yaraşmayan kadınca bir şefkatle kendisiyle alakadar olur. Kendisine güzel renkli azize resimleri hediye etmek isterdi. Fakat Seza Dadı Kalfa'nın Müslüman telkinleriyle büyümüştü. Bunun için mektepte yapılan din propagandalarına tamamıyla asi olmuştu. Ve bunun için de kısa bir zaman sonra mektepte de şefkat ve muhabbet bulmamıştı. Ve mektep hayatı da içinde tatsız bir hatıra olarak kalmıştı."* (s. 26)

3.1.11. Ayasofya'nın Tekrar Kiliseye Döndürülme Hedefi

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Ruslar, Türklere karşı İngilizlerle iş birliği yaparak Doğu Anadolu'yu işgal ederler. Rusların asıl hedefi İstanbul'u işgal etmek, boğazlara hâkim olmak ve Ayasofya'yı tekrar kilise yaparak

kubbesine çan takmaktır. Bir askerî toplantıda Rus general bu hedefini şu cümlelerle ifade eder: *"Bundan beş yüz sene evvel Türkler tarafından zabt ve kubbesindeki haçı indirilen Ayasofya'nın Türklerden ve Müslümanlardan temizlenmesi ve yeniden salip ile takdis olunması şerefi bize nasip olacaktır. Dinimiz ve milliyetimiz ve imparatorumuz uğrunda bu vazifemizi büyük fedakârlıkla ifa edeceğimizi ümit ederim. Rusya'nın iki başlı kara kartallı bayrağı İstanbul'da açılsın! Mukaddes haç, Ayasofya kubbesinden nurunu bütün dünyaya saçsın!"* (s. 64).

3.1.12. Romanlardaki Hıristiyan Tipler

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında, Ermeni ve Hıristiyan olan Agavni, Nadire Hanım'ın konağında aşçıdır. Nadire Hanım'ın şirretinden kaçabilmek için mutfaktan dışarı pek çıkmaz ama her gün azar yemekten de kurtulamaz. Yazar, Agavni'yi şöyle tasvir eder: *"Bütün hayatı mutfağın yanındaki odada geçtiği için Agavni'nin yüzünü ev halkı nadiren görürdü. Aşçının en fazla temasta bulunduğu Nadire Hanım'dı. Bu temaslar daima bir mücadele şeklinde olduğu için Agavni her sabah uykudan kalktığı zaman, papazdan öğrendiği bütün Ermeni azizlerine mumlar, adaklar adar; hanımın ters tarafından kalkmamasına dualar eder. Buna rağmen yine sabah kahvaltısı yerine mükemmel bir zılgıt yerdi."* (s. 21).

Reşat Nuri Güntekin'in *Ateş Gecesi* adlı romanında, Kemal Murad sürgün olarak gönderdildiği Milas'ta Rum mahallesine yerleşir. Eserin çeşitli yerlerinde Rumların geleneklerine ve inançlarına ilişkin tasvirler bulunmaktadır. Mahallelinin kilise ayinlerine katılmaları, yortularda mahalle gençlerinin durumları ve gayrı müslim tebanın sosyal yaşamı bu tasvirler arasındadır. Romanda özellikle Ermeni ev sahibesi Varvar Dudu'nun ve mahalle papazı Baba Hrisantos'un anlatıcı tarafından tahlil edildiği görülür. Varvar Dudu, mahalledeki tek Ermeni olmasına rağmen inanç ve geleneklerinde Rum Ortodosklarına uyar. Papaz ise yaşını başını almış tecrübeli bir isimdir. Bir yandan mahalledeki dinî ayinleri organize eder, diğer yandan ilçenin yönetim ekibiyle iyi ilişkiler kurar. Mahallelinin sosyal eğlencelerinde papazın yeri daima mevcuttur (Bazı örnekler için bk. s. 66, 74, 77).

3.1.13. Kutsal Figürler

Afif Obay'ın *Panik* adlı romanında, annesi Alman askeri tarafından öldürülen Matyö ismindeki Fransız çocuğun duasına yer verilir. Matyö, evlerinin duvarında asılı bulunan Meryem-İsa figürleri karşısında annesinin geri gelmesi için dua eder. Hıristiyanlık inancında kutsal sayılan bu figürler şöyle tasvir edilmektedir: *"Yatağının başucundaki duvara asılı, kucağında İsa ile bir Meryem Ana resmi vardı. Bizim Matyö bu resmin karşısında diz çökmüş, mini mini ellerini çenesinin altında kavuşturmuş. Allah'a yalvarıyordu: Küçük İsa, ne olursun annemi geri gönder. Bak senin annen var. Ben çok yalnız kaldım. Kuzum Küçük İsa, meleğine söyle de annemi geri getirsin."* (s. 74).

Aynı romanın ilerleyen kısımlarında Li-Fu Şang, işgalden kaçıp sığındığı Bordo'da parasız kalmamak için her yerde iş aramaya başlar. İtalyan bir işçi olan Alfonso'nun yardımıyla iş arayanlara aracı olan Garsiya ailesinin pansiyonuna gider. Gece orada kalması gerektiği için bir oda kiralar. Li-Fu, odadaki manzarayı tasvir ederken Hıristiyanlar tarafından kutsal sayılan kimi figürlere de değinir: *"Komodinin üstünde, sırları dökülmüş, camlaşmış bir ayna asılı. Duvarlarda kurtlanmış siyah çerçeveler içinde Aziz resimleri… Yatağın başucunda muazzam bir haç üstünde İspanyol tarzında çirkin bir Mesih…"* (s. 191).

Turan Aziz Beler'in *Sevda* adlı eserinde ise Alman kültüründeki "melek" kavramından söz edilir. Roman kahramanı Sevda, çocukluğunda mürebbiyesinden duyduğu kar yağışı ile ilgili Alman efsanesini Erol'a şu şekilde anlatır: *"Gökyüzünde sarayı olan Frau Holle adında meleklerin annesi varmış, her sabah melekler yatağını yaparlarmış. Şilteleri her gün pencereden silkerek dövülürmüş. Şiltenin içinden dökülen şeyler işte böyle kar şeklinde yeryüzüne serpilirmiş."* (s 131).

3.2. YAHUDİLİKLE İLGİLİ İNANÇ UNSURLARI

Semavî dinler arasında en eski inanç olarak kabul edilen Yahudilik, Hz. Musa'nın önderliğinde İsrailoğulları arasında yaygınlaşmıştır. Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrât'tır. Hz. Musa'dan sonra İsrailoğulları içerisinde Yahudilik inancını yaymaya çalışan birçok şahsiyet gelmiştir. Harun, Davud, Süleyman peygamberler bu şahsiyetlerin başında gelir. Diğer dinlerden farklı olarak "hem etnik hem de dinî unsur" bulunduran Yahudilik "Tanrı'nın Yahudiler için takdir ettiği dindir." inancı temelinde sürdürülmüştür.[205] İncelenen romanlarda Yahudilerin kutsal kitapları, İsrailoğulları, Hz. Musa ve mucizeleri, toplumlardaki Yahudi tipi ve Yahudilerin iddia ettikleri vaat edilmiş topraklar gibi konular öne çıkmaktadır.

3.2.1. Ahd-i Atîk - Tevrat

Yahudilikte kutsal kitaplarını tanımlamak için "Tanah=kutsal kitaplar" tabiri kullanılmakla birlikte Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın öğretilerinden ayırmak amacıyla "Ahd-i Atîk=eski ahit" ifadesi tercih edilmiştir. Ahd-i Atîk'in bölümleri Tevrat, Neviîm ve Ketuvîm'dir. Tevrat, Ahd-i Atîk'in en önemli bölümüdür. Bu sebeple Yahudi öğretileri içerisinde en çok vurgulanan metin olmuştur.[206] Romanlarda her iki kavram aynı maksatla kullanılmıştır.

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, Cevad, köydeki dostu Osman Bey'in teşvikiyle şehir hayatını bırakıp Filyoz Çiftliği'ne yerleşir ve uzun süredir zihninde tasarladığı düşünce romanını yazmaya başlar. Cevad'ın yazmaya başladığı roman Tevrat'ın şu mezmuru ile başlar: *"İnsan hayâl gibi gezer. Boş yere telaş ve heyecana kapılır. Ve kime geçeceğini düşünmeden mal mülk edinmeye, dünya malına tamah etmeye başlar. (Ahdi Atik, Mezmur 7, s. 674)*". Cevad, bu ifadelerin bir musiki gibi etkili olduğunu düşünür. Ona göre insan, tabiat gibi samimi olabilirse o mezmurda sözü edilen aldanmaya düşmeyebilir. Ama aldanmak ve inanmak gibi kavramlar olmasa, zaten yarısı azap olan ömrün bir zehir olacağı muhakkaktır (s. 137).

---

[205] Saime Leyla Gürkan, "Yahudilik", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, C 43, s. 187.

[206] Ömer Faruk Harman, "Ahd-i Atîk", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, C 1, s. 495.

Eserin ilerleyen kısımlarında Cevad, çiftlikte kaldığı süre içerisinde roman yazmaya devam eder. Romanının başka bir yerinde yine Ahdi Atik'ten alıntılar yapmaya devam eder: *"Ne mübarektir o insan ki günahkârların yolunda durmaz ve müstehzilerin meclisinde oturmaz. Bu insan akarsular yanında yetişen, meyvesini zamanında veren ağaç gibidir."* Kitab-ı Mukaddes'in yüz elli mezamirinden ilki olan bu ayet, Cevad'a göre hemen her inanç ve kültürde yer alan olgun insanı ifade etmektedir. Ancak bu ayet, günümüzün cemiyet hayatında anlamını değiştirmiştir (s. 165).

Cevad, doğanın huzur veren ortamında romanını yazmaya devam ederken konuyu irade ve nefis kavramlarına getirir. Romancının bu kısımda Ahdi Atik'ten bir alıntı daha yaptığını görüyoruz. İrade ve nefis konusunu irdeleyecek olan yazarın seçtiği ayet Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmalarına sebep olan olayları anlatmaktadır: *"Rabbullah: Âdem'in yalnız bulunması iyi değildir, ona münasip bir yardımcı halk edeyim, dedi. Ve Rabbullah, Âdem'e ağır bir uyku getirdi ve onun kemiklerinden birini alarak et ile doldurdu. Ve buna can verip dişi mahlûkunu yarattı. İki eş mahlûk çıplaktılar. Fakat gözlerinde perde vardı, birbirlerini görmüyorlardı. (Ahdi Atik, Tekvin)"* Romancı kendini merkeze alarak birkaç tahlil cümlesi kurduktan sonra aynı konudaki mezmurlardan alıntı yapmaya devam eder: *"Rab dişiye dedi ki: Bu meyve bahçelerindeki her ağacın meyvesinden yiyiniz, yalnız şuna yaklaşmayınız. Bu, incirdi. Bir yılan dişiye yaklaştı ve ona dedi ki: Bu meyveden yiyiniz ki gözlerinizin perdesi açılsın, kendinizi görünüz. Dişi meyveyi yedi, erkeğine de yedirdi. O zaman birbirlerini gördüler ve erkek dişi olduklarını anladılar."* Kendi romanının yazarı olan Cevad, bu ayetleri yorumlayarak ilk insanın iradesini dişisinin yendiği tespitini yapar ve yarının teknoloji çağında konuşabilecek robotlar üretildiğine onların iradesini yine aynı materyalden imal edilen dişisi yenecektir, der (s. 170-171).

Romanın son kısımlarında Vildan, Cevad'ın yazmış olduğu müsveddeleri günü gününe okur ve kendisi de bir bölümüne eklemeler yapar. Vildan, yazdığı bu kısımlarda Cevad'ın Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına dair Ahd-i Atik'ten yaptığı alıntıdan yola çıkarak Cevad'a olan aşkını itiraf eder. Cevad bu yazıları okuduktan sonra etkilenir ve Vildan'a olan aşkına tercüman olacak şekilde romanını yine Ahd-i Atik'ten yaptığı şu alıntı ile tamamlar: *"Rab, Âdem'e eş olsun diye*

Havva'yı yarattı. Ve onları Aden Bahçeleri'ne salıverdi. Beşer bu bir çift mahlûkun zürriyetinden türedi." (s. 186).

3.2.2. İsrailoğulları (Benî İsrâîl)

Yakup Peygamber'in lakabı olan İsrail kavramı, dinler tarihinde Yahudi milleti için kullanılarak onların Yakup Peygamber soyundan geldiğine atıfta bulunur. Bu ifade Kur'ân-ı Kerîm'de de aynı anlamda kullanılmıştır. Bu çalışma kapsamında ele alınan romanların bazılarında İsrailoğulları'nın durumlarına veya hikâyelerine de yer verilir.

Örneğin Hamdi Rıza Çaydam'ın *Subay Kalbi* adlı romanında İsraioğulları'nın Musa Peygamber'e uyarak Firavun'un zulmünden kaçmaları hikâyesine atıfta bulunulur. Eserde Yüzbaşı Rubil, annesinin vefatıyla sarsılır. Genç yaşında annesiz de kalan Rubil bu yaşlarda hayatının en neşeli günlerini geçirmesi gerektiğini düşünürken bu felâketle birlikte artık o neşelerin kaynadığı yerde kırıldığının farkına varır ve şöyle düşünür: *"Musa'nın kavmi gibi bu kızgın çöllerde yanar, gecelerin soğuk rüzgârlariyle donarsam şikâyet etmeyecek, bunu hayatın bir cilvesi olarak kabul edeceğim. Çünkü hayatın yeknesak devam edeceğine artık itimadım kalmadı."* (s. 129).

3.2.3. Hz. Musa'nın Mukaddes Vadi'de Ateşi Görmesi

Başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere dinî kaynaklarda Musa Peygamber'in Tûr-i Sînâ'da Allah'ın cemalini sembolize eden bir ateş gördüğü anlatılır. Musa Peygamber, eşiyle birlikte gece vakti ısınacak bir ateş ararken uzakta görmüş olduğu bir ışığa doğru gider ve orada mucizeyle karşılaşır. Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında da bu konu işlenmektedir. Nitekim romanın adı olan *Ateş Ağacı* ismi de bu hadiseye telmihten yola çıkarak konmuştur. Roman yazarı, kahramanları olan Cemil ve Juliette'nin (Madame Maurain), hakiki aşka ermelerini bu ateş mucizesiyle anlatır. Cemil ile Juliette'nin aşkı, maddi kirlere bulaşmamış saf bir sevgidir. İkisi de bu imkânsız aşkın sonucunu az çok kestirmektedir. Nitekim Juliette Bursa'dan Fransa'ya döndükten sonra Cemil'in hasretiyle hastalanır, Cemil ise mahzun bir şekilde hayatına devam eder. Juliette, ölmeden önceki hasta günlerinde hakiki aşka erişini Musa Peygamber'in Mukaddes Vadi'de Ateş Ağacı'nı görmesine benzetir:

"Vadi-i Mukaddes'te Mûsâ'ya, Allah'ın niçin ateş suretinde göründüğünü şimdi anlıyorum. Mûsâ'nın o zaman ateşe ihtiyacı vardı. Zira doğurmak üzere olan zevcesine ateş lazımdı. Mûsâ, karşıdan beliren ateşe doğru gittiği zaman, bunun bir ağaç, bir Ateş Ağacı olduğunu gördü ve ağacın: "Ben senin Allah'ınım" dediğini duydu. Belki de Allah ona böylece talebi suretinde görünmeseydi, Mûsâ oraya bu kadar şevkle koşup gitmeyecekti. Bu hikmetin benim maceramla sıkı bir münasebeti var. Ben de büyük ve yakıcı bir aşka şiddetle muhtaç olduğum gün, talebimi insan suretinde gizlenmiş görerek ona koştum ve atıldım. İşte bu hengâmededir ki insan aşkıyla Allah aşkını birbirine karıştırdım, bir bardak suyu denize döktüm." (s. 143-144).

3.2.4. Arz-ı Mev'ûd (Vaat edilmiş topraklar)

Yahudilikte Allah'ın, Hz. İbrahim soyundan gelen İsrailoğulları'na bağışlamayı dilediği bir arz-ı mev'ûd, yani vaat edilmiş topraklar inancı bulunmaktadır. Özellikle Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'taki (Ahd-i Atik) ayetlerde kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyalarındaki kimi bölgelerin İbrahim soyundan gelenlere (özelde İsrailoğulları'na) vaat edilmiş topraklar olduğu belirtilir.[207] Bu kavram, ele aldığımız romanlarda asıl bağlamının dışında kalıplaşmış ve deyim hâline getirilmiş şekilde kullanılır. Örneğin, Ercüment Ekrem Talu'nun *Bu Gönül Böyle Sevdi* adlı romanında İstanbul'un, her türlü zenginliğiyle ve sunduğu geniş iş olanaklarıyla bir çeşit arz-ı mev'ûd olduğu belirtilir: *"İstanbul, her zaman taşralılar için bir arzı mev'ut olmuştur. Memlekette verimi azalan, mahsulü ancak midenin ihtiyacını tatmin eden tarlasını kendi teri ile ıslatmaktan, kara sapanın üzerine eğilmekten, tezekle ısınıp çıra ile aydınlanmaktan usanç getiren köylü, taşı toprağı altın olmakla şöhret bulmuş İstanbul'a koşar."* (s. 3).

Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında da arz-ı mev'ûd kavramının deyimleşmiş bir yapıda kullanıldığı görülür. Roman anlatıcısı, dedesinin bağ evinde geçirdiği zamanları çok sevdiğinden dolayı orayı kendisi için bir arz-ı mev'ûd olarak anlatır: *"Bağımıza gelince, orası hürriyetimin ülkesiydi. Benim "arzı*

[207] Arz-ı mev'ûd hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Abdurrahman Küçük, "Arz-ı Mev'ûd", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, C 3, s. 442-444.

mevud"um. Evin dar çerçevesinden kurtulan ruhum orada on iki dönüm genişler." (s. 18).

3.2.5. Yahudi Algısı

Ayas İshaki'nin *Üyge Taba (Eve Doğru)* adlı romanında, Ölmezoğlu Arslan Bey'in kızları Feride ve Zeynep Türk milliyetçisidir. Kardeşleri İbrahim ise sosyalizmi savunmaktadır. Miralay Demir Ali, Ölmezoğlu ailesini ziyaret ettiği zaman bu iki kardeş arasındaki tartışmalara da şahit olur. Zeynep, kardeşinin Yahudiler yüzünden vatan ve millet sevgisini yitirdiğini söyler: *"Miralay, İbrahim'in sosyalizm felsefesine nihayet vermek arzusuyla "Nerede okuyorsunuz?" diye sordu. İbrahim "Odesa Üniversitesi'nde…" deyip bitirmeden Zeynep onun sözünü kesti: "İşte, Odesa Yahudilerinden bu gibi milliyetsizlik ve vatansızlık fikirlerini öğrenip gelmiştir efendim." dedi."* (s. 32).

Geleneksel Türk mahalle yaşamında diğer inanç mensuplarına ilişkin algının kısmen olumsuz olduğu söylenebilir. Gayr-ı Müslim unsurlara çeşitli yakıştırmalara yapıldığı da görülür. Bunun örneklerinden birini Orhan Seyfi Orhon'un *Çocuk Adam* adlı romanında görüyoruz. Roman anlatıcısı, çocukluğunda dedesine ve ağabeyine darıldığı için bağ evinden uzaklaşarak Çengelköy'deki evlerine gider. İçinden geçtiği orman onu ürkütür. Anlatıcı, çocuk muhayyilesindeki korkusunu şu benzetmeyle anlatır: *"Koşuyorum, Maslak'taki ağaçlar uzuyor, orta yerlerinden büküle büküle arkama düşüyor. Koşuyorum, yolun her dönemecinde bir eskici Yahudi saklı. Bir kapışta beni sırtındaki torbaya sokuyor, sonra hamursuzunu yapmak için iğneli fiçısının içinde sallıyor."* (s. 27).

3.2.6. Yahudi Tipi

Kimi geleneksel anlatılarda Yahudi tipi genellikle paraya düşkün, menfaatçi, düzenbaz, uyanık ve zeki olarak çizilir. M. Turhan Tan'ın *Safiye Sultan* adlı romanında (s. 184-185) ve Niyazi Ahmet'in *Ölmez Reis* adlı romanında (s. 81) ortak bir Yahudi tipine rastlanır. Her iki romanda da Yahudi kimliğine atıfta bulunularak tasvir edilen Kira isimli kadın Sultan III. Murad'ın ve eşi Safiye Sultan'ın mücevhercisidir. Kira, bir yandan saraya mücevher satarken diğer yandan saray erkânının kirli işlerini görür.

Sâmiha Ayverdi'nin *İnsan ve Şeytan* adlı romanında aktarılan bir kıssada yine uyanık bir Yahudi tiplemesiyle karşılaşırız. Yahudi bir tüccardan borç alan Teodoros isimli Hıristiyan'ın hikâyesi şöyle anlatılmaktadır: *"Agyos Teodoros isminde uyanık bir ihityar, Avram isminde bir Yahudi'den ödünç para almış ve biraz zaman sonra da vadesi gelen bu parayı bir derenin suyuna teslim ederek Avram'a göndermiş. Lakin Yahudi parayı aldığı hâlde inkâr etmiş. Alacaklısını ikna edemeyeceğini anlayan ihtiyar Teodoros nihayet muztar kalarak haydi demiş, filan yere gidelim ve işin hakikatini İsa'dan soralım. Bezirgan (Avram) razı olmuş, bir dağ başına gitmişler ve keyfiyeti yüksek sesle sordukları zaman, boşluklardan gelen bir ses, aldı aldı diye cevap vermiş. İşte bu ses, ihtiyar adama, aksisada ismini verdiği kiliseyi kurdurmuş."* (s. 99).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEMAVÎ OLMAYAN İNANÇLARLA İLGİLİ İNANÇ ALGISI

4.1. PUTPERESTLİK

İnsanlığın inanç sistemleri içerisinde İlâhî din temsilcisi olan peygamberlerin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları önemli bir alan, toplumların Allah'ın dışında kişi, nesne, doğa olayları vb. varlıkların ve olguların tanrılaştırılmasıdır. Özellikle ilkel toplumlarda olağan dışı kişilerin, bazı hayvanların, kimi doğa olaylarının veya yer, dağ, ağaç vb. nesnelerin tanrılaştırılması söz konusudur. İslâm tarihi açısından bu meseleye bakıldığında ise İslâmiyet öncesi Arap toplumunda putperestliğin öne çıktığı söylenebilir. Allah'a iman ile beraber kimi nesnelerin (putların) tanrılaştırıldığı görülür. Ele aldığımız romanlarda bazı olağan dışı tabiat olaylarının, kişilerin veya nesnelerin mabut hâline getirilmesine dair bazı örneklere rastlanmaktadır.

M. Fahrettin Pakkan'ın *Vahşet* adlı eserinde Afrika'daki bazı ilkel kabilelerin inanç yapılarına ilişkin ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Romanda gemideki arıza sonucu Afrika'nın bir kıyısına demir attıklarında bulundukları yer ile ilgili kaptan Salâh, eserin başkişisi olan üçüncü kaptan Rıfkı'ya bu bölge ile ilgili malumat verir. O civardaki kabile ve onların inançları ile ilgili bilgiyi öncelikle bu kısımda görmek mümkündür. Birkaç sene evvel gemisine yolcu alan kaptan Salâh, bu yolcunun Afrika'dan dönen bir coğrafya mütehassısı olduğunu, o sahilleri dolaşmış pek çok ölüm tehlikesi atlatmış birisi olduğunu söyler. *"Bunların (kabilelerin) ekserisinin vahşî olduğunu, nim medenilerine de pek ender tesadüf ettiğini anlatıyordu… Dinlerinin putperest olduğunu ve bazı kabilelerin de garip itikatlarını müşahede etmişti."* (s. 11).

Romanda putperestlikle ilgili asıl ayrıntıyı roman kahramanlarından Seyyal'in Rıfkı'ya anlattıklarıyla öğrenebiliyoruz. Annesi misyoner bir doktorun kızı olan

Seyyal, büyükbabasının Afrika'daki bir kabilede beş yıl bulunduğunu ancak bir kaplan saldırısıyla öldüğünü söyler. Doktorun kızının, yani annesinin ise oradaki bir kabile reisinin oğluyla evlendirildiğini ve kendisinin onların çocuğu olduğunu söyleyen Seyyal, bu kısımda kabilenin inanç sisteminden de bahseder. Rıfkı ile konuşmaları şu şekildedir:

" -O (annesi) da öldü… Fakat kabile onları mukaddes saydıkları için yakmadılar.

- Peki, ne yaptılar?

- Sihirbazlara verdiler, büyük sihirbaz onları dondurarak mabede koydu.

- Hayret, sizin mabediniz de var mı?..

O, canı sıkılmış gibi yüzüme baktı:

-Tabiî var!.. Mabutlarımız hep orada, kabile arzularını onlardan ister… Her akşam gün batarken, bütün kabile oraya toplanır, dua eder ve işlerinin iyi gitmesi için yalvarırlar." (s. 22).

Aynı romanın ilerleyen kısımlarında sözü edilen putperest kabilenin mabetleriyle ilgili gözlemler de bulunmaktadır. Roman kahramanlarından Seyyal ile Rıfkı'nın kaçış macerası anlatılırken bu mabedin içi de ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. Seyyal ile buluşmayı beklerken Rıfkı, kabilenin muharipleri tarafından yakalanarak esir edilir. Gece büyük sihirbaz Rıfkı'nın ruhuyla konuşacaktır; eğer kötü ruhlu ise yakılacak, iyi ruhlu ise esir edip çalıştıracaklardır. Bir dağ oyuğunda bekletilen Rıfkı'yı Seyyal kurtarmaya gider. Ancak kaçış yolu için daha uygun olan bir mağaraya girerler. Burası mabettir ve bu yer ile ilgili ayrıntılar şu şekildedir: *"Buranın içi çok garip şeylerle doluydu; karşımıza düşen ve düzeltilmiş büyük, dört köşe bir taşın üzerine, uzun boynuzlu bir öküz başının iskeleti konulmuştu, meşaleler bu öküz başının her iki tarafında yanıyordu. Mağaranın çıkıntılı ve oyuntulu duvarlarına birçok kafatası asılmış ve öküz başının, sağ tarafına düşen köşeye de, gözleri patlak, büyücek bir kuş oturtulmuştu. Onun karşısına düşen yere de iptidaî bir şekilde örülmüş, hasırlara sarılı iki lâhit göze çarpıyordu."* (s. 37). Bu mabetteki öküz başının

karşısında eğilen Seyyal, onun en büyük mabut olduğunu ve ondan kendilerini affetmesi için yalvardığını söyler (s. 37).

4.2. HİNDUİZM

Çalışmanın ilgili kısmında değinildiği üzere putperestlikle ilgili ayrıntıların verildiği *Vahşet* adlı eserde, olayların geçtiği yerli kabiledeki inanç yapısıyla Hindistan'da merkezileşen Hinduizm'in bazı ortak noktalarına temas edilir. Roman kahramanı olan Rıfkı, Seyyal'in içinde bulunduğu kabilede öküz başının kutsal kabul edildiğine şahit olur. Kendi ifadesiyle bu vahşi insanların öküze neden kıymet verdiklerini bir türü anlayamaz. Daha önce benzer örneklerini gördüğü Hindistan'ı hatırlar. Bu konuyla ilgili olarak da Hindistan'daki inanç sistemine dair şu bilgileri verir: *"Hindistanda bunların başka bir tarzına rastlamıştım. İnek ve öküze tapanların inançları o kadar sağlamdı ki ölürken bile bu hayvanın kuyruğuna tutunanlar doğruca cennete gideceklerinin vehmine kapılırlardı. Etrafta hüküm süren kıtlık, öküzlere ve ineklere hiç dokunmuyordu, binlerce insan açlıktan ölürken bu hayvanlar her yere giriyor, çıkıyor ve bulduklarını yiyor ve içiyorlardı. Ayrıca ruhanîler de halkı âfat korkusu ile tehdit ederek yiyeceklerini ellerinden alıyor ve bu hayvanlara veriyorlardı."* (s. 38).

4.3. BUDİZM

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında Leyla, arkadaşı Seniye'ye yazdığı mektupta ruhî açmazlarını, arayışlarını anlatır. Mektubuna ilaveten evlerinde kaldığı Ayşe'nin kitaplığından dikkatini çeken bir kitabı da okuması için Seniye'ye gönderir. Ayverdi, bu kitabın içeriğini de romana ekler. Kitapta bireyin manevî arayışları değerlendirilmektedir. Kitabın bir yerinde Budizm'in kurucusu olan Buda'nın bilgeliği de değerlendirilmektedir: *"Dünya dünya olalı beri madde ile mana ayrılmamış ve bu birlik her devirde bir şahsiyet tarafından tebarüz ettirilmiştir. Fakat beşeriyet bunlardan büyük bir kemiyet tanımaz. Belki en eski bilgisi, Budistliği kuran hakîme kadar uzayabilir. O Buda ki bir şehzade olduğu halde derunî sebeplerle inzivaya çekilmiş ve ruhanî kemâlden sonra da bir hakîm olarak beşeriyetin karşısına çıkmış, ilahî imdadı şuursuz halk kitlelerine asırlarca çobanlık etmiştir."* (s. 91).

Sabahattin Ali'nin *İçimizdeki Şeytan* adlı romanında Ömer'in dostu olan şair Emin Kâmil, işi gücü olmayan bir mirasyedidir. Ara sıra mecmualara şiir göndermekle can sıkıntısından kurtulmayı deneyen şair, Budizm'e yönelir. Emin Kâmil'in bu merakını anlatıcı şu şekilde tasvir eder: *"Başka işi olmadığı için son senelerde Budizm'e merak sardırmış, saçlarını kökünden kestirip çiftlikte yalınayak dolaşarak Nirvana'ya varmak istemiş, sonra bundan vazgeçerek birkaç aydan beri Çinli Laotse'nin hayranı olmuştu."* (s. 48). Anlatıcının ifadelerinden, bu girişimin sadece bir hevesten ibaret kaldığını anlıyoruz. Nitekim romanın diğer kısımlarında Emin Kâmil'in Budizm'den ve Laotse'nin fikirlerinden sıkılıp tasavvufa, Muhyiddin-i Arabî ile Hallâc-ı Mansûr'a yöneldiğini görüyoruz (s. 231-232).

Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı romanında Nadire Hanım, zamanın modasına uymak için köşkünde çalışan Hacı Dede'nin sakallarını zorla kestirir. Hacı Dede ise zamanında şeyhinin emriyle bırakmış olduğu ve yıllardır dokunmadığı sakallarının zorla kesilmesine içerler. Nadire Hanım'ın oğlu Fazıl köşke döndüğünde kapıyı açan kişiyi tanıyamaz. Bu, sakalları yolunmuş olan Hacı Dede'dir. Fazıl, o hâliyle Hacı Dede'yi "Bonz" denilen Budist rahiplerine benzetir: *"Fazıl, birdenbire "Bonz" denilen Budist rahiplerini andıran bu çehrenin karşısında gülmemek için dudaklarını ısırdı."* (s. 113).

Sâmiha Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında Aliye, Profesör Kerim Bey ve oğlu Feyzi yurtdışında, gurbette yarenlik ederken Aliye'nin dedesi ve Kerim Bey'in de hocası olan İrfan Paşa'nın not defterinden bazı hikmetli cümleleri okuyup üzerine konuşurlar. Bu cümlelerden bir kısmı da Buda'ya aittir. Söz konusu sohbetin ilgili kısmı şöyledir:

"-Dün Aliye, Buda'nın bir sözünden bahsediyordu.

-Bir değil, birçok…

Aliye bir çocuk neşesiyle odaya girerken baba ile oğulun sözlerini kesti:

-Feyzi unutkandır, ben söyleyeyim, dedi. "Yaşamak ve hayat, marifet ve aşk demektir. Bunlardan uzak kalanlar insan demek değildir." "Saadet, sükûn ve huzur

iledir. Bu huzur ve sükûnu bulamayanlar, saadetten çok uzaktırlar." Ben Buda'ya hak verenlerdenim. Aşk, hayat dairesinin mihveridir." (s. 150).

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, kendi düşünce romanını yazan Cevad, sanat ile inançların münasebetini değerlendirerek insanın sanat kabiliyetini tabiatın ona olan cömert yardımına bağlar. Tabiatın yaratıcı bir güç olduğuna inanan Cevad, insanoğlunun ortaya bütün sanat eserlerini aslında tabiatın zenginliğine ve kendisine sunduğu imkânlara borçlu olduğunu düşünür. Bu fikri desteklemek için de Buda heykelini, Eski Yunan tanrılarını ve Musa heykelini yapan sanatkârları örnek olarak gösterir: *"İnsan eli ilk sanatını yaratırken zekâsının buluşunu tabiatın yardımına katarak elde etmiştir. Buda'nın fildişinden heykelini yapan Brahman sanatkâr hayalinde vücut verdiği tanrıya gene kendisi gibi insan şekli vermekten kurtulamadığı gibi Fidias gibi taşı balmumu hâlinde işleyecek kadar çetin sanat örneği halk eden eski Yunan sanatkârı da güzeli bulmak için tabiatın en nefis eseri olan insandan istimdat etmiştir. Sanat Rönesans'tan sonra yavaş yavaş tabiattan ayrıldığı içindir ki dejenere olmuştur. Empresyonizmin insan dimağında yer bulması sanatın tabiata ilk isyanı sayılabilir. Michel Ange'ı sanatının vecdi içinde yaptığı Musa heykeline elindeki çekici fırlatıp "Konuş!" diye bağırtan, sanata hâkim olan tabiattı."* (s. 165-166).

4.4. ESKİ MISIR İNANÇLARI

Sâmiha Ayverdi'nin *Yaşayan Ölü* adlı romanında, Seniye'nin kocası yazar Ekmel Haydar'ın bir hikâyesinde Mısır'ın kadim inanışlarına yer verilir. Hikâyede, hakikat bilgisini arayan birinin içinden geçtiği merhaleler sembolik bir dille anlatılır:

"*Mısır, hakikat bilgisi için bir kale ve ruh ihtiyaçları için bir melce olmuştu. Binlerce sene evvel onların içinden hakikati arayan kimseler Teb ve Menfis mabedlerinden birine müracaat ederler ve ihzarî bir imtihandan sonra hakiki imtihana girerlerdi. Bu imtihanları geçiren bir kimse, görüp öğrendiklerini bakınız nasıl anlatıyor:*

"Beni birtakım dehlizlerden, avlulardan geçirerek "Hakikat Esrarı" denen bir mabedin önüne getirdiler. Bu mabedin perdesi İzisin tasviriyle nakışlanmıştı. Yanımdaki rahiplerden biri "Bu senin gireceğin yol çok dehşetli ve korkuludur. Gel

bizi dinle de henüz kapılar kapanmamışken vaktiyle çık git, sonra mahvolmayasın." dedi. "Hakikati bilmek istiyorum, dönmem." dedim. O zaman beni birkaç kişiye teslim ettiler. Bu rahipler de bir hafta kadar benimle meşgul olarak kalbimi temizlemeye çalıştılar ve bana sükutu öğrettiler. Aynı zamanda sabrımı denemek için pek bayağı işler verdiler.

Bir hafta sonra bir başka rahip gelerek beni aldı. Gene birtakım dehlizlerden geçirerek bir yere getirdi ki burada gayet dar bir delik ve yanında da iki sütun vardı. Bunlardan biri kırmızı diğeri siyahtı. Kırmızısı Üziris'in ruhuna yükseliyor ve Hayır perisine işaret ediyordu. Siyah olanı da baş aşağı yuvarlanır vaziyette idi ve Şer perisini temsil ediyordu." (s. 92-93).

İmtihanların tümünü gayret ve sabırla atlatan aday, nihayet büyük rahibin huzuruna çıkarılır ve mükafatlandırılır. Ona şöyle söylenir: *"Mademki şimdi galipsin, Üziris'in nuruna kavuşmak için ölmek lazımdır. Ölmeden onun nuruna kavuşulamaz."* (s. 94).

4.5. PAGAN İNANIŞLAR

Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Fahim Bey ve Biz* adlı romanında İstanbul manzarası ve bu şehrin esrarlı güzelliği karşısında insanın hissettiği duygular anlatılırken paganizmden söz edilir: *"İstanbul'un öyle esrarlı bir nur ile aydınlık günleri olur ki, bunlarda sanki bir güzellik haznesinin bütün gizli mucizeleri mahfazalarından soyunarak, hayran gözlerimiz karşısında gösterişli bir geçit resmi yapıyor sanılır. Her tarafımızı hisli, canlı bir ışık sarar. Mavi gök bu çıplaklığı hususi bir fanus gibi kaplar. Bu tabii sükûn içinde semavi bir lezzet gibi güzelliklerin menbalarına çıkarmış gibi olur. Bu seyrine doyulmaz manzara, insana bu musiki tesiri yapar. Paganizmden ruhumuza sızmış hislerle hayvani-ilahi bir hayat aşkına dalarız. Bu heybetli güzellik kendine çarpmış gibi ruh, gafletinden uyanır. Sanki biraz güneş içmiş gibi sendeleriz ve biraz ilahlaştığımızı duyarız."* (s. 83)

Burhan Cahid Morkaya'nın *Yaprak Aşısı* adlı romanında, hizmetçi Nuriye'nin, -bir daha gönül işlerine girmeyeceğine dair yemin etmesine rağmen- Recep ismindeki kapıcıya âşık olması ve onunla evlenmek istemesi üzerine, Ayşe aşkın felsefesi üzerine bazı çıkarımlarda bulunur. Ona göre temiz ruhların düşmanı olan aşk, nice kurbanlar

istemiş ve nice sevdalıları heder etmiştir. Eski Atina tapınaklarında kutsal sayılan tanrılara bazı kadınların kurban edilmesi gibi aşka da onlarca kadın kurban edilmiştir. Esasen o tapınaklarda tanrılara kurban edilen o bakirelere acımak bir fayda etmeyecektir (s. 47).

Sâmiha Ayverdi'nin *Ateş Ağacı* adlı romanında, eski Yunan filozoflarından Eflâtun'un hayat, güzellik ve tanrı üzerine öne sürdüğü fikirler, roman kahramanı Cemil'in diliyle yazıya dökülür. Eflatun, seyrettiğimiz şu hayattaki her şeyin, bütün çoklukların aynı zamanda bir tekliğin, birliğin nizamı olduğunu düşünür. Hayat ve birlik ise hareket ve ahengin esası olan ruhtan kaynaklanır. Ruh eserden eser sahibine yani yaratıcıya ulaşabilmeli, sevgi de cismin güzelliğine takılacağına ruhun güzelliğine bağlanmalıdır. İşte ruhu, sevgisine sebep olana, yani düşünce ve arzusunun en üstün gayesi olan Hüsn-i Mutlak'a ulaştırmak için de aşk ve irfan gereklidir (s. 15).

4.6. TABİAT GÜÇLERİNİN TANRILAŞTIRILMASI

Burhan Cahid Morkaya'nın *Köydeki Dost* adlı romanında, Cevad çiftlikte kendi düşünce romanını yazarken inanç meselesini ve insanların neden bir güce tapınma ihtiyacı duyduklarını irdeler. Semavî dinlerdeki inanç akidelerinin aksine materyalist bir fikirle inanç algısını yorumlayan Cevad'a göre ilk insanların inanma ihtiyacı "vesvese ve vehmin, kişinin kafasında oluşturduğu hayaller ve efsaneler" yüzündendir: *"İlk insanlar boş yere gök gürültüsünden ve yıldırımlardan korkmuşlar ve o korku ile güneşe, aya tapmışlar. Eğer korkunun yarattığı mutlak bir mabud aranırsa bunu göklerde değil kafamızda, beynimizde bulabiliriz. Bunları yazdığım bin dokuz yüz otuz dokuz yılında bu mabudlarından biri olan mukaddes ateş henüz sönmüş ve söndürülmüş değildi."* (s. 149).

4.7. KİŞİLERİN TANRILAŞTIRILMASI

M. Fahrettin Pakkan'ın *Vahşet* adlı eserinde roman kahramanlarından Seyyal'in, yerliler tarafından tanrılaştırıldığı görülür. Annesi gibi kendisi de mabut gibi karşılanmakta ve dinî ayinlerin yapıldığı ortamlarda kendisine de tapınılmaktadır. Romanın ilk kısımlarında bunun bir örneğine değinilir. Seyyal ile Rıfkı'nın konuşmaları devam ederken bir ses duyulur. Bu ses ibadet zamanı gelince bütün

kabilenin toplanması için çalınan Talon'dur. Bu sesle irkilen Seyyal, kendisinin de mabette olması gerektiğini, bulunmazsa ibadet yapamayacaklarını kabile reisinin kanını taşıyanların mukaddes sayıldığını ve ibadet zamanında mabut yerine çıktığını söyler (s. 25). Rıfkı duydukları karşısında şaşırmış ve onu bir mabuda, kendisini ona secde eden meleklere benzetmiştir. *"Demek Seyyal, kabilenin mukaddes bir insanı ve binlerce vahşinin mabudesiydi… Ben de onlar gibi bu güzel yaradılışın karşısında, mağlûp olmuş… ve Allah'ın secde eden melekleri gibi ben de secde etmiştim."* (s. 26).

Yukarıdaki tasvirlere benzeyen başka bir örnek de Oğuz Özdeş'in *Gizlenen Istıraplar* adlı eserindedir. Romanda Nevin, kötü karakter olan Şekip'i tahlil ederken şu ifadeleri kullanır: "*Kuzeni olduğuna inandığım Şekip'i gördüm. Bilhassa kadınlar karşısında kendisinin bir ilah olduğunu sanan vahşi, hunhar bir mahluk o…*" (s. 83).

Halid Fahri Ozansoy'un *Sulara Giden Köprü* adlı romanında Adnan, yalısının hizmetini gören çocukluk aşkı Gülsüm'ü temizlik yaparken görür. Artık ihtiyarlamış ve bacakları varis kaplamış olan Gülsüm'e bakınca gençliğini düşünerek hayıflanır. O şimdi artık Gülsüm'ün kızı Mahmure'ye tutkundur. İleride Mahmure'nin de ihtiyarlayacağını hayal edince üzülür. Adnan, burada Mahmure'nin bacaklarını ilk çağlarda tanrılaştırılan heykellere ve sütunlara benzetir: *"İleride Mahmure'nin, şeffaflığı ve beyazlığıyla baş döndüren bacakları da mı bu hâle gelecek? Fakat ben o zaman bu dünyadan çoktan göçmüş olacağım. O hâlde çeksin o kahverengi çoraplarını ayağından…. Başımı, ilk çağların mülhitleri gibi o iki beyaz sütuna yaslamak ve onlara tapa tapa ağlamak istiyorum."* (s. 100).

Mebrure Sami'nin *Yalan* adlı eserinde fabrikatör Nazım Bey'in ikinci eşi Fahire Hanım için anlatılanlar onun kendisini bir ilahe gibi gördüğünü yansıtmaktadır. Anlatıcı, Fahire Hanım'ın güzelliğini şu tasvirlerle okura aktarır: *"Nazım Bey'in ikinci karısı güzel, harikulade güzel bir kadındı. Kendi güzelliğine bir ibadet şeklinde yine kendi tapıyor, zalim bir hodbinliğe varırcasına hep bu güzelliği kullanıyordu."* (s. 19).

4.8. DİĞER UNSURLAR

4.8.1. Japonlarda Kelebeğin Uğurlu Sayılması

Muazzez Tahsin Berkand'ın *O.. ve Kızı* adlı romanında, Mehmet Adana'dan Ayşe'ye bir mektup gönderir. Zarfın içinden birkaç satırlık yazı bulunan bir kâğıt ile

içinde Japon kelebeği bulunan altın kolyeye bağlanmış bir kutucuk vardır. Mehmet, Japonya'da ihtiyar bir satıcının çekik gözlerini süzüp küçük ellerini sallayarak *"Bu kelebeği ince bir zincirle boynunuza asınız, onu üstünüzde taşıdıkça bütün istekleriniz yerine gelecek."* der. Mehmet bu anısını anlattıktan sonra Ayşe'ye şöyle der: *"O zaman bu sözlere gülmüştüm. Bugün onlar beni düşündürdü. Japon satıcının uğurlu saydığı minimini böceği ince bir altın zincire asarak bir kutuya koydum, mektubumla postaya verip sana yolluyorum. Senin iri çocuk gözlerinde büyük saadetler bekleyen, onu arayan ışıklar görmüştüm. Bu ışıkların sönmemesini bütün varlığımla istiyorum. Japon böceğini boynuna as. Dileklerin, emellerin inşallah yerini bulur Ayşecik."* Bu cümleleri okuyan Ayşe heyecanlanır ve elleri titreyerek kutuyu açar. Çok güzel bulduğu ve pek kıymet verdiği bu kolyeyi boynuna asar (s. 76). Romanın ilerleyen kısımlarında Mehmet, mutluluk dilediği Ayşe'den şu cevabı alır: *"Boynumda taşıdığım tılsım beni elbet bir gün saadete ulaştıracaktır. Size bu güzel Japon kelebeği için tekrar teşekkür ederim."* (s. 123). Anlatıcı, Japon geleneğinde yer alan bu batıl inanışı oldukça naif ifadelerle aktarıp kahramanı duygulandırırken romanın başka bir yerinde kendi geleneklerimizdeki batıl inanışlara ise oldukça mesafeli yaklaşır ve o tür inanışların boş şeyler olduğunu söylemekten çekinmez (s. 41).

4.8.2. Ölünün Atını Almak Uğursuzluktur

Niyazi Ahmet'in *Zindancı Kaptan* adlı romanında, Akdeniz kıyılarındaki Türk, Arap, İtalyan ve İspanyolların geleneklerine ve inanç yapılarına zaman zaman yer verilir. Örneğin Valensiya'da Diyego adlı İspanyol, Şahin Reis'in kız kardeşi İzabella'yı kurtarmak için bazı haydutlarla çarpışır ve birini öldürür. Diyego, ölen haydudun atını almak isteyen İzabella'ya engel olur ve ölmüş birinin atını kullanmanın uğursuzluk sayıldığını anlatır: *"...ölünün silahlarını, üzerindeki bazı eşyayı aldı ve atını dizgininden tutarak yürümeye başladılar. Biraz evvel öldürülen haydudun atını niçin almadığını Diyego'ya sordu. -Bari dedi, o atı da alsak. Lazım olurdu. Diyego buna da sert bir cevap verdi: -Başkasının kullandığı, hele ölü bir adamın atını almak uğursuzluktur. Sakın ha!"* (s. 104).

SONUÇ

Yirminci yüzyılın ilk yarısı, dünyada büyük çalkantılara sebep olan yıkımların ve yeniden inşaların yaşandığı bir zaman dilimidir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hazırlayan Balkan savaşlarından Birinci Dünya Savaşı'na, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte hem Anadolu ölçeğinde hem de küresel çapta siyasî ve ekonomik değişimler yaşanmıştır. Ülkemizde yönetim biçiminin değişimiyle birlikte yaşamın her alanında Batı modernitesinin izleri daha belirgin hâle gelmeye başlamış; dil, inanç, düşünce, giyim-kuşam vb. hususlarda köklü dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu değişimlerin, tabiî olarak kültür ve sanatın gidişatına yön verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Türk romanının seyri de bu dönemde yaşanan hadiselere bağlı olarak gelişme kaydetmiş, bir yandan çöküşlerin ve hayal kırıklıklarının hikâyesi yazılırken diğer yandan modern dünyanın parıltılı dünyası yeni bir hedef olarak yazarların karşısına çıkmıştır.

Tez çalışması kapsamında ele aldığımız dönem (1939-1942), İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına denk düşmektedir. Bu yıllar içerisinde kaleme alınan romanlar arasında tarihî ve politik nitelik taşıyan örnekler din ve inanç unsurlarının en yoğun olarak işlendiği eserlerdir. Bu eserlerdeki hâkim bakış açısının olumsuz olduğu da dikkatlerden kaçmaz. Millî mücadelenin ele alındığı romanlarda ise cihat, gaza ve şehitlik gibi kavramlar etrafında tasvir edilen kahramanlık öyküleri öne çıkar. Bu tür eserlerde söz konusu çerçevedeki inanç unsurları ve kutsallar olumlu bir biçimde tasvir edilir. Aşk konusunun veya konak hayatının merkeze alındığı romanlarda din ve inanç unsurlarına neredeyse hiç yer verilmez. Bu türdeki eserlerin sayısı az değildir. Bireysel konuları veya kahramanların ruhî durumlarını irdeleyen romanlarda inanç olgusunun iyice örselendiği görülür. Roman kahramanları büyük oranda inanç krizi yaşayan tiplerdir. Bu tür eserlerdeki hâkim bakış açısı olumsuzdur.

Bu tez çalışmasında 1939-1942 yılları arasında basılmış olan Türk romanlarında din ve inanç unsurlarının bir izleği çıkarılmaya çalışılmıştır. Dönemin

siyasî, sosyal ve ekonomik koşulları, Birinci Dünya Savaşı'nın dünyayı uğrattığı yıkım henüz tamir edilmeden ayak sesleri duyulan yeni bir karmaşa insanlığı tedirgin etmiştir. İkinci Dünya Savaşı ortamının getirdiği belirsizlikten dolayı bu dönemde kaleme alınan romanlardan bazıları dramatik şekilde son bulmaktadır. Bu sebeple roman kahramanlarının inanç krizleri, şüpheleri, sorgulamaları; özellikle baht, kader gibi meselelerde isyana varacak denli itirazları eserlerde sıkça görülür.

Her dönemde edebî eserlerin vazgeçilmez konusu olan aşk, bu dönemde yazılan romanların da ana teması olmaya devam eder. Çoğunlukla sonu ayrılık veya ölümle biten bu eserlerde; aşk buhranı, kadere isyan, inanç krizi, delirme ve intihar gibi durumların öne çıktığı görülür. Popüler aşk romanlarında İstanbul'un dışında Ankara, İzmir ve Muğla gibi şehirler romanlardaki yeni mekânlar olarak karşımıza çıkar. Buralardaki eğlence yerleri, geleneksel hayatın nabzını tutan mahalle ve sokaklar, dinî mekânlar romanlarda sıkça tasvir edilir. Bu romanlarda din ve inanç unsurlarına pek yer verilmezken kahramanların aşk buhranına düştükten sonra yaşadıkları inanç krizlerine de yer verilir. Eserlerin ilgili kısımlarında Allah'a ve kadere isyan ifadelerinin arttığı görülmektedir. İncelenen eserler arasında bu bakış açısıyla yazılan popüler aşk romanlarının çokluğu dikkat çeker. Aka Gündüz, Esat Mahmut Karakurt, Halit Fahri Ozansoy, Mükerrem Kâmil Su, Kerime Nadir, Efzayiş Suat, Muazzez Tahsin Berkant, Burhan Burçak, Peride Celal, Server Bedi, Güzide Sabri, Ercüment Ekrem Talu, M. Fahrettin Pakkan, Oğuz Özdeş ve Etem İzzet Benice gibi yazarların kaleme aldığı eserler bu çerçevede değerlendirilebilecek romanlardır.

Tanzimat'tan bu yana gündemin ilk sıralarını işgal eden Batılılaşma konusu da bu dönemdeki romanlarda sıkça işlenir. İlk dönem Türk romanlarında bir çekişme sahası olarak görülen Batılılaşma meselesi artık idealize edilen modern yaşamın bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Konak hayatından apartman hayatına geçiş olarak sembolleşen bu yaşam biçimi; gelenekselden moderniteye, dindar yaşam tarzından seküler düşünceye doğru evrilen bir doğrultuda romanlara konu olur. Kimi romanlarda geleneksel yaşam tarzındaki dinî unsurların bir mizah unsuru hâline getirildiği de görülür. Ercüment Ekrem Talu, Baha Vefa Karatay, Orhan Rahmi Gökçe, Niyazi Ağırnaslı, Refik Halid Karay, Orhan Seyfi Orhon, Aka Gündüz ve Refik Cevat Ulunay'ın ilgili romanları, söz konusu dönüşüm yıllarının izlerini taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'ni, devlet yöneticilerini, inkılâpları savunmak ve övmek amacıyla yazılan romanların çokluğu da dikkatlerden kaçmamaktadır. Özellikle millî mücadele yıllarında Anadolu'nun her tarafında verilen destansı mücadeleler bu romanların ana konusudur. Bu romanlarda cihat, gazilik, şehitlik, ezan, bayrak vb. semboller üzerinden dinî unsurların yoğun bir şekilde işlendiği görülür. Hem dinî hem de siyasî yönü olan halifelik kurumunun millî mücadele bağlamında eleştirildiği romanlar da dikkati çeker. Kuva-yı milliye unsurlarının istiklal mücadelesindeki yararlılıkları çoğu zaman cihat, gaza, şehadet gibi kutsal kavramlar çerçevesinde tasvir edilir. Mahmut Yesari, Huriye Öniz, Hilmi Ziya Ülken, Mahmut Atilla Aykut ve Mükerrem Kâmil Su gibi yazarların romanları bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bu dönemde kaleme alınan eserler arasında fikir romanlarının çokluğu da dikkatlerden kaçmaz. Fikir romanlarında din ve inanç unsurlarının diğer eserlere nazaran daha fazla işlendiği görülür. Özellikle inanç esasları, yaratıcının varlığı, inanma ihtiyacı gibi hususlar tartışılır ve kahramanların zihnen dönüşüm yaşamaları sağlanır. Fikir romanlarındaki inanç unsuları, tasavvufî çeşni ile zenginleştirilip okura sunulduğu için tasavvuf ekollerinin romanlarda kendine sıklıkla yer bulduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında Mevlânâ ve Mevlevîlik başat öge olarak karşımıza çıkar. Bunun dışında Burhan Cahid Morkaya, Sabahattin Ali, Reşat Nuri Güntekin ve Halide Edip Adıvar gibi yazarların ilgili romanlarında inanç unsurlarının fikrî yönü çokça tartışılmıştır.

Tez kapsamında değerlendirilen tarihî romanların -sayısı az olmasına rağmen- din ve inanç unsurları bakımından zengin veri sundukları görülmektedir. Özellikle Osmanlı tarihini ihtiva eden birkaç romanda inanç unsurları yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı'nın belli başlı şehirlerindeki geleneksel yaşam biçimi dinî ögelerle zenginleştirilerek okura sunulmuştur. M. Turhan Tan, Niyazi Ahmed Banoğlu, Hamdi Rıza Çaydam ve Ayas İshaki'nin kaleme aldığı romanlar ağrılıkla bu minvaldeki eserlerdir.

Toplumsal meseleleri ele alan sosyo-politik roman örneği birkaçı geçmez. Aka Gündüz, Osman Cemal Kaygılı ve Reşat Nuri Güntekin gibi yazarların romanları

kısmen bu çerçeveye girer. Söz konusu romanlarda gündelik hayattaki sosyal problemlerin yanı sıra siyaset, bürokrasi ve din konusundaki vurgular karşımıza çıkar.

1939-1942 yılları arasındaki romanlarda işlenen din ve inanç unsurları oldukça çeşitli bir muhteva zemininde ele alınmıştır. Bunların büyük çoğunluğu İslâmiyet ile ilgili unsurlardır. İman esasları, inanma ihtiyacı, inanç krizi, Allah'ın varlığı ve kudretinin sınırları, kaza ve kader konusu romanlarda çokça işlenen meselelerdir. Bunun dışında yaratıcıya karşı olumsuz ifadeler, meleklerin varlığı ve işlevleri, şeytanın mahiyeti, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevasına ilişkin unsurlar, peygamberler, Hz. Muhammed (yaşamı, kişiliği, hadisleri, ailesi vb.), ölüm gerçeği ve ölümden sonraki yaşam, cennet ve cehennemin mahiyeti gibi konular da işlenen meselelerdir. *Ateş Ağacı, Kırbaç Yarası, İnsan ve Şeytan, Batmayan Gün, Beyaz Şemsiyeli, Köydeki Dost, Hiç, İçimizdeki Şeytan, Posta Yolu* ve *Yarım Adam* gibi romanlarda söz konusu inanç unsurlarına yer verilmiştir.

İslâmiyet'in gündelik hayata olan etkisi de romanların ortak malzemesi olarak dikkati çekmektedir. İslâm'ın şartlarından namaz ve oruç kavramları etrafında oluşan inanç yapısı sıkça işlenir. Namazın sağaltıcı niteliği, secde anındaki kalp huzuru, duanın önemi, ezanın hissettirdiği duygular ile Ramazan ayı gelenekleri ve oruca ilişkin unsurlar öne çıkar. Bunun dışında dinî gelenek ve âdetler, bayram, mevlit okutma, türbe-yatır ziyaretleri, adak, giyim-kuşam, yeme-içme, batıl inançlar, rüya vb. konular da işlenmiştir. Bu unsurlar daha ziyade *Sevdiğim Adam, Beyaz Şemsiyeli, Sulara Giden Köprü, İçimizdeki Şeytan, İnsan ve Şeytan, Kızıl Vazo, Son Tango, Yarım Adam, Beyaz Şemsiyeli* gibi romanlarda karşımıza çıkmaktadır.

Ahlâk-ahlâksızlık, iyi-kötü, haram-helal, sevap-günah, kul hakkı gibi kavramların dinî değerler çerçevesinde yorumlanıp romanlarda işlendiği görülür. *Kadın Severse, Sulara Giden Köprü, Kocamı Aldatacağım, Mezar Kazıcılar* romanlarında bu unsurlar öne çıkar.

Olumsuz din adamı profili ve dinî konularda mürailik yapma konusu bu dönem romanlarında vurgulanan bir husustur. Dinî meselelerde eksik veya yanlış bilgi sahibi olmak, din adına ahkâm kesmek, softalık-yobazlık, ahlâk bekçiliği yapmak vb. hususlar genellikle din konusu üzerinden değerlendirilmiştir. Niyazi Ahmet'in tarih

muhtevalı romanlarında ve Refi Cevat Ulunay'ın *Köle* adlı eserinde bu konunun yoğun bir şekilde işlendiği görülür. İslâm inancının sosyal hayattaki mümessili sayılan din adamlarına karşı olumlu ve olumsuz iki bakış vardır. Olumlu bakışta din adamlarının gerçek bir mümin olarak topluma önderlik ettiğine vurgu yapılır. Diğer yandan din bezirgânlığı yapıp unvan ve yetkilerini kullanarak inançlar üzerinden kişisel çıkar elde eden tiplere de değinilir. Romanlarda bu konudaki bakış açısı genelde olumsuzdur.

İslâm tarihinde öne çıkmış şahsiyetler, mezhep ve inanışlar, dinî-tasavvufî yapılar, ünlü mutasavvıflar, onlara ait eserler ve düşünceler de inanç unsuru olarak romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Mevlânâ, Yûnus Emre, Muhyiddîn-i Arabî, Ahmed Er-Rufâî, Hacı Bayram-ı Velî, Niyâzî-i Mısrî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı söz konusu romanlarda yer verilen şahsiyetlerdendir. Samiha Ayverdi'nin romanları bu yönüyle dikkat çekmektedir.

İslâmiyet dışında diğer ilahî dinler olan Musevîlik ve Hıristiyanlık da romanlarda değerlendirilmektedir. Musevîlik'te Tevrat (Ahd-i Atîk), İsrailoğlu Kavmi, arz-ı mev'ûd (vaat edilmiş kutsal topraklar) konusu, Hz. Musa ve onun şahsiyeti etrafında oluşan mucize ve söylentiler, diğer toplumlardaki Yahudi algısı ve Yahudi tipi romanlarda işlenen konulardır. Hıristiyanlık inancına ait unsurlar ise daha fazladır. Hıristiyanlık inancı, İncil, papaz ve kilise kavramları, kutsal figürler, Hz. İsa ve onun şahsiyetine ilişkin anlatılar, Hz. Meryem, Hıristiyan din adamları, Hıristiyanların gelenekleri, bayramları ve kutsal günleri, misyonerlik faaliyetleri ve Hıristiyan algısı gibi konular karşımıza çıkmaktadır.

Semavî dinlerin dışında kalan diğer inanç biçimleri sınırlı da olsa romanlarda işlenmektedir. Dünya genelinde yaygınlık kazanan Budizm ve Hinduizm inançları başta olmak üzere eski Mısır, Pers ve Helen inanışlarına da temas edildiği görülür. İlkel toplum aşamasından modern döneme kadar hemen her dönemde kimi olağan dışı durumların ve kişiliklerin kutsallaştırılması, nesnelerin tanrı edinilmesi de söz konusu olmuştur. Bu çerçevede putperestlik, tabiat güçlerinin tanrılaştırılması, kişilere olağan üstü bir konum verilmesi gibi durumlar romanlarda ele alınan inanç unsurları arasındadır.

Günlük dilde ve şahısların diyalog ifadelerinde din ve inanç unsuru barındıran bazı kalıplaşmış kavramlar da romanlarda yer bulur. *"Allah razı olsun, Allah rahmet eylesin, Allah korusun, Allah göstermesin, Allah belasını versin, Allah'ından bulsun"* vb. dua, temenni veya beddua bildiren kalıp ifadelere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu tür kavramlar diyalog sırasında veya cümlenin akışı içerisinde söylenen kalıp ifadeler olduğu için müstakil bir konu başlığı olarak değerlendirilmemiş, toplu bir biçimde tez çalışmasının son kısmına alınmıştır.

Toplumun her alanına tabiî bir şekilde sirayet etmiş olan din ve inanç olgusu, edebî eserlerin de ilgi alanına girmiş olan bir konudur. 1939-1942 yılları arasında yayımlanmış olan romanların genel izleği çıkarıldığında din ve inanç unsurlarına yer verilme oranının beklenen düzeyden daha az olduğu gözlemlenmiştir. Buna rağmen yazarların bakış açısına göre geleneksel din algısının değişmeye başladığı da fark edilmiştir. Bu tez çalışması kapsamına giren dönem, laik ve modern yaşam düşüncesinin yerleşik hâle gelmesi için uğraş verildiği bir zaman dilimi olduğu için bu yıllarda kaleme alınan popüler romanların çoğunda yeni yaşam biçiminin halka benimsetilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu kapsama giren eserlerde sosyal yaşama bakan yönüyle geleneksel inanç yapılarının eleştirilmesi veya mizah unsuru hâline getirilmesi de söz konusudur. İnanç unsurlarına yöneltilen bu müstehzi bakışın genellikle dindeki hurafeler ve yozlaşan gelenekler üzerinden yapılması meselenin diğer yönüdür. Dinin temel esasları olan kitap, hadis ve sünnet çerçevesinin dışına savrulmuş olan ve çoğu yozlaşmış inanç oluşumları üzerinden din ve inanç konuları değerlendirildiği için bakış açısı da problemli hâle gelmiştir. Tarih, fikir ve aksiyon muhtevalı romanlarda ise bu durumun tersine inanç unsurlarının teşvik edici ve cesaretlendirici yönü vurgulanmış, bireylerin iç huzurunu sağlamaya vesile olması öne çıkarılmıştır. Dinin önemli simgeleri sayılan ezan, namaz, cihat, gazilik, şehitlik gibi unsurlar ise renkli ve etkileyici tasvirlerle romanlardaki yerini bulmuştur.

TEZ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLEN ROMANLAR

1. 1939 Tarihinde Basılan Romanlar

1. Aka Gündüz, **Mezar Kazıcılar,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 152 s.
2. Aka Gündüz, **Giderayak,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 304 s.
3. Baha Vefa Karatay, **Son Tango (Siyah Gözler),** Başarı Basımevi, İstanbul 1939, 173 s.
4. Burhan Cahid Morkaya, **Yaprak Aşısı,** Köroğlu Matbaası, İstanbul 1939, 156 s.
5. Efzayiş Suat, **Aşktan Sonra,** İstanbul Halk Basımevi, İstanbul, 1939, 296 s.
6. Ercüment Ekrem Talu, **Beyaz Şemsiyeli,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 424 s.
7. Esad Mahmud Karakurt, **Kadın Severse**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 216 s.
8. Halide Edip Adıvar, **Tatarcık**, Can Yayınları, İstanbul 2017, 247 s.
9. Halit Fahri Ozansoy, **Âşıklar Yolunun Yolcuları,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 262 s.
10. Halit Fahri Ozansoy, **Sulara Giden Köprü,** Kenan Basımevi, İstanbul 1939, 203 s.
11. Huriye Öniz, **Bir Öğretmenin Romanı**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1939, 120 s.
12. Kerime Nadir, **Günah Bende mi?,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1939, 283 s.
13. Kerime Nadir, **Seven Ne Yapmaz!,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1939, 80 s.
14. Mahmut Yesari, **Dağ Rüzgârları**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 264 s.
15. M. Turhan Tan, **Devrilen Kazan,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 288 s.
16. M. Turhan Tan, **Hint Denizlerinde Türkler,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 204 s.
17. M. Turhan Tan, **Safiye Sultan,** Kanaat Kitabevi, İstanbul 1939, 297 s.
18. Mükerrem Kâmil Su, **Istıranca Eteklerinde**, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul 1939, 223 s.
19. Mükerrem Kâmil Su, **Sus Uyanmasın**, Semih Lutfi Kitabevi, İstanbul 1939, 128 s.

20. Nezihe Muhittin, **Bir Aşk Böyle Söndü,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 120 s.
21. Oğuz Özdeş, **Aşk Iztıraptır,** İkbal Kitabevi, İstanbul 1939, 213.
22. Orhan Rahmi Gökçe, **Dağların Çocuğu,** Etiman Kitabevi, İstanbul 1939, 239 s.
23. Orhan Rahmi Gökçe, **Sevdiğim Adam,** Etiman Kitabevi, İstanbul 1939, 318 s.
24. Osman Cemal Kaygılı, **Çingeneler,** Bilgi Yayınevi, İstanbul 1972, 326 s.
25. Sâmiha Ayverdi, **Batmayan Gün**, Damla Yayınevi, İstanbul 1939, 254 s.
26. Suad Derviş, **Hiç,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1939, 206 s.
27. Turgut Sim'er, **Sukut,** Emek Basımevi, Bursa 1939, 322 s.

2. 1940 Tarihinde Basılan Romanlar

1. Aka Gündüz, **Yayla Kızı**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1940, 168 s.
2. Burhan Burçak, **Bir Genç Kızın Sergüzeşti**, Vakit Matbaası, İstanbul 1940, 100 s.
3. Burhan Burçak, **Seni Seviyorum**, Vakit Matbaası, İstanbul 1940, 171 s.
4. Burhan Cahid Morkaya, **Köydeki Dost,** Köroğlu Matbaası, İstanbul 1940, 186 s.
5. Esat Mahmut Karakurt, **İlk ve Son,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 223 s.
6. Esad Mahmud Karakurt, **Kocamı Aldatacağım**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 109 s.
7. Hamdi Rıza Çaydam, **Subay Kalbi**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1940, 224 s.
8. Kerime Nadir, **Seven Ne Yapmaz!**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1949, 80 s.
9. Muazzez Tahsin Berkand, **O.. ve Kızı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 208 s.
10. Peride Celâl, **Yaz Yağmuru**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1940, 152 s.
11. Sabahattin Ali, **İçimizdeki Şeytan,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1940, 302 s.
12. Sâmiha Ayverdi, **Ateş Ağacı,** Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1993, 148 s.
13. Server Bedi, **Uçurumda Bir Genç Kız**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1940, 175 s.

3. 1941 tarihinde basılan romanlar

1. Abdülhak Şinasi Hisar, **Fahim Bey ve Biz,** Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, 129 s.

2. Aka Gündüz, **Bebek**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1941, 144 s.
3. Ayas İshaki, **Üyge Taba (Eve Doğru)**, Sertel Matbaası, İstanbul 1941, 125 s.
4. Ercüment Ekrem Talu, **Bu Gönül Böyle Sevdi,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1941, 176 s.
5. Güzide Sabri, **Neclâ**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 135 s.
6. Hilmi Ziya Ülken, **Posta Yolu,** Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1941, 269 s.
7. Hilmi Ziya Ülken, **Yarım Adam,** Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1941, 380 s.
8. Kerime Nadir, **Funda**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 138 s.
9. Kerime Nadir, **Gönül Hırsızı,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1941, 112 s.
10. Kerime Nadir, **Kalp Yarası,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1941, 80 s.
11. Kerime Nadir, **Samanyolu,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 216 s.
12. Mebrure Sami (Koray), **Yalan**, Şirket-i Mürettibiye Basımevi, İstanbul, 1941, 224 s.
13. M. Fahrettin Pakkan, **Vahşet**, Güven Basımevi, İstanbul, 1941, 142 s.
14. M. Fahrettin Pakkan, **Baskın**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1941, 62 s.
15. Muazzez Tahsin Berkand, **Kezban**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 248 s.
16. Muazzez Tahsin Berkand, **Mualla**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 247 s.
17. Mükerrem Kâmil Su, **Çırpınan Sular,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 234 s.
18. Niyazi Ağırnaslı, **Elem Kaynağı,** Tan Matbaası, İstanbul 1941, 126 s.
19. Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Ölmez Reis,** Vakit Matbaası, İstanbul 1941, 96 s.
20. Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Şahin Reis,** Ak Kitabevi, İstanbul 1964, 580 s.
21. Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Zindancı Kaptan,** Vakit Matbaası, İstanbul 1941, 132 s.
22. Oğuz Özdeş, **Gizlenen Istıraplar**, İtimat Kitabevi, İstanbul 1966, 197 s.
23. Oğuz Özdeş, **Hasret,** İkbal Kitabevi, İstanbul 1941, 307 s.
24. Orhan Seyfi Orhon, **Çocuk Adam,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 174 s.
25. Peride Celal, **Ana Kız,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 189 s.
26. Peride Celâl, **Kızıl Vazo,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 291 s.
27. Refik Halid (Karay), **Sürgün,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 178 s.

28. Server Bedi, **Deli Gönlüm**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 226 s.
29. Server Bedi, **Rüya Gibi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1941, 112 s.
30. Server Bedi, **Selma ve Gölgesi,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1941, 190 s.

4. 1942 tarihinde basılan romanlar

1. Afif Obay, **Panik,** Vakit Matbaası, İstanbul 1942, 215 s..
2. Etem İzzet Benice, **Sen de Seveceksin,** İnkılap Kitabevi, İstanbul 1942, 308 s.
3. Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Kesik Baş**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1963, 165 s.
4. Mahmut Atilla Aykut, **Silâh Arkadaşları,** Türkiye Yayınevi, İstanbul 1942, 134 s.
5. M. Fahrettin Pakkan, **Kırbaç Yarası,** Ülkü Matbaası, İstanbul 1942, 183 s.
6. Mükerrem Kâmil Su, **Ateşten Damla**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1942, 182 s
7. Niyazi Ahmet (Banoğlu), **Kafes Arkası,** Vakit Matbaası, İstanbul 1942, 88 s
8. Oğuz Özdeş, **Coşkun Gönüller,** İkbâl Kitabevi, İstanbul 1942, 157 s..
9. Oğuz Özdeş, **İtiraf,** İnkılap Yayınevi, İstanbul 1942, 103 s.
10. Peride Celal, **Ben Vurmadım,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1942, 187 s
11. Refi Cevat Ulunay, **Köle,** Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1942, 299 s.
12. Reşat Nuri Güntekin, **Ateş Gecesi,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul Tarihsiz, 326 s.
13. Sâmiha Ayverdi, **İnsan ve Şeytan,** Gayret Kitabevi, İstanbul 1942, 267 s.
14. Sâmiha Ayverdi, **Yaşayan Ölü,** Gayret Kitaphanesi, İstanbul 1942, 216 s.
15. Turan Aziz Beler, **Sevda**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1942, 191 s.

DEĞERLENDİRMEYE ALINMAYAN ESERLER

Edebiyat tarihi kaynaklarında 1939-1942 yılları arasında basıldığı belirtilen birtakım eserler aşağıda açıklanan sebeplerden dolayı değerlendirmeya alınmamıştır.

1939

1. Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Eşkıya İninde**, İstanbul 1939, 399 s.

Kaynaklarda bu şekilde künyesi verilen roman 1921'de yazılmış, ilk baskısı 1935'te, ikinci baskı ise 1963'te gerçekleşmiştir. Türk Dil Kurumu tarafından

yayımlanan eserin basım editörü Emine Gürsoy Naskali'nin verdiği bu bilgiler ışığında söz konusu roman çalışmaya dâhil edilmemiştir.

2. Refik Halid Karay, **Yezidin Kızı,** İstanbul 1939, 159 s.

Romanın ilk baskısı 1938'de Halep'te, ikinci baskı 1939'da İstanbul'da gerçekleşmiştir. Bu sebeple eser çalışmaya dâhil edilmemiştir.

3. Reşat Enis, **Afrodit Buhurdanında Bir Kadın**, İstanbul 1939, 244 s.

Bu romanın ilk baskısı tüm kaynaklarda 1937 olarak gösterildiği için eser çalışmaya dâhil edilmemiştir.

4. Reşat Nuri Güntekin, **Gökyüzü**, İstanbul 1935, 336 s.

Bu romanın ilk baskısı kütüphane kayıtlarında 1935 olarak gösterildiği için eser çalışmaya dâhil edilmemiştir.

1940

1. Esat Mahmut Karakurt, **Ankara Ekspresi**, İstanbul 1940, 207 s.

Bu romanın ilk baskısı tüm kaynaklarda 1946 olarak gösterildiği için eser çalışmaya dâhil edilmemiştir.

2. Hamdi Rıza Çaydam, **Elmas Kemer**, İstanbul 1940, 128 s.

Esere ulaşılamamıştır.

3. M. Şevki Yazman, **Mehmetçik Avrupa'da**, İstanbul 1940, 220 s.

İlk baskısı 1928 olan bu eser bir hâtıra kitabı niteliğinde olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

4. Samiha Ayverdi, **Mabette Bir Gece**, İstanbul 1940, 160 s.

Kimi kaynaklarda roman türünde kaydedilmiş olan bu eser bir hikâye kitabı olduğu çalışmaya dâhil edilmemiştir.

1941

1. Server Bedi, **Alnımın Kara Yazısı**, İstanbul 1941, 220 s.

Bu romanın ilk baskısı 1926'da yapıldığı için eser çalışmaya dâhil edilmemiştir.

1942

1. Zeki Mesut Alsan, **Memleket Çocuğu**, İstanbul 1942, s. 149.

Hikâye türünde olan bu eserin tam adı *Memleket Çocuğu Mustafa'nın Romanı*'dır. Ancak kaynaklarda iki ayrı eser olarak geçmektedir. İlk baskı tarihi de 1943 olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Abdülhak Hâmid (Tarhan), **Mektuplar II,** (Haz. İnci Enginün), Dergâh Yayınları, İstanbul 1995.

AKARSU, Bedia, **Dil-Kültür Bağlantısı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.

AKPINAR Turgut, "İslâmiyet Yerine Millî Bir Türk Dini Öneren Bir Yazar: A. İbrahim", **Türklerin Din ve Hukuk Tarihi,** İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

AKYILDIZ, Ali, "Safiye Sultan", **İslâm Ansiklopedisi**, C 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 472.

AKTAŞ, Şerif, "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı", **Türk Dünyası El Kitabı,** C.3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

AKYÜZ, Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1995.

ALANGU, Tahir, **Cumhuriyet Sonrası Hikâye ve Roman 1930-1940**, C II, İstanbul Matbaası, İstanbul 1968.

ALANGU, Tahir, **Cumhuriyet Sonrası Hikâye ve Roman 1930-1950.** C III, İstanbul Matbaası. İstanbul 1968.

ALBAYRAK, Ahmet, "Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları", **Marife: Dini Araştırmalar Dergisi,** S.2, s.189-201.

ALBAYRAK, Nurettin, "Eyyûb", **İslâm Ansiklopedisi,** C 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 17.

ALTINKAYNAK, Erdoğan, **Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din,** Ardahan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015.

ARIK, M. Selim, "Hurafe ve Batıl İnançlar Üzerine Bazı Düşünceler", **Diyanet İlmi Dergi,** C.42, S.2, s.125-143.

ARSLAN, Mustafa, "Kültürel Bağlamda Din", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.4, S.1, s.189-205.

ARSLAN, Nihayet, **Türk Romanının Oluşumu: Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme,** Phoenix Yayınevi, Ankara 2007.

AŞKAR, Mustafa, DEMİRLİ, Ekrem, "Niyâzî-i Mısrî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 33, İstanbul 2007, s. 166-169.

ATASAĞUN, Galip, **İlahî Dinlerde Dinî Semboller,** Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2002.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya,** Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

ATAY, Hüseyin, "İslâmdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S.1-4, s.80-89.

AYDIN, Ali Arslan, "Melekler ve İslâm Akîdesindeki Yeri"**, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi,** C 5, S 11, s. 301-304.

AYDIN, Mehmet, "Hıristiyanlık", **İslâm Ansiklopedisi**, C 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 340-345.

AYDIN ÇAKMAK, T. YILDIRIM, A. "Geçmişten Günümüze Kehanet" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2021, S 25 (Özel Sayı), s. 254-270.

AYHAN, Ömer, "Unutulmuş Bir Büyükada Romanı", **Türk Dili,** S 823 (Temmuz) 2020, s. 66-71.

AZAMAT, Nihat "Hacı Bayram-ı Velî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 14, İstanbul 1996, s. 442-447.

AZAMAT, Nihat "Kalenderiyye", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 24, İstanbul 2001, s. 253-256.

BEBEK, Adil, "Ana Kaynaklara Göre Sihir", **Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi,** C.1, S.9, s.61-65.

BELEK, İlker, **Dinin Toplumsal Kökenleri: Animizm, Totemizm, Şamanizm, Din Süreci,** Yazılama Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2015.

BİLGİN, A. Azmi, "Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti", **Türkiyat Mecmuası**, C 24, Bahar 2014, s. 1-13.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Âdem", **İslâm Ansiklopedisi**, C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 358-363.

BETTANY, George Thomas, **Dünya Dinleri Ansiklopedisi,** (Çev.: Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul 2005.

CAN, Seyithan, "Allah'a İman'ın Psiko-Sosyal Temelleri (Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Bir Değerlendirme)", **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Aralık 2020, C 7, S 2, s. 473-501.

CANAN, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte,** Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

CEBE, Özlem Günil, **19. Yüzyılda Osmanlı Toplumu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik,** Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

CEBECİOĞLU, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,** Rehber Yayınları, Ankara 1997.

Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman,** Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

CEYLAN, Ömür, **Tasavvufî Şiir Şerhleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

Cumhuriyet Halk Partisi Parti Programı (CHP'nin Dördüncü Büyük Kurultayı), Ulus Basımevi, Ankara 1935.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Beddua", **İslâm Ansiklopedisi,** C 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 297-298.

ÇAĞRICI, Mustafa, "İbrâhim Hakkı Erzurûmî", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 21, İstanbul 2000, s. 305-311.

ÇAKMAKÇI, Selami, **Popüler Roman ve Muazzez Tahsin Berkand,** Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 2012.

ÇELEBİ, İlyas, "Rüyâ", **İslâm Ansiklopedisi,** C 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 306-309.

ÇELEBİ, İlyas, "Şeytan", **İslâm Ansiklopedisi,** C 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 99-101.

ÇELİK, Yakup, "Cumhuriyet Dönemi Roman: 1920-1960", **Türk Edebiyatı Tarihi,** C.4, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

ÇETİN, Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi,** Öncü Kitap Yayınları, 5.Baskı, Ankara 2007.

ÇETİN, Seda, **Türk Romanında Bilinç Dışı ve Rüya**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2020.

ÇIKLA, Selçuk, "İnkılâp Edebiyatı", **Hece Dergisi,** S 8, Ankara 2004, s. 435-441.

ÇIKLA, Selçuk, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi,** 2007, S 13-14, s. 47-68.

ÇILGIN, Alev Sınar, **Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı,** Dergâh Yayınları, İstanbul 2003.

ÇOPUR NALÇACIGİL, Emel, "Romanın Türk Edebiyatındaki Temelleri", **Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2018 Güz, S 1, s. 262-295.

ÇORUK, Ali Şükrü, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Beyoğlu,** Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

Dâhiliye Vekâleti Tamimnâmesi, Matbuat Umum Müdürlüğü, Tarih: 11.5.1937, Sayı: 2819.

DEMİRCİ, İbrahim, "Romanımızın 27 Yılına Bakış (1923-1950)", **Hece-Türk Romanı Özel Sayısı 1**, 2017, S 65-67, s. 75-84.

DEMİRCİ, Kürşat, "Hıristiyanlık", **İslâm Ansiklopedisi**, C 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

DEMİRCİ, Kürşat, "Hinduizm", **İslâm Ansiklopedisi**, C 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

DEMİRCİ, Kürşat; KOCA, Ferhat, "Haram", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 16, İstanbul 1997, s. 97-104.

DEMİRCİ, Kürşat; KOCA, Ferhat, "Helâl", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 17, İstanbul 1998, s. 173-178.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** 25. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.

DİKMEN, Mehmet, **Peygamberler Tarihi,** Cihan Yayınları, İstanbul 2003.

Dinî Kavramlar Sözlüğü, (Haz. Fikret Karaman, İsmail Karagöz, İbrahim Paçacı, Mehmet Canbulut, Ahmet Gelişgen, İbrahim Ural), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2009.

Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), "Adakla İlgili Şartlar Nelerdir?" https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/717/adakla-ilgili-sartlar-nelerdir-

DOĞAN, Abide, **Aka Gündüz,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

DOĞRUL, Ömer Rıza, **Dinler Tarihi,** İnkılap Yayınları, İstanbul 1963.

DUVARCI, Ayşe, "Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar", **Bilig**, S. 32, Kış 2005, s. 125-144.

DÜZGÜN, Şaban Ali, **Din Birey ve Toplum,** Akçağ Yayınları, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2012.

ERDOĞAN, Ömer, **Yahudilik Tarihi,** Kalipso Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

ELIADE, Mircea, **Dinler Tarihine Giriş,** (Çev: Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.

ENGİNÜN, İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı.** Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

EROĞLU, Zuhal, **Tarihe Alternatif Romanlar: İkinci Dünya Savaşı'nın Türkçe Çağ Romanlarında Temsili,** Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2013.

EYÜPOĞLU, İsmet Zeki, **Anadolu İnançları, Anadolu Mitolojisi, İnanç Söylence Bağlantısı,** Geçit Kitabevi, İstanbul 1987.

FAYDA, Mustafa, "Ebû Bekir", **İslâm Ansiklopedisi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C 10, İstanbul 1994, s. 101-108.

FAYDA, Mustafa, **Hulefâ-yi Râşidin Devri (Dört Halife Dönemi),** Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2014.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Hüseyin", **İslâm Ansiklopedisi,** C 18, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, s. 518-521.

FRAZER, James G., **Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri 1,** (Çev. H. Doğan), Payel Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2004.

FORSTER, E. M., **Roman Sanatı,** (Çev. Ünal Aytür) Milenyum Yayınları, İstanbul 2016.

GIRARD, Rene, **Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki,** (Çev: Arzu Etensel İldem), Metis Yayınları, İstanbul 2007.

GÖKALP, Ziya, "Din, İlmin Bir Netice-i Zaruriyyesidir", **Makaleler I,** (Haz. Şevket Beysanoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik,** Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri,** İnkılâp Yayınları, İstanbul 2004.

GÖNEN, Mehmet Emin, **Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1897-1908).** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2014.

GÜÇ, Ahmet, "Yahudilik", **İslâm Ansiklopedisi**, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 207-212.

GÜLER, Turan, **Türk Romanında Tasavvuf** (1980-2000), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

GÜMÜŞ, Şule, "Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türk destanlarından Örneklerle", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, S 50, Summer-2021, s. 1-20.

GÜMÜŞOĞLU, Hasan, "Modernizmin Din Politikalarına Etkisi ve İtikad Açısından Sonuçları (Cumhuriyetin İlk Yıllarında)", **EKEV Akademi Dergisi**, 2013, S 57, s. 295-310.

GÜNDÜZ, Osman, **İkinci Meşrutiyet Dönemi Romanı (1908-1918 Yapısal ve Tematik İnceleme),** Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

GÜNDÜZ, Osman, "Çağdaş Türk Romanının Sorunları ve Romanda Yeni Açılımlar", **Teke Uluslararası Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, S 5/2, 2016, s. 784-800.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Din ve İnanç Sözlüğü**, Vadi Yayınları, Ankara 1998.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Yaşayan Dünya Dinleri,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

GÜNDÜZ, Şinasi, **Hıristiyanlık,** İSAM Yayınları, İstanbul 2021.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Sünnet", **İslâm Ansiklopedisi,** C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 155-157.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Yahudilik", **İslâm Ansiklopedisi,** C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 187-197.

HARMAN, Ömer Faruk, "Ahd-i Atîk", **İslâm Ansiklopedisi,** C 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 494-501.

HARMAN, Ömer Faruk-UZUN, Mustafa İsmet "İbrâhim", **İslâm Ansiklopedisi**, C 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 266-273.

HARMAN, Ömer Faruk, "Nûh", **İslâm Ansiklopedisi**, C 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 224-227.

HARMAN, Ömer Faruk-AKKAYA, Hüseyin "Süleymân", **İslâm Ansiklopedisi**, C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 56-62.

HARMAN, Ömer Faruk-UZUN, Mustafa İsmet "Ya'kûb", **İslâm Ansiklopedisi**, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 274-277.

HARMAN, Ömer Faruk, "Yûnus", **İslâm Ansiklopedisi**, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 597-599.

HARMAN, Ömer Faruk, "Yûsuf", **İslâm Ansiklopedisi**, C 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 1-5.

HAYBER, Abdülkadir, **Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları,** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

İNAN, Afet, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

İŞLİYEN, Burhan, **Dünyevîleşme**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2019.

KACIROĞLU, Murat, "Bir Bunalımın Anatomisi: Tanzimat Şiirinde İnanç Krizleri", **Turkish Studies**, 2009, V 4/1-II, s. 2127-2156.

KAHRAMAN, Ahmet, **Mukayeseli Dinler Tarihi (İnsanların Yaratılışındaki İlahi Felsefe),** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

KAPLAN, Mehmet, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.

KARA, İsmail, **Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri,** Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

KARA, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.

KARAKAŞ, Dilara, **Turan Aziz Beler'in Romanları Üzerine Bir İnceleme,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011.

KARATEPE, Şükrü, "Osmanlılarda Devlet Yönetimi", **Osmanlı Ansiklopedisi** C 1, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 161.

KAYA, Korhan, **Hinduizm,** Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.

KAYA, Muharrem, "Cumhuriyet Döneminde Bir Battal Gazi Romanı", **Folklor Edebiyat Dergisi,** C 7, S 27, 2001/3, s. 171-178.

KELEŞ, Reyhan, "Türk İslâm Edebiyatının Muhteva Kaynakları: Şeyh Gâlip Örneği", **Bilimname**, XLI, 2020/1, s. 445.

KEMİKLİ, Bilal, **Mevlid Külliyâtı,** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2016.

KOÇ, Okan, Edebiyatın Rüyasından Rüyanın Edebiyatına, **Türk Dili**, C. CVIII, S. 761, Mayıs 2015, s. 115-118.

KORLAELÇİ, Murtaza, "Milli Kültürde Dinin Rolü", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1999, C 39, S 2, s. 217-225.

KÖKER, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi,** İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2012.

KÖKSAL, Mustafa Âsım, **Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası,** Karaca Yayınevi, İstanbul 2008.

KÖKSAL, Mustafa Âsım, **Peygamberler Tarihi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi,** Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.

KÖSE, Ali, Ali AYTEN, "Bâtıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,** C.9, S.3, s.45-70.

KUNDERA, Milan, **Roman Sanatı,** (Çev. Aysel Bora), Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2009.

Kur'ân-ı Kerîm, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), https://kuran.diyanet.gov.tr/.

Kur'ân-ı Yolu Meâli, (Haz.: Hayrettin Karaman, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıcı, Sadrettin Gümüş), Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.

KUZGUN, Şaban, **İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

KUZGUN, Şaban, "Hanif", **İslâm Ansiklopedisi**, C 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 33-39.

KÜÇÜK, Abdurrahman, "Arz-ı Mev'ûd", **İslâm Ansiklopedisi,** C 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 442-444.

KÜÇÜK, Hülya- Semih CEYHAN, "Râbia El-Adeviyye", **İslâm Ansiklopedisi,** C 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s.380-382.

LEWIS Bernard, **Demokrasinin Türkiye Serüveni,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

MALINOWSKI, Bronislaw, **Büyü, Bilim ve Din,** (Çev. Saadet Özkal), Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 2000.

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4,** İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1991.

MARDİN, Şerif, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

MARDİN, Şerif, **Türkiye İslâm ve Sekülarizm, (Makaleler 5),** İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1,** İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2,** İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Muallimler Birliği Mecmuası, Yıl: 1, Sayı: 4, Ankara 1925.

Nâmık Kemâl, **Renan Müdâfaanâmesi,** (Haz. Nurullah Çetin), Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

NARLI, Mehmet, **Roman Ne Anlatır, Cumhuriyet Dönemi 1920-2000**, Akçağ Yayınları, Ankara 2012,

PARLA, Jale, "Edebiyat Kanonları", **Kitap-lık,** 2004, S 63, s. 51-53.

PARLADIR, Selahaddin, "Duâ", **İslâm Ansiklopedisi,** C 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 530-535.

POUPARD, Paul, **Dinler**, (çev. Muna Cedden), Dost Kitabevi, İstanbul 2005.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Alevî", **İslâm Ansiklopedisi**, C 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989.

OCAK, Ahmet Yaşar, "Bektaşilik", **İslâm Ansiklopedisi,** C 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 468-475.

OKAY, M. Orhan, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

OKAY, M. Orhan, **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı: Fikirler, Türler, Topluluklar, Temalar,** Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

OKUMUŞ, Ömer, "Câmî, Abdurrahman", **İslâm Ansiklopedisi,** C 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 94-99.

ORMAN FIRINCI, Türkan, "Halide Edip Adıvar'ın Tatarcık Romanında Sosyal/Kültürel Değişmenin İzleri", **Folklor/Edebiyat Dergisi,** 2016/1, C 22, S 85, s. 107-122.

ORTAYLI, İlber, **Gelenekten Geleceğe,** Ufuk Kitapları, İstanbul 2004.

ÖNGÖREN, Reşat, "Tarikat", **İslâm Ansiklopedisi**, C 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 95-105, İstanbul 2011.

ÖZARSLAN, Selim, "Kâlû Belâ Kavramı Üzerine Bir İnceleme", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı, S 5, Elazığ 2000, s. 527- 535.

ÖZÇELİK, Ümran, **Muazzez Tahsin Berkand'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri,** Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

ÖZDEMİR, Ayşe Nur, "Modern Türk Romanında İnsanlığın ve Yaratılışın İlk Günlerine Metinlerarası Bir Yolculuk: Âdem ile Havva Kıssasının Yeniden Yorumları", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C 11, S 22, Temmuz 2021, s. 21-44.

ÖZEL, Ahmet Murat, "Şâzelî", **İslâm Ansiklopedisi,** C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 385-387.

ÖZBOLAT, Abdullah, "Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili", **Turkish Studies**, Volume 7/4, s. 2474.

ÖZSOY, Ömer, GÜLER, İlhami, **Konularına Göre Kur'an** (Sistematik Kur'an Fihristi), Fecr Yayınları, Ankara 2015.

PAKALIN, Mehmed Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1 - 3,** Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

PEKER, Recep, **İnkılap Dersleri Notları**, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

PETERS, F. E., **İbrahim'in Çocukları: Musevilik, Hıristiyanlık, İslâmiyet,** (Çev. Nurşan Üstüntaş), Neden Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2010.

RAMAZANOĞLU, Mahmud Sâmî, **Ashâb-ı Kirâm Menâkıbı**, Erkam Yayınevi, İstanbul 1983.

READ, Herbert, **Sanatın Anlamı**, (Çev. Güner İnal-Nuşin Asgari), İş Bankası Yayınları, Ankara 1960.

Resmî Gazete, 13 Şubat 1937, S 3533, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3533.pdf

RUDERMAN, David B., **Erken Modern Dönem Yahudi Tarihi: Yahudi Topluluklara Özgü Tarihi ve Kültürel Olgular, Bu Topluluklar Arasındaki Etkileşimler,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2013.

SAĞLAM, M. Halil, **"Türk Romanında Din ve İnanç Algısı (1934-1938)",** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2016.

SAĞLAM, M. Halil, "Sinekli Bakkal ve Üç İstanbul Romanlarında Din ve İnanç Krizi", **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, 2019, C 8, S 18, s. 145-166.

Said Halîm Paşa**, Buhranlarımız**, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Kervan Kitapçılık, İstanbul 1998.

SARIÇAM, İbrahim, Seyfettin ERŞAHİN, **İslâm Medeniyeti Tarihi,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Baskı, Ankara 2016.

SAYCE, A.H. **Antik Mısır ve Babil Tanrıları,** (Çev. Şebnem Duran), İlya İzmir Yayınevi, 5. Baskı, İzmir 2014.

SCHIMMEL, Annemarie, **Doğu Batı Yakınlaşmaları (Avrupa'nın İslâm Dünyasıyla Karşılaşması),** Avesta Yayınları, İstanbul 2012.

SERRİCAN KABALCI, Ece, "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Baykuş", **Karadeniz Araştırmaları**, 2021, S. XVIII/71, s. 763-774.

SİNANOĞLU, Mustafa, "İslâm", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, C 23, s. 2-5.

SÖNMEZ, Bülent, **Modern Batı Düşüncesi Hıristiyanlık ve Din Algısı,** Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2008.

ŞEN, Hasan, **Kemalist Modernleşme ve İslâmcı Gelenek,** Kadim Yayınları, Ankara 2012.

TAHRALI, Mustafa "Ahmed er-Rifâî", **İslâm Ansiklopedisi,** C 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 127-130.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

TANRIKORUR, Ş. Barihüda, "Mevleviyye", **İslâm Ansiklopedisi,** C 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 468-475.

TAŞKESENLİGİL, Muhammed, "Kültürel Bağlamda Rus ve Türk Kültüründen Dini Bayramlar, **Karadeniz**, S 30, s. 115-125.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, C 1, 10. Toplantı, 3.5.1336, s. 202-217.

TATÇI, Mustafa "Yunus Emre", **İslâm Ansiklopedisi,** C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 600-606.

TEKİN, Mehmet, **Roman Sanatı (Romanın Unsurları)**, Ötüken Neşriyat, Ankara 2004.

TİMUÇİN, Afşar, **Felsefe Sözlüğü,** Bulut Yayınları, Genişletilmiş 5. Baskı, İstanbul 2004.

TİMUR, Kemal, "Tanzimat Devri Romanı ve Araba Sevdası'nda Ramazan Ayı", **Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi**, S 154, 2002, s. 17-19.

TİMUR, Kemal, "İstanbul'un İç Yüzü ve Üç İstanbul Romanlarından İnsan Manzaraları", **İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi**, 2004, S 18, s. 103-122.

TİMUR, Kemal, **Türk Romanında Dinler ve İnançlar (1872-1896),** Elips Kitap, 1. Baskı, Ankara 2006.

TİMUR, Kemal, **Meçhule Yolculuk-Türk Romanında Sürgün,** Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2012.

TOPALOĞLU, Bekir, "Kâdir (el-Kâdir)", **İslâm Ansiklopedisi**, C 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 124.

TOPALOĞLU, Bekir, "İslâm", **İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, C 25, s. 516-522.

TOPALOĞLU, Bekir, "Mâsiyet", **İslâm Ansiklopedisi**, C 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, s. 77.

TOPALOĞLU, Bekir, "Rezzâk", **İslâm Ansiklopedisi**, C 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 47-48.

TOPRAK, Mehmet Faruk, ''Mersiye" **İslâm Ansiklopedisi,** C 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları**,** s. 215-217.

TUĞLUK, Abdulhakim, "Abdülhak Hâmid'in Himayesinde Çıkan Bir Dergi: Asrî Türkiye Mecmûası", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2020 (VII:I), s. 106-126.

TÜMER, Günay, "Din (Etimoloji ve Tarifler)", **İslâm Ansiklopedisi,** C 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 312-320.

TÜMER, Günay, Abdurrahman KÜÇÜK, **Dinler Tarihi,** Ocak Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2002.

TÜMER, Günay, **Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da Hz. Meryem,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

UĞURLU, Alev Sınar, "Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı", **Turkish Studies,** S 4/I-II, 2009, s. 1739-1764.

ULUDAĞ, Süleyman, "Cemâl", **İslâm Ansiklopedisi,** C 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 296.

ULUDAĞ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,** Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

ULUDAĞ, Süleyman, **Dört Kapı Kırk Eşik (İslam Toplumlarında Sufi Gelenekler ve Derviş Tipleri)**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

ULUDAĞ, Süleyman, **İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadî Mezhepler,** Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

WADE, Nicholas, **İnanç İçgüdüsü (Din Nasıl Ortaya Çıktı ve Neden Hâlâ Var Olmaya Devam Ediyor?)**, Say Yayınları, İstanbul 2012.

WELLEK Rene-WAREN Austin, **Edebiyat Teorisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

YALÇIN, Alemdar, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946),** Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2006.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Amentü", **İslâm Ansiklopedisi**, C 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s. 28-30.

YAVUZ, Yusuf Şevki, "Peygamber", **İslâm Ansiklopedisi**, C 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 257-262.

YAZIR, Mahmud Bedreddin, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli**, C 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972.

YILDIZ, Alpay Doğan, **Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkand Örneklerinde 1930-1950 Dönemi Popüler Türk Romanları Üzerine Tematik Bir İnceleme,** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Samsun 2005.

YILMAZ, Mehmet, **Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler,** Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

YUSOĞLU, Nebahat, “Reşat Nuri Güntekin’in Eserlerinde İnanma İhtiyacı”, **MUTAD**, 2019, C VI, S 2, s. 257-268.

YÜCEL, Hasan Ali, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi,** (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul 2013.